

نيو ليك

.....

مخ	سر ليك
1	سريزه
5	لومړۍ باب
5	د سياست د کلیمي لغوي معنی
7	د سياست تعريف د مسلمانوسياسي پوهانو په نظر
8	سياست د فقهی پوهانو له نظره
14	د سياست تعريف د نوی عصر د پوهانوله نظره
16	عملی سياست
19	عقلی سياست او شرعی سياست
20	غوره سياست او جاهلي حکومت
23	شرعی سياست د اسلام د سپیخلی دین یو فصل دی
27	د شرعی سياست انواع
28	د اخوان الصفاء بيان کړي اقسام
30	سياست د انسانی فطرت غوبښته ده
32	د انسان د کلمي لغوي خپرنه
36	سياست ته غیرفطري ويل جهالت او ناپوهی ده
40	دوهم باب
40	غیر اسلامی سياسي نظریي
40	ملوکیت یا ظالمه پادشاهی
42	د ملوکیت تعريف
45	میکاولی د اخلاقو خخه د آزادی غوبښتونکې وه
46	د جان بودان نظر
46	د لومړۍ جیمز او هابس نظریات
47	د ملوکیت خطرناکه خیره د مصر فرعون وه
48	م سو عاید اسلام د مردانه سر

Ketabton.com

نيو ليك

48	د موسى عليه السلام او د فرعون
49	په هکله د قرآن کريم د آیتونو فهرست
50	د ملکویت [پادشاهی] اصول
50	د ریوبیت او الوهیت دعوی کول
51	خلک د خپل ئان غلامان گنیل
52	سرمایه او دولت د شرافت معیار گنیل
53	سیاسی قتل کول او یا بیکارول
55	د سیاسی رشوت په ورکولو سره خلکو د ضمیر اخیستل
56	د دلیل خوابول په زور سره
57	چنگیزیت
59	د چنگیز د جورو شوو قوانینو مجموعه
60	پاپائیت [تیاکراسی]
65	سیکولر [بیدینه] جهوریت یا دیموکراسی
67	د دیموکراسی شالید
70	د جان لاک او روسو نظریات
72	د دیموکراسی بنستیونه
72	د خلکو حاکمیت
72	سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنج بیلوالی]
73	لبرالیزم [بی قیده او بی واگو خپلواکې]
74	کپیتیل ایزم [سرمایه داری او ماده پرستی]
75	نشنلیزم [د نورو قومونو استحصال]
76	پارتی سیستم یا گوندی سیستم
76	اشتراکیت [سوسیالیزم]
78	سوسیالیزم او د هغه بنستیز اصول
78	د ژوندانه مادی نظریه
مخ	سرلیک
78	د پاک ذات الله جل جلاله د وجود خخه انکار یا دهربیت

نيو ليك

	..... دين خخه انکار
78	د کورنۍ نظام خخه انکار
78	د شخصی ملکیت خخه انکار کول
79	جدلي فلسفه او طبقاتي کشمکش
78	ديكتاتوري پرولتاريا يا د کارگرانو آمریت
80	ډله ايزه ديكتاتوري
81	د مشرانو د يکتاتوري
82	اشتماليت [کمونيزم]
82	د بي دينه سياست زبينه
84	درېم باب
87	لومړۍ فصل
87	د خلافت تعريف او هغې ثبوت قران او احاديشه له نظره
90	د خلافت لغوي مفهوم
93	د خلافت اصطلاحی تعريف
94	د خلافت خرنګوالي د قرآن له نظره
94	د استخلاف آيت
99	د تمکین فیالارض په هکله آیتونه
101	اولی بالامر آيت
105	سلطان په معنی د حکومت
107	د حکم بالعدل په هکله آیتونه
110	د خلافت يا اسلامي حکومت په هکله نبوی احاديث
111	خلافت د الله جل جلاله رحمت دی
114	د عادل حکمران فضیلت
117	اسلامي حکومت د مسلمانانو د تحفظ ذريعه ده سرليک
مخ	
120	اسلامي حکومت د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی
121	د اسلامي حکومت پرته ژوند کول ناپوهی ده

نيو ليك

123	د دری کسیزه ھلی له پاره هم د امیر تاکل لازم دي
124	د عادل حکمران خیر غوبتنه د دین یو فرض دی
126	د امیرد احترام حکم
129	د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کېږي
132	د اسلامی حکومت په هکله د اسلام پوهانو ویناوی
136	دوم فصل
136	د پیغمبرانو عليهم السلام او صالحینو حکومتونه
137	د آدم عليه السلام خلافت
142	د ابليسی حکومت اصول
144	د حضرت یوسف عليه السلام د خلافت دوره
147	د خزانی الارض تفسیر
	په غیر اسلامی حکومتونو کې د ماموریت یا د امارت
151	غوبتنی مسئله
154	د طالوت حکومت
156	د داود عليه السلام خلافت
158	د سليمان عليه السلام خلافت
160	د سليمان عليه السلام لیک د سبا د ملکې په نوم
161	د ذوالقرنین حکومت
163	د رسول الله صلی الله علیه وسلم خلافت او سیاست
164	د توحید د کلیمی غوبتنه د توحید په بنستی د ....
167	د جبشي د هجرت سیاسی اثرات
170	د عقبی تپون د اسلامی حکومت پیل
173	د ولس نماید گانو تاکل
مخ	سرلیک
174	په مدینه کې د جمعی لومړی خطبه
174	د اسلامی حکومت اساسی اصول
	ا - توحید

نيو ليك

	.....	ب- تقوی
175		ج- د قرآن او سنتو پورته والى
175		ها- جهاد فی سبیل الله
175		و- اسلامی امت
176		د جوماتونو جوپول
176		مواختات عقد [د ورورو لی تړون]
178		لومړی ليکل شوی قانون
180		يهودو پوري تپلي مادي
181		ددی ليکل شوی دستور خخه ثابت شوی سياسې باصول د قتال فی سبیل الله خخه مقصد د اسلامی حکومت
182		جوپول او تینګول دي
185		د الله جل جلاله په لارکې د قتال د آيتونو خرنګوالی
186		دغزاګانو او د سرايَا ټول شمير
187		په اتویشت غزواتو کې د فوج قیادات
190		په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان
192		په نبوی دورکې منطقوی امیران
194		په نبوی دورکې د زکات ټولولو مسئولین
195		په نبوی دور کې د مرکزی حکومت موټت مسئولین
196		د رسول الله صلی الله علیه وسلم وزیران او د سوری غږی
197		په نبوی دورکې ليکوالان
203		په نبوی دور کې ژبارونکې
204		د مملکت مهر
مخ		سرلیک
206		په نبوی دورکې سزا ورکونکې
207		په نبوی دور کې د بازارونو خارونکې
207		په نبوی دورکې د اسلامی حکومت سفیران
209		د محمد صلی الله علیه وسلم په دربار کې د حکومتونو او قبیلو هیئتون

نيو ليك

	.....	حجه الوداع
212		د حجه الوداع خطبه
214		وفات
215		دریم فصل
217		د اسلامي حکومت بنستيونه
217		لومړۍ اصل : د الله جل جلاله حا کميٽ
217		د حکم لغوي مفهوم
218		د شرعی حکم فقهی مفهوم
218		د الهی حاکميٽ په هکله قرآنی آياتونه
222		د معاملاتو او شخو پريکړه د طاغوت په واسطه
225		د طاغوت مفهوم د لغت د پوهانوله نظره
226		د طاغوت مفهوم د صالحينو له نظره
228		شريعت او شارع
213		الله د تشریعی حاکم پرمعنی
233		رب د تشریعی حاکم په معنی
236		قضا د تشریعی حکم په معنی
236		عبادت د حکم منته په معنی
239		مطلق اطاعت
241		د الهی حا کميٽ په هکله نبوی احاديث
246		د الهی حاکميٽ په هکله د راشدينو خلفاو تګ لاره
مخ		سرليک
246	د الهی حا کميٽ په هکله د اسلام سپیڅلی دین د پوهانو ویناوي	د الهی حا کميٽ په هکله د اسلام سپیڅلی دین د پوهانو ویناوي
253		په حکم کې شرك
258		الهی حاکميٽ د سليم عقل په ریا کې
258		د انساني عقل حقیقت
260	د عقل اقسام د امام غزالی او مولانا روم رحمه الله عليهم له نظره	د عقل اقسام د امام غزالی او مولانا روم رحمه الله عليهم له نظره

نيو ليك

262	د انسانی عقل اصلی ئای
265	د عقلی دلائلو تفصیل
273	د عقل د حاکمیت اولین مخترع ابليس دی
273	دوهم اصل شورى
274	د شورى په هکله قرآنی آیتونه
276	په نبوی دورکې د شورى تاریخی غونډي
277	د اذان شورى [لومړۍ هجری قمری کال]
278	د بدرکبری شورى [دوهم هجری قمری کال]
279	د بدرد بندیانویه هکله شورى [دریم هجری قمری کال]
280	د احد شورى [دریم هجری قمری کال]
280	د خندق شورى [پنځم هجری قمری کال]
280	د خندق شورى د مصالحت په خاطر [پنځم هجری قمری کال]
281	د افک په هکله شورى [شپږم هجری قمری کال]
282	د حدیبی شورى [شپږم هجری قمری کال]
282	د هوازن د بندیانو په هکله شورى [اتم هجری قمری کال]
283	د معاذ رضی الله عنہ په هکله شورى [لسن هجری قمری کال]
285	د شورى په هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیث
289	د شورى په هکله د راشدینو خلفاء تګ لاره
291	د ریاست مشرته د شورى د رائی د رد کولو حق نشته

مخ	سر لیک
296	العرفاء [د ملت نمايندگان]
297	نقباء
298	ملاء القوم
298	اولو الامر
299	اهل الحل والعقد
300	د مجلس شورى [پارلمان] د غرو مواصفات

نيو ليك

	.....	ایمان :
301		فقاہت :
301		عدالت او دیانت :
302		عاقل اوبالغ وی :
303		د عامو رواجو نو خخه باخبر وی :
303		د اسلامی امت معتمد وی :
305	په موجوده زمانه کې د مجلس شوری د جپرولو کېنلاره	
309	د انتخاباتو د مروج نظام اصلاح کولو ته اړتیا ده	
310	د بسحود نمایندګی مسئله	
326	په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانو د نمایندګ	
327	سياسي گوندونه	
328	مرکزی موحد طرز حکومت	
329	د مجلس شوری له پاره د مودی تاکل ³²⁹	
331	دریم اصل د امام سره بیعت کول	
333	د بیعت او انتخاب د لازمیدو دلایل	
336	د بیعت او د خلیفه د تاکلو په هکله د فقهاو ویناوی	
340	د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم سره بیعت	
340	د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت	
343	د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا	
مخ	سرلیک	
344	د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت	
345	د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وینا	
346	د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت	
347	د حضرت عثمان رضی الله عنه لومړی وینا	
348	د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت	
349	د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا	
350	د ولی عهد تاکل	

نيو ليك

	.....
351	تغلب يا په زور حکومت نیوول
355	خلورم اصل: د خلیفه صفات
361	دخلافت له پاره د قریشی توب شرط
362	د ظالم او فاسق حکمران په هکله د امام ابو حنیفه مسلک
364	د خلیفه منصبی فرائض
365	د خلیفه حقوق
366	د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله
370	متحده اسلامي خلافت
375	پینځم اصل : وزارت
375	وزیر د قرآن او سنتو له نظره
376	د محمد صلی الله علیه وسلم وزیران
376	د حکومت په جوړښت کې د وزیرانو اهمیت د تفویض وزارت او د تنفيذ وزارت
380	
382	صدر اعظم تاکل:
383	د صدر اعظم صفات:
385	د تنفيذ وزارت :
386	د تنفيذ د وزیرصفتونه
386	ولاتیې وزارتونه
مخ	سرليک
387	شپږم اصل: د قضاء نظام
389	. د عدل او قسط معنا:
389	قضاء مفهوم :
390	د قاضى د اهلیت شرطونه
392	په اجتهادی اموروکې د قاضى ..... قضاء د قاضى په علم
404	
407	د قرائنو په اساس ګواهی پريکړه کول

نيو ليك

408	..... د بىنى معنى او مفهوم :
410	په غائب فيصله (يو طرفه پريکره)
413	د قاضى آداب
414	د فاضى د ادآبو په هکله د عمر فاروق ....
418	د تحفو او رشوت د اخستو خخه لرى والى :
421	د عادل او پوه ليكونكې تاكل
422	د عادل او پوه زبارونكې تاكل
423	د عدالت د روازى خلاصى پرى بنوول
424	دوازه چى تاكل
426	تول وخت د قضاء دكار وركول
427	د محكمى آزادى او د قانون پورته والى
427	ديهوديانو كېنلاره
430	د نېوي او راشدىينو خلافاو دېگ....
442	دهارون الرشيد په نوم دسفيان ثوري...
.444	د كتاب لنډيز
445	كتابونه

نيو ليك

.....

يادشگت

نړیوال سیاست د پخوا خخه د خو زبر څواکونو ترمنځ ویشل شوی، او نړۍ دوه قطبې ګنډ کیده د هغوي په نزد پخوا هم او اوس هم د سیاست تعريف د کمزورو ملتونو استثمار او د هغوي په شتمنیو باندي پوره تسلط پیدا کول و.

سیاست لکه د پخوا په خیر د هغوي له پاره د چل او غولونې هغه لاره وه چې دوي د هغې په واسطه پري په نورو د غلبې واک ترلاسه کاوه د سیاست، استقلال او ازآدې تعريف د هغوي په وړاندی خه څانګړي تعريف نه لره او خنګه به بې چې خوبنه وه تعريفول به بې؟ دوه قطبې نړۍ په دې معنې چې یو اړخ ته د کمونیزم سور سیلاو و چې د امریکایی امپریالیزم ټغری یې ورټولولو ته ورنډې کړۍ او د بله اړخه

نيو ليك

amerikaiyi amperializm و چې هڅه يې کوله ترڅو نړۍ د ديموکراسۍ د
شعار لاندې په غرب کې د پالل شوو وګړو په واسطه د خپلو جاسوسې
ادارو په زور په ملتونو ورووتپې .....

د افغانستان مسلمان ولس د اسلام او اسلامي سیاست د پتنګانو په
څير د خپلو مجاهدانه سربنندنو په واسطه د کمونیزم سیلاو نه یوازي دا
چې بند کړ بلکه هغه چینه يې هم وروچه کړه او د شوروی امپراطوری يې
لكه د انگلیس په څير دپړی وړی کړه او تر روسټی روسي يې ورونقښته ،
غربي سیا ستمداران خود افغانستان د ولس دغه ستر بریاليتوب د خپل
خان او خپل تکناتژۍ افتخار ګنې.

خو اوس چې نړۍ یو قطبی حیثیت لري او اميرکايي زبر څوک غواړي
د پخوانی کمونیستی بشکیلاک میراث هم ترلاسه کړي دا دی نړۍ يې د
خپل شیطاني او دروغزن سیاست په واسطه تر تسلط لاندې راوري او لا
لګيا دي راوري يې .

نن د اسلامي هیوادونو ټوله شمنې چې د همدوى د شیطاني سیاست
په واسطه يې امران او دیكتاتوران د ديمو کراسې تر عنوان لاندې تاکل
کېږي په مکمله توګه د دوي په تسلط کې پرته ده او د اميرکا نفوس چې د
نړۍ په سلو کې خلورتشکيلوی د نړۍ د په سلو کې د دیرش نه زيات
طبععي زیرمو مصروفوي او د دی زیرمو زیاته برخه د اسلامي هیوادونو د
طبععي زیمو خڅه د ديموکراسۍ تر عنوان لاندې د برچې په زور اخستل
کېږي . نن د ازآدي، استقلال او ديموکراسۍ معنې په مکمله توګه تغیر
کړي ، پخوا به چې د کمونیزم سرو لښکرو کوم هیواد د خپل تسلط لاندې
راوست نو هغه به يې مستقل او ازاد هیواد ګایه خونن هر هغه هیواد چې
د اميرکايي او انگلیسي عسکري قواو په سلطه کې راخي دوي يې ازاد او
مستقل ګنه . پرون به د کمونیزم پلويانو د کمونستي لښکرو تسلط ته
ازادي ویله خونن غرب پرسته، بي مفکوري عناصر چې د اميرکايي او
انگلیسي فوځونو په اوږو سپاره په ولسونو حاکميت پیدا کوي خپلي

نيو ليك

دغې واکمنې ته ازادي او استقلال وايېي ، دلته د اسلام او افغانستان د ستر دینې عالم، او پوه سیاستووال نابغه سید جمال الدین افغان خبره چې: "ازادي اخنسنل کېږي ورکول کېږي نه، او د پاتې اسلامیزم بنستې اینسیودونکی هغوي چې پرون د انګليس او روس نه د ازادي په خاطر فدا کاري کړي او خپل ولس یې د هغوي د عسکري څواکونو د بيرحمانه او غاصبانه تسلط نه ازاد کړي او پخپلو وينو یې ازاد ساتلي مجاهد او قهرمان و خون چې خپل ولس د خو میلیونو ډالرو او روبلو په مقابل کې پلوري او یا یې پلوري او د پردو د غلامانو په خير د هغوي هر امر ته په لور غړو هو صبب وايېي د مجاهد او قهرمان په لقب ملکس کېږي او دا ټول د همدغه شیطاني سیاست یوه برخه ۵۵.

غواړم خبره لنډه کړم او لوستونکو ته عرض کړم چې د اسلامي سیاست تر عنوان لاندې دغه کتاب چې خه موده پخوا د اسلامي تحريك د غړو د فکري تربیي په خاطر ترجمه کړي و چې په لړ وخت کې د هجرت په څینو پوهنتوننو کې یې د تعليمي نصاب خای ونیو په لنډه او عالمانه توګه یې نه یواخي د اسلامي سیاست تشریح کړي بلکه اسلامي سیاست یې د شیطاني سیاست سره په پوره مقايسوی توګه تشریح کړي.

ما هڅه کړي چې زباره یې ساده او روانه وي ترڅو د اسلامي سیاست مينه وال او زمونږ د ټولنې ټول وګړي تري پوره ګټه وaklı. زه د پیغام نشراتی مرکز خڅه چې د دي کتاب د بیا خپرولو له پاره ئې اقدام کړي یو عالم ممنون یم او د لوی خدای جل جلاله نه د دوي له پاره د خير او برکت دعا کوم او لوستونکو ته پري د پوهی توفيق غواړم.

یه درناوي

قریب الرحمن "سعید"

ناروی

نيو ليك

.....

سریزه

لوی قادر الله جل جلاله د عرش نه تر فرشه پوري تولی نړۍ پیدا کونکې او خالق دی چې د دی حقیقت خرنګوالی نه یوازی په قرآن کريم او آسمانی صحیفوکې لیدل کېږي، بلکه بشري فطرت، سليم عقل، انساني تاريخ د پخوانیو آثارو پیشندونکو پوهانو خرگندونی او نوی ساینسی اختراعات ټول، د مخلوقاتو د پیدا کوونکې او پالونکې ذات الله جل جلاله شته والي ثابتوي.

پاک خدای جل جلاله د خپل مخلوق خبتن او واکمن دی هغه د خپل مخلوق د نظم د چلولو له پاره نه خو کوم پیری، انسان او ملک ته داسی اختيار ورکړیدی چې خه ډول چې وغوارې د واکمن او ټولوک بادشاه په خير د کائیناتو نظم او نسق وجلوی او تصرف په کې وکړي او نه ئی طبیعت [نیچر] ته حواله کړي چې خنګه وغوارې په هغه لورئی روان کړي بلکه د کائنا تو ټول نظام یوازی د همدي یوه الله جل جلاله په قبضه او قدرت کښي دی، الله رب العالمين پخپله تشریعی حاکم دی لکه خنګه ئی چې د انسان د جسماني ژوند د جورښت او پایښت له پاره د خپلو نعمت

نو خزانی پیدا کړیدی په همدي توګه ئی د انسان د روحاني، اخلاقی او تمدنی ژوند د پرمخ تګ له پاره د عدل او انصاف په بنست ولاپ د ژوندانه نظام هم جوړ کړیدی چې په هغه کې د ژوندانه د هر اړخ له پاره خانګړي لارښوونی او قوانین شته دی.

نيو ليك

د الله تعالى ذات د کمال په ټولو صفاتومتصف او د هر عيوب او
نقص خخه پاک دي.

ماضي، حال او مستقبل تول د هغه په علم کبني دي- خرنگه چې د
هغه ذاتي اغراض او غوبښتنی نشته نو لدی امله د هغه له لوري
رالېپلې شوی قانون یعنی د اسلام مبارک دين هم د هر ډول عيوب او
نقص خخه پاک او د دور او وخت له پاره وړ او مناسب دي.

د دي حکمونه او قوانین د کوم خاص فرد او یا خانګړي ډلۍ او قوم
د غوبښتو او خواهشاتو تابع نه بلکه د ټول بشريت د انسان د مصلحت
او بنیګنو په بنسټ ولار د دنیوی او اخروی ژوندانه بنیګنو دواړه د
الهي نظام په پیروی پوری تړلیدي څکه چې دا د ژونديو نړيواله او
هراپخیزه تګ لاره ده.

د دي بشپړ او پاک نظام د اصولو سرچينه الهي وحى او رسالت دی
رسول اونبي د حقيقي حاکم ، باوری نماینده او سفیر دي ، د نبوت د
پای ته رسیدو نه وروسته ، اوس د اسلامي نظام د تشريعی قوانینو
ماخذ قرآن او سنت دی او په دی دواړو ماخذونو کې د ژوندانه د هراړخ
له پاره اصول، احکام او لارښونی شته دي.

هیڅکله داسي تصور او خیال هم نه پیدا کړي چې الله جل جلاله د
خپلو معصومو او سپیڅلو انبیا او رسولانو په واسطه یوازی د
عقیدی او عباداتو احکام خپل مخلوق ته رالېپلې او اجتماعی،
اقتصادی، سیاسی او تمدنی احکام او قوانین ٿي نه وی رالېپلې .

هغه خلک چې دا ډول فکر او تصور ولري نو هغوي یا په اسلام
پوره باور نه لري او یا ئي په دی هکله د پوهی کمی ده.

انسان مدنی الطبع یعنی اجتماعیت خوبنونکې دی د انس او یو د
بل سره د میني او محبت د ژوند تیرون د هغه فطری غوبښنه ده، مدنی
او ټولنیز ژوند له پاره د سیاسی نظام شته والی یو ضرورت دي، نو
اسلامی نظام هم یو سیاسی نظام لري چې د همدي سیاسی نظام د

نيو ليك

تشریح او توضیح له پاره دا کتاب لیکل شویدی .

په اصل کښی دا کتاب په پینځو بابونو مشتمل وه چې لومړنی مسوده یې 1401 هجری قمری کال د محرم الحرام په 12 نیټیه چې 1980 عیسیوی کال د نومبر د میاشتی 21 د نیټیه سره سمون خوری پای ته رسیدلی وه چې د هغوي عنوانونه ئې په دی ډول وه : خالقيت ، مالكيت ، حاكميت ، رسالت ، سياست چې د ورقو شمير ئې په منځنۍ کچې تر 800 صفحات پوري ورسید چې یو خای چاپول يې مناسب هم نه او د مالي وسائلو د کمبنت له امله مشکل هم وه ، نو دوهم خلی کتنی پر مهال مناسب وګنل شوه چې کتاب په دوه برخو وویشل شی چې لومړی برخه ئې د خالقيت ، مالكيت او رسالت د دری فصلونو خخه جوړه شی او په دویمه برخه کې سياست پوري اړ موضوعاتو را ټول کړای شي ، خرنګه چې حاكميت هم د سياست پوري تړلې اړخ دی نوله دی امله مو هغه دكتاب په همدي دویمه برخه کښی شامل کړ او مونږکوبښن وکړ چې دا دویمه برخه چې د سياست پوري د مربوطو موضوعاتو خیرنہ کوي لومړی چاپ او نشر شی خکه چې نن ورڅ په نړۍ کښي همدا موضوعات ډير زيات تر بحث لاندی دی ، او د اسلام د سياسي نظام په اړه ډول ډول خبری روانی دی او که اللہ جل جلاله توفيق را کړ لومړی برخه به هم نشر کړو . مونږ دا دویمه برخه په دریو لویو بابونو ویشلی ده :

لومړی باب : د سياست تعريف او اقسام

دویم باب : غیر اسلامي سياسي نظرئي

دریم باب : اسلامي سياست يا اسلامي خلافت

مونږکوبښن کړ چې د ټولو خیرنو د ثبوت او تشریح لپاره د قرآن کريم آياتونه د رسول کريم صلی الله علیه وسلم احادیث د خلفاء راشدینو صحابه کرامو رضی الله تعالى عنهم او تابعینو رحمه الله عليهم ویناوی او فقهی پوهانو حوالی ورکړو - په لیکنه کې د احادیشو

نيو ليك

او تفاسير او مستند او باوري كتابونو خخه استفاده شوي ده خكه
چي د تاريخ او د مغازى په كتابونو کښې کمزوری روایات هم راغلى
دي ، په همدي توګه د فقهاء اقوال هم د فقهى د مستند او مروجو
كتابونو خخه رانقل شوي دي .

د كتاب لومړي او دوهم باب چې په لوړنیو خېړونو مشتمل دي
خود كتاب دريم باب يعني اسلامي سياست او یا اسلامي خلافت د
كتاب اساس تشکيلوی، نو ددي كتاب اصل موضوع د اسلامي نظام
د اصولو او بنستيونو خېړنه ده .

اللهم ارنا الحق حقاً و ارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلًا و ارزقنا
اجتنابه و صلی اللہ علیٰ قائد المهاجرين و المجاهدين و علی الہ و
اصحابہ اجمعین

گوهر حمن

دارالعلوم تفہیم القرآن مردان

1401 هجری قمری کال د محرم الحرام میاشتی 16 نیته
چې د 1980 عیسوی کال نومبر میاشتی 25 نیته سره سمون خوری

نيو ليك

لومړۍ باب

د سیاست د کلیمې لغوي معنۍ :

سیاست د امارت په وزن د ساس سوس خخه د قال یقۇل په وزن د مصدر صيغه ده، د دى فعل مصدر سوس قول په وزن هم راتلاي شى، نود سیاست او سوس اصلی معنۍ دا ده "اصلاح کول او بنائسته کول" د همدی لغوي معنۍ په اساس دا دواړه کلیمې د ریاسته حکومت او د هیواد د چارو د سنبلالو په خای استعمالېږي ځکه چې د ریاست هدف او مرام هم د خلکو د حالت اصلاح او بهتر والي دى . ابن منظور افريقي رحمة الله عليه چې په 711 هجري کال کې وفات شوي په دی هکله ليکي :

والسياسيه القيام على الشئ بما يصلحه والسياسيه فعل السائب ...
ورجل ساس من قوم ساسه و سواس . انشد ثعلب .
ساده قاده لكل جمیع ساسه للرجال يوم القتال
والسوس الریاسیه يقال ساسوهم سوسا و اذا راسوه قيل سوسوه
واساسوه

سست الرعیه سیاسه وسوس فلان امربني فلان ای کلف سیاستهم
وسوس الرجل امور الناس على ما لم یسم فاعله اذا ملك امرهم ويروى
قول الخطئه

لقد سوت امر بنیک حتی - تركتهم ادق من الطھین¹ .
د یوه شى د اصلاح له پاره د ملاتپلو او کلکو ودریدلو ته سیاست
وايى چې د یو مدبر او لارښود کار دی، نو هغه خوک چې د قوم د

¹ - لسان العرب دار صادر بيروت چاپ 6 توک 108 مخ د سوس ماده - النهايه د ابن الاثير توک 192 مخ د سوس ماده - تاج لعروس شرح قاموس 4 توک 169 مخ د سوس ماده

نيو ليك

سدارانو او لاربسوونگوله ډلی خخه وي هغه ته سائنس ويل کيږي .
تعلب په خپل شعر کې ويلى دی :
[هغه د هرلښکر لارښود او قوماندان دی او د جنګ په وخت کې د
عسکرو رهبر او لارښود]

سوس په منظمه توګه د حکومت او ریاست پرمخ بوتللو ته وايی ، د
ساسوهم سوسوهم سوساً معنی ده هغه په خلکو حکومت کړي ، کله
چې خلک کوم شخص خپل سدار او قائد وتاکې نو هغه ته ويلى کيږي
تسوسموه و اساسموه [هغوي هغه خپل مشر وتاکه] ، سست الرعيه
سياسه معنی ده : زه د خپل رعيت نظم و نسق چلوم او په هغو
حکمرانی کوم ، سوس فلان امر بني فلان معنی ده : هغه شخص د
هغى قبيلى د معاملاتو مسئول و ګرځول شو [هغه ته د سياست او
حکمرانی دروند پيتي و روسيپارل شو].

کله چې خوک د خلکو حاکم او پادشاه وتاکل شى نو ويل کيږي چې
: سوس الرجل امورالناس

حطیئه په خپل یو شعر کې ويلى دی :

زه يې ستاسي د اولاد پالونکې او مسئول تاکلې يم
نو ما هفوی د دلول شوی غنمود او پو خخه زيات میده کړل
په صراح اللغات کې يې په فارسي ژبه د سياست ژباره " رعيت
داری کردن " کړي ده

امام غزالی رحمه الله عليه چې په 505 هجري کال کې وفات شوی
د سياست په هکله داسی وايی :

استصلاح الخلق وارشادهم الى الطريق المستقيم المنجى
في الدنيا والآخرة [د خلکو اصلاح او هغى لاري ته لاربسوونه چې د
دنيا او آخرت د خلاصون یوازنی ذريعه ده سياست ويل کيږي].

په بل ئای کې ليکلې چې :

وهى التاليف والتعاون والاجتماع على اسباب المعيشة وضبطها]

نيو ليك

سياست هغه تدبیر دی چې د زوندانه د وسائلو د تنظيم او د هغى په محور دوکرو د را ټوليدو د هغو تر منځ د محبت او تعاعون سبب ګرځی^[2] [ ]

د سياست معنى مکر، فریب ، غولول او جنگول نه، بلکه سياست د هغى پوهی او حکمت نوم دی چې د خلکو تر منځ وروروی، محبت، یوروالي او اتفاق را پیدا کوي، خوک چې د طبقاتي کشمکشونو او جګړو لو باعث ګرځی سياست پوه نه دی بلکه حقیقی سياست پوه هغه دی چې د بنه مدبر او منظم تر خنګ نامتو مصلح او د اخلاقو معلم هم وي .

د ټهیه‌ګاهه تعریف

د ټهیه‌ګاهه سیاسی پوهانو په نظر:

علامه ابن خلدون رحمه الله عليه چې په 808 هجري کال کې وفات شوی د سياست په هکله داسی لیکلی : فالسياسه والملك هي كفاله للخلق و خلافه لله فى العباد لتنفيذ احكامه فيهم [سياست او حکومت د بندګانو د ساتني او د هغوى د ګټيو د ساتني او کفالت او په بشري تولنه کي د الله جل جلاله د احکامو د تطبيق له پاره د الله جل و على شأنه نیابت او استازیتوب دی][۳] . امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه چې په 502 هجري کال کې وفات شوی د سياست په تعريف کي دری خیزونه په ګوته کوي : عماره الارض [د څمکې آبادول او د هغى ترقى او جوړول] ، تنفيذ احکام الله [د الله جل جلاله د حکمونو نافذول] ، مکارم الشریعه [د

² - احياء علوم الدين كتاب العلم لمحمد باب ابيوك 9 مخ - المنجد 364 مخ سوس ماده - کليات ابوالبقاء الحنفي د 1095 هجري کال 374 مخ

³ - مقدمه ابن خلدون بيروت چا پ 113 مخ

نيو ليك

بنو اخلاقو اختيارول^٤.

ابوالوفا ابن عقيل بغدادي رحمه الله عليه چې په 513 هجري کال
کې وفات شوی د سياست په هکله ليکلی چې :
السياسهما کان من الافعال بحيث يكون الناس معه اقرب الى
الصلاح و بعد من الفساد [سياست د هغه تدبironونو نوم دی چې د
هغه په واسطه خلک د صلاح او بنیازی او تولینیزو گتو په لور نبدي او
د فساد او ورانی خخه ليري كېږي^٥ .
شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه دا ډول فرمایلی دی چې
:

وهي الحكمه الباحشه عن كيفيه ربط الواقع بين اهل المدينه [ ]
سياست او حكمت د هغه فن نوم دی چې د یو هيرواد د وګرو تر منځ د
اجتماعي اريکو د كيفيت خخه بحث کوي [ ].

د پورتنیو ټولو تعريفونو خخه داسي نتيجه په لاس راخي چې :
سياست یو فن او حکمت دی چې موضوع ئى د حکومتی چارو
سنبلول او تنظيمول ، او مرام ئى د عامه گتهو ساتنه او د خلکو ترمنځ
اريکې او ارتباط د یوی قاعدي او قانون په واسطه کنترولول دی .

سياست فقهۍ پوهانو له نظره :

فقهۍ پوهانو د سياست عام مفهوم په دی ډول بيان کړي دی د
اصلاحي تدبironوناخيارول او د حکومت نظم ونسق پرمخ بوتلولته
سياست ويلی کېږي لکه خنګه چې ابن عابدين شامي رحمه الله عليه
او ابن نجيم رحمه الله عليه د دی جامع مفهوم يادونه کړي ده^٦.

^٤- الذريعة الى مكارم الشريعة 8 باب 18 مخ

^٥- الطريق الحكمي في السياسة الشرعية ابن قيم رحمة الله عليه د 1961 کال

مصر چاپ 15 مخ - اعلام الموقعين 4 توك 460 مخ

^٦- مجموعه شامي 3 توك 203 مخ كتاب الحدود - البحر الرائق لابن نجيم رحمه الله عليه بيروت چاپ 5 توك 76 مخ په آخرد كتاب سرقه کي .

نيو ليك

خود فقهى په کتابونوکې د سیاست کلمه په عمومی توګه د [تعزیری سزاکانو] له پاره استعمال شوي ده، هغه چې د قرآن او سنت د بنکاره نصوصو خخه ثابتنه نه وي، خود شرعی قواعدو مطابق وي او مقصد ئى د ټولنیز مصلحت مراعت او فساد د منځه ورل وي .

سیاست هغه تدبیرونو ته ویل کېږي چې د هغى په واسطه د ټولنیزو گتیو او مصالحو ساتنه وشی، او د جرأتمود سزا نه مقصد هم د مجرميینو اصلاح او د خلکو د مال ، خان ، ابرو، او عزت ساتنه ده، همدا علت دی چې د سیاست د لغوى معنى مفهوم په دی سزاکانو باندی تحقق پیدا کوي .

حدود هغه سزاکانو ته ویل کېږي چې د قرآنکريم د بنکاره نصوصو او یا د صحابه رضي الله عنهم د اجماع نه ثابت او تاکل شوي وي لکه د زنا، غلا، قطع طريق [لاري شکونکې]، شرابوختبل ، قذف حد.... د قصدی قتل او تپی کولو سزا گانو ته په شرعی اصطلاح کې قصاص ویل کېږي او د بعضی جرمونو سزاکانو ته کفارات ویل کېږي لکه د قسم کفاره، د ظهار کفاره د روزی کفاره، د سهوی قتل کفاره، خو په اصولی توګه په حدودو، قصاص او کفاراتو ټولو باندی د سیاست اطلاق کېږي چکه چې د دی شیانو مقصد هم د ټولنیزو گتیو او مصالحو ساتنه او د ټولنی اصلاح ده .

ابن عابدين رحمه الله عليه فرمایي : وهذا تعريف للسياسة العامة الصيادقة على جميع ما شرعه الله تعالى لعباده من الاحكام الشرعية [دا [د بندگانو د گتیو او اصلاح تدبیرونه] د هغه عام سیاست تعريف دی چې د الله جل جلاله په ټولو احکامو صدق کوي ، هغه احکام چې الله جل وعلا شانه د خپلو بندگانو د گتیو له پاره مقرر کړي دی⁷] .

خوپه فقهی ژبه کې سیاست هغه جزاکانو ته ویل کېږي چې د هغى ثبوت او تعین د قرآن ، نبوي سنتواو د صحابه کرامو رضي الله عنهم د

⁷ - مجموعه شامى 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود

نيو ليك

اجماع خخه نه وي شوي ، دی ډول سزاگانو ته تعزيرته هم ويل کيږي
چې په دری ډوله دی :

لومړۍ : په سلګونو هغه ګناهونه او جرمنه دی چې د هغى
سزاگانی منصوص نه دی د ډول جرائيمو له پاره د اسلامي شريعت
د پرهيزګارو پوهانو یوه اداره یا مقنن مجلس [د شوري مجلس] چې
د سزا تر ټولو کمه او لوره کچې او خرنګوالی، تعينولای شي او قاضي
ته دا اختيار ورکوي چې د هغه تعزيري قانون په چوکات کې کومه سزا
چې مناسبه وګني ورکړي، که چېږي په دی ډول قانون د شوري مجلس
لخوا یا بلی کومي مجازي اداري لخوا نوي نافذ شوي، نو بيا هم
محكمي ته دا حق ورکړل شوي چې د شرعی اصولو په رينا کې چې هره
سزا لازمه وګني مجرم ته ورکړي .

دوهم : هغه قاطع ثبوت چې د منصوصه حدود او د قصاص د
نفاذ له پاره ضروري وي خود قانوني شرائطو په بنسته موجود نه وي،
مګر عدليي ته د بنکاره شواهدو په رينا کې ډاډګيرنه پیدا شوي وي
چې په یوه رنګ نه یوه رنګ د جرم ارتکاب صورت نیولی وي، نو په
دي حالت کې د حدودو نفاذ نشي کيدا، خو محکمه چې د عدل په
رينا کې هره تعزيري جزا خوبشه کړي مجرم ته یې ورکولاي شي څکه چې
حدود په شبه ساقط کيږي او تعزيزی سزا د ظني ثبوت په اساس هم
ورکول کيداي شي .

دریم : شکل ئی دا دی چې د حدودو د تطبیق له پاره خو قطعی
ثبت موجود وي لیکن د جرم مرتكب هغه دولتی کارمند وي چې په
څلله د جرمنو د مخنوی مسئول وي او یا جرم کوونکې په مکرر ډول
د جرم ارتکاب کوي یا د جرم ارتکاب په ډیره دردناکه او وحشت ناکه
طريقه شوي وي ، نو په دی حالت کې قاضي ته دا اجازه ده چې د
تاکلی جزا نه پرته نوره جزا هم د تعزير په ډول ورکړي خو په دی شرط

نيو ليك

چې په دی کې ئىكوم مصلحت په نظر کې نیولی وي⁸.
د عبدالرزاق رحمه الله عليه په کتاب مصنف کې دی چې : حضرت
على رضي الله عنه د روژي په مبارکه مياشت کې شراب خببونکو ته د
مقررو اتيا دورو نه علاوه شل دورىسىزا نوره همه ورکوله⁹.

ابن شهاب زهرى رحمه الله عليه فرمایي : خوک چې د روژي په
مياشت کې د شرابو د خببلو مرتكب شى نو اتيا دورى سزا به ورکول
کيپى او په کوچو کې به وگرخولى شى چې خلک بى د جرم خخه ترخو
چې د رسوانى خخه بى عام خلک عبرت واخلى خبرشى .
همدا راز د لمانخه نه كونکوتە هم ابن شهاب زهرى رحمه الله عليه
همدا د رسوا كولو تعزير تجويز کړي دی¹⁰.

پورته ذکر شوو دری واره سزاگانو ته د فقهى پوهايو تعزيرهم ويلى
دي او د سياست اطلاقئي هم په همدى سزاگانوکړي دي .
مشهور حنفى فقيه شيخ علاء الدين طرابلسى رحمه الله عليه د خپل
كتاب معين الحكم دريمه برخه د تعزيري سياست د بيانولو له پاره
خاص کړي ده، خينى خلکو اعتراض کړي وه چې د غير منصوص
سزاگانو ورکول ظلم دی ، او دا خرگنده ده چې منصوص سزاگانى
يوازى يو خو دی او د جرائم اقسام سلګونو ته رسېږي ، نوکه چېري د
هرى سزا له پاره د نص وجود شرط وگرخول شى ، نوى د خاصو
 مجرمانو پرته به ټول مجرمين بى له کومى ويرى او خطري ، په کاملى
آزادى سره د خلکو د مال ، خان او آبرو په لوټيولو شروع وکړي دا

⁸- شامي 3 توبک 247 مخ

⁹- مصنف لعبدالرزاق رحمه الله عليه 9توبک 231 مخ باب الشراب فى
رمضان 1972 بيروت چاپ

¹⁰- مصنف لعبدالرزاق رحمه الله عليه 9توبک 231 مخ باب الشراب فى
رمضان 1972 بيروت چاپ

نيو ليك

اعتراض کونکې په يوی انتها کې خوا وه خو په بل طرف ئىينى خپل
غرضى سیاسى مشران او حکمرانان د خپلو ذاتى مصالحو په خاطر بى
له کوم ثبوت خخه خلکو ته سزاگانى وركوى او هغۇي تعذىبىوی او
ربروی ئى ، خوبهانه يې دا وى چې دا د سیاست او مصلحت غوبىتنە
او تقاضا دە ، دغە درنەد صفتە خلک كله د مصلحت او سیاست پە نوم
حتى د منصوصى احکامو پە بدلىدۇ ھم صرفە نە کوي .
پە دغە دواړه افراط ډلو د تنقید پە خاطر علامە طرابلسى لىكلى
دى چې : سیاست تعزیرى او تغليظى قانون دى چې پە دوه برخووشل
شوي :

ظالمانە سیاست چې اسلامى شريعت يى حرام گنى او عادلانە
سیاست چې د هغى پە واسطە د مظلوم حق هغە تە سپارل كىېرى او د
مفسىدینو مخە پرى نى يول كىېرى او د اسلامى شريعت اصلى مقصد پرى
ترلاسە كىېرى ، نود داسى ڈول شرعى سیاست اختيارول واجب دى .
د عادل سیاست نە سترگى پتھول روا نە دى ئىكە د هغە پە پريښو دلو
د خلک حقوق تريښو لاندى كىېرى ، جرم کونکو ته د جرم لارى پرانىستل
كىېرى ، د وينى توپولو، آبرو او عزت لوپولو، او د خلکو پە مالونو د
غاصبانە قبضى له پاره لاره آوارىپى ، نود داسى شرعى سیاست نە
منكريدل د شرعى نصوصو او راشدىنوكھلماۋ رضى الله عنهم د اعمالو
د تردید سره مترادف او برابر دى
اما ئىينى خلکو پە دى هكلە د افراط بل مخ غورە كېرى دى هغۇي د
شرعى حدودو نە د تىرى پە كولو سره د ظلم مختلف ڇولونە او سیاسى
بدعتونە ايجاد كېرى دى ، دا خلک پدى باور لرى چې شرعى سیاست
د امت د مصلحت او عامە گتىو د سانتى خخە قاصر او عاجز دى [
نعواذ بالله] .

دا ناپوهى او غتىه غلطى دە ، ئىكە چې الله جل جلاله فرمايلى دى " مونې تاسى له پاره دين پورە كېرى دى ، پدى دين كې د انسانانو دينى

نيو ليك

او دنيوي گتني په پوره توګه موجود دی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی "ترخو چې تاسی د الله جل جلاله په کتاب او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په سنتو عمل کوي بي لاري به نشي".¹¹ د حافظ ابن قيم رحمه الله علیه ویناهم د لريه مخکي وروستوالی سره په همداسي د بلکه داسی معلوميږي چې علامه طرابلسی رحمه الله علیه دا ټول عبارت د ابن قيم رحمه الله علیه دکتاب نه رانقل کړي خوحواله ئي نه ده ورکړي.¹²

شيخ الاسلام مرغانيائي رحمه الله علیه چې په 593 هجري کال کې وفات شوي په هدایه کې ئي د زنا د حد تشریع د حنفی مسلک سره سم په دی چول کړي ده : د بي واده مسلمان د زنا په حد کې دوری او د وطن نه شړل دی یو خاڼ نه کړاي شی خوکه چیري امام ته [امير المؤمنين يا قاضى] په دی کې کوم مصلحت په نظر راځي نو د خپلی راي په اساس د ئي د خه وخت له پاره د وطن خخه شړلای شی چې دا زياته کړل شوي سزا [وطن خخه شړل] تعزير او سياست دی .
حکه چې کله دا تعزيري او سياسي سزاء گټهوره ثابتېږي ، خو فيصله د وخت د امام د نظر پوری تړلی ده د ټینۍ صحابه کرامو رضی الله عنہم نه د زانی د وطن خخه د شړلوا روایت په همدي سياسي او تعزيري سزا باندی بناء دی¹³.

ابن عابدين شامي رحمه الله علیه چې په 1352 هجري کې وفات شوي ليکي: د سياست لفظ د هغه سزاګانو له پاره هم استعمالېږي چې د هغه په ذريعه مجرمينو تکونه او اصلاح کېږي لکه فقهاء وايی چې

¹¹- معین الحکام فيما يتعدد بين الخصمين من الاحکام 207 مخ مصر چاپ 1310 هجري قمری کال

¹²- الطرق الحکمية 16، 15 مخونه - اعلام الموقعين 4 توك 462 مخ

¹³- هدایه د فتح القدير شرح كتاب الحدود 5 توك 241 نه تر 144 مخونو پوري 1970 کال د مصر چاپ

نيو ليك

که چيرى يو سپى په لواطت او غلا عادي شوي وى نو سياسه هغه قتل
کيداي هم شى لكه خنگه چې د يو بدعتى په اړه دا خبره مخکي بيان
شوي ده . خينى فقهاؤ د سياست تعريف داسى کړي دی چې سياست
هغه تعزيري او تغليظي سزا ده چې د اسلامي شريعت دقوادو او
اصولو سره برابر وي که خه هم په بنکاره ډول د هغه بيان په
نصوصوکي نه وي .

ئکه چې د اسلامي شريعت اساس د ايمان خخه وروسته د ټولنى
خخه د فساد په ورکولو و لاردي .

ولذا قال في البحر و ظاهر كلامهم ان السياسه هي فعل شيء من
الحاكم لمصلحة يراها و ان لم يرد بذلك الفعل دليل جزئي¹⁴ .

په بحرالرائق کې يې ويلى دی چې : د فقهاء د ویناؤخخه په بنکاره
همدا خرګندېږي چې سياست د یوه حکمران هغه فعل [کرنې] او تدبیر
دی چې د خلکو ګتني او مصلحت ورته په کې بنکاري که خه هم ددي
فعل له پاره د هغه سره کوم خاص دليل موجود نه وي خود شرعی
اصولو په بنست وي او د منصوصو او اجتماعي احکامو خلاف نه وي .
دا ډول عبارتونه د فقهۍ په كتابونوکې بي شميره راغلې چې
ورخخه ثابتيېږي چې تعزيراتو ته سياست ويل کېږي او د فقهۍ په
كتابونوکې دا لفظ د همدی مقصد لپاره استعمال شوي .

د سياست تعريف

د نووي عصر د پوهانواليه نظره :

د عربي زبى د سياست کليمه د انگلیسي زبى د [Politics] د
کلیمي سره هم معنی نه ده د عربي زبى د سياست کليمه هرڅخیزه
مفهوم لري لکه د نفس اصلاح کول، کورنۍ سياست، تعزيري
سياست، او ټول اصلاحی کارونه د همدی کلیمي په مفهوم کې شامل

¹⁴- مجموعه شامي 3 ټوک 204 مخ - بحر الرايق 5 ټوک 11 مخ

نيو ليك

دی خود انگلیسی ژبی [Politics] کلیمه یوازی د ملکی، ملی او حکومتی سیاست له پاره استعمالی پری چې په عربی ژبه کې ئى مرادف کلیمه السیاسه المدنیه ده .

[Politics] پولیتیکس یوه یونانی کلمه ده چې د پولس نه اخیستل شوی او معنی ئى بناري حکومت دی چې دا لفظ په یونانی معناگانو سره د دیارلسمی پیری په پیل کې په فرانسوی ژبه کې هم استعمال شوی وه او په هغى وخت کې د سیاست تعریف داسی کیده د سیاست معنی ده د بناري حکومت پوهه او فن حاصلول ، خود عمومي مفهوم په لحاظ سیاست ټولو هغه فون ته وايى چې د انسانى ټولنى له پاره د اهمیت وړدی .

د دیارلسمی پیری وروسته دی کلیمي ترقى وکړه چې اوس د پولیتیکس [Politics] لفظ یوازی د حکومت داری په فن پوری وټپل شوه

په انسانیکلو پیدیا الکبیره کې د سیاست اصطلاحی تعریف په دول شوی دی چې :

فن حکم الدوله او دراسه المبادى التى تقوم عليها الحكومات والتي تحدد علاقتها بالمواطنيين وبالدول الاخرى [د حکومت کولو پوهى ته سیاست ویل کېږي یا په بل عبارت دا د هغه بنسټیزو اصولو علم دی چې د هغى په واسطه حکومتونه جو پېږي او د حکومت او خلکو تر منځ پری اړیکې قایمېږي او د نورو هیوانو سره د اړیکو د تینګولو حدود پری تاکل کېږي]¹⁵

په 1870 کال کې ویل شوی وه چې :
السياسه علم حکم الدول [سیاست په خلکو د حکومت کولو علم دی]

¹⁵- علم السیاسه د ډاکټير حسن صعب د لیبان د پوهنتون استاد لو مری فصل 20 مخ 1970 کال د بیروت چاپ

نيو ليك

خويه 1962 کال کې ئى دارنگە تعریف وشۇ:
السياسه فن حكم المجتمعات الانسانيه [سياست په انسانى
تولنۇد حکومت كولو فن دى]¹⁶

په المنجدكې ئى دا چول تعریف شوی دى:
فن الحكم و اداره اعمال الدوله الداخليي، والخارجيه و منها
السياسه الداخليه والخارجيه [سياست د حکومت كولو فن ته او د
حکومت د داخلى او خارجى چارو اداره كولو ته وايى چې داخلى او
خارجى سياست د هغى يو بىرخە ده]¹⁷

د اوسنى عصر سياست پوه بلنچلى ليكلى دى چې:
سياست هغه پوهه ده چې د بحث او مذاكرى موضوع ئى سلطنت وى

ايىوره جيمز د سياست تعریف په دى چول كوى:
د حکومت د فرائضواجراكول او هغه خلک په نظم وضبط كې ساتل
چې د يوئى تولنى په شكل كې را تول شوی وى.
د اديانو او اخلاقو انسائيكلوبىيەيا د سياست د تعریف په باب
داسى ليكى:

د سياست نه مقصد د حکومت نظم و نسق دى¹⁸.
د نوى عصر د علماء تعریفونه سياست په بىرخە كې هماگە دى كوم
چې د اسلامى سېيىخلى دين پوهانو خو پىرى ترمىخە په
خپلوكتابونوکې درج كې دى خلک د اروپا غتىو غتىو نومونو خخە
ويرىپى او كە نه نو په تىريو شوو پانوکې د مسلمانو لغت پوهانو،
سياست پوهانو، او د فقهى د پوهانو خخە چې كوم تعریفونه د

16- مدخل الى علم السياسه د داكتير جمال الاتاسي 7مخ د مشق چاپ

17- المنجد 362 مخ د سوس ماده

18 د اسلامى حکومت نظام 200 مخ د مولانا حامد الانصارى ليكىنه 1956

عيسىسى كال د هندوستان ڈھلى چاپ

نيو ليك

سياست په هکله رانقل شوي بسکاره ، روښانه او هراري خيزدي .

عملی سیاست :

پورتنی تعریفونه د نظری سیاست او علمی سیاست پوری اړه لري خود عملی سیاست بنسټ په سیاسی تجربو باندی ایښوول شوي دي ، د سیاسی مفکر او سیاسی قائد ترمنځ فرق همدومره دي لکه د علم او عمل ترمنځ او یا د فکر او تجربی ترمنځ ځکه چې یوازی د سیاست د فلسفی په زده کړي یو شخص سیاسی مشرن نه ګرځی .

د مثال په توګه یو شخص د طب پوهنځی په پای ته رسولو او یا د طبی کتابونو په مطالعی د داه وړو ډاکترنه جو پېښه ترڅو چې د مرضونو د تشخيص او دارو ورکولو اوږده تجربه ونه کړي .

حینې دین پوهان داسی دی چې په کتاب الله ، نبوی سنتو او فقهی باندی بنې پوهېږي خونه وینا کولای شي او نه د دوه کسو ترمنځ تصفیه، په همدي ډول د انسانی ټولنۍ د پرمخ بیولو د فلسفه او د حکومت داری په اصولو او قواعدو پوهیدلو سړی سیاست پوه او د نظم او نسق قائد نه شي کیدای ترڅو پوری چې په عملی توګه سیاسی تجربه په لاس نه وی ورغلې .

ابن خلدون رحمه الله عليه د علمی او نظرئی سیاست توپیر په بنې ډول واضح کړي دي :

علماء او مفکرین چې په فکری نظر عادی شوي دي د معنی په دریابونو کې غوتی و هي د محسوساتو خخه معقولات اخلي، او په ذهن کې قواعد او کلیات په مجرده توګه ساتې، ترڅوئی په عمومی شکل سره نافذ کړي. د خاصو خلکو او قومونو لحظه ساتل د هغوي عادت نه وي، دا مفکرین د ذهني قواعدو او فکری نظریاتو پرته هیڅ عملی تجربه نه لري .

خو سیاسی قائدین بیرونی واقعی حقایق او حالات هم په نظر کې

نيو ليك

لري ئكه كيداي شى چې په حالاتو او واقعاتوکي کوم داسى حقيقى خنده وي چې د هغى له امله په هغه حالاتونه شى قياس كيداي چې په بنكاري هغه ته ورته بريښي او دا خنډونه د هغى سياسي نظرى چې د هغى نفاذ مطلوب وي، په خلاف وي. يو تولنه په بلې تولنى نه شى قياس كيداي ئكه چې که دواړه تولنى په يو شى کې سره ورته وي نو په ډيرو شيانوکي به توپير ولرى . خرنګه چې مفكرين د عمومى احکامو په صادرولو په يو بل باندي په قياس کولو عادى وي نو گله چې دوى د عملی سياست په هکله تفکر کوي نو هغه د خپل فکريه قالب کې خاى په خاى کوي او د خپل خاص استدلال په اساس عملی سياست تلى، خو په نتيجه کې په عملی میدان کې د سختو غلطيو سره مخامنځي، نو همدا علت دی چې په عملی سياست کې په هغوي اعتماد نه شى كيداي .

افلاطون ډيرلوی سياست پوه او فيلسوفوف وه، خود واقعاتو اوحالاتو تجربه دهغى موضوع نه وه، بلکه ويبل به ئى چې حالات د نظرياتو په واسطه پيداکيربي، ارسسطو د افلاطون د شاګردانوله ډليڅخه وه، خوهغه په تجرباتي او عملی سياست اعتقاد درلوده. هغه د مختلفو قومونو او حکومتونو د تجربو وروسته خپله سياسي نظریه خرگنده کړه. همدا علت دی چې ارسسطو ته د سياست امام او لوړۍ بنوونکي ويبل کيرې او د هغه كتاب [السياسيات] ئى ډير ستايلى دی ، د نظرياتي پوهى سره عملی پوهه ضرورى ده ئكه چې یوازى په نظرئي باندي یوخيالي حکومت جوړيداى شى. خويوئمکنى واقعى حکومت نه شى جوړيدلای.

د يو شان سياسي فکرسره سره د هغى عملی تطبیق او هغه ته عملی بنه ورکول او د يو نظم په چوکات کې راوستل د خلکو په عادتونو او غوبښتونوکي د توپير په اساس په پوره اندازه لري والى كيداي شى موجود وي ، خو دا توپير همدا سى بنه لری لکه دیوی مانې

نيو ليك

د ظاهري هيزائن او نقشى ترمنج توپير دى لکه د امريكا ، انگلستان، فرانسي ، جرمني او نورو جمهوري رياستونه يو ډول دی يعني لادين جمهوريت ، خود دی جمهوريت عملی نقشه او د نظم چوکات په دی ملکونوکې يو له بل سره پوره توپيرلري .

لکه د روس او چين چې د یوی نظرئي خاوندان دی [کمونيزم او مارکسيزم] ، خو په حکومتي چوکات او اداره کې ئى هير زيات بيلوالى موجود دی - په همدي توګه د پادشاهي فکريو دی چې د تولو اختياراتو منبع باید په خپله شاه وي، خو په عملی توګه ئى په کړنه کې هير توپير ليدل کېږي .

عقولی سیاست او شعری سیاست :

علامه ابن خلدون رحمة الله عليه سیاست د قانون په اعتبار تقسیم کړي دی، هغه ليکې چې:

1 { پادشاهي د قانون په خاى د مطلق العنان پادشاه په زور او قوت باندي ولاړه وي، چې په هغه کې د غضب او حيوانيت نښي او آثار ليدل کېږي داسی حکمرانان په خپل رعيت باندي د یو دروند بار حيشيت لري چې د هغوي د تباہ کولویه هڅه کې وي، نو د داسی حالاتو د اصلاح له پاره د سیاسي قوانینو وضع کولو د ضرورت احساس پیدا کېږي، چې د هغى وفاداري په حکامو او رعيت دواړو باندي لازمي ده .

2 { که چيری دا قوانین د قوم د عاقلانو، د حکومت د مسئوليتو او نورو پوهانو په واسطه وضع شوی وي، نوبیا پدی قوانینو ولاړ سیاست ته عقلی سیاست ويل کېږي .

3 { اوکله چې دا قوانین د الله جل جلاله مقرر کړي قوانین وي چې د رسول صلي الله عليه وسلم په واسطه نافذشوی وي نو دی ته ديني سیاست ويل کېږي چې د دنيا او آخرت دواړو له پاره ګته وردي .
نو ظالمانه پادشاهي هغه حکومت ته ويل کېږي چې خلک د

نيو ليك

پادشاه د ذاتي غوبتنو پوره کولو ته اړباسي .

سياسي حکومت [عقلی سياست] هغه ته ويل کېږي چې خلک د عقلی نظریاتواو قوانینو پابندی کوي او مقصد ئی دنیوی ګتمی او آرام ژوند ، او د دنیوی تاوانونو او ستونزو خخه نجات او خلاصون وي .

خلافت [دينی سياست] له هغه حکومت خخه عبارت دی چې خلک د اسلامی تصور او شرعی قوانینو پابند اوسي او هدف يي د دنيا او آخرت د ژوند ګتمی او مصالح لاس ته راړول وي ، ځکه چې اسلام کې د دنيا د ټولو حالاتو قدر او قيمت د آخرت د ګټيو په اعتبار سره دي .

د ابن خلدون رحمه الله عليه د تقسيم ، تجزيه په دی ډول هم کيداي شي چې سياست په اصولي ټوګه په دری ډوله دي : حیوانی سياست ، عقلی سياست ، دينی سياست .

حیوانی سياست نه د عقلی قانون تابع دي او نه د شرعی قانون ، بلکه د بادشاه او د هغه د درباريانو د نفس خواهشاتو تكميل د هغه يا د حاکم شخصی يا حاکمي طبقی د حیوانی خواهشاتو تكميل د هغه مقصد وي د دی قسم د سياسی نظام مثالونه بادشاهت ، آمریت ، عسکري حکومت او اشتراکیت دی چې ډير لوی لعنت دي ، چې دي سياست ته د حیوانی سياست نوم ورکول بالکل په ئای دي .

عقلی سياست د هغی قانون پابندوي چې د عاقلانو ، پوهانو او د قوم د شريفو خلکو په واسطه جوړشوي وي ، او مقصد ئی د خلکو د دنیوی ګټيو او مصالحو ساتل وي چې مثالونه ئی په قانوني پادشاهي ، او غیر مذهبی جمهوريتونو کې ليدل کېږي ، خو په عقلی سياست کېهم د اخروي او ابدی ژوند د فلاح او بنیگنړی طرف ته کومه پاملننه نه ده شوي .

دينی سياست یوازي هغه حقيقي هرارخیز او ګټیور سياست دی چې په هغه کې د انسان حقيقي او هميشنې نیک بختي هم په نظر کې نیول

نيو ليك

شوي او د دنيوي فلاج او بنېگنې ضمانت هم ورکوي ، او همدي نظام
ته اسلامي خلافت ويل كېږي .

غوره سیاست او جاهلي شکوهت :

ابونصر فارابي رحمة الله عليه چې په 349 يا 343 هجري قمری کال
کې وفات شوي سیاست او ریاست په دوه برخوویشلی:
الریاسه الفاضله [غوره ریاست] او الرياسه الجاهليه [جاهل
ریاست] ، هغه په خپل کتاب آحصاء العلوم په پنځه فصل کې د العلم
المدنی ترموموضع لاندی داسی ليکلی :

- ❖ د مدنی علم یا ټولنیز او تمدنی علم اصلی موضوع
دا ده چې د انسان د اختياری افعالو د اقساموتعريف دی وشي .
- ❖ د هغه فطری ، رغبتونو او اخلاقی بنسنونو پلتنه
دی وکړل شی چې د اختياری افعالو سرچینه تشکيلوی .
- ❖ هغه غوبښتني او مقصدونه په ګوتنه کړي شی چې د
هغى د لاس ته راپرو د پاره دا اختياری افعال تر سره کېږي .
- ❖ د حقيقى نیکبختی او خیالی او وهمی نیکبختی
ترمنځ یې توپیر بسکاره کړي .
- ❖ د حقيقى او واقعی نیک بختی او خوشحالی لاس
ته راپرل په دی دنیا کې ممکن نه دی او دا یوازی د دنيوي ژوند
څخه ورسته ، د آخرت په ابدی ژوندکې تر لاسه کیدای شي .
- ❖ خیالی او فرضی نیک بختی او سعادت په دی
دنياکې، د دولت، ثروت ، عزت او شهرت او نورو عارضي خوبنيو او
خوشحاليو نوم دي
- ❖ د حقيقى سعادت د لاس ته راپروله پاره چې کومو
اخلاقو او افعالو [سنن فاضله] بهترینو رواجونو او قوانینو ته
ضرورت دی هغه د ریاست نه پرته نه شی نافذ کیدای او که چيرى
دمخه نافذ شوي وي نود هغى تحفظ او ساتنه د ریاست نه پرته

نيو ليك

نشى ترسره كيداي .

والرياسه ضربان : رياسه تمکن الافعال والستن والملکات الازاديه التي شانها ان ينال بها ما هو في الحقيقه سعاده و هي الرياسه الفاضله ، والمدن و الامم المنقاده لهذه الرياسه هي المدن والاسم الفاضله ، و رياسه تمکن في المدن هي الافعال والشيم التي تناول بها ما هي مظنوته انها سعادات من غير ان تكون كذالك و هي الرياسه الجاهليه

[حكومة په دوه ډوله دی : لمپري هغه حکومت دی چې په هغه کې عادات او استعدادونو ته پیاوړتیا ورکول کېږي د کومو په واسطه چې حقيقى سعادت ترلاسه کېږي همدي ته غوره حکومت یا فاضله ریاست ويل کېږي ، يعني بهترین حکومت ، او هغه تولنه او قومونه چې د داسى حکومت مطیع اوتابعدار وي د غوره تولنو او غوره قومونه په نوم یاديږي ، دوهم ریاست هغه دی چې په تولنه کې د هغه افعالو او عاداتو د کلکوالی او رواجوالوکوبښن کوي چې د خيالي او وهمي نیک بختی او خوبني ذريعه ګرئي خو په حقیقت کې داسى نه وي دی ته جاهلي حکومت یا [رياست جاهليه] ويل کېږي¹⁹ .

د فارابي د تحقیق مطابق د حکومت او سیاست اصل مقصد او هدف باید د خلکو حقيقى خوبني او همیشنې نیکبختی وي چې یوازی په دنیوی خوبني او خوشحالی پوری نه وي تړلې بلکه د روحاني او اخلاقى معیارونو لوروالي ئى لازمي او ضروري شرط وي ، نویه دی اساس د فاضله ریاست د ویلو هغه حکومت مستحق دی چې د خلکو د تبولنيزی خوشحالی سره سره د هفوی د روحاني او اخلاقى معیار د لورو لو فکر ئى هم کړي وي او د دنیوی کاميابي په خنګ کې ئى د اخروي کاميابي له پاره هم خه اهتمام کړي وي .

انسان په فطری لحظه بنه اخلاق خوبنسوی ، خو شر او بد اخلاق د هغى د حيواني خواهشاتو او غوبنتنو خخه را پیدا کېږي او که نه نو هغه

¹⁹- احصاء العلوم پنځم فصل 1949 عيسوی کال د قاهره چاپ د فارابي ليکنه

نيو ليك

د انسانيت په اساس د غوره او بنو اخلاقو خوبنونکي دی ، نولدي کبله دا ضروري ده چې يو سياسي رهبر سياسي د پوهه ترخنگ د بنو لور اخلاقو او کره کرنې، په درلودو سره په قولنه کې د تقلید وړ نمونه وي - هغه شخص چې سياسي واک هم ولري او د بنو اخلاقو خبشن هم وي او په قولنه کې د نيكې او بنه اخلاقو د خپرولو کار هم کوي تر خويوه صالحه او بنه قولنه جوره شى نو داسى شخص ددې مستحق دي چې د الله جل جلاله خليفه شى او حکومت ته ئى اسلامى خلافت ويلى شى

مګر کوم حکومت چې د خيالى او عارضى خوشحالى په لور متوجه وي او د حقيقى خوشحالى او ابدى ژوند په رابطه هیڅ فکر نه کوي او د بدرو اخلاقو او قبيحو افعالو د ترويج له پاره کوبنېن کوي او د بنو اخلاقو او د الله جل جلاله او د هغېد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د اطاعت په لارکې خندونه پیداکوي نو دا د بى عقولو حکومت او جاهلى ریاست [ریاست جاهليه] دی .

فارابي رحمه الله عليه چې کوم سياست ته [ریاست فاضله] نوم ورکړي نو ابن خلدون رحمه الله عليه ، ابن تميميه رحمه الله عليه او نورو ديني پوهانو هغه ته د [سياست دينيه] يا [سياست شرعیه] اصطلاح استعمال کړي ده .

شرعي سياست

د اسلام د سچيڭلشى دين يو فصل دی :

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَعْفَرَ حَدَّثَنَا شَعْبَةُ عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ قَالَ سَعَيْتُ أَبَا حَازِمَ قَالَ قَاعِدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَائِنٌ بَنُو إِسْرَائِيلَ سَسُوسُهُمُ الْأَئْبِيَاءُ كُلُّهُمْ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيٌّ بَعْدِي وَسَيَكُونُ خَلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوَ بِبَيْنَهُمُ الْأَوَّلُ فَالْأُولَى أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَلَمَّا

نيو ليك

الله سائِلُهُمْ عَمًا استَغَاهُمْ .

[ابوحازم سلمان الاشجعی رحمه الله عليه ویلی چې زه پنځه کاله دحضرت ابوهریره رضی الله تعالی عنہ په مجلسونوکې شریک و ماد هغه نه اوریدلی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایله دی د بنی اسرائیل سیاست د هغود پیغمبرانو علیهم السلام په لاسونوکې وه کله به چې یو پیغمبر وفات کیده نویه خای به ئی بل پیغمبر راته، زما خخه وروسته بل پیغمبرنه راخي- خو زما خلفاء استاذی به موجود وی دا خلفاء به کله دیوه نه زیات هم وی. صحابه کرامو رضی الله عنهمما ترى پوبنتنه وکړه چې د داسی حالاتویه هکله به مونږ ته ستاسو حکم خه وی؟ هغه وفرمایل : د هغه بیعت پوره کړي چې لوړۍ حل ورسره بیعت شوی وی [ترمذخه مقرر شوی وی] ، د خپلو خلفاو د اطاعت او فرمان وړنې حقوق اداکوی خکه الله جل جلاله به د هغوي نه د هغوي د رعیت په هکله پوبنتنه کوي²⁰].

د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د دی حدیث خخه دا را په ډاګه کیږي چې سیاست د انبیاء علیهم السلام او پیغمبرانو علیهم السلام وظیفه او مسئولیت و هغود نبوت د پای ته رسیدونه وروسته دا مسئولیت د هغوي د خلفاو په اورپو کینبدول شو- نوبنکاره ده چې هر هغه کار چې د انبیاو په فرایضوکې شامل وی نو هغه د اسلام یوه برخه وی د نبی او د هغه د خلفا و اصلی وظیفه د دین قائمول دی نو هغه کار چې دین پوری نوی تړلی هغه په انبیاء علیهم السلام پوری هم نه تړل کیږي .

ئینی خلک چې د او سنی زمانه د سیاست لوبغاری او د اخلاقو او تهذیب نه لری سیاست گوری نو د سیاست د کلیمی نه هم نفرت کوي

²⁰- صحيح بخارى كتاب الانبياء باب ما ذكر عن بنى اسرائيل 2 توك 491 مخ -

صحيح مسلم كتاب الاماره باب وجوب الوفا ببيعه الخليفة .

نيو ليك

خود سیاستمدار خپل غرضی او ورانکاری په اساس د سیاست د کلیمی خخنه نفترت کول د عقل او پوهی نه لری خبر د لکه خنگه چې علم په دوه برخوویشل کېږي، نافع علم [ګتهه وره پوهه] اوغیرنافع علم [ابن ګتنی یا مضره پوهه]، همدا راز علماء او پوهان هم په دوه برخوویشل کېږي، ربابین علماء او سوء علماء، نو همدا راز سیاست هم په دوه برخوویشل کېږي، لومړۍ هغه سیاست دی چې د شریعت د اصولو او احکامو پابند وي، د دینی سیاست په نوم یادېږي او بل هغه سیاست دی چې د دین او اخلاقو د قید نه آزاد وي تو هغه ته جاهلي سیاست ويل کېږي چې دغه دوهم ډول سیاست ګډونکو او سیاسی تجارتano چې خومره بدی بیان شی بیا هم کمه ده، او په ظای دی چې یومسلمان ددی ډول سیاسی دلالانو خخنه لری او تری متنفرو وي او دا د ایمان غوبښنه هم ده، خود شرعی اصولو په بنست ولار سیاست پخپله دین او د انبیاو فریضه ده، نو ددی ډول سیاست نه نفترت کول اویا تری لريوالی اختیارول په حقیقت کې د دین دیوی خانگی خخنه لريوالی دی.

په پورتنی مبارک حدیث کې "د تسوسمه الانبیاء" د کلمو تشریح حدیث پوهانو په دی ډول کړي ده:

ای تتولی امورهم كما تفعل الامراء والولاه بالرعیه و السياسه القيام على الشيء بما يصلحه و ذلك لأنهم كانوا اذا اظهروا الفساد بعث الله نبياً يزيل الفساد عنهم و يقيم لهم امرهم و يزيل ما غيروا من حكم التوراه [د بنی اسرائیلو پیغمبرانو علیهم السلام د هغوي د امورو نظم و نسق په داسی ډول جوړاوه لکه خنگه چې حکام د خپل رعیت د امورو نظم او نسق جوړو، نو سیاست د یوشی د اصلاح له پاره د عزم او استقامت خخنه عبارت دی، دا سیاست پدی ډول وه چې کله به چې خلکو په فساد لاس پوری کاوه نو الله جل وعلی جلاله به هغوي ته

نيو ليك

خپل نبى عليه السلام رالىره ترڅو فساد مخه ونيسى او د هغوى د
حالت د بهه کولو کوبنښ يې کاوه او هغه تحریفات او تغیرات چې په
تورات کې ئى راوړۍ وه هم تصحیح کول [ ] .

امام ابن جوزی رحمه الله چې په 597 هجری قمری کال کې وفات
شوي دارنګه فرمایي :

شيطان د وخت حاکمان غولوی او دی ته ئى هڅه وي چې په
سياسي امورو کې د خپل نظر مطابق عمل وکړي ، هغوى هم د همدي
شيطاني وسوسی په اساس د شريعت په ځای د خپل نظر او شخصي
فکر عمل کوي او دا غتهه تيروتنه د ځکه چې شريعت الهي سياست
دي او دا د امكان نه لري چې په الهي سياست کې دی کومه نيمګړتیا
موجوده وي او د هغى نيمګړتیا په اساس دي د مخلوق جوړ کړي
سياست ته ضرورت وي ، اللہ جل جلاله فرمایي :

مافرطنافي الكتاب من شئ

[مونږ په کتاب کې د هیڅ شئ کمی او نيمګړتیا نه ده پری اینې]

21

هر هغه خوک چې د دی بى دينه سياست دعوه کونکې وي نوهغه په
اصل کې په شريعت کې د نيمګړتیا دعوه کونکې دی او دا د کفرخبره

5

حافظ ابن قيم رحمه الله عليه چې په 751 هجری قمری کال کې
وفات شوي ليکلې : ولا نقول ان السياسه العادله مخالفه للشرع
الكامله بل هي جزء من اجزائها و باب من ابوابها و تسميتها سياسه
اما اصطلاحي والا فاذا كانت عدلا فهى من الشرع [مونږ دا نه وايوچې
دا عادلنه سياست د کامل شريعت په خلاف دی بلکه دا د شريعت د
اجزاو خخه یوجز دی او ابوابو خخه یو باب نو دی ته سياست ويل
یوازی یوه اصطلاح ده اوکه نه کله چې د عدل او انصاف خبره شی نودا

²¹ تلبيس البليس اوم فصل.

نيو ليك

د شريعت يوه بربخه ده²².

د معين الحكم اقتباس ترمه نقل شوي چي ويلى وه : د شرعى
سياست خپلول واجب دی او د هغه مخالفت کول د شرعى نصوصو او
د راشديونوخفا و خخه د انکار کولو سره برابر دی .

ابن نجيم مصرى حنفى رحمه الله د مقرىزى د كتاب الخطوط په
حواله ليكلی چي : والسياسه نوعان سياسه عادله تخرج الحق من
الظلم الفاجر فهى من الشرعيه علمها من علمها وجهها من جهها و
قد صنف الناس فى السياسه الشرعيه كتابا متعدده و النوع الآخر
سياسيه ظالمى فالشرعى تحرمها [سياست دوه چوله دی، عادل
سياست چي ددى سياست په واسطه د ظالم او فاجر خخه د مظلوم حق
واختسل شى او دا د شريعت يوه بربخه د - هغه خوك چي پوهيرى او
هغه خوك چي نه پوهيرى پيزنى ئى او نه ئى پيزنى، او ليكوالانو ددى
شرعى سياست په هكله ھيرى ليكتى كپرى بل ھول ئى ظالمانه سياست
دى چي د شريعت لخوا حرام گرخول شوي²³.

ل شعرىي سياسەت انۋاع :

او سنودا خبره پوره واضح شوه چي [Politics] پوليتڪس يوازى د
حكومة په چلولو پوري تېلى دى خود عربي ئىسى سياست په
كليمىكىپ تۈل بىكىنپىز، اصلاحى او تادبى تىبىرونە شامل دى په دى
اساس د دى دا په ھولونو وىشل كيداي شى لىكە مۇنۋئى وىش په دى
ھول ھم كولاي شو.

سياسە النفس : د نفس د اصلاح تىبىرونە، ترخو خپلە كېنە اصلاح
كپرى

سياسە البيت : پە بنە توگە دخپل كورد امورو د پرمخ ورلو

²²- الطريق الحكميه لابن القيم رحمه الله عليه 17 مخ - اعلام الموقعين 4 توک

²³- البحارائق كتاب الحدود حد السرقة 5 توک 776 مخ

نيو ليك

تدبیرونه

سياسه المتنز : د کورني د نظام چلولو تدبیرونه په بنسی طریقی سره

سياسه الوعاظ: د بسوونی او روزنی او وعظ اونصیحت په واسطه د

تولنی د اصلاح کاریه غاره اخستل

سياسه مدينه : په بنه توګه د حکومت د نظم ونسق چلول .

سياسه الدواب : د حیواناتو تابع کول اود هغونه په بنه طریقی سره
د کاراخستو تدبیرونه .

امام غزالی رحمه الله چې په 505 کې وفات شوی د سياست د

اهمیت او اقسامو په رابطه لیکلی :

د انسان د اصولی اعمالو خخه تر ټولو لور او مهم عمل د سياست
هنر او فن دی ، د همدى عمل په واسطه په خلکو کې محبت ، مینه او
یووالی را پیدا کېږي او اصلاح ئی صورت نیسی او همدى په واسطه
خلکوته هغه لارښوول کېږي چې په هغى باندی د تللو په اساس هغوي
د دنیا او آخرت کامیابی لاس ته راوري شی .

د سياست خلور مرتبی دی :

السياسه العليا [لوراو اعلى سياسة] : دا د انبیاءو سياست دی
چې د هغه په اساس د خلکو ظاهر او باطن اصلاح کېږي ، دا سياست
په هرخاص او عام پوري تړلی دی، د دی سياست په واسطه په بنکاره
توګه د احکامو او قوانینو نفاذ او انتظام صورت نیسی او د هغى د
تعلیم او تربیي په اساس د خلکو په زړونوکې نیک صفات او غوره
اخلاق خای پیدا کوي .

سياسه الخلفاء والملوك [د حکامو سياست] : که خه هم د
هغوي سياست د هرخاص او عام وګړي له پاره وي خود هغوي حکم ئى
یواخی په ظاهری ژوند کې چلېږي ، خو په باطن او زړونو حکومت کول
د هغوي په اختيارکې نه دی [مګردا چې حاکم عادل ، متقى ، زاهد او
د نرم زړه خاوندوی] .

نيو ليك

سياسه العلماء والفقهاء [علماء وفقهاء سياس] : د هغوي سياست د مادی قوت نه پرته د بسوونی اوروزنی په اساس صورت نيسی ئکه چې هغوي حاکمیت نه لري مګر ذهن خلک اود علم مینه وال ورڅخه ګتیه اخلي او د هغوي فقیری خپل خانته پادشاهي ګئي، د اسلام په تاريخ کې داسي علماء هير تير شوي دي او اوس هم شته چې خلک ئى د پاشاهانو خخه زيات احترام کوي او حکم ته ئى د حکمرانانو د حکم نه ورته ډير اهمیت ورکوي.

سياسه الوعاظ [د خطيبانوو واعظانو سياست] : دوي د وعظ ، نصيحت او خطابت په واسطه د خلکو اصلاح کوي او د خلکو زړونو د تسخيروي او حکومت پري کوي²⁴.

د اخوان الصفاء بيان کړي افسام :

په خلورمه پېړي کې د اخوان الصفاء ټولنۍ، سياست د یو ځانګړي فن په شکل معرفی کړي وه اګرچې د هغوي ځيني افکار ګمراه کوونکې هم وه خو دي ټولنۍ د سياست علم د اخلاقو د علم یوه ځانګه ګرڅولي ده ددي علت دا دی چې دا خلک تر زياتي اندازی پوري د افلاطون 347 قبل ميلاد شپي ورڅي تيرولي تر تاثيرلاندی وو.

افلاطون په خپل كتاب الجمهوريه او په بل كتاب النومايس کې د سياسي بحثونو او خيرونو په ترڅ کې د اخلاقو یادونه هم کړي ده ، د هغې په نظر، یوه نمونه سياست پوه او مثالی حکمران هغه دی چې د علم او فلسفې په اعتبار هم په ټولو برتری ولري او د اخلاقو او اعمالویه اساس هم د ټولو ترمخه وي.

د اخوان الصفاء د رسالو په اومه ګنه کې سياست په پنځو برخو ويسل شوي :

1] السياسه النبویه [دانیا و سياست] : دا سياست په پاکو او

²⁴- احياء العلوم كتاب العلم لومړي باب لومړي ټوک 9 مخ

نيو ليك

مقدسو اصولو بناء شوي چي د فاسدو افکارو او تصوراتو خخه د
انسانی نفسونو د ساتنى لاره او علاج بنیَّ

2] السياسه الملوكيه [دحاكمانو سياست] : دا سياست د
شريعت ساتنه کوي په نيكپرهاكم کوي او د بدیوشخه مخنيوي کوي،
شرعی سزاگاني او حدود نافذوي د ظلم مخه نيسی، د دبمنانو جرپی
پري کوي او د نيكو خلکوکومک او بسپنه کوي ، دا د پيغمبرانو ،
خلفاً او نيك خويه عادلوا حاكمانو سياست دی کوم چي د هري
معاملي فيصله د حق او انصاف په بنیاد سره کوي .

3] السياسه العاميه [د پرگنو سياست] : داهجه سياست او واک
دي چي کوم سردار ته د خپلی قبيلي په خلکو، يا د بنار په اوسيidonکو
باندی د بنار واکدارانو ته او يا په عسکرو باندی د هغوي قوماندان ته
حاصل وي .

4] السياسه الخاصيه [دکورنی د چارو سياست] : دا هجه واک
دي چي هر انسان ته په خپل کورکې حاصل او هرهجه تدبیر اختياروی
چي د هغى په واسطه ئى د کورنی نظم په بنى طريقي سره سرتە رسى او
اقتصادي ضروريات ئى ترى پوره شى دا په اصل كې شخصى او
کورنی سياست دى .

5] السياسه الذاتيه [د خپل نفس داصلاح سياست] : دا سياست
د نفس او اخلاقو سره اړه لری دا په اصل كې د خپل نفس محاسبه ده
چي د هغى په اساس انسان هروخت د خپلوكړو او ويناؤ ، پتهو او
بنکاره اعمالو حساب کوي²⁵ .

امام فخرالدين رازى رحمه الله چي په 606 هجري کال کې مړ شوي
سياست ئى په خوبرخوو يشلى دي :

ا > سياسه الملاک [دمالکانو سياست] : دا هجه سياست دی چي
مالکانو ته په خپل ملکيتونو کې حاصل وي يعني د خپل ملکيت او

25- رسائل اخوان الصفا وخلان الوفا 7 رساله 1957 عيسوي کال د بيروت چاپ

نيو ليك

جائیداد نظم او نسق پرمخ ورل .

2 > سياسه الملوك [د حاكمانو سياست] : د مادی خواک او حاكمانه واک سره د هيود چاری او د رعيت د معاملاتو نظم او نسق پرمخ بوتلل .

3> سياسه الملائكه [د پريښتو سياست] : د الله جل وعلى شانه د حکم او د هغه دورکړې شوی قوت په واسطه په مخلوقاتوکې د ډول ډول فرائضو سرته رسول .

4 > سياسه ملك الملائک [د پادشاهانو پادشاه سياست] : د کائناتو د پيداکوونکي تکويني نظام چې هغه ئي په خپل قدرت سره پرمخ ورلي .

سياسه د انساني فطرت غوبنتنه ۵:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةً وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا
[د الاعراف سورت ۱۸۷ آيت]

[همدغه [الله جل جلاله] هغه ذات دی چې پيداکړي بي تاسي له یوه نفس خخه او پيداکړي ئيده لدی نفس خخه بنځه ددي له پاره ترڅو د هغى سره آرام پيداکړي] .

د ليسكن کلمه په هغه نفسياتو حقیقت دلالت کوي چې تولنيز ژوند د انسان د فطرت غوبنتنه ده، آدم عليه السلام ئي جنت ته ليږلې وو چيرته چې آرام او سکون او هر قسم سامان موجود وو خو الله جل جلاله د انسان پدی فطری غوبنتني پوه وو چې دا [انسان] یوازی والي نه شی زغملائي، نوپه همدي خاطرئي د هغى جوره، د هغه د جنس نه پيدا کړه ترڅو دواړه د تولنيز ژوند خخه آرام لاس ته راړۍ .

آدم او حوا عليهما السلام دواړو د سياست البيت [د کور نظام] برابرکړ چې د هغى بنسټي نه د ودانۍ تړون وو، نه ميراثي پادشاهي وه، اونه د ظلم حکومت وه، بلکه دا د انساني فطرت غوبنتنه وه. د هغوي دواړو ترمنځ د ميره او بنځي نه پرته د آمر او مامور تړون هم وو-

نيو ليك

نو ځمکي ته د رالېړلوا سره سم ئى ورته د سیاست او ریاست [کورنۍ ریاست] اصول هم وروښوول- او د ځمکي په سرئي د موجوده شیانو نومونه هم ور په ګوته کړي وه- او د ځمکي په سرد انسانی ټولنۍ لوړۍ فطري او ساده حکومت وه- خوکله چې د انسانانو شمیر زیات شو نو "سیاست البيت" په "سیاست المنزل" [د کورنۍ سیاست] اوبيا په "سیاسه مدینه" [د ډیولی حکومت شکل ونيو].

ترلسو پېړيو پوري همدا نظم د یوڅو وړو خارایونه پرته په ډيره بنه توګه پرمخ روان وه خود هغې نه وروسته د شرک او دنیا پالني و با راګده شوه چې د اصلاح له پاره ئى نوح عليه السلام راواستول شو.

ابن الائير رحمه الله عليه چې په 630 هجري کال کې مر شوي دارنګه فرمایي : وكان آدم عليه السلام مع ما اعطاه الله من الملك نبياً رسولاً إلى ولده و انزل الله عليه احدى وعشرين صحيفه كتبها آدم بيده علمه ايها جبريل عليه السلام [آدم عليه السلام ته الله جل جلاله د ځمکي په سر حکومت ورکړي وه، خود دی سره هغه د خپل اولاد له پاره نبی او رسول هم وه په ده باندی الله جل جلاله یوویشت صحيفي نازل کړي دی چې هغه د جبرائيل عليه السلام د بنیونی په اساس په خپل لاس ليکلې وي]²⁶

وصارت الرياسه من بعد وفاه آدم لشیث فائز الله عليه فيما روی عن رسول الله خمسین صحيفه [د آدم عليه السلام د مرینی خخه وروسته د ریاست چاری د هغه زوی شیث عليه السلام ته وسپارلي شوی چې الله تعالى جل جلاله په هغه پنځوس صحيفي را نازل کړي وی لکه خنګه چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم خخه روایت دی]²⁷

وقام انوش بعد مضى ابيه شیث عليه السلام لسبیله بسیاسه

²⁶الکامل لومړی توک 48 مخ 1965 عیسوی کال بیروت چاپ

²⁷تاریخ طبری لومړی توک 74 مخ

نيو ليك

الملک و تدبیرمن تحت يديه من رعيته مقام ابيه ولم يزل على ما ذكرعلى منهاج ابيه لا يوقف منه على تغيير ولا تبدل و كان جميع عمرانوش فيما ذكراهل التوراه تسع مائه سنه وخمس سنين [د شيث عليه السلام د تلونه وروسته د هغه زوي انوش د ملكي سياست او د رعيت د نظم ونسق دبرابرولو له پاره د خپل پلار په خاى كبنياناست ، انوش د خپل پلار په لاره او طريقه صحيح روان وه او د هغه په سياست كپد هشيخ رنگ بدلون نښه پيدا نشوه ، د تورات د پيروانو وينا ده چې د انوش عمر د 950 كاله وه] .
د تاريخ په كتابونو كې د ملك ، رياست ، او سياست كلمات راغلى چې د هغى نه دا معلومېږي چې انسان په ځمکه د قدم اينسودو سره سم یو ساده حکومت جوړکړي وه .

د انسان د کلمى لغوى شېرنه :

د انسان د کلمى په هکله د لغت پوهانو دوه چوله نظرئي موجودي دی : لومړۍ وينا دا ده چې ددى کلمى اصلو حروف "ن ، س ، ی" دی او دا د نسيان خخه اخستل شوی چې معنى بي هيريدل دي يعني د انسان معنى د هيرويدو خاوند دي ، ابن عباس رضى الله عنه نه هم يوروايت په دي چول راغلى چې انسان خپله وعده او خبره هيره وئي نو په همدي خاطر ورته انسان ويل کېږي او په دي اساس ددى کليمي اصل انسيان د افعulan په وزن دي او د نسى ينسى د باب خخه دي لکه خنګه چې د ضحى يضحى خخه اضحيان لاس ته رائي يعني د سپورډي شپه .
خود تهذيب اللげ ليکوال الازهري ، ابوالهيثم رحمه الله عليه او نورو لغت پوهانو او نحوی پوهانو وينا ده چې دا کلمه د "ا ، ن ، س " خخه ده چې د انس يا آنس خخه اخستل شوی ، معنى ئى ، مينه ، محبت او ترون [ربط او تعلق] دی او ضد ئى وحشت [نفرت] دی ، د دی اصل خو انسيان دی ليکن وزن ئى فعليان دی چې افعulan خخه نه دی . همزه د فعل د فاء په خاى راغلى زائده نه ده چې د وزن مثال ئى

نيو ليك

حرصيان دی [د خرماني پورتني حصه] ، د صحاح اللغات د ليكوال جوهري په نظر د د وزن فعلان دی د د وينا د ثابتید و په خاطر ابن منظور افريقي رحمه الله عليه هير شواهد و راندي کړي او همدا خبره صحيح هم معلوميري.²⁸

د پورتنۍ لغوي او صرفی تحقیق نه دا معلوميري چې د انسان تسمیه هم آنس او محبت دی چې د وحشت او انفرادیت ضد دی ، د انسان فطرت ټولنیز دی، منافرت او تنهائي نه ده، او سیاسي ژوند د همدي نظم، آنس ، محبت او یو خای ژوند تېرولو نوم دی .

په یو بل آيت شريف کې د انساني پرګنو په مختلفو ډولو دویشلو خخه مقصد یو د بل سره پېژندګلوي بنوول شوي ده :
يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شَعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفَوْا [د الحجرات سورت 13 آيت]

[ای خلکو! مونږ تاسی د یوه نزاو بسخی خخه پیداکړي یاست او بیا مو په قومونو او قبیلو وویشلی ترڅو یو د بل سره پېژنې]
 تعارف یو د بل پېژندلو او د بل په خوي پوهيدلو خخه عبارت دی او همدا تعارف د آنس ، محبت او تعاون بنسټي دی نو د دی نه معلوميري چې انساني خصلت، تنفر نه دی بلکه آنس او پېژندنه ده او همدي ته مدنی او ټولنیز ژوند ويل کېږي]

ارسطو ته چې خلک د سياست پلار وائي چې 322 کاله وراندي له ميلاد خخه مړ شوي او د هغه دا کلمات د یوه مشهور متل په ډول پاته شوي چې [انسان مدنی الطبع دی] يعني انسان یو سیاسي او اجتماعي حيوان دی هغه وايې چې که انسان سیاسي او مدنی ژوند و نه لري نو هغه یا ديوتا [الله جل جلاله] دی یا یو خيرونکي حيوان ، هغه ته بیا انسان نه ويل کېږي .

²⁸ لسان العرب باب السين فصل الهمزة خلورم توک 10 مخ

نيو ليك

ارسطو د كتاب **الأخلاق** په لسم فصل کې ليکلی : ان الفلسفه التي تتناول الشئون الانسانيه تجد كما لها فى السياسه [هغه فلسفه چې د انسانی چارو سره تړلی وی د هغه کامله درجه تاسی د سياست په شکل کې موندلائي شي]²⁹.
د افلاطون او ارسطو په خير ټول یونانی فيلسوفان سياست یو فطری شي گنې .

ابونصر فارابي رحمه الله عليه چې په 329 هجري کال کې مر شوي چې د اسلامي سياست یو خانګړي پوه ګنډل کېږي هغه په خپل كتاب چې د "السياسته المدينه" په نوم دی ليکلی د حيواناتو څینۍ ډولونه همیشه یو د بل نه ليږي اوسيږي لکه ډير بحری حيوانات او څینۍ حيوانات یوازی د پیدا کیدو په وخت کې جدا وی ليکن پاتي ژوند ئى ټول یو ځای او اجتماعي وی ، څینۍ نور حيوانات د عمر اکشره وخت سره یو ځای تیروی لکه میریان د شهدو مچې او هغه مرغان چې د ټولیو په خير ګرئي .

والانسان من الانواع التي لايمكن ان يتم لها الضروري من امورها و لاتناال ال افضل من احوالها الا اباجتماع جماعات [خوانسان د هغى ډليخنه دی چې ټولنيز ژوند پرته نه خپل اصلۍ ضروريات پوره کولاي شیاو نه د ژوند لورو مرتبوته رسی]³⁰ .

امام غزالى رحمه الله عليه د نظر دی چې : خلور ډوله فنون د انسان فطری ضرورت ګنډل کېږي چې لاقوام للعالَم دونها [د هغه نه پرته ددى دنيا نظام نه چليږي] : زراعت د خوراک له پاره - بناء دکورله پاره - حیاکت دکالیوله پاره - سياست د نظم اونستق له پاره³¹ .
د امام غزالى رحمه الله عليه د نظر مقصد دا دی چې لکه خنګه

²⁹- علم السياسه داکتر حسن ليکنه 94 مخ .

³⁰- السياسيه المدينه د ابونصر فارابي ليکنه 69 مخ د بیروت چاپ

³¹- احياء العلوم لومړی توک 9 مخ كتاب العلم لومړی باب

نيو ليك

چې د انسان اصلی ضرورت کور، کالی او خوراک دی نو په همدي ترتیب سیاست او حکومت هم د هغې د فطری ضرورتونو له جملی خخه دی چې د هغې سره جوخت پیدا کېږي .

د پروفیسور هارون خان شروانی نظر دی چې : په تاریخ کې شاید د داسی انسانی تولنى ذکرنه وی شوی چې هلتہ سیاسی فکر له اساسه موجوده نه وی³² .

لیډه دا چې د حکومت او سیاست په هکله د تخلیق نظریه صحیح نظریه ده په ټولو موجوداتو کې یوازی انسان د سیاسی نظام خاوند دی چې دا سیاسی نظام د انسان د پیدا کیدو سره سم منځ ته راغلی په پیل کې د نفوسو شمیر کم وه او خلک شریف او نیک وه نو د حکومت شکل هم ساده وه ، نه لوثی لوثی اداری وی او نه وسیع اداری چوکاپونه ، نه د وزیرانو او مشاورینو دومره لوی تعداد وه او نه د وسلی دومره ډیری ذخیری، وروسته ئی پر مختگ وکړ او وسیع سیاسی اداری، او انتظامی چوکاپونه رامنځ ته شول چې په کې کورنۍ، عمرانی تړونونو او زور و قوت خپلی خپلی نښی رابنودی خو دا به بالکل غلطه خبره او د انسانی تاریخ سره نابلدтиا وی چې سیاسی فکر انسان ته وروسته ورکړل شوی او که نه نو دی خو پیل د وحشی حیواناتو په خیز غیر مترقی ژوند سره وه ھیڅکله داسی نه وی ، بلکه سیاسی فکر د انسان د پیدا کیدو سره سم پیدا شوی ھکه چې اللہ جل جلاله لومړی انسان په ھمکه باندی د خلیفه او حکمران په صفت رالیږي وه .

سیاست ته غیر فکری ویل جهادت او ناپوهی ۵:

حینې خام فکره تشن په نامه مفکرین وايی چې د پیل په وخت انسانان د تمدنی او سیاسی شعورنه خالی وو او د ریاست او تنظیم

³²- مبادیات سیاست دریم باب 30 مخ د شروانی لیکنه

نيو ليك

سره بالکل آشناه وو، دا فکرد چيرى مودى وروسته د حالاتود بدليدو
په اساس په دوى کي را پيدا شوي .

خودى مفکريونو د خپلى دعوى د ثبوت له پاره نه مستند تاريخى
شواهد ورلاندى کرى او نه د قديمه آثارو خخه نبته راوري شى، او نه د
سيكالوجى د اصولو خخه كوم اصل ورلاندى كولاى شى ، بلکه دا د
هغوى يوه پوجى خيالى فلسفة دا د لويو لويو نومونو فيلسوفانه
يوازى د انسانى تاريخ سره نابلده وو، بلکه خپل نفس ئى هم نه و
پيزنديلى ، خكە چې د هغوى خپل نفس هم د انفرادى اوخانگپرى ژوند
په خاي اجتماعى او تېولنيز ژوند خوبسوي ، د خينو فيلسوفانو نظرخو
دا دى چې انسان په پييل کي د امن وامان او خوبنى او خوشحالى
ژوندىير اوه، وروسته بيا جنگونه او طبقاتى كىشمڭ شروع شوى ، نو
كلە چې خلک ددى وضعى خخه تنگ شول نو په خپلۇمنخۇكى ئى يو
تېون وکر او د حكومت بنسىت ئى كىبىسۇد، خو ئىنى ددى پر خلاف
وايى په د انسان لومړنى وخت د وحشت ، بربىرىت او ظلم وخت وھ چې
خلک د هغى خخه په تنگ شول د حكومت بنسىت ئى كىبىسۇد. د اول
نظر خاوندانو خخه خه په لاندى ۋول دى .

مانما گوتەم بده چې په 567 مخكى لە ميلاد خخه مې شوي چې دا د
نېپال يو شهزادە وھ خو وروسته يى د راهبى او د رويسى ژوند غورە او
شروع كې، هغە فكىركاواه چې د انسان اولىيin ژوند د غم او درد نه پاك وھ
، خو وروسته بيا كورنى پيدا شوي او شخصى ملکىتىونە منئ تە راغلل
، قوم په پرگىنواو طبقو ووישل شواو ددارە ماريyo بازار تود شو، هماگە
وھ چې خلک دد ي گىۋە يو خخه په تنگ شوھ او د حكومت بنسىت
ئى كىبىسۇد او كە نه نو انسان د شروع خخه د حكومت د فكر سره آشنا
نه وھ .

جان لاك چې په 1704ھجري كال كى مې شوي وايى: دا د تېونونو
او غير فطري سياسى ادارو زىيىنە دھ خكە چې پخوانىي خلکو په امن ،

نيو ليك

محبت او يو د بل سره د بسپني او تعاؤن ژوند تیراوه ، فطري انصاف او انساني شعور د هغوي قانون وه او خلکو په خپله خوبنه ددي فطري قانون پيروي کوله خو بيا هم په هر وخت کي د امن او امان د خرابيدو خطره موجوده وه، نو ددي خطره مخنيوي او د گډوډي د له منځه وړلوا په خاطر خلکو يو د بل سره تړون وکړ او د حکومت بنستئي کېښود، ترڅو د خلکو د غوبنتني او فطري انصاف مطابق فيصله وکړي .

رسو چې په 1778 عيسیسوی کال مړشوي دي : د ده فکر هماغه دی چې د انسان لومړنۍ وختونه د خوبني، خوشحالی او بې غمې وختونه وه يعني د خانګړي توب اود [کسی را با کسی کار نه باشد] وختونه وه ، د جنګ او بربریت نښی نښاني نه وی د ژوند ټول ضرورت تو نه په آسانی تراسه کیده، دو ګړيز ملکيت [فردی ملکيت] نوم نه وه، خو دغه د خوبني نه ډکه فضاء دي دوو عواملو پای ته رسوله : لومړي د آبادی زیاتوالی او د وهم و ګړيز ملکيت: زما او ستاد فکر پیدا کیدل د خلکو په منځ کي د جنکونو سبب و ګرڅيد ، نو خلک ددي وضع نه په تنګ شول او د حکومت د جورولو له پاره ئي قدم پورته کړ .

کارل مارکس چې په 1843 ميلادي کال کي مړشوي ، دي یهودي نژادی فيلسوف به ويل چې رياست او سياسي اداري د [متنازع للبقاء او طبقاتي [پورېز] جنګ زېړنده ده هغې په واسطه د پانګي لرونکوساتنه کېږي او د زيارو ويستونکو زېښنه، اوکه نه په پیل کي نه حکومت وه، نه و ګړيز پانګي او ملکيت، نه طبقات [پورېز] وه او نه کورني .

دده په نظر ګله ژوند [اشتراکي ژوند] يوه نمونه ئي ټولنه ده چې په هغه کي شخصي ملکيت او حکومتی اداري نه وي، بلکه پوره مساوات او آزادی په کې وي، خو نوموري د طبقاتو د پای ته رسولو له پاره د کارگرانو د آمریت په بنسته د مؤقت حکومت د جورولو طرفدار

نيو ليك

. و ۵

د دوهمى نظرىي لروونکو يعني د هغه خلکوخنه چې وايى چې د انسان لومړى دوره د ظلم او بربريت دوره وه، دوه کسه ډيرمشهوردي: کوتليا چې په 300 قبل ميلادکې مرسوی دی دا د هندوستان يو پخوانى فيلسوف وه نومورى حکومت او سياست غيرفطري او د حالاتو زېرنده گنې، چې د فکر لنهيز يې په دی ډول دی: د انساني تاریخ لومړى دوره د طموطمیت يعني د کب د منطق دوره وه، د بحد کبانو په خير به هر قوي کمزوري خور، د کبانو طبیعی قانون هم دا دی چې قوي کب کمزوري او ضعيف کب خوری د طموطمیت دوره د وحشت ظلم، او بربريت دوره وه همدى د کب منطق انسان دی ته اړویست چې سياسي اداري جوړي کړي او د خپل منځ خخه یو کس د حکمران په حیث وتاکې.

هابس چې په 1679 ميلادي کې مړ شوي دی دا یو غربی مفكري دی وايى چې سياسي اداري د عمراني تړوننو د احسان تابع دی دا د فطرت غوبښنه نه ده بلکه دا د انسان د لومړنى دوری عکاسي داسى کوي چې د لومړنى دوری انسان، وحشى، غريب او بدترین انسان وه، غولونه چالاکې اوڅورونه د هغې وخت د انسانو طبیعی خاصیت وه. همدى تياره او د وحشت نه ډکو حلال تو غوبښنه و چې انسان ئې مجبورکړ، ترڅو د خپل منځ خخه یو خپل حکمران و تاکپا د هغې په واسطه د خلکو ترمنځ امن او امان تینګ کړي او خلک بايد د دغه حکمران تابع او فرمان وړونکې اوسي. يعني سياسي تنظيم او حکومت د ضرورت زېرنده ده چې د فطرت د غوبښنى پوري هيڅ اړه نلري دا دواړه محترمين د انسانانو لومړى دوره، په انساني تاریخ کې بدترینه دوره بلی، خود اسلام او انسان د تاریخ خخه دا معلومېږي چې د انسان لومړى دوره د توحید، عدل، ورورولي قربانۍ او د نیکو او غوره اخلاقو دوره وه، خود انسانی ژوندانه د چاپېریال د خرابیدو

نيو ليك

وروسته خرابی را پیدا شوه، چې د اصلاح له پاره ئى په هروخت کې
انبياء عليهم السلام ، مصلحین او مجدهين پیدا شوي دي .

د وقلم باب

غېړۍ اخلاقی نهیانهی نظریې

يو مشهوره وينا ده : وبضدها تتبیں الاشياء [د شیانوخرنګوالي د هغوي د ضد د پېژندلو په اساس کېږي] د رپنا اهمیت هغه وخت ډير بنه احساس کېږي چې د تیارو تباھی او خرابی خادر غورېدلې وي، د حق او باطل د عدل او ظلم او د ربتهيا او دروااغو د مخ په مخ مطالعې

نيو ليك

په واسطه په پوهه کې زياتوالی رائى او د حق په حق والى باندی د ايمان او باور په په قوت کي تينگښت پيداکړې، نو په دی اساس لازمه ده چې د اسلامی سياست یا اسلامی خلافت د اصولو د خرگندولو ترمخه د سياست او حکومت په هکله د غيراسلامي نظريواود هغوي د حکومتی چوکاتونو پیژندنه وکړو، ترڅو د هغی ظالمانه او مشرکانه نظامونو د پیژندلو خخه وروسته د اسلام د عدل او انصاف د نظام چې بنسټ ئې په وحدانيت اينسول شوي په رينتنيوالی زمونږ په باور او ايمان کې نورهم تينګښت راشی . په دی فصل کي د نړۍ د ټولو سياسي نظرياتو تفصيلي پیژندنه زمونږ هدف نه بلکه د هغه نظرياتو لنډه پیژنده او تعارف مو هدف دي چې په نړۍ کې خورا زيات شهرت او رواج لري .

ملوکیت یا ظالمه پادشاهی

په غير اسلامي حکومتونو او سياسي نظامونوکې د ټولو خخه زيات ، او پخوانی رائج شوي حکومت ، ملوکيت یا پادشاهی ده په عربي ژبه کې ملک او ملک د لغوی معنی په اعتبارخه بدکلمات نه دی خکه د ملک لغوی معنی حکومت ، او د ملک لغوی معنا حکمران ده او خرگنده ده چې حکومت او حکمرانی په څل ځای خه - بدندی په قرآن کريم کې د انبياء عليهم السلام حکومتونو ته هم ملک ويل شوي، په داسې حال کې چې د هغوي حکومت د اسلامی خلافت او د شرعی سياست په بنسټ ولار وه .

وَاتَّبُعُوا مَا تَنْهَىَ اللَّهُ عَنِ الْمُحَاجَةِ إِنَّمَا يُنَاهِي عَنِ الْمُحَاجَةِ عَنِ الْأَذْلِيَّةِ إِنَّمَا يُنَاهِي عَنِ الْمُحَاجَةِ عَنِ الْأَذْلِيَّةِ [الد بقره سورت 102 آيت]
[او دوى د هغه جادو تابع شوي وه چې شيطان به د سليمان عليه السلام د حکومت [ملک] په وخت کې لوسته]
وَأَنَّا هُنَّا لِلَّهِ الْمُلْكُ [الد بقره سورت 251 آيت]
[الله [جل جلاله] داود عليه السلام ته حکومت ورکړي وه]
وَشَدَّدْنَا مُلْكَهُ [د ص سورت 20 آيت]

نيو ليك

[او مونې د داود عليه السلام حکومت تینګ کړي وه] .

وَهُبْ لِي مُلْكًا [د ص سورت 35 آیت]

[او سليمان عليه السلام وویل: اى الله ! ماته حکومت راکړي] .

رَبٌّ قَدْ أَتَيْتَنِي مِنْ الْمُلْكِ [د یوسف سورت 101 آیت]

[یوسف عليه السلام وویل : اى الله تا ما ته حکومت راکړي]

امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه د ملک مفهوم په دی ډول
خرګند کړي :

الملک هو المتصرف بالامر و النهى فی الجمہور و ذالک مختص بسیاسه الناطقین.... وقال بعضهم الملک اسم لکل من يملک السیاسه اما فی نفسه و ذالک بالتمکین من زمام قواه و صرفهاعن هواها واما فیغیره سواء تولی ذلك او لم يتول [ملک [پادشاه] هغه خوک دی چې په خلکو کې د امر او نهی واک لری او دا د عقلمندو سیاست دی ... ئینی لغت پوهان وائی چې هرهغه چا ته ملک ویل کېږي چې په چپل خان واک ولری او د چپل نفس واکی په لاس کې واخلي او قوتونه بی د نفس د تابداری خخه وژغوری پدی حالت کې دا سړی پادشاه دی که د حکومت واکی بی په لاس کې وي او که نه .³³]

دلته چې مونې د کوم ډول ملوکیت او پادشاهی یادونه کوو د هغه لغوی معنا ملک [پادشاهی] نه ده بلکه هغه اصطلاحی ملوکیت او پادشاهی تری مقصد دی چې الله جل وعلى شانه ورته د فساد، ظلم او بربریت خپرولو پادشاهی ویلی او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم هغه د ملک عضوض [غوختونکباو خورونکې پادشاهی په نوم یاده کړي ده .³³]

³³- مفردات القرآن باب میم سره د لامه 489 مخ د 1961 عیسوی کال د کراچی پاکستان چاپ

نيو ليك

..... د ملوكىت تعریف

**قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَحَّلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذْلَةً
وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ** [د النمل سورت 34 آيت]

[اوکله چې پادشاهان کوم کلى ته ننوخى نو پرهغه خای کې فساد
اچوي او د هغه خای عزتمند خلک بي عزته کوي او همداسى کرنى ته
دوام ورکوي].

**إِنَّ الظَّالِمِينَ لَمْ يَنْعَمُوا بِالْأَرْضِ فَلَا فَسَادًا
وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ** [د القصص سورت 83 آيت]

[او دا د آخرت کور دی چې مونږ يې هغه چا ته ورکوو چې په
ئىمكە کې لوبي نه غواپى او نه پرى فساد خپروي، يقيناً چې بنه انجام د
متقiano دى]

په پورتنى آيتونوکې چې د پادشاهي کومي بخاصلنې بىيان شوي
دى د هغى په رينا کې د ملوكىت او پادشاهي تعریف داسى کيداي
شى، هغه حکومتى نظام چې پرئمکە د فساد د خپرولواد خلکود
ذليلولو له پاره جور شوی او مقصد ترى د حکمران خپله لوئى او
اوجتوالى وي د "وكذاك يفعلون" له جملى معلومى بېرى چې د ملوكىت
، پادشاهي او آمریت طبعت او اساسى اصول همدا دى چې د ظلم او
فساد بازار تود شى، خلک خوار او ذليل کري . او د شاه غلامان يې
وگرخوي او د پادشاه لوبي او خدائى تىينگىنىت ومومى ،

علامه ابن خلدون رحمه الله د ملوكىت فنى او اصطلاحى تعریف
دارنگه کېرى دى : هو حمل الكافه على مقتضى الغرض والشهوه [34]
ظالمانه پادشاهي هغه حکومت دى چې په هغه کې خلک دپادشاه
دشخاصى غوبىتنو د پوره کول له پاره مجبوريې .
د ملوكىت په شهنشاهي نظام کې د پادشاه غوبىتنه او خواهش د

³⁴ د ابن خلدون كتاب مقدمه 151 فصل

نيو ليك

قانون ماخذ او مصدر وي ، تول قوم اود قوم خزانى د هغه ئانگپى ملکىت گرخى، هغه د تنقىد نه پورته وي او د هيچا ورلاندى په خواب وركولو مجبور نه وي، يو شخص د پادشاه په حىش مقررىدل ددى خبرى خرگندوى وي چې هغه گواكى دالله جل جلاله نماينده دى او د هغه هر حكم منل د الله جل و على شانه منشاء او اراده ده، بلکه پادشاه د انسان په شكل كې خدائى دى دا د پادشاهى پخوانى او موجوده سياسى نظرىيە ده او ددى نظرئى په تائيد كې ئىنى شاه پالونكولوي لوى كتابونه ليكلى او غتى غتى فلسفى ئى راويسلى دى [اعاذن الله منها].

يوم مشهور مصرى محقق عبدالوهاب نجارد پخوانيو شاهانو په هكله ليكى چې د پخوانى زمانى شاهانو پخپل شاوخوا كې د تقدس او پاكى يوه دائرة ويستلى وه او خپلو ئاخانونو ته ئى د خدائى مرتبه وركپى وه د هغه علت دا نه وه چې هغوى خپل ئاخ واقعاً د انسانىت نه پورته گانه ، او نه په دى غولونه كې واقع وو. خود هغوى مقصد دا وه چې د خلکو د بغاوت خخه په امن كې وي خكه د هغوى دا خيال وه چې زمونب تقدس او پاكى، د شورش او انقلاب پرمخ كې غت خندوانه تشكيلىو، د ابراهيم عليه السلام په زمانه كې د نمرود همدغه حال وه ، همدا راز د موسى عليه السلام نه وروسته ديونانى او رومى پادشاهانو اود مصرى فرعونيانو هم همدغه حال وه³⁵.

سيد سليمان ندوی رحمة الله عليه د پروفيسور ولسن په حواله ليكى چې : په مصر كې د لومړۍ ساميي د حکومت په زمانه كې د ستورو عبادت کيده چې د تولونه لوئي خدائى ئى لمروه چې په خپله ژبه ئى ورته "رع" وايه د هغوى د پلازمينى نوم مدینه الشمس وه، چې مصريانو به "آن" ورته ويلى همدغه لمد [خداي] عبادت ئاخاي وه ،

³⁵- قصص الانبياء د عبد الوهاب نجار ليكنه 182 پر حاشيه 1968 عيسوى كال د مصر قاهره چاپ

نيو ليك

پادشاه به د لمر خدای زوی گهيل کيده، په همدي خاطرئي د " رعمسيس " خطاب ورکړي وه [د لمر زوی] ، همدا سبب وه چې د مصر شاهانو د خدایي دعوي کولی³⁶.

مولانا حفيظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله عليه د دائرة المعارف للبستانی په حواله هم همدارنګه ليکلی دي³⁷.

مولانا ابوالكلام آزاد رحمه الله عليه ليکې چې : په مصر يانوکې د الوهيت نه ډک شاهی فکر پوره وده کړي وه او د مصر د تاج او تخت خاوندانو د نيمګړي خدای حیثیت درلوډه هغوي ته ئى د فاراع لقب په همدي خاطر ورکړي وه چې دوی د راع [د لمر خدای] امتداد ګفیل کيده . د هندوستان د برهمني تمدن یو مستند کتاب [منوشاستر] د بادشاه په اړه ليکلی دي که بادشاه نابالغ ماشوم هم وي هغه ته د یو حقير انسان په نظر کتل ندي پکار خکه چې بادشاه د انسان خدای وي [العیاذ بالله] .

حیني ليکوالان د منوشاستر کتاب اته سوکاله او حیني پنځه سوه کاله د عيسى عليه السلام د پيداينېت خخه پخوانۍ ګنه ليکن معاصرو محقيقينو دا ثابته کړي چې دا کتاب دوه يا دری سوه کاله قبل الميلاد پوري اړه لري .

میکاولی

د اخلاقو خخه د آزادی پادشاهی غوښتنوونکې وه میکاولی چې په 1527 عیسوی کال کې مر شوی د شپارپسی بیړی سیاست ئی په نوی ډول سره منظم کړ، هغه د خپلی زمانی د حکومتونو او رومی جمهوریتونو حال په خپل کتاب المغارحات کې

³⁶- ارض القرآن د سليمان ندوی رحمة الله عليه ليکنه دوهم توک 365 مخ د 1975 عیسوی کال د کراچی پاکستان چاپ په حواله سوا السبيل فی مکان وادی النبل د ولسن ليکنه .

³⁷- قصص القرآن د مولانا حفيظ الرحمن رحمة الله عليه ليکنه لوړی توک 412 مخ

نيو ليك

خرگندکپي او د پادشاهي د نظر يې په هکله ئى په خپل كتاب دی پرنس [بادشاه يا شهزاده] خرگندونه کپي ، هغه د دين او اخلاقو خخه آزاده پادشاهي ، غوره حکومت گئي او په خپله زمانه کپي د همدي بى دينه سياست لوی داعي وه .

په خپل كتاب دی پرنس کپي ليكې چې : يو مطلق العنان پادشاه يا شهزاده چې د شر د لري کولو له پاره د شرخخه کار اخليا و د اخلاقو او دين پابند نه وي ، هر ټول مکر ، فريب او غولونی خخه کاراخلي او په هري ممکني طریقې د خپل اقتدار د پايښت له پاره کار وکړي هماګه بهتر حکمران دی ، هغه ته د کوم قانون او اصولو د جورولو ضرورت نشته ، بلکه هر کار چې د هغه د اقتدار د پايښت له پاره ګتيه وره وي همغه غوره قانون دی ³⁸ .

په بل څای کپي په پورهوضاحت سره ليكې چې : د پادشاه له پاره د ګيدړي سياست ډير ضروري دی ترڅو د هغى په واسطه د چل او فريب جال وغوروي ، خوددي په خنګ کپي د زمری خوي هم ورته په کاردي ترڅو د هغى په واسطه ګډي ووپروي ... نيكې او بنیګنه د وهم پرته نور خه نه دی ، اصل شى خوبدي ده ، نو کوم پادشاه چې غواپي خپلې پښي ګلکې کپي نو دا ضروري ده چې د بدې په کولو کپي مهارت او پوهه ولري او همئي د کولو مناسب وخت وپېژني ، هغه ته د بنیګنه او بنې والي لرل په کار نه دی خو په بنکاره توګه [په نمایشي ډول] بايد د بنیګنه بشکارندوی واوسی ³⁹ .

داد هغه شخص فکر دی چې د سياست د نوى علومو د امام په نامه ئى شهرت حاصل کپي هغه پادشاهي ، مکرو فريب ، منافقت او د ګيدړي سياست او نور ظالمانه لادين سياستونه د بشريت له پاره غوره

³⁸- دی پرنس عربي زیاره د خیری حماد ليکنه 144 مخ 1960 عيسوی کال د بیروت چاپ

³⁹ دی پرنس عربي زیاره د خیری حماد ليکنه 18 باب

نيو ليك

نظام گئي، دا په حقیقت کې امام وه خود شیطانی سیاست د هغه سیاست امام چې الله جل جلاله د هغه خخه د انکار حکم کړي دي [وقد امروا ان يکفروا به] .

د جهان بسوه اون نظر:

جان بودان چې په 1556 عیسوی کال کې مړ شوی 16 پیسری دوم فیلسوف دی چې شاهی حکومت د غوره نظام په حیث پیژنۍ . هغه په 1576 عیسوی کال کې د پاپائیت [د عیسائی ملايانو حکومت] خخه د آزادی د لاسته راورو په خاطر د مطلق العنوان پادشاهی د حمایت په خاطر د " عن الجمهور " په نوم یوکتاب لیکلې دی د هغه نظریه دا وه چې بادشاه ددی له پاره چې د قانون نافذونکې وي بنائي هغه د هر دول تنقید نه پورته او لوروی ، خود میکیاوی د اخلاقو خخه د آزادی پادشاهی سخت مخالف وه هغه وايې چې نه بنائي سیاست د انساني اخلاقو خخه جلاکړل شي ⁴⁰ .

د لوړۍ چیز او هابېن نظریات:

د انګلستان بادشاه جیمز اول د شاهی په حمایت کې یوکتاب لیکلې چې په هغه کې ئې خپل نظردا ډول خرگند کړي دي : پادشاه د هیچا په وړاندی خواب ورکونکې نه وي او د هغه هره خبره په خپله قانون وي .

هابس چې په 1679 عیسوی کال کې مړشوي په 1651 عیسوی کال کې د ستیوارت د کورنۍ د بادشاهید تائید له پاره ئې یوکتاب خپور کړي چې په هغه کې یې لیکلې دی : " کله چې خلک د ټولنیز تړون په خاطر د حکمرانی اختیار یوه پادشاه ته ورسپاری نو بیا ضروری ده چې هغه دی مطلق العنوان او د هرقانون خخه پورته او لورو اوسي " .
که خه هم دی فیلسوف د میراثی پادشاهی په خای د ټولنیز تړون په

40 - علم السیاسیه داکتر حسن لیکنه 97 مخ 1970 عیسوی کال بیروت چاپ

نيو ليك

واسطه د منع ته راغلى پادشاهى تصور و پاندی کپري دى خو په نورو تولو چاروکي د مصرى ، عراقى ، يونانى باو رومى د اولسمى پيرى د نظريو سره موافق وه چې پادشاه یوه مقدسه هستى [پاک موجود] ده او د هر قسم تنقيidine پورته وي چې ديو قسم خدائى شکل ولرى او د هغه رعيت د هغه د عبادت کوننکو حي ثيت ولرى ، كله چې انسان د خپل پيداكونكى د غلامى او د خالق د رسولانو د اطاعت او فرمان ورنى خخه مخ واپروي نوبها هغه د خپل خان په شان د انسانانو د غلامى بخخه هيچ شىنه شى منع کولاي او هغه بيا د خپل خان له پاره د نوى نوى خدايانو په لته کي وي .

ه هليوگرافیت خطرناكه خیزره ه فرعون و

د ملوکيت او ظالمانه پادشاهي خطرناكه خيره د مصر فرعون وه چې حضرت موسى عليه السلام ورته د وحدانيت دعوت ورکپري وه - فرعون د مصر د پخوانيو پادشاهانو لقب وه او په عربي کي هرسغرپونكى متکبر او باعى ويل كيربي .

ابن منظور رحمه الله عليه ليكى چې : الفرعنه الكبرو التجبر و فرعون كل نبي ملك دهره وكل عات فرعون والعتاه الفراعنه وقد تفرعن وهو ذو فرعونه اي دهاء وتكبر [د فرعونه دكليمى معنى غرور او تكبر د چې هرسغرپونكى ته فرعون او ټولو سرغرپونكوه فراعنه ويل كيربي چې د تفرعن معنى ده هغه چې د سرغرپونى ، غرور او تكبر لاريپ اختيارکپري ده⁴¹] .

ه هوسى علیه السلام ه فرعون قاکل :

دا چې د موسى عليه السلام د زمانى فرعون خوک وه ؟ نو پدي هكله د عامو مفسريون او مؤرخيون نظر دا د چې دا د عمالقه يعني عمليق بن او د بن ارم بن سام بن نوح د نسل خخه یو پادشاه وه چې نوم

⁴¹ لسان العرب باب النون مع الفاء مادة فرعون 3 يوک 334 مخ

نيو ليك

ئى وليد بن مصعب بن ريان يا مصب بن ريان وە⁴². خود او سنى مصرى تحقيقا تو خخه دا معلومى پىچى موسى عليه السلام د دوهم رعمسىس په وخت كې زىبىدلى وە او د هغه په كوركى را لوى شوى وە خود موسى عليه السلام دنبوت په وخت كې فرعون د همىرى رعمسىس زوى منفتحا وە چى د 1295 خخه ئى تر 1225 قبل الميلاد پورى حکومت كېرى دى او د مصر د نوى دور د شاهى كورنى يو خخه دوھمى كورنى پورى ئى اپه لرلە د دى نوى مصرى تحقيق په هككى د مصرا دار الاثار مصور، د اثرى او حجرى خىپنى ھير نامتو عالم احمد يوسف افندى په دى هككى د يواخا سكتاب لىكلى او په ھير وضاحت سره ئى دا نوى نظر ثابت كېرى دى د موسى د وخت د فرعون او د هغه د حکومت پېزندىل دومره ضرورى نه دى خو هغه خە چى دېيىزىللو وېرى د هغه د هغى وخت بىدىن او ئالما نه نظام دى چى د [فرعون ازم] نوم يىي وراغوستى وە، د حضرت موسى عليه السلام او د فرعون ترمنج مبارزه [كشمكش] په اصل كې د اسلامى نظام او فرعونى نظام ياد د توحيد او شرك ترمنج د كشمكش ييوه عبرتنا كە كيسە ده چى د هغى د ژورى مطالعى په واسطە د ملوكىت [بادشاهى] طبیعت او د هغه د اصولو په هككى ھير خە زدە كىدای شى . په قرآن كريم كې د فرعون نوم په 37 سورتونو او 47 آيتونو كې شوى دى خود موسى عليه السلام نوم په 107 آيتونو كې ياد شوى او د حضرت هارون عليه السلام د نوم يادونه په 14 خايوكى شوى ده⁵.

**د ھۇمۇسى ئەللىيە ئەسلام او د فرعون
پە ھككى د قرآن كريم د آيتىۋىنۇ فەھرەست :**

⁴²- تفسير ابن كثير لومړى توك 157 البقرة سورة 49 آيت - لسان العرب 13 توك 323 مخ

نيو ليك

په هغه ځایونو کې چې د فرعون نوم راغلی نود هغى د مطالعى
په اساس د شاهى ذهنيت او د ملوکيت او شاهى اصولو او اساساتو
څخه پوره آشنائي تر لاسه کېږي نو په دی خاطر د هغى ځایونو لست د
لوستونکو ترمخ بدرو ترڅو د مطالعى په وخت کې ورته آسانی او
سهولت وي ، په دی لست کې هغه آيتونو ته اشاره شوي چې په هغه
کې د فرعون لفظ پهوضاحت سره موجود دی خود هغو ځایونو حواله
نه ده ورکړل شوي چې په هغه کې ئى نوم په اشاراتو يا ضمائرو سره ياد
شوي وي :

د البقره سورت 49-50 آياتونه

د ال عمران سورت 11

د اعراف د سورت 103 - 109 - 123- 130 - 127 آياتونه

د انفال سورت 52 - 53 - 54 آياتونه

د یونس سورت - 79 - 83 - 88 - 90 آياتونه

د هود سورت 97 آيت

د ابراهيم سورت 6 آيت

د بنی اسرائيل سورت 101-102 آياتونه

د طه سورت 24- 32- 60- 43- 78 آياتونه

د المؤمنون سورت 46 آيت

د الشعرا سورت 11- 16- 23- 41- 44- 53 آياتونه

د النمل سورت 12 آيت

د القصص سورت 3 - 4 - 6 - 8 - 9 - 32 آياتونه

د العنکبوت سورت 39 آيت

د ص سورت 12 آيت

دمؤمن سورت 23 - 24- 26 - 36 - 37 - 38 آياتونه

د الزخرف سورت 46 - 51 آياتونه

د الدخان سورت 17 - 31 آياتونه

نيو ليك

.....
د ق سورت 13 آيت
د الذاريات سورت 38 آيت
د القمر سورت 41 آيت
د التحرير سورت 11 آيت
د الحاقة سورت 9 آيت
د المزمل سورت 15-16 آياتونه
د النازعات سورت 17 آيت
د البروج سورت 18 آيت
د الفجر سورت 10 آيت
تول په 27 سورتونو او په 74 خاينو کې

د ملکویت [پادشاهی] فرعونی اصول :

د حضرت موسى عليه السلام او د فرعون د قصى د پورتنیو قرآنی آیتونو د زوری خیرپنی خخه چې د ملوکیت او ظالمانه شاهی نظام کوم سیاسی اصول او کړنلاره خرگندېږي هغه په هره زمانه کې د ملوکیت او شاهی نظام اصول او کړنلاره پاتی شوی نو د دی له پاره د دی فرعونی اصولو یادول د ګټۍ خخه خالی نه دی .

د ربوبیت او ربوبیت د همایوں کړو:

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَىٰ [د النازعات سورت 24]
[نو فرعون وویل چې زه ستاسی لوی رب یم]
قَالَ فَمَنْ رُبِّكُمَا يَأْمُوسَى [د طه سورت 49 آيت]
[نو ستاسو د دواړو رب خوک دی ای موسی؟]
قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمَيْنَ [د الشعرا، سورت 23 آيت]
[فرعون وویل رب العالمین خوک دی؟]
قَالَ لَئِنْ أَتَخْذَنْتَ إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ
[الشعرا، سوره 29 آيت]

نيو ليك

【فرعون وويلى که چيرى تا زمانه پرته بل خوک د حاکم په خير و پيژاند نوتا به هم د بنديانوبه ډله کې شامل کرم】 .
شيخ الهدى محمود الحسن رحمة الله عليه دلته د الله ڦباره په حاکم کري ۵۵ .

يَا أَيُّهَا الْمُلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي [د القصص سورت 38 آيت]
[فرعون خپلو د رباريانوته وويلى چې اي درباريانو: زه تاسى ته د خپل ڇان پرته بل خوک د حاکم په خيرنه پيژن] .

په عربي ڇبه کې ڇبه کې رب او الله د حاکم په معنى هم استعمال يبرې د حاکميت په بحث کېھغه آياتونه وړاندی کېږي چې هلته دغه دواړه کليمې د حاکم او پادشاه په معنى استعمال يبرې د الوهیت او ربوبیت ددعوی خخه د فرعون مقصد دا وه چې اعلى حاکم ، د قدرت خاوند او مرجع زه په خپله یم او زما په حکم او قانون هیڅوک د اعتراض حق نلري ، په همدي ډول زه د لمرد خدای او تار [جزء] په اساس د خپل رعيت مالک او پالونکي هم یم او د عبادت او بندگي مستحق هم .

څلکه د خپل ڇان غلامان ګنډل :

فَقَالُوا أَئُونِينُ لَبَثَرَيْنِ مِثْلُنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آيت]
[آيا موښد هغه دواړو خبره ومنو چې موښ غوندي انسانان دی او د هغوى قوم زموښ غلامي کووي] .

وَتَلْكَ نِعْمَةً تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَدْتَنِي إِسْرَائِيلَ [د الشعراه سورت 22 آيت]
ابن جریر رحمة الله عليه فرمائي : فرعونيانيو مقصد دا وه چې د موسى عليه السلام قوم زموښ غلامان ، تابعدار ذليل او خوار قوم دی ، عرب د بادشاه تابعدار انسانان د هغه غلامان ګنۍ .

په دی آياتونو کې د ملوکيت او فرعونييت بل اصل دا بيان شوي چې په هغه کې د خلکو حیثیت د غلامانو په خيروي او د بادشاه حیثیت د مالک او آقا ، او هغه ته د خپلو غلامانو [رعيت] په مال ، ڇان ،

نيو ليك

اولاد، او آبروکي پوره او غيرمحدود اختيارات ورکول شوي⁴³.

سرهایه او دولت د شرافت معیارکنبل :

وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمَ أَلَيْسَ إِلَيْكُمْ مِّصْرٌ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَلَّا تُبْصِرُونَ إِنْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا
يَكَادُ يُبَيِّنُ فَلَوْلَا أَلْقَيَ عَلَيْهِ أَسْوَرَةً مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ حَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ
[د الزخرف سورت 51 ، 52 ، 53 آياتونه]

【 او فرعون خپل قوم ته آواز وکړ ای زما قومه : آیا زما په لاس کې د مصريکومت نه دي؟ او دا چې دا سيندونه زما د محل لاندي بهيرې، آیا تاسوئي نه ويني؟ نو زه پېښه یم د هغه چا خخه چې هغه ته خه عزت نه شته، اوښي خبری هم نشي کولای نو ولی په هغى باندي د سر زرو خزانی نه راتویېږي اویا ملائکې د هغه ترمځ قطار نه درېږي】.

په دی آياتونوکې د فرعونيزم دريمه نښه دا بنسودل شوی ده چې په هغى کې د شرافت او عزت معیار، پانګه، دولت او حکومت دي او غربې، مزدوری او تنگ لاسي د ملوکيت په نظام کې د بى عزتى او ڈلت نښې گنبل کېږي، قدرت او نور اساسی انساني حقوق په دی نظام کې یوازی پانګه لرونکو او مترفيينو ته مخصوص شوی دی - د یونان تشن په نوم جمهوريتونو کې مزدورانو، د هقانانو او غلامانو ته د راي ورکولو حق او نور انساني اساسی حقوق نه ورکول کیده - د انګلستان د پادشاهي په مطلق العنانه او بدی موده کې د راي ورکولو حق هغه خلکوته حاصل وه چې د حکمکې خاوندان وو، فرعون هم د همدي سرمایه لرونکې نظام تصور د خپل قوم په مخکې اينسي وه چې ما سره د سرو زرو او جواهراتو خزانی دي په کوم امير او وزير چې مهربانه شم هغه ته د سرو زرو بنګړې وراغونندم زما فوژ زما په

⁴³ تفسیر ابن جریر 18 ټوک 25 مخ

نيو ليك

وراندی ودریپی، زما سره شاهی محل دی، چې په باغونو کې ئى ويالى بھیپی او زه د مصر پادشاه یم، خود موسى عليه السلام سره نه سره شته نه سپین، نه ورسه هغه باغونه شته چې په کې ويالى بھیپی او نه حکومت لرى او نه د بل کوم بنکاره او ظاهرى كمال خاوند دی حتی چې په خبرو کولو کې ئى ثبې هم پوره نه چلپیپی، نو را ته ووايی آيا زه د داسی يو معمولی انسان په وراندی خپل سر تیت کرم؟

نتیجه دا چې پانگه لرل او ماده پالل د ملوکیت له بتستیزو اصولواو اساساتوله خخه دی [اعاذنالله منها].

نهیاھی قتل کول او یا بیکاروھل :

وَإِذْ تَجَّيَّنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسْمُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبَّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

[د البقره سورت 49 آيت]

[او هغه وخت راپه يادکپی چې مونږ تاسی ته د فرعون د قوم خخه خلاصون درکړ- چې هغوي په تاسی ډيرظلم کاوه، ستاسی زامن به يى حلحلول او ستاسی لورگانی به ئى زوندي پريښوسي او په دې کې ستاسی د پروردګار له طرفه ډيرغت امتحان وه].

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَىٰ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شَيْعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ
يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَخْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

[د القصص سورت 4 آيت]

[یقیناً فرعون په ځمکه سرکشی وکړه او د هغى اوسيدونکې ئى په ډلو وویشل چې د هغى خخه يى بوه ډله کمزوري او ڈليله کوله د هغى ډلى هلکان به ئى وژل او نجوني به ئى زوندي پريښوسي، بى شکه فرعون فساد کونکو وه].

د ابن جریررحمه الله عليه او نورو مفسرینو وینا د چې ددى ظالمانه عمل سبب یو ویروونکې خوب وه یا د نجومیانو خبری وي، خو

نيو ليك

په حقیقت کې دا مرفوع احادیث نه دی ، خوب او د نجومیانو خبری هم یو سبب کیدی شی لیکن اصل سبب قرآنکریم په دی توګه بیان کړي دی چې د هغوي قوت کم کړي ، هغوي کمزوری او ذلیله کړي " يستضعف طائفه منهم ".

ابن جریر د ابن اسحاق رحمه الله عليهما خخه یوه وینا رانقل کړي چې : فرعون بنی اسرائیل د خپل خان له پاره په ظلم او زور وریا خدمت کوونکې او مزدوران گرځولی وه او هغوي یې په مختلقو کارونو ګمارلی وو په ځینو ئی دنګی دنګی مانی او محلونه جوړول او په ځینو نورو ئی بزګری کوله او خوک به چې د کار ورنه ود هغه خخه به ئی محصول اخسته او د " سو العذاب " خخه همدا مطلب دي 44 .

په بايبل کې هم د بیگارونو او د کوچنیانو د وزلولهمدا علت بیان شوی چې هغوي کمزوری کړي شی .

" فرعون خپل قوم ته وویل چې ګوری اسرائیل مونږ خخه زیات قوی شوی دی نو راخی چې د هغوي سره د هغى [حکمت] له لاری مخکې لار شو، په دی خاطرئی په هغوي بیگار مقرر کړ چې هغوي ته به ئی سخت کار سپاره او په دی ترتیب به ئی هغوي څورول، بیا نو هغوي فرعون ته د زیرمی نبار [پتوم او رعمیس] جوړکړل، خو هر څومره به ئی چې هغوي عذابول په همامګه اندازه هغوي خپریدل، نو هغه هغوي په نورو سختو او شاقه کارونو و ګمارل او د خټو او بنختو په جوړولوا ود بزګری په کولوئی د هغوي ژوند نور هم تریخ کړ، د هغوي ټول خدمت د تشدد نه ډک وه خوکله چې د مصر پادشاه د دوه عبرانی د ایمانو سره چې د یوه نوم سفره او د بل نوم فومه وه خبری وکړي او ورته ئی وویل چې کله ستاسی په لاس عبرانی بشخو بچې وزیر او هغه د تیپري په بتی کښینوی نوکه چیری هلک وه نو مر به

⁴⁴ تفسیر ابن جریر رحمه الله عليه لومړی ټوک 271 مخ - تاریخ ابن جریر طبری لومړی ټوک 198 مخ

نيو ليك

ئىكپى او كە نجلى وە نۇ زوندى بە ئى پېرىپەدى خۇ ھغە دائىييانى د الله جل جلالە نە وېرىدى ، نۇ ھغۇرى د مىسىز پادشاھ حكم ونە مانە او ھلکان بە ئى زوندى پېرىپەنۇ نۇ خلک پە شمىرىكىپى ھېر او د قوت خاوندان شول نۇ فرعون خېلۇ تېلۇ خلکو تە پە تاكىد سره ووپەل چې كە چىرى پە ھغۇرى كې كوم ھلک وى نۇ ھغە پە درىاب كې واچوی او كە انجلى وى نۇ ھغە زوندى پېرىپەدى 45.

پە قرآنى آيتونو او بائىييل كې چې د فرعونىزم كوم اصول او اساسات بىيان شوی پە ھغە كې وېل شوی دى چې د حكمران تېلگى نە پېتە نور تېل خلک باید وېكۈل شى او د ھغۇرى قوت زىياتوالى تە پېرىپەنۇ دلى شى ئىكە چې د پادشاھى د ساتلۇ او تېينىگىبتى پە خاطرەر رنگ وينە توپىول ، ظلم او تىشىد نە كاراخىستىل حتى چې د معصومو كۆچنيانو ورژل ددى شاهى نظم د سىياسى نظرئى بىستى دى ، پە ھمدى ترتىب د خلکو خخە مفتە كاراخىستىل او ھغۇرى پە زور مىزدوران جورپول او د ھغۇرى د زىمت ويسىتلۇ زىيىنە نچور پە دى نظام كې د پادشاھ حىق دى [اعاذنا الله منها].

لە ئەيمانىي رەشقەت پە ووركۈلىقىزىرىز⁴⁵

لە خلکو د شمىرى اخىستىل :

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنْ نَّا لَأَجْرًَا إِنْ كُنَّا نَّحْنُ الْعَالَمِينَ

[د الشعرا سورت 41 - 42 آياتونه]

[اوكلە چې راغلە جادوگران فرعون تە و بى وېلى كە چىرى مۇنېر غالب شو نومونې تە خە اجرەم شتە؟ فرعون ووپەل چې هو ا تاسو بە زما د مقرىيانو] [درباريانو] خخە ياست .

پە دى آيت كې د پادشاھى پىنئەم اصل بىيان شوی چې د وېرى بە

⁴⁵ بايييل كتاب خروج باب 8 تر 22 آياتونو پوري بايييل سوسائىتى لاهور پاکستان 1969 عيسىوی کال چاپ

نيو ليك

خنگ کې د طمع او غولونی سلاح هم استعمال شوي د هر وخت پادشاهانو د حق پالونکوپه مقابل کې سوء علماء [نفس خوبسونکي پيرانو ، ادييانو او شاعرانو ضمير د پيسو په مقابل کې اخيستي ، نو بيا د هغه ضمير پلورونکو د رباريانونکار دا وي چې د پادشاه په تعريف او ستاینه کې نوي نوي قصیدي تصنیف کړي او د شاه پالني په مخالفوخلکو پسی ناروا تبلیغات او پروپاگند وکړي د پادشاه ددي درباري غلامانو له پاره د شاهی خزانی دروازه د تل له پاره پرانستي وي په درباري شاعرانو ، فتوی خرخونکو عالمانو چپن خرخونکي پيرانو خولکونو او مليونو نو روبي د ملت د خزانی خخه مصرف يبرى خود غربيو خلکو د بنیادی مشکلاتو د حل په خاطريوه پيسه هم خوک نه مصروفوي - فرعون هم د موسى عليه السلام د مقابلی له پاره د رشوت په ورکولو سره د جادوگرانو ضمير اخستي وه خود مقابلی په وخت کې الله جل جلاله هغوي ته د ايمان توفيق ورکړ او هغوي د شاه پالني خخه منځ وګرخاوه او الله پالونکي شوه .

د دليل حکوابول په زور سره :

کله چې فرعون د جادوگرانو په واسطه مقابله ونه شوه ګتلاي او د موسى عليه السلام د ربتيينوالی غوخ دليل ئى ترمخ شو چې د هغه جادوگرانوئى هم تر تاثر لاندی راغلل او د هغه په صداقت او ربتيينوالى ئى ايمان راواړ . نو بيا ئى د دی دليل د څواب له پاره د زورخخه د کار اخستو پريکړه وکړه .

قالَ آمَّثُمْ لَهُ فَبِلَّ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السُّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَا قَطْعَنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ عِلَافٍ وَلَا صَلَبَكُمْ أَجْعَنَ
[الد الشعرا ، سورت 49 آيت]

[فرعون وویلی : تاسی د موسی [عليه السلام] خبره ومنله مخکې له دی نه چې ما تاسی ته اجازه درکړای وي ! هرومرو دا ستاسي مشر دی چې تاسی ته یې کوډی درښودلی دی بنه نو هم دا اوس به وپوهیږي

نيو ليك

زه به ستاسي لاسونه او پښي رد بدل غوخ کرم او تاسي ټول به په دارو خپوم [.]

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهِ إِلَيْيَ أَخَافُ أَنْ يَعْذِلَ وَيَنْكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ [الدَّوْمَنْ سُورَةٌ 26 آيَةٌ]
[یو ورخ فرعون خپلو درباريانو ته وویل ما پريپدي چې موسى ووژنم او دا دی خپل رب ته غږ کړي ، زه ويږيم چې دی ستاسي دين بدل کړي [فرعونی نظام یا فرعوني اقتدار به بدل کړي] یا به په هيواد کې فساد را ولار کړي].

دا هغه شپږ غت غتی اصول او بنسټونه دی د کومو خخه چې د دی په اساس د نړۍ هر چول ملوکیت او پادشاهی سیاسی کړنلاره معلومیدا شی

چنگیزیت

ای محمد اکر قیامت می برآری سر زخاک
سر بر آوروین قیامت در میان خلق بین
سعدي رحمه الله عليه

آسمان با ما سر پیکار داشت
در بغل یک فتنه تاتار داشت

علامه اقبال رحمه الله عليه
چنگیزیت د ملوکیت او سرداری د سیاسی فکر یو شکل دی لکه
خنګه چې یوه لیسوه د وینی د خکلو پرته ژوندی نه پاته کېږي نو په
همدی توګه چنگیزخان هم د بشر د وینو له خکلو پرته ژوندی نه پاته
کیده .

تاتاریان د منګولیا یا مغلستان د ګوبی د دښتو یو قوم وه چې د روحونو عبادت یې کاوه ، د همدی دښتی په شمالی برخه کې د چنگیزخان د پلرونوانيکونو د سرداری ځای او تابوی هم وه تر او سه لا چنگیز د ټوانی شپې ورڅي سیا کولی چې پلار یې مر شونو تاتاري

نيو ليك

القوم د دى نوى خوان سردارى ته غاره کينبسوه، خو چنگيزخان د سختو مشکلاتو اوستونخو د گاللونه وروسته نور تاتاري سرداران وتكول او خپله سردارى ئى تىينگە كره او په خوكلونوکى يى د خپلى سردارى د رياست لمنه د گوبى د دېستو خخه تر تركستان او چين پوري پراخه كره .

حافظ ابن كثير رحمة الله عليه چي په 774 هجري كال كې مې شوي ليكى: د تاتاريانو د ظلم او فساد لمن د چين خخه ترعرق پوري وغزىدلە او تر 617 هجري كال پوري چنگيزخان د عراق ، الجزائر، سورىي او مصر نه پرته په قولو ملکونو برى او غلبه پيدا كره، دى خلکو به چې كوم كلى او بنار فتحه کاوه نو د هغه خلک به يى وژل او د هغۇي كورونه ، جوماتونه او مدرسى به يى سېيڭىلى⁴⁶ .

ابن الاثير رحمة الله عليه چي په 630 هجري كال كې وفات شوي د چنگيزى فتنى لومپنى دولس كاله په خپلو سترگو ليدلى خود بغداد د مغلوبيدو په وخت كې چې د چنگيزخان د لمسي هلاكو په لاسوران اوكتنەر شو، نومورى ژوندى نه و خود چنگيزى د بربيرت او وحشت په هكله ابن الاثير رحمة الله عليه ليكى چي: كه چىرى خوك ووايى چې د آدم عليه السلام خخه تر او سه پوري دنما په داسى مصيبة او غم نه و كىرە شوي ، نو بالكل ربنتيا د ھككه تاتارييانو چي په كومو بنارونو كې عامى وزنى كې دى په هغه كې يوازى د يوه بنار د وژل شوو اوسيدونكو شميرد هغه بنى اسرائيلو د شميرخخه زيات دى چې د بخت نصر په واسطه وژل شوي وە ، دى خيرونكو وحشيانو، سرى ، بىئى او ماشومان په چىرى بى رحمانه توگە ووژل ، د بىئۈگىپى ئى و خيرلى او شىدى خورونكى كوچنيان يى د مىندو د غىرپو خخه د

⁴⁶ البدايه والنهايه د ابن كثير رحمة الله عليه ليكىنه 13 تۈك 86 - 87 مخونه 1966 عيسى كمال بيروت چاپ

نيو ليك

اخستلو وروسته توتى توتى كرپل⁴⁷.

د 617 هجري کال د ذى الحجى په خلورمه نیتهه 1220 عيسوى کال
کې چې کله تاتاريانو بخارا فتحه کره نود هغوى بسخى يې په خپلو
منخو کې تقسيم کړي او بشار ته يې اور ولګاوه.

وا صبحت البخارى کان لم تمى بالامس

[د بخارا د بشارچتونه راغورخيدل او داسى تباہ شو چې تا به ويل

چې دلته پرون هيڅ شى نه وه]⁴⁸.

617 هجري کال د محرم الحرام په مياشت کې همدغه ډول عمل د
سمرقند د بشار سره هم وکړ په خوارزم کې يې د لومړۍ ېرغل په وخت
کې سل زره کسان ووژل او بیا بیا د بشار بند ونړاوه او تبول بشار يې د
اوبو لاندی کړ او د بلخ ، ترمذ او خراسان د بشارونو سره ئى هم همدا
عمل تر سره کړ.

656 هجري کال د محرم الحرام په مياشت کېچې د 1258 عيسوى
کال د جنورى مياشتى سره سمون خورى د چنگيزيز لمسى هلاکوخان د
مسلمانانو د خلافت مرکز بغداد وران او ويچارکړ، د خليفه مستعصم
بالله په شمول ئى علماء ، فقهاء اونور حکومتی واکداران یو خای ووژل
، د عباسی کتابخانی کتابونه ئى د دجلې په دریاب کې وغورخول او د
مدرسو او جوماتونودا لوی بشار چې د عروس البلاد [د بشارونو ناوي]
په نامه يادیده وران کړ، ابن خلدون رحمه الله عليه وايچې دلته د
وژل شو وکړو شمير يومليون او شپږ سوه زره يا شپاپ سوه زروکسانو
ته رسپېږي .

نه چنگيزيز نه جهودو شهو قوانينه (جېړو ټه)

⁴⁷ الكامل د ابن الاثيررحمه الله عليه لينکه 12 توک 358 مخ 1966 عيسوى کال
بیروت چاپ .

⁴⁸ الكامل د ابن الاثيررحمه الله عليه لينکه 12 توک 366 مخ 1966 عيسوى
کال بیروت چاپ .

نيو ليك

چنگييزخان په 599 هجري کال کي بادشاه او په 624 هجري کال کي مر پشوی ، ابن کثير رحمة الله عليه لیکلی دی چې ما یو کتاب ولیده چې د بغداد یو وزیر علاء الدين جویني ترتیب کړي و په دی کتاب کې چنگييز خان د ترتیب کرای شوی قوانینو خه اقتباسات هم رانقل کړي وه چې د "یاسا" یا "سیاسا" په نوم یاد شوی دا د هغه د سلطنت اساسی قانون وه او د هغه د اولاد دستور العمل هم وه چې په هغى کې د زنا ، لواطت ، غلا ، د رواغو او جادو کولو سزا مرګ وه او همدارنګه د دوو اخ وړډ کونکو ترمینځ مداخله کول ، په او یو کې غوتیه خورل په او یو کې بولی کول او د دشمن بندی ته د ډوډی او یا او یو ورکولو سزا هم وژل وو ، تاتاريانو د خپل پادشاه اطاعت بی له کوم شرط کوه او خپلی پیغلى به ئی پادشاه ته د تحفی په ډول وړاندی کولی ترڅو هغه ئی د خپل خان او خپل د رباريانو له پاره په خپله خوبنې انتخاب کړي⁴⁹.

خلک د هيټيلر او موسوليیني د فاشیزم او آمریت اصطلاحی تعریفونه کوي خو همدا چنگييزی قانون د فاشیزم او آمریت له پاره بهترین او غوره تعریف دی چې د فرعون ایزمن نوی بنه ۵۵ .

خو حقیقت دا دی چې د ملوکیت نه پورته ظالمانه او جابرانه نظام په تصور کې نه رائی چې د الله جل جلاله بندگان دیوه ځانګړی شخص دخواهشاتو او غوبښنو غلامان ګرځوی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې " د ټولو نه بد او کشیف نوم د هغه چا دی چې د خپل خان د شاهنشاه [ملک الاملاک] په نوم یادوی .

د دی په مقابل کې اسلام د شورای نظام فرض ګرځولی چې د خلافت په فصل کې به یې په تفصیل سره یادونه وکرو [إنشاء الله].

پاپائیمت [تیاګراہی] :

⁴⁹ البداية والنهاية 13 توك 118-119 مخونه

نيو ليك

اَتَخْذَلُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانِهِمْ اُرْتَابَاً مِّنْ دُونِ اللَّهِ

[د التوبه سورت 31 آيت]

[دوی د الله جل جلاله نه پرته خپل علماء او پیران خدايان نیولی دی]

وهل بدل الدين الا الملوك   واحبار سوء و رهبانها
[اونه ئى دى بدل كېرى دين مگر پادشاهانو، علماء سوء او
رهبانيونو]

خداوند ا يه تيرم ساده دل بندە كدھرجائين
كه درويشى بهى عيارى ئى سلطانى بهى عيارى
[اى الله ! ستا دا ساده زپى بندگان چيرته ولار شى چې په درويشى
کي هم عيارى او غولونه ده او په پادشاهي کي هم عيارى او مکر دى]

تياکراسى يا پاپائىت هم د ملوکىت او آمرىت يو بل شكل دى چې
په کې پاپ يعنى مذهبى مشرته د مطلق العنان حاكمىت اختيارات
ورکړل شوی - پادشاه د شاهى تاج په سرکولو وروسته ظلم شروع کوي
او پاپ خپله چپن او جيلک په اوپرو اچوی او په خلکو خپله پادشاهي
مسلطه وي .

بزير دلق مرصح كمندها دارند
دراز دستى اين كوتاه آستیننان بين
دا تشن په نوم مذهبى مشران غوارپى په پاک لباس کې په خلکو
خپله خدادى قايم کې د تحليل او تحرير ، امر او نهی په هکله پاپ او
د هغه نمایندگانو ته پوره واک او اختيار ورکړل شوی دى .
په جامع ترمذى کي د عدى ابن حاتم رضى الله تعالى عنه خخه
روایت دى چې رسول الله صلى الله وسلم د "اتخذوا اخبارهم ورهبا نهم
اربابا " خخه دا مقصد اخيستى دى چې هغوى خپلو علماء او پيرانو
ته د تحليل او تحرير پوره او بى د خه قيد او شرطه اختيارات ورکړى

نيو ليك

وه او د هغوي هره خبره به ئى لازما واجب الاتباع قانون گنهلو⁵⁰. خلک د تورات او انجيل د لوستلو خخه منع كيدل د پاپ او كليسا فتوى يا فيصله به د خدای له طرفه وحى گنهل كيده او د هغى خخه مخ ارول او يا د هغه سره مخالفت كول د كفر او ارتداد په معنى وه د حق او باطل گندول ، او حق د خلکو خخه پتيول او په خپل لاس ليكل شوي فتوى خدای ته منسوبول ، د دغه تش په نامه علماء او پيرانو دنده گرخيدلى وه او له همدى امله الله جل جلاله د هغوي سخته غندنه كپري ده .

وَلَا ظَلِمُوا الْحَقَّ بِأَنْبَاطِلِ وَتَكْفُرُوا بِالْحَقِّ وَأَثْمَمُوا عَلَمُونَ

[د البقره سورت 42 آيت]

[باطل ته د حق جامه مه و راغوندي او له پوهى سره سره د حق پتيولو هخه مه كوي] .

**فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِالْكِتَابِ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
إِنْ شَرُّكُوْرُوا بِهِ ثُمَّ نَأَمَّا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَّهُمْ مِمَّا كَتَبْتُ أَيْنِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ**
[د البقره سورت 79 آيت]

[تباهى ده هغۇ خلکو لره چې په خپلۇ لاسونو د كتاب ليكنه كوي او بىيا خلکو ته وايى دا د الله خخه راغلى دى ترخود هغى په بدل كې لېغۇنندى دنياوى گتىھە په لاس راوري ، د هغۇ د لاسو دا ليكنه هم د هغۇ د تباھى، وسىله ده او د هغۇ دا گتىھە هم د هغۇ د هلاكت موجب ده] .

⁵⁰ عيسى عليه السلام آسمان ته له ختولو وروسته يو يهودى پولس سينيت پال د تىلىش او كفارى د ناقابل فهم فلسفى باندى د يوه نوى دين بنسىت كىبىنۇد ، كله چې قسطنطين پادشاه په 305 عيسىوی كال كې اقتدار او منصب تر لاسە كپ او همدا مسيحيت يى چې په اصل كې

نيو ليك

پولسيت وه د رسمي دين په توګه اعلان ، او د هغه د خپرولو په خاطر
يسي کار پيل کړ خو لپه موډه وروسته یوناني او رومي ماده پرسنه
تهذبیونو غلبه پیدا کړه او د پخوانيو ټولو ریکارډونه ئی ورمات کړل .
° د دی ماده پالنی او نفس پالنی د ماتولو له د رهبانیت نسخه را
ورپاندی کړي شوه رهبانیت [پېرى] په اصل کې د بدھ دين د
بهکشانو د هندی دين د جو ګیانو او سینیاسیانو د اصولو مطابق د
دنیا پرېښول او د جسم د تعذیب یو نظام وه ، نکاح کول ، بنه او پاک
کالی اغواستل ، غسل کول ، د خلکو سره اړیکې تینګول په دی نظام
کې حرام او منعه وه دا د هغوي جوړ کړي نظام وه چې د الله جل جلاله
له لوري نه وه راغلي خکه رب العزت فرمایي :

وَرَهْبَانِيَّةَ ابْتَدَأُوهُمَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا اِنْعَاءَ رِضْوَانَ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا

حق ریغایتها [د الحديده سورت 134 آيت]

[او رهبانیت هغوي په خپله رامنځ ته کړ ، مونږ هغه پر هغوي باندي
نه و فرض کړي خود الله جل جلاله د خوبنې په لته کې هغوي په خپله
دغه بدعت [د نوى شى منځ ته راولې] راواویست او بیا د هغه د
رعايت چې کوم حق و هغه بی ادا نه کړ].

° خوموده وروسته د ماده پالنی او شهوت پالنی دا ناروغۍ د دی
پیرانو او راهبانو په کلیساګانو کې وراننوته د فقیری او ملنگی څایونو
د شاهی در بارونو او د زهد او تقوی دا چله خانی د بد کاري په ځایو
بدلی شوی ، د کلیسا د خاوندانو تر منځ به د آمرانو او د دولت د
خاوندانو عیش او مستی هیڅ وه په پنځه عیسوی پېرى کې د روم [
بسپ] د پادشاهانو په خیر - خپلی مائې کې او سیده .

د الوسنې اتم پاپ د مستی او عیش په خاطر خپل مذهبی تاج ګرو
کړ او یو لسم پاپ د دری پاپانو ټول عوائد هم مصرف کړي وو ، داسی
ویل کېږي چې د فرانسی د دولت ټول عوائد هم د دی پاپانو مصارف
نه پوره کول ، خانقاګانی [چله خانی] د بد اخلاقی هلهی ګرځیدلی وی

نيو ليك

، د هغه د خلورو ديوالو ترمنځ به د نورو زېپلو کوچنیانو به په جار عامه وزنه کيدله ، د چرج کارکونکو او مسيحي ملايانو حتی د محربو بنخو سره ناروا اړيکې لرلی او د فطرت په خلاف جرمونوئی د حد نه اوښتی وه په کليساګانو کې د ګناهونو اعتراض کول د بدوكرو ذريعه ګرڅيدلی وه، د مذهبی کتابونو ژباره په نورو ژبو منعه شوی وه ترڅو خلک د ناپوهی په تیاره کې پراته وی او د پاپانو هره خبره واوری او ويی منی ، خود لوټر د اصلاحی خوختېت نه وروسته بائیبل په نورو ژبو و ژبارل شوه .

د دی ډول خبرو تفصیل د اروپا د اخلاقو تاريخ او د ساینس او دین جګړه په کتابونو کې موجود دی .

° په یوه لسمه عيسوی پیړی کې د شاهنشاهیت او پاپائیت ترمنځ د اقتدار د لاس ته راپرو جګړه پیل شو، چې په حقیقت کې د ملوکیت د دوو نظامونو ترمینځ جګړې وه او په دی وخت کې خلک ددی دواړو په غلامی کې تړلی وو .

ددی خخه وروسته د دین او ساینس ترمنځ جګړه وښته ، پاپ ساینس پوهان او علماء د ځان له پاره خطر وګنل ، نو پدی خاطر د کليسا خاوندانو ساینس پوهان او د طبیعت پوهان په بی دینی تورن کړل په داسی حال کې چې د الله جل جلاله دین د ساینس مخالف نه دی د پاپائیت او ساینس ترمنځ د نښتی په دوران کې د طبیعی علومو مشهور عالم برونوئی یوازی په دی جرم ژوندی وسیزه چې هغه د ځمکې له کړی پرته د نورو کائناتو یادونه هم کړی وه اوګلیلیوئی په دی خاطر په دار وڅراوه چې هغه د ځمکې په حرکت عقیده درلوده [ددی نظرئی رینتینوالی او غلطو الى دلته د بحث موضوع نه ده] او د دی ډول جرمونو په تور کې ئی لپو تر لپه 32 زره کسان ژوندی وسیخل ، "جان ډيون پورت په خپل کتاب اپالوجۍ آف محمد صلی الله و سلم اينډ قرآن کې ليکې چې : د دینی محکمو د فيصلو په اساس دوولس

نيو ليك

مليونه خلک وژل شوي دی او دا وينه تويونه په عيسائي تولنه کې
 خپله د عيسائيانویه لاس شوي ۵۱ ده .

د ملايانو او راهبانو د دنيا پالنى او نفس پالنى ته په اشارى كولو
 سره الله جل جلاله فرمابي :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ
 بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ [الدُّنْيَا سورة ۳۴ آيت]

[اى مومنانو ! ددى اهل كتابو د زياترو علمما او روحانيونو حال
 دا دى چې د خلکو مالونه په ناروا لارو خوري او د الله جل جلاله د
 لاري خخه ئى منعه کوي].

خلکو د پاپائىت دا احمقانه او ظالمانه نظام د دين په نامه قبول کړ
 چې د پاپ خخه د نفرت کولو ترڅنګ ئى د دين خخه هم کرکه پيدا
 شوه چې همدا کرکه بیا وروسته د ډاروین ، مارکس او فروئید په
 خيرخلکو نوره هم زياته کړه ، همدا علت دی چې نن اروپا د ماديت او
 بى دينى په سيلاب کې غرقه او تباہ پاته شوه، پاپايت او تيوکراسي
 ته خلک دينى حکومت وايې - حال دا چې دا دينى حکومت نه وه ،
 بلکه د پاپانو حکومت وه او دا هم د ملوکيت او لا دين جمهوريت په
 خيرشرکي نظام دی [اعاذنا الله منها] ۵۲ .

سيڪولر [بېشينه] هئوريت يا ديموڪراسى:

تونځياديکهانهين مغرب کا جمهوري نظام
 چېره روشن اندرون چنګيز س تاريک تر

⁵¹ رحمة للعالمين دقاچي محمد سليمان سلمان منصور پوری ليکنه دوهم توک
 214 مخ د پاکستان لاهور چاب

⁵² د پاپائىت ددى بحث زياته برخه د سيد ابوالاعلى مودودي رحمة الله عليه د
 تفسير تفهيم القرآن او د مولانا ابوالحسن على ندوی رحمة الله عليه د كتاب
 (انسانى دنيا پر مسلمانوکي عروج وزوال کا اثر) خخه اخستل شوي ۵۳ ده

نيو ليك

..... جمهوریت اک طرز حکومت ه که جس مین
 بندون کو کنا کرے هین تولا نهین کرے
 علامه اقبال رحمه اللہ علیہ
 [آیا تا لیدلی نه دی د غرب جمهوری نظام چې خیره ئی روښانه ده
 خود ننه د چنگیز د نظام نه هم تیاره دی جمهوریت د حکومت هغه
 طرز دی چې انسانان په کې شمیرل کیږي خو تول کیږي نه ، جمهوریت
 په خپله اصلی عربی معنی کې کوم خراب شی ته نه ویل کیږي لکه
 خنګه چې ابن منظور افریقی رحمه اللہ علیہ لیکلی دی چې :
 الجھور هی الرمله المشرفه على ما حولها المجتمعه الرمل
 الكثیر المتراكم الواسع ، والجھوره الارض المشرفه على ما حولها ،
 و جمهور كل شیء معظمه و جمهور الناس جلهم [جمهوریت د شکو
 هغه غونډی ته ویل کیږي چې د خپلی شاو خوا ځمکې خخه پورته او
 مجتمع وي یا یود بل د پاسه د شکو پراخ ڈگر ته جمهور ویل کیږي ،
 جمهوره هغه ځمکې ته ویل کیږي چې د شا او خوا ځمکې خخه جګه او
 لوړ وي ، او په هرشی کې ڈیر ته وویل کیږي او جمهور الناس خخه
 مقصد د خلکو اکثریت دی⁵³.]

د حدیشو، فقهی او لغت په کتابونو کې د جمهور د کلیمی لغوی
 معنی په همدي مفهوم وار وار راغلی یعنی ڈیر، بنکاره او یا لوړ رتبه
 وګړی چې په دغه ډول استعمال کې ئی کومه شرعی بدی نه شته ، د
 اسلامی ریاست مشر جمهور الناس یا د هغوي د استازو [أهل الحل
 والعقد] لخوا تاکل شوی او د هغوي باورئی تر لاسه کړي وي نو ددي
 امله د اسلامی حکومت نظام یو جمهوری او شورائی نظام دی، خو
 اوس زمونږ بحث په جمهوریت یا جمهور نه دی بلکه زمونږ د خیرپنۍ
 موضوع دیموکراسی ده، غربی خلکو د جمهوریت فکرد عربی
 ډیکشنری خخه نه دی اخیستی، بلکه د یونانی کلیمی د دیموکرا سی

⁵³ لسان العرب 4 توك 149 مخ جمهر ماده

نيو ليك

خخه ئى اخيستى دى چې معنى ئى د خلکو حکومت - د خلکو په
واسطه - د خلکو له پاره .

په دى نظام کې د حق معیار او د قانون مصدر د خلکو خواهشات
او غوبىتنى دى، خلک د پوره اختياراتو او قدرت خېستان دى او
جمهوريت مطلق العنان نظام وى ، په دى نظام کې د خلکو نمايندہ
گانوته د الله جل جلاله ، رسول او آسمانى كتابونو یا اخلاقي
میعارونو پیروی او تابعداری ضروري نه وى ، بلکه د خلکو د خوبى
او غوبىتنو پیروی او وفا داري ضروروی وى لکه چې خلک خدای وى
او د خلکو نمايندگان د هغوي رسولان وى [نعود بالله] .

د دى مشرکانه نظام د سیاست د بنستیز و اساساتو د خیرپنی ترمخه
د ديموکراسى په هکله خه ويل ضروري دى ترڅو د هغى د پوهيدو په
اساس په راتلونکو بحثونوکي یوځه آسانی را پیدا شى .

ه هیموکراسي شالیله

د پادشاهي او پاپائيت دکره نو په خلاف د يموکراتي منځ ته راغله
کله چې خلک د پادشاه د سیاسي بربریت او د پاپ د دیني ظلم او
تيرى خخه تنګ شوه نو هغوي بي قيضي آزادى ته لاس وروachaوه او د
بي دينه سیکولر جمهوريت آزادى بي غنيمت وګنه، د آزادى په مينه
کې دوى د پادشاه او پاپ په خنګ کې د الله جل جلاله ، رسول ، دين ،
مذهب او اخلاقو خخه آزاد شول .

د تاریخي دوری ترمخه د انگلستان په جزاروکې د مختلفو
نژادونو خلک او سیدل چې د بیلو بیلوخایو خخه راغلی وه په دى
خلکوکې زیات شمير د برټيونون وه او د همدی قوم د نوم به اساس د دى
جزيرى نوم هم برټانيه کښېښو دل شو د دی ډلی دینه او مذهبى
مشرانوته به ئى ډرونډه ويل چې د شخو فيصلې به ئى کولى .
د 57 ميلاد خخه وړاندی تر 450 عيسوی کال پوري انگلستان د
رومی شاهنشاهی په واک کې وه 507 کاله برټانيانو د آزادى هلىخلى

نيو ليك

وکړي خود ناکامی سره مخامنځ شو، همدا علت دی چې ملکه [بودېښیا] تراوسه د ملي ټهراوی په نوم یادېږي د رومیانو د حکومت خخه د آزادی د ترلاسه کولو وروسته د انګلستان خلک ، 1688 عیسوی کال پرمیں انقلاب او د 1689 عیسوی کال د فروری د بنیادی حقوقو د اعلان پوری 1235 کاله د ملکې یا غیر ملکې کورنیو د مطلق العنان میراثی پادشاهیو او د هغفوي مراعات اخيستونکو فيوډالانو په دوه ګونی غلامی کې تپلى وه که خه هم په 1214 عیسوی کال کې په میکناکارتا منشور کېبر [لوی مرام] باندی چې د انګلستان په تاریخ کې د جمهوریت د بنسټ په نامه مشهور دی پادشاه لاسليک کړي وه خو په حقیقت کېدا د لویو لویو فيوډالانو، او پادریانو له پاره د مراعات ورکولو [منشور کېبر] وه ځکه چې د هقانانو، مزدورانو او غریبو خلکو د دی منشور خخه هیڅ ګټه نه شوہ اخيستی، په همدي ترتیب سره ئى شاهی لوئی غونډی ته د [پارلیمان] نوم ورکړ خودا ټول په نوم کې خلاصه شوی وه په حقیقت کښی پادشاهی د فيوډالانو او امرا ود غوبښتو پوره کول وه .

په 1649 عیسوی کال کې که خه هم جمهوریت غوبښتونکو د وخت لوړۍ شاه چارلس په مرینه محکوم کړ او تر یوه حده پوری جمهوري حکومت هم جوړشوی وه خو یولس کاله وروسته په 1960 ميلادي کال پارلیمان یوڅل بیا دوهم چارلس د پادشاهی په ګدی کښیناوه .

د 1689 عیسوی کال خخه تراوسه پوری دی خلکو قانونی شاهی په خپلی سینې پوری کلکه نیولی او د خپل ملت خزانه^d برطانيی د تاج "په نوم لګوی⁵⁴ [فاعتبروا یا اولی بالبصر]" .

د غربی تمدن د نسب لړۍ په پخوانی یونانی تمدن پوری نښلی او همدا د هغې اصلی مرکز دی ، د دی تمدن خخه د غرب خلکو

⁵⁴ د برطانيی پادشاهی د تاریخ لنډيزولیم لینګر د نړۍ تاریخ دوهم او دریم توکونه خخه رانقل شوی .

نيو ليك

يواري د شاهنشاهي سياسي نظريه نه و ه زده کړي بلکه ماده پالنه ئى هم هغوي ته په ميراث کېپري اينسي وه ، د یوناني تمدن امتياز یواخى په ماديت کې دی او افلاطون په خپل کتاب [رياست] کې د خوانوبيه بيقيده ژونداو د هغوي په نه خلاصيدونکې حررص باندي ديرى دردونکې يادونکې دی خکه چې هغه په خپله په توحيد او اخلاقى بنديزونو باندي عقيده درلوده د یونانيانو په خاى روميان منع ته راغله خويه ماديت او حيونيات کې دوي د خپل پلرونو او اسلافو خخه نور هم مخکې ولارل، نود ماده پالنى د دغې سيلاب د مخنيوي په خاطر رهبانيت منع ته راوريل شو خو رهبانيت د پاپائيت خيره غوره کړه ، او د دنيا پالنى تبول پخوانى ريكاردونه یى ورمات کړل دوي د پوهانو او علماء په عام قتل شروع وکړه او په دی شاهي او پاپائيت په دوه گونى غلامي کې رابنكيل شول او دوه ډوله د غلامي ئنځironه ئى غاروته ورولويدل .

عام خلک د اسلام د دين خخه خبرنه و ه خود شاهي او پاپائيت خخه په تنګ شوی وه او له همدى كبله و ه چې د دينکرنو په خلاف په هغوي کې د دبسمنى اوکيني ريبنو خاى وينو په او له مرحله کې د غرب د فلسفې د نيقېرل ايزم [د شيانو مادى طبعيېت] د فکر په خنګ خنګ کې دوي په الله جل وعلى شانه هم عقيده درلوده ، غربى هيكارت چې په 1650 عيسوي کال کې مړ شوی له یوه پلوه د الله جل جلاله د وجود قايل وه او له بلای خوا به ئى ويل چې دا نږي د طبعى قوانينو لاندی په خپله چلېږي ، نوکه چېږي الله جل جلاله موجود هم وی نود هغه ددي نړۍ سره خه کار نشته ، لوتر چې په 1866 عيسوي کال کې ئى اصلاحی تحریک شروع کړي و ه هغه هم د ماديت او تذبذب د مکروبونو مقابله ونشوه کړاي .

د دين او مذهب په خلاف د تشکيك ، دوه گونى تعصب او کيني دا دوره روانه و ه چې په 1859 عيسوي کال کې داروين یوكتاب د "

نيو ليك

"اصل الانواع" په نوم باندی خپورکړ او په 1871 ميلادی کال کې د
نسب نامه آدم په نامه كتاب وليکه چې په هغى کې داسى نظر
ورپاندی کړي وه ، چې بشر د بيزو یو ارتقاء یافته شکل دي ، چې
اصل مقصد ئى د خپلو نفسي غوبنتنو پوره کول او د نري د آرام او
سهولتونو خخه مزه او ګتيه اخستل دي ، د مخلوقاتو او کائناتو تبول
نظام د طبعي قوانينو په بنست پرمخ هئي ، نه کوم خدای شته ، نه
رسول ، نه آخرت شته او نه د انسان روح [تعوذ بالله].

كارل ماركس د انگليس په مرسته 1847 عيسوي کال کې په پته
توګه یو کمونست ليک [د کمونستيانو ګونډ] جوړکړ او بیا هغوي
دواړو "کمونست مانيفست" جوړکړ - ماركس د داروین د فلسفې په
اساس وویل چې انسان یواحی یو حيوان دی چې د ډودی په خاطر لاس
پښی وهی طبقاتي کشمکش [پورېزی هلىکلې] او د جدل فلسفه د
مارکسيزم اصل بنست دي ، هغه وویل چې دين ترياك دی او کمونيزم
د دين او اخلاقو له منځه وړل غواړي .

سګمند فرائید په 1900 عيسوي کال کې خپل كتاب د خوبونو
تعبیر وليکه او په 1904 عيسوي کال کې ئى خپل بل كتاب [د
ورئنى ژوند نفسيات] خپورکړ، دا د نفسياتو د نوى علم تهداب
ایښودونکې ګنډل کېږي نوموری د داروین فلسفه نوره هم پرمخ بوتله
اووئي ویلى چې انسان د خواهشاتو او شههوت نه پرته بل شى نه دي ،
جرم د انسان فطری غوبنتنه ده نو دي ته باید پوره آزادی ورکړل شى
، الله جل جلاله ، رسول ، دين او اخلاق دا تبول د ټولنيزو فشارونو
پيداينست دي او که نه نو په حقیقت کې دا وهم دي .

څهان لک او روسوو نظریات

د اروين ، ماركس ، فروئد او نورو غربی پوهانو د روحانیت په
څای خلکوته د ماده پرستی او حیوانیت زده کړه وروښوده خو جان لک
، روسو او ئینی نور سیاسی پوهانو د بی دینه جمهوریت او یا د خلکو

نيو ليك

د حاکمیت غړ جګ کړ.

کله چې په کال 1688 ميلادي کې د سټورات د کورنۍ د شاهانو او خلکو تر منځ د کورنيو نبتو په نتيجه کې [پرميں انقلاب] راغي نوجان لاك چې په 1704 عيسوي کال کې مرشوی په 1690 عيسوي کال د انقلاب نه دوه کاله وروسته خپل کتاب سول گورنمنت [دخلکو حکومت] تر نوم لاندی خپورکړ چې هغه د فکر لنډيز په دي ډول دي : د بشري ټولني پیل د بسخی او نترمنځ د ازدواجي اړیکو په اساس شروع کېږي او دا اړیکې د دواړو د آزادو غونښتنو او آزاد ټرون په واسطه مینځ ته راخی که خه هم سری ته په بسخه باندی یو خه اختيار په لاس ورځی خو دا باید مطلق العنانه نه وی دواړو سره باید د ازدواجي اړیکو د پاڼه رسولو حق هم موجود وی همدا ډول باید یو کورنۍ نظام وی ، چې هلتنه د کورنۍ مشتره یو خه اختيارات ورکړل شوی وی او کورنۍ کولاي شی چې وغواړي دا اختيارات بېرته تری سلب کړي، په یوه سیاسی ټولنه کې هم د همدارنګه تړون د اصولو خخه کار اخيستل کېږي ، خلک باید د اعلیٰ خواک او ټولو اختياراتو خښستان اوسي د هغوي د نفس غونښنه او خوبنې باید د قانون سرچینه او د طاقت مرکزو اوسي او حاکم ته په کار دی چې د خلکو غونښنې پوره کړي ، بنه ټولنه هغه ده چې په هغې کې اختيارات د یوه وګړي په لاس کې نه وی بلکه د خلکو د منتخب شوو نمایندګانو په لاس کې وی، البتہ ده د قانوني شاهی د ټینګولو تائید هم کړي دي⁵⁵.

روسو په اصل سوئیسی وه خو په فرانسه کې اوسيده او په فرانسه کې هغه وخت ناوره شاهی او فيودالۍ نظام قائم وه چې په خلکو بهئي په زورکار کاوه ، په نوموری د فرانسی داخلی حالاتو او د انګلستان [بهترین جمهوري انقلاب] سخت تاثير وکړ او د همدی تاثير په نتيجه

⁵⁵ سول گورنمنت د جان لاك دوم ليکنه فصل عربی ژیاره د 1959 عيسوي کال بیروت چاپ .

نيو ليك

کي ئى په 1762 عيسوی کال کي خپل يو مشهور كتاب معاهدە عمرانى [تولنیزترپون] ترnamه لاندى خپورکر، هغه د هابس مطلق العنان شاهى حکومت او د جان لاك قانونى شاهى حکومت دواړه لغواو په ځای ئى سوچې د خلکو د حکومت نظریه رامنځته کره او د خلکو اراده او د هغوي غوبښتنى ئى د قانون سرچينه وګرڅوله د روسو د دی نظر په اساس په فرانسه کي په 1789 عيسوی کال کي يو عمومى انقلاب منځ ته راغى، همدا رازد امریکا د خپلواکې اعلان هم ، د 1776 عيسوی کال د جولاي په خلورمه نیټه هم د همدي نظری [د خلکو مطلق واک] يوه برخه وه چې د 1783 کال د ستمبر د میاشتی په دریمه نیټه انگلستان د پاریس په صلح نامه بی لاس ليک وکړ او هغه بې په رسميت ويژاند چې په نتیجه کي د امریکا متعدد ایالاتو ترnamه لاندى يو خپلواک حکومت جوړشو .

د ديموکراسۍ بنستېونه :

د همدي خپرنې په رنا کي اوس د غرب د جمهوريت اساسی اصول ترڅيېنې لاندى نيسو.

ا} د خلکو ټاکمیت :

ددی اصل خرگندونه ديموکراسۍ ته يوه کتنه کي شوی چې نتیجه ئیدا ده چې د قانون سرچشم، د خلکو غوبښتنى، اراده او خوبنه ده .

2} ديموكلازمه [ه دین او سیاسته قرهمنځ پوره بیلواли :

ددی اصل ترمخه په جمهوري یاد خلکو ټه حکومت کېھیخ رسمي دین وجود نه لري خود هیواد او سیدونکو ته په خپل ورځنی ژوند کې دینی او مذهبی خپلواکې ورکړل شوی وی چې په تولنیز، تمدنی او سیاسی معاملوکې دین او مذهب ننھه ويستل قانونی جرم شمیرل کېږي که چېږي خوک د خپلی خبری د تايد له پاره د دینا ټول مذهبونه او ټول آسمانی کتابونه وړاندی کړي نو بیا هم د هغه خبره د اوريدو او پاملنی ورنه وی ترهفه پوری چې د خلکو استازی د هغى تائید او

نيو ليك

ملاتر و نه کړي، ددی نه پرته که چېږي یو شی په تولو دینې کتابونو کې ناروا او حرام بنسوول شوی وي خود خلکو و کیلان ئی حلال و ګنې نو هغه حلال ګرئي، اوس د نېړۍ تولو جمهوریتونو سیکواریزم په خپلو اساسی قانونو کې شامل کړي دي .

په 1789 عیسوی کال امریکا د بشري حقوقو په اعلامیه کې سیاست او دین یو د بل خخه جلا کړل چې دا اعلامیه د جرمونی د فرانکفورت او برلن د 1848 عیسوی کال په اعلامیه کې او په سویزرنده کې د 1866 عیسوی کال په اعلامیه کې ومنل شوه او کمونست روس خو د 1919 عیسوی کال را په دی خوا په دین او مذهب پسی خپل لوراو خټک را خیستی وه .

او په پاکستان کې زیاتو مشرانو سیاسی تربیه د انگلیسانو او یا د ګاندھی خخه اخیستی او زده کړي ئی هم په انگلیسی ادارو او پوهنتونونو کې حاصل کړي ، نو له همدی امله د هغوي په فکرونو کې هم د [سیکولرزم] نظری خپلی ربینې غخولی دي ، خو الحمد لله چې د سید ابوالاعلی مودودی ، حسن البناء او نورو پوهانو رحمه الله عليهم په کوبنښونو دا خبره عامه شوی چې اسلام د ژوندانه یومکمل نظام دی او دا په حقیقت کې یو ائمي د عقیدی او عباداتو دین نه دي . په اسلام کې د ټولنیزتمدن او سیاسی امورو په هکله هم پوره لارښونې شته .

علامه اقبال رحمه الله عليه په بې دینه سیاست باندی په ډیره بنه دول تنقید کړي :

جلال پادشاهی هو که جمهوري تماشا هو
جدا هودین سیاست ستروره جاتی هے چنگیزی
میری نگاه مین هے یه سیاست لا دین
کنیز اهرمن و دون نهاد و مردہ ضمیر
هوئی هے ترک کلیسا سے حاکمی آزاد

نيو ليك

فرنگيو کې سیاست هې دیو ب زنجیر
[که د شاهي د بدبه وي او يا د جمهوریت نخري ، نوکه دین د
سیاست خخه جلاشي نو چنگیز به ترى جوړه ، زما په نظردا بیدینه
سیاست د اهرمن د وینځی او پست او مړ وجدان خخه عبارت دي ، د
کلیسا په پرینسلو خو حاکم آزاد شو ، د فرنگیانوسیاست یوبى
زنځیره دیو دی] .

3 } لبرالیزم [بېقىدە اوبي واکټونځواکي :

ديو استبداد جمهوری قبا مين پاڼه کوب

تو سمجھتا هې يه آزادی کې هې نیلم پري

علامه اقبال رحمه الله عليه

د جمهوریت په چينه کې د ظلم بلا داسې ګډېږي چې ته فکرکوي
چې دا د آزادی خيالي بشپيری ده، کيدای شي د سیکولریزم او د
خلکو د حاکمیت زیبېنه یوځی د موراو پلار بي قیده خپلواکې اوسي
چې دا د خلکو منل شوی جمهوری حق هم ګنل کېږي ددی خپلواکې په
اساس د غرب وګړي الله جل جلاله او د هغه رسول ته هم کنڅل کولای
شي، د مور، خور، او لور سره جنسی اړیکې تینګولای شي، لوڅ برښه
ګرځیدی شي او په کوڅوکې د خلکو ترمح هم جماع کولای شي
نوهړچيرته ئې چې خوبنې وي مزې چړچې کولې شي که چېږي موراو
پلار پري اعتراض وکړي نو هغوي نیول کېږي او بندی کېږي او جزا هم
ورکول کېږي دا په دی خاطر چې د چا په شخصي ژوند کېډا خله کول
قانوني جرم او د جمهوری حقوقو خلاف کاردي . د مور، پلار او
لویانو احترام او عزت کول د لبرالیزم او مودرنیزم په خلاف یو خيالي
کار دي، د سیاسي خپلواکې په نوم د تحریک چلیدل، مظاهره کول،
احتجاج کول، اورلګول، تیېږي ورول او هر ډول تخربي عمل کول
جمهوری حق ګنل کېږي ، لبرالیزم یوازی د شاه یا پاپ د غلامې خخه
خپلواکې ترلاس کولو ته نه ويل کېږي بلکه د هغې په څنګ کې د الله

نيو ليك

جل جلاله د هدایاتو او د هغه د رسول او د اخلاقو خخه ازadi ته هم
ویل کیپی، دا هغه خپلواکی او ازadi ده چې د جمهوریت بیسغ پرته
کونکې ئى د خپل خان له پاره فخرگنی او نازیری کوي خو په حقیقت
کې دا چول جمهوریت او خپلواکی د [حیوانیت] دوهم نوم دی او بس.

4 { گېیتیل ایزم یەننی سرمایه داری او عاده پرسنی:

کر می کفتار اعضای مجلس الامان
یه بهی ایک سرمایه دارون کې ھەنگ زرکری
علامه اقبال رحمه الله عليه
[په غوندوکبند مقررینو دو یناواو جوش، دا هم د پانگوالو ترمتخ د
زرگری جنگ دی].

د دین او روحانیت خخه د سرکشی لازمی نتیجه همدا وی چې
انسان د گېپی غلام او د الله جل جلاله د بندە گې په خای ئى د زرو او
سیم بندە گرخوی . په غربی نظامونوکبند سود او گتی نه پرته چاته
قرض هم نه ورکول کېرى ، د دولت د لاسته راولو په خاطرد عصمت
او آبرو خرخول هم بنه کسب گنبل کېرى چې په دی نظام کې د تولونه
دیر دولت لاسته راول او د ھمکو اخستل د ژوندانه مقصد او هدف
دی " پناه غواړم په الله جل جلاله سره له دی نه ".

5 { نشنلیزم [د نورو قوهونو و استھصال]:

متاع غیر په هوتی ھے جب نظر اس کې
تو هر اول لشکر کلیسا کې سفیر
ھە وهى ساز کهن مغرب کا جمهوری نظام
جس کې پر دو مین نهی غیر از نوای قیصری
[کله ئى چې د نورو په مال نظر ولگى نو بیا د لېنکر هر
مشرد کلیسا سفیر وي - د غرب په جمهوری نظام کې ھماگه زور
ساز دی د هغه په پردوکبند قیصرد سروند نه بل آواز نشته].
د دین او مذهب خخه د غربیانو د مخ اړولو او انکارکولو علت،

نيو ليك

قومييت ، رنگ ، نژاد او وطن دی. د هغوي په فکرکې پراخوالی نشته بلکه په جغرافیائی چوکات کې بند دی ، قوم پالنه او وطن پالنه د هغوي نوي دين او مذهب دي .

اويا په بل عبارت قوم او وطن د هغوي خدای دی. د خپل قوم د گتيو په خاطر د نورو قومونو لوتيول او استشارول د فخر سبب گني، د خپل وطن بد ترين و گړي خپل ورورګني، لکه خنګه چې انګليسانولدلوی هند او نورو غصب کړو علاقو استشارکپي وه، نود هغه خنګه هر يو خبر دی. په امريکه کې چې د تور پوستو او په هندوستان کې چې دنورو کوچنيو مليتونو سره کوم سلوک کېږي هغه هم د هريوه ترمخه دی. په شرقی پاکستان کې د بنګال په جورولوکې چې د غير بنګال مسلمانانو سره کوم وحشيانه سلوک د مجیب الرحمن "عوامیليک" او "مکنى باهنى" ډلوكپي هغه خو ټولو په خپلوستړکو ولید.

دا هغه قوم پرستى ده چې د جمهوريت يوه ستن ګنهله کېږي ، مګر د خپلو خپلوانو او وطن د خلکو خدمت خود اسلام حکم او د عدل او احسان غوبښنه ده .

6 } پارتي سيستم یا ګوندي سيستم :

د غربی جمهوريتونو بنست د سياسي گوندونو په تنافس او مسابقی ولار دی په ولسى جرګه کې د مقتدرګوند او مخالف ګوند دوه ډلی موجو دی وي چې دواړه د یو بل د راپرڅولو په کوشش کې وخت تیروی ، د خپل ګوند ګتی د خپل قوم په ګټيو پورته ګني، مقتدرګوند که کومه بنه فيصله هم وکړي نو اپوزيسون ئی خامخا مخالفت کوي او دی علت دا بشوول کېږي چې دا زما د ګوند موقف او دریئ دی .

هرګوند د انتخاباتو د ګټلو له پاره جورښتونه کوي ، د درواغوو عدیکوی دا خکه چې د هغوي د سياست مقصد د اقتدارلاس ته راورل دی هيڅوک د خپل ګوندی د دریئ پرته په پارلمان کې چا ته

نيو ليك

نه ووبت ورکولای شی او نه نظر ، او که نه نو د گوند خخه شپلی کېږي
د رای د ورکولو په وخت کې د گوند له خوا د تاکل شوو کانديدانو
حمایت ضروری دی که خه هم کانديد یو بدکاره، مضر، بدماش، بد
اخلاقه او نا اهله شخص وي خو گوندی دریئح د حق معیار دی .
دا شپږ اصول دی چې په هغې د ديموکراسۍ مانې ولاړه ده او
پارلمانۍ جمهوريت او داسې نور تبول د کارد طریقې او نظام د
چلوونکو پوری تړلې دی خود جمهوريت فلسفه په همدي شپږو
اصولو باندی ولاړه ده .

اشتراكويت [سوسیالیزم] :

لكه خنګه چې جمهوريت دملوکيت او پاپائیت د عکس العمل په
نتیجه کې منځ ته راغلې دی نو په همدي ډول سوسیالیزم د غربی
پانګه وال جمهوريت د عکس العمل په نتیجه کې منځته راغلې چې لا
ترواسه په بین المللی سطحه کې مخ په وړاندی روان دی، سوسیالیزم
یوه انګلیسی کلمه ده چې د سوسائتي خخه را اخستل شوی، ماذد ئى
سوسیال دی چې معنا ئى [ټولنیز] ده د سیاست او اقتصاد په اصطلاح
د سوسیالیزم تعريف دا ډول کېږي :

په هغه نظام کې چې د مملکت ټولی تولیدي منابع ديو وګړي يا خو
وګړو په څای د ټولنی ټولو افرازو په ملکیت کپوی او مقصد ئى د
ټولنی او شخص دواړو ګتیه اوښه والي وي اویوو ګړي ته په کې د
ژوندانه د بنسټیزو ضرورتونو د فکرخخه خلاصون ورکړل شي .

ددغی نظر ئى يو خه خبری دیونان د افلاطون او د ایران د مزدک په
مسلسلکونوکې هم ليدل کېږي بلکه د سوسیالیزم فکر په هر وخت کې په
يو شکل نه یو شکل موجود وه، خو په دی وروستیو وختوکې د کارل
مارکس په واسطه د یوی سیاسي او ټولنیزی فلسفې او نظام په شکل
راوړاندی شو، له همدي کبله مارکس د علمی سوسیالیزم یا
سائنتifik سوسیالیزم د پلار په نوم یادوی نو له دی امله سوسیالیزم ته

نيو ليك

مارکسيزم هم وايي .

كارل ماركس په 1818عيسوي کال په جرمني کې په يو يهودي کورني کې سترگي پرانستلي ، په 1847عيسوي کال ئى [کمونست ليك] جورکر او بيا ئى د انگلیس په مرسته کمونست مانيفست] کمونستي مرام] ترتیب کړ د جرمني ، فرانسى او بلجیم خخه د شپلو وروسته په 1849عيسوي کال کې يى د پلازمني انگلستان لندن کې استوګنه غوره کړه او د 1883عيسوي کال د مارچ په 14انيته په داسى حال کې چې په چوکې ناست وه د دى نېړي خخه ولاړه چې همدا اوس يى قبر په لندن کې دی که خه هم ماركس په خپل ژوند کې د سوسيالستي انقلاب په راولو بريالي نه شو، خود هغه وروسته د لينن په مشري 1917عيسوي کال د اكتوبر په مياشت کې د روسي په خاوره کې سوسيالستي انقلاب راغى چې نن د امريكي په مقابل کې يو لوی قوت دی .

سوسياليسزم او د هغه بېنستېږزاصول :

1] د ژوندانه مادي نظریه :

د مادیت دا نظر د داروین د ارتقا او تکامل په فلسفه ولاړ دی لنډيزئي په دی ډول دی چې بشر د مادی مکروبونو یو تکاملی شکل دی او ټول حيوانات ، نباتات او جمادات د مادی مختلف شکلونه دی يعني د خدائی پالنى او روحانیت په ئای ماده پالنه د سوسيالیزم بنست دی - لينن وايي : د ماركس فلسفه د ماده پرستي فلسفه ده .

2] د پاک ذات الله جل جلاله د وجود خځخه انکار يا دهريت :

په اصولي توګه هر سوسيالیست دهري دی ، د الله د موجودیت په هکله مونږ وايو چې مونږ په الله جل جلاله یقین نه لرو او مونږ ته دا په ډاګه د چې دينى او مذهبی مشران د Ҳمکې خښتناواو د پانګي خاوندانو د خدائی تصور منځ ته راوري دی چې هغوي هم د لوبت مارانو په شان د خپلوكتيو ساتنه وکړي .

لينن په بل ئای کې وايى " چې د خدائی تصور یو د شرم نه ډک

نيو ليك

.....
خپريدونكې مرض دى ." 3] دين خگخه انكار :

د ماركس دا وينا د هرچا په خوله کې ده چې ويلى يى دى چې دين يو ترياك دى - لينن وايى " ماركسيزم ماده پرستى ده او د همدى په اساس هغه د دين سخت مخالف دى " مونږ بايد د دين په خلاف وجنگيپو، د دين جرپى وباسو " تل دى وي دهريت ". اوس د روسانو په قانون کې د دين په هکله د خبرو كولوا جازه نشته خود دين په خلاف پروپاگندکول د تولو اوسيدونكوحق دى .

4] د كورنى نظام خگخه انكار :
ماركس كورنى نظام بورزوازى نبئه گئى، د كمونست گوند په اساسنامه کې ماركس ليكلى دى چې " مونږ د كورنى له منئه ورل غواپو ".

لينن په خپله يوه ويناکې داسى ويلى ووچې " مونږ د حلالى او حرامى اولاد ترمنځ توپيرد منئه يوورپ " شرييکي بسخى نیول د ماركسيزم اصول دى

5] د شخصى ملكيت خگخه انكارکول :
ماركس فردى ملكيت د پانگوالى دلى يوه استثمارى حربه گئى او د يوي كمونستى تولنى د جورو لو له پاره ددى ملكيت له منئه ورل يو ضروري امرگئى، لينن وايى : " كمونست " يوه لاطينى كلمه د ئىكە چې د شرييك لاطينى معنې كميونس ده ، نو كمونستى تولنه هغه تولنه وي چې په هغه كېھرڅه شرييك او ګډ وي يعني ځمکې او فابريکې ګډ او شرييك ملكيت وي په هغه کې خلک په ګډه کار وکړي او له هغه خه شرييکه گټه واخلي .

سوسياليزم په حقیقت کې يو بدترین سرمایه داري او د زحمت کشانو په نوم د خلکو د استثمار ولو يو ظالمانه نظام دى ئىكە په ملوکيت کې شاه په تبول دولت قبضه نه شىكولاي او همدا راز په پانګه والو نظامونوکې هم په ملييونونو انسانوکې يو محدود شمير

نيو ليك

پانگه وال اوسي خو په سوسیالستی تولنه کې يوازى يو سرمایه دار
وى اوھغه هم د حکومت مشر

6] جدلی فلسفه او طبقاتی کشمکش :

مارکسیزم جدلی فلسفه او طبقاتی هلىخلى يو حتمی امر گنی،
مارکس وايى چې : په مادی عواملو او تولینیزو قوتونو کې تکر واقع
کېرى ، تصورو نه ، خيالونه او نظرئى د همدی مادی حالاتو او
تولینیزو قوتونو د تکر په نتیجە کې پیدا كېرى ، طبقاتی کشمکشونه
په هره زمانه کې موجود وى، په لومړۍ وختوکې د غلام او بادار تر
منځ، د هغه وروسته د دهقان او د څمکې د خاوند ترمنځ او اوس دا
لاس اچونه د بورژوا [پانگه والو] او پرولتاري [مزدورانو] د
طبقو ترمنځ روانه ده چې دا آخرنى جنګ دی چې پرولتاري باه په کې
برى تلاسه کوي د سوسیالیزم د سیاست نظریه دا ده چې نړی په دوه
طبقو وویشل شی او بیا یوه طبقه د منځه لاره شی او بله طبقه غالبه
شي، سوسیالیزم زیارایستونکوته غړکوی، او هغوي جنګکوی د ظلم د
له منځه ورلو په ځای دیوی ډلی دله منځه ورل او د بلی ډلی راپورته
کول د دوی اساسی قانون دی په دی طبقاتی جنګ کې يوازى دا نه چې
څمکه لرونکې باو پانگه وال مړه کېرى بلکه زیارکښان او مزدوران هم په
تولینیز ډول وژل کېرى کله چې په 1917 عیسوی کال کې په روسييہ کې
کمونستی انقلاب منځ ته راغى، نوھغه خلک چې په لومړيو
کلونوکپووژل شوہ د هغوي شمیریو مليون دری سوہ شپراویا زره
شپړسوه شپږشپیتہ کسان وه چې په دی جمله کې یو مليون او
شپږاتیازره مزدوران او زحمت کشان شامل وه او دوه سوہ نوی زره
کسان د مختلفو کسبو خاوندان پکې په قتل و رسیدل خو يوازى پنځه
شپیتہ زره اته سوہ پنځه شپیتہ کسه پانگه وال پکې وژل شوی وه دا
هغه تحفه وه چې مزدورانو او زیارکښانو ته سوسیالیزم ورکړي وه

7] دیکتاتوري پرولتاريما یا دکارکګرانو آمریت :
کارل مارکس وايى چې په عبوری دوره کېد پرولتاري دیکتاتوري

نيو ليك

يا د کارگرانو آمرانه حکومت جوړول ضروري دي . . . . .

ترخود پانګه والو د پاتې شوونبسو او پتهو اثراتو خخه ټولنه پاکه
شی د کارگرانو د آمریت شکل د تیرشوو آمریتونو خخه پرته بل خه ندي
حکه چې د مارکس په نظر هر چول حکومتونه د نوعیت له پلوه آمرانه
دی د سوسیالیزم مشران وايی : د کارگرانو د حکومت د جوړیدوله پاره
ضروري شرط په ډیری چالاکې، او آزادی سره پانګه والو او د ځمکې د
خاوندانواو د هغه د دوستانوو تدافعي قوت د ختمولله پاره د زورنه
کار اخيستل دي او هر هغه خوک چې په دی خبره نه پوهېږي هغه انقلابي
نه دی نو هغه باید د کارگرانو د مشري يا مسئولیت خخه لري شي .

لينن وايی : انقلابي حکومت ته آمرانه کرنې په کارده .

8 [آله ايزه دیکتاتوری :

که خه هم د روسيي د اساسی قانون له مخې هر 18 کلن و ګړي کولاي
شی څلله رايه استعمال کړي او هر 23 کلن او سيدونکې په
انتخاباتوکې د کاندید په توګه ودریداۍ شی نو په همدي ترتیب د
اساسی قانون له نظره [سپریم سویت] چې د ریاست ټولونه لویه
جوړونکې اداره ده او د کاغذ پر منځ دی ادارې د اختیاراتو یو اوږد
فهرست هم لیکل شوي .

سوویت اف یونین د شوروی جماهيري اتحاد او [سویت اف
نیشليتير] پر دوو ادارو باندی مشتمله ده دا اداره د خلوروکالو له پاره
د عامو انتخاباتو په واسطه منځ ته راځي، سوسیالستی مشران دا
ادعا کوي چې روسي حکومت په صحيح ډول جمهوري حکومت دي .
خو دا ټول خى ظاهري بنه لري اصلأً د اقتدار واګي د کمونست
ګوند په لاس کې دی د کمونست ګوند نه پرته بل کوم سیاسي ګوند
وجود نلري خوک چې دی ګوند رکن نه وي نو هغه په انتخاباتوکې د
کاندید په توګه نه شی ودریدلای او د کاندید انتخاب هم کمونست
ګوند په څلله کوي د ګوند د کاندیدانو پرته بل هیڅ خوک مقابلي ته نه
شي راوتلای نو همدا علت دی چې له انتخاباتو وروسته نېړوالو ته دا

نيو ليك

اعلان کوي چي گوييا زمونې تول کانديدان پرته له مقابلي خخه کامياب
شول د نومونو په گوته کولو ته انتخابات او د گوند آمریت ته
جمهوریت وايچې په حقیقت کې نه انتخابات شته او نه جمهوریت
بلکه گوندی ديكتاتوري ده .

تولی پريکړي گوندکوي، د [سپريم سوویت] یوازی په نوم قانون
جورپونکې اداره په کال کېدوه خله د اته يا لس ورخو له پاره راغوبتل
کېږي ، ترڅو پريکړو ته رسمي شکل ورکړي ، دا اداره د غور و فکريا
بحث او خيرېنې له پاره نه ده جوره شوی، بلکه د گوند د فيصلو د
توثيق له پاره جوره شوی ده . د وزیرانو د شوري تاکل که خه هم
اساسي قانون له مخې باید د انتخاباتو له لاري وشي خو دا کارهم
گوندکوي .

9] د مشرانو د يكتاتوري :

د گوند آمریت او د هغې اختيارات هم یوه ظاهري بهه لري خو اصل
اختيارات او اقتدار په دی نظام کې د گوند د مشرانو په لاس کې وي
، ستاليين وائي: "مونږ ليبرال [آزادي خوبسونکې] نه یو، مونږ ته د
رسمى جمهوریت خخه د گوند ګتمى ډيرى مهمى دی" په کمونستي
هيوادونو کېمشر د قدرت نه لري کول تقریباً د امكان نه لري وي ،
ستاليين او ماوزتونګ د ژوند تراخری سلګي پوري د خپلو څيلو
هيوادو مشران وه که خه هم له مرینې وروسته دی دواړو ته کنڅل
کېږي خو د هغوي په ژوندکې په هغوي تنقید کول مرګ ته د بلنى
سره برابر وه .

په کمونستي نظامونو کې مشرانو سره د اختلاف کولونتيجه
هماغه وي لکه چې تراتسکې ورسه مخامنځ شوی وه .

حقیقت دا دی چې سوسیالستی په اصل کې د ليډرانو شخصی
آمریت او د یوه وګړي د ظالمانه پادشاهي بل نوم دی .

دا هغه لس اساسات وه چې د سوسیالیزم سیاسی نظام پری ولار
دی د سوسیالیزم د اقتصادي نظام خپنه د دی کتاب موضوع نه ده

نيو ليك

زمونې مقصد يوازى ددى نظام د سياسى اړخ پیژندنه ده⁵⁶.

اشتماليت [کمونيزم]

يه علم و حکمت مهره بازی يه بحث و تکرار کې نمایش
نهین هر دنیا کو اب کوارا پرانع افکار کې نمایش
تری کتابون مین اړه حکيم معاش رکھا هئي کیا هر آخه؟
خطوط خم دار کې نمایش مریز و کجدار کې نمایش
[دا د علم او حکمت لوبي او دا د بحث او تکرار بسوندي - دنیا
نوره د دی فرسوده افکارو د نمایش زغم کونکي نه ده - ای د اقتصاد
حکيمه ستا په کتابونوکې - د دی کېو وېو او بنکته پورته کربنو نه
پرته آخر دی خه؟].

د علمي سوسیالیزم خاوندانو د سرمایه داري نظام د پای ته رسولو
په خاطر دوه پراوونه بنسولی دی لوړۍ مرحله سوسیالیزم دی چې په
هغه کې د جدلیاتی اصولو او طبقاتی هلوڅلوا په ذريعه د کارگرانو
حکومت جوريې چې د پانګه والو او ځمکي لرونکود له منځه وړلوا له
پاره د غیر طبقاتی ټولنی د جورپولو په منظور اقدامات کېږي چې دا
د کمونيزم ابتدائي او عبوری مرحله ده د سوسیالیزم په مرحله کې د
تولید د منابعو په مليکولو سره د ریاست څواک ګلکې او هر
شخص ته د هغه د کار په اندازه معاش ورکول کېږي.

خو ددي په مقابله کې د کمونيزم یا اشتتماليت په دوهمه مرحله کې
د هر وګړي خخه د هغه د استعداد په اندازه کاراخیستل کېږي خو هغه
ته معاش د هغه د ضرورت په اندازه ورکول کېږي کمونيزم د
سوسیالیزم یوه لوره درجه ده چې په هغه کې د کارگرانو د پرله پسى

⁵⁶ په دی بحث کې د سوسیالستی مشرانو د خبرو اقتباسات د صادق محمد امین له اسلام او کمونيزم نومي کتاب خخه واخیستل شوچي نوموري مستقيما د کمونستی کتابونو خخه دا اقتباسات راخيستی دي

نيو ليك

هلوئللو په نتيجه کې يوه غير طبقاتي تولنه منځ ته رائى چې په هغه کې ترقى او خوشحالی وي او د خلکو ترمنځ هر ډول امتیازاتو ته خاتمه ورکړي شوي وي او بیا د هیڅ ډول حکومت او ریاست موجودیت ضروری نه وي بلکه خلک څل معااملات په خپله جوړوي او د خپلې خوبنۍ په انجمنوکې غړیتوب ترلاسه کوی د طبقاتي امتیازاتو په خای مساوات او تولنیز اصول رواجوی چې دا د بشريت د تکامل او لوړوالي مطلوبه مرحله ده خود 1917 خخه تر 1980 پوری 63 کاله وشو چې د اولی مرحلې او عبوری حکومت د پای ته رسولو نبښی له ورایه هم په نظرنه رائى .

خوبنکاره ده چې غیرمملکتی ګډ ژوند یو غولوونکې حقیقت او خیال دی چې هغه ته رسیدل د امکان خخه لیری دی او د غير طبقاتي تولنې جوړول یوازی د مارکس خیال وه چې په حقیقت کې هیڅ نه دی .

د بى دينه سیاست زېشگه

دوه نؤيوالي نشګتى

د سیاسی نظریو په لړ کې چې د خلورو نظریو ملوکیت ، پاپائیت ، جمهوریت او اشتراکیت [کمونیزم] یادونه په پورته دوہ بابونو کې وشهو - په حقیقت کې دا تولی نظری د یوه نظر خانګي دی چې هغه نظرد ماده پرسټي د هوی او هوس تابعداری ، بى دينه سیاست [سیکولریزم] خخه عبارت دی چې نتيجه ئى ، حرص ، کینه ، د ګیدې لوره . اقتصادي او تجارتی رقابتونه قوم پرسټي ، وطن پرسټي او د شهوتونو د خواهشاتونه مرکیدونکې اور په خیر را خرگندېږي او د نړۍ امن له منځه وړي ، د بى دينه سیاست او مادیت په بنسته د دی ولار تهذیب نتيجه نړي ، په دوہ نړيو الونبنتو کې د هغې تباھي ولیده او اوس دا د روحانی ارزښتونو خخه سرغروونکې حیوانی سیاست د دریم نړیوال جنګ له پاره خان تیاروی لوئیس سنائیدر په خپل کتاب د 1939 خخه تر 1945 پوری نړیوال نبنته کې د تباھي په ډیر زیاراو

نيو ليك

تحقيق سره د هغى راپور داسى وړاندی کوي : لومړي نړيواله نښته په 1914عيسوی کال شروع شوی وه اود 1918عيسوی کال د نومبر په يوولسمه نيتیه پای ته ورسیده، په دی نښته کې د خانه او مالی تاوان شمير په لاندی ډول دي :

په نښته کې د ورتيل وهل شووو خلکوشمير پنځه شپيته ... ميليونه تنه - مړه شوی عسکر لس ميليونه - عام مړه شوی خلک ديارلس ميليونه- ورک شوی مړه عسکر دری ميليونه - زخمی عسکر شل ميليونه - پناه اخيستونکي لس ميليونه - بنديان دری ميليونه - يتيم شوی کوچنيان نهه ميليونه - کونډۍ شوی بسټي پينځه ميليونه

مالی تاوانونه دریکري به او یو ديرش اريه او شپيته کروهه دالر⁵⁷. دا وه د خلوروکالو او دری مياشتولو [1565ورخو] د ماده پرسته قومونو د ويني توبيونکو نښتو تباھي او بر بادي ، اوں نو د دوهمني نړيوالي نښتی د تباھي او هلاكت شمير وګوري چې د 1939عيسوی کال د ستمبر د مياشتی د لومړي نيتیه د لمخرک خخه شروع شوی وه او د 1945عيسوی کال د مې په اتم پای ته ورسیده د 1912ورخو نښتو د تاوانونو تفصيل په لاندی ډول دي :

په جنګ کې د ورتيل وهل شوو خلکوشمير او یا ميليونه د مړه شوو عسکر وشمیر او لس ميليونه د عامو مرشوو خلکوشمير اتلس ميليونه د نښتی تاوان کروپونه کريونه ډالر⁵⁸. د 1945عيسوی کال د اګست د مياشتی په شپږمه نيتیه امریکا د

⁵⁷- نړيوال جنګ دلوئیس سینائیپر د غلام رسول مهر صاحب د پاکستان لاهور چاپ

⁵⁸- نړيوال جنګ دلوئیس سینائیپر د غلام رسول مهر صاحب د پاکستان لاهور چاپ

نيو ليك

جاپان د هيروشيمما په بنارکي د اتوم بم وغورخاوه په هغه وخت کې د بنار د اوسيدونکو شميردری ميليونه او پنځه ديرش زره وه .
د 1945عيسوی کال د اگست د مياشتیپه نهمه نیټه ئى د دی هيواد په مهم بنار ناګاساكې باندي دوهه اتمى بم استعمال کرچې د بنار د اوسيدونکو شمير لکونو ته رسیده او د 1861خنه تر 1865عيسوی کال پوري د امريكا په کورنى نښتوکي لس ميليونه انسانان وزل شوي وه⁵⁹.

د ويتنام ديرش کلن جنګ چې په 1975عيسوی کال د اپريل په 30 نیټه د آزادی د قومي محاذ د فتحي په اساس پاي ته ورسيد چې په دی جنګ کې لس لکه انسانان مړه شوي چې 56 زره کسان په کې امريکايان وه او هم په دی جنګ کې - امريکاته يوبليارد او پنځوس مليارده ډالره تاوان ورسيد⁶⁰.

دروس او چين د کمونستي انقلاباتو په وخت او یا د هغى نه وروسته چې په لکونو خلک وزل شوي نود هغى شمير په ډيرو کتابونو او مجلاتوکې څور شوي دی دا د غربى جمهوریت او کمونیزم د مفکوري هغه خبيشه ثمره ده چې نړۍ ولیده د ماديت په دی نظامونو کې یوازى په دوه نړیوالو نښتوکي او یا ميليونه انسانان په قتل رسيدلى او همدا او س د بى دينه سرمایه دارانه جمهوریت توغ جګونکې امريكا او د کمونیزم پېرو روس یو څل بیا د دريمى نړیوالی نښتى او د ميليونو انسانانو د قتل کولو په کوبېن کې لګيادى ، نړۍ په هرګوت کې چې نښتى روانىدى او یا بى دکیدو امکان موجو ددى د ټولو ترا همدغه دواړو خironکې قوتونو لاسونه دی .
روسانو د افغانستان د مسلمانانو په قتلولو زړه یخ شوي نه دی او

⁵⁹ - رسول رحمت ترتیب کونکی غلام رسول مهر 483 مخ

⁶⁰ - د پاکستان د نوای وقت 1975 کاله د می او له نیټه ورڅانه .

نيو ليك

بیا د دوستی تر خپر لاندی خپلی اهدافو ته خان رسوی او همدا راز د ایران او عراق په نښته کې او د عراق او کويت په نښته کې د امریکا او روس دواړو لاسونه موجود وو امریکا په فلسطین او عراق کې د انسانانو وژل شروع کړي نو رائحې ددی چاره اوس دا ده چې بې دینه سیاست پرېړدو او دینې سیاست غوره کړو چې بنستی يې د الله جل وعلی شانه د وحی په اساس اینښودل شوی دي .

سياسه الوحي هی السیاسه این عقولکم اولی الرياسه [یوازی د وحی په بناء سیاست حقيقی سیاست دی نو ای حکمرانانو ستاسي عقل چېږي دي] .

د وحی په بنست ولار سیاست ته "خلافت" وايی او په راتلونکې فصلونوکې په "خلافت" یا په بله معنی "دینې سیاست" او د هغې په حقیقت او اصولو رنما به واچول شی .

دریم باب لومؤی فصل

د خلافت تعریف او د هفهي ثبوقت د قرآن او اهادیشو له نظره

د اسلامی نظام ستر داعی، د دینې سیاست امام او ستر مفکر سیدابوالاعلى مودودی رحمه الله عليه چې په 1399 هجري قمری کال د ذیقعدی په لومړی ورڅو فات شوو وايی : د اسلامی خلافت نه د غریبانو په اصطلاح دینې حکومت دی لکه [پاپائیت او تھیا کریسی] او نه جمهوری [دیموکراسی] ده بلکه یو ممتاز خانګړی نظام دی .

مولانا سیدابوالاعلى مودودی رحمه الله عليه 1947 عیسوی کال د می په 9 نیټه په شمالی هند کې د شرقی پنجاب په پتانکوټ نومی علاقه کې د جماعت اسلامی یوی حلقو ته په وینا کې وویل : ننۍ

نيو ليك

تهذيب چې نن پری پوره فکري ، اخلاقى ، تولنيز ، سياسى او اقتصادي نظام چليپه، په دري بنيدا دي اصولو ولاړ دي .

سيکولريزم : يعني بي دينه يا د دنياپالنه [دنياپرستي] .

شنليلزم : يعني قوم پالل [قوم پرسټ] .

ديموكراسي : يعني د خلکو حاکميت

خود هغى په بدل کې د اسلام دري صالح اصول دا دي :

د بي ديني په مقابل کې د الله جل جلاله بندگي او اطاعت

د قوم پالنى په مقابل کې انسانيت [بشريت]

د خلکو د حاکميت په مقابل د الله جل جلاله حاکميت او د خلکو خلافت

د 1948 کال د جنوري په 7 نيمه مولانا سيد ابوالاعلى مودودي

رحمه الله عليه د جماعت اسلامي امير د راديو خخه د [اسلام سياسى

نظام] تر موضوع لاندی په خپله ويناكې وویل: د اسلام د سياسى

نظام بنسټ په دري اصولو باندي اينبودل شوي :

توحید [د الله جل جلاله حاکميت] .

رسالت د رسول اكرم محمد صلی الله علیہ وسلم قیادت] .

خلافت [نیابتی حکومت] .

هغه د اسلام او جمهوریت ترمنځ د توپير د بيانلوپه ترڅ کې وویل:

" د غرب سياسى نظریه په [جمهوری حاکميت] باندی ولاړه ده او د

اسلام په [جمهوری خلافت] ، هلته جمهور په خپله پادشاه دی خو دلته

پادشاهی د الله جل جلاله ده او جمهوره هغه خلیفه او نایب دی ، هلته

جمهور خپل شريعت په خپله جوروی ، خو دلته هغه ته د هغه شريعت په

اساس تلل په کاردي چې الله جل جلاله د خپل رسول په واسطه رايلېلې

دي ، هلته د حکومت کار د جمهورو غوبنتنه سرته رسول دی ، خو

دلته حکومت او د هغى جمهور تیول د الله جل جلاله د غوبنتنى په

نيو ليك

..... مطابق عمل کوي⁶¹

دغه جمهوري خلافت ته مولا نا سيد ابوالاعلى مودودي رحمة الله
د تيوديموكراسى نوم ورکري [الهي يا دينى جمهوريت]⁶².
د دينى جمهوريت د تشریح په هکله مولانا سيد ابوالاعلى
مودودي رحمة الله عليه ليکي چې : د اسلامي ټولنۍ هروګړي د
خلافت حقوق او اختیارات لري ، په دی حقوقو او اختیاراتو کې ټول
خلک یوشان برابراو حقدار دی نه چا ته په کې په بل باندي برتری
حاصله ده اونه خوک کولای شي چې بل خوک ددي حقوقو خخه بي
برخیکړي ، هغه حکومت چې د ریاست د امورو د پرمخ بیولو له پاره
جورپېږي ، هغه د دی خلکو د خوبنې مطابق منځ ته رائۍ ، همدا خلک
د خپل خلافت د اختیاراتو یوه برخه هغه ته ورسپاري خو په جورپولوکې
ئى د هغوي رايى شامله وي او د هغوي د مشورى په رنا کې هغه
کارکوي هرڅوک چې د دوى اعتماد او باور ترلاسه کړي همغه به د
خلافت چارى پرمخ بوزي اوکه خوک د هغوي اعتماد د لاسه ورکړي
نو هغه به د خلافت د منصب خخه هم لري کېږي نو په همدى خاطر
اسلامي جمهوريت یو مکمل جمهوريت دی⁶³.

د مصر ستر پوه او مفکر شهید استاد سيد قطب رحمة الله عليه
ليکي چې ئيني خلک د اسلام د سياسى نظام اړیکاپاو ورته والى د د
بشر په لاس د جورو شوو پخوانیو او اوسينيو نظامونو سره د
ثابتولوکوشش کوي خو هغوي د ډيرکم درک او د ماتی خورپلی ذهن
خاوندان دی څکه چې اسلام د هیڅ یو انسانی نظام مقلد او محتاج نه
دی .

بل اختار طریقه متفردا فذاً و قدم الانسانیه علاجاً کاملاً [بلکه

⁶¹ - د اسلام سياسى نظام 13-14 مخونه.

⁶² - رسائل مسائل 4 ټوک 188 مخ

⁶³ - اسلام کاسياسى نظام كتاب 15 مخ

نيو ليك

اسلام خپل خانته خانگري او ممتاز نظام دی او د بشریت له پاره پوره علاج وړاندیکوي [ ] .

د اسلامي نظام اساس د الله جل جلاله په حاكميت ولاري دی خود بشري نظامونو اساس په خپله د بشر په حاكميت استوار وي چې دا دواړه متضادی قاعدي یو د بل سره نه شی جمع کیدا.

زه د ډاکټر هیکل دا تعبیر روا نه ګنم چې عالم اسلام " اسلامي امپرياليزم " او استعمار دی ، اسلام عربي دين نه دی بلکه نړیوال دين دی او د تولی نړۍ مسلمانان یو قوم دی، د عربو حکومت په غير عربو [عجمو] د یو قوم حکومت په بل قوم نه دی بلکه د الله جل جلاله په مخلوق د اسلام حکومت دی ، زه هغه خلک په غلطه ګنم چې وايسي : اسلامي نظام په حقیقت کې " اسلامي سوسیالیزم " دی يا اسلامي د یموکراسی يا اسلامي جمهوریت دی ، د اسلام سیاسی نظام په خلورو اساسی بنستهونو ولار دی .

الهیه حاکمیت [د الله جل جلاله حاکمیت] ، عدل الحکام [د حکامو عدل] ، اطاعه فی المعرف [په نیکیوکې اطاعت] ، الشوری [مشوره]⁶⁴ [.

د مصر یو بل سترپوه اوليکوال ډاکټر طه حسين لیکې چې : اسلامي نظام نه یو ظالمانه ملوکیت دی، نه د یونانیانو جوړکړي جمهوریت او نه د رومیانو په شان شاهی ، جمهوری یا مشروطه قیصری، بلکه د ا سوچې عربي وه چې پاتکې ئی اسلام جوړکړي وه⁶⁵ .

نو د اسلام دغه خانگري او خاص نظام ته خلافت ويل کېږي چې په دی بحث کې به ئى حقیقت روښانه کړو.

⁶⁴ - عدالت اجتماعی د شهید سید قطب رحمه الله عليه لیکنه

⁶⁵ - الفتنته الكبری د ډاکټر طه حسين لیکنه اردو ترجمه د علامه عبدالحمید نعمانی

نيو ليك

..... د خلافت لغوي مفهوم :

د خلافت کلمه د خلف يخلف له باب خخه د مصدر صيغه ده چې د کتب يكتب په وزن دی لکه : کتابت ، حفاظت ، وقایت .... دی ماده خلف ده چې معنی ئى وروستى يا بیا راتلونکي نسل دی، ابن منظور رحمه الله عليه او امام راغب رحمه الله عليه دواپو داسى ليکلی دی چې : الخلف ضد قدام [خلف د مخکې ضد دی يعني وروسته يا د شا له خوانه]⁶⁶.

په قرآنکريم کې خلف په همدى معنی په 22 خاينونوکې راغلى دی لکه
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

[د البقره سورت 255 آيت ، د طه سورت 11 آيت]

[هغه { الله جل جلاله } پوهېږي په ټولو هغه شيانو چې په مخکې ئى دی اوبيا ئى وروسته دی].

فَالْيَوْمَ تُشَجِّيكَ بِيَدِنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آتِيًّا وَإِنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَعَافِلُونَ [د یونس سورت 92 آيت]

[نن به خلاصون ورکړو ستا جسم ته] د فرعون لاش ته [ترڅو ته د راتلونکو له پاره د الله جل جلاله د نبې په رنګ پاته شي].

وروسته والى د ئخاى او وخت په اعتبارهم کيدا شى [وروسته راتګ] يا [د شاخوا ته کيدا] او د [ربى له رویه وروسته کيدل]. امام راغب رحمه الله عليه ليکلی : والمتأخر لقصور منزلته يقال له خلف [خوک چې د درجي او رتبى له لحظه د نورو خخه وروسته وى نو هغه ته هم خلف ويل کېږي].

خرنګه چې نائب د وخت او رتبى په لحظه منوب عنه يعني د چا چې نائب وى له هغه نه وروسته وى نو په همدى اساس د خلافت معنی هم نيابت ده کله نائب د منوب عنه د مرېنى په اساس هم تاکل

⁶⁶ - لسان العرب 6 توك 82 مخ باب الفاء فصل الخاء - مفردات القرآن 155 مخ

نيو ليك

کيپي او کله د هغه په زوند کې هم تاکل کيپي خود خلافت او خليفه له پاره د منوب عنه مړينه شرط نه ده .

امام راغب رحمه الله عليه تحرير دی : وخلف فلان فلاناً قام بالامر عنه امامعه واما بعده ... والخلافه النيابه عن الغير امالغبيه المنوب عنه واما لموته واما لعجزه واما لتشريف المستخلف وعلى هذا الوجه الاخير استخلف الله اولياءه في الأرض [هغه سپي د هغه خليفه شو يعني د هغه له خوانه د کار مسؤول وګرځيد که خه هم د هغه سره وي يا د هغى وروسته .... خوخلافت د بل چا نيا بت کول د منوب عنه د غياب په صورت کې يا د هغى د مړيني په صورت کې يا د هغى د کمزوره کيدو او عاجز کيدو په صورت کې يا هغه سپي ته د مشري شرافت دورې بندولو په اساس هغه خليفه او نائب ګرڅول شوي چې د همدي آخري علت په اساس الله جل جلاله خپل دوستان په ئمکه خلفاء ګرڅولي دی .⁶⁷

ابن منظور افريقي رحمه الله عليه ليکي چې: والخلف المتختلف عن الاول هالکا کان او حيوا والخلف الباقی بعد الالک والتتابع له [خلف هغه چاته ويل کيپي چې د مخکي نائب وي که خه هم مخکيني مرشوى هم نه وي او زوندي وي او خلف هغه ته هم ويل کيپي چې د مرشوى خخه وروسته پاتيوي او د هغه تابع وي]⁶⁸.

خرنگه چې انسان هم د خپل نفس مالک او با اختيار حاکم نه دي بلکه د الله جل جلاله بنده او غلام دی نو په دی اساس هر انسان د الله جل جلاله خليفه دی، په داسې حال کې چې په خپل نفس يې هم د الله جل جلاله احکام نافذ کړي وي او د خپل لاس لاندی افرادو هم د الله جل جلاله د احکامو د نافذولو پابند وي - د لغت پوهانو د همدي لغوي معنى په اعتبار د خلافت معنى امارت او حکومت او د خليفه

⁶⁷ - مفردات القرآن 155 مخ ماده خلف

⁶⁸ - لسان العرب 9 توك 89 مخ ماده خلف

نيو ليك

..... معنى امير او حكمران هم کړي ده .
ابن منظور رحمه الله عليه تحريردي چې:
والخلافه الاماره وه الخليفي و انه لخليفة بين الخلافه و
الخليفي وفي حديث امير المؤمنين عمر فاروق رضي الله عنه لولا
الخليفي لا ذلت و قال غيره الخليفة السلطان الاعظم و انشد الفراء :
ابوك خليفة ولدته آخرى
وانـت خـلـيـفـه ذـاـكـ الـكـمـالـ

[د خلافت او خليفي معنى امارت دی ، عرب وايی فلانی سپری
خليفة دی يعني د هغه حکومت یو بسکاره حقیقت دی اميرالمؤمنین
حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ ویلی دی که چیری د حکومت
مسئولیت نه واي نو ما به په خپله اذان کولی ځینی نورو خو لیکلی
چې هر حکمران ته خليفه نه ویل کېږي بلکه لوی حکمران ته ویل
کېږي، امام فراء رحمه الله عليه د دی خبری د ثبوت له پاره لاندی شعر
لوستی دی { ستا پلار خليفه يعني حکمران وه چې د هغه خخه
نور خليفه گان پیدا شوي دی او ته هم خليفه ئی او همدا د کمال خبره ده
.] {

د پورتنی لغوی تحقیق نه معلومېږي چې یوازی په تخت کیناستواو
یا د چا په څای تاکل کيدو ته خلافت نه ویل کېږي بلکه نیابت او
نیابتی حکومت ته هم خلافت ویل کېږي په همدی ترتیب یوازی
جانشین او قائم مقام ته خليفه نه ویل کېږي بلکه د نائب او
نیابتی حکومت مشر ته خليفه ویل کېږي .

څخلافت اصطلاحی تعریف

اسلامی سیاست پوهانو چې د خلافت يعني اسلامی حکومت
کوم فني او اصطلاحي تعریفونه کړي دی د هغې یو خو مثالونه په
لاندی توګه دی :
امام ابوالحسن ماوردی رحمه الله عليه چې په 450 هجري قمری

نيو ليك

کال کې مړ شوی دا رنګه ليکي چې : الاماډه موضوعه لخلافه النبوه فی حراسه الدين و سیاسه الدنيا [امامت { اسلامی حکومت } د دی له پاره جوږېږي چې د اسلام سپیخلی دین د ساتنى او د دنيا د نظم او نسق په چلولو کې د نبی صلی الله علیه وسلم نیابت وکړي]⁶⁹ . ابن عابدين شامي حنفی رحمه الله علیه ليکي چې : ریاسه عامه فی الدین والدنيا خلافه عن النبی [هغه عمومی ریاست چې په دینی او دنيوی امورو کې د نبی صلی الله عنہ په نیابت کې کارکوی]⁷⁰ . شاه ولی الله دهلوی محدث رحمه الله علیه چې 1176 هجری قمری کال کې وفات شوی دی فرمایي چې : هی الریاسته العامه فی التصدی لاقامه الدين [خلافت عبارت له هغه عمومی ریاست خخه دی چې عملً د دین د اقامی په لور متوجه وی]⁷¹ . په دی تعریفونو کې کوم اختلاف نه شته خو یوازی په تعبیر کې ئى فرق موجود دی .

د دی تعریفونو خلاصه دا ده چې خلافت هغه عمومی ریاست دی چې د رسول اکرم صلی الله علیه په نیابت کې د دین کار کوی ، او د عمومی خخه مراد دا دی چې په کوم هیواد کې دا خلافت قایم وي د هغې په اوسيدونکو کامل اختيار ولري خو کور، قبیلی یاکورنی حکومت ته په اصطلاح کې خلافت نه ويل کیږي بلکه د هغې له پاره [ولایه عامه] شرط دی .

د خلافت خگرنکګوالي د قرآن له نظره کوم آيتونه چې د انبیاءو کرامو عليهم الصلوه والسلام او صالحینو په حکومتونو پوري اړه لري نو د هغې یادونه او تشریح به وروسته تر

⁶⁹ - الاحکام السلطانیه 1973 مصر چاپ او مثالئی د ابن خلدون د کتاب مقدمه

⁷⁰ - مجموعه شامي د امامت باب لومړۍ ټوک 511 مخ نقله عن المقاصد ومثله فی ..

شرح موافق 3 ټوک 603 مخ - شرح عقاید نبوه خلافه

⁷¹ ازاله الخفاء 2 مخ د 1976 عیسوی کال د پاکستان اردو بازار لاھور چاپ

نيو ليك

نورو عنوانو لاندی وشی خو اوس د مثال په توګه هغه آيتونه وړاندی کېږي چې په هغې کې خلافت په عمومی ډول یاد شوي دي .

[ ] د استخلاف آيت :

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيُسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَسِّكَنَنَّ لَهُمْ دِيْنَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيَبْدَأُنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْمَلُونَ نَحْنُ لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ [د النور سورت 55 آيت]

[الله جل جلاله ستاسي نه د هغو کسانو سره چې ايمان ئى راوري دى او بنه عملونه وکړي وعده کړي ده چې هغوي په ځمکه هماعه شان خليفه ګان وګرځوي لکه چې له هغو نه مخکې تير شوي خلک یې کرڅولي وو د هغو له پاره به د هغو دین پر محکمو بنسټونو ودروي چې هغه الله جل جلاله د هغوله پاره خوبن کړي دی او هغود ویری] اوسيني حالت به په امن بدل کړي هغوي دی زما بندګي کوي او له ما سره دی خوک نه شربکوي او خوک چې له دی وروسنې کفر غوره کړي نو همداسي کسان فاسقان دی] .

مشهورتابعي امام ابوعالیه رحمه الله عليه فرمایي : نبیا کرم صلی الله عليه وسلم او مسلمانان په مکه مکرمہ کې او له هجرت نه وروسته د مدینی منوری په لوړیو ورڅو کې د ویری په حالت کې وه سهاراو مابسام هر وخت به مسلح و یو صحابي رضی بالله عنه وویل چې آیا مونږ د امن ورځی نه شو لیدلی؟ ترڅو اسلحه بنکته کړو؟ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم و فرمایل : ډیر زر به تاسی و ګوری چې یو شخص چې په خادرکې ئی خان رانغښتی وي او په عمومی غونډه کې به ناست وی هغه سره به هیڅ ډول اسلحه او او سپنه نه وی نو د رسول مقبول محمد صلی الله عليه وسلم د دی مخکې وینا د تائید له پاره

نيو ليك

پورتنى آيت رانازل شو⁷².

ابن جرير رحمه الله عليه د " يستخلفهم " په تفسير کي ليکي چې:
 يجعلهم ملوكها و ساستها [او هغوي په ځمکي حکمانان او سیاسي
 مشران جوړ کړي]⁷³.

په دې آيت شريف کي د پنځوشيانو وعده شوي 5ه :

1- موئ منانو او صالحينوته به په ځمکه خلافت ، حکومت او
 سیاسي قیادت ورکول کېږي .

2- د اسلام سپیخلى دین به په ټینګو او ګلکو بنسټيونو دوری او
 غالب به یې کړي .

3- مسلمانانوته به هومره قوت او د بدبه ورکړي چې هغوي ته به د
 دې منانو خڅه هیڅ ویره نوي .

4- په دې خلافت او حکومت کي به خلک یوازی د یوه الله
 جل جلاله بندګي کوي او د شرك نظام به پاي ته رسوي .

5- هغه خلک چې اسلامي خلافت نه سروغپي او بغاوت وکړي هغه به
 فاسق ګنډ کېږي .

له آيت خڅه دا په ډاګه کېږي چې اسلامي ریاست د الله
 جل جلاله نعمت دی د هغه نه پرسته د تعلیم او تبلیغ په واسطه نه دین
 غالبي دی شي او نه امن او امان ټینګېږي او نه د شرك نظام پاي ته
 رسېږي .

د پورتنى آيت خلور ذکر شوی نښی د ربستانو خلفاویه دوره کې په
 پوره ډول موجودی وي - ټوله جزیره العرب ، خیبر، بحرین او ټول یمن
 د خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دوره کې فتح شوی وه او د
 هغه نه وروسته د خلفاؤ په مبارکه دوره کې اسلام په ټوله آسیا کې

⁷² - تفسير ابن جرير 18 توک 159 مخ - تفسير قرطبي 12 توک 297 مخ ...

تفسير روح المعانى 18 توک 202 مخ د پاکستان لاهور چاپ

⁷³ - تفسير ابن جرير 18 توک 158 مخ - تفسير روح المعانى 8 توک 200 مخ

نيو ليك

خپور شوي وه، د روم د قيصر او د ايران د کسری امپراطوری پای ته ورسول شوي وی او د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنہ په دوره کی، اندلس، قبرص، عراق او مشرق کې چین، خراسان او اهواز فتح شوو. د دیمنانو د ویری د لیری کولو وعده هم پوره شوه، اسلام غالب شو او د شرک نظام پای ته ورسید، هیچ یو انصاف خوبنونکی او حق خوبنونکی انسان په دی کې شک نه لری چې د حضرت ابوبکر حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنہم په خلافتونو همدى آیت د تصدیق تاپه وهلی ده، تولومفسرینو او قرآن پوها نو د دی آیت مصاداق ربستینی خلفاء بنو ولی دی شاه ولی الله رحمه الله عليه په دی آیت باندی په ازاله الخفاء کې دیر مفصل بحث او خیر نه کړی ده

قاضی ابوبکر بن العربي رحمه الله عليه چې په 543 هجری قمری کې مړ شوي ليکې چې : د اسلامی شريعت پوها نو د آیت د خلوراپو خلافاً خلافت د حقوقی دليل گنهی د الله جل جلاله هغوي خلفاء ګرخولی وه او د هغوي امانت او د يانت ئی خوبن کړی وه دوی دالله جل جلاله په غوره کړی دين باندی ګلک ولار وه تراوisse پوري په فضیلت کې د هغوي خخه خوک مخکې شوي نه دی د دوی په واسطه د اسلام سیاسی قیادت هم قایم شوي وه او د اسلام له د بدబی او برم خخه دفاع هم کيدله، د الله جل جلاله دا وعده د هغوي په دوره کې پوره شوي ده، که چیری دا وعده د هغوي په هکله نه وی او د هغوي په وخت کې نه وی پوره شوي، نو بیا به د هغه اهل کوم خلک وی؟ زمونې په وخت کې خود داسي خلکو مثال نه پیدا کېږي او نه په راتلونکې کې داسي خلک رائی رضی الله عنہم - همدا خبره امام قشیری رحمه الله عليه د عبدالله بن عباس رضی الله عنہ خخه رانقل

نيو ليك

کپری⁷⁴.

علامه الوسى رحمه الله عليه هم ددى آيت په تفسير کي په همدغه دول ليکلی دى او د شيعه محترمینو دلائل ئى په چير بنه دول رد کري دى هغه د نهج البلاغه يو روایت هم رانقل کري دى په هغه كېحضرت علی رضى الله عنہ د همدى آيت په اساس د حضرت عمر فاروق رضى الله عنہ د خلافت په حق کيدو استدلل کري دى⁷⁵.

خو زمونې مقصود د دى آيت خخه ددى خبری خرنگوالى دى چې د دى آيت په واسطه د خلافت يعني اسلامي حکومت ضرورت او د هغى اهمیت ثابت شى - د اهل سنت او اهل تشیعو ترمنځ د اختلافی مسائلو خیړل د دى كتاب موضوع نه ده.

که خه هم د آيت لوړنې مصداق راشدین خلفاؤ خود مرتبو په اختلاف سره هر هغه حکومت چې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د سنتواو د راشدینو خلفاؤ سنتو مطابق د ریاست يا دولت نظام پر منځ بیا یې نود دی آيت مصدق ګرځی.

په صحيح مسلم کې د جابر بن سمرة رضى الله عنہ خخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی چې زما د امت کار به ترهغه پوري پر منځ روان وي ترڅو پوري چې دولس خلفاء نه وي پوره شوي.

حافظ ابن کثیر رحمة الله عليه او نور محدثین وايي چې دا ضروري نه ده چې 12 دولس خلیفه گان دی یو د بل پسی نبنتی وي که خه هم خلوروندي یو د بل پسی نبنتی تیرشوی او بیا د خه وخت وروسته عمر بن عبد العزیز رحمة الله عليه خلیفه شو، د هغه وروسته به ترقیامت [د آخرت ورځ] پوري خلیفه گان رائۍ چې آخری خلیفه به

⁷⁴ - احکام القرآن د ابن العربي لیکنہ 3 توک 1392 مخ د 1972 عیسوی کال د بیروت چاپ.

⁷⁵ - تفسیر روح العانی 18 توک 205 تر 207 مخونو پوري

نيو ليك

امام مهدی عليه السلام وی ، د نړی په مختلفو ملکونو او وختونو کې چیرته چې کوم مسلمان او عادل حکمران تیرشوی وی یا راخی نود هغه اعمال او کرنه به د اندازی مطابق ددی آیت مصدق وی خو حقیقی او اولین مصدق ئی راشدین خلفاء رضی الله عنهم دی .

د " ومن کفر بعد ذلك فاولشك هم الفاسقون " په تفسیرکې ابن جریر رحمه الله عليه لیکې چې : په دی آیت کې د کفر نه د الله جل جلاله انکار مقصد ندي بلکه کفران نعمت يعني د نعمتونو ناشکري ترى مقصد ده الله جل جلاله په جزيره العرب کې اسلام غالبه کړي وه او مسلمانان د امن په حالت کې وه بیا خلکو د ظلم لاره اختيارکړه نوالله هم د هغوي حالت بدل کړ، د [خلافت او د اسلام د غلبې] د نعمت په مقابل کې هغوي ناشکري وکړه نوالله جل جلاله هم په هغوي د ویری هغه حالت د دوهم خل له پاره مسلط کړ چې پخوايی ختم کړي وه، ابوالعالیه رحمه الله عليه وايی چې دا ناشکري د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل وه 76.

امام بغوي رحمه الله عليه هم په خپل تفسیر معالم التنزيل کې لیکلی دی چې : د خلافت د ناشکري لومړنۍ پیښه د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل دی د هغه جلیل القدر شخصت د شهید ولو وروسته د الله جل جلاله په نعمتونو کې کمی راغله او مسلمانان د امن د حالت خخه ووتل او بیا د ویری او ترس ، قتل قتال په حالت کې ککړشوه . لنډه دا چې خلافت يعني " حکومت على منهاج رسول الله " دیرلوی نعمت دی ، هغه خلک چې ترى بغاوت او سرکشی کوی یا د هغه په څای بیا د ملوکیت او قیصر و کسری په خیر حکومتونو راوستل غواړی نود نعمت ناشکري کوی .

[2] د تمکین فیالارض په هکله آیتونه :

⁷⁶ تفسیر ابن جریر 18 نوک 160 مخ

نيو ليك

**الَّذِينَ إِنْ مَكَنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاءَ وَأَمْرُوا
بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ** [دالحج سورت 41 آيت]

[دهغه کسان دي که چې که مونږ دوي ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لموخ به قايم کړي ، زکات به ورکړي په بنه چارو به حکم وکړي او له بدی نه به منع وکړي او د ټولو چارو پای د الله جل جلاله په لاس که ده].

مکنا د مکانه خخه اخستل شوی چې معنی يې مرتبه، قوت او طاقت دی: فلاں مکین عند فلاں بین المکانه يعني المنزله والمکانه المنزله عند الملک ... وتمکن من الشی واستمکن ظفر [فلانی سره د لوړی مرتبی خاوند دی ، مکانه هغه مرتبی او درجی ته ویل کیږي چې یو چا ته د کوم پادشاه په دربارکې په لاس راغلی وي ، د تمکن من الشیء واستمکن مطلب دی بريالي شو او هغه خیزئی په واک کې راغي⁷⁷].

د دی خخه مخکې آيت دی چې په کې ویل شوی دی :

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ يَعْبَرُونَ حَقًّا إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ

[دالحج سورت 40 آيت]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جګړه لاس پوری کړي ځکه چې هغوي مظلومان دی او الله جل جلاله په یقیني ډول د هغو د ملاتر وس لري ، دا هغه کسان دي چې له خپلو کورونو خخه په ناحقه وویستل شول یوازی په دی جرم چې هغوي وايسي : زمونږ رب الله دی].

نوددي آيت خخه دا ثابتې چې له هغوي نه مطلب د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم صحابه کرام دی هغوي د کورونو خخه وویستل شوی وه او ظلم هم په هغوي شوی وه او د قتال لومړي حکم هم هغوي

نيو ليك

.....
ته شوي وه .

ابن جرير رحمه الله عليه فرمایي چې : د دی خلکو خخه مقصد د نبی
صلی الله علیه وسلم اصحاب کرام رضی الله عنهم دی او د معروفو د
حکم خخه توحید او د الھی حکمنو پیروی ده او د نھی عن
المنکر خخه مقصد د شرک او د الله جل جلاله نه د نافرمانی د کارونو
خخه مخنوی دی ⁷⁸.

خدالنه هم حکم عام دی امام قرطبي رحمة الله عليه ليکي چې : د
حضرت ابن عباس رضی الله عنه وینا د چې د دی آيت مصادقی په اول
کې مهاجرين او انصار دی خو هغه خلک ئى هم مصاداق دی چې په
اخلاص سره د هغوي پیروي کوي - ابوالعالیه ، ضحاک او ابن ابی
نجیح رحمة الله علیهم فرمایي چې په دی آيت کې حکمرانانو ته
لاربندونه شوي ده چې کله الله جل جلاله هغوي ته ملک او سلطنت
وربخنی نو هغوي به په خپل اقتدارکې هغه کارونه کوي چې
راشدینو خلیفه گانوکړي دی ⁷⁹.

د آيت مقصد دا دی چې که چیری مونږ هغه مهاجرينو او انصارو
ته د اسلام سپیخلى دین په دبمنانو بریاليتوب ورکړو او هغوي ته
په ټمکه باندی اقتدار ، قوت ، مرتبه او حکومت وروښو نو د
هغوي د حکومت کړنلاره به دا وي چې :

- 1- د لمانځه د قایمولو نظام به جوړوی او په همدى ډول به د نورو
عبدتونواهتمام کوي .
- 2- د زکات نظام به تامینوی او په همدى ډول به د اسلام ټول
اقتصادي نظام استوار وي .
- 3- د هغوي د حکومت ټول کارونه او اجراءات به نیکيو ته وده
ورکول وي .

⁷⁸- تفسیر ابن جریر 17 توک 178 مخ

⁷⁹- تفسیر قرطبي 12 توک 73 مخ

نيو ليك

4- د هغوي ټول قوت به د بدېو د له منځه ورلوا په لارکي په کار
اچول کېږي .

5- که چېږي دوی خپل اقتدار د پورته ذکر شوو چارو په ئخای، د
خپلو شخصی غرضونو په خاطر د نیکیو د له منځه ورلواو د بدېو د
خپرولو له پاره په کار واچاوه نو د هغى د بدۇ نتايچو به هغوي په
خپله مسئول وي له دى امله چې "ولله عاقبه الامور" د ټولو کارونو
فيصله د الله جل جلاله په اختيارکې ده] .

ددي آيت نه معلومېږي چې د اسلامي ریاست پرته نه د لمانځه
نظام په پوره ډول قائمهږي نه د زکات نظام په پوره توګه نافذېږي ، نه
نيکې وده مومن او نه بدې ختمېږي .

[3] اولی الامر آيت :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَئِكُمْ مُنْكَرٌ فَإِنْ
تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ ثَأْوِيلًا [د النساء سورت 59 آيت]

[اى مومنانو! د الله او د هغه د رسول او د هغه حاكمانو طاعت
وکړئ چې له تاسی خخه د امر او واک خاوندان وي بیا که ستاسی تر
مینځه په کومه چاره کې شخړه پیښه شي نو هغه د الله او رسول لوري
ته محوله کړئ که تاسی په ربنتیا سره په الله او د قیامت په ورڅ ایمان
لري همدا د کاريوه سمه طریقه ده او د عاقبت په اعتبار هم غوره ده]

امام ابن جریر رحمه الله عليه د صحابه کرامو رضى بالله عنهم او
تابعينو خخه د اولی الامر د تفسير په هکله دوه بيانونه را نقل کړي دی
لومړۍ دا چې "هم الا مراء" يعني د مسلمانو حکمران او اميران تری
مقصد دی او د هغو د اطاعت کولو حکم شوی دي او دوهم دا چې "هم
اهل الفقه والدين يعني دا فقهاء او دينی مشران دي .
او خپل نظرې په دی ډول وړاندی کړي دی :

نيو ليك

واولی الاقوال فی ذالک قول من قال هم الامراء والواه [غوره وينا د هغومحترمینو ده چې وايی د دی خخه مقصدا امراء او حکام دی]⁸⁰. امام فخرالدین رازی رحمه الله عليه د اولی الامر تفسیر د اهل الحل و العقد سره کریدی يعني هغه خلک چې د مسلمانانو د امورو مسئول او معتمد نماینده گان وی او فيصلی د هغوي له لاس کې وی⁸¹.

امام جصاص ، امام ابن کثیر ، قاضی ثناء الله پانی پتی او امام طحاوی رحمه الله عليهم لیکلی دی چې د اولی الامر لفظ د عاموالی په لحاظ دوو طبقو علماء ، فقهاء او امراو او حکامو پوری تبرلی دی⁸²

حقیقت دا دی چې د آیت د امراؤ په هکله راناژل شوی دی لکه خنگکه چې د بخاری شریف د حدیث خخه معلومیېری، خود لفظ د عمومیت په خاطرد هر رنگه اصحاب امر [د امرخاوندانو] له پاره استعمالیېری که خه هم هغه علمی او فقهی لارښوونکې وی یا سیاسی مشران وی یا د ملک د نظم ونسق چلوونکې حکام وی یا د عسکری نظم او نسق برابروونکې صاحب منصبان وی یا د قضائی چارو پریکړه کونکې قاضیان وی یا په ټولنیزو اموروکې د کلیواو بنارونو و کیلان وی ، هر مسلمان چې په هر حیث د مسلمانانو د امر خاوند وی نو هغه د اطاعت مستحق دی خو په دی شرط چې مسلمان وی او د الله جل جلاله او رسول تابعدار او پیرو وی او که داسی نه وی نو باید د مسلمانانو د مشری د منصب خخه لري کړي شي .

⁸⁰- تفسیر ابن جریر 5 ټوک 147 تر 150 مخ پوری

⁸¹- تفسیر کبیر 10 ټوک د النساء 59 آیت

⁸²- احکام القرآن د جصاص لیکنه 2 ټوک 210 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک

326 مخ - تفسیر مظہری 2 ټوک 342 مخ - مشکل و الاثار د طحاوی لیکنه لوړۍ ټوک 476 مخ دار صادر بیروت چاپ

نيو ليك

په دی مبارک آيت کې د اسلامي ریاست له پاره ئینى اصول او
اساسات بیان شوی دی چې په لنډه توګه ئى وړاندی کړو.

ا- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا:

ریاست د یو تنظیمي چوکات نوم دی چې د قیام له پاره ئى د هیواد
او ځمکې موجودیت ضروری دی چیرته چې دا تنظیم استوارېږي او
منځ ته رائې .

په دی فقره کې ئى د ايمان خاوندان مخاطب کړي نود دی خطاب
نه دا ثابتېږي چې هرچیرته چې د ايمان خاوندان موجود وي نو هلتہ
باید اسلامي ریاست منځ ته راشی اسلامي ریاست ، سیمی ایز ، وطنی
او جغرافیائی حدودو ته اهمیت نه ور کوي بلکه دا یو نپیوال فکري
ریاست وي .

ب- أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

د هر ریاست له پاره د اساسی قانون موجودیت ضروری دی چې په
هیواد کې تر ټولو لوره قانونی مرجع او د احترام وړ وثيقه وي ، ددی
جملې خخه دا خرگندېږي چې د اسلامي ریاست اساسی قانون قرآن
او سنت دی . هیڅ پادشاه ، پاپ ، قومی مشر ، پارلمان او د عوامو
فیصلې ته د قرآن او سنتو په مقابل کې هیڅ قانونی حیثیت او اهمیت
حاصل نه دی .

ج- وَأُولَئِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

په اولی الامرکې اجرائیه ، مقتنه او قضائیه دری واړه قوي شاملی
دی چې د مقتنه خخه مقصد د شوری اعضاء دی چې په فقهی اصطلاح
کې ورته اهل الحل والعقد - یا فقهاء عابدين ، یا العرفاء یا النقباء
ویل کېږي .

د هیواد مجلس شوری به د قرآن ، سنت او د خلفائی راشدینو د
سنټو په رنیا کې اساسی قانون جوړوی ، اجرائیه د شوری د پريکړو
مطابق قانون نافذوی او په عملی توګه دریاست د چارو مسئولیت په

نيو ليك

غاره لري او د مجلس شوري په ورلاندی خواب ورکونکي دی او عدليه يعني محكمي به په نزاعي چارو کي د اساسی قانون [قران اوستنو] په رينا کي فيصلی کوي او په غير منصوصو معاملاتو کي د مجلس شوري لخوا د صادر شو قانون مطابق فيصلی کوي خود منکم [ستانسي خخه] معلوميږي چې دري وارو قوو د غرو له پاره د اسلام د سپيختلی دين منل اساسی شرط دي.

د - فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ:

د الله جل جلا له د کلام د دی برخی خخه معلوميږي چې د اجرائي، مقننی او قضائی دري وارو قوو سره اختلاف او نزاع کيدای شي په هري يوي خانگي علمي او تعميري انتقاد کيدلای شي، هيڅوک د تنقيد نه پورته نه وي . پرته د الله جل جلاله د پيغمبر خخه د خلکو ترمنځ هم شخري راپیدا کيربي او د هغوي د خپل اولۍ الامر سره هم په ئيني شيانيوکي نزاع او شخړه راپیدا کيربي په همدي ترتيب اجرائيه هم په خپلو منځوکي د فکر اختلاف کولاي شي، او د نورو ادارو او خلکو سره ئي هم اختلاف پيدا کيداي شي .

هر - فَرُدُوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ:

د الله جل جلاله د ارشاد خخه دا خرګندېږي چې د يوي بى طرفی او آزادی قضائی قوى چې د حکومت د تاثير لاندی نه وي موجودیت ډير ضروري دی ترڅو د شخړو په صورت کې پريکړي وکړي نزاع يا د راي او نظر اختلاف د هر چا سره کيدای شي خو هغه باید د تفرق، ګوند بازی دشمني او فساد ذريعيه جوړه نه شي، بلکه قضائي قوى ته رجوع وشي، په قرآن اوستوباندی د پوهو پرهيزګارو خلکو] فقهائي- عابدين [اداره چې هره پريکړه وکړي نوبیا د هغې پیروی په ټولو لازمه ده، په دی شرط چې د اساسی قانون [د قرآن او سنتو] د صريح حکم او د امت د اجماع د پريکړي په خلاف نه وي اوکه نه نوبیا د هغې په خلاف په مرافعه کې عريضه کيدای شي ترڅو پريکړه معطل

نيو ليك

او دو باره پري غور وکړي .

و- إِنْ كُثُّمْ ثُؤْمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ:

ددی برخی خخه دا په ډاګه کېږي چې د پورتنيو اصولو پیروی د ايمان غوبښنه ده او یو موئمن ته په هېڅ حالت کې د هغه مخالفت روانيه دی .

ز- ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

په دنيا او آخرت کې به د رياست د دی اسلامی اصولو د پیروی نسه او مطلوبه نتيجه راوزی په دی ټمول آيت باندي د غور کولو خخه خرگندېږي چې د اسلامی رياست پرته نه د الله جل جلاله او د هغى د رسول محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت په پوره دول کېږي او نه د مسلمانانو حالت په پوره توګه نسه کېږي د دی آيت خخه د مستنبتو او د مربوط اصولو نوره تshireج به په دريم فصل کې کېږي انشاء الله

[4] سلطان په معنى د حکومت :

وَقُلْ رَبِّ أَذْعِلْنِي مُذْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي

مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا [اد بنی اسرائیل سورت 80]

【او دعا وکړه چې پپورګاره ! ما چې چيرته بیا یې له رینښتونولي سره می بوخه او له هره ظایه می چې باسي له رینښتونولي سره می وباسه او له خپل لوري نه ما ته حکومت د مرستندوی په توګه راکړه 】.

عبدالله بن عباس رضي الله عنه ، حسن بصرى ، قتادة او ابن زيد رحمه الله عليهم فرمایي چې: کله د مکې کفارو د نبی اکرم صلی الله عليه وسلم د وزلو پریکړه وکړه نو الله جل جلاله دا آيت شریف را نازل کړ او مدیني ته د تللو حکم ئى ورته وکړ او دا دعا یې هم وروښوده چې ووايې : چې اى زما پالونکيې ربه ما مدیني { د اسلام مرکز } ته روغ او د آبرو سره ورسوه او د مکې خخه می روغ او د آبرو سره وباسه ⁸³.

⁸³- تفسیر ابن جریر رحمه الله عليه 15 توك 148 - 149 مخونه

نيو ليك

د سلطان ڙباره ڏيرخلك [پادشاه] کوي خو حققت دا دى چې د هغى معنى دليل او قوت هم دى، د دى لفظ معنى پادشاه نه دى بلکه اقتدار، حکومت يا حکمرانی ددى صحيح مفهوم دى . ابن منظور رحمه الله عليه ليکي چې :

السلطان حجه و برهان والسلطان الوالي يذكر ويؤنث والسلطان قدره الملك [د سلطان معنى حجت او برهان هم کيدای شى او حکمران هم ، دا کلمه د مذکر او موئنث دواړو له پاره استعمالیې او سلطان د حکمران اقتدار او د هغى قوت ته هم ويل کېږي] .

امام المفسيرین ابن جریر رحمه الله عليه د حسن بصری رحمه الله عليه او قتاده دی قول ته ترجح ورکړي ده چې په دی آیت کې د سلطان خخه مقصد اقتدار، غلبه او حکومت دی هغه وايی د الله جل جلاله پېغمبر صلی الله علیه وسلم په دی پوهیده چې د اقتدار او حکومت پرته د هغه کار سرته رسولو طاقت زما سره نه شته نو هغه الله جل جلاله خخه وغوبت چې د حکومت واګي دی ما ته راکړۍ شی چې زما مرستندو ثابت شى . د الله جل جلاله د کتاب ، د الله جل جلاله د تاکلی حدودو ، د الله جل جلاله مقرر کړي فرائض د اداء او د دین د اقامت له پاره اقتدار او صلاحت یو ضرورت دی .

په دی کې هیڅ شک نه شته چې حکومت د الله جل جلاله یو رحمت دی که چېږي حکومت موجود نه وی نو خلک به یو د بل نه غلاوى کوي او قوي خلک ضعیفان او کمزوری وشپیلوی⁸⁴ .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه هم دغه ډول تفسیر کړي لکه چې فرمایي : د حق د اقامی په منظور او په دبستانو د بربالیتوب د پیدا کولوله پاره د قتدار څواک لاس ته راول ضروری دی په همدي خاطر د الحدید په سورت کې دلایلو او د کتابونو سره په خنگ کې د او سپنی د رابنکته کیدو یادو دنه هم شوی ده چې مقصد ترى قوت او طاقت دی

⁸⁴ - تفسیر ابن جریر رحمه الله 15 ټوک 151

نيو ليك

يعنى د دلائلو په خنگ کې قوت هم ضروري دی لکه خنگه چې په حدیث [موقوف حدیث [کې راغلی دی :
 ان الله ليزع بالسلطان ما لا يزع بالقرآن [الله جل جلاله د حکومت په واسطه د هغو شیانو مخنیوی کوي چې د یوازی د قرآن د تعلیم په اساس د هغه مخنیوی نه کېبری] د حکومت له امله خلک د گناهونو خخه منعه کېبری ليکن ھيرخلک یوازی د قرآن په تعلیم نه منع کېبری .
 د هغه حدیث حواله چې حافظ عmad الدين بن کثیر رحمه الله عليه ورکړي ان الله ليزع ... دا په حقیقت کې د حضرت عثمان رضی الله عنه وینا وہ ابن الاشیر رحمه الله عليه په جامع الاصول کې او په خپله عmad الدين بن کثیر رحمه الله عليه په البدایه کې راخستی ده خو داسی فکرکېبری چې اسناد ئى منقطع دی .⁸⁵
 دا د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وینا هم ده چې کنزل العمال رانقل کړي ده .⁸⁶

ددی آيت خخه دا ثابتکېږي چې د حکومت پرته دین غلبه نه شی پیدا کولای، او د دین د اقامی په خاطر د حکومت د لاسته راورو کوبښن یوازی دا نه چې روا دی بلکه مطلوب هم دی ، خود خپل عرض په خاطر د حکومت طلب او غوبښنه جواز نلري .

[5] د حکم بالعدل په هکله آیتونه :

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِالْأَمَانَاتِ إِلَيَّ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ يُعِظُّكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا
 [د النساء سورت 58 آیت]

⁸⁵ - جامع الاصول د ابن الاشیر 4 توک 84 مخ د 1970 عيسوی کال حلوانی بیروت چاپ - البدایه والنهایه د حافظ عmad الدين بن کثیر لیکن 2 توک 10 مخ
⁸⁶ - منتخب کنزل العمال د مستند احمد په حاشیه 2 توک 34 مخ په حواله د تاریخ خطیب بغدادی .

نيو ليك

[مسلمانانو ! الله تاسی ته حکم کوي چې امانتونه د هغو اهل ته وروسپارئ او کله چې د خلکو په مینځ کې پريکړه کوي توپه انصاف سره ئى وکړي الله جل جلاله تاسی ته ډير نصیحت کوي او په باوری دول الله هر خه اوری او ويني] .

ابن جریر رحمه الله عليه د حافظ عمادالدین بن کثیررحمه الله عليه او قرطبي رحمه الله عليه خخه را نقلوي چې دا آيت د حضرت عثمان بن طلحه رضي الله عنه په هکله نازل شوی دي، د الله جل جلاله د کورا [بیت الله] د کنجی ګانو د مسئولیت منصب به د دوی د کورنی سره و خرنګه چې د مکې فتحی خخه وروسته هغه مسلمان شوی وه او د دی کار په هکله بی د پخواخته تجربه هم درلوډه نو په دی اساس د دی مسئولیت اهل په خپله همدی وه رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د هغه خخه کنجی واخیسته او د بیت الله دروازه ئی خلاصه او دننه ئی تشریف یور خوکله چې د باندی را ووت نو پورتنی آیت ئی په ژبه وه ، نو هماگه وه چې حضرت عثمان بن طلحه رضي الله عنه ئی راوغوبت او د بیت الله د کنجی ګانو مسئولیت ئى وروسپاره 87.

خرگنده ده چې د بیت الله د کنجی ګرڅول کوم مالی امانت یا قرض نه وه بلکه د مسئولیت یو منصب وه ، د شان نزول د دی روایت خخه بنکاریپری چې په دی مبارک آیت کې د [امانات] خخه مقصد د مسئولیت منصبونه دی که خه هم په عمومی ټول د دی کلمی په مفهوم کې ټول امانتونه شامل دي .

شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله عليه په خپله رساله د السیاسه الشرعیه فی الراعی والراعیه کې د دی آیت کریمه په تفسیر کې لیکلی دی چې د شرعی سیاست دوه اصوله دی لوړۍ: اداء لامانات الى اهلها [مسئولیتونه او منصبونه د هغوی آهل ته سپارل] او دوهم

تفسیر ابن جریررحمه الله عليه 5 توك 145 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 توك 321 .
مخ - تفسیر قرطبي 5 توك 256 مخ

نيو ليك

: حکم بالعدل [انصاف او عدل له مخی پريکړي کول] .

حضرت علی بن ابی طالب ، عبدالله بن عباس رضی الله عنہما ، زید بن اسلم ، شهرین حوشب او مکحول رحمه الله علیہم ټولو ویلى چې دا مبارک آیت د احکامو په هکله راغلی دی او اصل مخاطب ئى هم د حکومت خاوندان دی 88.

په پورتنی آیت کې هم د اسلام بنسکلی اصول بيان شوي دی چې د اساسی قانون حیثیت لري ددي اصولو لندیز په دی ډول دی .

ا - إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ كُمْ:

د امراو حکم خاوند یوازی او یوازی الله جل جلاله دی ، حاکمیت او اقتدار د هغه حق دی خلفاء ، امراء ، حکام او ټول خلک د هغه مامورین دی ، د هغه بندگان او رعیت دی .

ب - أَنْ تُؤْدُوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا:

د حکومت منصبونه یو امانت دی چې د هغى اهل ، مستحقو او لا یقو خلکو ته به ورکول کېږي دا د مملکت د او سیدونکو حق نه دی چې هغوي ئى د او سیدونکو په تناسب وویشی او د هر ولايت او ولسوالی له پاره دی یوه اندازه و تاکې او د یوه ولايت د نفر په خای دی د بل ولايت شخص نه نیسی بلکه دا فرائض دی چې باید هغه خلکو ته ورکړل شی چې د هغى د سرته رسولو له پاره اهلیت او قابلیت ولري .
بنی اسرائیلولو د مسئولیت منصبونه یعنی دینی مشری او قومی مشری رتبی ناهلو او بد کاره خلکو ته ورکولی چې په نتیجه کې بی توں ملت خراب شو ، نو انشاء الله د اهلیت شرائط به په دریم فصل کې په تفصیل سره بيان شی .

ج - وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعُدْلِ

⁸⁸- تفسیر ابن جریر رحمه الله علیہ 5 ټوک 145 مخ - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 321

مخ - تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

نيو ليك

د اسلامي حکومت ټولو اوسيدونکو ته قانوني برابري حاصله وي په دی آيت کې ئى يوازى د "عدل بين المسلمين" حکم نه دی کړي بلکه د "عدل بين الناس" حکم شوي دی- د قانون د نافذیدو او د عدل د قيام په لاره کې د نسل، رنګ، وطن، ژي، دين، او مسلک توپير روا نه دی ، په يوه اسلامي حکومت کې د یو غيرمسلمان، ئان، مال او آبرو همداسي محترم ګنيل کېږي لکه خنګه چې د یو مسلمان ئان، مال او آبرو محترمه وي .

ددی آيت شريف خخه دا را معلومېږي چې د عدل او انصاف قيام او تینګښت د اسلامي حکومت د جوړيدو پرته ممکن نه دی .

د خلافت یا اسلامي حکومت

په هکله رسول اکرم ﷺ عليه وسلام احادیث:

که خه هم د یو اسلامي حکومت د جوړولو اړتیا او اهمیت په تیرو شوو خیړنو کې د قرآنی آیتونو په واسطه ثابت شوی دی نو دا به ډیره غوره وي چې د همدی موضوع له پاره د مثال په توګه یو خودیشونه هم رانقل کړو چې د دی حدیثونو د رانقلولو یوه گتیه خو دا د چې د هغې خلکو غلطی را په ډاګه شی، چې د دین او سیاست د بیلولو په کوشش کې دی او بله گتیه به ئى دا وي چې د هر حدیث شريف خخه د اسلامي حکومت خه اصول او آداب هم را خرگند شي .

د اسلامي حکومت او اسلامي سیاست پوري مربوطه احادیثو او آثارو غتیه زیرمه د حدیثونو په کتابونو کې موجوده ده که چیری يوازی په بخاری کې د کتاب الاحکام، په صحیح مسلم کې کتاب الاماره او د ابن الاثيرې کتاب جامع الاصول کې کتاب الخلافه په غورسره وکتل شي، نو د اسلام د سیاسي او عدالتی نظام پوره نقشه به په ذهن کې جوړه کړي، د دی نه پرته د سنن ابو داود، جامع ترمذی، سنن نسائی، مسند احمد، مجمع الزوائد، مؤطرا امام مالک رحمه الله عليه، منصف عبدالرزاق او په کنزالعمال کې د دی موضوع په هکله د احادیثو ډیره

نيو ليك

لويء ذخیره پرته ده، د دی کتاب د ترتیبولو او شاگردانوته د حدیثو د لوست په وخت کې پورته ياد شوی کتابونه زما ترکتنی لاندی وود همده کتابونو خخه یوخره انتخابی احادیث رانقلوو، خو په ژباپه او تشریح کې ئى لنډیز په نظرکې نیول شوی دی .

اسلامی حکومت ته په فقه او احادیثوکې مختلف نومونه ورکول شوی، خود ټولو مفهوم یودی ، چې خلافت هم ورته ويل کېږي او دا تر ټولو مشهور نوم دی. د هغې د تسمیه علت دا دی چې اسلامی حکومت د رسول صلی الله علیه وسلم په نیابت کې کارکوی بل نوم ئى امارت دی دا په دی خاطر چې حکومت د امر او حکم کولو په خاطر جوړېږي او امامت هم ورته ويل کېږي چې دا د قوم رهنمائی او مشری په غارې لري او د حکومت مشر، امام المسلمين یعنی د مسلمانانو قومی مشر بلل کېږي .

دلته رانقل شوی احادیث په عنوانو نوویشل شوی دی، ترڅو چې د عنوان له مخی مضمون مخ ته راشی او د کتنی په وخت کې ذهن د سترتیا احساس ونه کړي .

خلافت د الله جل جلاله رههست دی :

قال حذيفه رضى الله تعالى عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم تكون النبوه فيكم ماشاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها - ثم يكون خلافه على منهاج النبوه فتكون ما شاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها - ثم يكون ملكا عاصيا فيكون ماشاء الله ان يكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها - ثم تكون ملكا جبارا ف تكون ماشاء الله ان تكون ثم يرفعها اذا شاء ان يرفعها .

[رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی چې ستاسی ترمنځ به نبوت ترهګی پوری روان وی ترڅو چې د الله جل جلاله غوبښنه وی اوکله چې الله جل جلاله وغواړي نو هغه به پای ته ورسوی د دی

نيو ليك

وروسته به د نبوت په طريقه کارکونکي خلافت منځ ته راشی ، ترڅو چې الله جل جلاله وغواړۍ نوپائي ته په ئى ورسوی، بیا به نو چيچونکي [ظالمه] پادشاهي جوړه شی او دا به هم ترهنځي پوري دوام وکړي ترڅو پوري چې الله جل جلاله غوبښي وي او بیا کله چې هغه وغواړۍ نوپائي ته به ئى ورسوی، بیا به د ظلم او تشدد شاهي دوره پیل شی دا به هغه پوري موجوده وي ، ترڅو پوري چې الله جل جلاله غوبښي وي او بیا کله چې هغه وغواړۍ نوپائي ته به ئى ورسوی د هغه نه وروسته به بیا د نبوت په طريقي کارکونکي خلافت منځ ته راشی، بیا نو رسول الله صلی الله علیه وسلم چپ شو].

ددي حدیث روایت کونکي حضرت حبیب رحمه الله علیه فرمائی چې ما د حضرت عمر بن عبد العزیز رحمه الله علیه یو ملګری حضرت یزید بن نعمان رحمت الله علیه ته دا حدیث د کاغذ پر منځ ولیکه او ورومی لیږه اوورته وموی لیکل چې زما په فکرد چيچونکي او ظالمي پادشاهي خخه وروسته چې کوم خلافت دنبوت په طريقي سره منځ ته راځي، نو هغه به د عمر بن عبد العزیز رحمه الله علیه خلافت وي یزید بن نعمان رحمه الله علیه زما دا ليک حضرت عمر بن عبد العزیز رحمه الله علیه ته وړاندی کړ، نو هغه په خوشحاله شو او دا حدیث ئې په خوبين شو.⁸⁹

ددي حدیث شریف خخه دا رامعلو میرې چې هغه حکومت چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په تک لاره نه خې نوهنځه به غوڅوونکي او ظالم نظام وي چې د زورې واسطه به حکومت کوي.

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه او د ابو عبيده بن جراح رضي الله عنه دواړو خخه رانقل شوی دی چې د نبوت او خلافت دوره د

⁸⁹ - مسند احمد مسند نعمان بن بشير 4 توك 273 - مجمع الزوائد 5 توك 189 مخ او وايې چې روایان شقه دی او هم روایت احمد - البزار - الطبراني - کنز العمال په 6 توك 121 مخ د 1979 عيسوی کال کې کړي دی .

نيو ليك

الله جل جلاله د رحمت دوره وه او د پادشاهي دوره د شراب خبليو او فساد زمانه وي .⁹⁰

حضرت سفيينه رضي الله تعالى عنه وائى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : زما په امت کې به د نبوت په خيرخلافت تر دير شو كالونو پوري وي او د هغه وروسته به پادشاهي جوره شى .

حضرت سفيينه رضي الله عنه خپل شاگرد ته وویل د حضرت ابوبكر حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علي رضي الله عنهم د خلافت حساب وکړه ، نوکله چې مونېد هغوي د خلافت وخت وشمیره نو پوره ديرش کاله شول د حضرت سفييني رضي الله عنه شاگرد سعيد بن جبل جمهان رحمه الله عليه فرمایي چې ماوویل چې بنو اميہ هم خپل خانونه خليفه ګان شميري ، نو په دی خبره سفييني رضي الله عنه وفرمايلی: د زرقا زوي دروغه وايی ، بل هم ملوك من شر الملوك [دا خود بدترینو پادشاهانو له ډلې بخخه دي]⁹¹.

په دی احاديثوکې خلافت او مليکيت ته دوه متضاد نظامونه ويل شوی خلافت د شريعت پابند او د رسول الله صلى الله عليه وسلم و سنتوتابع حکومت وي چې د الله جل جلاله رحمت دي ، خو مليکيت د یوه و ګپري مطلق العنانه حکومت وي چې غوځونکې او خورونکې او د ظلم او زور پاليسي اختيار وي .

که چيرى د اسلامي رياست کار د دين کارنه واي نو هغه به نبى صلى الله عليه وسلم ته نه منسوب کيده ، نو خرگنده شوه چې حکومت او سياست چې په نبوی تګ لاره جوروی د دين کار دي .

⁹⁰ مجمع الروائد 5 تیوک 189 مخ

⁹¹ ترمذی ابواب الفتنه باب ماجاء فی الخلفاء - سنن ابو داود كتاب السننه بباب الخلفاء - مسنند احمد رحمة الله عليه 5 تیوک 22 مخ د خلورو اسانید حدیث د ابی عبد الرحمن سفینه رضي الله عنه مولی رسول الله صلى الله عليه وسلم - جامع الاصول 4 تیوک 44 مخ

نيو ليك

د عادل حکمران فضیلت:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ حَدِيثِ عَبْيَدِ اللَّهِ وَقَالَ : وَرَجُلٌ مُعْلَقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ حَدَّثَنِي رُهْبَرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَّسِّيَّ جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى الْقَطَانِ قَالَ زُهْرَيْرٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَبْيَدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي خَبِيبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِي بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : سَبْعَةٌ يُظْلَمُهُمُ اللَّهُ فِي ظُلْلٍ يَوْمَ لَا ظُلْلٌ إِلَّا ظُلْلُ الْإِيمَانِ الْعَادِلُ وَشَابٌ نَشَأَ بِعِيَادَةِ اللَّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعْلَقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلٌ حَانَ تَحْابَانِي فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٌ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ يَمِينَهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيَا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ

[نبی کریم صلی الله علیہ وسلم فرمایلی دی چې : اوه ډوله خلکو ته الله جل جلاله خپل سیوری کې څای ورکوی په هغه ورڅ چې د الله جل جلاله له سیوری نه بل سیوری نه وی موجود عادل حکمران، هغه څوان چې د الله جل جلاله په عبادات کې لوی شوی وی ، هغه شخص چې د هغه زړه د جومات سره تړلی وی هغه دوه کسان چې د الله جل جلاله له پاره په خپلوکې مینه کوی د الله جل جلاله په مینه یو د بل سره یو څای کېږي، او د هغه په مینه یو د بل خخه جدا کېږي ، هغه شخص چې د کومۍ غتی مرتبی لرونکې بنايسته بشئی له خواورته د ګناه کولو په لور بلنه ورکړي شوی وی او هغه په څواب کې ویلی وی چې زه د الله جل جلاله خخه ویریږم ، هغه شخص چې په پتهه صدقه ورکوی په داسې حال کې چې د هغه چپ لاس هم نه خبرېږي چې د هغه بنې لاس څه شی ورکړي دی ، هغه شخص چې په یواخوالی کې الله

نيو ليك

جل جلاله ياده وي او سترگو خخه ئى او بىكىپ راخي [٩٢].
د سنن سعيد بن منصور د يوه روایت خخه بىكارىپى چې د الله جل
جلاله د سبورى خخه مقصد د عرش سبورى دى ليکن قاضى عياض
رحمه الله عليه فرمائى چې مقصد ترى د شرافت او اکرام خاصه مرتبه
ده [د خاص رحمت سبورى ترى مقصد دى].

امام نووی رحمه الله عليه د قاضى عياض رحمه الله عليه وينا
رانقل كپى ده چې : د عادل امام خخه مقصد د حکومت هغه مسئولين
او مشران دى چې هغه د مسلمانانو د بنيگنو او بهبود مسئوليت وريه
غاره شوي وي، دلتئى د تولود مخه د عادل حكمزان يادونه ددى له
خاطره كپيده چې د هغه گئيماوتاوانونه د نورو شپږ د ولو خلکو خخه
ديردى .

ابن حجر رحمه الله په فتح البارى د بخارى په شرحه کې ليکلى چې:
د عادل امام خخه مقصد د حکومت مشر دى او هغه سرى ته هم دا
مرتبه په لاس ورتلای شى چې د مسلمانانو د کوم کار مسئوليت وريه
غاره شوي وي او په عدل او انصاف سره کارکوي .

فُتْيَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو حَوْلَهُ وَأَتَبَانَا مُحَمَّدُ بْنُ آدَمَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ الْمُبَارَكِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ التَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرِ مِنْ ثُورٍ عَلَى يَمِينِ الرَّحْمَنِ

^{٩٢} - صحيح بخارى كتاب الصلوه لومړي ټوک 91 مخ ، كتاب الزکوه لومړي ټوک 191 مخ ، كتاب الرفاق 2 ټوک 959 مخ ، صحيح مسلم كتاب الزکوه باب فضل اخفاء الصدقه ، ترمذى ابواب الزهد 2 ټوک 74 مخ سنن نسائي كتاب ادب القاضى 2 ټوک 1931 عيسوى كال دهلى مجتبائي چاپ ، موطا امام مالک كتاب الجامع باب فى المحتاجين فى الله - الترغيب والترهيب للمنذرى 3 ټوک 260 مخ

نيو ليك

الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِهِمْ وَمَا وَلُوا قَالَ مُحَمَّدٌ فِي حَدِيثِهِ وَكِلْنَا
يَدَيْهِ يَبْيَنُ

[رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی : چې انصاف کونکې به د نور په منبرونو د الله جل جلاله په بنسی طرف کې ناست وي او د هغه دواړه لاسونه بنسی دی، دا هغه خلک دی چې د حکومت په کارونوکې ئی هم انصاف کولواو د خپلوکورنيو ترمنځ ئی هم د انصاف خخه کار اخست، او هغه مسئولیت چې وسپارل شوی وه په هغه کې ئی هم انصاف کاوه [93] .

امام نووی رحمه الله عليه فرمائی چې په دی فضیلت کې خلیفه، بسکته امراء او مسئولین او قاضیان ټول شامل دي .

حَدَّثَنَا عَلَيْيَ بْنُ الْمُتَنَبِّرِ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامًّا عَادِلًّا وَأَبْعَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ وَأَبْعَدَهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامًّا جَائِرًّا

[د آخرت په ورخ الله جل جلاله له ته ټر ټولو ډير ګران او نزدي شخص عادل حکمران وي او تر ټولو ډير مبغوض او ډير لري به ظالم حکمران وي 94 .

عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم من امام عادل افضل من عباده ستين سنة وحد يقام في الأرض بمحنة ازکي فيها

⁹³- صحيح مسلم كتاب الاماره باب فضيله الامير العادل- سنن نسائي 2 ټوک 302 مخ كتاب القضاe جامع الاصل 4 ټوک 53 مخ

⁹⁴- ترمذی ابواب الاحکام لموری ټوک 192 مخ 1380 هجري قمری کال د اکستان کراچی سعیدی خپرندو اداره چاپ - الترغیب 3 ټوک 67 مخ - مسنداحمد 3 ټوک 22 مخ د بیروت د دار صادر چاپ مسندابوسعید او جامع الاصول 4 ټوک مخ

نيو ليك

من مطر اربعين صباحا

[د عادل حکمران يوه ورخ د شپتوکالو نفلی عبادت خخه غوره ده او يوه شرعى سزا چې د حق او انصاف په رنا کې ئى په ئمکه قائموي د خلوپښت ورخو باران خخه ډير برکت راوړي]⁹⁵
عن ابي هریره رضی الله عنہ قال قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم ثلاته لاترد دعوهم الصائم حتی یفطر و الامام العادل ودعوه المظلوم [د دری کسانو دعا نه رد کېږي د روزه لرونکي، د عادل حکمران او مظلوم]⁹⁶

په دی احاديشهوکي د عدل او انصاف فضیلت بیان شوی دی او عادل حکمران ته د الله جل جلاله د رحمت سیوری ، د نور په منبر باندی کښناستونکي او د لوړۍ مرتبې د خاوند کیدو زیری ورکړل شوی دی داسې څرګندېږي چې د عدل حکومت د عبادت يوه نوعه ده

انسلاهمي شکوهست

د ۱۷ میلادی مئادی د تهیفظ فریغه ده :

حَدَّثَنَا عَنْدُ اللَّهِ بْنِ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرَأْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِلَّا كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ عَلَيْهِمْ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالمرْأَةُ رَاعِيَّةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَالدِّي وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

[رسول الله صلی الله علیہ وسلم فرمایلی دی چې : بنې پوه شې چې تاسو هريو مسئول یاست او له تاسو خخه ستاسو د رعيت په هکله

⁹⁵- ترغیب 3 ټوک 67 مخ په بحواله د طبرانی په الكبير او الاوسط کې .

⁹⁶- ترغیب 3 ټوک 66 مخ په بحاله ترمذی ، احمد ، ابن ماجه ، ابن خریمه

نيو ليك

پونستنه کېږي هغه حکمران چې په خلکو حکومت کوي هغه مسئول دي او د هغه خخه هم د هغه درعيت په هکله پونستنه کېږي سپري د خپلي کورنۍ ساتونکې دی او د خپل رعيت په باره کېبه ورځني پونستنه کېږي بسخه د خپل ميره کورنۍ او اولاد په هکله مسئوله ده او د هغه خخه به د هغې په هکله پونستنه کېږي غلام يا نوكرد خپل بادار د مال ساتونکې او مسئول دي او د هغه خخه به د هغى مال او شتمنى په هکله پونستنه کېږي، يو خل بیا واوری چې تاسو هر یو راعى مسئول یاست او تاسى خخه به ستاسي درعيت په هکله پونستنه کېږي]⁹⁷. راعى درعى خخه اخستل شوی چې معنائي ساتنه ، حفاظت او مسئوليت دی - شپون ته په دی خاطر راعى وائى چې هغه د خارو یو ساتنه کوي او د خیرونکو چارپایانو خخه ئى ساتنى نو په همدى ډول حکمران هم د خپل رعيت د حقوقو د ساتنى باو د باندニو او کورينو دې بمنانو خخه ئى د ساتلو مسئوليت په غاړه لري د همدى امله لغت پوهانو د دراعى معنا حاکم هم کړیده ، د حکمران پرته د رعيت مثال دا رنګه دی لکه خنګه چې د شپون پرته خروونکې چارپایان هری خوا ته منډي رامنډي وهى نوبنکاره خبره ده چې په داسى حالت کې به خیرونکې او قوى چارپایان دغه کمزورى او ضعيفه خارو یو ماتوي او خورى ئى او یا به په خړئا خپله قبضه کوي او هغوي ته د ننوتلو اجازه هم نه ورکوي ، د دى نبوی مشابهت خخه دا را خرگندېږي چې د مسلمانانو او عوامو د حقوقو ساتنه او تحفظ د اسلامی ریاست د جورې دو پرته ممکن نه دی .

⁹⁷ - صحيح بخارى كتاب الاحكام باب اطیعوا الله ... 2 توك 57 مخ 0 صحيح مسلم كتاب الاماره باب كلکم راع - سنن ابو داود كتاب الخراج والاماره باب مايلزم الامام ... - جامع ترمذى كتاب الجهاد بباب فی الامام ... جامع الاصول 4 توك 50 مخ [پورتینى حدیث امام په خپل كتاب صحيح بخارى کي په لس مقاماتو کي د بیولوبيولو راویانو خخه نقل کړي

نيو ليك

امام ابوسليمان خطابي رحمه الله عليه په معالم السنن شرح ابو داود
کي ليکي دی چې :

فرعایه الامام الاعظم حیاطه الشريعة باقامه الحدود و العدل
فی الحکم ورعايیه الرجل اهل سیاسه لامرهم واصالهم حقوقهم ورعايیه
المرأه تدبیر امر البيت و الاولاد و الخدم والنصحیح للزوج فی كل
ذالک - ورعايیه الخادم حفظه ماتحت يديه والقيام بما يجب عليه من
خدمته [د امام اعظم] د حکومت د مشر د مسئولیت خخه مقصدا د
دی چې] هغه به د شریعت حفاظت او سانته کوي، حدود به قایموی او
دخلکو ترمنځ به په عدل او انصاف سره حکم کوي، د سپړی د
راعی کیدو خخه مراد دا دی چې هغه به د خپلی کورنی انتظام کوي
هغه به اصلاح کوي او د هغوی حقوق به اذا کوي د بسخی د راعیه
کیدو خخه مقصدا د دی چې هغه به دکور د کارونواو د اولاد او
خدمتگارانو د کارونوا انتظام او تدبیر کوي او په دی تولوکارونو کې
به د خپل میره خیر غښتونکي وي او د خادم او نوکر د
راعی کیدو خخه مقصدا د دی چې هغه به د هغه خه حفاظت او سانته
کوي چې د هغه په لاس کې ورکړل شوي وي او هغه خدمت به کوي چې
ده ته ورسپارل شوي وي .

**حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ مُسْلِمٍ حَدَّثَنِي زُهَيرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ حَدَّثَنِي
وَرَقَاءُ عَنْ أَبِي الزَّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا الْإِيمَانُ جُنْحَةً يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَقَوَّى بِهِ فَإِنْ أَمْرَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ
وَجَلَّ وَعَدَلَ كَانَ لَهُ بِنَلِكَ أَحْرَزٌ وَإِنْ يَأْمُرْ بِغَيْرِهِ كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ**

[حکمران یو ډال دی چې د هغه په مشری کې نښتی کېږي او هم د
هغه په واسطه خلکو ته تحفظ په لاس ورځی که چیری هغه په تقوی
حکم وکړ او د انصاف خخه ئی کار واختست نو هغه ته به د دی اجر
ورکړل شی خوکه چیری هغه د عدل او تقوی په خلاف حکم ورکړ نو

نيو ليك

د هغه عذاب به په همدى وي [98].

الجنه بالضم ما استترت به من سلاح [جنه هغه دال او اسلحي ته ويل كيربي چي د اسلحي خخه پري خان ساتل كيربي]⁹⁹. ددي تشبيه خخه مقصد دا دى چي لكه خنگه چي دال او سپر په واسطه د يو تيرى كونكې د وهلو خخه جسم ساتل كيربي نو په همدى توگه د حكمران او د هغه د مشرى په اساس د باندینيو دبمنانو مقابله كيربي او د كورنى دبمنانو او مفسدينو د فساد خخه د خلکو مالونه ، خانونه او آبرو ساتله كيربي .

اسلامي حکومت سیوري

د الله جل جلاله د رحمت سیوري دی :

عن عمر رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، السلطان ظل الله في الأرض يأوي إليه كل مظلوم من عباده فان عدل كان له الأجر و كان على الرعية الشكر

[اسلامي حکومت يا عادل حکمران په ئمکه باندي د الله جل جلاله د رحمت سیوري دی هغه چاته چي د الله د بندگانو خخه د هر مظلوم د فرياد او ريدو له پاره رجوع كيربي كه چيرى هغه انصاف و كري نو هغه ته به ئى اجر په لاس ورشى او په رعيت باندي د هغود انصاف شکرکول واجييربي¹⁰⁰.

السلطان ظل الله في الأرض فمن اكرمه الله ومن اهانه اهانه الله [مسلمان عادل حکمران پرئمکه د الله جل جلاله د رحمت سیوري دی نو هرچا چي د داسى عادل حکمران احترام اوعزت و كر نوالله جل

⁹⁸ - صحيح بخارى الجهاد لمري توک 415 صحيح مسلم كتاب الاماره باب الإمام جنه جامع الاصول 4 توک 64 مخ

⁹⁹ مختار الصحاح 114 مخ

¹⁰⁰ - الترغيب للمنذری 3 توک 68 مخ په حواله د ابن ماجه ، بزار او بيهمى

نيو ليك

جلاله به د هغه عزت وکړي او که چا د هغه سپکه وکړه نوالله جل جلاله
به هغه سپک او خوارکړي .¹⁰¹

عن ابی بکرہ رضی الله عنہ قال قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم :
من اکرم سلطان الله تبارک وتعالی فی الدنیا اکرمہ الله یوم القیمة و من
اهان سلطان الله تبارک وتعالی فی الدنیا اهانه الله یوم القیامہ

[هرهغه چا چې په دنیا ئی د الله جل جلاله د دین د قائمونکې
حکومت احترام نو الله جل جلاله وکړ به د قیامت په ورخ په هغه خپل
فضل او کرم وکړي خوکه چا دی ډول حکومت ته په سپکه وکتل نو الله
جل جلاله به د قیامت په ورخ هغه خوار او سپک کړي .¹⁰²]

د الله جل جلاله حقیقی رحمت خود هغی دین دی لیکن کوم
حکومت چې د دین د اقامی او د عدل دراوستو په خاطر کارکوی ، نو
هغه هم د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی مګرهغه خلک چې
حکومت ضروری نه بولی ، نو هغه په اصل کې د الله جل جلاله د
رحمت خخه د خلکو د بی برخی کولوکوبښن کوي .

د اسلامی حکومت

پېړقه ژوښه کړول ناپوهی

حَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا حَمَادٌ بْنُ زَيْدٍ عَنِ الْجَعْدِ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي
رَجَاءِ عَنْ أَبِنِ عَمَاسٍ يَرْوِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ
رَأَى مِنْ أَمْرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصِرْ فَلَئِنْ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَيْرًا فَمَاتَ

¹⁰¹ - منتخب کنزالعمال په حاشیه د مسنند احمد 2 ټوک 131 مخ په حواله د طبراني په الكبيرکي او البهقي په شعب الایمان کې

¹⁰² - جامع ترمذی باب الفتنة 2 ټوک 55 مخ - مسنند احمد 5 ټوک 42 مخ -
مجموع الزوائد 5 ټوک 215 - جامع الاصول 4 ټوک 5 حدیث پر له پسى
حدیث 7373

نيو ليك

فَمِيَّةُ جَاهِلِيَّةٍ

[که خوک د خپل اميرخخه کوم نابره شیوکوری [په خپل و گړیزوندکې] نو هغه ته په کار دی چې صبر وکړي دا په دی خاطرچې هغه چا چې د حکمران د اطاعت او پیروی خخه د یوه لویشت په اندازه هم سرغړونه وکړه او په همدی حالت کې هغه مړ شو نو دی د جاهليت په مرګ مړ شوی دی]¹⁰³.

عن ابن عمر رضى الله عنهم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات وليس في عنيقه بيعه مات ميته جاهليه

[که چا ته په داسی حالت کې مرګ راشی چې د هغه په غاره کې د خلیفه ، امام او یا مسلمان عادل حکمران سره بیعت او یا د اطاعت کولو د وعدی حلقة نه وی نو د هغه مړینه د جاهليت مړینه ده]¹⁰⁴.

عن حذيفه بن اليمان رضى الله عنه [فى حديث طويل] تلزم جماعة المسلمين وأمامهم

[حذيفه رضى الله عنه ته رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی وہ چې: د مسلمانانو له ډلی سره او سه او د هغوي د امام اطاعت او پیروی کووه] ¹⁰⁵.

د اسلام ترمخه د عربو قبائل د یوه حکمران د اطاعت خخه خبرنه وه د هغوي د ژوندانه نظام د قبائلى سردارانو په لاس کې وه چې په

¹⁰³ - صحيح بخارى باب الفتنة 2 تبوك 1045 مخ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب وجوب ملازمته جماعه المسلمين - مسنـد احمد لومړي تبوك 175 مخ -

جامع الاصول 4 تبوك 79 مخ

¹⁰⁴ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب وجوب ملازمته جماعه المسلمين - جامع الاصول 4 تبوك 78 مخ
صحيح بخارى باب الفتنة 2 تبوك 1045 مخ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب وجوب ملازمته جماعه المسلمين

نيو ليك

خپلو منئو کې به ئى نېتى كولى، نوكله چې خوک داسى ژوند اختيارکې نو د هغۇي مېينه بە د جاھليت مېينه وى د حکومت نە پرته ژوند تېرول غيراسلامى ژوند او جاھليت دى .

حافظ نورالدين الھشيمى رحمه الله عليه د پورتى مضمون احاديث د لاندىنوصحابو رضى الله عنهم خخەم رانقل كې دى : ابوذرغفارى ، ابومالك اشعرى ، معاویه ، معاذبن جبل ، ابوالدرداء ، عبدالله بن عمر ، سعدبن جناده ، فضالله بن عبید ، حذيفه بن يمان ، عامر بن ربیعه ، جبله او عبدالله بن عباس رضى الله عنهم .

كە خەم پە پورتسو روایاتوکى دھىنى سندونە ضعيف دى خومضمون ئى لکە د صحیح بخارى او صحیح مسلم پە شان دى چې پورتە ذكرشو¹⁰⁶.

د ھۈرى تەھییزە ئۆلى لە پارە

ھەم د اھىپىتاكىل لازم دى :

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ بْنُ بَرْرٍ يَقُولُ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْعَدِيلَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤْمِرُوا أَحَدَهُمْ [كە درى تنه د سفر لە پارە روان شى نو د خپلى دلى خخە يوتىن امير و تاكى]¹⁰⁷.

عن عبدالله بن عمر رضى الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم لايحل لثلاثه يكونون بفلah من الارض الا امرؤا عليهم احدهم¹⁰⁸ [كە چىرى درى تنه هم پە يوخاى صحراء كې اوسيبى نو هغۇي تە دا روا نە دى مگر دا چې يود د خپلودرى كسو خخە د خپل خان امير و تاكى].

¹⁰⁶ - مجمع الزوائد 5 تۈك 216 مخ 1967 عيسىوي كال بيروت چاپ

¹⁰⁷ - سنن ابوداود د كتاب الجهاد 3 تۈك 81 مخ

¹⁰⁸ - نيل الاوطار 9 تۈك 157 مخ كتاب الاقضيه والاحكام پە حوالە د امام احمد

نيو ليك

قاضى شوکانى رحمه الله عليه دى مضمون حدیث د عمر بن الخطاب رضي الله تعالى عنه او ابن مسعود رضي الله عنه خخه را نقل کري دى او د نبوى صلی الله عليه وسلم ددى ارشاد بنيگنى بي داسى بيان کري دى چې که چيرى د هغوي امير موجود نه وي نو بيا به هر يو په خپل نظر کلکوالى کوي چې ددى کار نه اختلاف او تفرقه را پيداکيربي .

د عادل حکمران خیر غوبنځنه د دین یو فرض دی :
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَادِ الْمَكِيُّ حَدَّثَنَا سُفِّيَانُ قَالَ قُلْتُ لِسُهَيْلٍ إِنَّ عَمْرًا حَدَّثَنَا عَنِ الْقَعْدَاعِ عَنْ أَبِيكَ قَالَ وَرَجَوْتُ أَنْ يُسْقِطَ عَنِي رَجُلًا قَالَ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنَ الْذِي سَعَيْتُهُ مِنْهُ أَبِي كَانَ صَدِيقًا لَهُ بِالشَّامِ ثُمَّ حَدَّثَنَا سُفِّيَانُ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ تَعْمِيمِ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ قُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامِّتِهِمْ

[دين د پنداو نصيحت نوم دی موږ پوبنتنه وکړه د چا له پاره وېي فرمایل د الله جل جلاله له پاره د هغه د كتاب له پاره د هغه د رسول له پاره د مسلمانانو د حکمرانانو له پاره او ټولو مسلمانانو ته]¹⁰⁹. د نصيحت په بنیادي معنا او مفهوم کې د صفائی [پاکې] او اړیکو معنا شامله ده نو په دی اساس ددى معنا ده د زړه پاكوالۍ او نیک اړیکې دی .

امام نووی رحمه الله عليه وايى چې : دا ډير لوی حدیث دی [و عليه مدار الاسلام] .

¹⁰⁹ - صحيح بخاري كتاب الایمان بباب الدين النصيحة - صحيح مسلم كتاب الایمان بباب الدين والنصيحة

نيو ليك

امام ابوسليمان خطابي رحمه الله عليه وسلم ويلى چي نصيحت
يوهارخيزه کلمه ده او په عربي لغاتوکي داسی بله جامع کلمه نه شته
چي د مفهوم ادا کري .

النصيحه لله- د الله جل جلاله له پاره زره پاكوالی او د هغه سره
نيکي اريکي دا د چي د هغه په يووالی ايمان راوري هغه په
تولوكامله صفاتو متصف او د تولو عيوبو اونقصانانو خخه پاک و گينل
شي ، د هغه تابعداري وشي ، د هغه د دوستانو سره مينه وشي ، او د
دبمنانو سره ئىدېبمنى وشي ، د هغه د دين د منكرينيو په خلاف جهاد
وشي د هغه د نعمتو سو شکرada ، شي او د هغه د دين په لور خلکو ته
بلنه ورکړل شي .

النصيحه لكتابه - د الله د كتاب فرقان حميد سره بني اريکي دا
دي چي په هغه د الله جل جلاله د کلام په حيit ايمان راوري او د هغه
په احكامو باندی د زره له اخلاصه عمل وکري ، د تحريفاتو او د
کفارو د عبشواعتراضا تو خخه يسي دفاع وکري شي ، د هغه په
مضامينو، پندونو ، نصيحتونو باندی غور، فکراو تدبر وشي د هغه د
علومو خپرونه وشي او د هغه په لور خلکو ته بلنه ورکړل شي .

النصيحه لرسوله : د الله جل جلاله پيغمبر سره نيك اريکي دا د
چي د هغه په رسالت ايمان راوري شي ، د هغه د سنتو پيروري وشي ، د
هغه د سنتو د خپرولوکوشش وشي ، د هغه د دوستانو سره مينه وشي
او د دبمنانو سره ئىدېبمنى د هغه تعظيم وکړل شي ، د هغه حسنې
اخلاق د خپل خان له پاره د عمل نمونه وکړول شي د هغه د ال او د هغه
د اصحابو رضى الله عنهم سره مينه وشي او د بدعا تو خخه لريوالی
وشي .

النصيحه لائمه المسلمين : د مسلمانانو د حکمرانانو خيرغوبتنه
او د هغوي سره نيك اريکي دا د چي په حقه خبرکي د هغوي سره
کومک وشي، په بنه والي او نيكى کي ئىها طاعت وشي ، د غفلت او

نيو ليك

غله‌په وخت کېخباردارکړل شی د مسلمانانو د حقوقو د ساتلو په خاطر آماده کړل شی په امامت کې يې لمونځ وکړل شی د هغوي ترمشري لاندی جهاد وشي او هغوي ته زکوه او صدقات ورکړل شی ترڅو ئې په مستحقينوکې وویشي .

النصيحة لعامه المسلمين : د عامومسلمانو خيرغوبتنه او د هغوي سره د نيكې اړيکې دا دې په هغوي ته د دنيا او آخرت د دواړو د خلاصون او کاميابې لاره وروښو د شی هغوي ته ضررونه رسول شی، د هغوي اړتیاوی پوره کړل شی د مشرانو احترام وشي په کشرانو رحم وکړل شی او د بغض ، حسد، کینۍ او غولونو خخه لري والي وشي¹¹⁰ . لکه خنګه چې په سوره النساء کې د الله جل جلاله او د هغى د رسول صلی الله علیه وسلم د حکم د منلو خخه وروسته د امام د اطاعت حکم ورکړل شوی، نوهمدا ډول په دې حدیث شریف کې د الله جل جلاله او د هغى د رسول صلی الله علیه وسلم د نصیحت خخه وروسته د مسلمانانو د حکامو د خیر غوبتنی او د هغوي سره د نيكو اړيکو کلکولو ته دین ویل شوی دې ددی نه دا رابنکاره کېبرې چې د الله جل جلاله ، رسول صلی الله علیه وسلم او د هغه د کتاب سره نیک اړيکې [حسن تعلق] د امامت د نظام پرته نه شی قائمیدلاني او همدا راز دا ترى هم ثابته شوه چې د امامت د نظام قایمول د دین یوه مهمه برخه .

د اړۍږد احترام هکم :

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا الْمُغِيْرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجِزَّامِيُّ عَنْ أَبِي الرَّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ يُطِعَ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ

¹¹⁰ - نووی شرح مسلم په حاشیه قسطلانی لومړی توك 456 تر 458 او مثله دده په فتح الباری لومړی توك 146 مخ

نيو ليك

يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي وَ حَدَّثَنِي رُهْبَرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا أَبْنُ عَيْنَةَ عَنْ أَبِي الزَّنَادِ
بِهَذَا الْإِسْتَادِ وَلَمْ يَذْكُرْ وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي
[چاچي زما اطاعت وکړنو هغه د الله جل جلاله اطاعت وکړ او چا
چې زما نافمانی وکړه نوهغه دالله جل جلاله نافمانی وکړه او چا چې
زما د امير یا د مسلمانانو د امير اطاعت وکړنوهغه په حقیقت کې
زما اطاعت وکړ او چاچي زما د امير یا د مسلمانانو د امير نافمانی
وکړه نو هغه زما نافمانی وکړه^[111]]

ابن حجر عسقلاني رحمة الله عليه وآئي چې : هغه امير چې په حق سره حکم کوي او د عدل او انصاف له مخې پريکړي کوي نو هغه د رسول صلی الله علیه وسلم امير او نائب دی دا په دی خاطرچې هغه د رسول صلی الله علیه وسلم به حکم او د شریعت مطابق امير جوړ شوی دی^[112].

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ وَهْبٍ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عَمِيْ عَبْدُ اللَّهِ
بْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنِي بُكَيْرٌ عَنْ بُشْرٍ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ
حَنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمِيَّةَ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عَبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقُلْنَا
حَدَّثَنَا أَصْلَحُكَ اللَّهُ بِحَدِيثٍ يَنْفَعُ اللَّهَ بِوَسْعَتْهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعَائِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَأْيَعْنَا فَكَانَ فِيمَا
أَحَدَ عَلَيْنَا أَنْ بَأْيَعْنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشِطَنَا وَمَكْرِهَنَا وَعَسْرَنَا
وَيُسْرَنَا وَأَنَّرَهَ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا تُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ فَقَالَ إِلَّا أَنْ تَرَوُا كُفُرًا بَوَاحَاهَا
عِنْدَكُمْ مِنَ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ

【 عباده بن صامت رضي الله عنه فرمایي چې مونږښي کريم

¹¹¹ - صحيح بخاري كتاب الأحكام 2 توك 57 من صحيف مسلم كتاب الاماره بباب اطاعه الامام

¹¹² - فتح الباري 61 توك 228 من د 1959 عيسوي کال د مصر چاپ

نيو ليك

صلی الله علیه وسلم را او غبتو اود وعده ئى راخخه و اخسته چې مونږ به د خپلو آمرانو خبره اورو د هغوا طاعت او تابداري به کووکه زمونږ طبعت ئى غواپى او يائى نه غواپى، د سختى او نرمى په دواپو حالتونوکې [په دی شرط چې د هغه حکم د شریعت مطابق وي] او زمونږ خخه ئى دا وعده هم و اخسته چې مونږ به د حکومت د مسئولینوسره نه نېبلو، مګرداقې د هغوى خخه بنسکاره کفروگورو او د هغى د کفر په هکله د تاسى سره د الله خوا نه کوم قطعى دليل موجود وي [113].

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتَعْمِلُ عَلَيْكُمْ عَبْدُ حَبْشَيٌّ كَانَ رَأْسَةً زَبِيَّةً [د خپلو آمرانو خبری واوری د هغوى اطاعت وکړۍ که خخه هم په تاسى داسې یو حبشي غلام امير مقررشوی وی چې د هغه سر د ممیزد داني په اندازه وي [114].

حَدَّثَنَا قُتْبَيْةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنَ بِعَصْبَيَّةِ فَإِنْ أُمِرَّ بِمَعَصْبَيَّةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ [داميرانو خبره او ريدل او د هغوى د اطاعت کول په مسلمانانو فرض دي، ترڅو پوري چې هغوى ته ئى په ګناه حکم نه وی کړۍ کله چې په ګناه حکم وکړۍ نوبیا ئى نه او ريدل روادی او ته اطاعت کول

¹¹³ - صحيح بخاري كتاب الأحكام 2 تبوك 1045 مخ - صحيح مسلم كتاب الاماره باب البيعه على السمع والطاعه

¹¹⁴ - صحيح بخاري كتاب الصلاه او كتاب الأحكام - جامع الاصول 4 تبوك 61 مخ

نيو ليك

115 [

وَ حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَيْبٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَعْنَى حَدَّثَنَا مَعْقِلٌ عَنْ زَيْدٍ
بْنِ أَبِي أُئْيَسَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ عَنْ حَدَّيْهِ أُمِّ الْحُصَيْنِ قَالَ سَمِعْتُهَا
تَقُولُ حَجَّجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعَ قَالَتْ
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلًا كَثِيرًا ثُمَّ سَمِعْتُهَا يَقُولُ إِنَّ أَمْرَ
عَنْكُمْ عَبْدُ مُجَدَّعٍ حَسِبْتُهَا قَالَتْ أَسْوَدٌ يَقُولُ كُمْ بِكِتابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ
وَأَطِيعُوا

[رسول الله صلى الله عليه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په منى
کې فرمایلى دی که پرتاسى پوزه غوشى تور جبىشى غلام اميرمقرر شى
او هغه ستاسى مشرى د الله جل جلاله دكتاب مطابق کوي نود هغى
خبره واوروی او اطاعتئ وکړي]¹¹⁶

عن ابی امامه رضی الله تعالی عنہ قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
فی خطبہ حجہ الوداع اتقو الله ربکم وصلوا حسکم وصوموا شهر کم
وادوا زکوه اموالکم واطیعوا اذا امرکم تدخلو جنه ربکم
[رسول الله صلى الله عليه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په آخری
خطبہ کې وفرمایل: د الله جل جلاله خخه وپیرېږي ، پنځه وخته لو نخونه
کوي ، د رمضان په وخت کې روزه ونسی د خپلو مالونو زکوتونه
ورکړي او د خپل امیراطاعت او پیروی وکړي نو تاسی به په جنت کې

¹¹⁵ - بخاری 2705 مخ کتاب الاحکام - مسلم الاماره باب اذا امر بمعصيه
.... جامع ترمذی کتاب الجهاد باب مالا طاعه مخلوق فى معصيه الخالق - سنن
ابوداود کتاب الجهاد باب فی الطاعه - سنن نسائی کتاب فی الیبعه باب جزاء من
امر بمعصمه - جامع الاصول 4 ټوک 65 مخ

¹¹⁶ - صحيح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعه بكتاب الله - جامع
ترمذی کتاب الجهاد بباب ما جا في طاعه الاما

نيو ليك

داخـل كـپـى شـى [117]

د امـت اـصلاح د صـالـح حـکـمـران پـرـقـه نـه كـيـبـرـى :

عن ابن عباس رضى الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم صنفان من امت اذا صلحا صلحت الامه واذا فسدت فسدت الامه السلطان والعلماء وفي روایه الامراء وفقها

[زما د امت د دوه ډولو خلکو حالت چې ترڅه وخته پوری بنه وي نو د امت حالت به هم بنه او بهتر وي اوکله چې د هغوي حالت خراب شى نو په امت کې هم خرابي او بدی منځ ته راخي، ددي دوه ډلو خخه مقصد حکمرانان او علماء دی .¹¹⁸]

حَدَّثَنَا أَبُو النُّعَمَانَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ بَيَانِ أَبِي بِشْرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةَ مِنْ أَخْسَنِ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ فَرَآهَا لَا ئَكَلَمُ فَقَالَ مَا لَهَا لَا ئَكَلَمُ قَالُوا حَتَّى مُصْنِيَةَ قَالَ لَهَا ئَكَلَمِي فَإِنَّ هَذَا لَا يَجِيلُ هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمَتْ فَقَالَتْ مَنْ أَنْتَ قَالَ أَنْتَ فَارِزُّ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ قَالَتْ أَيُّ الْمُهَاجِرِينَ قَالَ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَتْ مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ أَنْتَ قَالَ إِنِّي لَسْعَوْلُ أَنَا أَبُو بَكْرٍ قَالَتْ مَا يَقَاتُونَا عَلَى هَذَا الْأَمْرِ الصَّالِحِ الَّذِي حَاءَ اللَّهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ قَالَ بَقَاؤُكُمْ عَلَيْهِ مَا اسْتَقَامْتُ بِكُمْ أَتَمْشِكُمْ قَالَتْ وَمَا الْأَئِمَّةُ قَالَ أَمَّا كَانَ لِقَوْمِكِ رُؤُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيَطِيعُونَهُمْ قَالَتْ بَلَى قَالَ فَهُمُ أُولَئِكُمْ عَلَى النَّاسِ

[يوى بنسخى د ابوبكر رضى الله عنه خخه پونتنه وکړه د جاهليت خخه وروسته چې الله جل جلاله زمونږد حالت بنه والى او اصلاح

¹¹⁷ - جامع ترمذی کتاب الصلوه فی آخر باب الصلوه تخریج د احمد رحمه الله عليه ، ابن حبان او الحاکم

¹¹⁸ - جامع بیان العلم د ابن عبد البر لموری 184 مخ د مصرچاپ - منتخب کنزالعمال پرحاشیه دمسداحمد 2 ټوک 147 په حواله حليه الاولاء

نيو ليك

فرمایلی دی نو په دی بنه حالت کې به موئېرڅه وخته پوری اوسمو؟
ابوکر رضی الله عنہ ورتہ وویل: ترهغه پوری چې ستاسو حکمران په
صحیح لاره روان وی نوترهمغه وخته پوری به تاسویه بنه حالت کې پاته
شي [¹¹⁹].

قال عمر بن الخطاب والله ما يزاع الله بالسلطان اعظم ما يزاع بالقرآن
[عمر فاروق رضي الله عنه فرمایلی دی په الله جل جلاله قسم چې
الله جل وعلى شانه د حکومت په واسطه چې د کومو بدیو مخنیوی
کوي هغه د هغه نه ډیر زیات دی چې د قرآن په واسطه ئی کوي] ¹²⁰.
ددی علت دادی چې د قرآن د زده کړی او د هغى د پنداو دلائلو
څخه ځینې خلک ګتهه اخلى او خپل خانونه د ګناه څخه ساتي- خو ځنۍ
سخت زړی خلک د هغى څخه خه ګتهه نه شې اخستي خو څرنګه چې
حکومت ورتہ سزاورکوي او د هغه سره مادی قوت هم دی نو د دی له
امله د سزاگانوله ویری ځینې خلک د جرمونوکولو څخه خان ژغوری .
د همدي مضون په ډول او په همدي کلیمو د حضرت عثمان
رضي الله عنه یوه وينا هم په کتابونوکې را نقل کړي شوی ¹²¹.

ابو مسلم خولانی رحمه الله عليه چې يولوي عالم او متقي تابعي وه
فرمابي چې : مثل الامام كمثل عين عظيمه صافيه طيبه- الماء يجري
منها الى نهر عظيم فيخوض الناس فيくだرونها ويعود عليه صفو العين
فاذakan الكدر من قبل العين فسد النهر ولا يصلح الناس الا بالامام
ولا يصلح الامام الا با الناس [حکمران د هغى لوی، پاکې او خوبې

¹¹⁹ - صحیخ بخاری کتاب فضائل اصحاب النبي صلی الله علیه وسلم باب ایام الجاهیلیه - جامع اصول 81 توك 4 مخ

¹²⁰ - منتخب کنز العمال په حاشیه د مستند 2 توك 134 مخ په حواله د تاریخ بغداد د خطیب بغدادی

¹²¹ - جامع الاصول 4 توك 87 مخ 1970 چاپ - البدایه و النهایه ابن کثیر 3 توك 10 مخ

نيو ليك

چينى په مثال دى چې د دى چينى او بې په يوه غەت كانال كې بھىپى ، خلک د كانال په او بوكى غوتى ووهى او هغە خرابوى او خې وى خو بىا له چينى خخە پاكى او صافى او بې راشى ، خو كە په خپله د چينى او بې خرابى او خرى شى نو د كانال او بې بە په خپله خرابى خرى پېرى وگرخى - د خلکو اصلاح د حكمران پرتە نە شى كيدلائى - او د حكمران اصلاح د خلکو پرتە نە شى كيدلائى .¹²²

احمد بن عبد الله رحمه الله عليه فرمائى چې :

اسئل الله صلاحاً للولاه الرو، ساء

صلاح الدين والد نيا صلاح الامراء

[زە د الله جل جلالە خخە سوال كوم چې هغە حكمرانان او مشران نىك وگرخوى ئىكەن چې د دين او دنيا اصلاح د حكمرانانو په اصلاح كې پىيە دە]¹²³.

د پورتە نە ويشت روایتونو او همداسى ددى بحث په هكلە د سلگونو نورو روایتونو خخە دا خبرە راپە ھاگە كىرى چې د اسلامى عادل حکومت قيام يوه دينى و جىبىھ د او دينى سىاست د اسلام او دين يوباب او مهمە خانگە دە .

د اسلامنى حکومت

په هكلە د اسلام پوهانو وينا وى :

د قرآنكىريم د پىئە آيتونوا ديرشۇ روایتونو خخە دا خبرە ثابتىپى چې د اسلامى حکومت جىپۈل واجب دى خكە چې كە د مسلمانانو كوم سىاسي مشرى موجودنە وى نو د هغى تاڭلە پە هغۇى باندى شرعاً فرض دى او كە نە نو دوى بە د الله جل جلالە پە وراندى نىبول كىپى مسلمان پوهانو د همىدى آيتونوا روایتونو پە نظركىپى نىيولو سە [دامام

122 - المنصف لعبدالرازاق 11 تۈك 327 مخ باب الامام راع 1392 هجري

قمرى كال بىرۇت چاپ

123 جامع البيان العلم د ابن عبد البر لومپى تۈك 184 مخ

نيو ليك

نصبول] يعني د اسلامي حکومت جوپول او د خلیفه تاکل واجب کړي
دی دلته د مثال په ډول د یو خو پوهانو نظرئی را اخلو:
امام ابوالحسن الماوردي الشافعى رحمه الله عليه چې په 450
هجري قمرى کال کې مر شوی دی او قاضى ابویعلى الحنبلى رحمه الله
عليه چې په 458 هجري قمرى کال کې مر شوی دی لیکلی دی چې :
وعقد الامامه لمن يقوم بها فى الامامه واجب بالجماع [د ریاست د
مشري له پاره د داسی یوه شخص تاکل چې دا فرض ادا کړي شی د
اجماع په اساس واجب دی [124].

امام عبد القاهر بغدادی رحمه الله عليه چې په 429 هجري قمرى کال
کې مر شوی دی وايى چې : جمهور اصحابنا من المتكلمين و الفقهاء
مع الشيعة والخوارج واكثر المعتزلة بوجوب الامامه وانها فرض
وواجب [زمونې د استادانو خخه د عقائد او فقهی مشهورو پوهانو
همدا ډول شیعه گانو، خوارجوواکشہ معتزلو ډیرو همدا ویلی دی چې
د اسلامي حکومت جوپول او امام نصبول فرض او واجب دی [125].

علامه ابن حزم ظاهري رحمه الله عليه چې په 456 هجري قمرى کال
کې مر شوی دی وايى چې : ولا يجوز التردد بعد موت الامام فى
اختيار الامام اكثر من ثلاثة [د ډو حکمران د وفات خخه وروسته د بل
حکمران د تکلو له پاره د دری ورخو خخه ډير وخت تیرول روا نه
دی [126].

ابن حزم رحمه الله عليه په خپل بل کتاب کې د خلیفه د تاکلو د
وجوب په هکله د اهل سنتو، مرجئو، خوارجو او شیعو اجماع رانقل

¹²⁴ - الاحکام السلطانية ماوري 1973 د مصر قاهره چاپ - الاحکام

السلطانية ابى يعلى رحمه الله عليه 1966 د مصر قاهره چاپ

¹²⁵ - اصول الدين 271 مخ جامع اشرفیہ لاہور پاکستان چاپ

¹²⁶ - المحلى د ابن حزم ليکنه لومړی ټوک 45 مخ

نيو ليك

کپيده 127.

علامه ابوالشكور السالمي رحمه الله عليه وايي چې : ان الخلافه ثابتة والاماره قائمه مشروعه واجبه على الناس ان يروا على انفسهم اماما بدليل الكتاب والسنه والاجماع [خلافت او امارت د شريعت په اساس ثابت دی او په خلکو واجب دی چې په خان یوسپی د حکمران په حيث وگوري د دی دليل قرآن ، سنت او د امت اجماع ده]^[128].

شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله عليه چې په 728 هجري قمری کال کې مړ شوي دی وايي چې : ان ولایه امر الناس من اعظم واجبات الدين بل لاقیام للدین الابها [اسلامی حکومت د دین لویه فریضه اوجوړنستئي واجب دی بلکه د هغه پرته دین نه شی قائمیدلای]^[129].

علامه علاء الدين الحسکفی حنفی رحمه الله عليه چې په 1088 هجري قمری کال کې مړ شوي دی ليکي چې : ونصبه اهم الواجبات فلذا قدموه على دفن صاحب المعجزات [د عادل حکمران تاکل د دین اهمه فریضه ده همدا علت دی چې صحابه کرامو رضی الله عنهم د امير تاکل د رسول الله صلی الله علیه وسلم د تدفین خخه د مخه سرته ورسول او ابوبکر صدیق رضی الله عنه سره ئی بیعت وکړ]^[130].

علامه ابن الهام حنفی رحمه الله عليه چې په 681 هجري قمری کال کې مړ شوي دی ليکي چې : ونصب الامام واجب سمعا [د ریاست

^[127] - الفصل بين الملل والنحل ابن حزم 4 توك 87 مخ

^[128] - التمهيد في بيان التوحيد 172 مخ د 1309 هجري قمری کال د هندوستان

^[129] - السياسة الشرعية 161 مخ 1969 عيسوی کال د مصر چاپ

^[130] - در مختار سره د شامی حاشیه لومړی توك 511 مخ د امامت بحث - والمعتمد في المعتقد 174 مخ د قاضي فضل الله تورېشتي حنفی رحمه الله عليه 1288 هجري قمری کال د هندوستان د مدراس چاپ - مقدمه ابن خلدون

نيو ليك

.....
مشر تاکل شرعاً واجب دی [131].

امام رباني مجدد الف ثانی شيخ احمد سرهندي رحمه الله عليه ليکي
چي : بادشاه نسبت به عالم در رنگ دل است بيدن اگر دل صالح است،
بدن صالح است و اگر دل فاسد است بدن فاسد است ، صلاح پادشاه
صلاح عالم است و فساد او فساد عالم [132].

په نړۍ کې د پادشاه مقام هغسى دی لکه خنګه چي په بدنه کې د
زړه مقام دی که چيرى د زړه حالت صحيح وي نو جسم به هم روغ او
صحيح وي او که چيرى دزړه حالت خراب وي نو د جسم حالت هم
خرابېږي ، صالح حکمران د تولی نړۍ صلاح ده او بد حکمران د تول
نړۍ خرابیدل دی .

شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه ليکلی چي : واجب
بالکفايه است بر مسلمین الى يوم القيمة نصب خليفه مستجمع
شرط [د قيامت تر ورخی پوري په مسلمانو دا کفائي فرض دي
چې داسي یو خليفه و تاکي چې په هغه کې د خلافت شرائط موجود
وي [133].

دا لس حوالی چې د عشره کامله حیثیت لري د مثال په ډول
ورپاندي کيږي او که نه د فقهۍ ، احاديث او تفاسير او داسي کوم یو کتاب
به نه وي چې په هغه کې د امام د تاکلود وجوب او ضرورت اهمیت نه
وی بيان شوي .

¹³¹ - المسایرہ 156 مخ د مصر د محمود یه چاپ - البدائع 7 توبک 2 مخ د
کاشانی حنفی ليکنه 1974 عيسوی کال چاپ

¹³² - مکتوبات لوړۍ دفتر دو همه برخه 47 مکتوب د هندوستان چاپ

¹³³ ازاله الخفاء عن خلافه الخفاء 3 مخ د پاکستان لاہور چاپ

نيو ليك

.....

دوم فصل

ه پیغمبرانو علیهم السلام او صالحینو

شکوه همراهونه :

د قرآنکريم له مخى د انبياء عليهم السلام فرضی منصب د دين
اقامه کول بسouول شوي دی يعني د اسلام د دين نافذول، دين
يواخي ما بعد الطبيعيات او ياس د حس نه د لورو کارونونو نوم نه دی،
بلکه د ژوندانه د پوره نظام نوم دين دی چې هغه په خو خانګو ويسل
شوي : عقائد او ايمانيات - عبادات - معاملات - اخلاقيات -
عقوبات - سياسيات

ددین ددي جامع فکرخنه د نبوت او رسالت جامع فکرمنخته
راخی د الله جل جلاله راپبل پیغمبر محمدصلی الله عليه وسلم د دنيا
د پریښولو، د دنيا خخه د تیبنتیاو رهبانیت درس نه ورکوی، بلکه د
دنيا د تعمیراو د خلکو د اصلاح هر اړخیز پیغام ئى له خانه سره
راوري نبی صلی الله عليه وسلم يواخی د ما بعد الطبيعی امورو معلم
نه دی بلکه د ژوندانه د مکمل نظام بنوونکې هم دی چې په هغه کې د

نيو ليك

..... سياست او حکمرانی اصول هم شامل دی .

د هندوستان نامتو محدث شاه ولی الله رحمه الله عليه د نبی
صلی الله علیه وسلم د خصوصیاتو خیرنہ په دی توګه کپری ده د بشرى
ژوندانه د تعمیر له پاره چې د کوموکومو صلاحیتونو ارتیا پیداکبری
نو هغه تول د نبی صلی الله علیه وسلم په ذات کې نسبت نورو انسانانو
ته فطرتا زیات موجود دی .

ا] نبی یو حکمران هم وی چې د [مدنیانسان] په نوم یادیږي
يعنى په ټولنیزو او تمدنی اموروکې پوه او ماهرانسان .

ب] نبی یو ه حکیم هم وه چې د علم اخلاق ، تدبیر منزل او
سياست مدن په اصولپوه او ماهر وه .

ج] نبی یو کامل مرشد هم وی چې د عبادتونو او ذکرلونو د هغه
تولوطريقو خخه په بنه توګه باخبر وه چې د نفس د پاکوالی له پاره ورته
ارتیاوی .

په نبی کې دا تول کمالونه په خپله موجود وی د کوم تربیت خای
واخانقاء ترا احسان لاندی نه وی¹³⁴ .

د شاه ولی الله رحمه الله علیه د پورتنی خیرنی لنډیز دا دی چې
نبوت دری بنسټیز ارکان لري : حکومت او سیاست - علم او حکمت -
رشداوهدایت

په هر نبی کې دا دری واړه ارکان په پوره توګه موجود وی، هغه د
حکمرانی او سیاست قابلیت هم لري، که خه هم هغه ته عملًا د منظمی
حکمرانی وخت په لاس ورنشی، خو هغه په خپله فقیری کې هم د اميری
په صفتونو متصف وی، د هغه په هکله دا فکرهم کیدای نه شی چې د
ملکت د تدبیر او د خلکو د سیاست اصول او مقررات دی د هغه په زده
کپوکې شامل نه وی .

¹³⁴ قره العینین فی تفضیل الشخین لنہ 41 مخ 1976 عیسوی کال مکتبه سلیفه
lahor پاکستان چاپ

نيو ليك

په دی فصل کې د انبیاء او صالحینو د هغه حکومتونو یادونه کوو چې هغه قرآنکريم کې ذکر شوی د تاریخ په کتابونو کې هم د داسی حکومتونو حالات ترمهه کېږي ، چې د هغى مشران د الله جل جلاله نیک بندگان وه خودلته د دی ټولو یادونه زمونږ په نظر کې .
نه ۵۵ .

﴿ آدُمٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ خَلَافَتْ : ﴾

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدَّمَاءَ وَتَحْنُّ تُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَتُنَذِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَأَتَعْلَمُونَ [د. البقره سورت 30 آيت]

بيا لې شان هغه وخت په زړه کړه چې کله ستا رب پربنستو ته ويلې و چې زه په ظمکه کې د یو خلیفه پیداکونکي یم . د مفسرینو امام ابن حیر طبری رحمه الله عليه چې په 310 هجري قمری کال کې مر شوی دی د خلیفه د کليمي د تفسیر په هکله داسی وائي چې :

عن ابن مسعود او ابن عباس رضي الله عنهمما انی جاعل فى الارض خلیفه منی يخلفنى فى الحكم بين خلقى و ذالک الخلیفه آدم ومن قام مقامه فى طاعه الله والحكم بالعدل بين خلقه [ابن مسعود او ابن عباس رضي الله عنهمما د خلیفه د کليمي مطلب په دی توګه بیان کړي دی چې زه پیداکوم په ظمکه خپل خلیفه او هغه به زما د مخلوق ترمنځ د پري کړي کولو په وخت کې زما نائب وي او دا خلیفه آدم عليه السلام دی او هره ګه شخص چې د الله جل جلاله اطاعت او د هغه د مخلوق ترمنځ په عدل او انصاف سره حکم وکړي ، نو هغه به د آدم عليه السلام نائب وي .¹³⁵

¹³⁵- تفسیر ابن حیر رحمه الله عليه لومړۍ توک 200 مخ - معالم التنزيل لومړۍ توک 20 مخ هندی نسخه - تفسیر قرطبي لومړۍ توک 263 مخ -

نيو ليك

علامه سيد محمود الوسى رحمه الله عليه چې په 1270 هجري
قمری کال کې مر شوي دی شوي فرمایي چې : انه خليفه الله فى الارض
وكذا كل نبى استخلفه فى عماره الارض و سياسه الناس و تكميل
نفوسهم و تنفيذ امره فيهم [آدم عليه السلام پر حکمکه د الله جل جلاله
خليفه وہ اوپه همدى ډول د الله جل جلاله هر نبى عليه السلام د
حکمکي د ابادولو په خاطر پر حکمکه خپل خليفه گرخولی وہ د خلکو د
سیاست او صلاح په خاطر د هغوي د نفسونو د تزکیي او پاكوالی په
خاطر او د هغوي ترمنج د الله جل جلاله د حکمونو د نافذونو په خاطر
].¹³⁶

د دی آيت د تفسیر په هکله مفسرینو د حکم بالعدل ، اقامه
الاحکام ، تنفيذ قضایا او احکام او سیاسه الناس الفاظ را نقل
کړي دی - بشکاره ده چې د انصاف په اساس پريکړي کول د الله
جل جلاله د حکمونو نافذول او په خلکو سیاست کول صرف د تبلیغ
او تعلیم کارنه دی بلکه دا د یوه حکمران فریضه ده دا ضرو رنه ده چې
د حکومت نظم دی د اوستانيو حکومتونو په خيره را خیز وي ، د آدم
عليه السلام په وخت کې خلافت فطری او ساده وہ مګرکه په هر ډول
وہ خو یو حکومت وہ ، د ابن الاثير او ابن جریر حواله مخکي ورکړل
شوه چې ادم عليه السلام ته د نبوت به خنگ کې ملک الارض [د
حکمکي حکومت] هم ورکړل شوی وہ چې د هغى د مرینی وروسته
[حکومت] د هغه ز وي شیث عليه السلام ته ورو سپارل شو، او د شیث
عليه السلام په نشتوالي کې به د حکومت مسئولیت سیاسه الملک د

زاد المسیر ابن جوزی لیکنه لو مری توک 60 مخ 1964 عیسوی کال بیروت چاپ
- تفسیر مظہری د قاضی ثناء الله پانی پتی لیکنه لو مری توک 40 مخ د مکتبہ
علمیہ لاہور پاکستان چاپ - تفسیر کبیر د امام رازی لیکنه 2 توک 165 مخ
روح المعانی لمومری توک 220 مخ رشید کتابخانہ لاہور پاکستان چاپ¹³⁶

نيو ليك

.....¹³⁷ هغه زوي حضرت انوش سرته رسماوه .

د ملک ، ریاست او سیاسه الملک د کلیموڅخه د ثابتیږی چې
د ابتدائی دور د حکومتونوڅخه اخستل شوی چې د آدم عليه السلام
د خلافت په خیر وو .

دآدم عليه السلام دخلافت پوری د مربوطو آیاتونوڅخه را خرگند
شوی سیاسی اصول :

په قرآنکریم کې د آدم عليه السلام نوم په "آیتونوکې یاد شوی
دی چې د هغو آیتونوڅخه د بقری په سوره کې د ځینی ثابت
شواصولو لنډه تشریح وړاندیکوو .

1- إِنَّى جَاعِلٌ

زه تاکونکې او جوړونکې یم :

له دی شخه په واضح توګه د الهی حاکمیت اصول ثابتیږی چې په
حقیقت کې حاکم او ټولواک ذات الله جل جلاله دی او آدم عليه
السلام د هغه تاکلی خلیفه دی چې هغه د الهی اذن په اساس د
حکمکې د ریاست او د الله جل جلاله د بندهګانو د قیادت وظیفه سرته
رسوی .

2- فِي الْأَرْضِ [په حمکه کې]:

يعنى د آدم عليه السلام حکومت په جغرافیائی او منطقوی حدودو
کې مختصراً شوی نه وه بلکه ذات الله جل جلاله په ټوله حمکه ده ګه
حکومت وه البته دا بیله خبره ده چې په هغه وخت کې د آبادی د
لړوالی په اساس ، په عملی توګه دخلافت په محدوده علاقه قایم
کړشوی وه .

3- خَلِيفَه [خپل نائب]

¹³⁷- الكامل د ابن اثیر لیکنه لومړی توک 47 مخ - تاریخ د ابن جریر طبری
لیکنه 76 مخ

نيو ليك

دا خلافت يو نيايابتي حکومت وه چې د الله جل جلاله د احکامو او لارښونو پابند وه نه يو مطلق العنانه پادشاهي يا د خلکو د غونښتنو پابند حکومت .

4- وَإِذْ قَالُوا أَنْجِعْلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدَّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[هغوي عرض وکړي : آيا ته په څمکه کې داسې يو خوک تاکې چې د هغى نظم خراب کړي او وينی توې کړي ?]

ددی نه خرگندېږي چې په بشري ټولنوکې د شخرو او نښتو را پیدا کيده یو طبیعی کاردي چې د خلافت یا نيايابتي حکومت کار د همدي شخرو او نښتوپائی ته رسول او د ګرائيو مخنيوی دی .

5- وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[ستا له حمد او شنا سره تسبیح اوستا له پاره سپیخلی ستاینه خو همدا منږ کوو]

ښکاره ده چې په هغه ټولنوکې چې د ګناه امکان نه وي، نو هلته د خلافت او حکومت د جوړولو اړتیا هم نه لیدل کېږي د بشري ټولنۍ په څير په ملائکوکې بي اعتدالی موجوده نده تو په همدي خاطر په هغوي

کې د خلافت له پاره اړتیا هم نه شته .

6- قَالَ إِنَّمَا أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

[و بې ویل زه پر هغه خه پوهېږم چې تاسې پری نه پوهېږي]
داد خلافت د هغه بنسیکنېو په لوراشاره وه، چې ملائکوکوته نه وي معلومي، همدارازې ده کېد هغه حقیقت په لورهم اشاره شوي ده چې د اعلی اقتدار خاوند او اعلی حاکم هغه خوک کيداړي شوچې د هغه علم په ماضی ، مستقبل او حال باندی یو رنګ محیط او چپور وي .

7- وَعَلَمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

[الله جل جلاله آدم عليه السلام ته د ټولو شیانو نومونه وښودل]

نيو ليك

د مبارک آيت ددي برخى خخه را خرگندېږي چې د خلافت له پاره ددينې علومو پرته د دنياوي علومو زده کړي ته هم اړتیا ده، او د شرعی حکامو د علم په خنګ کېپه څمکنۍ شيانيو پوهه هم ضروري ده ملاٹکوته د څمکنۍ شيانيو هکله پوهه نه وه ورکړل شوي، نود پاكوالی سره سره هغوي ته خلافت ورنکړل شو، خرنګه چې آدم عليه السلام ته د څمکې د تعمير [عماره الارض] او د خلکو د سياست [سياسه الناس] کار وريه غاره وه نوچکه هغه ته د [علم الاحکام] په خنګ کې [علم الاشياء] هم ورکړل شوي وه.

8- فَإِمَّا يُأْتِيَكُمْ مِّنْيَ هُدًى

[بيا چې زما له خوا کوم هدايت ورسېږي].
خلافت کې اساسی قانون د الله له خوا خخه لارښوونی او نازل کړي شوي حکمونه دی، البته په غيري منصوصو اموروکې يعني مباحثاتو او د مصالحو مرسلو په دائره او د اساسی قانون د حدودو په چوکات کې قانون جوړیدای شی خویه دی شرط چې قانون جوړونکې فقهائي عابدين وي.

9- فَمَنْ تَبَعَ هُدَىٰيَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزُنُونَ

[نو خوک چې زما د دی لارښوونی پېروی وکړي نو پر هغه باندي به خه ویره او غم نه وي].

اسلامي حکومت کې د شرعی قوانينو پېروی د آخرت د ورځي د کاميابي او خلاصون وسile ده. او د دنيوي اقتصادي آسانтиباو او آرام [قراری] انتظام کول هم د هغى په فرائضوکې شامل دي.

10- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْنَاعَ الظَّالِمِينَ نَبِهَا خَالِدُونَ

[او هغه خلک چې د ده له منلو انکار وکړي او زموږ آيتونه دروغ وانګيرې هغوي د دوزخ ته تلونکې دی هلتنه به هغوي هميشه اوسيېږي]

د اسلامي حکومت د شرعی احکامو خخه سرځرونه یوازي د

نيو ليك

دنيائي تاوانونو سبب نه گرخى بلکه د هغه اصلی او حقيقي تاوان آخروي او هميشنې تباھي و بربادي ده پنانه غواړم په الله جل جلاله له هغه خخه .

د ابليسي هڪو هفت اصول :

عبدالله بن مسعود ، عبدالله بن عباس او نورو صحابه کرام رضي الله عنهم خخه روایت دی چې :
 يجعل ابليس على ملك الدنيا... وكان له سلطان الأرض كان يسوس بين السماء والارض [الله تعالى ابليس د نړۍ په حکومت تاکلی وه او هغه ته په ځمکه سلطنت ورکړل شوي وه او هغه د ځمکې او آسمان ترمنځ سياست او حکومت کولو]¹³⁸.

ابليس د اblas خخه اخستل شوي چې معنی ئى نا اميدى ، پښيماني ، غم ، حيراني او پريشاني ده ، ابليس هم د خپلی سرغرۇنى او تکبر په اساس د الله جل جلاله د رحمت خخه نا اميده شوي وه او په غم ، حيراني او پريشاني کې کړو وه او همدا د هغى د تسمىي علت دی ځکه چې د هغى اصلی نوم حارت یا عزازيل وه .

ابن منظور رحمة الله عليه ليکي چې: وابليس من رحمه الله اى يئس وندم ومنه سمی ابليس ... والابلاس الحیره ... والابلاس الانکسار والحزن [د ابلس معناوه فلانکې نفرد الله جل جلاله د رحمت خخه بې برخی او نا اميده شوي دی نو همدا علت دی چې ابليس ته ئى د ابليس نوم ورکړي دی ... اblas حيرانتيا ته هم ويل کېږي او اblas د ماتی خورلو اوغمجنيدو له پاره هم رائى]¹³⁹.
د ابليسي نظام اصول د خلافت د اصولو ضد دی ددى ابليسي

¹³⁸- تفسير ابن جرير ليکنه لومړي توک 226 مخ - تاريخ ابن جرير طبرى لومړي توک 41 مخ - الكامل د ابن الاثير ليکنه لومړي توک 23 مخ - البدایه النهایه عماد الدين بن کثیر ليکنه لومړي توک 55 مخ

¹³⁹- لسان العرب 6 توک 29 مخ - تفسير ابن جرير طبرى ا توک 227 مخ

نيو ليك

..... سیاست خوخاوی په لاندی ھول دی :

1- گې [هغه انکاروکر] :

د ابلسي سیاست لوړۍ بنسټيږاصل دا دی چې د شرعی قانون د فوقيت خخه انکاراو د الله جل جلاله د حکمونو خخه مخ اړول .

2- واسټکېر [د خپلی لوئی په غرور کې اخته شو] :

خپل خان ئى لوی وګانه، د خپل خان له پاره ئى لوړوالی او مطلق العنانيت اختيارکړ .

3- وکان من الکافرین [اود نه منونکو له ډلي خخه شو] .

د مسلمانانو په پرتله کافروته ترجیح ورکول او د هغوي د ډلي سره یوځای کیده .

4- قال أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

[ابليس وویل چې زه له هغه نه غوره یم تا زه د اوره خخه پیدا کړي یم او هغه دی له خټه خخه پیدا کړي دی] .

د ابليس له دیوينا خخه معلومېږي چې دعقلی سیاست [دشريعت په مقابل کېد عقل علویت او نشنیلیزم یعنی قوم پرستی او نژاد پالنی] اول داعی ابليس و هغه به وویل چې عقل هیڅکله دانه قبلوی چې د اعلی نسل او نژاد پرخای بښکته او ادنی نژاد ته د Ҳمکې د خلافت او سیاست امور و سپارل شي .

5- لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكُمُ الْمُسْتَقِيمَ

[خامخا به زه هغوي ته ستا په سمه لاره کښینم] .

6- هَلْ أَذْلُكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلُودِ وَمَلِكٌ لَا يَنْأَى

[ای آدمه ! تا ته هغه و نه درونه بنسیم چې په هغى سره تل تر تله ژونداو نه ختمیدونکې سلطنت په لاس درخی؟] .

غولونه د ھواک له پاره لوړه پیدا کول، او باطل د حق په خير رامخته کول د ابليس پاليسي ده .

نيو ليك

7- فَقُلْنَا يَا آدُمْ إِنْ هَذَا عَدُوُّكَ وَإِنْ زَوْجُكَ
[په دی سره مونې آدم عليه السلام ته وویل چې گوره دا ستا او ستا
د میرمنی دبمن دی].

8- يَتْرِعُ عَنْهُمَا لِيَسْهُمَا لِيرِيهُمَا سَوْأَتِهِمَا
[او له هفو خخه يې د هفوی جامی ويستلى وي ترخد هفوی
شرم ځایونه یو د بل په وړاندی لوچ شي]
د بې پردګۍ او عريانی خپرول د ابليسي نظام غوره پاليسى ده دا
هغه ابليسي اصول وه چې په هر وخت او هره زمانه کې پري د
ابليسي او طاغوتی نظامونو نوع جګونکې او پیروان هر وخت او هره
زمانه کې موجود وي او تر تاکلى وخته پوري به موجود وي
ستيزه کار راهه ازل سې تا امروز
چراغ مصطفوي سع شرار بولهبي!
[د ازل خخه تر نن پوري د خير [نبوي رنا] او شر [دابولهب د فتنى
تر منځ کشمکش راروان دی].

﴿يَوْمَ سَمِعَ الْمُحَمَّدُ كَلِمَاتٍ مُّلَفَّةً﴾

[تقريباً 1877 ق م شخه قر797 ق م پوري]

وَقَالَ الْمَلِكُ اتْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا^{مَكِينٌ أَمِينٌ} قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِلَيْيَ حَفِظُ عَلِيمٌ^{وَكَذَلِكَ}
مَكَّنَاهُ لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ثُصِيبُ بِرَحْبَتِنَا مَنْ تَشَاءُ
وَلَا تُضِيغُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ^{وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَقْوَنَ}
[د سورت یوسف 54-57 آيتونه]

[پادشاه وویل: هغه ما ته راولي ترخدو زه هغه د خان له پاره
مخوصه کړه چې یوسف عليه السلام له هغه سره خبری وکړي نو
هغه وویل اوس ته زما په وړاندی قدر او منزلت لري او ستا په
امانداري باندي پوره ډاډينه د یوسف عليه السلام وویل : د هيواو

نيو ليك

خزانى ما ته وسپاره زه ساتونکي هم يم او عالم هم ، پدي توگه مونږ په هغه هيواود کي ديوسف عليه السلام له پاره د حاكميت لاره اواره کړه د هغه خوبنه وه چې په هغه [هيواود] کي چې چيرته غوبنتل خانته خاي جورکري مونږ خپل رحمت چاته مو چې خوبنه شی وریه برخه کوو ، د بنو کسانو اجر له مونږ سره نه ضایع کېږي] .

په دی آيتونوکي د یوسف عليه السلام د حکومت یادوونه شوي ده چې هغه د مصر په ځمکه نزدي اتیا کاله کړي وه .

حضرت ابراهيم عليه السلام د عراق خخه هجرت وکړ اوکنعان [فلسطين] ئې خپل مرکز وتاکه، د اسلام په همدي نوي مرکز کې دحضرت ابراهيم عليه السلام د لمسي حضرت یعقوب عليه السلام خخه یوسف عليه السلام پیدا شو، ورونوئي دکيني او حسد به اساس نوموري په کوهی کې وروغورخواوه یو تجارتی کاروان هغه دکوهی خخه راوويست او د مصر په عزيز باندی ئې وپلوره د مصر د عزيز بنسټي د هغه د ګناه ګارولو له پاره مندي تربی شروع کړي، خو یوسف عليه السلام ترى مخ واپراوه او بلکل پاک لمنی او معصوم پاتی شو، خو بیا هم د ګناه خخه د مخ اړونی په اساس په بندی خانه کې ورواقچول شواته يالس کاله په بندی خانه کې پاته شو، هلتہ زندان کې ورتہ د نبوت مقام ورکول شو، نو د توحید بلنه ئې بندیانو ته ورکړه د هغه عليه السلام د امانت پالني ، رینښتونوالی، د نفس کنترولولو، حلم او بردباری ، ذهانت ، فراست او په ټولو معاملو د پوهيدلو په واسطه د مصر خلک ډيرد تاثير لاندی راغله، پادشاه هم تر تاثير لاندی راغۍ، د خوب د تعبيرونو او دراتلونکي قحطى د تدبیرونو دبيانولو خخه د یوسف عليه السلام شان او کمال نور هم وڅلید د مخامن خبروپه واسطه ئې نورهم تاثير زيات شو، نو هغه وه چې بادشاه ورتہ وویل چې دنن نه ایسته ته دلتہ معزز او معتمد ئې، یوسف عليه السلام درک کړه چې د دین د اقامته له پاره دخواک دلاسته راوړو

نيو ليك

حالات برابر دی نوهماغه وه چې یوسف عليه السلام ورته وویل -
یوازی د معزیدو، معمتمدید او خاص مشاوری خخه خه نه جورېږي
نود مملکت ټولی خزانی تول وسائل امنیاب او پوره اختیارات ماته
راکړه پادشاه دده دا غوبښنه ومنله، او د مملکت تول امورئی ده ته
وسپارل او په خپله یوازی په نوم پادشاه پاتی شو او د امام مجاهد د
وینا په اساس په خپله مسلمان هم شو.
د اسلامی انقلاب دراوستلو او د اسلامی حکومت د قائمولودري
ذریعی دی :

- [1] د بلنى، تبلیغ، بنوونى او روزنى په واسطه د ملک ډیر وګرۍ په
خپله د خپل خان له پاره عادل او صالح حکمران تاکي، او که چيرى نبى
موجود وي نود هغې مشتری او قیادات ته غاره بدې .
- [2] صالحینواو نیکانو د یوه ټولگۍ په واسطه جهاد شروع شی او
د جنګ له لاری په څواک او اقتدار قبضه وکړل شی .
- [3] یا د اسی حالات منځ ته راشی چې د څواک بدلون د امن په
واسطه صورت نیسی د یوسف عليه السلام له پاره په دی وخت کې
دغه دریمه لار په لاس ورغلې وه هغه هم ددی حلال توڅه ګتيه
واخیسته او په څواک ئی قضبه وکړه او د عدل او انصاف سره ئی د
مصر په خلکو اتیا کاله حکومت وکړ ټولو نارینو او بشخو ایمان راوه
او د مملکت سرداران او مسئولین تول د نومورې پېروان وګرځیدل .
دا کوم پادشاه وه چې خپل اقتدار ئی یوسف عليه السلام ته منتقل
کړ؟ د نوی عصر د محقیقینو نظر دا دی چې دا د مصدر [هکسوس]
یا [هائک سوس] یو پادشاه وه چې په مصری تاریخ کې ئی نوم
ابوقیس بنوول شوی دی د اسی فکر کېږي چې هغه په [1877ق م] کې
خپل حکومت یوسف عليه السلام ته ورو سپاره په پخوانی مصری ژبه
کې [هائک] پادشاه ته ویل کېږي او [سوس] شپون او درمی خاوند ته
وایی دا خلک سامی نژادی وه د اوښانو، میرې او وزو ساتل ده ګوی

نيو ليك

کاروه د سورى او فلسطين خخه راغلى وو او مصر نیولى وه په هغه زمانه کې د مصر دارالسلطنت ممفس [منف] و او س هم دقاهرى په جنوب کې نزدی 14 ميله لرى د هغى بشار نبى او آثار شته دى .

خو عربى تاریخ پوهانو او زمونب مفسرین ددى پادشاه نوم ریان بن الولید بنئى چې د عملاق بن لاوز بن سام د اولاد خخه وه ابن جریررحمه الله عليه لیکپچې دابن عباس رضى الله عنه او ابن اسحق رضى الله عنه خخه روایت دی چې د هغى وخت د پادشاه نوم ریان بن الولید وه چې د عمالقه د ډلی خخه وه، نورود هغى نسب په دی ډول تشریح کړي دی ، ریان بن الولید بن شروان بن راشه بن عمرو بن عملاق بن لاوز بن سام بن نوح عليه السلام - ئینى وائى چې دی پادشاه د مرینى ترمخه اسلام قبول کړي وه او د یوسف عليه السلام پې ژوند کې مرضوی وه¹⁴⁰ .

د خزانن الارض تفسیر :

ئینى خلکود " اجعلنى على خزائن الارض " خخه دا مقصد اخستى دی چې ما د خزانو وزیر و ګرخو او د دی خبری خخه ئى داسیاتکل کړي چې په کافرانه حکومت کې وزارت کول روا دی دا ډيره لویه غلطی ده چې باید ازا الله ئى وکړل شي .

"خزانن د خزانه بالكسرجمع ده، چې یوازى د غلاني او غذا په معنى نه استعمالېږي بلکه تول هغه مالونه، وسائل او منابع په کې شامل دي چې د اړتیا په خاطر را تولول کېږي او بیا د هغه ساتنه کېږي دا د خزن یخزن خزنأ له بابه خخه دی چې د ساتنى او نگرانى معنى ورکوي په قرآنکریم کې راغلی دی چې " وان من شئ الا عندهنا خزانه " [د هرشی خزانی زما سره دی خرگنده ده چې په دی آیت کې یوازى د خوراکې خیزونو خخه مقصد نه دی بلکه د هرڅه خزانی تری مقصد دی

¹⁴⁰ - تاریخ الامم والملوک د طبری لیکنه لومړی ټوک 172 مخ

نيو ليك

خزانه او مخزن هغه خه ته هم ويل کيپري چې هلته داريما وړشيان ساتل
کيپري¹⁴¹.

د خزائندو دی لغوي خيرنۍ خخه دا معلومه شوه چې یوسف
عليه السلام د مملکت د تولو مالونو وسائلو امنابعو غوبښنه کړي وه
هغه یوازی د یوه وزارت يا اداري د نګرانی غوبښنه نه وه کړي.

ابن جرير رحمه الله عليه په دي هکله فرمائي : قال ابن زيد رحمه
الله عليه الفرعون خزان کشيړه غير الطعام قال فاسلم سلطانه کله اليه
وجعل القضاء اليه امره وقضاء نافذ .... استعمله الملك على مصر و
كان صاحب امرها و قال ابن زيد ولو شاء ان يجعل فرعون من تحت
يديه و يجعله فوقه لفعل وقال مجاهد اسلم الملك الذي كان معه
يوسف عليه السلام [ابن زيد رحمه الله عليه ويلى دي چې دخوراکې
موادو پرته د مصدر فرعون سره نوري هم ډيری خزانی دي پادشاه ددي
تولو خزانو اختيار او واک یوسف عليه السلام ته ورکړي وه او د
پريکړي کولو حق هم له ده سره وه په دي وخت کې په تول مصدر
حضرت یوسف عليه السلام حکم او فيصله چليده .... پادشاه هم
نوموري د مصر حکمران او اختيار مند گرځولي وه ، ابن زياد رحمه الله
عليه دا هم ويلى دي چې هغه کولاي شو چې فرعون د خپل لاس
لاندی او خپل خان پري پورته کړي حضرت مجاهد رحمه الله عليه واي
چې پادشاه مسلمان شوی هم وه¹⁴².

تفسرين اومورخين ليکې چې :

د اقتدار انتقالولو وروسته حضرت یوسف عليه السلام په شاهي
تخت لکه د سپورېمي په خير و خلید او د مملکت سرداران او مسئولين
د هغه او د هغه د حکومت فرمان وړونکې و ګرڅيدل ، پخپله پادشاه

¹⁴¹- لسان العرب 13 ټوک 139 مخ

¹⁴²- تفسير ابن جرير 13 ټوک 5-6 مخونه - تفسير خازن 28 مخ 3 ټوک - تفسير
مظہری 5 ټوک 174 مخ - روح المعانی 5 ټوک 13 مخ

نيو ليك

گوبنه شو" فوض امره الیه " او د مملکت تول امورئی حضرت یوسف عليه السلام ته وروسپارل قطفیرئی د صدراعظمی د منصب خخه لری کر او دا منصب ئى حضرت یوسف عليه السلام ته وروحاله کر، فسلم سلطانه كله الیه [تول سلطنت ئى هغه ته په حواله کر] ¹⁴³

حافظ عmad الدين بن كثيررحمه الله عليه ليكلی چې :

وسلطه على جميع الارض والبسه خاتمه .... وقال له لست اعظم منك الا بالكرسي .... وكان يوسف اذ ذاك الحاكم فى امور الديار المصريه دنيا ودينا [اوپادشاه حضرت یوسف عليه السلام د مصدر تولى حكمي حکمران وگرڅاوه خپله گوته ئى [د سلطنت مهر] هغه ته په گوته کره اوورته ئى وویل چې زه ستا خخه یوازى د تخت او چوکې په لحاظ پورته يم په هغى وخت کې یوسف عليه السلام د یئى او دنیوی وه ¹⁴⁴ .

د دی اقتباساتو: فسلم سلطانه كله فوض امره الیه سلطنه على جميع ارض مصر وانت له الملوك - الحكام فى امور الديار المصريه او نورو جملوکې په ډيره خرگنده توګه راغلى چې د یوسف عليه السلام حیثیت د یوه نوکر او مامور په توګه نه وه بلکه هغه په خپله د سلطنت مشری په غاړه درلوده که خه هم په رسمي توګه تاج او تخت د پادشاه په لاس کې وه خو په حزائن الارض باندی د تاکلو او تمکین فى الارض خخه همدا مقصد اخستل شوی، چې هغه په عملی توګه د سلطنت حکمران وه او یوسف عليه السلام په خپله هم خپل دغه صلاحیتونه د حکومت په نوم یاد کړي دی .

¹⁴³ - زادالمسیرلابن جوزی رحمه الله عليه 4 ټوک 244 مخ - تفسیرکبیر د امام رازی رحمه الله عليه 18 ټوک 162 مخ - تفسیر قرطبي 9 مخ - تفسیر خازن 3 ټوک 28 مخ - تفسیرمظہری 5 - ټوک 174 مخ - تفسیر روح المعانی 13 ټوک 5 مخ - الكامل د ابن الاثير لیکنه لومړی ټوک 147 مخ

¹⁴⁴ - البدایه والنہایه لومړی ټوک 210 - 211 مخونه

نيو ليك

رَبِّنَّمَنِيَ مِنْمُلْكِهِ وَعَلَمْتِنِيَ مِنْ ثَأْوِيلِالْأَحَادِيثِ فَاطَّرَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوْفِنِي مُسْلِمًا وَالْجَنِّي
بِالصَّالِحِينَ

[د يوسف سورت 101 آيت]

[[اي ربه تا ماته حکومت راکړي او تا ما ته د ځيني خبرو حقیقت راوبنود، اي د ځمکي او آسمانونو پيدا کونکي هې د دنیا او آخرت کې ته زما کارجوونکې بې ما ته مرینه په اسلام کې په برخه کړه او ما د نیکو خلکو سره یو خای کړه] .

په بائبل کې هم د اسى مضمون راغلى : ته زما دکور اختيارمند ئى او زما په ټولی رعيت ستا حکم چلیرې یوازى د تخت د خاوند په صفت زه له تا خڅه لوړ یم ... گوره چې زه تا د ټول مصر حکمران ګرځوم ... اوستا د حکم پرته به په ټول مصرکې هیڅ خوک خپل لاس هم ونه خوځوي¹⁴⁵ .

امام قرطبي رحمة الله عليه ليکې چې : و لما فرض الملك امر مصر الى يوسف تلطيف بالناس وجعل يدعوهم الاسلام حتى امنوا به و اقام فيه العدل فاجبه الرجال والنساء [كله چې پادشاه يوسف عليه السلام ته د مصرخواک او واک وروسوپاره نو هغه د خلکو سره د نرمى او شفقت لاره اختيارکړه، هغوي ته ئى د اسلام په لوربلنه ورکړه، هغوي هم په ده ايمان راوبر او هغه هم د مصر د خلکو تر منځ عدل او انصاف قائم کړ نو بنځوا او نزو ټولو د يوسف عليه السلام سره مينه شروع کړه]¹⁴⁶ .

په غېير اسلامی شکو هټونو

کې د هاماوريت یا د اهارت غوبښتنۍ مسئله:

¹⁴⁵ - بائبل کتاب پیدايش 41 باب 39-45 آیتونه

¹⁴⁶ - تفسير قرطبي 9 ټوک 218 مخ - تفسير الكبير 18 ټوک 162 مخ - زاد المسير 4 ټوک 246 مخ

نيو ليك

الله جل جلاله فرمایلی: قال رَبُّ يَمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَاهِرًا
لِلْمُخْرِمِينَ [د سورت القصص 17 آيت]

[موسى عليه السلام ژمنه وکړه چې اى زما رibe ! دغه احسان چې
تا پر ما کړیدی له دی وروسته به هیڅکله د مجرمانو ملاتر نه شم].
رسول اکرم حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ته الله جل جلاله
حکم کړی دی چې :

فَلَا تَكُونَنَّ ظَاهِرًا لِلْكَافِرِينَ [د سورت القصص 78 آيت]

[هیڅکله د مجرمانو ملاتر مه جو پېړه] .

دلته یو یوبنتنه پیدا کېږي چې یوسف عليه السلام د کافر پادشاه په
حکومت کې منصب ولی قبول کړ؟ څکه چې دا خود یو غیر اسلامی حکومت
سره کومک دی ددی پوښتنی څواب په دی څېرنه کې تر لاسه کېږي چې دا
منصب د دین د اقامی په خاطر قبول شوي وه، که چېری پالیسی د کفری نظام
وی او حکم او پېړیکړی د کافر پادشاه په لاس کې وی، نو په هغه صورت کې
واقعاً د منصب په قبلو لو سره د یو غیر اسلامی نظام چلول، د کفر
کومک او مرسته ده نو پېغمبر عليه السلام لا خه چې یو عام متقی مؤمنئ شی
هم نه نشی قبلو لای [حاشا وکلا] خو په مصر کې تپول اختیارات د حضرت
یوسف عليه السلام په واک کې وه او د همغه حکم نافذ وه- پادشاه یوازی په
نوم د تخت او تاج خاوند وه او تراوشه پوری دی رسمي تخت او رسمي
پادشاهی د پائی ته رسولو لپاره شرائط برابرنه وه او د یوسف عليه السلام له
پاره همدا یوه لاره خلاصه وه چې یوازی په نوم پادشاهی دی تربیوه وخته او سی
خو په عملی توګه دی د حق د قایمدو او د خلکو د سیاست تپول نظام دده په
لاس کې وی همغه وه چې نوموری د وخته شخه ګتیه واختسته او څواکئی لاس
ته راوست .

مفاسدینو رحمه الله علیهم د حضرت یوسف عليه السلام د وزارت د
منصب د قبلو لو علتوونه همدا بنوولی دی .
امام قرطبي رحمه الله علیه لیکې چې: ټینۍ پوهانو ويلى دی چې په دی
آيت کې "اجعلنى على خزائن الأرض" ددی خبری له پاره دليل دی، چې یوه

نيو ليك

بهتر شخص ته فاضل شخص ته د يو فاجر، فاسق يا کافر حکمران لخوا د
کارونو سپارل او قبلول روا دی خوپه دی شرط چې د منصب قبلونکې ته دا
په ډاګه شی چې هغه ته به قول وک ورکول کېږي که هغه وغواړي اصلاحی
لاري اختيارکړي د هغه په کارکې کوم خنډونه پیدا نه شی خو که دا کار او
منصب د يو فاسق او فاجر شخص په لاس کې وي او ياد هغه د فسق او
فجور او ياد نفسي غښتنو پیروی وي نوبیا د داسی منصب قبلول روانه دی

¹⁴⁷

قاضی ثناء الله پانچ پتی رحمه الله عليه ليکي چې : په دی آيت کې
ددی خبری دلیل شته چې د کافر يا ظالم پادشاه د لاسه د مسئولیت او
منصب قبلول روا دی خوپه دی شرط چې د حق د قیام له پاره او د
مخلوق د سیاسی بنیگنې له پاره بله کومه لارنه وي موجود ، پرتله له
دی چې د همدی کافراو جابر له لاسه اختيار او اقتدار لاس ته را پوري

¹⁴⁸

دوهمه پونسته دا را پیدا کېږي چې آیا د منصب او امارت غښتل او
يا د هغى په طرف میلان پیدا کول ناروا دی ؟

الله جل جلاله فرمایلی دی چې :

تُلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ تَعْجَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د سورت القصص 83 آيت]

[هغه د اختر کور خو به مونږ د هفو خلکو له پاره مخصوص کړو
چې په خمکه کې خپله لوېي نه غواړي او نه د فساد کولو اراده لري او
نيک عاقبت او انجام يوازى د پرهیز ګارانو له پاره دی] .

يوسف عليه السلام د الله جل جلاله پیغمبر وہ په يو پیغمبر د
مخلوق د معاملاتو انتظام او د امت د بشکنۍ او مصالحو اهتمام د
استطاعت په اندازه او د امكان په صورت کې واجب دي .

¹⁴⁷ - امام قرطبي رحمة الله عليه 9 توک 215 مخ

¹⁴⁸ تفسیر مظہری 5 توک 174 مخ - روح المعانی 13 توک 5 مخ

نيو ليك

په دی وخت کې دا کار د همدى لارى ممکن وه کوم چې یوسف عليه السلام اختيار کړي وه لکه خنګه چې د واجبو او فرضوا دا کول کوم شى پورى موقوف وي نو د هغه حصول هم واجب او فرض ګرځى نو په همدى خاطر د قتدار غوبښنه او په هغى قبضه کول په یوسف عليه السلام واجب شوی وه اودا په دی خاطر چې په دی وخت کې د یوسف عليه السلام پرته بل خوک ددی منصب اهل او قابل نه وه او نه د واجب غوبښنه جاه طلبی وه¹⁴⁹.

امام قرطبي رحمه الله عليه فرمائی چې : " ددی منصب لاس ته راول د یوسف عليه السلام لپاره " فرض عین " ګرڅيدلی وه او دا په دی خاطر چې د ده عليه السلام خخه پرته بل داسی بالهميته شخص په دی وخت کې موجودنه وه نن هم همدا حکم پرڅل ځای دی که چيرى د چا په خپل نفس باندي باوروی چې هغه به په حق باندي ثابت قدمه اوسي اوبل کوم اهل ددی وظيفې د انجامولوله پاره دده نه زيات مناسب موجود نه وي، نو په دی وخت کې د مسئوليت دغه منصب ته به همدا تاکل کېږي او د هغې لاس ته راول په هغه باندي واجب دی خوکه چيرى هلتنه نور اهل خلک هم موجود وي، نوبیا ددی منصب خواهش او طلب دده له پاره روانه دی. دا په دی خاطرچې رسول صلی الله عليه وسلم فرمایلې دی چې: د امارت خواهش او غوبښنه ونه کړي¹⁵⁰.

د ظالوونه حکومت

[تقريباً 1020 في م شخه قر1004 في م پوري]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَائُوتَ مَلِكًا قَاتِلًا أَنَّى يَكُونُ لَهُ

¹⁴⁹- تفسير الكبير مختصر د امام رازى ليکنه 18 توك 160-161 مخونه

¹⁵⁰- تفسير قرطبي 9 توك 216 مخ - زاد المسير د ابن جوزى ليکنه 4 توك 243

مخ - تفسير خازن 3 توك 27 مخ - تفسير مظہری 5 توك 173 مخ - تفسير روح المعانی 13 توك 5 مخ

نيو ليك

الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْنَاهُمْ وَرَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِنْسِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [اد البقره سورت 147 آيت]

[د هغو پيغمبر هغونه ووييل چي الله جل جلاله طالوت تاسي له پاره بادشاه مقررکړي دي هغوي ووييل هغه خنګه پر مونږ د پادشاه کيدو استحقاق وميندې؟ د هغه په پرتلهه مونږ د پادشاهي زيات وريمو. هغه کوم زيات شتمن سپری ندي پيغمبر خواب ورکړه الله جل جلاله پر تاسي هماماغه غوره کړيدی او هغه ته يې روحي او جسمی دواړه ډوله پراخ اهليت وربنسلی دي او الله واکمن دي چا ته يې خوبنې شي خپل ملک ورکوي . الله جل جلاله سره ډيره پراخي ده او هر خه باندي عالم دي] .

د موسى عليه السلام او حضرت هارون عليه السلام دوفات خخه وروسته کله چې د یوشع بن نون په مشری فلسطین فتح شونو بنی اسرائیل د خپل څان له پاره کوم متعدده حکومت جوړ نه کړای شو بلکه په قبائلی دېښیو ککړ شود دری سوه پنځوس کالو خخه زیاته موده همدغه د ملوک طوائفی دوره وه تر هغه پوري چې د عمالقو پخوانیو مشرکو قبائلو یو متحده محاذ جوړ کړ او نبی اسرائیل ئی د فلسطین د لوی برخی خخه وویستل او تابوت سکینه ئی هم ترى واختست ، نو هماماغه وه چې طالوت رحمه الله عليه 313 د صالح او مو منو کوچنۍ فوڅ په ملګرتیا د عمالقو مقابله وکړ او د جالوت عسکرو ته ئی ماتی ورکړه نو په 1020 ميلاد وړاندی کې بنی اسرائیل یو متحده حکومت جوړ کړچې تر 1004 ميلاد وړاندی پوري ئی يعني 16 کاله ئی دوام وکړ.

طالوت رحمه الله عليه په خپله نبی نه وه هغه په اصل کې د حضرت ثممويل عليه السلام تر مشری لاندی حکومت کاوه خو خرنګه چې هغه ډير زور شوی وهـ نو په دی خاطرد حکومت نظم ظاهرأ د طالوت په لاس کې وه او هغه د حضرت ثممويل عليه السلام د احكام او

نيو ليك

لارښونو مطابق کارکولو- د هغه تاکل هم د وحی په اساس وه که خه هم طالوت رحمه الله عليه د بنی اسرائیلوله ډلی خخه وه خو ددی ترمه دده په کورنۍ کې هیڅ سردار یا حکمران نه وه تبر شوی په دی وخت کې په بنی اسرائیلولکې د قبیله پرستی ، دنیا پرستی، مکروbone خپاره شوی وه همد اعلت وه چې هغوي د الله جل جلاله لخوا په تاکلی حکمران هم اعتراض وکړه او دلیل ئی دا راواړه چې دده سره دولت نه شته ، یعنی حکومت کول خود خانانو، نوابانو بډایانو او... حق دی دغريبيو، مزدورانو کارخود سرمایه دارانو خدمت کول دی نه دا چې په هغوي دی حکومت وکړي د الله جل جلاله بنی ورته و فرمایل : چې د قیادت او مشری یا د حکومت او سیاست لپاره نژاد، قبیله، دولت او ثروت کوم اهمیت نه لري، بلکه اهلیت ته اهمیت ورکول کېږي طالوت د علمی او جسمانی پلوه په تاسی ټولو قوى او پورته دی نو ددی امله الله جل جلاله هغه په تاسی حکمران تاکلی دی خوهغوي بیا هم تیارنه وه خو کله چې د کرامت په ډول [د سکینی تابوت] یا [مبارک صندوق] د طالوت لاس ته ورغی نود هغه وروسته به چې هرجیرته تلو، نو مشری به ئی منل کیده، طالوت رحمه الله عليه د عمالقد مشرکو قبائلو خخه د مملکت د ازادیدو له پاره فوئٽ تیارکړ د اردن په کانال کې د او بوا خبلونه د منعی، کولو په اساس ئی د فوئٽ د صبر استقامت او د هغوي د نظم آزمیښت وکړ، د زرگونو عسکرو خخه يوازی 313 زیات یا کمو خلکو په دی آزمینېست کې کامیابی ترلاسه کړه، او بیا د همدي یو موتي مۇ من فوئٽ په واسطه ئی د جالوت لوی فوئٽ ته ماتی ورکړه او جالوت د داود عليه السلام په لاس په قتل ورسید. داود عليه السلام په هغه وخت کې بلکل څوان او د طالوت په عسکرو کې شامل شوی وه د دی لوئی کامیابی وروسته د بنی اسرائیلوله متحداو مستحکم حکومت په شام او فلسطین کې جو پشواو د ملوک الطائفی دوره پائی ته ورسیده .

نيو ليك

د داود عليه السلام خلافت

[تقریباً 1004ق م شخه قریب 965ق م پوری]

يَا دَاؤُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَى فَيُضِلُّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضْلُلُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ [د ص سورت 26 آیت]

[اي داوده ! مونې ته پرئمکه خلیفه گرځولیئي، له دی کبله ته د خلکو ترمنځ په انصاف سره حکومت وکړه او د نفسی غوبښتني پیروی مه کوه چې هغه به تاد الله جل جلاله د لاری خڅه واړه وي او کوم کسان چې د الله جل جلاله له لاری خڅه بي لاری شې په یقیني ډول د هغوي له پاره سخته سزا ده چې هغو د حساب ورڅه کړي ده] .

[وَأَنَّا هُنَّا اللَّهُ الْمُلْكُ وَالْجَحْمَةُ وَعَلَمَةٌ مِمَّا يَشَاءُ [اد البقره سورت 251 آیت]

[اوالله جل جلاله داود عليه السلام ته سلطنت او حکمت وريه برخه کړ او هر هغه خه یې ورزده کړل چې د الله جل جلاله خوشوه] .

د طالوت رحمه الله عليه خڅه وروسته دداود عليه السلام خلافت جو پېښو چې د 1004 میلاد وړاندی خڅه تر 965 میلاد وړاندی پوری يعني نزدی خلویښت کاله ئیدوام وکړ په دی آیت کې د همدي داود عليه السلام دخلافت یادوونه شوی ده. د جالوت د قتلولو وروسته د حضرت داود عليه السلام بهادری او شجاعت بنکاره شوی وه خود نبوت د ورکولو وروسته د لوی الله جل جلاله په فضل اوکرم په هرڅای کې بری او نصرت دده قدمونه بېکلول په ټیر لې وخت کې په سوریه ، عراق فلسطین او د اردن د ختیج په تولو سیموکې د ده خلافت جو پېښو.

د " يا داود انا جعلناك خليفه فى الارض " د تفسير په هکله د خو مفسيرينو ليکنی دكتنی وردی :
" حکما بین اهلها [د Ҳمکې د اوسيدونکو ترمنځ حکومت

نيو ليك

کونکي]¹⁵¹، اي تدبر امر العباد من قبلنا با مارنا [ته زمون پله خوا نه او زمون په حکم د بندگانو د معاملاتو نظم و سبق چلوی]¹⁵²، فی الدعاء الى الله وسياسه الناس [ته د الله جل جلاله په خوا د بلنى او د خلکو د سياست له پاره خليفه گرخول شوي ئى]¹⁵³.
الله جل جلاله داود عليه السلام ته حکم کړي و چې د انصاف په اساس به پريکړي کوي. او د خپل نفس د غوبنتن پيروي به نه کوي. خکه چې هغه تاد الله جل جلاله د لاري خخه آروي.

حافظ عmad الدين ابن کثیر رحمه الله عليه په دی هکله ليکي چې:
”دا د الله جل جلاله له خوا نه حکمانانو ته وصیت دی چې د حق په اساس به پريکړه کوي او د هغه نه به مخ نه اړوی که نه نو د مستقيمي لاري خخه به وښوېږي ابن ابی حاتم رحمه الله عليه د اسنادو په اساس رانقل کړي دی، چې اموي پادشاه ولید بن عبدالملک یوه ورځ د ابورزره رحمه الله عليه خخه پونتنه وکړه چې تا تورات او انجيل هم لوستي دی، قرآن دی هم لوستي دی او ته د فقه عالم هم ئى، نودا ووايده چې آيا د خليفه سره به هم محاسبه کېږي ابورزره رحمه الله عليه وویل: اي امير المؤمنین ربنتیسا خبره وکړم؟ ولید ورته وویل: بلکل، ابورزره رحمه الله عليه وویل: د الله جل جلاله په نزد ته ډير معزز ئى که داود عليه السلام؟ هغه ته الله جل جلاله نبوت هم ورکړي وه او حکومت هم، خود د سره هم الله جل جلاله هغه خبرکړي وه چې که چېږي تا د نفس پيروي وکړه او د عدل او انصاف لاردي غوره نه کړه نو د سختي سزا او محاسبې خخه به خلاص نه شی¹⁵⁴.

امام رازی رحمه الله عليه فرمائی چې: هر هغه خوک چې سياسي

¹⁵¹- تفسير ابن جرير طبرى 23 توك 151 مخ

¹⁵²- تفسير زاد المسيرد ابن جوزى ليکنه 7 توك 124 مخ

¹⁵³-- تفسير كبير 26 توك 199

¹⁵⁴- تفسير ابن کثیر 6 توك 55 مخ

نيو ليك

حکمران اوسي او د خپلو شخصي گتتو او اهدافو په خاطر حکومت کوي ، نود هغه په نتيجه کي به خرابي را پيدا کيږي او بالاخره به دا حکمران په خپله تباہ کيږي ، خو هغه حکمران اوسياسي مشرچي د شريعت پابند اوسي ، تو مصالح ، بنيکنې او نيكې به خپره شی او د رياست نظام به په بنئي طریقی سره چلېږي¹⁵⁵.

د سليمان عليه السلام خلافت

[تقريباً 960 ق م شخه تر 926 ق م پوري]

وَاتَّبُعُوا مَا تَشْأُلُ الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ [د. البقره سورت 102 آيت]
[او په دی لر کې يې دهفو شيانو پېروي وکړه چې شيطانو د سليمان عليه السلام د حکومت د نوم په اخيستلووراندي کول] .
وَكُلًا أَتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا [د. الانبياء سورت 79 آيت]

[اومونږ داود عليه السلام او سليمان عليه السلام دواړو ته حکومت اوعلم ورکړي وه].

قَالَ رَبُّ اَغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَتَبَغِي لِأَخَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَابُ [د. ص سورت 35 آيت]

[سليمان عليه السلام وویلای چې اي پروردګاره ! راکړي ماته د هغه ډول حکومت چې مناسب نه وی چاته زماځخه وروسته، بې شکه چې ته د هرڅه بخښوونکې ئې].

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاؤْدَ [د. النمل سورت 16 آيت]

[او سليمان عليه السلام د داود عليه السلام وارث وګرځید].
داداود عليه السلام خخه وروسته د هغه پراخه حکومت د هغه زوي حضرت سليمان عليه السلام ته په لاس ورغۍ دا دولی عهدی رواج شوي طریقه نه وه خولکه خنګه چې داود عليه السلام د الله جل جلاله د طرفه په حکومت کولو مامورشوي وه نوپه همدى توګه ئى سليمان

¹⁵⁵- تفسير کبیر 26 نوک 119 مخ

نيو ليك

عليه السلام ته هم د نبوت په خنگ کي د حکومت منصب ورکړي وه .
نبي د الله جل جلاله له خواخته تاکل کېږي اوکله چېحاکم د خپلو
بنکته ماموريتو تاکنه کوي نو بیا دهغه له پاره انتخاب ضرورت نه
وی، په قرآنکريم کې دا نه دی ويل شوي چې داود عليه السلام خپل
زوی سليمان عليه السلام د حکومت وارث اوولی عهدتاکلی وه بلکه
دورث کلمه راغلی ده وارث او قائم مقام یې و ګرځاؤه-څواب ئی روښانه
دی هغه چا چې داود عليه السلام خلیفه تاکلی وه- همغی سليمان
عليه السلام ته هم دخلافت منصب ورکړي. یعنی په خپلله الله جل جلاله
دواړوته دا مسئولیت وریه غاره کړي وه .

خرنګه چې د انبیاو پرته نور خلک د الله جل جلاله له طرفه نه تاکل
کېږي، نویه دی اساس د هغوي تقریر مسلمان امت د شوری په واسطه
کوي، الله جل جلاله د سليمان عليه السلام دعا قبوله کړه او هغه ته
ئی د الوتونکو د خبرویه پوهیدوهم قوت ورکړي او هوا او پیریان ئی هم
دهغوي تابع و ګرځول بلکه د سبا حکومت هم دهغه د حکومت تر
تاثير او اختيار لاندی راغي، نویه دی اساس د داود عليه السلام خخه
د سليمان عليه السلام حکومت ډيرقوی او پراخه وه .

په خپلله سليمان عليه السلام فرمائی چې:
وَأُوْتِنَا مِنْ كُلّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا أَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ [د النمل سورت 16 آيت]
[او مونږ ته دارتیا ورهشی راکړل شوی او یقیناً چې دا د الله جل
جلاله بنکاره فضل او احسان دی].

ددی عظیم الشان او پراخه مملکت له پاره چې د کوموشیانو او
اسبابونوارتیا وه هغه ټول راکړل شوی، د سليمانی دعا خخه دا ثابتېږي
چې د دین د اقامی او د شريعت د جاري کیدو په خاطر د الله جل جلاله
خخه د مستحکم حکومت غوښتل د نبوت او تقوی په خلاف کارنه
دي- افسوس دی چې د سليمان عليه السلام خخه وروسته د هغه په
ځای د کښیا ستونکو نالایقی او د قوم د اخلاقی خرابیو په اساس

نيو ليك

مخالفينو بیا سر راجنگ کړ او په دی ترتیب د حکومت زوال شروع شو
د سلیمان عليه السلام
لیک

ه سبجا ه ملکي په نوم
إِنَّمَا مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّمَا بِإِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ إِنَّمَا تَعْلُو عَلَيَّ وَأُتُونِي
مُسْلِمِينَ [دالنل سورت 31 آيت]

[د لوی الله جل جلاله په نامه پیل کوم چې ډير مهربان او د رحم
خښتن دی زما په مقابل کې زور مه کوي او زما حضور ته مسلمانان
راشئ] .

د اسي لنډ، جامع د معنى او عظمت نه ډک ليک شايد چا په دنيا
کې ليکلی نه وي ددي خط مطلب داوه چې زما د خلافت او اسلامي
حکومت په مقابل کې د زور او تکبر خخه کاراخيسټل مناسب نه دی
ستاخير په دی کې دی چې اسلام قبول کړي او زما ترمشری لاندی
حکومت هم ومنی د دی ليک خخه دا خواصولي مسائل را په ډاګه
کېږي چې:

ټول رسمي او غیر رسمي خطونه باید د بسم الله په ليکلوا شروع شی

د هغه اسلامي حکومت چې د شريعت پابند وي مخالفت کول روانه
دی

داد یوه اسلامي حکومت وجیبه ده چې په خپل شاوخوا کې د غیر
اسلامي حکومتونو د پنګولو له پاره ضروري اقدامات وکړي .
د اسلامي حکومت هڅي باید د ملکونو د نیولو له پاره نه وي بلکه
د اسلام د سپیڅلی دین د غلبې په خاطرو وي .

ه ذه القرنيين شکوهه
وَسَأْلُوكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَلُوكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا إِنَّا مَكْنَأَ لَهُ فِي

نيو ليك

.....
الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ [دالكهف سورت 83 آيت]

[او اى محمده صلى الله عليه وسلم ! دوى له تا نه د ذوالقرتین په
باره کې پوبتنه کوي دوى ته ووايه : زه به د هغه خه احوال تاسو ته و
اورم مونې هغه ته په زمکي کې قدرت ورکړي و او هر ډول وسایل او
اسباب مو وربنیلی و].

قرآنکريم د کهف په سورت کې د 83 آيت خخه تر 98 آيت پوري
د ذالقرنین د حکومت، جهاد، عدل و انصاف او د الله جل جلاله خخه
دويری قيصه بيان کړي ده نود دی خخه دا معلومېږي چېکوم وخت
کې د ذالقرنین په نوم خوک مقبول ، عادل خدای پالونکي او دينداره
حکمران تيرشوي دی چې د هغه سره د وسایلو پراخې وه او هغه د خپل
مرکز په غرب او شرق کې او یوی بلی خوا [شايدچې شمال وي]
فتوات وکړه او د یاجوج او ماجوج د فساد د مخنيوی او د خپل
رعیت د ستاینى په خاطرئي یو مستحکم دیوال جورکړي وه . د هغه په
هیواد کې د عدل او انصاف نظام قايم وه مجرميتوه سزاګانۍ ورکول
کیدی او د نور رعیت سره ئى ډیره نرمیکوله، ده په خپل دی پراخه او
لوی حکومت او ډیرو مادی وسائلو غرور او تکبرنه کاوه بلکه دا ئى د
الله جل جلاله رحمت گانه [قال هذا رحمة من ربى].

په فرقان حميد او صحیحو احاديثو کې د ذالقرنین د حکومت
وخت او نور تفصیلات ندي ذکر شوي ځکه چې قرآنکريم د تاریخ
کتاب نه دی- بلکه د هغه موضوع د هدایت له پاره احکام او د عبرت
واقعات بيانول دی او دا مقصد د تفصیلاتو پوهیدو پرته هم لاس ته
راخی زمونې مقصد هم یو اخی دابسول دی چې ذالقرنین یو عادل
حکمران وه چې الله جل جلاله ئى تعريف کړیدی او دا ثابتول دی چې
ددین د اقامی او د عدل د قیام په خاطرد حکومت او سیاسی نظم
جوړول ضروری دی .

د ټینی مورخینو او مفسرینو رحمة الله عليهم خخه سخته غلطی

نيو ليك

شوي چي د ذالقرنيين خخه ئى مقصديونانى، مقدونى سكندر اخستى دى چي په 300 كاله ورلاندى لە ميلاده تير شوي، هغه داراكو قتل كراو د ده وزير مشهور فلسوف پوه ارسسطو وە.

د حافظ عمال الدين بن كثير رحمة الله عليه په البدايىه او تفسير دواپوكى ددى خبرى سخت تردىكىيىدى ، سكندر يونانى مشرك وە اود ذالقرنيين يادوونه قرآنكرىم د يو صالح مؤمن پە صفت كرييدە د حضرت على رضى الله عنه خخه يوروایت دى چي "ذالقرنيين نه نبى وە نه ملائكة بلکە يو صالح مسلمان وە¹⁵⁶.

حافظ عمال الدين بن كثير رحمة الله عليه خپله خېرنە داده چېپە قرآنكرىم كېذكىرسوی ذوالقرنيين ديونانى سكندر خخه دوه زره كاله پخوا د حضرت ابراهيم عليه السلام پە زمانە كې تىريشويدى هغه پىنى ابل حج وکپ، همدا قول پە عمومى توگە پە عربى تارىخونو او عامو تفسيرونو كې ذكر شوي دى خود نورو خېرونکو خېرنە دا ده چي پە قران كې ذكر شوي ذوالقرنيين خخه مقصد مشهور حكمزان سائرس ايرانى وە چي هغه پە ايران كېد هخامنشى دكورنى د حکومت بنسىت ايپىنى وە او هغه د 550 ورلاندى لە ميلاد خخه تر 539 ورلاندى لە ميلاده پورى 21 كاله پە ايران حکومت كېپ وە دا يو عادل حكمزان وە چي ايرانيان پرى فخر كوى ايرانيان هغه تە گورش اعظم وائى، يهوديان ورتە خورس ، يونانيان ورتە سائرس او عرب ورتە كې خسرو وائى .

مولانا ابوالكلام آزاد رحمة الله عليه پە تفسير ترجمان القرآن كې مولانا سيدابوالاعلى مودودى رحمة الله عليه پە تفسير تفھيم القرآن كې او مولانا حفظ الرحمن سيوهاروى رحمة الله عليه پە قصص القرآن كې همى نوی خېرنى تە ترجىح وركپى ۵۵ .

د محمد رسول الله ﷺ عليه وآله وسلّم

¹⁵⁶- البدايىه النهايە 2 تۈك 106 - 108 مخونە 1966 عيسىوی كال بىرۇت چاپ

نيو ليك

..... خلافت او سیاست :

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ يُظْهِرُهُ عَلَى الْدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ [د التوبه سورت 33 آيت]

الله جل جلاله خپل رسول محمد صلی الله علیه وسلم له هدایت او حق سره رالیبری دی تر خو چې هغه په ټولو اديانو باندی برلاسی کړي که مشرکانو ته دا خومره ناکاره هم برینېنی [ ]

د الفتح د سورت د 28 آيت کلمات هم همداسي دی خود " ولوکره المشرکون "په ظای " وکفی بالله شهیدا " راوړی دی په دی آيت کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت مقصد او هدف په دی ډول بیان شوی چې هغه به د اسلام دین په ټولو باطلو دینونو باندی غالبه وي او د دی لازمي غوبښته هم همدا ده چې دا دین به د څواک خاوند وي او نور ټول باطل اديان به مغلوب اویا به نابودیږی د الشوری په 13 آيت کې ئی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او اسلامی ټولنی ته همغه حکم کړي چې نوح علیه السلام ، ابراهیم علیه السلام ، موسی علیه السلام ، عیسی علیه السلام او نورو انبیاوته ئی ورکړي وه یعنی دا چې : ان اقیموا الدين [دين قائم کړي] د لغت پوهانو د خیرپنۍ په رنګکې د دین د اقامی خخه مقصد د دین نافذول ، جاریکول ، تینګول او مضبوطول ، او هغه ته رواج او شهرت ورکول دی یعنی د هغه غالبول او په هغې عمل کول دی

خرګنده ده چې د دین کامیابی د دین د خاوندانو د کامیابی پوری تړلی ده د دین د اقامی د فریضی د ادا کولواو د دین د غلبې په خاطر د تعلیم، تبلیغ تربیت او پاکوالی په خنګ کې د اسلامی حکومت جوړولو او د څواک د ترلاسه کولوکوشش کول هم په نبوي فرائضوکې شامل وه که خه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم د فطری طریقی مطابق د نبوت د کار شروع د توحید او تبلیغ بسوونی او روزنی خخه کړي وه او دا په دی خاطر چې د دین د علم نه پرته نه په دین عمل کېږي اونه هغه غالب او نافذیدی شي او نه د پوهو

نيو ليك

او تربیه شووکارکونکو د ډلی خخه پرته اسلامی حکومت تینګیدائی
شی او نه کارکولای شی خود رسول الله صلی الله علیہ وسلم د تعلیم او
تربیتی د پیل سره سم یو سیاسی فکر هم موجود وہ او د شروع سره سم
ئی د سیاسی اثراتو د پیدا کولو تدبیرونه هم اختیارکری وہ چې د
همدی تدبیرونو په نتیجه کې د مدینی حکومت ده گهه ترمشری لاندی
جور شو¹⁵⁷.

نه قوشیده په ګلېمي غوبښته

نه قوشیده په بندېت د ټکوست جوړول

د توحید د ګلېمي مفهوم دادی چې د یوه الله جل جلاله خخه پرته بل
خدای نه شته او محمد صلی الله علیہ وسلم د الله جل جلاله وروستی
پیغمبر دی، الله کارجوړونکې ته هم ویل کېږي او قانون جوړونکې ته
هم لکه خنګه چې د حاکمیت په خیرونکې د دی خبری په تفصیل سره
یادونه شوی هر هغه خوک چې کارجوړونکې او قانون جوړونکې وی
هغه معبدود هم وی . او د عبادت مقصود هم دا دی چې د ژوندانه په
هر اړخ کې د یوه الله جل جلاله بندګی وشی، نوله دی امله د توحید
د ګلېمي غوبښته دا ده چې یوازی په عباداتو ، معاملاتو ، اخلاقیاتو
جزاګانو [تعزیر او حدود] سیاسیاتو [د حکومت په نظام] ، ایمانیاتو
او عقائد او تولوکې د الله جل جلاله او د هغى د رسول محمد
صلی بالله علیہ وسلم د احکامو په مخلصانه توګه اطاعت وشی، یا په
بل عبارت ، د توحید د ګلېمي غوبښته دا ده چې د اسی یونظام منځ ته
راشی چې هلتہ عبادت هم یوه الله جل جلاله لره وی او اقتصادی،
ټولنیزی او تمدنی چاری هم د یوه الله جل جلاله د قانون او حکم مطابق
سرته ورسیږي په مکې دورکې د رسول اکرم الله صلی الله علیہ وسلم د
توحید د تبليغ په وخت کې د اسلامی سیاست او اسلامی حکومت

نيو ليك

فکرهم خلکو ته وړاندی کاوه که خه هم حکومت د هجرت خخه وروسته جوړ شوی وه- د حکومت او سیاست پوری د تپلو احکامو تفصیلات وروسته بیان شوی وه خو هغه ته مخکې ترمذکې اذهان تیاریدل د مکې د خلکو د حکومت وړاندیز په دی خاطر رسول الله صلی الله علیه وسلم مسترد کړ، چې هغوي د توحید د پرینسلو شرط رامخته کړي وه. هغوي غوبنېتل چې د جاهلیت مشرکانه نظام په خپل حال پاته شی خود دی حکومت مشری دی د پخوانیو سردارنو په ئای په خپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره وي خرگنده ده چې دیو نبی په زړه کې د داسی یو حکومت فکرهم نه ګرځی، خو هغه صلی الله علیه وسلم دمکې سرداران قبائلي مشران او خپل خپلواں په مسلسله توګه په دی خبره پوهول چېکه چیری تاسو توحید قبول کړي او د هغى غوبنېتنې هم ترسره کړي نو په عربو به ستاسی حکومت جوړ شی او عجم به تاسوته جزیه درکوی دا خبره هغه ددی فکر جوړولو له پاره کړي وه، چې د توحیدی نظام غوبنېنه یوازی د خلکو د عقیدو بدلون نه دی- بلکه د اقتدار او څواک بدلون هم دی .

دنبوت په لوړيو دریوکلونوکې رسول الله صلی الله علیه وسلم خلک د حکمت او تبلیغ په واسطه په ځانګړې لیدنوکتنوکې د توحید په عقیده پوهول خوکله چې د نبوت په خلورم کال د الشعرا په سورت کې هغه ته دا حکم وشوچې [خپل نژدی خپلواں دی خبردارکړه نو هغه د صفا په غونډۍ کښی د ټولو قبائلو د نمایندګانو یوه غونډه جوړه کړه او په عامه توګه ئی ورته د توحید بلنه ورکړه- په صحیح بخاری کې خو یوازی دا راغلی دی چې هغه وفرمایل: "زه تاسی ته د الله جل جلاله د عذاب نه دویرولو له پاره راغلیهيم- تاسو ایمان راوړي او خپل ځانوونه ددی عذاب خخه په ځنګ کړي او که نه نو زه تاسی د قیامت په ورڅ د عذاب خخه نه شم ڙغورلاي".

خو ابن سعد رحمه الله علیه چې په 230 هجري کال کې مر شوی

نيو ليك

دی د لاندی الفاظو په زیاتولو سره ئی داسی رانقل کپری دی :
وتدین لكم بها العرب وتدل لكم بها العجم [که چیری تاسو توحید
ومنی نو عرب به ستاسی تابع وگرخی او عجم به ستاسی د لاس لاندی
شی] .¹⁵⁸

د دی نبوی ارشاد خخه دا مقصد دی چې یو توحیدی ریاست به
جور پشی هماغه وه چې حکومت جور پش او د قیصر او کسری مانی ئی
ورېنگی کپری .

ابن سعد رحمه الله عليه په بل خای کې ليکې چې : د عامی بلني د
پیل خخه وروسته محمد خاتم الرسول صلی الله عليه وسلم ترلسوكالو
پوری خلک په همدى خبرو پوهول، هرکال به دحج په وخت کې د
[عکاذ مجنه] او [ذوالمجاز] کلنی میلی خایوکې یوی یوی قبیلی ته
ورته ، هغه قبیلی چې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم به ورتلو په دی
ډول دی :

بنوعامر- بنو محارب- بنوفزاره- بنوغسان- بنو سمره - بنو حنيفه-
بنو سليم- بنو عبس - بنو نصر- بنو البكاء- بنو كنده- بنو كلب- بنو حارث-
بنو عذرہ- الحضارمه

پورته ذکر شوپنچلس قبیلوتہ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم دا
رنګه بلنه رسولی وه
یايه الناس قولوا لا الله الا الله تفلحوا وتملكوبها العرب وتدل لكم
العجم اذا آمنتكم ملوكا في الجنه وابولهبا ورائه يقول لاطيعوه
فانه صابي وكاذب

["ای خلکو! ووایاست چې د یوه الله جل جلاله پرته بل معبدونه
شتنه نو تاسو به کامیاب شی او عجم به هم ستاسی ترلاس لاندی شی
اوکله چې تاسی ایمان را پری نو په جنت کې به هم پادشاهان شی
ابولهبا د محمد صلی الله عليه وسلم تره دده پسی وروسته تللو او ویل

¹⁵⁸ طبقات ابن سعد 1 ټوک 216 مخ

نيو ليك

به ئى چې اى خلکو ! دده خبره مه منى دا صابى او دروغجن دى [.
 کله چې ابوطالب د مرگ په مرض اخته وه نود قريشى سردارانو
 يوهیئت د ابوجهل په مشرى ورته راغى او دا شکایت ئى ورته وکړچې
 ستا وراره زمونږ خدايان نه منى اوته د هغه حمايت او ساتنه کوي
 ابوطالب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وویل وراره جانه ته د خپل
 قوم خخه خه غواپري هغه مبارک وفرمایلی : اريد منهم کلمه تدين لهم
 بها العرب و تؤدي اليهم العجم الجزية [زه له هغوي یوه خبره غواپم
 چې د هغى د منلو په صورت کې به عرب د هغوي تابع وګرځى او عجم
 به یې د لاس لاندی شي او جزيه به ورته ورکوي] .

ابوطالب ورته وویل چې یوازى یوه خبره ؟ رسول الله صلی الله علیه
 وسلم ورته وفرمایل چې : کاكاجانه وواييه چې لاالله الاالله - هيئت ورته وویل
 چې آيا مونږ یوازى د یوه الله جل جلاله بندگى وکړو په قريشى ملت [آخرى
 ملت] کې مونږ تر اوسمه پورى داسى خبره نه وه اوريدلی دا درواغ دی نو
 په همدى وخت کې د ص د سورت لومړۍ اوه آيتونه رانازل شول¹⁵⁹ .
 د عربو او عجمو د حکومت کولو یادونه د مکې دور به بلنوکې
 خکه په بیا بیا کیدله چې مخالفین او موافقین دواړه په دې نسه
 وپوهیږي چې د اسلام دین او د توحید کلیمه د قتدار او خواک بدلون
 غواپري او مکمل اسلامي انقلاب ئى غوبښته ۵۵ .

نه هېڅشي د هېڅرت هسياسي اثرات :

¹⁵⁹ سنن ترمذی ابواب التفسیر سورت ص 2 ټوک 178 مخ - مسنند احمد -
 مسنند ابن عباس لومړۍ ټوک 27 مخ - تفسیر ابن جریر په خلور اسانید 23
 ټوک 125 - طبقات ابن سعد لومړۍ ټوک 202 مخ - تفسیر ابن کثیر 6 ټوک
 47 مخ په حواله د احمد او سنن نسائی - سیرہ ابن هشام لومړۍ ټوک 417
 مخ د 1955 عيسوی کال د مصرچاپ - الکامل د ابن اثیر 2 ټوک 65 مخ -
 تاریخ الامم و الملوك د طبری 2 ټوک 219 مخ

نيو ليك

د مکي د کفارو د مظالمو په اساس د صحابه کرامو رضی الله عنهم هجرت جبشي ته بوازی د پناه اخستولوله پاره نه وه بلکه دا يورنگ سیاسي حکمت عملی هم وه چې مقصداي چې د عربو خخه د باندي د دعوت خپرول وه او د جيши شاهي کورني ترتاشر لاندي راويل وه د جيши مهاجرين دپناه اخستلو په خنگ کې د اسلام بلونکې او ترجمانان هم وه هغوي د دعوت او بلني کارته دوام ورکړ او په دي ترتیب د اسلام اثرات خپریدل حتی چې په هغه وخت کې د جبشي پادشاه نجاشی [اصحمه] هم مسلمان شو او د مدینې د هجرت وروسته ئى هلته د جوړشوي اسلامي حکومت سره د دوستي اړیکې هم ټینګ کړي

د نبوت په پنځم کال د رجب په میاشت کې پنځلس کسانو [يو لسو سرو او خلور بسخو] لومړي څل جبشي [ایتوپیا] ته هجرت وکړ او د بعثت په شپږم کال نړۍ سلوکسانو د دوهم څل له پاره هجرت وکړ. کله چې د قريشو خلکو دا درک کړه چې ددي مهاجرينویه واسطه په جبشه کې هم د محمد صلی الله عليه وسلم بلنه روانه ده او په راتلونکې کې هغه ډير سیاسي اثرلري. نو هغوي عمروبون عاصر رضی الله عنہ عماره بن ولید رضی الله عنہ یا د اسلامه رضی الله عنہا دوینا له مخنی عبدالله بن ابی ربیعه ته قيمتی تحفی ورکړي او د نجاشی در با رته ئى ورواستول ترڅو هغه دا مهاجرين د خپل وطن خخه وشرپ، د قريشی هئيت د شکایت اوږيدونه وروسته پادشاه مهاجرين خپل دربارته راوغونښل د اسلام د پیغام درسولواو د پادشاه د متاثره کولوله پاره دا يو طلائی وخت وه چې د توقع خخه پرته پیدا شو، نو هماګه وه چې د مهاجرينو د نماینده په توګه حضرت جعفر بن ابی طالب شاهی دربارته ولار او د اسلامي اصولو مطابق ئى سلام واچاوه او پادشاه ته ئى سجده ونه کړه درباريانو ورته وویل تا د پادشاه د احترام په خاطر سجده ولی ونکړه حضرت جعفر رضی الله

نيو ليك

عنه ورته وویل : د الله جل جلاله پيغمبر محمد صلی الله علیه وسلم
 مونږ ته حکم کړي چې مونږد الله جل جلاله خخه پرته بل هيچا ته
 سجده ونه کړو، لموټخونه وکړو او زکاتونه ورکړو، ”ددی خبری
 وروسته عمرو بن العاص رضی الله عنہ وویل چې دا خلک د حضرت
 عیسیٰ علیه السلام په هکله له تاسی سره اختلاف لري پادشاه
 پوبنتنه وکړه چې د حضرت عیسیٰ علیه السلام په هکله ستاسو عقیده
 خه ده؟ حضرت جعفر رضی الله عنہ ورته وفرمایل : حضرت عیسیٰ
 علیه السلام د الله جل جلاله په حکم پیدا شوي وه او د هغه پاک روح
 الله جل جلاله پیغام مریم عیها السلام ته القا کړي وه چې هغه ته د
 هیڅ بشر لاس نه وه لګیدلی [هم بستره شوی نه وه] نجاشی رحمه
 الله علیه د حمکي خخه یوډ کې راپورته کړ او وئی ویل چې : اى د
 حبشي خلکو او اى عالمانو او راهبانو! په الله جل جلاله قسم چې دا
 خلک زمونږ د عقیدي خخه ددي ټکي په اندازه هم زیاتی نه وائی د
 دی وروسته ئی مهاجرينو ته په خبرو کې ویل : زه تاسی ته هم بنه
 راغلاست وايم او هغه پيغمبر صلی الله علیه وسلم ته هم بنه راغلاست
 وايم چې تاسی د هغه له لوري دلته راغلی یاست او زه شاهدی
 اوګواهی وايم چې هغه د الله جل جلاله رسول دی چې ذکرئی په
 انجیل کې هم شوی دی او ده غه پیش گوئی حضرت عیسیٰ علیه
 السلام کړي وه ، تاسی زما په مملکت کې هر چيرته چې غواړي
 اوسيدلی شی-که چیری زه د حکومت په چارو کې نښتی نه وائی نو
 زه به په خپله د هغه نبی علیه السلام په دربار کې حاضر شوی واي
 د هغه پنۍ مبارکې به می راجګولای او د هغه قددمو به می پاکولای د
 دی خبرو وروسته ئی د قريشی هیئت سوغات بیتره مسترد کړو.¹⁶⁰
 امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه په مسنند کې د ام سلمه رضی الله
 عنها د روایت له مخی د حبشي د هجرت مکمله قصه رانقل کړي

¹⁶⁰ مسنداحمدلومړی ټوک 461 مخ - مسندا بن مسعود دارصاد بیروت چاپ

نيو ليك

اوهمندا راز يې د مهارخينو د خطيب جعفر رضيالله عنه د ويناو مکمل متن رانقل کړي دی چې هغه د نجاشۍ په دربارکې کړي وه په دی ویناکې د جاهليت د دوره اعتقادی ، اخلاقی او تولنيزی خرابی بياني شوي وي، بيائی د نبی صلیالله علیه وسلم د معبوث کيدو یادونه وکړه او د هغه د تعليماتو لنډيزئی وړاند کړي د هغه وروسته ئی د مکې د قريشو د هغه مظالمو یادونه وکړه چې په مسلمانانو به ئی کول او په آخره کې ئی وویل مونږ ستاسي د ملک په لور په دی خاطر راغلی یو چې دلته به پر مونږ ظلم ونه شی نجاشۍ رحمه الله ورته وویل : آيا له تاسي سره د دی پیغام خه برخه شته چې الله جل جلاله له خوانه په دی نبی صلیالله علیه وسلم راناژل شويدي؟

حضرت جعفر رضيالله تعالى عنه د مریم علیه السلام د سورت لوړۍ برخه تلاوت کړه ، د دی په اوږيدلو نجاشۍ په ژړا شروع وکړه ، تر دی پوري ئی وزړل چې بېره مبارکه ئی په ژړا لمده شوه- د هغه د دربار پادريانو هم په ژړا شروع وکړه ، تردی ئی وزړل چې د هغوي ترمخ پرا ته کاغذونه هم لامده شول او بيما نجاشۍ وویل چې " دا پیغام او د حضرت عيسى علیه السلام تعليمات دواړه د یوه خراغ رنا ده " او بيائی د قريشو هيئت ته وویل چې ولار شي زه دا خلک تاسي ته نه شم درکولاي¹⁶¹.

حضرت جعفر رضيالله عنه د مسلمانانو نماینده او د رسول الله صلیالله علیه وسلم سفیر وه چې په شاهی دربارکې ئی د قريشو سفارتی هيئت ته په سفارتی میدان کې سخته ماتی ورکړه ، دا د رسول الله صلیالله علیه وسلم دعوت هم وه او سیاست هم چې کامياب ثابت شو

¹⁶¹ - مسند احمد لوړۍ توب 201 مخ - سیرت ابن هشام لوړۍ توب 236 مخ -
الکامل د ابن اثیر لیکنه² توب 80 مخ البدایه النهایه د حافظ عماد الدین ابن
کثیر لیکنه³ توب 73-74 مخونه

نيو ليك

وصلی اللہ علیہ و علی الہ و اصحابہ اجمعین

نه ټېبې قرون د اسلامي حکومت پېيل :

د عقبی تړون هم د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سیاسی زیرکتیا
وه چې د هغه په اساس په عربو او عجمو کې د هغه د حکومت بنسټ
کیښوولی شو، چې د هغه یادوونه حضور صلی اللہ علیہ وسلم د قریشو
سردارانو او د عربی قبائلو مشرانو ترمخ کړی وه دا تړون په اصل کې
د اسلامی حکومت پېيل وه .

حضرت سوید بن صامت په مدینه کې هغه اول د نصیب خاوند
' چې د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تر تاثیر لاندی راغی خود بعاث
په نبته کې په قتل ورسید ، دوهم خوش قسمته انسان حضرت ایاس
بن معاذ وه هغه ویلى وه "په اللہ جل جلاله سوګند چې دا بنسی خبری
دی خو هغه هم ډیرژر وفات شو¹⁶² .

د نبوت په یولسم کال دحج په وخت کې رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم د مدینی د یوی قبیلی خزرج د شپږ کسانو سره د منی په عقبه
کې لیدنه وکړه ، هغوي اسلام قبول کړ او وعده ئې وکړه چې د
راتلونکې کال کې د حج په موسم کې به بیسا سره ګوری هغوي بيرته
ولارل او د اسلام تبلیغ ئى شروع کړ، او د مدینی په هرکورکې د رسول
اکرم له صلی اللہ علیہ وسلم د نوم یادوونه شروع شوه .

د هغو شپږو خوش نصیبو صحابه و رضی اللہ عنہم نومونه دا دی :
ابوامامه اسعد بن زاره - عوف بن الحارث - رافع بن مالک - قطبه
بن عامر بن حديثه - عقبه بن عامر بن نابی - جابر بن عبد الله بن ریاب
رضی اللہ عنہم

د نبوت په 12 کال د وعدی مطابق د حج په وخت د منی په کنده کې
دولس کسانو د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سره دوهم خل له پاره

¹⁶² سیرت ابن هشام 1-2 تیکونه 426-427 مخونه

نيو ليك

لیدنه وکړه په دی وخت کې چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغوي
څخه کومه وعده واحسته نوهغه د هغه بیعت [ترون] مطابق وه چې
څوکاله وروسته د ممتحنی د سورت په 12 د ولسم آیت کې د مهاجرو
ښخوڅخه د بیعت د اخیستویه هکله بنوول شوی وه.

همدا علت دی چې د عقبی ترون ته مستند احمد او سیرت ابن هشام
بیعت النساء ویلى دی او حضرت عباده بن صامت رضی اللہ عنہ
فرمایي چې حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم زمونږ څخه دا ډول
بیعت [ترون] اخستی وه.

د الله جل جلاله سره به هیڅوک نه شریکوی- غلابه نه کوی- زنا به
نه کوی - خپل اولاد به نه وژنی- په هیچابه د دروغو تورنه لګوی او
زما نافرمانی به نه کوی، که چیری تاسی په دی وعده وفا وکړه
نوتاسی ته به جنت وی اوکه چا ددی حرامو کارونو څخه یوکارهم
وکړنوبیا د هغه معامله دالله جل جلاله په حواله ده که هغه یې معافوی
اوکه عذاب ورکوی .

د هغه د ولسوکسانو نومونه دا دی :

ابوامامه اسعد بن زراره - عوف بن حarith - رافع بن مالک - قطبہ
بن عامر - عقبہ بن عامر - معاذ بن حarith - زکوان بن عبد القیس -
عبادہ بن صامت - یزید بن ثعلبہ - عباس بن عبادہ - ابوالھشیم بن
التيهان - عویم بن ساعده رضی اللہ عنہم .

ددی بیعت وروسته محمد رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت
مصعب بن عمیر رضی اللہ عنہ د هغوي سره مدینی ته واستاوه هغه د
مدینی منوری د مسلمانانو مشری په غاړه واحسته او د بسوونی او
روزنی او تنظیم او دعوت کارونه ئی نور هم پسی پر منځ بوتله چې په
دی کارکې حضرت اسعد بن زراره رضی اللہ عنہ له ده سره ټیرکومک

نيو ليك

وکړے¹⁶³

د نبوت په 13 کال 73 سپري او 2 بسخى د دريم خل له پاره د نبیا کرم
صلی الله علیه وسلم سره په همدي عقبې کې د لیدنى له پاره راغلى و
په دی خل ئى ورڅخه د اطاعت په خنګ کې د جهاد او کومک کولو
وعده هم واختسته .

حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه د دی بیعت خرنګوالی په
دی توګه بيان کړي دی : مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دا
وعده وکړه چې ستاسی هر حکم به اورو او منو به ئى، که زمونږ طبیعت
ئى وغواړۍ او که وئى نه غواړۍ، مونږ به مالی مصارف په غاره اخلو
که خه هم تنګ لاسي اوسو یا آسوده ، مونږ به په نیکې حکم کوو او د
بدی خخه به منع راورو، د الله جل جلاله له پاره به حقه خبره کوو او د
هیڅ ملامت کونکې پرواه به نه کوو- کله چې د الله جل جلاله رسول
الله صلی الله علیه وسلم زمونږ کلی يېرب [مدیني] ته تشریف
راورې نو مونږ به د هغه کومک کوو او د هغه به داسی ساتنه کوو لکه
خنګه چې د خپلو خانونو، بسخو او اولاد ساتنه کوو او د دی په بدل کې
مونږ یوازی جنت غواړو [نو دا هغه بیعت وه چې مونږ د رسول الله
صلی الله علیه وسلم سره کړي وه] .

ه دولسي نهاید کانو تاکل

د بیعت وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې ما ته
ستاسی له ډلی خخه دولس کسه باوری نمایندگان غوره او راکړې چې
دخپلی قبیلی داسی مسئول او استاذی وی لکه خنګه چې د حضرت
عیسیٰ علیه السلام حواریون کفیلان وه هغوي د خزرج خخه نهه او د

¹⁶³ - طبقات ابن اسعد لومړی توک 220 مخ - سیرت ابن هشام لومړی توک 433 مخ - تاریخ طبری 2 توک 235 مخ - الکامل 2 توک 96 مخ - البدایه والتهایه 3 توک 150 ددی بیعت ذکر صیحیج بخاری په کتاب الایمان باب بیعه العقبة کې هم شوی خود نومونیا د وونه په بخاری او مسند احمد کې نشته

نيو ليك

اوس خخه دری کسه و تاکل ابن حزم ، ابن هشام او ابن سعد رحمه الله عليه د هغوي نومونه په دی توګه ذکر کړیدي .

د خزرج خخه : اسعد بن زراره رضيالله عنہ د رئيس په توګه او سعد بن ربيع ، عبدالله بن رواحه ، رافع بن مالک ، براء بن معروف ، عبدالله بن عمر و بن حرام ، عباده بن صامت ، سعد بن عباده ، مندر بن عمر رضيالله عنهم .

د اوس خخه : اسید بن حضیر ، رفاعه بن عبدالمنذر ، سعد بن خیشمہ رضيالله عنهم¹⁶⁴ .

د همدي بيعت خخه وروسته مسلمانانو هجرت وکړ او نزدي يوه نيمه مياشت وروسته په خپله رسول اکرم صليالله عليه وسلم هم هجرت وکړ او مدینه کې ئى د اسلام مرکز جوړ کړد باوری خلکو تاکل او د بياعت د اخستويه وخت کې د هغوي خخه د اطاعت پرته ، د کومک ، جهاد او نصرت وعده اخستل ددي خبری ثبوت دی چې د عقبی بيعت په اصل کې د یو اسلامی حکومت پیل وه او د بلني په خنګ کې یو سیاسي زیرکتیا هم وه .

په **محمدينه کې د جهتيه لوعزی خطبه**

او د **اسلامي حکومت انساني اصول**

د مشهورو خيرونکو د وينا له مخی محمد صليالله عليه وسلم د ابوبکر صديق رضيالله عنہ په ملګرتيا د نبوت په 13 کال د ربيع الاول په 12 نويته د دوشنبې په ورڅ قبا ته ورسيد ، هلته د یوڅو ورڅو تم کیدونه وروسته مدیني منوري ته روان شو ، هغه د بنو سالم بن عوف په خای کې د لومړي جمعی لموټخ اداکړ او لومړي خطبه ئى وفرمايله

¹⁶⁴- سيرت ابن هشام لومړي توك 442 مخ - طبقات ابن اسعد لومړي توك 222 مخ - تاريخ طبری 2 توك 238 مخ - الكامل 2 توك 99 مخ - وفاء الوفاء - باخبر دار المصطفی د مسہودی لیکنه لومړي توك 230 مخ بیروت چاپ - البدايه والنهايه 3 توك 159 مخ

نيو ليك

چې د خطبه په حقیقت کې د اسلامی حکومت تاسیس په خاطر د
حکومت د مشر په حیث د هغه لوړنې پالیسی جوړونکې بیان وه چې
په هغه کې د اسلامی نظام اساسی اصول او بنستیز احکام واضح کړي
وه دا د جمعی خطبه ابن جیرر او ابن کثیر رحمه الله عليهما پوره
رانقل کړي چې د هغه لنډیز په دی ډول دی .

۱- تقویت:

حاکمیت او الوهیت یواخی دیوه الله جل جلاله صفت دی د همغه
بندگی وکړی او د هغه سره هیڅوک مه شریکوی .

۲- تقوی:

د الله جل جلاله د عذاب او نیو لوڅخه وویریپوی. رینستونی ژوند خو
د دی دنیا ژوندنه دی بلکه د آخرت ژوند دی نو هرکار د آخرت د
کامیابیدو په خاطرکوی .

۳- د قرآن او سنتو پورته والی :

رینستونی لارښوونه ، حقیقی پوهه، او د حق معیاره الله جل جلاله
کتاب او د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم سنت دی - په هر کارکې د
الله جل جلاله د کتاب او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو
پیروی وکړی نو په یوی اسلامی ټولنه کې یواخی قرآن او سنتوته
پورته والی او خواک حاصل دی .

۴- جهاد فی سعیل الله :

د الله جل جلاله د بمنان خپل د بمنان وګهی او د هغه د دین د
غالبولو له پاره جهاد وکړي ئکه چې اسلامی امت ئی د همدى له
پاره غوره کړي دی

۵- اسلامی امته :

ستاسی اسلامی نوم مسلمان دی چې تاسی ټول یوه ټولنه او یو قوم

نيو ليك

ياست او د اسلامى امت په نوم ياد يېږي¹⁶⁵.

دا هغه پنځه بنسټېز اصول دی چې په دی باندی د یوی اسلامى تولنى او یو اسلامى حکومت بنیاد اینښودل شوی دی په دی وینا کې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د مدینې خلکو ته د راتلو سره سم وویل چې اوس به دلته د دنیا پرستی، قبیله پرستی، اوښت پرستی د جاهلى نظامونو په ئای به د توحید، د آخرت په فکر او تقوی باندی ولار اسلامى نظام منځ ته رائئي.

نه چوړه ماقوونه چوړول:

په یوه اسلامى حکومت کې جوماتونه اساسی رول لري څکه چې د لمانځه قائمول د یوه اسلامى حکومت اولین کار دی آدم علیه السلام پر ځمکه باندی د الله جل جلاله لومړۍ خلیفه وه هغه هم د جبریل علیه السلام په لارښونه په مکه مکرمه کېد دنیا پرمنځ لومړۍ جومات ضروری دی چې د یوه اسلامى خلافت لومړۍ بنیادی کار د جوماتونو د نظام جوړول او د عبادت د مرکز انتظام او اهتمام کول دی د لومړۍ پیغمبر علیه السلام سسپه خیر د الله جل جلاله پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم هم تر ټولو لومړۍ کار دا وکړ چې په قباء کې یې د جومات د جوړیدو تیګه کښیښوده او بیا ئى د نبوی مسجد جوړښت پائی ته ورسوډ د هغه وروسته ئى د خپل خان له پاره حجره جوړه کړه . دنیالرونکې پادشاه لومړۍ د خپل خان له پاره مانۍ آبادوی اوبيا د هغه وروسته نورکارونه کوي خود اسلامى حکومت مشر او د کائيناتو سردار لومړۍ مسجد جوړک او بیا ئى د نورو اړتیاو په لور پاملنډ وکړه .

هواخات عقد [نه چوړولی تړون]

¹⁶⁵- تاریخ ابن حریر 255-256 توبک مخونه - البدایه والنهایه 3 توبک

نيو ليك

د هجرت په پنځمه میاشت رسول الله صلی الله علیه وسلم د اسلامی قومیت او دینی ورورولی د ټینګیدو په خاطر د مهاجرينو د اقتصادي کفالت او آبادیدو له پاره ډيرمهم او انقلابی قدم واخیست چې هغې ته د احادیثو سیرت په کتابونوکې "مواخات بین المهاجرين والانصار" ویل شوی دی .

انس بن مالک رضی الله عنہ فرمائی چې :

قد حالف النبي بين قريش والانصار في داري [رسول الله صلی الله علیه وسلم زما په کورکې د قريشو [مهاجرينو] او انصارو ترمنځ د اسلامی ورورولی ترون وکړي و¹⁶⁶] .

د دی ترون یادوونه د صحيح بخاری په ډيرو ځایونوکې شوی ده

167

په مستند احمد کې د ورورولی د ترون د لیکل شوی سند یادوونه هم شوی ده : ان رسول الله صلی الله علیه وسلم کتب كتابا بین المهاجرين والانصار على ان يعقلوا معاقلهم ويفدوا عانיהם بالمعروف والاصلاح بين المسلمين [رسول الله صلی الله علیه وسلم د مهاجرينو او انصارو ترمنځ یو ترون ولیکه چې دوى دواړه به یو د بل سره د دیت په ورکړه کېکومک کوي. یو د بل د بندیانو فديه به ورکوي او د مسلمانانو د اصلاح په لاره کې به کوشش کوي]¹⁶⁸ .

ابن سعد رحمه الله د خلورو مسانيدونو په واسطه د عقد مواخات تفصیل دا رنګه نقل کړي دي کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مدینې ته تشریف راور نو د او انصارو مهاجرينو د بیلو، بیلو و ګرو ترمنځ یې د مواخات [ورورولی] ریښی ټینګکۍ کړي .

¹⁶⁶ - صحيح بخاري بكتاب الكفايه 1 ټوک 306 مخ

¹⁶⁷ - صحيح بخاري المناقب 1 ټوک 533-561 مخونه - التفسير ټوک 659 مخ -

الفرائض 2 ټوک 999 مخ

¹⁶⁸ - عبدالله بن عمرو بن العاص روایت مستند احمد 2 ټوک 204 مخ

نيو ليك

د هغوي ترمنځ دا ورور ولی د یوه بل سره په کومک او حق باندي ولاړه وه او د هغى وخت د انصارو ميراث هم مهاجرينوته ورکول کيده په دی تړون کې 25 کسه مهاجرين او 25 کسه انصاريا د حدیثو نورو روایاتو د ویناله مخی 50-50 کسه شريک وه - د ورورولی [مواخات] دا تړون د بدر د غزا خڅه ترمه شوی وه خوکله چې د بدر د جنګ وروسته دا آيت رانازل شو چې "نسبی ریښه لرونکوته ورکول کيده، خو بیا هم د لری" نو بیا به ميراث نسبی ریښه لرونکوته ورکول کيده، خو بیا هم د اسلامی ورورولی او یو د بل سره د کومک ریښی په خپل خای وي¹⁶⁹. د عقد مواخات په نتيجه کې د مدیني انصارو خپلی ځمکي او باgone د خپلو ځانونو او مهاجرز ورونو ترمنځ د ملکيت په اساس د ويشولو پیشنهاډ وړاندی کړو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : چې دومره زیات بار په تاسی اچول مناسب نه دی البته خپلی ځمکي د مزارعت په خاطر خپلو مهاجرو ورونو ته ورکړي خو په حاصل کې به ئى دواړه ګډياسټي انصارو ووبل چې مونږ ته قبوله ده

170

الوثيقة السياسية

[لوهرۍ ليکل شوی قانون]

په دی وخت کېپه مدینه منوره کې د اوس او خزرج د قبیلو پرته دیهودو دری باالثره قبیلایهم آبادی وي يعني بنونضیر، بنو قریظه او بنو قينقاع . هغوي ته د بلنى د په خنګ کې د دی هم اړتیاوه چې د هغوي سره د سياسی اړیکو خرنګوالی معلوم شی ، او د مهاجرينو، انصارو او یهودو ترمنځ یو ليکلی تړون وشي، چې په هغه کې د حکومت د قانون او اهدافو بنیادي او ضروري مادی ولیکل شي، نو هماغه وه چې

¹⁶⁹- طبقات ابن سعد اتوك 238 مخ

¹⁷⁰- صحيح بخاري كتاب المزارعه 1 اتوك 312 مخ - الہبه 1 اتوك 358 المناقب 1 اتوك 534 مخ

نیو لیک

د بدر د غزا ترمخه د هجرت په لو مرئي کالا و شيقه او سندو ليکل شو.
 د دی مدنی ترون حواله په مسندا احمد رحمه الله د ابن القيم
 رحمه الله په زاد المعاد او د حلبيه په سيرت او هيئي نورو كتابونوکي
 ورکړل شوي خود هغونفصيلات ئى نه دی ورکړي- حافظ عمام
 الدين بن كثير په البدايه کې حواله ورکړي چې د امام ابو عبيده قاسم
 بن سلام په كتاب الغريب کې په دی باندي او برد بحث شوي دی
 الحلبی ليكونکي على بن ابراهیم حلبي رحمه الله چې په 1044هجري
 قمری کې وفات شوي ليکې چې په [الاصل] کې د دی سند پوره
 متن موجود دی ، د الاصل خڅه هغې مقصد د ابن سيدالناس يعمری
 چې په 734 کې وفات شوي كتاب عيون الاثرفي فنون المغازى و
 الشمائيل والسير دی¹⁷¹.

ابن هشام او ابن کثیرد محمدابن اسحق چې په 150 هجری قمری کې وفات شوی په حواله دا سند پوره رانقل کړي دي ، ابن اسحق رحمه الله عليه د مغازۍ او سیر پخوانۍ او مستند امام دی نو په دی خاطرد هغه وینا هم مستنده ګنيل کېږي ، د ابن هشام سیرت او البدایه خخه ددي مهم سراسې، ترون او مدون قانون لنډیز را نقل کوو.

بسم الله الرحمن الرحيم دا تحریری تپون چې د مهاجرینو ، انصارو
او هغه خلکو چې د هغوي تابع دي او په جنګ کې ورسه شريک وي،
ترمنځ لیکل شوی دي :

- 1- ټول مسلمانان يوه ټولنه او یو قوم گنډ کېږي .
  - 2- ټريشی مهاجرین به د پخواپه شان د څلوبندیانو فديه ورکوی او په دیت ورکولوکې به یو د بل کومک کوي .
  - 3- د اوس او خزرج د اته قبیلو نومونه واختستل او ولیکل شوه چې

¹⁷¹ - مستند احمد 204 مخ - زاد المعاد 2 توك 63 مخ 1970 عيسوى كال د مصر چاپ - د الحلبىه سيرت 2 توك 29 مخ 1964 عيسوى كال - البدايه 3 توك 226 مخ - جوامع السير ابن حزم ل يكنه 95 مخ

نيو ليك

- دوی به ټول د پخواپه شان یوبل ته دیت ورکوی او د خپلو بندیانو فدیه به ورکوی لکه خنگه چې د ایمان د خاوندانو اصول دی .
- 4 - د پورورو او تنګ لاسوخلکوبه په نیکه توګه کومک کېږي .
- 5 - د ظالمانو ، مجرمانو او مفسدو خلکو په خلاف به ټول مسلمانان یوکېږي که خه هم د هغوي خخه کوم مجرم د کوم مسلمان زوي هم وي .
- 6 - هېڅ مؤمن به د کافرو د حمایت په خاطریل موء من نه وژنی او نه به د موء من په مقابله کې د کافر حمایت کوي .
- 7 - که ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړي نو هغه به د ټولو پناه ګنډ کېږي
د مسلمانانو مسئولیت به شریک وي .
- 8 - که چیری یهودان زمونې فرمان وړونکېو ګرځی نو په هغوي باندی به ظلم ونه شي بلکه کومک به ورسه کېږي .
- 9 - د مسلمانان صلح به په ګډه وي، خانګړي صلح هیڅ حیثیت نه لري، مګریه ټولنیز ډول چې د کومی باندینې قبیلې سره سوله کېږي د جنګ په وخت کې هیڅ مسلمان په خانګړي توګه سوله نه شي کولای .
- 10- مسلمانانو به په وار وار جهاد ته درومې ګله چې یوه ډله راشی نو بله ډله به لیړل کېږي .
- 11- د ټولو مسلمانانو وينه برابره ده او په حقه او صحیح لاره به هماګه ګنډ کېږي چې متقى وي .
- 12- چاچې کوم مسلمان په ظلم او تیری سره قتل کړي وي نو د هغه خخه به قصاص واختسل شي مګر دا چې د مقتول وارث په دیت اخستلو راضۍ شي، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان متعدد وي .
- 13- د مکې د قریشو [کفارو] سره به نه مالی کومک کېږي او نه به د مسلمانانو په مقابل کې ورته پناه ورکول کېږي .
- 14- دهري معاملی او هر ډول شخپه پريکړه به د الله جل جلاله په کتاب او د محمد صلى الله عليه وسلم د سنتو په اساس کېږي [قانوني]

نيو ليك

پورته والى به قرآن او سنتوته حاصل وي [ ] او د پريکري اختيار به د
حضرت محمد صلى الله عليه وسلم سره وي .

يەھود و پورى تۈلى مادى

15- پە مدینىمنورى باندى دىبرى پە وخت كې به يەھود د مسلمانانو
سەرە پە جنگ كېشىرىك كېپى او د جنگ تاوان بە هم پە گىدە ورکوي خە
چى دا جىڭە د وطن د دفاع جنگ دى .

16- يەھوديان بە پە خېل دين او مسلمان بە پە خېل دين عمل كوى .

17- د يەھوديانو تېلۇ قېيلو او د هغۇي دوستانو تە بە د قانون پە رىاكى
تۈل حقوق حاصل وي لە دوى چى خۆك جرم و كې نو هغە بە د جزا خە
خلاص نە شى .

18- د جرمونو د سزا و روکولو پە وخت كې به هىيخ چۈل خندۇنود را
پىدا كولو اجازە ورنە كېل شى، غولونكى او تېلۇن ماتۇونكى بە خېل ئان
پە خطر كې اچوى ، خەكە چى تحفظ نىكۆخلۈكتە ورکول كېپى .

19- د دى تېلۇن كەونكۈنكتە پە مدینى [يىشىب] كې د هەر دول فتنى او
فساد جورۇل حرام دى .

20- د گاونپى او پناھ اخستونكى لە پارە هم ھمدغە حقوق دى او پە
هغۇي باندى بە هىيخكىلە زىباتى ونه شى .

21- د تېلۇن د گەلۈن كۈنكۈترەنخ كە كەلە كومە شخپە او حادىش را پىدا
شى چې د هغى خەخە فساد جورپىرى، نو د هغە پريکەر بە د الله جل جلالە د
قانون پە اساس حضرت محمد صلى الله عليه وسلم كوى .

22- د مكى قريشىو [كفارو] او د هغۇي دوستانو تە بە پە هىيخ چۈل پناھ
نه ورکول كېپى .

23- د تېلۇن تېلۇن كۈنكى د هەر چا سەرە پە سولە كې برابر شىرىك
دى او د مسلمان پە خىير هرييو يەھودى بە هم د سولى د دى تېلۇن بابىند وي ،
چى د كومى بەھرنى قېيلى سەرە شوي وي .

24- هەر چەلە بە دخېلى سىمى د ساتنى او د هغى خەخە د دفاع لە پارە

نيو ليك

مسئوله وي

25- دا تپون به د ظالم او زياتي کونکې د سزا د ورکولو په لار کې خنډ نه ګنل کېږي : وان الله جار لمن اتقى وبر و محمد رسول الله {صلی الله علیه وسلم } او الله جل جلاله د هغه چا مددګار او حامی دی چې ډير د الله خخه ويريدونکې او نيكو کار وي محمد صلی الله علیه وسلم د الله رسول وي [۱۷۲].

ددي ليکل شووي د هستور شنځه ثابت شووي

سياسي اصول

ا] ټول اسناد او ليکنۍ به په بسم الله سره شروع کېږي دا ځکه چې د حکومت لوی حاکم الله جل جلاله دي .

ب] د حکومت قانون قرآن او سنت دی چې مشرئی محمد صلی الله علیه وسلم دی د 14 - 21 مادو له مخنی

ج] ټولواوسیدونکو د قانون په وړاندی برابر حقوق لري 4 - 16 - 11

17 مادو له مخنی

د] د حکومت دفاع په ټولواوسیدونکو لازمه ده او هیڅ ډول فتنی او فساد ته به اجازه ورنه کړل شي 19-15 مادو له مخنی¹⁷³

د قتال فی نسبیل الله

شخه مقتدی د اسلامی ټکونهت جوړول او تینګکول دی
د مکې په دولس کلنې دوره کې چې کوم مظالم په مسلمانانو وشه او په آخره کې چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د قتل په خاطر د هغى

172- سیرت ابن هشام لومړی توک 510 مخ د 1955 عيسوی کال د مصطفی بالباني 1955 لیکنې - البدایه د حافظ عماد الدین بن کثیر لیکنې 3 توک

224 مخ د 1966 عيسوی کال د بیروت چاب

173 - اصلی لیکنې په 52 مادو باندی مشتمله ده لیکن ما ئی تکرار حذف کړاو د مضمون نتيجه می بیان کړه .

نيو ليك

مبارک کورمحاصره کړای شو، نو پدی اساس د مسلمانانو او د مکې د قريشو ترمنځ د نښتی امکانات را پیدا شوی وه په مدیني کې د حکومت د جو پيدو سره الله تعالى هغوي ته د نښتو اجازه ورکره او د لبې مودي وروسته ئې قتال فی سبیل الله فرض و ګرځاوه.

د بین المللی قانون په اساس د جنګ په حالت کېھیخوک هم د دېمن قافلي ته په خپلود د د کې د اجازي اخستلو پرته د سفر کولو اجازه نه ورکوي د جګړي په حالت کې د دېمن په تجارت بندیزونه لګول او د نورو لارو خخه د هغه تکول او د هغه د قوت ختمول د جنګ یوه برخه ده، جنګ د مکې د قريشو له لوری لوړۍ پیل شوی وه نو په دی خاطر اخلاقاً او شرعاً او همدا راز د قومونو د مسلمه قاعده په اساس دا نه چې د مسلمانانو حق نه وه بلکه پری فرض وه چې په دېمن تجارتی بندیزونه ولګوی او د هغوي قافلته د اسلامی حکومت په حدودو کې د تيريدو اجازه ورنکړي همدا علت وه چې د هجرت په لوړۍ کال نبی صلی الله علیه وسلم د قريشو د قافلوا تکولو په خاطرڅه ټولی ورولیږل او په دی ترتیب د جهاد او قتال سلسله پیل شوهد قتال فی سبیل الله مقصد قرآن

کريم په دی دول بیان کړیده :

أَذْنَ اللَّهِيْنَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ[۱] الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِعَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعَ اللَّهِ الْأَسَاسَ بَعْضَهُمْ بِيَنْعِضُ لَهُدُوتَ صَرَامَعْ وَيَعِظْ وَصَلَواتْ وَمَسَاجِدْ يُذْكُرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَبِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوْيٌ عَرِيزٌ[۲] الَّذِينَ إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَتُوا الزَّكَاةَ وَأَمْرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلَلَّهُ عَاقِبَةُ الْأَمْوَارِ [د الحج سورة 39 تر 41 آياتونو پوري]

[هغو کسانو ته اجازه ورکره شوه چې د هغو پر خلاف په جګره لاس پوري کېږي هکه چې هغوي مظلومان دي او الله په یقيني ډول د هغود ملاتې وس لري دا هغه کسان دی چې له خپلو کورونو خخه په نا حقه

نيو ليك

وویستل شول یوازی په دی جرم چې هغوي وايى "زمونې رب الله دی که الله خلک يو د بل په وسیله دفع نه کړي نو خانقا ګانى، کليسا ګانى، عبادتخانى او جوماتونه چې په هغو کې د الله نوم ډير زیات اخیستل کېږي تول به ونرول شي الله به ارومرو د هغو کسانو سره مرسته وکړي چې د هغه مرسته کوي الله ډير زورور او بر لاسی دی دا هغه کسان دی چې که مونې دوی ته په څمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قایم کړي زکات به ورکړي ، په بنسو چاروبه امر وکړي او له بدیونه به منع وکړي او د تولو چارو پای د الله په لاس دی] .

په جامع ترمذی کې د عبدالله بن عباس رضی الله عنهمما خخه روایت دی چې د قتال په هکله د تولو ترمذه همدا آیت را نازل شوی دی- د دی آیتونو خخه مقصد دا دی چې ظالم د ظلم خخه منع کړي او د اسی حکومت جو پکړي چې په هغه کې د الله جل جلاله د عبادت له پاره آزادی وی د غریبو خلکو اقتصادي حالت بنه شي د بنه والي او نیکې احکام نافذ شي او د بدی تولی لاری چاری ختمی شي . یعنی د ظلم شرک او د فساد د نظامونو په خای د عدل ، توحید او د اصلاح نظام منع ته راشی، په بل خای کپالله جل جلاله فرمائی چې :

وَقَاتُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لله

[د انفال سورت 39 آیت]

[او د دوی سره ترهفه پوري وجنګېږي چې د کفراو شرک غلبه پای ته ورسیېږي او د الله جل جلاله حکم په تولو غالبه شي] .

حافظ ابن کثیر رحمه الله عليه لیکې چې :

ای یکون دین الله هو الظاهر العالی على سائر الاديان

[د الله جل جلاله دین په تولو نورو دینونو غالبه او عالی واوسی]¹⁷⁴

په صحیح بخاری او صحیح مسلم کې د ابو موسی اشعری رضی الله عنہ خخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دیوه پونتنۍ په

¹⁷⁴ - تفسیر ابن کثیر لومړی توك 402 مخ

نيو ليك

خواب کې وفرمایل : " .....

من قاتل لتكون کلمه الله هی العليا فهو في سبيل الله
[هغه خوک چې ددې په خاطر جنگيږي چې یوازی د الله جل جلاله
کلييمه دی پرته اوسي نو په حقیقت کې همدا سپړی د الله جل جلاله په
لارکې جنگيږي] .

د پورتني بيان لنه يزدا دی چې د جهاد او قتال خخه مقصد په زور د
خلکو مسلمانول نه دی، که چېرى تری مقصد دا وايى نو بيا به اسلام کې
د خراج احکام نه واي ، جزие او خراج په همدي خاطرا خستل کيرې چې
غیر مسلم خلک هم په اسلامي حکومت کې په خپل دين عمل و کولاي
شي، حکومت به د هغوي د مال ، خان او آبرو ساته کوي ، د هغه اړتیا به
پوره کوي او د هغوشخه چې د جزئي او خراج له لاره کومي پيسى لاس ته
راخى نوهغه به د هغوي د بهبود په خاطر خروي او حقیقت دا دی چې په
زور سره مسلمان کول ممکن هم نه دی دا خکه چېایمان یواخى د اقرار
کولو خخه عبارت نه دی بلکه د سیني د پراخواли په خنګ کې د تسلیمي
، انقیاد او د زړه د تصدیق نوم هم دی- د جهاد او قتال خخه مقصد د
کفار او مشرکينو د اقتدار ختمول او د اسلامي حکومت جوړول دی او که
چېرى مخکې خخه جو پشوی وي نو بيا د هغى د دفاع او پېښګښت له پاره
جهاد کيرې او جنګ د غلبې په خاطر کيرې او د همدي غلبې نوم اقتدار او
حکومت دی .

د الله جل جلاله په لارکې

د قتال د آيتونو څرانکوالي

د قرآنکريم په خوارلس سورتونو او 47 آيتونو کې د قتال حکم ورکړل
شوي دی او یا د هغى فضيلت بيان شوي دی دی نه پرته پر 15
سورتونو او 28 آيتونو کې یا د جهاد حکم او یا ئى فضيلت بيان شوي
دی - جهاد یوازی جنګ ته نه وائی بلکه جهاد د هر ډول هلوئللو د خخه
ubarat دی که خه ژبه وي ، په قلم وي او د زړه د بدوالۍ یا د مال او نورو

نيو ليك

وسايلو او صلاحيتونو په اساس وي ، خوپه دی شرط چې مقصود ترى د دين غلبه وي، همدا علت دی چې د النحل سورت په 110 آيت د الفرقان سورت په 52 آيت د العنكبوت سورت 66 آيت کې د جهاد ذكر دی په داسې حال کې چې دا سورتونه مکي دی او په مکه د قتال اجازت نه و د قتال د آيتونو نقشه په لاندی دول ده:

د البقره سورت : 154-190-216-244-246 آيتونو

دآل عمران سورت: 13-121-146-157-169-167 آيتونو

د النساء سورت: 74 - 75 - 84-77-76 - 89 - 91 آيتونو

د الانفال سورت: 16 - 39 - 65 آيتونو

د التوبه سورت : 12-13-14-29-36-111 آيتونو

د الحج سورت : 39-58 آيتونو

د الاحزاب سورت : 61 آيت

د محمد سورت : 4-20 آيتونو

د الفتح سورت : 16 آيت

د الحشر سورت : 11-12 آيتونو

د الصاف سورت : 4 آيت

دالحجارات سورت : 9 آيت

دالحديد سورت: 10 آيت

د المزمل سورت چې مکي کې نازل شوي دی او ټول شل آيت دی چې په دی کې د راتلونکې جنګ په هکله مخکې وینا شوي ۵۵ .

دغوراکانهو او د سرايَا ټول شمېر

غزوه په اصطلاح کې هغه سفرته ويل کېږي چې د قتال په اراده بى صورت نیولی وي او په هغه کې د فوئ مشری په خپله محمد صلی الله عليه وسلم کړي وي او سريه هغه جنګي سفر ته ويل کېږي چې په هغه کې د ډلی مشری کوم صحابې رضی الله عنہ ته ورسپارل شوي وي او په خپله رسول الله صلی الله عليه وسلم په هغه کې کډون نه وي کړي .

نيو ليك

زید بن ارقم رضی‌الله عنہ د غزواتو شمیر نولس بنوولی دی¹⁷⁵.
امام ابویعلی رحمه الله علیه د جابر بن عبد الله رضی‌الله عنہ خخه د
غزواتو شمیر یویشت را نقل کړی دی¹⁷⁶.
عبدالرزاق رحمه الله علیه د سعید بن مسیب خخه د غزواتو شمیر 24 را
نقل کړی دی¹⁷⁷.
ابن حزم چې په 456 هجری قمری کال کې مړ شوی د غزواتو شمیر
بنوولی دی¹⁷⁸.
ابن هشام رحمه الله علیه د غزواتو شمیر 26 او د سراياو شمیر 38
بنوولی دی¹⁷⁹.
ابن سعد د واقدی چې په 207 هجری قمری کال مړ شوی ، ابن اسحق
چې په 150 هجری قمری کال مړ شوی او موسی بن عقبه رحمه الله علیهم
چې په 141 هجری قمری کال مړ شوی خخه را نقل کړی چې د غزواتو شمیر
27 دی او د سراياو شمیر 47 دی¹⁸⁰.
ابن عبدالبر رحمه الله علیه - السیره الحلبیه او لا ستیعاب هم د
غزواتو شمیر 27 او د سراياو شمیر 47 بنوول دی¹⁸¹.
لیکن عملاً په نهه غزاګانو کې جنگونه شوی دی چې هغه په لاندی
ډول دی : بدر، احد ، مریسیع، خندق ، قریظه ، خیبر، مکه ، حنین او
طائف .
په شمیرکې د توپییر یو علت همدا دی چې ئینی اشخاصو یوازی د

¹⁷⁵ - صحیح بخاری کتاب المغازی لومړی باب

¹⁷⁶ - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

¹⁷⁷ - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

¹⁷⁸ - جوامع سیر 16 مخ

¹⁷⁹ - سیرت ابن هشام رحمه الله علیه 3-4 ټوک 608 مخ

¹⁸⁰ - طبقات اپن سعد رحمه الله علیه 2 ټوک 5 مخ

¹⁸¹ - الحلبیه 2 ټوک 342 مخ

نيو ليك

مشهورو غزاگانو او سرييو يادونه کړي او خينې نورو ئى پوره شمير بيان
کړي، بل علت ئى دا دی چې خينې غزاگانى د خينو نورو غزاگانو تسمه
ګنډ شوي او جداگانه حیثیت ورته نه دی ورکړل شوی خو دا باید په ياد
وسائل شي چې خينې محدثينو او د سیرت لیکوالانو هره ګه سفر نقل او
حرکت ته غزوه یاسريه يا بعث ويلى دی چې د دېمن په علاقه یې صورت
نيولی وي هغه ئى کړي وي د دېمن د حالاتو د معاملو يا د دېمن سره د
جنګ يا د تبلیغ اویا د کوم تپون له پاره وي په خاطر، دا په دی خاطر چې
په دی هری وظيفي کې د دېمن سره د تکرخطر موجود ووه .

په اټویشت غزواقو کې د فوج قیادات

د «محمد صلی الله علیه وسلم په غاره ۶۶

په اټویشت غزاگانو کې د اسلامی فوئ مشری په خپله رسول الله
صلی الله علیه وسلم په غاره درلوه او دیوه بی مثاله عسکری قوماندان
په صفت ئى د جنګ په ډګرکې د اسلام د مجاهدينو قومانده په خپل لاس
کې اخستي و هرزنګه چې د دی کتاب موضوع د غزاگانو او سرياو
تفصيل وړاندی کول نه دی خوبيا هم د ابن سعد رحمه الله علیه د کتاب
څخه د عسکری او جنګي مهماتو یوه اجمالي خاکه وړاندی کول به د ګتني
څخه خالی نه وي :

د ودان يا ابواه غزاء دوهم هجری قمری کال د صفر میاشت - د
مجاهدين شمير 70 تنه

د بواسطه غزاء دوهم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
مجاهدين شمير 200 تنه

د سفوان غزاء دوهم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
مجاهدين شمير 70 تنه

د ذی العشیره غزاء دوهم هجری قمری کال د جمادی الثاني میاشت
- د مجاهدين شمير 200 تنه

د بدرا الكبرا غزاء دوهم هجری قمری کال د رمضان میاشت - د

نيو ليك

.....
مجاهدين شمير 313 تنه خه کم او يا زيات
د بنو قينقاع غزاء دوهم هجري قمری کال د شوال مياشت - د
مجاهدين شمير ....
د سويق غزاء دوهم هجري قمری کال د ذوالحجه مياشت - د
مجاهدين شمير 200 تنه
د قرقره الکدر غزاء دريم هجري قمری کال د محرم الحرام مياشت -
د مجاهدين شمير 200 تنه
د غطفان غزاء دريم هجري قمری کال د ربيع الاول مياشت - د
مجاهدين شمير 450 تنه
د نجران غزاء دريم هجري قمری کال د جمادی الاول مياشت - د
مجاهدين شمير 300 تنه
د احد غزاء دريم هجري قمری کال د شوال مياشت - د مجاهدين
شمیر 650 تنه
د حمراء الاسد غزاء دريم هجري قمری کال د شوال مياشت - د
مجاهدين شمير 540 تنه
د بنو النضير غزاء خلورم هجري قمری کال د ربيع الاول مياشت - د
مجاهدين شمير ... تنه
د بدر صغری غزاء خلورم هجري قمری کال د ذوالعقدہ مياشت - د
مجاهدين شمير 1500 تنه
د ذات الرقاع غزاء پنخم هجري قمری کال د محرم الحرام مياشت د
مجاهدين شمير 400 تنه
د ذات الرقاع غزاء پنخم هجري قمری کال د ربيع الاول مياشت - د
مجاهدين شمير 400 تنه
د دومه الجندل غزاء پنخم هجري قمری کال د محرم الحرم مياشت د
مجاهدين شمير 1000 تنه
د بنو المصطلق غزاء پنخم هجري قمری کال د شعبان مياشت - د

نيو ليك

.....
مجاهدين شمير ..... تنه
د اهزابو غزاء پنځم هجري قمری کال د ذوالعکده میاشت یا د
شوال میاشت - د مجاهدين شمير 3000 تنه
د نبو قریظه غزاء پنځم هجري قمری کال د ذوالحجه میاشت - د
مجاهدين شمير 3000 تنه
د بنولحیان غزاء شپرم هجري قمری کال د ربیع الاول میاشت - د
مجاهدين شمير 200 تنه
د غابه غزاء شپرم هجري قمری کال د ربیع الشانی میاشت - د
مجاهدين شمير 500 تنه
د حدیبیی غزاء شپرم هجري قمری کال د ذو العقیده میاشت - د
مجاهدين شمير 1400 تنه
د خیبر غزاء اوم هجري قمری کال د محرم الحرام میاشت - د
مجاهدين شمير 1420 تنه
د وادی القری غزاء اوم هجري قمری کال د محرم الحرام میاشت - د
مجاهدين شمير 1382 تنه
د مکې د فتحی غزاء اتم هجري قمری کال د رمضان میاشت - د
مجاهدين شمير 10000 تنه
د جنین غزاء اتم هجري قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدين شمير
12000 تنه
د طائف غزاء اتم هجري قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدين
شمیر 12000 تنه
د تبوک غزاء نهم هجري قمری کال د رجب میاشت - د مجاهدين
شمیر 30000 تنه¹⁸².
د ځیني غزاګانو په تاریخونو او د لښکرو په شميرکې د اهل مغازيو

¹⁸²- طبقات الکبری د ابن سعد لیکنه 2 توک 8 مخ خخه تر 192 پوری 1906 عیسوي کال بیروت چاپ

نيو ليك

تر منع اختلاف موجود دی لکه د ابن اسحق رحمه الله عليه په نزد د احزاب غزاء د پنځم هجرى قمرى کال شوال په میاشت کې شوی ده او د بنوالمصطلق غزاء د شپږم هجرى قمرى کال د شعبان په میاشت کې شوی خوخرنګه چې ما دا تفصیل د ابن سعد رحمه الله عليه خخه راخیستی دی نویه همدی خاطرمی تاریخ او د مجاهدینو شمیرهم ده مغه خخه رانقل کړي دی .

په نبوي دوره کې عسکري قوماندانان

د اسلامی ریاست خخه د دفاع په خاطر عسکري قوماندانو ډير زیات اهمیت ورکړل شوی دی د مدینی په لس کلنہ دوره کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مختلفو ختوکې مختلف صحابه کرام رضی الله عنهم د عسکري قوماندانانو په حیث د خینی عسکري کارونیه خاطراستولی دی ، ددی [سرایاو] خخه د ټولو لوړۍ سریه د حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنہ وہ د هجرت په اومه میاشت چې د روزی په میاشت وہ کې استول شوی وہ . خو تر ټولو زیاتو سرایاو ته ئی زید بن حارث رضی الله عنہ لیږلی دی هغه د اته سریو قوماندانو کړی ده چې وروسته ورته د موتی په نښته کې شهادت وریه برخه شو- ابن سعد د نبوی دور د عسکري قوماندانانو [اماء الجيش] ټول شمیر دیرش بنوولی دی خو بل کوم مورخ د عسکري قوماندانانو دومره تفصیل په کوم ځای کې نه دی بنو دلی خومره چې دی بنو دلی اوییان کړی ئی دی په طبقات کبری کې د عسکري قوماندانانو د نمونو تفصیل چې په شمیر او ترتیب کې تاریخي ملحوظات په نظر کې نیوں شوی دی په دی توګه راغلی دی :

حمزة بن عبدالمطلب - عبیده بن حارث - سعد بن ابی وقاص د ایران فاتح - عبد الله بن حجش اسدی - عمیر بن عدی بن خرشه خطمی - سالم بن عمیرالعمري - محمد بن مسلمه د کعب بن اشرف قاتل - زید بن حارثه - ابو سلمه بن عبد الاسد مخزومی - عبد الله بن انس - منذر بن عمرو الساعدي - عاصم بن ثابت الانصاری - مرشد بن ابی مرشد غنوی -

نيو ليك

عکاشه بن محسن اسدی - ابو عبیده بن جراح - عبدالرحمن بن عوف -
علی بن ابی طالب - عبدالله بن عتیک - عبدالله بن رواحه - عمر و بن
امیه ضمیری - کرز جابر الفهری - عمر بن خطاب - ابوبکر صدیق - بشیر بن
سعد انصاری - غالب عبداللہ لیشی - ابن ابی العوچاء سلمی - شجاع بن
وهب اسدی - کعب بن عمر غفاری - جعفرین ابی طالب - خالد بن ولید -
عمرو بن عاصی د مصروفاتح - ابو قتاده بن ربیعی الانصاری - سعد بن
زید اشهلی - طفیل بن عمرو الدوسی - عینیه بن حصن فزاری - قطبیه بن
عامر بن حدیده - ضحاک بن سفیان کلبی - علقمه بن مجزمدلجمی -
عبدالله بن حذافه سهمی - اسماعیل بن زید - ابو عامر اشعری - جریر بن
عبدالله البجلی رضی الله عنہم .

ددی و روستی دوازو صحابه و ذکر ابن سعد رحمه الله نه دی کړی خو
په صحیح بخاری کې راغلی دی چې ابو عامر اشعری رضی الله عنہ د
او طاس د سربی امیر تاکل شوی وه او هغه په همدي نښته کې شهید شو
او حضرت بیا جریر رضی الله عنہ ئی د هغې تولګۍ امیر تاکلی شو چې په
یمن کې ئىذوالخلصه نومی بت خانی د ورانولو په خاطر لېږلی شوی وه .

په نجیوی هورهکي منطقه هوي اهیران

کان النبی صلی الله علیه وسلم بیعث من الامراو الرسل واحداً بعد
واحد [نبی کریم صلی الله علیه وسلم به امران تاکل او سفیران به ئی یو په
بل پسی استول].^[183]

ابن حجر عسقلانی لیکې چې : والاخبار طافحه بان اهل کل بلد منهم
کانوا يتحاکمون الى الذی امر عليهم و يقبلون خبره و يعتمدون عليه [د
ډیرو روایاتو خخه دا رامعلوم بېری چې د هری سیمی خلکویه د څلوا
ستونځو پریکړه د هغه امیر په واسطه کوله چې په هغوي به تاکل شوی وه د
هغه خبره به ئی منله او په هغه به ئی باور کاوه].^[184]

¹⁸³ - صحیح بخاری کتاب التمنی و اخبار الاحد 5 ټوک 1078 مخ

¹⁸⁴ - فتح الباری 16 ټوک 362 مخ

نيو ليك

رسول الله صلی الله علیه وسلم به د سیموم امرانو ته د خاصو لاربیوونو وروسته د تللو امرکاوه د نمونی په توګه، کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت په لسم کال د حججه الوداع خخه وروسته معاذ بن جبل رضی الله تعالیٰ عنه په پورتنی یمن او ابوموسی اشعربی رضی الله عنہ ئی په بنکتنی یمن د امرانو په حیث ولیپل نو هغوي ته ئی د لیپل په وخت کې داسی لاربیوونی کپری وی : په خلکوبه آسانتیا راپری ، نرمی به اختیاروی او د سختی خخه به ځان ساتی ، په اسلام باندی عمل کونکو ته زیری ورکری خو داسی کړنلاره به نه اختیاروی چې د هغی په اساس خلک د اسلام خخه متنفر شی .

معاذ بن جبل رضی الله تعالیٰ عنہ ته ئی دا لاربیوونه هم کپری وه چې د یمن اهل کتابوته په توحید او رسالت باندی د ایمان راپرلو بلنه ورکوه، ایمان راپرونکو ته د لمانځ په اداکولو تاکیدکوه او د هغوي د اغنيةو خخه زکات اخله او د هغو په مسکینانوئی ويشه¹⁸⁵.

د قران کریم مطابق به پریکړه کوی که چیری په هغی کې بنکاره او واضحه حکم موجودنه وی نو بیا به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو مطابق پریکړه کوی اوکه چیری په هغه دواړو کېهم صریحه اوخرګند حکم په لاس درنه شی، نو بیا به اجتهاد کوی¹⁸⁶.

ابن حزم د 24 عسکری قوماندانانو نومونه ذکر کړی دی خو په هغه کې ئی د زکات د راپلونکو وګړو ځینې نومونه هم اخستی دی¹⁸⁷.

ابن قیم رحمه الله علیه د دولس امرانو نومونه رانقل کپری دی¹⁸⁸.
بلادری رحمه الله علیه په فتوح البلدان کې د امراو یادوونه په مختلفو

¹⁸⁵ - صحيح بخاري كتاب الزكاه 1 توك 187 مخ

¹⁸⁶ - سنن ابو داود كتاب الأقضيه باب اجتهاد الرائي في القضايا - جامع الاصول 10 توك 177 مخ

¹⁸⁷ - جوامع السير 23 مخ خخه تر 25 مخ پوری

¹⁸⁸ - زاد المعاد لومړی توك 47 مخ

نيو ليك

خایونوکې كېيىدە خود خپل دوھم كتاب [إنساب الأشراف] پە لومړۍ جلد کې يې د هغه د تفصیل پە خاطرخانگې باب جوپ كېي دی، د دی اميرانو خخه باذان بن ساسان بن بلاش هم وه چې د بهرام جورد نژاد خخه وه او د ایرانی پادشاهي لخوا پە يمن كې حاكم تاڭل شوی وه خود كسرى د وزلو وروسته مسلمان شو او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه د پخوانى تجربى پە اساس د تبول يمن حاكم وتاکە د هغه وروسته د هغه زوي شهر بن باذان حاكم تاڭل شوی وه او د هغه وروسته بیامختلف صحابه رضى الله تعالى عنهم د دی منطقى د اميرانو پە توګه تاڭل شوی وه .

عتاب بن اسید رضى الله عنه مکه مکرمہ - عثمان بن ابو العاص ثقفى رضى الله عنه طائف - علاء بن الحضر رضى الله عنه بحرین - عمرو بن العاص رضى الله عنه عمان - ابوسفیان بن حرب رضى الله عنه نجران - بازان بن ساسان رضى الله عنه یمن - شهر بن بازان رضى الله عنه یمن - مهاجر بن ابى امية رضى الله عنه یمن - ابان بن سعید بن العاص رضى الله عنه یمن - ابوموسى اشعرى رضى الله عنه د یمن سواحل - معاذ بن جبل رضى الله عنه یمن جند - یزید بن ابى سفیان رضى الله عنه تیماء - شمامه بن اثال رضى الله عنه الیمامه - عمرو بن سعید بن العاص رضى الله عنه وادى قرى [خیبر]¹⁸⁹ - خالد بن سعید بن العاص رضى الله عنه یمن - زیاد بن لبید انصاری رضى الله عنه حضرموت - عمر بن حزم رضى الله عنه نجران کى د اميرانو پە توګه گمارل شوی وو .

د ورنېنیو دری نومونو يادونه علامه بلاذری 470 هجري قمری مېر شوی دی كېي ده¹⁹⁰ .

پەنجيوي ئۇرگى ئە زىگاتت قۇلۇقۇ ئەسەئۇلىيىن
ابن هشام ، ابن حزم ، ابن جریر ، ابن اثیر رحمه الله عليهم تولولىكلى دى چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم پە وخت كې پە

¹⁸⁹ - فتح البارى 16 تۈك 317 مخ - عمدہ القاری 25 تۈك 19 مخ

¹⁹⁰ - فتح البلدان 76 مخ د 1900 عيسىو کال د مصرچاپ

نيو ليك

هرکل کې دزکات درا ټولولو له پاره اميران تاکلی شوي وه ، همدا رازئنی سيمو حاكمان هم دخپلو دندود سرته رسولپرته د زکاتونواو صدقاتو په را ټولولو باندی موظف وه د احاديشهه کتابونوکې د زکاتونو را ټولونکوته مصدقین هم ويل شوي [د صدقو را ټولونکې].

د خومشہرو زکات ټولونکو امرانونو مونه په لاندی توګه دی :
مهاجرین ابی یامیه رضی الله عنہ دیمن په صنعاکې - زیاد بن لبید
انصاری رضی الله عنہ په حضرموت کې - عدی بن حاتم رضی الله
تعالی عنہ په بنوطی او بنواسد کې - زبرقان بن بدر رضی الله تعالی عنہ د
بنوسعد بن زید بله یوه علاقه کې - قیس بن عاصم رضی الله عنہ
دبنو سعد بن زید په یو بل علاقه کې - مالک بن نویره رضی الله تعالی عنہ
په بنو حنظله کې - علاء بن الحضرمی رضی الله عنہ په بحرین کې - علی
بن ابی طالب رضی الله عنہ په نجران - عمر بن خطاب رضی الله تعالی عنہ

191

په نېھوي ډور کې څه هرگزی ټکووست

ټوققت ډېرسټولین

کله کله به رسول الله صلی الله علیه وسلم په مرکزکې د لمانځه د
اماډت او نورو انتظامی امورو د سرته رسولو له پاره په خپل خای یوکس
نائب تاکه څرنګه به چې اکثرو صحابو کرامو رضی الله عنهم به دده
مبارک سره په سفر کې ګډون درلوده نویه دی خاطربه ئى د تیټی مرتبی د
صحابه ووڅخه یوڅوک په خپل خای تاکه، نو د هغه د مرکزی حکومت
موقتو مسئولینو وجدول په لاندی توګه لاس ته راغلی دی :
سعدين عباده انصاری رضی الله عنہ د دوهم هجری قمری کال د ودان
د غزا په وخت - سعدين معاذ انصاری رضی الله عنہ د دوهم هجری

¹⁹¹ - سیرت ابن هشام 3-4 ټوک 600 مخ - جوامع السیر 24 مخ - الکامل د ابن اثیر 2 ټوک 301

نيو ليك

قمرى کال د بواط د غزاء په وخت - زيد بن حارثه رضى الله عنه د دوهم هجرى قمرى کال د سفوان د غزاء په وخت - ابوسلمه عبدالاسد مخزومي رضى الله عنه د دوهم هجرى قمرى کال د ذى العشيره غزاء په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضى الله عنه د دوهم هجرى کال د بدر الكبرى د غزاء په وخت امير - عمر بن ام مكتوم رضى الله عنه د لمانخه د امام په صفت د دوهم هجرى قمرى کال د بدرالکبرا د غزاء په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضى الله عنه د دوهم هجرى قمرى کال د بنوقينقاع غزاء په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضى الله عنه د دوهم هجرى قمرى کال د سويق د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مكتوم رضى الله عنه د دريم هجرى قمرى کال د قراره الکدر غزاء په وخت - عثمان بن عفان رضى الله عنه د دريم هجرى قمرى کال د غطفان غزاء په وخت - ابن ام كلشوم رضى الله عنه د دريم هجرى قمرى کال د بحران غزاء په وخت - عبدالله بن ام مكتوم رضى الله عنه د دريم هجرى قمرى کال د احد د غزاء په وخت - عبدالله بن مكتوم رضى الله عنه د دريم هجرى قمرى کال د حمراء الاسد د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مكتوم رضى الله عنه د خلورم هجرى قمرى کال د بنو النضير د غزاء په وخت - عبدالله بن رواحه رضى الله عنه د خلورم هجرى قمرى کال د بدر صغري غزاء په وخت - عثمان بن عفان رضى الله عنه د پنخم هجرى قمرى کال يا اوام هجرى قمرى کال د ذات الرقاع د غزاء په وخت - سباع بن عرفطه رضى الله عنه پنخم هجرى قمرى کال د دومه الجندل د غزاء په وخت - زيد بن حارث رضى الله عنه پنخم هجرى قمرى کال يا شپرم هجرى قمرى کال د بنوال المصطلق د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مكتوم رضى الله عنه پنخم هجرى قمرى کال د احزاب د غزاء په وخت - عبدالله ابن ام مكتوم رضى الله عنه پنخم هجرى قمرى کال د بنوقريظه د غزاء په وخت - عبدالله ابن ام مكتوم رضى الله عنه شپرم هجرى قمرى کال د بنولحيان د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مكتوم رضى الله عنه شپرم هجرى قمرى کال د غابه د غزاء په وخت - عبدالله بن

نيو ليك

ام مكتوم رضى الله عنه شپرم هجري قمرى کال د حدبيه د غزاء په وخت -
سباع بن عرفطه رضى الله عنه اوام هجري قمرى کال د خير د غزاء په وخت
- عبدالله ابن ام مكتوم رضى الله عنه اتم هجري قمرى کال د فتح مکه
غزاء په وخت محمد بن ياسبع بن عرفطه رضى الله عنهم هجري
قمرى کال د تبوك د غزاء - ابودجانه سماک بن حرشه رضى الله يا سبع
بن عرفطه غفارى رضى الله عنه لسم هجري قمرى کال د حجه الوداع
غزاء په وخت¹⁹².

د رسول الله ﷺ عليه وسلم

وزيران و د شوري نهري

د وزارت او شوري په هکله به په دريم فصل کي تفصيلی خيرنه بشی
خو د پورتنی عنوان لاندی یواخی دا نبورو کېږي چې د رسول الله ﷺ
عليه وسلم په حکومت کې وزیران او مشاورین هم موجود وو چې د ریاست
د کابینې او د اجرایه شوري په نامه یادیدلای شي .

ابوبکر صدیق رضى الله عنه - عمر فاروق رضى الله عنه - عثمان
بن عفان رضى الله عنه - علی بن ابی طالب رضى الله عنه - حمزه رضى الله
عنه - ابو عبیده رضى الله عنه - عثمان بن مظعون رضى الله عنه -
عبدالرحمن بن عوف رضى الله عنه - سعد بن ابی وقاص رضى الله عنه -
طلحه رضى الله عنه - زبیر بن عوام رضى الله عنه - جعفر رضى الله عنه

¹⁹³

په نېړوي د هرکې ليکھوافان

د العلق د سورت په پنځم آيت کې ئى قلم د علم ذريعه بنسولي ده
اګرچې دنبي صلی الله عليه وسلم له پاره امي ويل کمال اویوه معجزه وه
نوپه دی خاطر د هغه د علم ذريعه د الله جل جلاله لخوا وحی وه خود غیر

¹⁹²- البدایه و النهایه د ابن کثیر 5 توبک 110 مخ

¹⁹³- السیره الحلبیه 3 پورک 428 مخ

نيو ليك

نبي له پاره ليك لوست قابليت او كمال گنهل كيرپي، عرب الكامل هغه چا ته وائي چي په ليك لوست ويوهيري لكه خنگه چي قرآنکريم ذكر دی چي عرب قوم امي قوم وه ، خود اسلام د راتلو تر مخه هم هلتنه يوخه خلک وو چي په ليك لوست پوهيدل خو خرنگه چي د هغوي زياتره بى سواده او امي وو نو په دی خاطر قرآن ټولو ته امي ويلی دي . او ورته د امي ويلو یوعلت دا دی چي دا خلک ددين نه بى خبره وو علامه بلاذری حمه الله عليه ليکلایدي چي د اسلام دراتلو تر مخه یویشت کسان په ليك لوست پوهيدل چي په هغوي 17 نارينه او خلور بنجئي وي، د هغوي نومونه په دی چول دی :

- عمر بن خطاب رضي الله عنه - على بن ابي طالب رضي الله عنه -
 عثمان بن عفان رضي الله عنه - ابو عبيده بن جراح رضي الله عنه - طلحه رضي الله عنه - يزيد بن ابي سفيان رضي الله عنه - ابو حذيفه بن عتبه رضي الله عنه - حاطب بن عمر رضي الله عنه - ابو سلمه بن عبد الاسد رضي الله عنه - ابان بن سعيد رضي الله عنه - خالد بن سعيد رضي الله عنه - عبدالله بن سعد بن ابي سرح رضي الله عنه - حويطب بن عبد العزى رضي الله عنه - ابوسفيان بن حرب رضي الله عنه - معاویه بن ابی سفیان رضي الله عنه - جھیم بن الصلت رضي الله عنه - علان الحضری رضي الله عنه - شفا بنت عبدالله عدویه رضي الله عنها - حفصه بنت عمر رضي الله عنهمما - کریمه بنت مقداد رضي الله عنه - ام کلشوم بنت عقبه رضي الله عنها ، په مدینې منوری کې د بنواوس او بنوخرج په قبیلوكې هم د اسلام تر مخه یوشمير خلک په ليك اولوست پوهيدل لکه : سعد بن عباده رضي الله عنه - منذر عمرو رضي الله عنه - ابی بن کعب رضي الله عنه - زید بن ثابت رضي الله عنه - رافع بن مالک رضي الله عنه - اسید بن حضیر رضي الله عنه - معن بن عدی رضي الله عنه - بشیر بن سعد رضي الله عنه - سعد بن ریبع رضي الله عنه - اوس بن خولی رضي الله عنه - عبدالله بن ابی منافق رضي الله عنه - سویدبن صامت رضي الله عنه { چي

نيو ليك

.....¹⁹⁴ دده سره د لقمان صحيفه هم وه {

دا هغه 23 کسان دی چې بلاذری ئى يادونه کړي ده خو په دی کې
يوازى د مکې او مدینې د مشهورو خلکو ذکر شوی دی ئکه چې امكان
شته چې د عربو په باقى بشارونوکې هم خه د ليک لوست خلک موجود وو
کله چې د هجرت نه وروسته اسلامی رياست جو پشو نود ليک فن ته ئى
نوره وده او ترقى هم ورکړه ئکه چې د حکومت د کارونو د پر مختلو له
پاره باسواده خلکوته اړتیا وه .

ابن سعد رحمه الله عليه ليکي چې د بدر د بنديانو له پلې خخه هغه
څوک چې په ليک پوهیده او د فدائی د ورکړي توان ئى نه وه نو هغنوی ته
رسول اکرم صلی الله عليه وسلم وویلی چې تاسی د انصارو زامنو ته ليک
ورزدہ کړي چې همدا ستاسو فديه ده هريوطه ئى لس لس څوانان
وروسيپارل او کله به چې هغو لسوکسانو ليکل ورزدہ کړنوبیا به ئى
¹⁹⁵ پريښو ده

د تاريخ او سيرت په كتابونوکې د نبی صلی الله عليه وسلم د وخت د
ليکونکو صحابو رضی الله عنهم د نومونو تفصيل موجود دی چې په دی
هکله ابن الاثير رحمة الله عليه يولس نومونه درج کړي دی ، خوابن حجر
رحمة الله عليه پنځلس او ابن قيم رحمة الله عليه 17 نومونه راخستی دی
¹⁹⁶

ابن عبد البر رحمة الله عليه چې په 463 هجري قمری کال کې مړي
شوي او حافظ عماد الدین بن کثیر رحمة الله عليه 23 صحابه ونومونه
رانقل کړي دی، حافظ عماد الدين بن کثیر رحمة الله عليه د هغه هرييو
وګړي لنډي سوانح هم بيان کړي دی چې د هغو نومونه په دی ډول دی :

¹⁹⁴ - فتوح البلدان د بلاذری ليکنه 1318 هجري قمری کال چاب

¹⁹⁵ - طبقات د ابن سعد ليکنه 2 ټوک 22 مخ

¹⁹⁶ - الکامل د ابن اثير ليکنه لوړۍ ټوک 313 مخ -فتح الباری د ابن حجر
ليکنه 10 ټوک 397 مخ

نيو ليك

ابي ابن كعب ، زيد بن ثابت ، عبد الله بن سعد بن ابي سرح ، عبد الله بن ارقم زهرى ، على بن ابي طالب ، ابوبكر صديق ، عمر بن خطاب ، عثمان بن عفان ، زبير بن عوام ، خالد بن سعيد بن عاص ، ابان بن سعيد بن عاص ، حنظله اسدی ، علابن حضرمي، خالدين ولید ، عبد الله بن رواحه ، محمد بن مسلم ، عبد الله بن عبد الله بن ابي مغيرة بن شعبه ، عمرو بن عاص ، معاويه بن ابي سفيان ، جheim بن الصلت ، معيقيب بن ابي فاطمه ، شرجيل بن حسنة رضي الله عنهم¹⁹⁷.

د رياض د پوهنتون استاد پروفيسور ډاکټر محمد مصطفی بالاعظمی په دی هکله د كتاب النبی صلی الله علیہ وسلم ترعنوان لاندی یوكتاب ليکلی دی چې په هغه کې ئی د 22 نورو صحابو رضي الله عنه نومونه د مستندو كتابونو په حواله درج کړی دی هغه ليکلی چېکه چیری نور زييات کوبېښ وشی نو نورنومونه هم په لاس رائۍ ليکن تراوشه پوري چې خومره تحقیق شوی دی نو د هغه په اساس د 45 صحابه نومونه په لاس راغلي دی¹⁹⁸.

د اداري نظام بنست په نبوی دورکې اينسپوول شوی دی که خه هم اداري او دفتری نظام د حضرت عمرفاروق رضي الله عنه په وخت کې پرمختګ وکړ، خود دی نظام بنست په ابتدائي توګه د حضرت محمد صلی الله علیہ وسلم په واسطه اينسپوول شوی وه.

ئنی صحابه کرامو رضي الله عنهم به د قرآنکريم د ليکلوكار کاوه چې په دی ډله کې زيد بن ثابت رضي الله عنه ډيرمشهور وه¹⁹⁹.

ابن عبدالبر او ابن حجررحمه الله عليهم ليکلی دی چې په مدینه منوره کې د ليکلوكار زيد بن ثابت کاوه، نو په دی اساس هغه د کاتب النبی په

¹⁹⁷ - الاستيعاب د ابن عبدالبر ليکنه په حاشيه د الاصادبه 1 ټوک 50 مخ -

البدايه د ابن كثير ليکنه 5 ټوک 339 مخ

¹⁹⁸ - كتاب البنی د 1974 عيسوی کال د پیروت چاپ

¹⁹⁹ - صحيح بخاري كتاب فضائل القرآن

نيو ليك

نوم مشهور شوي وه خوئيني نورو صحابو هم د وحى د ليكلو كاركاوه د زيد بن ثابت رضى الله عنه خخه د مخه به د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وحى د ليكلو كارحضرت ابى بن كعب رضى الله عنه كاوه او همدغه صحابى رضى الله عنهم په مدینه منوره کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم لو مرپى كاتب وه²⁰⁰.

حضرت عمر فاروق رضى الله عنه د اسلام د قبلولو د قصى خخه را خرگندىريپى چې د قرآن كريم ليكنه اوكتابت په مکې دوركې شروع شوي وه²⁰¹.

زيد بن ثابت او ابى بن كعب رضى الله عنه د پادشاهانو او قبائلى مشرانو په نوم د خطونو د ليكلو كارهم کاوه.

خيني صحابو به ترۇونە او د سولى ليكونە ليكل لكه على بن ابى طالب رضى الله عنه او خيني نورو صحابە كرامو به د غنيمت د مالونو او نورو سرکاري مالونو درجول ترسە كول، همدا راز په صحيح بخارى کې يو روایت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به د صدقاتو را يولونکو وگرو خخه حساب اخیسته او د هغۇرى سره به ئى محاسبە كولە²⁰².

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدَهُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِيهِ حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ أَبْنَى الْأَنْبِيَّةِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ فَلَمَّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَاسِبَةً قَالَ هَذَا الَّذِي لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَلَا حَلَسْتَ فِي بَيْتِ أَبِيكَ وَبَيْتِ أُمِّكَ حَتَّى تَأْتِيَكَ هَدِيَّتُكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَطَبَ النَّاسَ وَحَمِدَ اللَّهَ وَأَنْتَيَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ

²⁰⁰ - الاستيعاب په حاشیه الاصحابه باندى 1 تۈك 50 مخ

²⁰¹ - سنن دارقطنى نهى المحدث عن من القرآن باب 1 تۈك 123 مخ

²⁰² - صحيح بخارى الأحكام باب محاسبە العمال

نيو ليك

أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَسْتَغْفِلُ رِحَالًا مِنْكُمْ عَلَى أُمُورٍ مِمَّا وَلَانِي اللَّهُ فَيَأْتِي أَحَدُكُمْ
فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أَهْدَيْتُ لَيْ فَهَلَا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَبَيْتِ أُمِّهِ
حَتَّى تَأْتِيَهُ هَدِيَّتُهُ إِنْ كَانَ صَادِقًا فَوَاللَّهِ لَا يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ هِشَامُ
بِعَيْرِ حَقَّهُ إِلَّا حَاءَ اللَّهُ يَحْمِلُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا فَلَأُغَرِّ فَنَّ مَا حَاءَ اللَّهُ رَجُلٌ بَعْرِ لَهُ
رُعَاءُ أَوْ بَقَرَةً لَهَا حُوَارٌ أَوْ شَاءَ تَيْعَرُ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ أَلَا
هُلْ بَكَّعْتُ

حَيْنَى صَاحِبُو بَهْ دَمَالِي اُمُورُو سَنْدُونَه لِيَكِلْ خَكَهْ چِي دَدِرِيمِى
سِپَارِى دَبَقْرِى دَسُورَتْ پَه 382 آيتَ كِي دَمَالِي مَعَامِلَو دَلِيكِلُو حَكْم
شَوِى دَى ، دَحَيْنَى روَايَتُونَو خَخَه رَا خَرْكِنْدِيرِى چِي دَخَلَكُو دَشَمِيرَ او دَ
عَسْكَرِى رَضَا كَارَانُو نَوْمُونُو دَرَجَ كَوْلُو بَنْسَتَ هَمَ اِبِنْسُودِى شَوِى وَه
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفيَّانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِيهِ وَائِلِ عَنْ
حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَكْتُبُوا لَيْ مَنْ تَلَفَّظَ
بِالْإِسْلَامِ مِنَ النَّاسِ فَكَتَبْتُ لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةَ رَجُلٍ فَقَلَّتَا تَعْخَافُ وَتَخْنُ أَلْفُ
وَخَمْسُ مِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْنَا اِبْنِيَنَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لِيَصُلِّي وَحْدَهُ وَهُوَ خَائِفٌ
حَدَّثَنَا عَبْدُ الدُّنْعَى عَنْ أَبِيهِ حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ فَوَجَدْنَاهُمْ خَمْسَ مِائَةَ قَالَ أَبُو
مَعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتٍّ مِائَةٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ

[دَحْضَرَتْ حَذِيفَهْ بَنْ يَمَانْ خَخَه روَايَتَ شَوِى دَى چِي بَوْخَلْ رَسُولَ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَرِمَايِلْ: مَا تَهْ دَهْغَه خَلَكُو نَوْمُونَه وَلِيَكِي چِي دَ
اسْلَامَ كَلْمَه وَائِلِي ، نَوْ دَپِنْخَلَسْ سُوه خَلَكُو نَوْمُونَه مو وَرَتَه وَلِيَكِلْ] .

دا روَايَتْ سَفِيَّانَ ثُورَى دَاعِمَشِ او اَبِيهِ وَائِلِ دَحِيفَه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
خَخَه روَايَتْ كَرِي دَى خُوكَوم روَايَتْ چِي اَبُو حَمْزَه دَابُو مَعَاوِيَه لَه خَوْلَى نَقْلَ كَرِي
دَى دَبَاسَوَادُو شَمِيرَ دَشِيرَ سُوه او اوَه سُوه پَه منْخَ كَي بَنْسُولَ شَوِى²⁰³ .
ابن حجر رَحْمَه اللَّهُ عَلَيْهِ لِيَكِي چِي ابن التَّيْنِ رَحْمَه اللَّهُ عَلَيْهِ پَه بَورَه اَعْتَمَاد

²⁰³ - صَحِيحُ بَخَارِي كِتَابُ الْجَهَادِ لَوْمَرِى يَوْكَ 430 مَخ

نيو ليك

ليکلى دى چې دا حکم د خندق د غزا په وخت کې ورکړل شوی وه خو علامه داودي رحمه الله عليه ليکلى دى چې کيداишی دا حکم د حديبيه په وخت کې ورکړل شوی وي - خو زما نظردا دى چې کيداишی دا حکم ئى د احمد د غزا په وخت کې ورکړشوي وي خويه شميرکې د توپير علت همدا بنوول شوی دى چې دكتابت حکم په مختلفو وختونوکې ورکړل شوی دي .

ابن حجررحمه الله عليه فرمایي چې :

و في الحديث مشروعيه كتابه دوادين الجيوش وقد تعيين ذلك عند الاحتياج الى تمييز من يصلح للمقاتله عمن لا يصلح²⁰⁴.

[دادي حدیث خخه دا معلومېږي چې د عسکرو درجول او ليکل مشروع دی او هغه وخت ضروري گرځي چې کله چې د جنګ د قابلیت لرونکو او قابلیت نه لرونکو ترمنځ د بیلتون اړتیا پیدا شی]

حَدَّثَنَا قُتْبَيْةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفِيَّانُ عَنْ عَمْرُو عَنْ أَبِي مَعْبُودٍ عَنْ أَبْنَى عَبَّاسَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَعْلَمُنَ رَجُلٌ بِإِمْرَأَةٍ وَلَا تُسَافِرَنَ إِمْرَأَةٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكْتُبْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا وَخَرَجَتْ أَمْرَأَتِي حَاجَةً قَالَ اذْهَبْ فَحُجْ مَعَ أَمْرَأَتِكَ

[د ابن عباس رضي الله عنه خخه روایت د چې: یو سړۍ وویل چې ای رسول الله صلی الله عليه وسلم زما نوم د فلاںکې غزاء د تلونکو په ډله کې ليکلى شوی دي او زما بنسخه حج ته تلل غواړي او تا ویلی د چې د بنسخه سره حج ته ولار شه²⁰⁵].

دادي روایت خخه دا معلومېږي چې د فوځۍ سربښدونکو د نوم د ليکلو دفتر په نبوی دورکې په ډېره ساده توګه جوړ شوی وه، هغه خلک چې وائي چې مسلمانانو دفتری نظم د ایرانيانو خخه زده کړي وه نو د هغوي دا خبره اصولاً غلطه ده که خه هم د نورو هيپادونو د تجربو خخه ګتيه اخستل کومه بدہ خبره نه وه نو حضرت عمرفاروق رضي الله عنه به دا

²⁰⁴- فتح الباري 6 ټوک 518 مخ

²⁰⁵- صحيح بخاري لموري ټوک 430 مخ

نيو ليك

گته ترى اخىستى هم وى خود دفترى نظام بنىاد او بنسىت په خپله رسول الله صلی الله عليه وسلم اينسى وە چې د همىدى نظام د بنسىت په اساس د هغه راتلونكى مانى پورته شوه .

په صحيح بخارى کې دكتابت پوري ترلى ابوا ب موجود دى د مثال په توګه : كتابه العلم كتابه الامام الناس يستحب للكاتب ان يكون امينا عاقلاً - كتاب الحاكم الى عماله

په نجھوي دوري کې زباونكى:

رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله جل جلاله په لوربلونكى هم او د مملکت مشرهم وە ، هغه ته د بلنى خطونه او د نظم پوري ترلى نورو ليكونوليريل هم ورپه غاره وە او په نورو ژبو به ورته خطونه هم راتلل ، نويه دى اساس ديوى ژبى يخخه په بلنى ژبى ته د ژبایي ارتيا ليدل كىدە ، امام بخارى رحمه الله عليه د باب ترجمه الحكم ترعنوان لاندى د حكمران له پاره د ترجمان ارتيا ثابتە كېرى ده او دا لاندى حدیث ئى رانقل كېرى دى :

عن زيد بن ثابت رضى الله عنه ان النبي صلی الله عليه وسلم امره ان يتعلم

كتاب اليهود حتى كتبت للنبي كتبه واقراء ته كتبهم اذا كتبوا اليه

[د زيد بن ثابت رضى الله عنه خخه روایت شوی دى چې نبى كريم صلی الله عليه وسلم ما ته د يهودو د ژبى او د هغى د رسم الخط د زده كېرى حكم كېرى وە ما عبراني ژبه زده كېرى او بىا به مى د نبى صلی الله عليه وسلم له پاره خطونه ليكل او د يهودو راغلى خطونه به مى لوستل او هغە ته به مى اورول]²⁰⁶.

ابن حجر رحمه الله عليه فرمایى چې امام بخارى دا روایت په خپل تاریخ کې په متصله توګه رانقل كېرى دى په هغه کې راغلى دى چې زيد بن ثابت رضى الله عنه په 15 ورخو کې ژبه زده كېرى وە - په مسند احمد ، مسند اسحق او مسند ابويعلى رحمه الله عليهم کې د نورو سندونو په

²⁰⁶ - صحيح بخارى كتاب الأحكام 2 توك 1068 مخ

نيو ليك

خنگ کې دا هم راغلى دى چې زيد بن ثابت رضي الله عنه ته رسول الله
صلى الله عليه وسلم د سريانى ژبى د زده کپری حکم هم کپری وه او هغه دا زبه
هم زده کپری وه خکه چې په دواړو ژبوکې به ترجماني ته ضرورت پیدا کيده²⁰⁷.
المسعودي ليکلې د چې زيد بن ثابت رضي الله عنه فارسي، رومي،
قطبي او جبشي ژبى زده کپری وي²⁰⁸.

ابن سعد رحمة الله عليه ليکلې د چې په 7 هجري کال کې کوم
شپږ کسه قاصدان ليېل شوي وه نو هغوي تولود هغى قومونو په ژبو چې
ورته ليېل شوي خبری کولای شوي²⁰⁹.

د مملکت مهرو :

د یو ریاست له پاره سرکاري مهر [الخاتم] ته بنستييز اهميت ورکول
کېږي او د مملکت د مشرخاص مهرد هغه امتيازى نبشه ګهل
کېږي. درسول الله صلی الله عليه وسلم په وخت کېهم الخاتم ته
بنستييز اهميت ورکول شوي وه امام ابوداود په خپل کتاب سنن ابى
داود کېد کتاب الخاتم به نوم یوچانګرۍ فصل ليکلې د چې اته برخى
لرى او 26 حدیثونه ئى په کې رانقل کپری دی.

حَدَّثَنَا أَدْمُ بْنُ أَبِي إِيَّاسٍ حَدَّثَنَا شَعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّؤُمِ قِيلَ لَهُ
إِنَّهُمْ لَنْ يَقْرَءُوا كِتَابَكَ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَخْتُومًا فَأَنْجَدَ خَائِمًا مِنْ فَضْةٍ وَنَفْشَةٍ
مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ فَكَأَنَّمَا أَنْظَرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ
[د انس بن مالک رضي الله عنه خخه روایت د چې کله حضرت

²⁰⁷ - فتح البارى 16 توک 310 مخ - اسد الغابه فى معرفه الصحابه 2
توک 222 مخ د المکتبه الاسلاميه الرياض چاپ - الاستيعاب په حاشیه د
الاصابه لوړۍ توک 552 مخ

²⁰⁸ - سیر الانصار لوړۍ توک 403 1948 عيسوی کال د هندوستان چاپ

²⁰⁹ - طبقات د ابن سعد ليکنه لوړۍ مخ 258 مخ

نيو ليك

رسول الله صلی الله علیه وسلم عجموته د ليکونو د ليپلو اراده وکړه نو
ئینې صحابو رضی الله عنهم ورته وویل چې دا خلک داسی خط چې
مهرپری نه وی لګیدلی نه اخلي، نوهماګه و چې رسول الله علیه وسلم
د سپینو زرو یو مهر [گوته] جور کړ چې پري محمد رسول الله [صلی الله
علیه وسلم ليکلی وه^[210]]

حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنْسٍ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْهِ وَفِي يَوْمِ بَكْرٍ بَعْدَهُ وَفِي يَوْمِ عُمَرَ بَعْدَهُ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانَ حَلَّسَ عَلَى بَعْرِ أَرِيسَ قَالَ فَأَخْرَجَ الْخَاتَمَ فَعَجَلَ يَعْبَثُ بِهِ فَسَقَطَ قَالَ فَاحْتَفَنَا ثَلَاثَةً أَيَّامٍ مَعَ عُثْمَانَ فَنَزَحَ الْبُرْ قَلْمَنْ يَجْدَهُ

[ابن عمر رضي الله تعالى عنه خذه روایت دی چې د حضرت
محمد صلی الله علیه وسلم خذه وروسته دا گوته د حضرت ابو بکر
رضي الله عنه سره وه او د هغه وروسته د حضرت عمر رضي الله عنه سره
وه خو وروسته بیا د حضرت عثمان رضي الله عنه خذه په آریس نومی
یوه کوهی کې ولويده^[211]]

دا حدیث د صحيح بخاری خذه پرته صحيح مسلم ، ترمذی ، ابو داود ،
نسائی او ابن ماجه هم رانقل کړی دی .

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَادٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنْسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَخَذَ خَاتَمًا مِنْ فَضَّةٍ وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ إِنِّي أَتَخَذُ خَاتَمًا مِنْ وَرِقٍ وَنَقَشَتْ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَلَا يَنْقُشَنَّ أَحَدٌ عَلَى نَقْشِهِ

[ابن عمر رضي الله عنه فرمایلی چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حکم ورکړۍ وه چې هيڅوک دی زما د ګوته نه جوړه وی^[212] .

^[210] - صحيح بخاری كتاب اللباس 2 توك 872 مخ

^[211] - صحيح بخاری كتاب اللباس 2 توك 873 مخ

^[212] صحيح مسلم كتاب اللباس - ترمذی په شمایل کې

نيو ليك

.....
حَدَّثَنَا أَبُو مَكِينٌ ثُوْحُ بْنُ رَبِيعَةَ حَدَّثَنِي إِبَاسُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعِيقِيْبِ
وَجَدُّهُ مِنْ قِبْلٍ أَمَّهُ أَبُو ذِئْبٍ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كَانَ حَاتَّمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ مِنْ حَدِيدٍ مَلُوِّيْ عَلَيْهِ فِضَّةٌ قَالَ فَرَبِّمَا كَانَ فِي يَدِهِ قَالَ وَكَانَ الْمُعِيقِيْبُ
عَلَى حَاتَّمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
[دادي سرکاري مهر ساتونکي او امين [امين الخاتم] حضرت معيقيب
بن ابي فاطمه دوسى وه²¹³].

مهرجوول اود هغه له پاره د یوه امين تاکل ددي خبری خرگند ثبوت
دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ریاست مشرهم وه، او د الله جل
جلاله په لوربلونکي [رسول] هم او د ریاست د چارو پرمختګ د هغه د
بلنى او د نبوت د فريضي یوه برخه وه.

په نبوي هورکي دسزا ورکونکي

مجرمانوته د جزا ورکولوپه وخت کې دی ته اړتیاوی چې یوڅوک هغه
ته دسزا ورکولو په خاطر راوغونښل شی، خو هلته یو خه کسان ددي له
پاره تاکل شوی هم وه بلکه دا یو ډول پولیسي قوت وه چې نومونه ئى په
لاندی ډول دی :

علي بن ابی طالب رضی الله عنہ ، زبیرین عوام رضی الله عنہ ، مقداد
بن عمرو رضی الله عنہ ، عاصم بن ثابت رضی الله عنہ ، محمد بن مسلمہ
رضی الله عنہ رضی الله عنہ ، ضحاک بن سفیان کلابی رضی الله عنہ
رضی الله عنہ ، قیس بن سعد بن عباده [وكان قیس بن سعد الانصاری
رضی الله عنہ منه منزله صاحب الشرطه من الامیر] او قیس بن
سعد رضی الله عنہ د رسول الله صلى الله عليه وسلم په دربارکي د پولیسو
د صاحب منصب یا کوتیوال مقام درلو ده²¹⁴.

په نبوي هورکي د بازارونو شارونکي

²¹³ سنن ابو داود كتاب الخاتم - سنن النسائي كتاب الزينة

²¹⁴ زاد المعاد 1 توك 48 مخ - السيره الحيليه 3 توك 422 مخ

نيو ليك

د بازارونو او مارکيتيونو خارنه کول هم د حکومت په غاره وي، ترخو غير شرعی سوداگانی ونه شي ، د تاکلي نرخ نه زيات قيمت وانه خيستل شي، او دغولونی، فريپ ګډون او غش خخه مخنيوي وشي، دغه کارته الحسبة او د دغه کارکونکي ته المحتسب ويل کيري، د مکې د فتحي خخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم سعید بن سعید بن عاص رضی الله عنہ د مکې د بازار د خارونکي په خيرتاكلي وه²¹⁵. د مدیني منوری د بازارونو د خارونی کار په یوخت کې حضرت عمر رضی الله عنہ ته سپارل شوي وه²¹⁶.

په فهيوئي ټهورکي

د اسلامي حکومت سفيران

اسلامي رياست یوفکري او په اصولو ولار رياست وي ، نوپه دي خاطر د سوچې مادی غوبنتنو په بنسټ ولار حکومت په مقابل کې اسلامي حکومت ته د بهرنېو اړیکو د تینګولو له پاره سفيرانو اوقادانو لېږلولته زياته اړتیاوه، نبیا کرم صلی الله علیه وسلم د اللہ جل جلاله رسول وه او د هغه دا مسئوليت وه چې د توحید پیغام د عوامو پرته حکمرانانو او سردارانوته هم ورورسوی ددي مقصد د ترسره کولوله پاره هغه په خاصه توګه کسری اوقيصرته سفيران لېږلی وه چې هغويښوی ليکونه دی دواړو پادشاهانوته رسولی وه ددى نه پرته ئېنوروبیلولو خایونوته هم سفارتی استاذی لېږلی وه .

ابن حزم د هغه لسو ليکونو يادوونه کړي چې هغه صلی الله علیه وسلم د لسو پادشاهانو په نوم لېږلی وه او د هغى ډلې خخه خلورو کسانو اسلام قبول کړي وه²¹⁷.

²¹⁵- الاستعياب په حايشه د الاصاده 2 توك 48 مخ

²¹⁶- الحلبيه 3 توك 424 مخ

²¹⁷- جامع السير 29 توك

نيو ليك

خو ابن هشام د نهوكسانود سفارتونوياد وونه کري د او د حلببي په سيرت کي د اته پادشاهانو په نوم د خطونوياد وونه شوي ده²¹⁸. په دی هکله د تولو زيات خخه تفصيلات ابن سعد رحمه الله عليه بيان کري دي، د سلو هغه ورو او لويو خطونو يادونه کري چې د پادشاهانو يا قبالي مشرانو په نوم ليبل شوي وه، ددي ليكونو خخه خيني تبليغى او بلنيزه بنه لري او خيني د تپونونو په خاطر وه او په خيني نورو کي د شرعى احکامو تفصيلات بيان شوي دی خود پنخلسو ليكونو پرته د نور ولیكونو په هکله دانه ده معلومه شوي چې د کوموشابو رضي بالله عنهم په لاس ليبل شوي دی د هغه پنخلسو سفيرانو نومونه په لاندی ډول دي :

عمروبن امييه ضمرى رضي الله عنه د جبشي پادشاه نجاشى ته ، د حيه بن خليفه كلبي رضي الله عنه د روم قيصرته ، عبدالله بن حذافه سهمي رضي بالله عنه دايران کسرى ته ، حاطب بن ابي بلتعه الخمى رضي الله عنه مقوقيس مصرى ته ، شجاع بن وهب اسدی رضي بالله عنه حارث غسانى سورى ته ، سليمان بن عمرو عامرى رضي الله عنه هوزه بن على يمامه ته ، عمروبن عاص رضي الله عنه د عمان جيفرته ، علاء بن الخضرمى رضي الله عنه د بحرین متذرعبدی ته ، مهاجربن ابي امييه مخزومي رضي الله عنه ديمن حارث عبد الكلال ته ، معاذبن جبل رضي الله عنه يمن ته - مالک بن مراره رضي الله عنه يمن ته - جريربن عبد الله بجلی رضي بالله عنه ذوالكلاع ديمن ته ، عمروبن حزم رضي الله عنه يمن ته ، ابو موسى الشعري رضي بالله عنه يمن ته عياش بن ابي ربیعه يمنی حارث ته²¹⁹.

²¹⁸ - سيره ابن هشام 3 توك 407 مخ - الحلبىه 3 توك 283 مخ

²¹⁹ - طبقات ابن سعد 1 توك 258 مخ - زاد المعاد 45 توك

نيو ليك

ثابت رضى الله عنه فرمایلی دی چې :

کله به چې زه دقرآن کریم دليکلوكخنه فارغه شوم نور رسول الله
صلی الله علیه وسلم به فرمایل ولو له او راته ئی واوروه ، مابه لوسته که
چېرى کوم تکی به پاته شوی وه نو هغه به ئی راته اصلاح کاوه او بیبا به ئی
دا ليکنه اخيسته او خلکوته به ورتللو²²⁰.

عبدالله بن ارقم رضى الله عنه یوخل درسول الله صلی الله علیه وسلم په
نوم د یوه راليپلی شوی خط حواب ولیکه او بیائی هغه ته واوراوه، نو هغه
ورته و فرمایل ډيرېښه دی ليکلی دی²²¹.

ه هېمەت صلی الله علیه وسلم په دربار کې

ه حکومتونو او قبیلو هجرکی او هیئتونه

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ إِنَّا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ إِنَّا أَنَّا
عَابِدُ مَا عَبَدْتُمْ إِنَّا أَنَّمَا عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ إِنَّمَا
[کله چې د الله مرسته راشی او بری [در] په برخه شي او اي [پېغمبره
!] ته وگوري چې خلک ډلی د الله په دین کې داخلېږي نو د رب له ثنا
ستاني سره د هغه تسبيح وکړه او له هغه نه بنښه وغواړه بیشکه هغه ستر
توبه قبلونکې دی].

دا سورت د حججه الوداع په وخت کې په منا کې نازل شوی دی په دی
کې د مکې د فتحی او د ۹ هجري کال دعام الوفود په لور اشاره شوی ده
حکه کله چې د اسلامی ریاست د قوت د مقابلي له پاره په جزیره العرب
کېکوم قوت پاته نه شو، نو د عربیو د هری خندي خخه جرګی او د بیلو
بیلو حکومتونو او قبیلو سفیران د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دربار
کې راحاضر شول ئینی هیئتونه د نهم هجري کال خخه ترمخه راغلی وه
خو ډير په همدى کال راغلل نو د دی امله دی کال ته د عام الوفود کال هم

²²⁰- مجمع الزواید 1 ټوک 159 مخ

²²¹- مجمع الزواید 1 ټوک 159 مخ

نيو ليك

وائى په صحيح بخارى او احاديشه په نوروكتابونوکې د ئىنۇ هيئتونو يادونە شوی ده خوتارىخ پوهانو او مغازى او سيرت لىكىنكود هنۇي ديرتفصيل بىيان كېرى دى .

ابن جرير - ابن هشام او بن اثیر رحمه الله عليهم دى هيئتونو تفصيلات رانقل كېرى دى ، ابن كثير رحمه الله عليه په البدايىه كې دكتاب "الوفود الواردين الى رسول الله صلى الله عليه وسلم" په نوم يو ئانگۈرى فصل لىكلى دى او ديرگىتىه ورتفصيلات ئى بىيان كېرى دى²²² . خود ابن سعد رحمه الله عليه په كتاب الطبقات الكبرى كې د هيئتونو شميرهم ديرنقال شوی دى او ترتيب ئى هم ديربىنه دى، نو دى املە مونى د ابن سعد رحمه الله عليه دكتاب خخە يوم جمل فهرست رانقلۇ خو تفصيلات ئى او س ضرورى نە گىنۇ په طبقاتو كې چىد هيئتونو د شميراو د هغە درانلۇد نىتى په هكىلە چې كوم معلومات شتە هغە مولىكلىدى- او كوم چې معلوم نە دى نو د هغە ئاخى موسىپىن پرى ايننىدى، پە شمير او تارىخ كېكە چىرى د نوروكتابونو سره كوم اختلاف پە نظر راھى، نو د هغە يو علت د خېرنى اختلاف هم دى خو يو علت ئى دا هم دى چې د ئىنى قىيلۇمشران خوشۇ خەلاقى دى .

د مزىنە هيئت پىنځم هجرى قمرى كال 400 تىنە ، د بنواسد هيئت نهم هجرى قمرى كال 10 تىنە ، د بنوفزارە هيئت نهم هجرى قمرى كال 13 تىنە ، د بنومرە هيئت نهم هجرى قمرى كال 13 تىنە ، د بنو شعلبە هيئت لسم هجرى قمرى كال 10 تىنە ، د بنو سعد بن بكر هيئت پىنځم هجرى قمرى كال 1 تىن ، د بنو كلاپ هيئت نهم هجرى قمرى كال 13 تىنە ، د بنو قشىرىن كعب هيئت اتم هجرى قمرى كال 3 تىنە ، د بنو البكاء هيئت نهم هجرى قمرى كال 3 تىنە ، د بنو كنانە هيئت نهم هجرى قمرى كال 1 تىن ، د بنواشجع هيئت پىنځم هجرى قمرى كال 100 تىنە ، د بنو باھله هيئت اتم هجرى قمرى كال 1 تىن ، د بنو سليم هيئت اتم هجرى قمرى كال 900 تىنە

²²² - البدايە و النهايە د حافظ عماد الدین بن كثیر لىكىنە 5 تۈك 40 مخ

نيو ليك

، د بنوقيقه هيئت نهم هجري قمرى كال 13 تنه ، د بنوربيعه هيئت اتم هجري قمرى كال 20 تنه ، د بنونجیب هيئت نهم هجري قمرى كال 13 تنه ، د خولان هيئت لسم هجري قمرى كال 10 تنه ، د صدار هيئت نهم هجري قمرى كال 13 تنه ، د بنوزبید هيئت لسم هجري قمرى كال 10 تنه ، د بلی هيئت نهم هجري قمرى كال ، د بهراء هيئت 13 تنه ، د بنوعذره هيئت نهم هجري قمرى كال 12 تنه ، د سلامان هيئت لسم هجري قمرى كال 7 تنه ، د بنوغسان هيئت لسم هجري قمرى كال 3 تنه ، د بنو الحارث هيئت لسم هجري قمرى كال 7 تنه - د بنو الدار هيئت نهم هجري قمرى كال 10 تنه ، د رهاوبين هيئت لسم هجري قمرى كال 15 تنه ، د بنواعمر هيئت نهم هجري قمرى كال 10 تنه ، د بنو النخ هيئت لسم هجرى قمرى كال 200 تنه ، د بنو بجيله يمني هيئت لسم هجرى قمرى كال 250 تنه ، د بنوالحمس يمني هيئت لسم هجرى قمرى كال 7 تنه ، د الاشعيريين يمني هيئت اوام هجرى قمرى كال 50 تنه ، د دوس هيئت اوام هجرى قمرى كال 80 تنه ، د ثمالة والحدان هيئت اتم هجرى قمرى كال ، د بنوخشم هيئت لسم هجرى قمرى كال ، د بنوجرام هيئت شپوم هجرى قمرى كال ، د ملوك حمير هيئت نهم هجرى قمرى كال 7 تنه ، د نجران يمني هيئت 14 تنه ، د بنومحارب هيئت 80 تنه ، د بنوعيس هيئت 80 تنه ، د راس بن كلاب هيئت 1 تنه ، د بنوعقيل هيئت 3 تنه ، د بنوجعده هيئت 1 تن ، د بنو عبد بن عدي هيئت 4 تنه - د بنوهلال هيئت 3 تنه ، د بكربن وائل هيئت 5 تنه ، د بنوتغلب هيئت 16 تنه ، د بنونيفه هيئت 13 تنه ، د بنوطى هيئت 13 تنه ، د جعفى هيئت 2 تنه ، د بنومراد هيئت 1 تنه ، د بنوكنده هيئت 13 تنه ، د بنوالصف هيئت 13 تنه ، د خشين هيئت 17 تنه ، د جهينه هيئت 1 تنه ، د بنوكلب هيئت 2 تنه ، د بنو جرم هيئت 2 تنه ، د بنوالازد هيئت 13 تنه ، د بنو همدان هيئت 1 تن ، د سعد العشيره هيئت 1 تن ، د بنوعنس هيئت 1 تن ، د نجران يمني هيئت 14 تنه ، د بنواعمر هيئت ، د شيبان هيئت ، د سعد هذيم هيئت د ملوك حضرت موت هيئت ، د ازد عمان هيئت ، د بنو نوغافق هيئت - د بنوبارق هيئت ، د بنوسلم هيئت ، د

نيو ليك

بنومهره هيئت ، جيشيان هيئت²²³

شجه الوداع

د 23 کاله نبوت او لس کاله حکومت کولو وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم په 25 د ذی القعده په لسم هجری کال کی د حجه الوداع آخري سفر وکړ چې په سفرکې د ګډون کونکوشمیرخومره وه په دی هکله کوم صحیح شمیرمعلوم نه دی خود سیرت په ټولوکتابونوکې راغلی دی چې جموع کثیره او "عدد لا يحصون" [ذیری دلی وی اوبي شماره خلک وه].

په سیرت الحلبیه کېلاندی ویناوی راخستل شوی دی : خولیبنت زره اویا زره - نوی زره - یولک خوارلس زره - یولک شل زره ددی نه هم ډی²²⁴.

د هلوی محدث عبد الحق رحمه الله عليه د یو لکو خوارلس زره او یو لکو خلورویشت زرودوه روایتونه رانقل کړی دی²²⁵.
قاضی منصور پوری رحمه الله عليه د یو لکو خلورویشت زره او یو لکو خلور خلویبنت زرودوه روایتونه راخستی دی²²⁶.
د صحابه کرامو رضی الله عنهم د ټول شمیریه هکله کوم قطعی ثبوت او روایت هم نه شته ابن حجررحمه الله عليه د امام ابوذراعه رازی رحمه الله عليه وینارا نقل کړی ده چې: ټولو هغه بسخواو نارینوچې رسول الله صلی الله عليه وسلم ئیلیدلی ټوله او د هغه خخه یې روایت هم کړی دی د هغوي شمیرد یولک خخه زیات دی.
ابن کثیررحمه الله عليه لیکلایدی چې: د ابوذراعه رازی رحمه الله عليه خخه رانقل شوی ده چې د صحابو رضی الله عنهم شمیر یولکوشل

²²³- طبقات کبری ابن سعد رحمه الله عليه 1 توب 291 مخ

²²⁴- الحلبیه 3 توب 308 مخ

²²⁵- شرح سفر السعادة 27 مخ 1978 عیسوی کال مکتبه نوریه سکھرچاپ

²²⁶- رحمة للعالمين لومړی توب 340 مخ

نيو ليك

..... زروتنو ته رسیده²²⁷.

دامام شافعى رحمه الله عليه خخه روایت دی چې: هغه مسلمانان چې رسول الله صلی بالله علیه وسلم ئى لىدىلى وہ يا يى د هغه خخه خه اورىدىلى وہ شمیربى شپیته زره دی. امام حاکم ابو عبد الله ویلی دی چې دويونكوشاحابورضى بالله تعالى عنهم شمیرنژدی پنځه سوه کسان دی خوامام احمد رحمة الله عليه چې کثیرالروايات دی هغه یواخى 987 کسه صحابو رضى بالله عنهم روایات رانقل کړي دی او په صحاح ستوكې د هغوى پرته دری سو صحابو رضى بالله عنهم خخه روایت کړي دی²²⁸.

د صحابو رضى بالله عنهم په حالاتو باندی خلورو کتابونو ډير شهرت موندلی دی الاستيعاب فی معرفة الاصحاب د ابن عبد البر رحمة الله عليه چې د 3500 د صحابو رضى بالله عنهم پیژند ګلوي په کې شوی ده بل کتاب د ابن الاثیر جزری اسد الغابه فی معرفة الصحابه دی چې په کې د 755 اصحابو رضى بالله عنهم پیژندنه شوی ده او د شمس الدين ذهبی به کتاب التجريد کې د 8808 صحابو رضى بالله عنهم حالات بيان شوی دی.

خلورم کتاب د ابن حجر رحمة الله عليه الاصابه فی تمیز الصحابه دی دا کتاب ډير جامع دی په دی کې 12894 د صحابو رضى بالله عنه ذکر شوی دی خو په هغه کې تکرارهم شته او هغه کوچنیان هم په کې شمیرل شوی دی چې د رسول الله صلی بالله علیه وسلم په وخت کې لابلوغ ته نه وه رسیدلی او د هغه خلکو یاد وونه هم په کې شوی ده چې صحابه نه وه خود غلطی په اساس خینی خلکو په صحابو کې شمیرلی [الله تر تولو بنه پوهیږي].

نېټجهه الوداع خڅې

په حجه الوداع کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دری خلکو ته ویناوی وکړي دذوالحجی په اتم تاریخ په یوم الترویه کې اوهم ئى دعرفی

227 - الا صابه لومړۍ توک دريم مخ

228 - البدایه والنہایه 5 توک 356 مخ

نيو ليك

په ورخ د عرفات په ميدان کې او دريمه په يولسم يا دولسم ذى الحجى په منى کې د دى درى وارو خطبوئه پرته رسول الله صلی الله علیه وسلم د حج په وخت کې په نورو مختلفو خاينوکې هم ويناوي کړي دى په صحيح مسلم کې د عرفات خطبه دا ډول را نقل شوي ده .

بي شکه چې ستاسي وينه او ستاسي مال یو په بل حرام دى لکه خنګه چې تاسی دن ورځي د دى بشاراو د دى مياشتی احترام کوي .

بنسه ويوهیبې چې د جاهليت هريسوه طريقه او هر يو رواج زما د پنسولاندي پا مال شوي دى [هغه بیا مه را ژوندی کوي] .

د جاهليت د زمانی [د اسلام ترمخه] د قتلونو او جنگونو دعوى ختم کړل شوي دی لوړۍ زه د خپلی کورنۍ وينه ختموم یعنید ابن ربيعه بن حارث وينه چې په بنو سعد کې ئې شیدي خکلې وي او بنو هذيل هغه قتل کړي وه [دا د رسول الله صلی الله علیه وسلم د کاکا لمسی وه] .

د جاهليت د زمانی سود ختم کړل شوي دی، تر ټولو لوړۍ زه د خپلی کورنۍ سود ختموم [د حضرت عباس بن عبدالمطلب سود خومره چې وه ټول پری پنسول شو] .

د خپلو پسخوپه هکله دالله جل جلاله نه ويږېږي تاسو هغوي د الله جل الله جل جلاله په نوم د مسئوليت په اساس خپلی پسخو ګرځولي دی او د الله جل جلاله د حکم په اساس تاسی د هغوي جسمونه خپل ځانته حلال ګرځولي دی .

په پسخو دا ستاسي حق دی چې هغه ستاسو په بستره بل چاته د راتلوا جازه ورنکړي، که چيرى هغوي داسۍ وکړي نوهغه د تعزيرې خاطر دومره ووهې چې دو هلو نښي ئې بشکاره نه شي [د دی خخه زنا مقصد نه دی بلکه شرعی پرده نه کول ترى مقصد دی] .

پسخو په تاسو دا حق لري چې هغوي ته په نیکه طريقه خوراک اوکالي ورکړي .

زه تاسو ته هغه خه پرېږدم او هم چې که چيرى تاسو هغه تینګ ونیسى

نيو ليك

نوهیخکله به بىلارى نه شى [د الله جل جلاله كتاب].
 د قیامت په ورئ به له تاسى خخه زماپه هکله پونتنه وشى، نو
 وواياست چې تاسى به خه ئواب وركوى؟ تولو وويل چەمونبىگواهى
 وايچې تا د الله جل جلاله احکام ترمۇپورى رارسولى وه .
 په دى خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم دشهادت گوته پورته کې او
 بىيا ئى دخلکوپه لور د بىكته كولوپه وخت كې وويل اللهم اشهد- اللهم
 اشهد- اللهم اشهد [اى الله جل جلاله ته گواه اوسمه ، اى الله جل جلاله ته
 گواه اوسمه ، اى الله جل جلاله ته گواه اوسمه²²⁹].

وفات

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات په هکله تول اهل سیر رحمه
 الله علیهم او محدثین رضی الله عنهم متفق دی چې دا د دوشنبى ورخ وه
 ددى ذکر د صحیح بخاری په يوه روایت كې هم راغلى دی په دی هکله
 اجماع ده چې د وفات میاشت دریبع الاول میاشت وه خود وفات تاریخ په
 یقینی اوقطعی توګه نه دی تاکل شوی محمد بن اسحاق ، محمد بن سعد ،
 واقدی ، ابن حزم ، ابن هشام او د ابن کثیر رحمه الله علیهم خیرنہ دا ده
 چې هغه په 12 د ریبع الاول 11 هجری قمری کال د دوشنبی په ورخ په غرمه
 کې وفات شوی دی خوموسی بن عقبه ، لیث بن سعد ، ابن شهاب زهري
 ، عروه بن زبیر ، سليمان بن طرحان التیمی ، محمد بن قیس او ابو نعیم
 فضل بن دکین رحمه الله علیهم نظریات دا دی چې هغه په دوھم د ریبع
 الاول وفات شوی دی - حافظ ابو القاسم سهیلی او ابن حجر رحمه الله
 علیهم اونورو همدی وینا ته ترجیح ورکپی ده په دی لې کې ھینئى نورى
 ویناوى هم شته خوچیره مشهوره همدا ده چې په دولسم د ریبع الاول
 وفات شوی دی [الله جل جلاله چىرى بىه پوهىپى]²³⁰ .

²²⁹ صحیح مسلم کتاب الحج باب حجه النبی صلی الله علیه وسلم

²³⁰ السیره النبویه 4 ابن کثیر توك 505 مخ 1978 عیسوی کال - فتح الباری 9

نيو ليك

.....

دريم فصل

﴿ اَنْعَلَاهُ مَنْ كَوَافِتَ بِنَسْتَبِونَهُ ﴾

[لۇھىرى اصل]

﴿ اَللّٰهُ جٰلِ جَلَالٰهُ حَا كَمِيٰتٌ [ ] : ﴾

پە سياسى اصطلاح کې اعلى اقتدار يا مطلق خواک تە حاكمىت واي نوپە دى اساس هغە خوک چى ارادە او خوبىئى د قانون سرچىنە او حکم ئى پە تولۇ لور وى، د خواک خاوند او اعلى حاكم ورته ويل كىربى چى پە شرعى اصطلاح کې ورته تشرىعى حاكمىت ھم ويل كىربى يعنى د قانون حاكمىت ، د اسلامى حکومتى نظام او د شرعى سیاست ، لومپى بنىادى اصل دا دى چى حاكمىت او اعلى اقتدار د مخلوقاتو د خبىتن يو صفت دى د قانون سرچىنە انسانى عقل نە ، بلکە دالله جل جلالە لە خوا وحى دە

نيو ليك

او قرآن او سنتوته په کې د اولیت حق ورکړل شوی. د الهی حاکمیت ثبوت د قرآن ، سنتو د راشیدنو خلفاو د کړنلاری د امتداجماع ، عقل او قیاس ټولو خخه کېږي چې د همدی عنوان لاندی د دغې اساسی اصولو وضاحت او خیرنه کوو .

ه هکم لغوي هفهوم :

دحاکم ماخذ حکم دی چې معنی ئى پريکړه او فرمان ورکول هم راتلاي شي او پوهه او حکمت هم ، ابن منظور افريقي رحمه الله عليه لیکلويدي چې: والحكم العلم والفقه والقضاء بالعدل [حكم، علم او پوهه ته هم ويل کېږي او عادلانه پريکړي ته هم]²³¹

ابن دريد چې په 321 هجري قمری کې وفات شوي ليکې چې : فکل کلمه وعظتك او زجرتك او د عتك الى مكرمه او نهتك من فيبح فهى حکمه و حکم [هره هغه خبره چې تاته پند درکړي یا تاكومي سهوي ته متوجه کړي ، یا تا د کوم بد شیخخه منع کړي، دا رازخبری ته حکمت او حکم هم ويل کېږي]²³²

علامه جمال قرشى ليکې چې : حکم بالضم فرمودن ... و دانش و حکمت [حکم فرمان ... پوهه او حکمت ته ويل کېږي]²³³ . لنډه دا چې حکم په لغت کې شاهي فرمان او عادلانه پريکړي ته وايې چې په مروجه ژبه تری کې مراد د امر او نهی قانون دی] .

ه شعرائي هکم فقهوي هفهوم :

د اصولو د علم پوهانو، شرعی حکم په دی توګه تعريف کړي دی : خطاب الله المتعلق بفعال المكلفين بالاقتضاء والتغيير [شرعی حکم د

²³¹- لسان العرب 3 ټوک 141 ماده حکم - مختار الصحاح 148 مخ د 1967 عيسوی کال د بيروت چاپ - مفردات القرآن 126 مخ - تفسیر ابن جریر لومړي ټوک 557 مخ

²³²- جمهوره الغه 2 ټوک 186 د هندوستان حیدرآباد دکن چاپ

²³³- صراح اللغات 66 مخ باب الميم 1910 عيسوی کال د هندوستان چاپ

نيو ليك

الله جل جلاله هغه فرمان دی چې د هغه په واسطه د بندگانوله پاره ئىنی افعال واجب يا مستحب گرئولي شوی وی او خینی نور پری حرام او بد] ، دغى الهى احکاموته شرعى احکام يا شریعت ویل کیرپى او د هغى رالیبرونکې ته حاکم يا شارع یعنی قانون جورونکې ویل کیرپى²³⁴.

هـ الهى حاکمیت په هکله قرآنی آیاتونه

په قرآنکریم کې د الله جل جلاله د حاکمیت او قانون جورونکې په هکله گن آیتونه راغلی دی په 22 آیتونوکې د حکم د کلیمی او د هغى د مشتقاً و خخه ثابتیبې چې الله جل جلاله حاکم شارع او قانون جورونکې دی چې ددی آیتونونقشه په لاندی توګه ده :

{ د البقره سourt 313 }

{ د ال عمران سourt 23 }

{ د المائدہ سourt 42 ، 43 ، 44 ، 45 ، 47 ، 50 آیاتونه }

{ د الانعام سourt 57 ، 62 ، 114 آیاتونه }

{ د يوسف سourt 40 آیت }

{ د الرعد سourt 37 آیت }

{ د الكهف سourt 26 آیت }

{ د النور سourt 48 - 151 آیاتونه }

{ د غافر سourt 12 آیت }

{ د الشوری سourt 10 آیت }

{ د الممتحنه سourt 10 آیت }

{ د الطور سourt 152 آیت }

{ د القلم سourt 48 آیت }

{ د الدهر سourt 24 آیت }.

ددی دوویشت آیتونو خخه یو خود مثال په توګه وړاندی کوو:

²³⁴- تحریرالاصول سره د شرحی لومړی توک 77 مخ - منهاج الرسول للبيضاوى په حاشیه د تحریرلومړی توک 22 مخ

نيو ليك

أَفْحَكُمُ الْجَاهِلِيَّةَ يَعْمَلُونَ وَمَنْ أَحْسَنَ مِنَ اللَّهِ حَكْمًا لِقَوْمٍ يُوقَنُونَ

[د المائده سورت 50 آيت]

نو ايا بيا د جاهليت پريکره غوارى؟ پداسى حال کې چې کوم خلک په الله باور لرى نو د هغۇرى پە نزد له الله نه بل غوره فيصله کوونكى ھىيغە نشته [.

د دى آيت خخە دا خرگىندىرىپى چې د انسان پە جورپشوي قانون پريکره کول جاهليت دى او شرعى قانون د يوبهترىن قانون پە توگە منل د ايمان باور او يقين غوبىتنە ده.

امام ابن كثير رحمه الله عليه ددى آيت پە تفسيركى د چنگىزخان دكتاب پە حواله ليكلى دى چې: "ھرخوک چې داسى كىنلاره اختياركپى لکە چې چنگىز خان غوره كپى وە نوھغە كافر دى او دھغە پە خلاف جنگ کول واجب دى ترھغە پورى چې هغە د الله جل جلاله او د هغە د قانون پە لور ونه گرخى، او د قرآن او سنتو مطابق د هرى ورى او غتىمى معاملى پريکرى كولو تە تىارنه شى"²³⁵.

أَفَعَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغَى حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

[د الانعام سورت 114 آيت]

إِيَا زَهْ دَالَّهُ نَهْ پَرْتَهْ بَلْ كَوْمَ فَيِصْلَهْ كَوْنَكَىْ وَلَتَهُمْ پَدَاسِيْ حَالَ كَېْ چَېْ هغە تا تە پورە مفصل كتاب لېرلى دى [.

دا چې ھغە پە تاباندى واضحە او خرگىن دكتاب رالېرلى دى نو د هغۇخلەك رویە حیرانوونكى ده چې د الله جل جلاله رالېرل شوئى قانون پريپىدى او د بىشى د جور شوئى قانون لىتە كوى.

إِنَّ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمْرَّ إِلَّا عَبَدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَكَيْنَ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ [د يوسف سورت 40 آيت]

[د فيصلى واك يوازى الله جل جلاله سره دى هغە امركپى چې د هغە

²³⁵- تفسير ابن كثير 2 تۈك 590 مخ

نيو ليك

پرته د بـل هـيـچـا بـنـدـگـيـ مـهـ كـوـئـ دـاـ دـزـونـدـ سـمـهـ سـيـخـهـ لـارـهـ دـهـ خـوـ زـيـاتـرهـ
خـلـكـ نـهـ پـوهـيـبـريـ] .

وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ يَحْكُمُ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

[اد البقه 213 سورت 50 آيت]

[او د هغوي سره بي حق كتاب رايلو خه اختلافونه چي د حق
په باب د خلکو تر مينځه راغلي وو فيصله کړي] .

که د حاکمیت مقام د انسانی عقل پوری وابی نو بیا د انبیاء کرامو د
رالیېلولخه اړتیا وه او د کتابونو د رالیېلولخه حاجت، کتابونه دهمدی له
پاره رانازل شوی دې چې د هری شخري او معاملې پريکړه د هغه په اساس
وکړي شي او هغه د ژوندانه واجب الاطاعت قانون وګرځول شي .

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ .....

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.....

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ .....

[او کوم خلک چې د الله د نازل کړي قانون سره سمه فيصله ونکړي
هماغوی فاسقان دی ... هغوي ظالمان دی ... هماغوی کافران دی ...²³⁶]

کفرېه دوه برخوویشل شوی دی اعتقادی کفراو عملی کفر، که چيری د
الله جل جلاله په حاکمیت او د هغه په قانون باندی اعتقاد او ايمان نه
وی، نوهغه ته اعتقادی کفرويل کېږي او که چيری ايمان وی خود پوهې
سره سره په عملی ډول د هغى په اساس عمل ونه کړای شي نو دی ته
عملی کفر وائی - ظلم هغه ته ويل کېږي چې د یوه حق بل ته ورکړل شي یا
حق لرونکې ته حق ورنکړای شي هغه خوک چې په بشري قانون پريکړه
کوي نوهغه دالله جل جلاله حق مخلوق ته ورکوی. نو دی ته شرك
في الحـكم وـائـي چـېـ پـهـ قـرـانـكـرـيمـ کـيـ وـرـتـهـ لـوـيـ ظـلـمـ وـيلـ شـوـيـ دـيـ

²³⁶ - د المائده سورت 47 - د المائده سورت 45 - د المائده سورت 44 آيتونه

نيو ليك

.....
إِنَّ الشُّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ [د القمان سورت 50 آيت]

همندا چول شرك هم په دوه برخويشل شوي، عملی شرك او اعتقادی شرك ، اوپه همدی توگه د فسق معنی بغاوت سركشی او دالله جل جلاله د بندگی خخنه دباندي کيده دی دا هم په دوه برخويشل شوي دی، اعتقادی فسق او عملی فسق .

حضرت عطا او طاوس رحمه الله عليهم همدی لورته د اشاری کولويه ترڅ کې فرمایلی دی :کفردون کفرو ظلم دون ظلم و فسق دون فسق [کفرهم خو درجی لري، ظلم هم خو درجی لري او فسق هم خو درجی لري]²³⁷
همندا راز محمد بن اسماعيل بخاري رحمه الله عليه هم د کفر او ظلم د پورته ياد شوو درجو په هکله توضيحات ورکړي دی²³⁸.

يو چا د حضرت حذيفه رضى الله تعالى عنہ خخنه پوښتنه وکړه چې دا آيتونه خود بنتی اسرائیل په هکله رانازل شوي دی هغه ورته و فرمایل چې بنتی اسرائیل خوبیا ستاسو ډیرښه ورونه دی چې ترخه ټول د هغوي له پاره شوه او خواپه خواپه ټول ستاسو له پاره ، هيڅکله داسی نه ده، تاسو به هم د هغوي په قدم قدم اخلي .

حسن بصری رحمه الله عليه او ابراهیم نخعی رحمه الله عليه دواړو ویلی دی چې دا آیت خویه بنکاره توګه د بنتی اسرائیلوله پاره راغلی دی، خو زمونږ له پاره هم همندا ډول حکم دی .

ټهه ټهه الطاغوت

[د مھا ملاقو او شخپو پریکړه د طاغوت په واسطه]

په قرآن کريم کېپه یوه بله توګه هم د خداي د حاکمیت ثبوت موجود دی او هغه د طاغوت خخنه د انکار حکم دی د طاغوت په هکله انه آيتونه راغلی سدی نو دلته لو مری آيتونه رانقلوو او بیا د طاغوت حقیقت را

²³⁷-ابن جریر 6 توک 256 مخ

²³⁸- صحيح بخاري كتاب الإيمان باب كفر دون كفرو باب ظلم دون ظلم

نيو ليك

برسیره کوو.

فَمَنْ يَكْفُرُ بِالظَّاغُورَتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدْ أَسْتَمْسَكَ بِالْغَرْوَةِ الْوُقْتَى لَا انْفِصَامَ لَهَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [دالبقره سورت 256 آيت]

【 طاغوت نه انکارشی او په الله بي ايمان را وړ هغه یوه داسی کلكه اسره ونيوله چې هيڅکله ماتیدونکې نه ده او الله د هر خه اوريديدونکې او په هر پوهيدونکې دی] .

په دی آيت کې طاغوت دالله جل جلاله په مقابل کې راغلی دي او د هغه خخه مخه اړونه او سرکشی او د الله جل جلاله په احکامو او فرامينو باندی ايمان را وړلته عروه الوشقی [نه شلیدونکې حلقة او کلكه تکیه ويں شوی ده] کفر بالطاغوت د لاالله غوبښنه ده او ايمان بالله د الاالله غوبښنه ده - د الله جل جلاله د قوانينو خخه پرته د نورو ټولوقوانينو خخه انکارکول او مخ اړول او د الله جل جلاله په قوانينو ايمان را وړل د کلمبي طبيه حقیقت او د توحید مفهوم دی .

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُرْتَأُوْهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُوهُمْ مِنَ الْوَرِإِلَى الظُّلُمَاتِ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [دالبقره سورت 157 آيت]

[او کوم خلک چې د کفر لاره غوره کړي د هغوي ملاتې او مرستندویان طاغوتان دی او هغوي له رينا نه د تربميو لوري ته راکا بری دا کسان دوزخ ته ورتلونکې دی هلتہ به تل اوسيږي] .

نو د دی آيت خخه معلومېږي چې په طاغوت قانون توره تيارة او د الله قانون رينا او روښنائي ده .

أَلَمْ يَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْثَوْا نَصْبِيَا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجُنُبِ وَالظَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا - أُوْلَئِكَ الَّذِينَ لَعَنْهُمْ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنَ اللَّهُ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ نَصِيرًا [دالبقره سورت 51 آيت]

[ایا تا هغو خلکو ته نه دی کتلې چې د کتاب له علم خخه یو خه برخه ورکړه شوی ده او د هغو حالت دا دی چې جبت او اطاغت مني او دد

نيو ليك

کافرانو په باب وايبي چې له ايمان را وړونکو خخه خود همدوی لاره زياته سمه ده ، همداسي خلک دی چې الله پري لعنت کړیدي او په چا باندي چې الله لعنت وکړي بيا ته هغه له پاره مرستندوي نشي ميندلې] .

ددي ايت خخه خرگندېږي چې د طاغوتی نظام پیروي کول د الله جل جلاله د قهر او لعنت سبب ګرځۍ ، او هغه خلک چې دد طاغوت د قانون پیروي کوي هغوي ته د توحید په نسبت د کفر او شرك لاره بنه بنکاري ۰

الَّذِينَ آتَوْا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ لَطَاغُوتٍ فَقَاتَلُوا أُولَئِءِ الْشَّيْطَانَ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانَ كَانَ ضَعِيفًا

[د النساء سورت 76 آيت]

【کومو خلکو چې د ايمان لاره غوره کړیده هغوي د الله په لار کې جنګيږي او هغه خلکو چې کفر کړي د طاغوت په لاره کې جنګيږي نو د شيطان له ملګرو سره وجنګيږي او باور ولري چې د شيطان د سيسى په حقیقت کې دیری کمزوري دی] .

د پورتنې آيت خخه مقصد دا دی چې د الله جل جلاله د کليمى د لوروالى په خاطر جنګ کول د ايمان غوبښنه ده او د طاغوت د قانون د لوروالى په خاطر جنګي دل کفر دی او په خپله طاغوتی نظام په حقیقت کې د شيطان د مکراو فرب خخه عبارت دی

مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِيبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقَرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ

أُولَئِكَ شُرُّ مَكَانًا وَأَصْلُ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

[د المائده سورت 60 آيت]

هغه خوک چې الله جل جلاله ورباندي لعنت وکړ او غضب يې ورباندي رابنكته کړاو له هغو خخه ئى بيزوګانى او خوگان جوړ کړل او هغه چا چې د غير الله اطاعت وکړ نو د هغو درجه لا دیره زياته بدہ او له نیغی او سمي لاري خخه ډير بي لاري شوي دي] .

په پورتنې آيت کې د طاغوت بندګي کونکې او د هغى د قانون پیروان د بيزوګانو خنزيرانو، لعنټيانو او غضب کړا شوو په فهرست کې شمارل

نيو ليك

شوي دى او ويل شوي چي دوى د صحيح لاري خخه بلكل اووبنتى دى .
وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ

[د النحل سورت 36 آيت]

[مون په هر امت کې يو پيغمبر ولېرلە او د هغه په وسیله مو تبول
خبردار كړل چې د الله جل جلاله بندګي وکړئ او د طاغوت خخه خان
وژغورى] .

ددی خخه دا خرگندېږي چې د طاغوت د بندګي او د هغه د قوانينو
خخه د لري والي حکم هر نبی عليه السلام ته ورکړل شوي وه او د تولو
انيماو عليهم الصلوه و السلام د شريعتونو بنست د الله جل جلاله په
حاکميت او د هغه په معیوديت اينسوول شوي دى .

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَتَأْبُوا إِلَى اللَّهِ أَهُمُ الْبَشَرُ

[د الرمز سورت 17 آيت]

[او کومو خلکو چې د طاغوت له بندګي خخه خان وژغوره او د الله
جل جلاله په لوري رجوع وکړه د هغو له پاره زيرى دی نو [اي پيغمبره]
زيرى ورکړه زما هغو بندګانو ته چې په غورسره اوري او د هغى د ډير بنه
اړخ پېروي کوي] .

د زيرى مستحق خلک هغه دی چې د طاغوت د بندګي خخه لري والي
کوي ، پورته اوه آيتونوکې دا خبره په صريحه توګه خرگندېږي چې د حکم
ورکولو ، پريکړي کولو او د قانون جوړولو اختيار طاغوت ته نه دی
ورکړل شوي او په هرمومن فرض دی چې د هغه خخه مخ واپوی او لري
والي تري وکړي .

﴿فَلَمَّا تَفَطَّعَتِ الْفَتَّاحَةُ﴾

﴿لَعْنَتٌ لَّهُ بِوَهَانَوْلِهِ نَظَرَهُ﴾

د طاغوت کليمه د طغى او طغيان يا طغو او طفوی طغوان خخه
اخستل شوي ده - طغى، طغيان، طغو، طفوی او طغوان ددى تولومعناد
اعتدال د پولو خخه وتل دی په کليمو خخه راوتلى کليمه د سرکشی او د

نيو ليك

پولوچخه د او بىتلۇ پە معنا ھىرە استعمال شوي لىكە :

ذَبَّتْ نَمُوذِ بَطَّئُواهَا [دالشمس سورت 9 آيت]

[د شموديانو قوم د خېلى سركشى پە اساس يې حق دروغ وگىل]

فِي طُقَيْنِهِمْ يَعْمَهُونَ [دالبقره سورت 15 آيت - د الانعام سورت 110 آيت]

د الاعراف سورت 186 آيت - د يوتس سورت 11 آيت - د الاسراء سورت 60 آيت

د الكهف سورت 80 آيت - د المونمنون 75 آيت]

[او دوى پە خېلى سركشى كې لىكە د روند پە شان تىيدى كونه خورى]

د طاغوت كليمە د همىدى مادى خخە د مبالغى صىغە ده، چې معنائى

كثير الطغيان يعنى پە سركشى ، نافرمانى او د حدود خخە پە وتلوکى د

تولونە وراندى كىدل دى ، چې يواحى گمراه او سركشه نە، بلكە د كفر او

گمراھى مشر او قائد ھم وى .

لغت پوهانو دى كليمى خرنگوال پە دى توگە بيان كېرى دى :

و الطاغوت يقع على الواحد والجمع والمذكر والمونث وزنه فعلوت

انما هو طغيوت قدمت الياء قبل الغين وهي مفتوحة وقبلها فتحة

فقلبت الفا... و قال ابواسحق رحمه الله عليه كل معبد من دون الله

عزوجل جبت و طاغوت وقال الشعبي وعطاء و مجاهد رحمه الله عليهم

الجيت السحرو الطاغوت الشيطن والكافر وكل راس فى الضلال

[د طاغوت كليمە د واحد ، جمعى ، مذكر او مونث قولو له پارە راھى

چې صرفى وزن ئى فعلوت او ياخ طغيوت دى دلتە ئى "ى" پە "غ" باندى

رامختە كېرى او پە "الف" يى بىلدە كېرى ابواسحق رحمه الله عليه فرمایلى

چې د الله جل جلاله پىرته د بىل هەر چا بىندىكى و كېرى شى نو هەغە جبت او

طاغوت دى شعبي عطار او مجاهد رحمه الله عليهم ويلى دى چې جبت

جادو تە وايى او طاغوت شيطان او جادو كەرتە ھم ويل كېرى او هەغە

سپى تە طاغوت ويل كېرى چې د گمراھى ليدر او قائد دى²³⁹.

²³⁹ لسان العرب 15 توك 9 مخ - مختار لصحاح 393 مخ - مفردات القرآن

نيو ليك

د طاغوت مفهوم د صالحينو له نظره

عمر فاروق رضي الله عنه ، عامر شعيبی ، ضحاک ، او سدی رحمه الله عليهم ويلوي د چي د طاغوت خخه مقصد شیطان دي . او امام راغب اصفهانی ليکلی دی چي : الشیطان اسم لکل عارم من الجن و الانس و الحیوان [د هربندخو يه او سرکشه نوم شیطان دی که خه هم دا انسان وي يا پیری او يا حیوان وي].

ابن عباس او ابن مسعود رضي الله عنهم فرمایي چي : اما شیاطینهم فهم روسهم فیالکفر و قال قتاده قادتهم فیالشر [د منافقود شیطانانو خخه مقصد د کفر او بدی لربونوکی او قیادات کونکی انسان دی].

غالباً چي په قرآن کریم کې په 88 حایتونوکی د شیطان کلیمه یاده شوی ده چي په هغى کې ئى لېتر لېر په خلورو آیتونوکی په خپله انسان ته په خرگند ډول شیطان ويل شوی لکه : د البقره سورت 14 آيت ، ال عمران سورت 175 آيت ، د انعام سورت 112 آيت ، د الناس سورت 6 آيت - کومو صحابو رضي الله عنهم او تابعینو رحمه الله عليهم چي طاغوت په شیطان معنی کړي دی نود هغوى مقصد عام دی [هغه پیریان او انسانان چي خلک بی لاري کوي ، د کفر او د شرك مشری او قیادات کوي هغوى طاغوت دی].

امام فخر الدین رازی په خپل تفسیر کې فرمائی چي : د سوره النساء په 51 آيت کې بی حیی بن احطب او کعب بن اشرف ته جبت او طاغوت ويل شوی دی چي دا آيت د همغوی په هکله را نازل شوی وه دا په دی خاطر چي دی دواړو کوشش کاوه چي خلک د دین خخه واړوی .

د امام مجاهد رحمه الله عليه یوه وینا ده چي : الطاغوت الشیطان فی صوره انسان یتحاکمون اليه و هو صاحب امرهم [طاغوت د انسان په شکل کې شیطان وي چې هغه ته خلک د خپلو شخرو د پریکړی له پاره ورئي او دی د هغوى حاکم او قاضی وي].

ابن جریر طبری رحمه الله عليه فرمایي : صحيح خبره دا ده چي د الله

نيو ليك

جل جلاله په مقابل کې هر سرکش او باغی ته چې د الله جل جلاله خخه پرته بي بندگي وشي طاغوت ويل کيرى که خه هم هغه دا خلک په زور خپل تابع کري وي يا خلکو په خپله خوبىه او مينه د ده بندگي او عبادت شروع کري وي که دا انسان وي يا بت وي يا کوم بل شى 240. حافظ ابن قيم رحمه الله عليه چې په 751 هجري قمرى کال کې وفات شوي ليكلى : هرهغه شى ته طاغوت ويل کيرى چې د هغه له امله بنده د ندگى د پولو خخه ووئى که خه هم د هغه عبادت وشي اويا د هغه تابعداري او اطاعت وشي، د هر قوم طاغوت هغه دى چې هفوئ د خپلو شخرو د پريکرو له پاره د الله جل جلاله او رسول صلی الله عليه وسلم پرته هغه [طاغوت] ته ورخى او دا قوم بىا د هغه عبادت کوي يا د هغه تابع گرخى، پرته له دى چې د هغه بصيرت په واسطه چې الله جل جلاله دوى ته ورکړي دى معلوم کړي چې دا د الله جل جلاله اطاعت دى اوکه نه ؟ دا دى د دى نړۍ طواغيت او شيطانان ، که چيرى تاسي د دوى حالت او کړنه په غور و خيري، نوبه ګورى چې د ټولو خلکو د الله جل جلاله عبادت پري اينسي او د دى طواغيت عبادت او پرستش ئى شروع کري او د الله جل جلاله او د هغى د رسول صلی الله عليه وسلم د قانون پرخاى د طواغيتو په لور د خپل معاملو او شخرو د پريکرو له پاره ورخى 241. د لغت پوهانو اود تفسير د امامانو د پورتنې خيپنې خخه دا ثابتيرې چې کاهن ، ابليس او بت هم طاغوت دی .

او هغه حکمران چې د الله جل جلاله د حاکميت پرخاى خپل حاکميت مسلط کول غواړي او د الله جل جلاله د قانون پرخاى خپل جوړ شوي قوانين او د نورو انسانانو جوړ کړي قوانين نافذول غواړي، هم طاغوت دی په خپله د انسان ، اماره نفس هم طاغوت دى چې د هغه په اساس دی بغاوت او سرکشى ته تياريرې ، الله جل جلاله د دی تولو طواغيتو خخه د

²⁴⁰- ابن جرير 3 ټوک 19 مخ - تفسير روح المعاني 3 ټوک 13 مخ

²⁴¹- اعلام الموقعين لموري ټوک 18 مخ د هندوستان چاپ

نيو ليك

لري والى حكم كپي دي .²⁴²

شريعت او شارع

په خپله د شريعت د کليمي خخه دا ثابتېږي چې یواخى الله جل جلاله شارع او قانون جورونکې بدی شريعت شرعاه شارع او مشرעה په عربى کېلاري ته وائي ، لوی لاري ته شارع وايی او لارښونکې ته شارع هم ويـل کـيـرـي خـوـد قـرـآنـ پـه اـصـطـلاحـ دـ شـريـعـتـ خـخـهـ مـقـصـدـ دـ [الـهـيـ]ـ اـحـکـامـ مـجـمـوعـهـ]ـ دـهـ .

ابن منظور رحمه الله عليه ليکي چې :
والشريعة والشرعه ما من الله من الدين وامر به كالصوم والصلوة
والحج والزكوه وسائر اعمال البر [شريعت او شرع د دين هغه لاره ده چې
الله جل جلاله خپلو بندگانوته تاکلیده او په هغه ئى ورتە د تلو حکم کپي
دى لکه لمونئ ، زکاه ، روژه ، حج غوره اعمال]²⁴².

مشهور تابعى حضرت قتاده رحمه الله عليه فرمایلى دى چې :
والشريعة الفرائض و الحدود و الامر و النهى [شريعت د فرائضو ،
شرعى حدودو ، امر او نهى نوم دى]²⁴³.

د قرآن کريم په دری آيتونوکې د شريعت د کليمي په خنگ کې د الله
جل جلاله د قانون جورونکې په حيث يادکړل شوي دى].

ا [إِكْلُّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَاءَ] [الدـيـنـ سـوـرـتـ 48ـ آـيـتـ]
[مونـبـ لـهـ تـاسـىـ نـهـ دـ هـرـ يـوـهـ لـهـ پـارـهـ يـوـ شـريـعـتـ اوـ يـوـ عـملـيـ تـگـلـارـهـ
تاـکـلـيـ دـهـ].

ټول انبياء عليه السلام او آسماني ملتونه د دين په اصولوکې یو د بل
سره متعدد دی خو هر امت ته د هغى د چاپيرياـل او خاص استعداد مطابق

²⁴²- لسان العرب 8 توك 176 مخ - مختار الصحاح 335 مخ - صراح 317 مخ -

مجمع البحار 2 توك 184 مخ

²⁴³- تفسير ابن جرير طبرى 25 توك 147 مخ

نيو ليك

خاص خاص احکام او لارښونې ورکړل شوی دی .
صحیح بخاری لیکلی چې : ټول پیغمبران علیهم السلام په خپلو
منځوکې میرنې ورونه دی لکه د چا چې پلار یو وي او مورگانی بی بیلې
بیلې وي .

د دی نه همدا مقصد اخستل کېږي چې اصول ټول یو، خو په فروعکې
توبېر شته د "جعلنا" خخه را خرګندېږي چې د قانون او شريعه ورکونکې
يوازۍ او يوازۍ یو الله رب العالمين دی .

**ب [ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَأَيَّغَهَا وَلَا تَشْيَعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا
يَعْلَمُونَ]** [د الجاثیه سورت 18 آيت]

[او ته موای پیغمبره ! د دین په یوه روښانه لاره [شريعه] باندي
برابر کړي بی له دی کبله ته پر هماګي باندي لار شه او د هغو کسانو د
نفسی غوبښنو پیروي مه کوه چې علم نلري] .

په دی آيت کې هوا د شريعه په مقابل کې بسوولی شوی ده او دا ترى
راخرګندېږي چې هغه قانون چې د الله جل جلاله د قانون په خلاف وي هغه
به په هوا او نفسی غوبښنى ولار وي او د هغه جوړونکې یا په هغه عمل
کونکې به ناپوهه او د خپل نفس بنده وي که خه هم د دی قانون جوړونکې
کوم فيلسوف ، يا ديني مشر، يا پادشاه وي او یا د قوم و کیلان ، کارګران
او د هقانان او یا عوام وي .

**ج [أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذِنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ
الْفَصْلِ لَقُضِيَ بِيَتْهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ]**

[د الشوری 21 آيت]

[ایا دا خلک د الله سره داسی شریکان نیسی چې د دوی له پاره بی د
دین داسی طریقی غوره کړي چې الله د هغه اجازه نده کړي؟ که د
فیصلی خبره مخکې نه واي سرته رسول شوی نو د دوی ترمنځ به پېړکړه
صادر کړای شوی وه به باوري توګه د دغه ظالمانو له پاره درناتک عذاب
دی] .

نيو ليك

د پورتنى آيت دوضاحت خخه دارا په ډاڳه کيرپي چې دلته د شرکاو خخه مقصد هغه گدونکونکي نه دی چې خلک ئى دکومک له پاره په غائبانه ډول راغوارپ بلکه مقصد ترى هغه خلک هم دی چې هغه ئى ورسره په تشريع او قانون سازى کې شريکان گرځولي ډي د هغوي په مقرڪپي قوانينو او احکامو باندي خلک داسي روان دی چې ته به وايى همدا شريعت دی او پيروي ئى په دوى ضروري ده ، دا خو داسي شرك دی لکه خنګه چې خوک د الله جل جلاله پرته بل چاهه سجده کوي ، اويا د الله جل جلاله پرته خوک د غيبې کومک له پاره راغوارپ ، د آيت په آخر کې دی ډول خلکو ته ظالمان ويل شوي ، او علت ئى دا دی چې د شرعى قانون په خلاف وضعی قانون جوړول يا په هغه عمل کول شرك دی [ان الشرک لظلم عظيم] په ربنتيا چې شرك ډيرلوی ظلم دی] .

الله اه لتشريعه هاکم پر همني

د الله د کليمي يادونه د قرآنکريم په یو 140 خایيونو کې راغلى ډه په ډيرو ځایوکي دا کليمه د کارجوړونکي، فرياد اوري دونکي، مشکل حل کوونکي او د عبادت او بندګي مستحق په معنى استعمال شوي ډه، خو په ځينو نورو آيتونوکي د قانون جوړونکي، حاکم او د بندګي او د اطاعت د لائق په معنى راغلى ډه ، هسى خود کارجوړولو په خنګ کې د قانون جوړولو عقلی ربط هم شته نوځکه خوک چې کارجوړونکي وي نوبندګي بيا د همغه حق وي .

أَرْأَيْتَ مَنْ أَتَخْذَدِ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَإِنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا

[آتا ته د هغه چا حال ته خير شوي بي چې هغه خپل نفسی خواش خپل خدای گرځولي وي ؟ ايا ته په سمه لاره باندي د داسي چا د راولو مسئوليت پر غاره اخيستلي شي ؟] .
ښکاره ده چې هيڅوک هم خپل ځان کارجوړونکي او د غيبې قوت

نيو ليك

مالك نه گنې نو ئىكە دلتە هم د الله كليمە د كارجۇرۇلۇ پە معنا نە دە راغلى بىلكە د تشرىعى حاكم او قانون جورۇنكى پە معنى راغلى دە ، ابن جرير او ابن كثير رحمة الله عليهم دواپۇ لىكلى دى چې : دا آيت د هغە عربومشركىنۇ پە هككە رانازل شوى وھ چې كله بە ئى بىكلى تىبە ولیدە نو مخكىنىي تىبە بە ئى وغۇرخۇلە او بىبايە ئى د هغى نو تىبې عبادت شروع كاوه نو الله جل جلالە د همىدى طرز عمل پە لور د اشارى كولو پە ترڅ كى ويلى دى چې دا خلک پە حقىقت كى د خپل نفس بىندگان دى .

ابن جوزى رحمة الله عليه دى آيت پە تفسيركى لىكلى دى چې :
المعنى يتبع الهواء ويدع الحق فهو له كلا له [د آيت مفهوم دا دى چې دا شخص د نفس پىروى كوى او حق پىرىپەدى نو دا نفس ده تە د معبدو پە منزلە دى] .²⁴⁴

عمادالدين بن كثير رحمة الله عليه فرمایى چې : اى مەما استحسن من شىء وراه حستا فى هوى نفسە كان دينه ومذذهبە [هغە خە چې دى بى د خپل نفس د غونئىنى پە اساس بىنه وگنې نو همفۇ د دى دين دى] .²⁴⁵
ابوامامه رضى الله عنه خخە رانقل شوى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایى دى چې :

ماتحت ظل السماء من الله يعبد من دون الله اعظم عند الله من هو
يتبع

[د الله پە نزد د آسمان لاندى تر تولو لوى الله چې د الله جل جلالە پرته ئى بىندگى كىپېرى هغە نفس او خواهش دى چې پىروى كىپېرى].²⁴⁶
پە دى حدیث كې الله تە مطاع او متبوع ويلى شوى دى يعنى حاكم او قانون جورۇنكى، چې د هغە اطاعت بە كىپېرى كە خە هم د هغە حکم او خو بىنه د الله د حکم موافق وى يامخالف .

²⁴⁴ زاد المسير 6 توک 92 مخ

²⁴⁵ تفسير ابن كثير 5 توک 154 مخ

²⁴⁶ الترغيب لومرى توك 41 مخ پە حوالە د طبرانى پە الكبير كى

نيو ليك

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا يَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ
[د التوبه سورت 31 آيت]

[او هغوي ته له يو معبود نه پرته د بل هيچا د بندگي کولو حکم نه و
ورکري شوي هغه چي له هغه پرته بل هيچوک د عبادت ور نشته پاک دي
له هغۇ مىشىرىكانە خېرى خەنە چى دوى يى كوي].

عمادالدين بن کثیررحمه الله عليه دى آيت په تفسیرکى ليکلى دى
چي : وما امروا الا ليعبدوا الها واحدا - الذى اذا حرم الشيء فهو الحرام
وما حلله فهو الحال ما شرعه ابتعد وما حكم به نفذ

[د الله جل جلاله د واحدانيت خخه مقصدا دى چي كله هغه کوم
شي حرام کري نو همغه حرام وي او کوم شي چي هغه حلال کري نو هغه
حلال وي او کوم قانون چي هغه ئى نافذ وي د هغه به تابعدارى كىپى او
هر هغه حکم چي هغه ئى کوي هغه به جاري كىپى]²⁴⁷

ابن جريررحمه الله عليه هم په دى ئخاي کي الله د معبود او مطاع په
دواړو معناګانو راوري دی : وهو الله الذى له عباده كل شيء وطاعه كل
خلق تنزيها و تطهيرها لله عما يشرك في طاعته وربوبيته

[الله جل جلاله هغه ذات دى چي هرڅه د هغه عبادت کوي او تبول
مخلونق ئى اطاعت کوي، پاكې ده يو الله جل وعلى شانه ته د هغه شيانو
خخه چي هغوي يى ورسره په تابعدارى او حاكميت کي ورگيدوی]²⁴⁸
دي دواړو تفسیر پوهانو دلته الله د تشريعى حاکم او قانون جوړوونکي
په معنى راخستى دی او د کلام دوضاحت خخه هم دغه ثابتېږي .

رابعه له تفسیریتى شاگەم پېھە 『معنی』

د رب کليمې په قرآن کې دری ډوله معناوله پاره استعمال شویده اویه
عربى ژبه کي ئى هم همدا درى بنيادى معنا وي راغلى : مالک -

²⁴⁷ تفسیر ابن کثیر 3 توک 386 مخ

²⁴⁸ تفسیر ابن جریر 10 توک 115 مخ

نيو ليك

پروردگار - حاکم او پادشاه

ابن منظور رحمه الله عليه ليکلی چې: الرب يطلق في اللغة على المالك والسيد والمدبر والمربي والقيم والمنعم [د رب د کليمي اطلاق په لغت کې په مالک ، پادشاه ، مدبر او منظم ، مربي او محسن هم کېږي]²⁴⁹.

تفسريتهم دا دری ډوله معنا بيان کړي ده : فربنا جل شانه السیدي الذى لأشبه له و لامثل فى سودده و المصلح امرخلقه بما اسبغ عليهم من نعمه و المالك الذى له الخلق والامر [زمون رب چې شان ئى تر ټولو لوړ، حاکم او پادشاه دی او د هغه په سیادات او حاکمیت کې هيڅوک د هغه سره مشابه او برابر نه دی، د خپل پیدایښت { مخلوق } د حالت بنه کوونکې دی { د هغوي پالونکې دی { د هغه ټولو نعمتونو په واسطه چې هغه د دوی له پاره راليې دی { پیدا کړي یې دی } او زمون رب مالک دی او هغه لره دی خلق {پیدایښت } او اختيار]²⁵⁰.

په قرآنکريم کې د الله جل جلاله له پاره د رب کليمه په 960 خاينو کې راغلی ده چې په هغه کې¹⁴² خاينونه داسې دی چې د هغى د متن او وضاحت خخه دا په ډاګه کېږي چې هلته د رب کليمه د تشریعی حاکم ، شارع او قانون جوړونکې په معنا راغلی ده او یا په دری واپو ذکر شوو معنائکانو استعمال شوی ده

**قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابَ تَعَالَوْ إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٌ يَتَّبَعُونَ وَيَسْتَكْبِرُوا
نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُهُمَا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلُّوْ فَقُولُوا
اَشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ [د ال عمران سورت 64 آيت]**

[ووايده اي اهل كتابو! یوی داسې خبری ته راشئ چې چې زمونږ

²⁴⁹ - لسان العرب لموري توک 339 مخ

²⁵⁰ - ابن حجر رحمه الله عليه - زاد المسيرد ابن جوزي رحمه الله عليه او ابن كثير رحمه الله عليه

نيو ليك

او ستاسو دواړو ترمنځ یو شان ده دا چې مونږ له الله نه پرته د هیچا
بندګي ونکرو له هغه سره هيڅوک شريک ونګنيو او له مونږ نه دي
هيڅوک له الله نه پرته هيڅ یو په ربوبيت ونه نيسۍ که هغوي ددي
بلني له منلو نه مخ واړوي نو په ډاګه ورته ووايده چې شاهدان اوسي
مونږ خو مسلمانان یو او یوازی د الله جل جلاله بندګي کوونکي او
اطاعت کوونکي یو] .

يومشهو رباعي ابن جرير رحمة الله عليه فرمایي چې : ان تلک
الربوبيه ان يطيع الناس سادتهم وقادتهم في غير عباده وان لم يصلوا لهم
[د الله پرته د بل چا رب نیولو خخه مقصد دا دی چې خلک دی [پرته
د کوم شرعی دليل خخه] د خپلو مشرانو او سردارانو تابع اوسي ، که خه
هم د هغوي عبادت [بندګي او سرتيبتونه] نه کوي او نه د هغوي له پاره
لونځ ادا کوي] 251.

يعنى هغوي ئى د غېبې طاقت خاوندان هم نه ئى گنيلى او نه هغوي ته
سجده کوي ، خود الله د حکم په مقابل کې د هغوي حکم په خاي راړوي
نو د دوی دغه عمل ، د هغوي د رب نیولو سره برابر دي .

امام قرطبي رحمة الله عليه د رب د نیولو تshireج په دې توګه کړي ده
چې د كتاب خاوندانو خپل علماء او راهبانو ته د رب درجه ورکړي وه ،
د الله د تحریم او تحلیل پرته ئى د هغوي تحریم او تحلیل مانه - نو د آیت
ددی خبری خرگندوی دی چې یوائی په نظری ډول یوشی ته بنې ویل باطله
خبره ده ترڅو چې هغه په کوم شرعی دليل بنه نه وی بنوول شوی د دی آیت
خخه د شیعه گانودا خبری هم مسترد کېږي چې وايی د امام خبره د دليل
او سند پرته هم باید ومنل شی، او امام د الله جل جلاله حرام کړي شیان
حاللولای شی پرته له دی خخه چې د هغه له پاره کوم شرعی سند

²⁵¹ - تفسیر ابن جریر 3 توك 304 مخ

نيو ليك

راوراندي کړي 252.

أَخْذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ ذُونَ اللَّهِ [د التوبه سورت 31 آيت]
[دوی خپل عالمان او روحانيون له الله پرته خپل ارباب نیولی دي].
د دی آيت تshireeg د عدی بن حاتم رضی الله عنہ خنھ په رانقل شوي
يوحدیث کې واضح شوی چې يادونه به ئى حاكمیت په بحث کې د رسول
الله صلى الله عليه وسلم د حدیشو تر عنوان لاندی وشی.

امام فخرالدین رازی رحمه الله عليه ليکې چې : زما استاد چې
خاتمه المحققین وہ ما ته به بی ویل چې ما یو خل د خینی مسائلو د
ثبت په خاطر د مقلدینو په مخ کې آیتونه ولوستل نو په حیرانتیسا سره بی
وویل چې زمونږد پخوانیو [سلفو] روایات د دی په خلاف دی [دا مرض
د ډیرو خلکو په رګونو کې خفاستی دی]

فَهُنَّا هُنْ تَعْزِيزٍ لِهُنْ شَكْرٌ لِهُنْ

د الله جل جلاله قضا په دوه ډوله معنی کېږي : تکويني احکام -
تشريعی احکام .

په قرآنکريم کې دا کلیمه په 38 آیتونو کې راغلی ده چې هلتہ ترى
مقصد تکويني او ازلی قضاء ده خو لې تر لې په دوه آیتونو کې د قضا
کلیمه د شرعی حکم یا د شرعی قانون په معنی همه راغلی ده دا د بیان
یو بل شکل دی چې د هغې په اساس الهی حاکمیت ثابتېږي .

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ [د بنی اسرائیل سورت 23 آيت]
[او ستا رب پريکره کړیده چې تاسی د بل هيچا عبادت مه کوئ
مګر یوازی د هغه].

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمْ الْخِيرَةُ

²⁵² - تفسیر قرطبي 4 ټوک 107 مخ - په همدي ډول په تفسیر الكبير -
تفسیر المدارک - تفسیر البحر المحيط او مظہری د ال عمران سورت 64 آيت
تفسیر

نيو ليك

منْ أَمْرِهِمْ [د الاحزاب سورت 36 آيت]

[هیخ یو موئمن سپی او هیخ مو منه بسخه دا حق نلري چې کله الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم د کومی معاملی فیصله وکړي نوبیا د هغه ته د خپلی معاملی د فیصلی اختیار حاصل وي].
په دی دواړ آیتونوکې دا خبره روښانه شوی ده چې قاضی الله جل جلاله دی او حکم کول د هغه حق دی او د هغه په مقابله کې د قانون جوړولو حق هیچاته نه دی ورکړل شوی ، په همدي توګه د امرکلیمه د تشریعی حکم په معنا په قرآنکریم کې په 43 آیاتونو کې راغلی ده او دا ورڅخه داسی ثابته شوی چې مطلقه آمریت یوازی د الله جل جلاله صفت دی .

عبدالله کې د هنگامه هنفه په هنفه

د عبادت اساسی معنا خو غایه الخضوع والتذلل دی يعني د خپل معبدو په وړاندی ترآخري درجی پوري عاجزی کول او د هغه په مقابله کې خپل خانې وسه او کمزوري ګنيل ، د همدي بنیادي مفهوم په اساس په قرآنکریم کې دا کلیمه په دری معناو استعمال شویده : غلامی، پرسټش، د حکم منل [بندگی].

د غلامی او پرسټش د معناو مثالونه خو ډیری دی خود عبادت کلیمه د بندگی او اطاعت په معنا هم ډیره استعمالیږي .
ابن منظور افريقي رحمه الله عليه ليکي چې: العباده الطاعه ... وكل من دان لملک فهو عابده [د عبادت معنا اطاعت او تابع کيدل دی لکه خوک چې د کوم پادشاه [په غيري مشروط ډول] تابع اوسي نو هغه ته د هغه غلام ويل کيږي].

يعنى د کوم حکمران او مشر اطاعت کول په غيري مشروط ډول، پرته له دی نه چې وګوري چې د ده حکم د شريعت مطابق دي او که نه، دا په اصل کې د هغه عبادت کول دي چې ناروا او شرک دي ، په قرآنکریم کې د الله جل جلاله له پاره د عبادت حکم او د غير الله د عبادت خخه منع

نيو ليك

144 خايمه راغلى ده ، خو 73 خايمونه داسى دى چې هلته عبادت د اطاعت په معنا ياد شوي دى يا د پرستش او اطاعت په دواړو معناو استعمال شوي دى چې دلته د نموني په توګه خو آيتونه تر نظر تيروو .
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُّوا مِنْ طَيَّابَاتٍ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيمَانًا عَبْدُونَ [دالبقره سورت 172 آيت]

[اي د ايمان خاوندانو د هغه پاکوشيانو خخه و خورى چې مونږ درکړي دى تاسوته، او د الله جل جلاله شکريه خاى کړي که چيرى تاسى د هغه عبادت کونکې ياست].

ابن حرير طبرى رحمه الله عليه د دى آيت په تفسير کې ليکې چې : که چيرى تاسى په رينستونى د الله جل جلاله د حکم تابع او غاره اينښودونکې ياست، نو هغه خه چې هغه درته حلال او پاک گرځولى دى هغه بي د خه تکلف خخه و خورى او په خپل خان د هغه د حرامولو په اساس د شيطان په قدمونو قدم مه اخلي .²⁵³

[د الله جل جلاله له خوانه د حرامواو حلالو ګرڅول شوو پابندی کول هم د هغه عبادت دى نه یواخي سجده کول].

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَأْتِيَ أَدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَذُولٌ مُّبِينٌ

[د یسن سورت 60 آيت]

[اي د آدم عليه السلام ټوخته ! آيا ما تاسوته هدايت نه وه کړي چې د شيطان بندګي مکوئ هغه ستاسي بنکاره دېمن دى او یوازى زما بندګي وکړي دغه سمه لاره دد].

امام فخرالدين رازى رحمه الله عليه د دى آيت په تشریع کې ليکې چې: معناه لا تطیعوه بدلیل ان المنهی عنه ليس هو السجود له فحسب بل الانقیاد لامرہ و الطاعه له فالطاعه عباده [د آيت معنا دا ده چې د شيطان بندګي مه کوي دا په دی خاطرچې شيطان ته نه یواخي دا چې

-²⁵³ تفسير ابن حرير طبرى 2 ټوک 84

نيو ليك

سجده کول منع دی بلکه د هغه د حکم تابع کيدل هم منع دی خکه چې اطاعت او بندگی هم عبادت دی] .

له دی وروسته امام رازی رحمه الله عليه یو پوستنه کوي چې آیا مونږ چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم او د امرانوکوم اطاعت کوو دا هم عبادت دی ؟

په څواب کې ويبل شوی دی ، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم او اولو الامر اطاعت د الله جل جلاله د حکم په اساس کېږي ، خوکه چا د امرانو اطاعت د الله جل جلاله د نافرمانی په کارونوکې وکړن دا به د هغه په عبادت کې وشمیرل شي .

نوموری امام بله پوبنتنه کړي ده چې خرنګه چې شیطان [جنی شیطان] مونږنې لیدلی شو او نه ئې خبره اوریدلی شو نو خنګه به بشکاره شي چې دا د شیطان عبادت دی ؟

څواب ئى دا ډول ويبل شوی دی ، چې کله شیطان په نورو انسانانو کې نتوخى اوکله ستاسو په داخل کې پت ناست وي که چيرى کوم انسان تاسو ته حکم وکړ او یا په خپله ستاسی نفس تاسی یوه داسی کار ته وهڅولی چې د الله د شریعت او حکم مخالف وي نو پوه شي چې حکم ورکونکې په تاسی کې نتوتی دی په دی وخت کې که چيرى تاسی د هغه حکم په څای کړنو دا د شیطان عبادت دی چې شرک دی ، تاسو به ډيرخلک لیدلی وي چې د ظالموا حاکمانو په دروازوکې ولاړ وي او د پادشاه د نزدی خپلولی له کبله فخرکوی او په دی خبره خوبن وي چې پادشاه زمونږد وینا په اساس ظلم کړي دی او یا مونږد هغې د وینا په اساس ظلم کړي دی ، همدي ته د پادشاه عبادت وايی چې شرک دی .²⁵⁴

فَقَالُوا أَئُوْمَنْ لِبَشَرَيْنِ يَمْلَئُنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُوْنَ [ال المؤمنون سورة 47 آیت]

[فرعونیانو و ويبل چې آیا مونږد ځان غوندی دوو انسانانو باندی

²⁵⁴ تفسیر کبیر 26 ټوک 96 مخد مصر چاپ

نيو ليك

ايمان راورو؟ او انسانان هم داسی چې د قوم يې زمونې بندگی کوونکي دی [.]

ابن جریر رحمة الله عليه د دی آيت په تفسیرکې ليکلی دی چې:
يعنون انهم لهم مطعون متذللون ياتمرون لامرهم ويدينون لهم و العرب
تسمى كل من دان لملك عابده و من ذالك قيل لاهل الحيرة العباد
لانهم كانوا اهل طاعه لملوك العجم [د هغوي مقصد دا وه چې دا زمونې
تابع او ذليل قوم دی زمونې د حكمونو منه کوي او زمونې اطاعت کوي ،
عرب د یو پادشاه تابع شخص ته د هغه عابد وايی حيره د عراق خلکو ته
عباد يعني غلامان ويل کيده ئكە چې هغوي د عجمو باشاها نو تابع وه]

مطلبیق افظاعت

د اطاعت او طاعت معنی ده: لایتمارلما امر و الارتسام فيما رسم [د
ورکړل شوی حکم مثل او په هغه رسم [قانون] تلل چې ورته تاکل شوی
وی] .

د الله جل جلاله د مطلق او غير مشروط اطاعت حکم د قرآنکريم په
28 آيتونو کې شوی دی او د فساقو او نافرمانه خلکو، اطاعت خخه منع
والی او د هغه بدی په پنځلس آيتونو کې شوی ده ، او د الله جل جلاله د
پادشاهی ذکر د قرآنکريم په 39 آيتونو کې شوی دی ، د دی پورتنی جملی
خخه هم د الله جل جلاله د حاکمیت ثبوت په لاس رائحي په لاندی ورکړل
شوی نقشه کې د هغه آيتونو د شمیر ذکر دی چې د هغه په واسطه د الله جل
جلاله تشريعی حاکمیت ثابتیږي ، دا نقشه د سرسري مطالعی وروسته
تياره شوی او که نه په قرآنکريم کې نور هم ډير داسی کليمات شته چې د
هغى خخه پورتنی مضمون په ډيره بنه توګه ثابتیږي ، خو حقیقت دا دی
چې ټول قرآن کريم د الهی حاکمیت دلیل دی ئكە چې دا کتاب الله جل
جلاله رالیپلی د کوم انسان تالیف او تصنیف نه دی .
د اسلامی حاکمیت اصول قرآنکريم په بیل شکل ، جملو او متنو

نيو ليك

.....
اسلوب کې بيان کړي دی :
تشريعی حکم 22 آيتونه
شريعت 3 آيتونه

اله د تشريعی حاکم په معنی 3 آيتونه
رب د تشريعی حاکم په معنی 142 آيتونه
قضاء د تشريعی حکم په معنی 2 آيتونه
آمرد تشريعی حاکم په معنی 43 آيتونه
عبادت د اطاعت په معنی 73 آيتونه
عبد د تشريعی حاکم د تا بعدار په معنی 131 آيتونه
د مطلق اطاعت حکم 28 آيتونه
د فساقو د اطاعت خخه منع والي 15 آيتونه
طاغوت ته د تحاکم خخه منع والي 8 آيتونه
د الهی ملک 39 آيتونه
تول خایونه 509 آيتونه

د الهی ها کډیت په هکله

د رسول اکرم صلی الله علیہ وسلم احادیث

د الله جل جلاله د حاکمیت په هکله د رسول الله صلی الله علیہ وسلم د
احادیشو شمیر ترسلگونو پوری رسی ليکن دلته د نمونی په توګه
يوخواحدیث رانقلووچې د الله تعالی د حاکمیت په هکله بشکاره دلایل دی
, د تهجد دلمانځه په وخت کې به رسول الله صلی الله علیہ وسلم یوه اوږده
دعا لوستله چې د هغې یوه جمله دا ده : وبک خاصمت و اليك تحاکمت
[زه ستا په کومک سره بحث کوم او ستا په وحى پريکړه کوم].²⁵⁵
ابن حجر رحمه الله علیہ د تحاکمت تشریح په دی ډول کړي ده چې زه د

²⁵⁵- بخاری باب التهجد بالليل - صحيح مسلم باب دعا النبي صلی الله علیہ وسلم اذقام من الليل

نيو ليك

تولو معاملاتو او شخپو پريکه ستابد حکم مطابق کوم او د جاھليت په
مشرکانه رسوموباندي ئى نه کوم .

عن عبدالله بن ابي اوفى رضي الله عنه اوصى بكتاب الله تعالى
[د عبدالله د ابى او فى رضى الله عنه نه روایت چې رسول الله صلی الله علیه و سلم
عليه و سلم موتبته په قرآن د عمل کولو وصيت کړي و 256] .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْتَهَى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شَعْبَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ
حُصَيْنِ قَالَ سَمِعْتُ حَدَّثَنِي أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَخْطُبُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهُوَ يَقُولُ وَلَوْ اسْتَعْمَلَ عَلَيْكُمْ عَبْدِ يَقُودُ كُمْ بِكِتَابِ
اللَّهِ فَاسْمَعُوهَا لَهُ وَأَطِيعُوهَا وَحَدَّثَنَا أَبْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَعَنْهُ
رَأْحَمَنُ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ شَعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْتَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ
بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكَبِيْعُ بْنُ الْجَرَاحَ عَنْ شَعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْتَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا
مُجَدَّعًا

ام الحسين رضي الله عنه فرمایي چې ما د رسول الله صلی الله علیه
و سلم خخه د حجه الوداع په وخت کې او ريدلى وه چې که چيرى په تاسي
بدرنگه تور غلام هم امير مقرر کړي شی نو د هغى اطاعت و کړي خو په
دی شرط : یقود کم بكتاب الله [چې هغه ستاسو قيادات او مشري د الله
جل جلاله دكتاب په اساس وکړي 257 .

عن مالك رحمة الله عليه بلغه ان رسول الله صلی الله علیه و سلم قال
تركت فيكم امرین لن تصلوا ما تمسکتم بما كتب الله و سنه نبيه
[ما ستاسو ترمنځ دوه شييان پريښوول تر هغى پوري چې تاسي په
هغى منګولی لبرولی وي، نو هيڅکله به ګمراه او بې لاري نه شی، یو د الله

²⁵⁶ - صحيح بخاري كتاب الوصايا باب الوصاه بكتاب الله

²⁵⁷ - صحيح مسلم كتاب الاماره بباب السمع والطاعه عمل بكتاب الله

نيو ليك

كتاب او بل د نبى صلی الله علیه وسلم سنت [258].
عن ابی هریره قال رسول الله صلی الله علیه وسلم فاحدروا ان ترکت
فيکم ما ان اعتصتم به فلن تضلوا ابدا کتاب الله وسنه نبيه
[د شیطان د پیروی خخه خان وساتي، ما ستاسي ترمنځ هغه شي پري
ایښی دی چې که چيری تاسی په هغه ټینګي منگولی ولګولی نوهیڅکله
به بی لاری نه شي، یو د الله جل جلاله کتاب او بل د نبى صلی الله علیه
وسلم سنت 259].

عن ابی شریح الخزاعی رضی الله عنہ قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم ان هذا القرآن طرفه بید الله وطرفه بایديکم فتمسکوا به فانکم لن تضلوا
و لن ټلکوا بعده ابداً

[د ابی شریح خزاعی رضی الله عنہ خخه روایت دی چې رسول الله
صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د قران یوه خوا د الله جل جلاله په
لاس کې ده او بله خوا بی ستاسي په لاس کې ده، دا ټینګ ونیسى نو
هیڅکله به بی لاری نه شي اونه به په هلاکت کې ولوېږي] .260

عن ابی یاپ الانصاری رضی الله عنہ قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
عليکم بکتاب الله احلوا حلاله و حراموا حرامه
[د الله جل جلاله دکتاب تابعداری په خپل خان لازمه کړی د هغه
حلال حلال وګنۍ او د هغه حرام حرام وشمېږي] .261
*حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا أَبُو فَرْوَةَ يَزِيدُ بْنُ
سَيَّانٍ عَنْ أَبِي الْمَبَارِكِ عَنْ صُهَيْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا
آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَه*

²⁵⁸ - موطا مالک القدر بباب النهي عن القول في القدر

²⁵⁹ - الترغيب د منذری ليکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجري قمری کالد مصر چاپ

²⁶⁰ - الترغيب د منذری ليکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجري قمری کالد مصر چاپ

²⁶¹ - الترغيب د منذری ليکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجري قمری کالد مصر چاپ

نيو ليك

[د صحیب رضی الله عنہ نہ روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې په قرآن تئی ایمان نہ دی را وړی هغه چا چې د هغه حرام کړی شیان تئی حلال وکنیل 262].

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلَىٰ الْجُعْفَىٰ قَالَ سَمِعْتُ حَمْزَةَ الرَّبَّاتَ عَنْ أَبِي الْمُخْتَارِ الطَّائِيِّ عَنْ أَبْنِ أَخِي الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ عَنْ الْحَارِثِ قَالَ مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخْوُضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلَىٰ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ قَدْ حَاضُوا فِي الْأَحَادِيثِ قَالَ وَقَدْ فَعَلُوهَا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِلَيْيَ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَلَا إِلَهَ هَا سَتَكُونُ فِتْنَةً فَقُلْتُ مَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ تَبَّأْ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَارٍ قَصَمَةَ اللَّهِ وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضْلَلَ اللَّهُ وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمُتَّيْنُ وَهُوَ الذَّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصَّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ هُوَ الَّذِي لَا تَرِيعُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسُنَةُ وَلَا يَشْبِعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلَا يَعْلُمُ عَلَىٰ كُثْرَةِ الرَّدِّ وَلَا تَنْفَضِبِي عَجَاجِيَّهُ هُوَ الَّذِي لَمْ تَتَّهِيَ الْجِنُّ إِذْ سَعَتْهُ حَتَّىٰ قَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَباً يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَأَتَنَا بِهِ مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أَحْرَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدْلَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هَدَىٰ إِلَى صِرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ خُدْهَا إِلَيْكَ يَا أَعْوَرُ

[د حضرت حارث اور رضی الله عنہ فرمایپ چې زه په جومات کې تیریدلم و می لیدل چې خلک د دنیا په خبرو بوحت دی نوزه حضرت علی رضی الله عنہ ته ورغلم ومو ویل یا امیر المؤمنین ایا تاسی نه ګوری چې خلک په خبرو مشغول دی هغه و فرمایل : ایا داسی دی ؟ ما وویل هو ! حضرت علی رضی الله عنہ و فرمایل ما رسول اکرم صلی الله علیہ وسلم فرمایل چې ورڅخه می واوریدل چې یوه فتنه راتلونکی ده ما عرض و کره ددی خخه د خان ساتلو کوه لاره ده هغه و فرمایل : د الله جل جلاله كتاب

نيو ليك

دی چې په دیکې د تیرشوو قومونو حلالات بیان شوی دی او د راتلونکو قومونو له پاره خبر دی ، دا کتاب ستاسو ترمنځ د راپیښو شوو شخړو او معاملوله پاره حکم {پريکره کونکي قانون} دی .

د دی حدیث د راوی حارث اعور رضی الله عنہ د ثقہ والی په هکله محدثینو خبری کړی دی ، خو ابن کثیر رحمه الله عليه وايی چې حارث اعور د درواغو احادیشو جوړونکې نه دی، همدغه روایت امام احمد رحمه الله عليه هم په خپل مسنده کې نقل کړی دی، په همدي ډول یو حدیث د حضرت عبدالله بن مسعود رضی عنه خخه امام ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله عليه په خپل کتاب فضائل القرآن کې او د ابن عمر رضی الله عنه خخه ابن الاثير په جامع الاصول کې رانقل کړی دی- خود هغوي په سندکې حارث اعور رضی الله عنہ نشه 263.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَزِيدَ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامَ بْنُ حَرْبٍ عَنْ عُطَيْفِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ مُصَبْعِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عَنْتَيِ صَلَبٍ مِّنْ ذَكَبِ فَقَالَ يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَئَنَ وَسَعِّدْتُهُ يَقْرُأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةٍ أَخْتَدُوا أَخْبَارَهُمْ وَرَهَبَانَهُمْ أَرْتَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْمَلُوْهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَخْلُوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحْلُوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ

[عدی رضی الله عنہ فرمایي چې کله زه د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوم نوزما په غاړه د سرو زرو صلیب وه نبی صلی الله علیه وسلم و فرمایل ای عدی ! دا بت وغورڅو، هغه په دی وخت کې د برات د سورت دا آیت لوسته چې هغوي خپل علماء او پیران د الله جل جلاله پرته خپل خدايان ګرځولي وه ، وېي فرمایل بنه پوه شه چې دی خلکو د هغوي پرستиш نه کاوه خوکله به چې د دوى احبارو او رهبانوکوم شي حلal کې نو د هغوي مقلدينو او پيروانو به هم هغه { پرته

²⁶³ - جامع الاصول 8 تیوك 463 مخ

نيو ليك

د کوم شرعی دليل خخه { حلال گانه او کوم شی به یي چې حرام کړ هغوي
به حرم گانه] .²⁶⁴

په دی آيت او په دی حدیث کې د پاپائیت او تیاکراسي ته شرك ويل
شوي دی چې په هغه کې پاپ ته د تحریم او تحلیل کامل اختیارات ورکړل
شوي وه او هغوي په عملی توګه اعلی حاکمان ګرځیدلی وو .

ابن جریر رحمه الله عليه دا حدیث د خلورو سندونو په اساس رانقل
کړی دی په یوه روایت کې دا زیاته شوي چې] همدغه طرز عمل د هغوي
عبادت وه] او همدغه هغوي خپل خدايان ګرڅولی وه .²⁶⁵
دا حدیث احمد بن حنبل ، ابن سعد ، عبد بن حميد ، محمد بن المنذر
، ابن ابي حاتم ، ابن مردویه او بیهقی رحمه الله علیهم هم په خپلو
كتابونو کې رانقل کړیدی .²⁶⁶

په دی احادیثو کې قرآن کريم او نبوی سنتو یعنی د الله جل جلاله له
خوا نه وحى ته د واجب الاطاعت قانون درجه ورکړل شوي او د الهى
حاکمیت مقصد هم همدا دی چې د الله جل جلاله له خوا را لیږل شوي
قانون ته په نورو وضعی قوانینو پورته والی ورکړل شی او د الله جل جلاله
وحى ته د قانون د ماخذ درجه ورکړل شی .

د الهى ھاکمیت په هکله

د راشدینو خلفاو رضی الله عنہم قلب ګاره
د قرآن او سنتو خخه وروسته د مسلمانانو له پاره د عمل غوره نمونه
دراشدینو خلفاو رضی الله عنہم کېنلاره او سنت دی په صحیح بخاری کې
د خلورو وارو راشدینو خلفاو کېنلاره په دی توګه بیان شوی ده :
فإذا وضع الكتاب والسنة لم يتعدوه إلى غيره اقتدا بالتي صلى الله عليه وسلم

²⁶⁴-جامع ترمذی کتاب التفسیر سوره التور

²⁶⁵-تفسیر ابن جریر 10 توک 114 مخ

²⁶⁶- تحفه الا Hwyزی 4 توک 117 مخ د 1346 عیسوی کال د بیروت چاپ

نيو ليك

[د دى خلفاء رضى الله عنهم او امامانو په وړاندی به چې کله د قرآن او سنت له مخې حکم واضح شونو د هغه خخه به يې د نبی صلی الله علیه وسلم د اتباع په خاطر تیری نه کاوه] .

امام دارمي رحمه الله عليه چې په 255 هجري قمری کال کې وفات شوی د ابوبکر صديق رضى الله عنه کړنلاره په دی ډول بيانوی :

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلَتْ حَدَّثَنَا زُهَيرٌ عَنْ حَقْفِيْرِ بْنِ بُرْقَانَ حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ قَالَ كَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا وَرَأَ عَلَيْهِ الْحَصْمَ نَظَرَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ وَجَدَ فِيهِ مَا يَقْضِي بِيَتِهِمْ قَضَى بِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِتَابِ وَعَلِمَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ سَيَّهَ قَضَى بِهِ فَإِنْ أَعْيَاهُ خَرَجَ فَسَالَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ أَتَانِي كَذَا وَكَذَا فَهَلْ عِلِّمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي ذَلِكَ بِقَضَاءِ فَرِمَّا احْتَمَّ إِلَيْهِ الْقُرْبَانُ كُلُّهُمْ يَذْكُرُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ قَضَاءً فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِينَا مَنْ يَحْفَظُ عَلَى ظَبَابِنَا فَإِنْ أَعْيَاهُ أَنْ يَجِدَ فِيهِ سَيَّهَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمِيعَ رُءُوسَ النَّاسِ وَخِيَارَهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فَإِنْ أَجْمَعُ رَأِيْهِمْ عَلَى أَمْرٍ قَضَى بِهِ

[کله به چې د ابوبکر رضى الله عنه په وړاندی دوه ډلوکومه مسئله د پريکړي له پاره راوره نو د ټولو ترڅه به يې په قرآن کريم کې د هغه د حل له پاره غور او فکر کاوه، که چېږي په قرآن کې به ئى د هغه د حل کومه لاره پیدا کړه نو د هغه مطابق به ئې پريکړه کوله خوکه په قرآن کريم کې به کوم واضح حکم په لاس ورنګي او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتوکې به ورته د هغى له پاره کوم حکم معلوم وه، نو بیا به ئى د همځه مطابق پريکړه کوله، خوکه چېږي به په دواړو کې د حکم د میندلو خخه عاجزه شو، نو بیا به د باندی راووټ او د مسلمانانو خخه به ئى پونښنه کوله چې ما ته په دی ډول یوه موضوع راغلې آیا تاسی ته په دی هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه پريکړه معلومه د خوڅلی داښی شوی چې د ابوبکر رضى الله عنه سره به د مسلمانانو یوه ډله یو څای کيدله او

نيو ليك

هريو به په دی هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم پریکره رانقلوله ، نو
ابویکر رضی الله عنہ وویل ستاینه ده الله جل جلاله چې په مونږ کی داسی
خلک شته چې زمونږ د پیغمبر صلی الله علیه وسلم سنت یې په ياد دی
.267

دغه روایت په سنن بیهقی کې هم رانقل شوی دی خو په آخرکې ویل
شوی دی چې د حضرت عمر رضی الله عنہ هم همدغه کړنلاره وه . 268

د الهی حاکمیت په هکله

﴿ اَللَّهُمَّ سَبِّحْنَاهُ الَّذِينَ هُوَ پُوْهَانُوا [فَتَهَاوُ] وَيَنْوَاهُو
دلته د الهی حاکمیت په هکله د مجتهدینو امامانو او مشهورو
اسلامی پوهانو ویناوی وړاندی کېږي ترڅو خرګنده شی چې زمونږ
پخوانی فقهاء د الهی حاکمیت په دینی اصولو کې تبول د یوه نظر
خاوندان او متفق دی .

﴿ اَمَامَ ابُو حُنَيْفَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ چِي پَه ٥٥ هَجْرِيَ قَمْرِيَ كَالْمِ شَوَّى
دی فرمایي : اخذ بكتاب الله فما لم اجد فبسنه رسول الله صلی الله علیه
وسلم فان لم اجد فی كتاب الله و لا سنه رسول الله صلی الله علیه وسلم
اخذت بقول اصحابه رضی الله عنهم اخذ بقول من شئت منهم وادع من
شتئ منهم و اخراج الى قول غيرهم فاما اذا انتهى الامر الى ابراهيم و
الشعبي و ابن سيرين وعطاء و سعید بن المسيب رحمة الله عليهم و عدد
رجالاً فقوم اجتهدوا فاجتهدوا [زه د الله جل جلاله په كتاب
عمل کوم کله چې په هغه کې را ته کوم حکم په لاس رانه شی نو بیا د
رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت را اخلم خوکه چیری په كتاب او سنت
دواړو کې را ته حکم په لاس رانه شی نو بیا د رسول الله صلی الله علیه
وسلم اصحابو رضی الله تعالی عنهم قول را اخلم د هغوي د اقوالو خخه

²⁶⁷- صحیح بخاری كتاب الاعتصام باب قول الله : وامرهم شوری بينهم

²⁶⁸- تفسیر فتح الباری 17 مخ د سنن بھیقی رحمة الله علیه په حواله

نيو ليك

می چې د چا قول خوبن شو هغه اخلم او د چا می چې خوبن نه شو پرېددم
يې، خود صحابو رضى الله عنهم د وینا و پرته د بل چا وینا نه را اخلم
، کله چې خبره ابراهيم ، شعبي ، ابن سيرين ، عطاء ، سعيد بن المسيب
رحمه الله عليهم او په دې ډول نورو و ګروته ورسى نودا داسى خلک وه چې
اجتهاد به 35ئي کاوه نو زه هم د هغوي په خيراجتها د کوم]²⁶⁹.

كان ابوحنيفه رحمه الله عليه يقول حرام على من لم يعرف دليلي ان
يفتى بكلامي وقال لا ينبغي لاحد ان يقول قوله حتى يعلم ان شريعة
رسول الله صلى الله عليه وسلم يقبله [امام ابوحنيفه رحمه الله عليه به ويل
چې حرام دی په هغه چاچې د دليل د معلوم ولو پرته زما په وینا فتنوي
ورکوي ، او هيچا ته په دين کې هيچ خبره کول مناسب نه دی ، ترڅو بى
پلتنه ونه کړي چې آیا د رسول الله صلى الله عليه وسلم شريعت دا خبره
قبلوی].²⁷⁰

كان الامام الاعظم يقول اياكم واراء الرجال [امام اعظم رحمه الله عليه
به فرمایل چې د خلکو په ذاتی راي [ددلیل پرته] د عمل کولو خخه لري
والى وکرى].²⁷¹

ب { د امام ابو يوسف رحمه الله عليه شاگرد يحيى بن يحيى رحمه الله
عليه فرمایي چې ما د نوموري امام خخه د وفات کيدو په وخت کې
اوريدلى چې ويل بى : كل ما افتتیت به فقد رجعت عنه الا ما وافق كتاب
الله و سنه رسول الله صلى الله عليه وسلم [ما د خپلوا ټولو فتوو خخه
مراجعه کړي ده پرته له هغوخخه چې د كتاب الله او سنت رسول الله
صلی الله عليه وسلم سره برابری وي]²⁷².

²⁶⁹ - تاريخ بغداد خطيب ليكنه 13 ټوک 368 مخ د بيروت چاپ - مناقب الامام

عظم رحمه الله عليه للموقق الدين ملكي 1 ټوک 76 مخ

²⁷⁰ - الميزان الكبیر شعرانی ليكنه لومړی ټوک 58 مخ

²⁷¹ - الميزان الكبیر شعراتی ليكنه لومړی ټوک 58 مخ

²⁷² - تاريخ بغداد د بغداد خطيب ليكنه 14 ټوک 354 مخ

نيو ليك

ابن عبدالبر ، امام شعرانی او ابن عابدين شامی رحمه الله عليهم دخلورو وارو امامانو خخه رانقل کړي دی چې : اذا صح الحديث فهو مذهبی [په صحيح حديث عمل کول زما مذهب دی] 273.

ج { امام مالک رحمه الله عليه 179 هجري قمری کال مر شوی دی فرمایي : الحكم حكم جا به كتاب الله و حكم احکمته السنّه [حکم او قانون یواحی دوه برخی لري یو دا چې د الله جل جلاله د كتاب خخه ثابت شوی وي او دوهم دا چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو خخه ثابت شوی وي] 274.

د { امام شافعی رحمه الله عليه چې په 204 هجري قمری کال مر شوی دی په خپل كتاب الام شپږم او اوم توك کې په دی موضوع او برود بحث کړیدی ، هغه د كتاب او سنت خخه د آزاد قانون جوړونې او اجتهاد کونکو په هکله فرمایي چې : قال قولًا عظيمًا لانه وضع نفسه في رايه و اجتهاده واستحسانه على غير كتاب ولا سنه موضعها في أن يتبع رايه كما اتبعا [هغه ډيره ستره خبره کړي ده ، دا په دی خاطر چې هغى خپلی ذاتی رائی ، خپل اجتهاده او خپلی خوبنې ته چې په كتاب او سنت نوی بنا شوی ، د كتاب او سنت درجه ورکړي ده ، تر خود دی د رائی او اجتهاده همداسي پیروی وکړي شي لکه خنګه چې د كتاب او سنتو پیروی کېږي 275] .

په بل ئای کې ليکي چې خپله خوبنې روا ګنيل داسی دی لکه خوک چې خپل ئان ته د شارع او قانون جوړونکې درجه ورکړي .
دا هم ليکي چې : لا يلزم قول بكل حال الا بكتاب الله و سنه رسوله [یوه وينا هم په هیڅ حالت کې لازم الاتباع نه ګرځی پرته له دی خخه چې په كتاب او ستنوکې د هغه له پاره کوم دليل موجود وي] .

²⁷³ - مجموعه شامی اتوك 63 مخ د 1324 هجري قمری کال د مصر چاپ

²⁷⁴ - جامعه بيان العلم د ابن عبدالبر 2 ليکنه توك 25 مخ

²⁷⁵ - كتاب الام د امام شافعی ليکنه 2 توك 200 مخ

نيو ليك

هـ} امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه 241 هجري قمرى کال مړ شوی دی خپل یوه شاګرد ته د نصيحت کولویه ترڅ کې ویلى وه چې : لا تقلدنی ولا تقلد مالکا ولا الشافعی ولا الاوزاعی ولا الشوری رحمه الله عليهم وخدمن حیث اخذوا [مه زما تقليدکوه، نه د مالک نه د شافعی نه د اوزاراعی نه دثوری رحمه الله عليهم بلکه د هغه منبع خخه احکام واخلم دکومه خایه چې دوی بزرگانو اخستی وه [276].

امام احمد رحمه الله عليه 228 هجري قمرى کال مړ شوی دی د خلق قرآن د فتنې په وخت کې ئى معتصم عباسی خلیفه ته په یوه ویناکې وویل يا اميرالمؤمنين : اعطونی شيئاً من كتاب الله و سنه رسوله حتى اقوال به [يا اميرالمؤمنينه ! دكتاب الله او سنتو له مخې په [خلق قرآن باندی] کوم

دليل را وړاندی کړه چې زه يې ومنم] 277.

و } امام ابن حزم رحمه الله عليه چې په 456 هجري قمرى کال کې مړ شوی دی ليکلی دی چې : دین الاسلام اللازم لکل احد لایوخذ الا من القرآن او مما صح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم [د اسلام د دین احکام چې پیروی ئى په هرچا لازمه ده د قرآن او صحي حدیشونه پرته د بل خه خخه نه اخستل کېږي] 278.

ز } امام فخرالاسلام بزدوی حنفی رحمه الله عليه 482 هجري قمرى کال کې مړ شوی دی ليکلی دی چې : و اصل الشرع الكتاب والسنة [د شرعی قوانینو ماذکتاب او سنت دی 279]

ح } امام غزالی رحمه الله عليه چې په 482 هجري قمرى کال مړ شوی دی ليکلی دی چې : فانما النافذ حکم المالک علی مملوکه و لا مالک

²⁷⁶ - اعلام الموقعين 2 توک 302 مخ

²⁷⁷ - مناقب الامام الاحمد بن جوزی 401 مخ د 1979 عيسوی کال چاب البدایه و

الناهیه 10 توک 333 مخ

²⁷⁸ - المحلى لابن حزم لومړی توک 50 مخ د احمدشاکر په تحقیق د بیروت چاب

²⁷⁹ - الاصول د بزدوی ليکنه 6 مخ د پاکستان کراچی چاب -

نيو ليك

الا الخالق فلا امر والا حكم الا له [په غلام يواخى د خپل مالک حکم نافذیدلای شی، نوخرنگه چې د خالق پرته بل مالک نه شته نو پس د همغه پرته بل خوک د حکم کولو حق نه لري].²⁸⁰

ط { شیخ الاسلام ابن تیمه رحمه الله عليه 728 هجري قمری کال کې مرپ شوی دی ليکلی دی چې : والشريعة انما هي كتاب الله و سنه رسول الله صلى الله عليه وسلم وما كان عليه سلف الامه في العقائد والاحوال والعبادات والأعمال والاحكام والسياسات [شرعی قانون هغه دی چې د کتاب او سنتو خخه ثابت شوی وي او سلفو پری عمل کړي وي ، د عقائدو او اخلاقو له پلوه هم، د عباداتو او اعمالوله خوا هم او د احکامو او سیاسیاتونو له خوا هم].²⁸¹

ى { امام ابن قیم رحمه الله عليه چې په 751 هجري قمری کالی مرپ شوی دی ليکلی دی : لا واجب الا ما اوجبه الله ورسوله ولم يوجب الله ورسوله على احد من الناس ان يتمذهب بمذهب رجل من الامه [د اتباع وړ حکم هغه دی چې الله جل جلاله او د هغه رسول واجب کړي وي ، الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله عليه وسلم په هیچا دا واجب کړي نه دی چې د امت خخه د یوه کس مذهب دی لازماً اختيارکړي].²⁸²

ک { امام ابواسحق الشاطبی رحمه الله عليه چې په 790 هجري قمری کال مرپ شوی دی ليکلی دی : د علماء او فقهاء او پیروی په دی خاطرنه کېږي چې هغوي په مطلق ډول د حکم ورکولو او قانون جوړولو په منصب فائز وي دا منصب يواخى هغه شريعه حاصل دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم باندی نازل شوی وه.²⁸³

²⁸⁰ - المستصفى د امام غالى ليکنه لمپري توک 53 مخ د مصر چاپ

²⁸¹ - مجموعه فتاوى شیخ الاسلام 19 توک 308 مخ 1382 هجري قمری کال

چاپ د سعودی ریاض چاپ

²⁸² - اعلام الموقعين 4 توک 131 مخ

²⁸³ - الاعتصام د شاطبی ليکنه 3 توک 250 مخ 1914 ميلادي کال د مصر چاپ

نيو ليك

ل } قاضى بىضاوى رحمه الله عليه چې په 791 هجري قمرى کال کې
مېشوي دى ليکلى دى چې : الفصل الاول فى الحاكم و هو الشرع دون
العقل [حاكم او د قانون ماخذ عقل نه دى بلکه د الله جل جلاله شريعت
وي]^[284].

م } علامه ابن الهمام حنفى رحمه الله عليه چې په 861 هجري قمرى
کال کې مېشوي دى ليکلى دى : الحاكم لا خلاف فى انه الله رب
العالمين [په دى هکله هیڅ اختلاف نه شته چې حاكم رب العالمين
په خپله دى]^[285].

ن } قاضى شوگانى رحمه الله عليه چې په 750 هجري قمرى کال کې
مېشوي دى ليکلى دى : لا خلاف فى كون الحاكم الشرع [په دى هکله
هیڅ اختلاف نه شته چې د الله شريعت حاكم دى]^[286].

په ځکم کې شعر

په تيرو شوو پابو کې د 509 قراني کليمو لس حديثونو د راشدینو
خلفاو د کړنلاري او د خوارلس مشهورو فقهاء د ويناولو خخه دا راپه داکه
شویده چې حاكميت د الله جل جلاله صفت دى او د قانون ماخذ قرآن او
سنن د دی خيرنۍ خخه دا ثابتېږي چې د الله جل جلاله پرته بل چاته د
حاكميت ، شارعيت او په غير مشروط ډول قانون جورونې واګې ورکول په
حکم کې شرك [شرك فى الحكم] دى ، چې د شرك بدی او مذمت د
قرآن کريم په 168 ځایونو کې بيان شوي چې دلته ئى د نموني په توګه یو
څو آيتونه را اخلو چې د هغه خخه د شرك فى الحكم [په قانون جورونه
کې د شرك] بدی بيان شوي ده .

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكُرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوْحُونَ

²⁸⁴ - منهاج الاصول په حاشیه تحریر الاصول 1 تیوك 91 مخ

²⁸⁵ - تحریر الاصول سره د شرحه 2 تیوك 250 مخ

²⁸⁶ - ارشاد الفحول د شوگانی ليکنه 1937 ميلادي کال د مصر چاپ

نيو ليك

إِلَى أُولَيَّاهُمْ لِيُحَادِلُوكُمْ وَإِنَّ أَطْعَثُهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

[اد الانعام سورت 121 آيت]

او د هغه خارويو چي د الله د نوم په اخیستلو نه وی ذبھه کړای شوی غوبنه مه خوری دا کار فسق دی شیطان د خپلودوستانو په زړونو کې شکونه او وسوسی اچوی ، تر خو چې هغوي له تاسی سره شخوه وکړي خو که تاسی د هغوي اطاعت وکړ تاسی به په باوري توګه مشرکان ياست [. د مائیدی د سورت په لوړې آیت کې ئی د هر ډول مرداری غوبني خورل حرام کړي دی چې مرداره غوبنه په دری ډوله ده : لوړې دا چې د حلولو پرته مړ شي ، دوهم د کوم موئمن یا د کتاب د خاوندانو پرته ئی بل کوم مشرک ذبح کړي ، دريم داچې دالله جل جلاله د نامه پرته د بل چا په نوم حلاله کړي شوی وی نو په پورتنی آیت کې د همدی دريم ډول لورته اشاره شوی ده ئکه چې د هغوي دحرمت په هکله شیطانانو د دوی په زړونو کې شکوک پیدا کول ، نوالله جل جلاله مسلمانانو ته وویل چې که چېږي تاسی د شیطان د دی شکوکو د تاثیر لاندی راشی او د هغوي خبره ومنی نوتاسوبه هم مشرکان شي بنکاره ده چې د دی خخه شرك فی الحکم [په حکم کې شرک] مقصد دی .

امام رازی رحمة الله عليه فرمایی چې : وفيه دليل على ان كل من احل شيئا مما حرم الله او حرم شيئا مما احل الله فهو مشرك وانما سمي مشركا لانه اثبت حاكما سو الله تعالى وهذا هو الشرك [په دی آیت کې ددي خبری دليل موجود دی چې هر خوک چې د الله جل جلاله حرام کړي شيان حلال او حلال کړي شيان حرام و ګرځوي نو هغه مشرک دی ، هغه ته د مشرک د ويلو علت دا دی چې هغه د الله جل جلاله پرته نورخلك حاکمان [قانون جورونکې] ګرځولي دی ، چې دا په خپله شرك دی]

.287

قاضی ثناء الله پاني پتی رحمة الله عليه وايی چې : قال الزجاج فان من

²⁸⁷ - تفسیرکبیر 13 توک 180 مخ - تفسیر قرطبي نقل د ابن العربي نه 7 توک 77 مخ

نيو ليك

ترک طاعه الله او اطاع غيره واتبعه فى دينه فقد اشرک [امام زجاج لغوی رحمه الله عليه ويلی دی چې هغه خوک چې د الله تابعداري نه کوي یا د دین په هکله د الله جل جلاله پرته د نورو اطاعت کوي نوهغه د شرك مرتكب گرئي]²⁸⁸.

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أُولَادَهُمْ شَرَكَأُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلَيَلِسُوا عَلَيْهِمْ دِيَنَهُمْ [د الانعام سورت 137 آيت]

[او په همدی ډول ډیرو مشرکانو ته د هغوي شريکانو د هغوي اولاد وژنه بنايسته کړي ده ترڅو چې هغوي له تباھي سره مخامنځ کړي او هغوي د خپل دين په باب په اشتباہ کې واخوي].
د هغوي دا شريک خوک وه، چې دا قانون ئى جوړکړي وه چې خپل اولاد و وژنی؟

قتاده رحمه الله عليه په دی هکله فرمایي چې دلته ترى نه د مشرکينو مشران او رئيسان مقصد دی - فرا او زجاج رحمهم الله وايی چې د بت خانو منجاوران ترى مقصد دی ، ليکن ماوردي رحمه الله عليه وايی چې دا یوسركش انسانان وو²⁸⁹.

هغوي ته ئى په دی خاطر شريک ويلی دی چې خلکو د الله جل جلاله د قانون په مقابل کې د هغوي جوړ کړي قانون [د اولاد قتلول]
اطاعت شروع کړي وه [هغوي یې په حکم کې شريکان کړي وه].
انوکفترت بما اشرکتمون من قبل [زه مخ ارونکې [انکاري] یم له دی نه چې تاسی شريک کړخولی وم د الله جل جلاله سره پخواه تر دی]²⁹⁰.
امام رازی حمه الله عليه فرمایي چې : كانوا يطیعون الشیطان فی اعمال الشرک ما يطیعون الله فی اعمال الخیر وهو المراد بالاشراك [دی خلکو په بدومارونوکې دا ډول د شیطان پیروی کوله لکه خنګه به ئى چې

²⁸⁸ - تفسیر مظہری 3 ټوک 283 مخ

²⁸⁹ - زاد لمیسر 3 ټوک 357 مخ

²⁹⁰ - د ابراهیم سورت 22 آيت

نيو ليك

په نيكوکارونوکي د الله جل جلاله اطاعت کاوه [د شريک جورولو خنه همدا مقصد دي] .

شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه چې په 1176 هجری قمری کال کې مر شوی فرمایلي چې : و اشهد بالله انه كفر بالله ان يعتقد في رجل من الامه ممن يخطىء ويصيب ان الله او جب على اتباعه حتما و ان الواجب على هو الذى يوجبه هذا الرجل على [زه په الله قسم يادم او گواهی ورکوم چې داسی عقیده لرل کفر دی چې گویا الله په موښد امت د یوه داسی فرد پیروی او اطاعت لازم گرخولی دی چې رایه یې صحیح او غلط کیدای شي او یا دا ټول عقیده لرل هم کفر دی چې ووايې پرما همغه حکم واجب دی ، چې فلانی شخص پر ما لازم گرخولی دی] 291 .
د شاه ولی الله مقصد په داسی خلکو رد کول دی چې د قرآن او سنتو د واضحو احكامو په مقابل کې د بل چا د جوړ شوی قانون او جاري شوی لاری پیروی کوي [دلته په غير منصوص امورو کې د اسلام د فقهها و او مجتهدینو د اتباع خنه منع کول د هغه مقصد نه دی] .

د شاه ولی الله رحمه الله عليه زوي شاه عبدالعزيز رحمه الله عليه د دهلى لوی محدث چې په 1249 هجری قمری کال کې مړشوي فرمایي چې : اطاعت غير او تعالى بالاستقلال نير کفر است و معنی اطاعت غير بالاستقلال آنست که او را مبلغ احکام ندانسته و ربقة تقلید او درگردان اندازد و تقلید او را لازم شمارد و با وجود ظهور مخالفت حکم او تعالى جل جلاله دست از اتباع برندارد اين هم نوعي است از اتخاذ انداد که درآيت آتخدوا اجبارهم ... نکوش آن فرموده اند

"په مستقل ډول د غير الله اطاعت کول هم کفر دی د مستقل ډول خنه مقصد دا دی چې هغه د احکامو د مبلغ ګنلو په خای د هغه د تقلید کړي په غاړه کې واچوی ، او د هغه تقلید په خان لازم وشمیري ، که چيرى د دی حکم د الله جل جلاله د حکم مخالف هم وی نوبیا هم د هغه د اتباع

²⁹¹ - التفہیمات الالھیہ ایوک 211 مخ د مجلس علمی پهایل چاپ

نيو ليك

خخه لاس نه اخلى نو دا هم د الله جل جلاله سره د شريک جورولو يو نوع
ده ، لكه خنگه يى چي په "اتخذوا احبارهم ... " کي په ډاکه فرمایلی
دي²⁹².

د سورت النساء د 105 آيت خخه تر 115 آيت پوري په دوو
ركوع گانوکي د منافقينو ذكر شوي، چي د رسول الله صلی الله علیه وسلم
په پريکپي خوبن نه وه د هغه وروسته يى په 116 آيت کي فرمایلی : "بي
شكه چي الله جل جلاله بخښنه نه کوي هغه چا ته چي د هغه سره خوک
شريک کوي ".

ددی آيت په توضیح کې د شاه ولی الله رحمه الله علیه بل زوی شاه
عبدالقادر رحمه الله علیه چي په 1230 هجري قمری کال مړ شوي دي
ليکلی دي چي : پورته د منافقانو ذکرو شوی و چي د پیغمبر صلی الله
علیه وسلم په حکم راضی نه وه ، او په بیله لار تلل ، بیا یی دا آيت
راوليږه چي الله جل جلاله شرک نه بنسی" که چا په حکم کې د الله جل
جلاله سره خوک ه شريک کې [د اسلام د دین پرته د بل دین حکم بې
ومانه او د هغې په قانون ولار] نود اسلام د دین پرته په بل هر دين عمل

کول شرک دي که خه هم په عبادت کې ئى شرک نه وي کړي²⁹³.
د شاه ولی الله رحمه الله علیه شاګرد قاضی شناه الله پانی پتی رحمه الله
علیه فرمای چي : اذا صح عند احد حديث صحيح مرفوع من النبی صلی
الله علیه وسلم سالما عن المعارضه ولم يظهر له ناسخ و كان فتوی ابی
حنیفه رحمه الله علیه خلافه وقد ذهب على وفق الحديث احد من الائمه
الاربعه يجب عليه اتباع الحديث الثابت ولا يمنعه الجمود على مذهبه من
ذالک کيلا یلزم اتخاذ بعضنا ارباباً من دون الله - روی البیهقی فی
المدخل باسناد صحيح الی عبد الله بن مبارک رحمه الله علیه قال سمعت
ابا حنیفه رحمه الله علیه يقول اذا جاء عن النبی فعلی الراس والعين [کله

²⁹² - تفسیر عزیزی د البقره سورت " فلا تجعلوا الله اندادا "

²⁹³ - موضع القرآن د النساء سورت 116 آيت

نيو ليك

چي چا ته د نبى کريم صلى الله عليه وسلم صحیح مرفوع حدیث په لاس ورشی او د هغه په مقابل کې بل کوم حدیث موجود نه وي او منسخ هم نه وي او د امام ابوحنیفه رحمه الله فتواي د دی حدیث په خلاف وي ، خود خلورو امامانو خخه د یوه فتواي د دی حدیث سره برابره وي نو د حدیث اتباع واجبه ده ، او په خپل فقهی مسلک د حدیثو د اتباع په لارکې خنډ نه شي ، ترڅو یو بل د خپل خان رب جوړول لازم ونه ګرځوي - امام بيهقي رحمه الله به مدخل کې د عبدالله بن مبارک رحمه الله ع خخه په صحیح سند را نقل کړي دی فرمایلی چي ما د امام ابوحنیفه رحمه الله خخه اوريدلی دی چې زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث د سريه سترګو منم .

مولانا شبیراحمد عثمانی رحمه الله د سورت النساء د 116 آيت گتني داسي بيانو "شرك یوازي دا نه دی چې د الله جل جلاله پرته د بل چا بنديکي وکړي شي بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل چا حکم منل او خوبنقول هم شرك دی .

مولانا عثمانی رحمه الله علیه د سورت النساء د آخری آيت حاشیي او گتني کې هم په "شرك فی الحکم" باندی تفصيلي بحث کړیدي .

د الله جل جلاله پرته نور د شارع حاکم او قانون جوړونکې په حيث منل او هغوي ته دا حق ورکول چې خنګه مو خوبنې وي قانون جوړکړي ، هغه بدترین شرك دی چې نن پری مسلمان حکومتونه ککړي دی ، او خلک هم د دی مشرکانه نظامونو لاندی ژوند تیروي ، په مسلمانانو فرض دی چې د مشرکانه نظامونو د پاي ته رسولو او د اسلامي توحیدي نظام د قیام په خاطر یو موتی شي ، مخلصانه هلي خلی شروع وکړي او په هغه ځایونو کې چې دا ډول هلي خلی له پخوا شروع شوي وي نوری هم ګرښدی کړي

....

اللهم انصر من نصر دين محمد صلی الله علیه وسلم وجعلنا منهم

اللهي حاكميهت

نيو ليك

..... ه سليمان عقل په رنما کې

الهی حاکمیت یوه عقیدوی او ایمانی مسئله ده ، او د یوه موئ من له پاره اصل دلیل کتاب الله او سنت رسول دی ، خوکه چیری کومه خبره د انسانی عقل د لاری هم ثابتنه شی نو ایمان کې به نور کلکوالی هم راشی نو په دی خاطر لازمه ده چې دا مسئله د عقل په رنما کې هم و خیرله شی . د قرآنکریم په 49 ځایونو کې د عقل یادونه شوی د دی معنی یا دی ورتنه معنی قلب [زړه] دی چې د قرآنکریم په 135 ځایونکې ئی یادونه شوی ده د عقل او زړه په واسطه انسان راکړه ورکړه کوي . خو کله عقل سالم وي او کله ناروغ ، نو په دی خاطر دا د الله جل جلاله د ډير لوی نعمت سره سره د شیانو په درک او د ګټۍ او تواون ترمنځ په توپیکې په پوره ډول کفالت نه شیکولای ، بلکه د الله جل جلاله لارښونی ته اړوی ، نو څکه یواځی پدی پوره باورنه شیکیدلای .

ه انسانی عقل حقیقت

د عقل کلیمه د عقل یعقل د باب خخه د مصدر صیغه ده ، چې معنای بندول ، تړل او بېچ کول دی د اوښن تړلو ته "عقل البعير" ويل کېږي ، قلعی ته معقل وايی ځکه چې د دبمن د حملی خخه د بچکیدو څای دی ، په عقل د قلب اطلاق هم کېږي او په قلب د عقل اطلاق هم کیدای شی 294 . د همدی اساسی مفهوم له نظره د عقل اطلاق د غور ، فکراو د پوهی په هغه قوت کېږي چې الله جل جلاله په فطری ډول د انسان په زړه کې پیدا کړي دی .

حارث بن اسد محاسبی رحمه الله عليه فرمایلی دی : انه عريزه يتھيا بها ادراك العلوم النظريه وكأنه نور يقذف في القلب به يستعد لا دراك الاشياء ... [عقل هغه فطری قوت دی چې د هغه په واسطه د نظری علومو

²⁹⁴ - د تفصیل په خاطر مفردات القرآن 346 مخ باب العین - لسان العرب 11 توك 458 مخ باب اللام و ګوری

نيو ليك

د درک استعداد پیدا کيبرى او دا يوه روبنانتيا ده چې په زره کې اچول
کيبرى چې د هغى په اساس د شيانو د پيژندنى استعداد را پیدا کيبرى
.[295]

امام ابوالحسن اشعری رحمه الله عليه چې په 330 هجري قمری کال
کې مړ شوي دی فرمایلی دی چې: العقل تمیز و کیاسه و اصلاح معیشه و
فراسه و به يتوجه الخطاب الشرعی [عقل تمیز او پوهه ده، فراست او
زیرکې ده چې د هغى په اساس زوند اصلاح کيبرى او د عقل په اساس
انسان ته شرعی حکم متوجه کيبرى]²⁹⁶.
د عقل اطلاق په علم هم کيبرى [پوهيدل ، درک کول ، پيداکول ،
پيژندل]²⁹⁷.

علم په اصل کې د عقل میوه ده لکه خنگه چې د انگور بیخ ته هم
انگور ويل کيبرى ، نود هغى میوی ته هم انگور ويل کيبرى - په همدي
ډول عاقله قوت ته هم عقل وايبي او د هغى میوی يعني علم او پوهى ته هم
عقل وايبي .

په صراح اللغات کې د عقل معنا "خرد و دانش" هم شوی ده او د
دریافتنه "په معنی هم راغلی دی - عاقله قوت ته عقل مطبوع يعني
طبيعي عقل وايبي او عقل د علم په معنا ته عقل مسموع يعني کسبی علم
وايبي .²⁹⁸

د عقلی اقسام

د اهتمام غزالی او **بِوَلَانَا رَوْمَ رَحْمَةِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ لَهُ نَظَرٌ :**

²⁹⁵- احياء العلوم د امام غزالی ليکنه لومړۍ توک 64 مخ د علم باب د 1322 ميلادي کال د مصر چاپ - مفردات القرآن 346 مخ

²⁹⁶- التمهيد في بيان التوحيد د ابی شکور سامي رحمه الله عليه ليکنه 4 مخ د 1309 هجري قمری کال د هندوستان دهلي چاپ

²⁹⁷- مفردات القرآن 346 مخ

²⁹⁸- احياء العلوم لومړۍ توک 64 مخ

نيو ليك

امام غزالی رحمه الله عليه د احياء العلوم د كتاب العلم اوم فصل کې د عقل حقیقت ، اهمیت او د هغه د درجاتو او اقسامو د بیانلو له پاره مخصوص کړی دی . هغه د عقل خلور ډول بیان کړی دی .

ا { طبیعی عقل یعنی د غور ، فکر او ادراک فطري عاقله قوت .

ب { طبیعی عقل یعنی هغه علم چې د هغه د لاس ته راړو له پاره ډير غور او فکر ته اړتیا نه وي ، او نه په کې د نظریاتو اختلاف موجود وي لکه وايو چې د دوو عدد د یو له عدد خخه لوی دی .

ج { تجربی عقل یعنی هغه علم چې د تجربې په واسطه لاس ته راخی . تجربه کار سرې ته عاقل ویل کېږي . او هغه خوک چې د تجربو خخه نتایج لاس ته نه شی راوستلى هغه ته غیبی او غافل ویل کېږي .

د { دور اندیش عقل یعنی هغه پوخ عقل چې په خپل نظر انجام انجام يې ساتې ، د وخت ګتې او خوند پسې نه گرئي او نه پری خواهشات او جذبات غالبيدي شی بلکه دی په هفوغالب وي .

د لومړۍ ډول مثال د ونی د بیخ په خیر دی ، د دوهم او دريم ډول مثال د هغه د خانګو او پانهو په خیر دی او د خلورم ډول مثال د ونی د میوی په خیر دی 299.

مولانا روم رحمه الله عليه چې په 672 هجری قمری کال وفات شوي دی د عقل دوه ډولونه بیان کړی دی :

ا [جزوی عقل هغه ماده پرست عقل چې د محسوساتو او مادی پولو پابند وي ، او د تل له پاره د مادی ګتېو ، حیوانی غوبښتو او ذاتی اغراضو په فکر کې وي ، د دی عقل میوه او ههام او شکوک وي ، او د ظلماتو [تیارو] عالم د دی وطن دی او د غتني بدنامی باعث گرئي
 عقل جزوی آفتش وهم است وطن
 زانکه در ظلمات شد او را وطن
 عقل جزوی عقل را بدنام کرد

---

²⁹⁹ - احياء العلوم لومړۍ ټوک 64 مخ

نيو ليك

••••• کام دنيا مرد را بې کام کرد

[مثنوي]

ب [ايماني عقل : هغه عقل دی چې د انبیاء عليه السلام د لارښونو په رينا کې غور او فکرکوي - د دی عقل د فکر دائره یواخی حیوانی ، جسمانی او مادی گتی نه وی بلکه د دی اصلی توجه روحانی ، اخلاقی او د آخرت د همیشنى مصلحت په لور وي ، دا عقل د اطمینان او سکون باعث گرخي ، د نفس د غوبښتو خخه آزاد وي او د زړه له پاره د خوکیدار حیثیت او مقام لري

عقل ايماني چوشحنه عادل است

پاسبان و حاكم شهر دل است

عقل در تن حاكم ايمان بود

که همیش نفس در زندان بود

[مثنوي]

مولانا روم رحمه الله عليه پخپل خلورم دفتر کي د انسان دری ډولونه
بيان کري دي :

ا- پوره عاقل چې د نبوت نور او د رسالت مشال له خان سره ولري
دغه انسان قائد او مشروى .

ب - نيم عاقل چې د نور خاوند نبې صلی الله عليه وسلم د خپلو سترګو
نور و ګرځوي هرڅه د همغه نور په رينا کې و ګورى او په هره معامله کې په
هغه دasic باور و کړي لکه خنګه چې یو ړوند یې په خپل لارښود باندی
کوي .

ج - شقى لا شي [بد بخت او بي کاره] چې بلکل جاهل او نا پوهه وي
نه په خپله خه رينا ورسه وي او نه بل د رينا خاوند د خپل قائد په حیث مني

عاقل آن باشدکه با او مشعل است

نيو ليك

او دليل و پيشوای قافله است
د يکري نيم عاقل آمد او
عاقلی را دیده خود داند او
دست دروي زد چو کور اندر دليل
تا بدو بینا شد و چست و جليل!
و آن خرى کز عقل چو سنکي نداشت!
خود نبودش عقل و عاقل را کذاشت
[مشنوی خلورم دفتر]
مولانا روم رحمه الله عليه عقل تمام ته په بل خاي کي عقل کل ويلی
دي او د هغه رينا بي د لم سره مشابه کري ده دا عقل د مشکو په مثال
دي او د عامو خلکو عقل د هغى د خوشبو بي په چول ده.
هست عقلی هم چو قرص آفتاب
هست عقلی کمتراز زهره و شهاب
عقل های خلق عکس عقل او
عقل او مشک و عقل خلق بو
عقل کل و نفس کل مرد خدا است
عرش و کرسی را مدان کزوی جداست
مظهر حق است ذات پاک او
زد بجو حق را و از دیکر مجو!!
[د مشنوی پنجم دفتر]

ه انساني عقل اهلي هاي

د پورتنى تفصيل خخه معلومه شوه چي د غزالى رحمه الله عليه د وينا
له مخي " عقل دوراندیش " او د رومى رحمه الله عليه د وينا له مخي "
عقل ايماني " په صحیحو معناو سره سليم عقل دی او د دی دکار صحیحه
دائره دا ده چي هغه د الهی وحی په رينا کي غور او فکر کوي نو که چيری
عقل په خپله کفالت کولي نو الله جل جلاله به نه انبیاء رالیبلی وی او نه

نيو ليك

به يى كتابونه رانازل كپرى وي ، په قرآن کريم کې د دى همدا حيسيت بيان شوي دى د بقره د سورت د 236 آيت خخه تر 24 آيت پورى د مهر ، طلاق او وصيit د حئيني احکامو د بيانولو نه وروسته بي فرمایلى دى چې :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدى ډول بيانوی الله جل جلاله تاسو ته خپل احکام ترخو تاسي فکر وکپى او پوهشى] .

د نور د سورت د 58 آيت خخه تر 61 آيت پورى د پردي او خه نورو کورنى قوانينو د بيانولو وروسته بي فرمایلى دى :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدى توګه بيانوی الله جل جلاله تاسي ته خپل احکام ترخو تاسي فکر وکپى او پوهشى] .

د یوسف عليه السلام په سورت د یوسف کې فرمایي چې :

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[مونږ نازل کپى دا کتاب په عربی زبه ترخو تاسو فکر وکپى او وپوهیپری] .

د دى ډول آيتونو خخه مقصد دا دى ، چې د الهى وحى خخه آزاد انسانى عقل معتدل ، برابر او گتمور قانون نه شى معلومولى. د عقل اصلی کار دا دى چې هغه د الله جل جلاله د پولو دننه غور او فکر وکپى ، بلکه د الهى وحى او انبیاو عليهم السلام ، د لارښونو پرته په آزادى سره فکرکونکو او د خپله خانه کومه لاره پلټيونکو ته قرآنکريم سفهاء يعني بي عقله ويلى دى 300.

په طبیعی علومو کې د عقل او تجربی خخه حقایق تر یوی اندازی پوری را برسيره کېپری ، خود الهیاتو او اخلاقیاتو په دائره کې انسانی عقل ته هیڅ مستقل حيسيت نه دی ورکول شوي ، بلکه د هغه خخه د

---

³⁰⁰ - د البقره سورت 13 - 30 - 142 آيتونه

نيو ليك

غله‌ي کيدلو امکانات په هر وخت کې موجود وي ، امام غزالی رحمه الله عليه فرمایي چې کله ما د علم الکلام خخه وروسته د فلسفی مطالعه مستقیما پیل کره نود دری کاله ژوری مطالعی خخه وروسته زه دی نتيجې ته ورسیدم چې : حتی اطلاعت علی ما فيه من خداع و تلبیس و تحقیق و تخیل اطلاعا لم اشک فيه [حتی چې زه د فلسفی د هر خه نه خبره شوم په هغه کې يو خه فریب او غولول دی ، يو خه صحیح خبری په کې هم شته او خه په کې تخیل دی ما ته د دی داسی معلومات وشو چې په هغه کې هیخ شک نه شته] .³⁰¹

امام فخرالدین رازی رحمه الله عليه چې په 606 هجري قمری کال کې مړ شوی او د فلسفی او منطق استاد وه په دی هکله بی نزدی دوه زره كتابونه ليکلې دی خوا آخر دی نتيجې ته ورسیدچې : لقد اختبرت الطرق الكلامية والمناهج الفلسفية فلم أجد لها تروي غليلا ولا تشفى عليا ورئيت اقرب الطرق طريقة القرآن [ما د علم کلام او فلسفی تول لاري امتحان کړي چې يوه بی هم نه د کوم تږي سپړي تنه ماتولای شي ، او نه د کوم ناروغ علاج کولی شي ، ما ولیدله چې نزدی او آسانه لاره د قرآن لارده] .³⁰²

ابواسحق الشاطبی رحمه الله عليه فرمایي چې : قد علم بالتجارب و الخيره الساريه فى العالم من اول الدنيا الى اليوم ان العقول غير مستقله بمصالحها استجلابا لها ومفاسدها استدفعاها [د دنيا د پیل خخه تر او سه پوري د تجربو او علم په رنا کې دا ثابته شوي چې عقول د مصالحو د لاسته را درلو او د مفاسدو خخه د خان ساتلو په لړ کې مستقل قوت او استعدادنه لري] .³⁰³

د علامه اقبال رحمه الله عليه په شان فيلسوف هم په دا رنګه ويلو

³⁰¹ - المنقد من الضلال 17 مخ د 1971 ميلادي کا ل د پاکستان لاهور چاپ

³⁰² - البدايه و النهايه 13 ټوک 56 مخ

³⁰³ - الاعتصام د شاطبی رحمه الله عليه ليکنه

نيو ليك

.....
مجبور شوي دي .

عقل بي مايه امامت کي سزا وار نهين
راهبر هوظن وتخمين تو زبون کار حيات
خرد کي کهتيان سلجهها چکا هون
ميرئے مولا مجھے صاحب جنون کر
پره لئيئے مين نئے علوم شرق و غرب
روح مين باقی هر اب تک درد و کرب
عالم هر غلام اس کے جلال ازلى کا
اک دل هر کے هر لحظه الجهتا هر خرد سے
[يوازی په نوم او بیگتی عقل د امامت او مشری ورنہ دی ، ئکه کله
چبلاربند گمان او خیال شی نو بیا ژوند د تباھی په لور روان شی ، د
عقل د تولو نغښتو او تاواو پړاونو خخه تیر شوی یم نو ای زما مولا
ما او س د لیونتوب خاوند زکړه ، ما د ختخت او لویدیع تول علوم ولوستل
خو زما په روح کې تراوسه پوری درد او تکلیف پاته دی ، تول پیدا یښت
د هغه د ازلى جلال غلام دی يوازی زړه دی چې په هروخت کې د عقل
سره په جنگ وي] .

نه عقلی دلائلو تفصیل

لومړۍ دلیل :

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ [د الاعراف سورت 54 آیت]
د الهی حاکمیت تر تولو لومړی عقلی دلیل : هغه خوک چې خالق دی
هغه مالک هم دی او خوک چې مالک دی هغه حاکم هم دی نو خرنګه
چې دا تول د الله جل جلاله پیدا یښت دی نوله دی امله پری دهمغی قانون
هم نافذیږي ، عقل هیڅکله دا خبره نه منی چې یو شی دی یو سړی
جو پکړی خو هغه دی د بل چا په ملکیت کې وي ، مګر کیدای شی چې د
مالک په اجازه بل خوک د هغه په ملکیت کې تصرف وکړي ، خو
مستقل بالذات مالک همه دی چې خالق یې دی او دا حقیقت چې په

نيو ليك

غلام او مملوک باندی یواخی د هغه د مالک او آفای حکم باید نافذ شی یودا اسی حقیقت دی چې د بدیهی عقل خخه ثابت شوی دی ، او د معلومولو له پاره یې ډیر غور او فکر ته اړتیا نه شته ، په انسان باندی د انسانی عقل جوړ کری قانون نافذول د حریت ، آزادی او د انسانی شرف په خلاف کار دی . په اسلام کې د آزادی تصور دا نه دی چې یو قوم دی د بل قوم د غلامی خخه یا یو مملکت دی د بل مملکت د غلامی خخه آزاد شی ، بلکه حقیقی او صحیح آزادی دا ده چې یو انسان د بل انسان د غلامی خخه آزاد شی ، او د خپل حقیقی خالق غلام وګرځی د خپل مملکت او قوم د جوړ شوی قانون پیروی کول غلامی ده .

آزادی خو دا ده چې انسان د مخلوق د غلامی خخه آزاد شی او د خپل خالق غلامی اختیار کړي ، لکه خنګه چې علامه اقبال رحمه الله وايی :

تا نه رمز لا الله آيد بدست   بند غير الله را نتوان شکست
 [د لا الله رمز په دی کې دی چې د الله جل جلاله پرته د هر چا د
 غلامی زنڅخونه وروشكېږي] .

دوههم دليل :

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَئْتُمُ الْفُقَرَاءِ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ أَعَزُّ الْحَمِيدُ

[د فاطرسوت 15 آيت]

انسانی عقل مخلوق دی او د مخلوق په فطرت کې فقر او احتیاج شامل دی تو په دی خاطر عقلی قانون د نقص عیب او غلطی خخه پاک نه وي ، خود الله جل جلاله ذات غنی او صمد دی یعنی د هر ډول احتیاج خخه پاک دی نوله دی امله د هغه قانون هم د هر ډول عیب او نقص خخه پاک دی هغه خوک چې د هری او د الله جل جلاله نه منکر نه وي هغه د دی خبری په منلوکې هیڅ ډول څنډ نه کوي . الله جل جلاله نه په خپل وجود کې چا ته محتاج دی او نه په خپل علم کې کوم معلم او اسبابو ته ضرورت لري ، خو انسان په خپل وجود کې هم فقیر او محتاج دی او د

نيو ليك

خپل فکر او تعقل له پاره هم د علم اسبابونه اپ دی ، د ده د معلوماتو ذريعه پنځه حواس دی چې هغه د غلطی خخه نه شي پاکيدلى ، د همدي حواسو په اساس د عقل ادراك او تفكير پوره او مستقل نه وي ، او د ناکافۍ ادراك په اساس د مصالحو قطعی علم لاس ته نه شي لاس ته راتلاي ، ډير تر ډيره ګمان او قیاس کیدای شي .

د تجربى او احساس په بنست انسانی عقل د طبیعی او ساینسی علومو په چوکات کې کار کولای شي، خود اخلاقیات او اجتماعیاتو په چوکات کې تجربه او احساس هم کار نه شي کولای ، دا په دی خاطر چپا خلاق او تمدنی قانون د احساس قابل شیان نه دي ، بلکه دا معنوی امور دی ، او تجربات په مادی او حسی امورو کې کیدای شي او که يو خخه معلوم هم کړي نو د غلطی خخه خالی نه وي . نو د دی علتوونو په اساس عقل د خپلی بې وسی ، کمزوری او فقیری ګواهی وايی ، او دا عرض کوي چې هغه چا چې زه پیدا کړي یم نو همغه دی ووايی چې ګټه ور خه دی او غیر ګټه ور کوم دی؟ په خه کې مصلحت دی او په کوم کې ضرر؟ او ټولنیز ، اقتصادي او تمدنی اړیکې د کومو موادو په واسطه قایمدادی شي؟ نو د انسانی عقل د دغې فقر او احتياج په خاطر الله جل جلاله د عقل د لارښوونی له پاره انبیاء عليهم السلام راواستول او کتابونه ئی رارليېل .

دایم دليل :

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 216 آيت]

که خه هم انسان د ماضی اوحال په هکله یو خه ناخه علم لري خود مستقبل په هکله په هیڅ نه پوهیږي خود الله جل جلاله علم په ماضی ، حال ، مستقبل دری واپو باندی یوشان محیط دی ، ناقص او ناتمام شیان د پوره شي په مقابل کې نشت ګنل کېږي ، نو په دی اساس د انسان علم د الله جل جلاله د علم په مقابل کې په نشت برابر دی ، چې خپله د عقل ګواهی دا ده چې د نیمګړی علم جوړ شوی قانون نیمګړی وي

نيو ليك

او د پوره علم جوړ شوی قانون مکمل وي او د کامل په مقابل کې د نیمگېری قانون اخیارول د عقل غوبښنه نه ده . بلکه ډیره لویه بى عقلی او سفاهت دی ، د نمونی په توګه ، سود ، جواری ، شراب ، نخاد انفرادی ملکیت خاتمه یا چا ته د غیری مشروط حاکمیت حق ورکول ، دا هغه امور دی چې په بسکاره ډول عقل ته ګتیه ور بسکاری خود تجربو په واسطه دا معلومه شوه چې دا تباہ کونکې شیان دی او نن د هغى د تباہی خخه عقل په تنګ راغلی .

څلوره دليل :

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ الْفَسَادَ لَأَمَارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبُّي

[د یوسف سورت 53 آیت]

انسانی عقل د نفسی غوبښنو او د خپل غرضی خخه پاک نه دی پرته د هغه خلکو خخه چې الله جل جلاله پری رحم کړي وي ، نو په دی خاطرد هغوي جوړ کړي قانون هم د خپل غرضی خخه پورته نه وي ، خو الله جل جلاله هیڅ ذاتی غرض نه لري او نه د کومی طبقي یا انسانی نسل سره د خپلوی کومه ربینه لري . نو په دی خاطرد هغه قانون د ټول انسانیت د فلاح ضامن دی چې خالص د انصاف په اصولو جوړ شوی دی د نفس غوبښنه په دوه ډوله ده " بهیمیه او " سبعیه " د بهیمی [حیوان] د غوبښنى خاصیت حرص دی او هغه غواړی چې د حلالو او حرامو ، نیکې او بدی بندیزونه لري شي ، خو سبعیه [خیرونکې] خاصیت تکبر او غرور دی ، او غواړی چې د ظلم آزادی دی موجوده وي ، نو د داسی شخص له نظره ، قتل ، غلا و هل تکول یوه تفریح ، بهادری او [نارینتوب] دی ، د مزدورانو او لاس لاندی کسانو خخه بیگار اخستل او د هغوي په ګتیه عیش کول ، د دی حیوان صفتنه انسان له نظره د عزت او شرافت نبشه وي ، دا دواړه مرضونه او یا داسی نور چې په چا تسلط پیدا کړ ، نو د هغه زړه ته د مریض زړه ، د متکبر زړه او د غافل زړه ویل کیږي ، د قرآن کریم په 62 ځایونوکې د عقل او د زړه مرضونو ته

نيو ليك

اشاره شوي ، فلاسفه او حکماهه دا [د زړه مرضونه] تسلیم کړي دی د اسلامي شريعت او د انبیاو د تعليم خخه آزاد فکر کونکې عقل ته د دی مرضونو خخه د بچيکيدو هیڅ ضمانت نه شي ورکول کیدای ، دا په دی خاطر چې د هغه شاو خوا د حرص ، هوا او غرور او تکبر تیارو نیوی ده او په دی تیاروکې راګیر شوي عقل خخه دا توقع کول ، چې حقیقی او په عدل او انصاف ولار قانون به جوړکړي ، یو خام خیال دی او یو بی خایه او بی بنیاده حسن ظن دی ، که چېږي د سرمایه لرونکو په لاس کې اختیارات وي ، تو هغه به د مزدورانو ، زحمت ویستونکو ، د هقانانو او غریبوب د استثمار له پاره قانون جوړ کړي او که همدا اختیارات بلی طبقي ته ورکړل شي نو هغوي به د خلکو د حاللى گتې د شکولو له پاره غورځنګو نه شروع کړي .

بيا به پښتون د خپل قوم په فکر کې وي ، پنجابي به د خپلی قوم ... عرب به عجمي له نظره وغورځوي او نه به عجمي د عربو د ګټيو فکر وکړي خو خداوند قدوس د خپل ټول مخلوق د گتې او مصلحت له پاره احکام را نازل کړي دی .

پنځم دليل :

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَاةُ الْأَوَّلَىٰ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ [د یوسف سورت 53 آيت]

د انساني عقل جوړ شوي قانون یوازي د دينوی مصالحو له پاره تیاريېږي ، خود الله جل جلاله نازل کړي قانوند دواړو دارینو د نیک بختی او د معاش او معاد دواړو د صلاح ضمانت ورکوي . دینوی ژوند د مسلسل ژوند یواځۍ یوه دوره ده او مرګ یو ګوډ [مور] یا پل دی چې انسان تری په تیریدو سره د ژوند بل هميشنې دور کې دا خليرې خرنګه چې دنیا زمونږ د سترګو ترمخ ده نو په دی خاطر مونږ دی خخه خه ناخه علم د عقل او تجربې په واسطه لاس ته راوستلي شو ، خو عقل دا نه شي معلومولاي چې خه ډول اعمال آخرت ته گتې رسوي او خه ډول اعمال هلته د تباھي او برپا دي باعث ګرئي خرنګه چې د الله جل جلاله ذات په

نيو ليك

..... هر خه عليم دی او په دی خاطر د هغه نازل کړي قوانین هم د دواړو جهانو
د نیک بختی او کامیابی سبب ګرځی .

شپړه دليل:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطَا [د البقره سورت 143 آيت]

عقلی قانون د افراط او تفریط خخه محفوظ نه وي خود الله جل
جلاله نازل کړي قانون په اعتدال او برابری ولاړ دی او اعتدال او برابروالی
د افراط او تفریط نه غوره او بهتر دی انسانی عقل اعتدال ته راول که نا
ممکن نه وي نو مشکل خو ضرور دی څکه خاطر چې د هغې سره جوش او
جدبه خامخا د تشدد په لور میلان لري ، په پخوانی مصری تهذیب او
يونانی رومی تمدن کې ماده پرسنۍ او حیوانی غوبښتنی او د جسماني
ضروریاتو افراط او د روحانیت تفریط موجود وه ، او د هغې زیادت
او کموالی د انسانانو خخه ټنار او خیرونکې جوړکړي وه ، د بلایخوا
رهبانیت ، بدلت او د جاهلو صوفیانو تصوف د جسم د ازارولو دوهمه
انتها وه چې دا د اصلاح په ځای د وژنه او د ظلم دوهم ډول وه . بکاره
ده چې د الله جل جلاله نعمتونه په خپل ځان حرامول ، خپل جسماني
صلاحیتونه تباہ کول او د دنیا د تعمری او جوړونی یو ځای د هغې د ترک
کولو رویه اختیارول ، اصلاح نه بلکه ورانیول دی ، عدل نه ، بلکه ظلم
دی ، د نفس وژنه او د جسم تباہی ده ، خود خپل جوړکړي روحانیت توغ
جګونکې د لږی مودی وروسته بیا بلی انتها ته ورسیپې ، او په لیدو
لیدو کې د فقیری دا ځالی ، شاهی دربارونه وګرځیدل ، د هغوي عبادت
ځایونه په قارون خانوبدل شوه په غارو وتلونکې اموخته خلک کله هم
منځنی لار نه غوره کوي او نه په غارو وتلونکې خلک د تباہی په کندو کې
د لویدو خخه ځان ڙغورلاي شي .

د اوستني وخت د دوه لویو نظامونو هم همدغه حال دی په سرمایه
لروونکې نظام کې ملکیت فرد ته د غیر محدود او غیر مشروط ملکیت
حق ورکړ شوی لیکن په اشتراکې نظام کې د وګرکړي ملکیت او نور تبول

نيو ليك

..... حقوق يې له يوه سره ختم کړي شوي دي . په يوه نظام کې د وګړي په حقوقوکې افراط او په بل کې تفریط دي ، خو علیم او حکیم الله جل جلاله په اسلامی نظام کې د اعتدال او برابری منځنی لار اختيارکړي ده، که عبادات دي یا معاملات ، که سیاسیات دي يا تعزیرات ، که اخلاقیات دي یا د صلح او جنګ قواعد، د عقائدو خڅه تر اعمالو پوری د اسلام هر حکم ، هر قانون او هر هدایت په اعتدال ولار دی او معتدل او برابر نظام هیڅکله د ظلم او فساد ذريعه نه ګړئ .

اوم دليل :

واعتصموا بِحَبْلِ اللَّهِ جَوِيعًا وَلَا تَفَرُّوا [ادال عمران سورت 102 آیت] عقلی قانون د اتحاد په خای د افتراق او سبب ګرځی دا ننۍ نړۍ د همدي عقلی او وضعی نظامونو په اساس په اختلافاتو او وینې تویونو بوخته ده ، خود الله جل جلاله نازل کړي قانون د اتحاد ، یووالی او ورور ولی بهترینه او پایښتناکه ذريعه ده . په انسانی فهم او عقل کې توپير یو لازمي شي دي همدا علت دي چې د اول نه نیولی تراوسه پوری عقلاء فلاسفه او مفكرين هیڅکله هم یو شوي نه دي . د یونان حکماء سبعه چې د اساطین سبعه په نوم هم یادېږي د هغوي ترمنځ په ځینې بنستیزو مسائلو کې دیر زیيات اختلاف موجود وه ، علامه شهرستانی رحمه الله عليه د الملل په دوهم ټوک کې د 61 مخ خڅه تر 95 مخ پوری یعنی پوره 34 مخو کې د هغوي نظریات را اخستی دي ، او د اروپا د نورو فلسفیانو د اختلافاتو خڅه خونن هر یوه تعلیم یافته وګړي خبر دی د همدي عقلی توپير په اساس نن بشريت په زرگونو ټوټو ويشل شوي دي بت پرست ، وطن پرست سیکولریست ، سوسیالیست ، فاشست .... هغه ټوټي او طبقی وي چې بنی نوع انسان ئی د همدي عقلیت پرستی په اساس تقسیم کړي دي او که نه نو "کان الناس امه واحده " ټول بشريت په یوی عقیدی وه ، او هغه د الله جل جلاله د حاکمیت عقیده وه ، د اسلامی نظام په بنیادی اصولو کې خود سرد وینته په اندازه هم اختلاف نشته او کوم

نيو ليك

چې په فروعی مسائلو کې موجود دی ، هغه د [اختلاف تنوع] د ډلی
څخه دی یعنی په یوه کارکې یې خو طریقی بسوولی دی چې ټولی روا دی
د دی فروعی مسائلو یه اساس د افراط پیدا کول د نفس د غوبښتني
پیروی ده نه د اسلام پیروي .

اتم دليل :

وَالَّذِينَ آتَيْنَا أَشْدُدُ حِিযَا لِلَّهِ [دالبقره سورت 165 آيت]

د عقلی او وضعی قانون سره د انسان د زړه مینه نه پیدا کېږي ، همدا
علت دی چې فلسفیانو دنیا کې نفرت کولو ته ترقی ورکړي وه . مګر تر
اوسيه یې د خلکو زړونه لاس ته نه دی راوري ، خود شرعی او الهي قانون
سره د ايمان د خاوندانو د زړه مینه او محبت وي او د هغه پیروی کول
عبادت او د ثواب کارگني ، هر خوک په دی پوهېږي چې هر هغه خه چې په
زړه کېځای پیدا کولي شي نو انسان د هغه د لاسته راورو په خاطر سر
ورکولو ته هم تیاريږي ، نو بنکاره ده چې د قانون د حکمرانی د قایمولو
له پاره هیڅ حکومت د چا په کوراو سر د پولیس پیره نه شي درولای تر
هغه پوری چې په زړه کې د قانون احترام موجود نه وي ، نو مجرم په
مخالفو قسمونو خپل ځان د قانون د پنجي څخه په څنګ کولي شي ، د
امریکې ، انګلستان ، فرانسی او د اروپا د نورو ملکونو پولیس تجربه
لرونکې هم دی او د نوی وسایلو خاوندان هم دی خود دی سره بیا هم
په دی هیوادونو کې د قانون ماتونی او نورو جرمونو زیاتوالی ورځ په ورځ
صورت نیسي ، د قانون سره مینه د قانون جوړونکې سره د میني نتيجه
وي ، څنګه چې د الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله عليه وسلم سره
مینه ، د ايمان نښه ده نو په دی خاطر د هغه د جوړکړي قانون سره مینه
هم د ايمان نښه او جز دی ، چې د هغه پابندی د مسلمان د زړه او ايمان
سره تینګ اړیکې لري .

د عقلی د حاکمیت اولین مختصر الہیں دی
کله چې الله جل جلاله حکم وکړ چې آدم عليه السلام ته سجده وکړي

نيو ليك

نو ملائکو بى د خه ويلو خخه حكم و مانه او سجده ئى و كره ئى كىه چى
هغۇي عقل او راي تەد حقيقى حاكم پە مقابل كى هىيخ اهمىت نە
وركاوه خو ابلىس د الله جل جلالە د حكم د منلو خخه پە دى اساس ھەد
و كره چى دا حكم د عقل پە خلاف دى ، زەد اورخخه پيدا شوي يم او آدم
د ختى خخه پيدا شوي دى او د خاورو تر مخ تىتىدل د عقل نە لرى ده
ملائىكى د الله جل جلالە منونكى دى او لعین ابلىس د عقل د حاكمىت
قائل وە علامە شهرستانى رحمة الله عليه فرمایى چى : پە مخلوق كى د
تولو نە لومپى شبه ابلىس لعین را پيدا كېھ د الله جل جلالە د حكم پە
مقابل كى عقل مستقل و گانە نود نفس د غوبىتنى پسى ولارا د خپلى
تخليقى مادى پە اساس يى لوبيى و كره .³⁰⁴
د الھى حاكمىت منونكى د ملائکو تابع دى او د عقل د حاكمىت
منونكى د لعین ابلىس تابع دى .

دوھەم اھىل شۇرى

د اسلامى حکومتى نظام او اسلامى سیاست دویم بنیادى اصل
شورى ده ، يعنى د اسلامى ریاست مشربە هم د مسلمانانو د باورى
و كىلانو خخە د تشکيل شوى شورى له خوا تاكل كىرى ، او د تاكلو
وروستە به تولى مەھمى او ارزىبتناكە پريىكىرى د ھەمدى مجلس د تائيد
وروستە صورت نىسي نن سبا مسلمان سیاست پوهان شورائىت تە
اسلامى جمهوريت وايى د عربى ادب ، حدیثو او فقهى پە كتابونو كى د
جمهوركليمە د غلبى او اكتىرىت پە معنا استعمالىيېرى ، د سنن ترمذى پە
يوه روایت كى هم " فى جمهور من العرب " كليمە راغى ده .³⁰⁵
خود اوسنى وخت د جمهوريت رواج شوى كليمە د عربى ژىدى د
ديكشىرى خخە نە ده اخستلى شوى بلکە د [ۋيمۇكراسى] د

³⁰⁴- الملل والنحل دريمە مقدمە لومپى توک 16 مخ

³⁰⁵- سنن ترمذى أبواب الفتن باب ماجاء ان الخلفاء من قريش لومپى توک 56

نيو ليك

يونانی کلیمی خخه اخستل شوی ، چې د هغې اصول تر پایه د اسلام په خلاف دي ، لکه خنګه چې ترمه مولوستل چې د اسلامی جمهوریت اصطلاح خو حرامه نه د خود غلطی خخه د بچکیدو له پاره صحیح اسلامی اصطلاح "شورائیت" ده دا اصطلاح د قرآن او سنتو او همدا ډول د راشدینو خلفاو د سنتو سره مطابق ده چې د دی نه په خلکوکې د مطلق العنان حاکمیت او بي قیده آزادی د مشرکانه فکر د پیداکیدو خطره هم نه شته ، سدباب الذريعه [د غلطیساواو بدیو دروازی بندول] د شریعت مستقله قاعده ده نو دی قاعدي له مخی د جمهوریت استعمال پرینسپ دل وړ دی ځکه شورائیت بهترینه او مناسبه اصطلاح ده .

د شوری په هکله قرآنی آیتونه

فَيَمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لَتَأْتِيهِمْ وَلَوْ كُنْتُ فَظًا غَلِيلَةَ الْقُلُوبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاغْفِفْ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَأْوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَّمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ [دال عمران سورت 159 آیت]

[ای پیغمبره ! دا د الله جل جلاله لوی رحمت دی چې ته د دی خلکو له پاره ډیر نرم خویه جوړ شوی یې که دا سی نه واي او ته توند خویه وي او سخت زړی وي نو دا تبول به ستا له شاو خواه شوی وو نو هغوي معاف کړي ، او د هغوي د خطاو وېښه د الله جل جلاله نه وغواړه ، او د دین په چارو کې هغوته هم په مشوره کې برخه ورکړه ، بیا چې ستا اراده پر کومه رایه تینګه شي نو پر الله توکل وکړه ، د الله جل جلاله هغه خلک خوښېږي چې د هماغه په ډاډینه کار کوي] .

ابن منظور رحمه الله عليه لیکې چې : الامرنقیض النھی .... والامرالحادثه [امر د نھی په مقابل کې دی او د امرمعنا حادثه او واقعه هم راخی 306].

د لغت د امامانو د دی تشریح خخه معلومېږي چې د امرمعنا حکم او

³⁰⁶ - لسان العرب 4 ټوک 26 مخ

نيو ليك

حکومت هم رائی او د مهمو او د [مهتمم بالشان واقعی] په معنا هم استعمالیېری ، او د آیت مفهوم دا دی چې ای نبی صلی الله علیه وسلم د حکومت په چارو کې او د مهمو واقعو په هکله د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره کوه .

ابن جریر طبری ، امام جصاص حنفی ، امام بغوی ، امام فخرالدین رازی رحمه ، امام قرطبی ، علامه نسفي ، علاوالدین بغدادی ، قاضی ثناء الله پانی پتی او علامه الوسی رحمة الله عليهم عليه دی ټولو په خپلو تفسیرونونو کې لیکلی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د مشوری د اخستو حکم په دی خاطر ورکړ شوی وه چې امت ته د سورائیت سلسله سنت پاته شی ، ترڅو راتلونکې کې امت د آمریت په لاره ولاړ نه شی ، او د سورائیت په شرعی قاعدي باندی ټینګ او مستحکم واوسی د ذکر شوو مفسرینو رحمة الله عليهم خخه د ټینګ اقتباسات را نقل کړو : ليتبغه المؤمنون من بعده فيما حزبهم من امر دينهم و يستنوا بسننته في ذلك و يتحذوا المثال الذي راوه يفعله في حياته [د مشوری اخستولو حکم له دی امله ورکړل شوی وه چې ترڅو راتلونکې د ايمان خاوندان په مشوری اخستو کې د هغه دینې چارو په هکله چې هغوي ته پرمخ کې رائی ، د هغه صلی الله علیه وسلم پیروی وکړي او په دی هکله د هغه سنت د خپل خان له پاره نمونه وګرځوی ، او همدا نمونه چې هغه به خپل ژوند کې پري عمل کړي وه د خپل خان تګ لاره وټاکې 307].

اراد ان یستن به من بعده [د حکم ورکولو مقصد دا وه چې د مشاورت په سنت کې امت د هغه پیروی وکړي 308].
د وخت بيهقي قاضي ثناء الله پانی پتی رحمة الله علیه فرمایلی دی چې : تمہید لسنه المشاوره للامة [دغې حکم په امت کې د مشاورت د

307 - تفسیر ابن جریر 4 ټوک 152 مخ د 1954 عیسوی کال د مصر چاپ

308 - زاد المسیر فی علم التفسیر د ابن جوزی لیکنہ لوړی ټوک 488 مخ

1964 عیسوی کال د بیروت چاپ - تفسیرکبیر 9 ټوک 66 مخ

نيو ليك

سنت له پاره بنست کيښود] 309.

په نبوي هورکي ه شوري قاريئشي غوندي

معاذ بن جبل رضي الله عنه د رسول الله صلي الله عليه وسلم خخه نقل
کړي دي چې : اني فيما لم يوح الىي كاحدكم [په کومو چارو کې چې وحي
نه وي راغلی نو په هغوي کې زه ستاسي په شان يو انسان يم] 310.

امام جصاص رحمة الله عليه چې په 370 هجری قمری کال کې مر شو
فرمایي : رسول الله صلي الله عليه وسلم ته د مشوری حکم د هغه ديني
امورو په هکله ورکول شوی وه چې د هغه په هکله د الله جل جلاله له طرفه
روښانه لارښونه نه وه شوی او په هغه دنيا وي او انتظامي اموروهم ورته د
مشاورت حکم شوی وه چې د هغه بنياد په راي او غالب گمان ولار وي
.311

هغه د هري غيرمنصوص او مهمي معاملې په هکله مشوره کوله که
څه هم هغه امور ديني احکامو پوري تړلی وه ، جنګ پوري تړلی وه اویا
ئي د انتظامي معاملات پوري اوډ درلوډه ، دلته د مثال په توګه لس
تاریخي نموني وړاندی کېږي چې په کې ځینې داسې مثالونه هم شته
چې ور خخه دا په ډاګه کېږي چې رسول الله صلي الله عليه وسلم د شوري
د راي په مقابل کې خپله راي پري اينسي ده .

ه اذان شوري

[لوجهري هجرى قمرى کال] :

د انس بن مالک رضي الله عنه او ابن عمر رضي الله عنه خخه روایت
دي چې د مدنی دور په اولو وختونو کې خلکو د لمانځه وختونه د خپل

309 - تفسير مظہری 2 ټوک 153 مخ د هندوستان د هلى چاپ

³¹⁰ - مجمع الزوائد 9 ټوک 46 مخ (المناقب) .

³¹¹ - احکام القرآن للحصاص 2 ټوک 20 مخ

نيو ليك

خپل فکر مطابق تاکل ، یوه ورخ د دی له پاره مشوره وشوه ئىينو د يهودو د بوق تجويز ورلاندى كې او ئىينى نورو د نصاراود ناقوص پيشنهاد وکې، خو حضرت عمر رضى الله عنه دا پيشنهاد وکې چې يو كس دی وتاکل شي چې د لمانخە پە وخت كې خلک پە لور غې سره راوبولى ، هماعە وھ چې پە همدى پيشنهاد پريکە وشوه او رسول الله صلى الله عليه وسلم د دى كار لە پاره حضرت بلال رضى الله عنه وتاکە ،³¹² بلال رضى الله عنه بە پە لور آواز خلکو تە الصلوه جامعه ويل [اى خلکو د جمعى لونغ تيار دى] ، خو وروسته عبدالله بن زيد رضى الله عنه پە خوب كې د اذان دا مروجە كليمات د چا خخە واوريدل نو بىا رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت بلال رضى الله عنه تە پە هماعە كليماتو د اذان كولو حكم وکې، چې وحى ئى هم پە تائید كې راغله .

ابن حجر رضى الله عنه فرما يى چې: مبدا الاذان كان عن مشوره اوقعها النبي صلى الله عليه وسلم بين اصحابه حتى استقر بروئيا بعضهم وفيه مشروعية التشاور في الامور المهمة [اذان پە مشورى سره شروع شوي دى ، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپلوا اصحابو رضى الله عنهم سره كې وھ وروسته بىا د ئىينى صحابو د خوب پە واسطە [مروجە [اذان وتاکل شو³¹³].

دا حدیث د دى خبرى دليل دى چې پە مهمو خبرو كې مشوره كول شرعى طریقە دە .

لە بەھرەكەبىرى شەۋىرى

[دۇھىم ھەجري قەھرى ڭال]

حَدَّثَنَا أُبُو بَكْرٌ بْنُ أَبِي شِيَّةَ حَدَّثَنَا عَفَانُ حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَأْوَرَ حِينَ بَلَغَهُ إِقْبَالُ أَبِي سُفْيَانَ

³¹²- صحيح بخارى بداء الاذان لومړۍ ټوک 85 مخ

³¹³- فتح البارى بداء الاذان 2 ټوک 219 مخ

نيو ليك

قالَ فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ تَكَلَّمَ عُمَرُ فَأَغْرَضَ عَنْهُ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عَبَادَةَ فَقَالَ إِيَّاَنَا تُرِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَمْرَتَنَا أَنْ تُخْيِضَهَا الْبَحْرَ لَاَخْحَضَنَا هَا وَلَوْ أَمْرَتَنَا أَنْ تَصْرِيبَ أَكْبَادَهَا إِلَى بَرْكِ الْغَمَادِ لَعَقَلْنَا قَالَ فَنَدَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فَأَنْطَلَقُوا حَتَّى تَزَلُّوا بَذْرًا وَوَرَدَتْ عَلَيْهِمْ رَوَايَا قُرِيشٍ وَفِيهِمْ غَلَامٌ أَسْوَدٌ لِبْنِ الْحَجَاجِ فَأَخْذَهُ فَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَهُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ وَأَصْحَابِهِ فَيَقُولُ مَا لِي عِلْمٌ بِأَبِي سُفْيَانَ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعَتْبَةً وَشَيْبَةً وَأُمَيَّةَ بْنُ حَلْفَهُ فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ ضَرَبُوهُ فَقَالَ نَعَمْ أَنَا أَخْبِرُكُمْ هَذَا أَبُو سُفْيَانَ فَإِذَا تَرَكُوهُ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ مَا لِي بِأَبِي سُفْيَانَ عِلْمٌ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعَتْبَةً وَشَيْبَةً وَأُمَيَّةَ بْنُ حَلْفَهُ فِي النَّاسِ فَإِذَا قَالَ هَذَا أَيْضًا ضَرَبُوهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاتِلٌ يُصَلِّي فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ اُنْصَرَفَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَضْرِبُوهُ إِذَا صَدَقْكُمْ وَتَرْكُوهُ إِذَا كَذَبْكُمْ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا مَصْرَعٌ فُلَانٌ قَالَ وَيَضْطَعُ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ هَا هُنَا هَا هُنَا قَالَ فَمَا مَاطَ أَحَدُهُمْ عَنْ مَوْضِعِ يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

انس بن مالک رضی الله عنہ خخہ روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د بدر د غزا په وخت کې [په لاره کې] د چېلو صحابو رضی الله عنهم سره مشوره وکړه ،،حضرت ابویکر رضی الله عنہ او حضرت عمر رضی الله عنہ خپله رایبی بشکاره کړه مګر هغه د انصارو د رای د معلومولو په خاطرچې ناست وه ، نو په دی وخت کې سعد بن عباده انصاری رضی الله عنہ جګ شو او ويبي ويل که چیری ته حکم وکړي نو مونږ د ریاب کې توب و هللو ته او د برک الغماد [یمن] پوري د چېلو آسونو زغلولو ته تیار یو- د دی خبری د اوریدو وروسته د تلو حکم

نيو ليك

وشنو، او فوچ د بدر په خاى کې خپلی مورچي سنبال کری .³¹⁴
 امام نووی رحمه الله عليه فرمایي چې : و فيه استشارة الاصحاب و
 اهل الرأى والخبرة [د دى نه دا ثابتېرى چې د ملګرو او د راي د خاوندانو
 او باخبره خلکو خخه مشوره اخستل سنت دى] .³¹⁵
 د شورى د دى غوندي د گډونکو صحابو رضى الله عنهم وينا وي د
 سيرت په ټولوكتابونوکي موجودي دی .

د بدر د بندیانو په هکله شورى

[دریم هېجري قمری کالى]

" د بدر د بندیانو په هکله رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله د
 صحابو سره مشوره وکړه او ورته ئى وویل چې د بندیانو په هکله ستاسى
 نظر څه دی؟ ابویکر رضى الله عنہ و فرمایل چې فدیه تری واخلي او
 پریپدی خو حضرت عمر رضى الله عنہ و فرمایل، زما نظر خو دا دی چې د
 هغوي ختیونه و پریکړو ځکه چې دا خلک د کفر امامان او د دینمن
 سرداران دی ، رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابویکر رضى الله عنہ د
 راي مطابق د هغوي خخه فدیه واختنه او خوشی بیکړل .³¹⁶

ابن کثیر رحمه الله عليه د مسند احمد خخه دا حدیث په ډير تفصیل
 سره رانقل کړي دی چې په هغه کې دا الفاظ هم راغلی دی : ناس ياخذ
 بقول ابییکر رضى الله عنہ و ناس ياخذ بقول عمر رضى الله عنہ ئیني
 خلکو د ابویکر رضى الله عنہ د خبری تائید وکړي خیني نورو د حضرت
 عمر رضى الله عنہ د خبری تائید وکړي ، لیکن وروسته د حضرت عمر
 فاروق رضى الله عنہ په تائید کې آيت هم را نازل شو "³¹⁷

³¹⁴ - صحيح مسلم كتاب الجهاد باب غزوه بدر

³¹⁵ - نووی په حاشیه د قسطلان 401 مخ

³¹⁶ - صحيح مسلم الجهاد باب الامداد بالملائكة فى غزوه بدر- سنن ترمذی

³¹⁷ - تفسیر ابن کثیر 3 ټوک 246 مخ

نيو ليك

د اهند شوري

[دريم هجري قمری کال]

د احد د غزا په وخت کي د رسول الله صلي الله عليه وسلم نظر دا وه چې د بنار په داخل کې مورچې جوري کړي او د ټینې مشرانو صحابو رضي الله عنهم راي هم همداسي وه ، خود حوانانو راي دا وه چې د باندي ووئي او په ډګر د دېمن مقابله وکړي ، نو هماگه وه چې رسول الله صلي الله عليه وسلم د خپلی رائی په څای د هغوي په رايه پريکړه وکړه او د احد د غره په لمنه کي ئى د جنګ محاذ جور کړ .³¹⁸

د خندق شوري

[پنځم هجري قمری کال]

د خندق [احزابو] د غزا په وخت کي رسول اکرم صلي الله عليه وسلم شوري راوغوښتله چې آيا د باندي ووڅو او د جنګ محاذ جور کړو یا د بنار په داخل کې مورچې جوري کړو سلمان فارسي رضي الله عنه د خندق د ويستلو مشوره ورکړه او د مسلمانانو دا نظرخوبن شو، نو هماگه وو چې په همدي نظر باندي د عمل کولو حکم صادر شو³¹⁹.

د خندق شوري د مصالحت په خاظر

[پنځم هجري قمری کال]

د خندق د غزا په وخت کي د مسلمانانو محاصره ورڅ چې ورڅ تنګیده نو رسول الله صلي الله عليه وسلم د بنو غطفان مشرانو عينه بن حصن او حارث بن عوف سره د مدیني د باغانونو د ریمي برخی د میوی په ورکولو د مصالحت او روغۍ جوري خبری وکړي ، ترڅو دا دواړه سرداران د قريشو د ملاتې خخه لاس واخلي د محمد صلي الله عليه وسلم نظر همدا وه

318 - صحيح بخارى تعليقا الاعتصام بباب امرهم شوري بينهم 2 توك 1095

مخ - طبقات ابن سعد 2 توك 38 مخ ابن هشام 3-4 توك 63 مخ

319 - ابن سعد 2 توك 66 مخ - ابن هشام 3-4 توك 224 مخ - الحلبى 2 توك 640 مخ

نيو ليك

چې روغه جوړه دی وشی ، خود آخری پريکپې ترڅه مشوره اخستل ضرور وکيل شوه ، د انصارو د مشنارنو خخه سعد بن معاذ رضي الله عنه او سعد بن عباده رضي الله عنه وویل چې که چيرى دا د الله جل جلاله حکم وي نو مونږه منلي دی او که چيرى ته د نبي صلی الله عليه وسلم په حيث د خپل حکم مطابق دا پريکپه کوي نو بيا هم زمونږ قبوله د خوکه چيرى حکم نه وي نو بيا مونږ دی روغى جوړي ته تيار نه يو ، رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وویل چې که چيرى دا د الله حکم وايې نو ما له تاسی سره بیا مشوره نه کوله ، نو هماګه وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپلی رائى په نسبت د شوری رائى ته ترجیح ورکړه او د روغى جوړي د خبرو خخه تیر شو 320.

نه افک په هکله مشورې

[شپږم هېجري قمری کال]

د بنوالمسلطق د غزا د سفر په وخت کې د منافقينو مشر عبدالله بن ابی بن سلول ، پرام المؤمنین حضرت عایشه رضي الله عنها باندی تهمت ولکاوه ، چې په مدینه منوره کې دی تهمت او پروپاگندی د طوفان شکل ونیوه - رسول الله صلی الله عليه وسلم د اسامه بن زید رضي الله عنه او حضرت علی رضي الله عنه سره د ام المؤمنین رضي الله عنها خخه د بیلیدو په هکله مشوره وکړه ، او بیا جومات ته ولاړاو په لویه غونډه کې بی وویل : ای مسلمانانو ! خوک به ما معذور وګنې ، که چيرى زه د هغه سپې په خلاف خه اقدام وکړم ، چې د هغه خخه ما ته تکلیف رارسیدلی دی [زما د بسخې په هکله] حال دا چې ، په الله عزوجل قسم چې ما ته د خپلی بسخې په باره کې د خیر پرته نور هیئ نه دی معلوم - خو وروسته د النور سورت راناژل شو چې په کې د حضرت عایشی رضي الله عنها

³²⁰ - ابن سعد 2 ټوک 69 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 223 مخ - الكامل ابن الاثیر 2 ټوک 181 مخ الحلبیه 2 ټوک 640 مخ

نيو ليك

پاکوالی بيان شوي وه او په دی توګه تهمت جور وونکي د سختی ناکامي سره مخ شول³²¹.

ه هدیبیبی شهوري

[شپږم هجری قمری کال]

د حدیبیبی د غزا په وخت کې کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم غدیر الاشطاط ته ورسید نو د مسلمانانو "خبری خانگی" هغه ته اطلاع ورکړه ، چې د مکې قريشو خپل نزدی قبایل را تبول کړي دی او غواړي چې تا بیت الله ته د تللو خخه منع کړي ، په دی وخت کې هغه وفرمایل ای مسلمانانو ! ما ته مشوره راکړي چې اوس بايد کوم اقدام وشي آیا دا غوره ده چې د قريشود دی دوستانو احابيشو په کورونو دی حمله وشي ابوبکر رضى الله عنه راي ورکړه چې تاسود کعبى [بیت الله] د زیارت کولو په خاطر راغلی یاست نو د همدی غرض په خاطر مخکې ولار شي هرېڅوک چې زمونږ مخه ونیسي نو مونږ به د هغه سره جنگیپه خو وروسته صلح وشهو³²².

ه هوازن د بندیانو په هکله شهوري

[اتم هجری قمری کال] :

د حنین په غزا کې د هوازن د قبیلی شپږ زره کسان بندیان ونیوں شول نوکله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د طائف د محاصری خخه راستون شو نو په [جعرانه] کې تریوه وخته پوری تم شو، په دی خاطر چې دا خلک راشی او ايمان راپری ، نو د هغوي مال او بندیان به بيرته ورکړل شي ، خو هغنو خلکو په راتلوکې ځنډ وکړ، نو د غنيمت مالونه وویشل شوه ، خوکله چې د طائف اوسيدونکي پينمانه شوه او راغل نو محمد صلی الله علیه وسلم [عامه شوری] را وغونښه او ورته ئی وویل

³²¹- صحيح بخاري المعاذى غزوہ بنو المصطلق 2 توك 595

³²²- صحيح بخاري المعاذى غزوہ الحدبیه 2 توك 600

نيو ليك

چي زه غوارم چي د دوى بنديان خوشى كوم تاسى هرخوک چي په خپله خوبنه خپل بندى آزاد وي آزادى ئى كپرى او كه نه نو هغوى به د معاوضى په بدل كې آزاد كرم خلکو ووييل چي مونبى يى په خپلە خوبنه آزادو و خو محمد صلى الله عليه وسلم ورته وفرمایل : بيرته ولارشى او خپلە مشرانو [عرفاء] ته دا راي ووياست ، نمايندە گان بيرته راستانه شول او ويي ويل چي تبول په دى خبره خوبن دى بىا نو رسول الله صلى الله عليه وسلم تبول بنديان خوشى كېل .³²³

هـ معاذ بن جبل رضى الله عنه په هڪله شوري

[لسنم هجرى قمرى ھال] :

كله چي معاذ بن جبل رضى الله عنه د يمن والى تاكل کيده نو شوراي وغوبنتل شوه ، د شورا غرو خپل خپل نظریات وړاندۍ کړل او د ډير فکر او تعمق وروسته ئى حضرت معاذ بن جبل رضى الله عنه يمن ته ولېره .
 فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَنَّاعُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ [وَالَّذِينَ يَحْتَنِبُونَ كَبَائِرُ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوْا هُمْ يَعْفُرُوْنَ [وَالَّذِينَ اسْتَحْجَبُوْا لِرَبِّهِمْ وَأَفَامُوْا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقَنَاهُمْ يُنْفِقُوْنَ د الشوري سرت 36 - 38 آيتونه]

[هغه خه چي تاسى ته درکپى شوي د دنیا د ژوند سامان دى او هغه خه چي د الله جل جلاله سره دى هغه ډير غوره او دو امدار دى د هغه خلکو له پاره چي ايمان يى راپوي دي او پر خپل پروردګار توکل کوي ، هغه خلک چي له لوی گناهانو او بي حيای د کارونو خخه ډډه کوي او کله چي غوسمه شي نو عفه کوي ، اد هغه کسان چي د خپل رب حکم مني ، لمونئ قايموي خپلی چاري په خپل منځي مشوري سره سرته رسوي او کومه روزى چي مونبى دوى ته ورکپى ده له هغى نه لګښت کوي] .

³²³ - صحيح بخارى المعازى غزوه الحدبىه 2 توك 612 - سنن ابو داود كتاب الجهاد 3 توك 142 مخ

نيو ليك

په دی آيت کې د ايمان د خاوندانو اوه بنسکاره صفتونه ذكر شوي دی
 چې د دی له امله دوى د جنت حقدار گنيل کېږي :
 توکل ، د لوی گناهونو او فواحشوشخه خان ساتل ، معافي کول ، د الله
 جل جلاله هر حکم منل ، لمونځ کول ، مشوره کول ، مال خرڅول .
 د مشوری یادوونه د لمانځه او انفاق ترمنځ شویده د کلام د دی
 وضاحت خخه معلومېږي چې د سورائی نظام جو پول د لمانځه په خير د
 فرایضو له ډلي خخه دی چې د ايمان د خاوندانو یو بنسکاره صفت دی .
 د هغو یولسو مفسري نو ذکر چې ترمنځ شوي دی تولو ليکلی دی چې
 د "امرهم شوري بيئهم" خخه مقصد دا دی چې په غير منصوص
 معاملاتو کې په مشوری سره پريکړه کول پر مسلمانانو لازم دی ، او دا یو
 تېينګ او کلک حکم دی .

ابوبکر رازی جصاص رحمه الله عليه فرمایي چې : يدل على جلاله
 موقع المشوره لذکره مع الايمان و اقامه الصلوه و يدل على انا ماموروں
 بها [دا حکم د مشوری په عظمت باندی دلالت کوي ځکه چې ذکر یې د
 ايمان او لمونځ سره شوي دی ، او دا ددى خبری دليل هم دی چې مونږ
 مامور شوي یو چې مشوره به کوو] .

اما رازی رحمه الله عليه فرمایي چې : اذا وقعت بيئهم واقعه
 اجتمعوا و تشاوروا فاشني الله عليهم اي لايغدون برای بل ما لم يجتمعوا
 عليه لا يقدمون عليه [کله چې د هغوی ترمنځ کومه معامله را پیدا شی
 نو بیا هغوی غونډه رابولی او مشوره کوي - په دی خاطر الله جل جلاله د
 هغوی تعريف کړي، چې انفرادي [خانګري] راى نه اختيار وي ، بلکه
 هغې پوری چې اجتماعي پريکړه ونه شي، هېڅ اقدام نه کوي 324 .

فَإِنْ أُرِادَةِ فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاؤِرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

[د البقره سورت 233 آيت]

[خو که دواړه خواوی په خپل منځي موافقه او مشوری سره یې له تې

³²⁴ - تفسير كبير 27 ټوک 177 مخ - ابن کثیر 6 ټوک 208 مخ

نيو ليك

..... بيلول غواروي د دى خبرى خه باک نشته] .

كه خه هم د آيت د سياسن البيت پوري اره لري خود كوچنى د
شيد و خخه د لري كولو په کار كې ئى هم د شورائين د اصولو مراتعات
ضروري گنهلى دى ، د دى خخه دا خبره را په ڈاگه كېرى چې د سياسن
البيت [كورنى حکومت] په شان د سياسه مدينه د [قومى سياسن]
پرييکپى هم د اهل الراي په مشوره كول په کار دى لكه خنگه چې دكور په
سياست كې د كوچنيانو گتى په نظر كې دى همدا ڈول په ملکى سياسن
كې هم د خلکو گتى او روزل ترى مقصدى دى ، نو په دى خاطر د
شورائين د حکم پابندى په دواپرو كې ضروري ده .

دوهمه خبره د دى آيت خخه هم دا معلومېرى چې د بىخۇ خخه هم
مشوره اخستل كېرى خصوصا په هغه امورو كې چې هغه د اولاد د تربیت
او روزنى پوري تېلى وي ، ئىكە چې په هغى كې د بىخۇ تجربه د نارينو
خخه زياته ده .

ف شھوري په ھكله

د رسول الله صلی الله علیہ وسلم احادیث

عن علی رضی الله عنہ قال قلت يا رسول الله صلی الله علیہ وسلم ان نزل
بنا امر ليس فيه بيان امر و لا نهى فما تامروني؟ قال شاوروا فيه الفقهاء
العابدين و لا تمضوا فيه رأى خاصه

[حضرت علی رضی الله عنہ پوښتنه وکړه ، يا رسول الله صلی الله علیہ
وسلم که چيرى زمونې ترمنځ کومه دا سى موضع را پيیدا شى چې د هغه
په ھكله نه امر وي نه نهی ، نو د دا سى پيښى په ھكله تاسو خه فرمایي
رسول الله صلی الله علیہ وسلم ورته و فرمایل چې په دى کلمه د عابدينو او
ديانت لرونکو فقهاء سره مشوره وکړي او خانګړي راي اختيار نه کړي]

.325

³²⁵ - مجمع الزوائد لومړي ټوک 178 مخ - کنزالعمال 5 ټوک 812 مخ

نيو ليك

د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه د همدا رنگ سوال په ئواب کې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمایل چې : تجعلونه شورى بين العابدين من المؤمنين ولا تقضونه برائى خاصه [دا معامله د عبادو مسلمانانو شورى نه حواله کړي او خانګړي پريکړه مه کوي] .³²⁶

عن ابی هریره رضي الله عنه قال قال رسول الله صلی الله عليه وسلم اذا كانت امراءكم خياركم و اغنياءكم سمحاءكم و اموركم شورى بينكم فظهور الارض خير لكم من بطنهها و اذا كانت امراءكم شراركم و اغنياءكم بخلاقكم و اموركم الى نساءكم فبطن الارض خير لكم من ظهرها [کله چې ستاسي حکمرانان ستاسي د بنو خلکو خخه وی ستاسي دولتمند خلک سخيان او او ستاسي چاري د مشورى په اساس مخته خي نو د حمکې مخ تاسی ته د حمکې د ګډېي نه بهتر دي ، خوکه ستاسي حکمرانان ستاسي د بدترینو خلکو خخه وی ، او ستاسي دولتمند خلک بخيلان وی او ستاسي چاري د بنیو په غاړه وی [اصل پريکړه د هغوي په لاس کې وی] نوبیا د حمکې ګډېه د هغې ترمخ تاسی ته بهتره ده]³²⁷

په دی حدیث شریف کې ئی د آرام ژوند د تر سره کولو له پاره دری شیان ډیر ارزښناک بنو ولی دی او هم دغه دری شیان د اسلامی ریاست او صالحی ټولنی بنستیز شرطونه دی : صالح قیادات - د غربیانو کفالت - شورائیت

عن عایشه رضي الله عنه قال مارئيت رجلا اکثر استشاره للرجال من رسول الله صلی الله عليه وسلم [حضرت عایشه رضي الله تعالى عنها فرمایي چې ما د اسي خوک نه دی لیدلی چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم خخه زيات د خلکو سره مشورکونکو اوسي].³²⁸

³²⁶ - مجمع الزوائد لومړۍ توک 178 مخ - کنزالعمال 5 توک 812 مخ

³²⁷ - مشکوه كتاب الرقاد باب تغير الناس

³²⁸ - سنن ترمذی كتاب الجهاد ابی هریره په روایت لومړۍ توک 241 مخ - معالم التنزيل ال عمران سورت 159 آيت

نيو ليك

عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما شقى عبد قط بمشوره وما سعد باستغنا راي [رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چې مشوره کوونکې سرې هیڅکله د حق خخه نه بې برخې کېږي او خپله راي خوبسونکې او پوره ګنونکې ، خپل غرضي سپړی هیڅکله سعيد [نيک بخت] نه ګرځي 329 . يعني ملوکيت او آمریت د شقاوت او بد نصیبی لارده او سورائیت د سعادت او خوش نصیبی لارده .

عن ابی هریره رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم المستشار موئمن [د چا خخه چې مشوره اخستل کېږي هغه معتمد او باوری وي] 330 .

د شوری غړي باید هغه خوک وي چې د هغه په دیانت او امانت باندی اعتمام او باور موجود وي ئکه چې مشوره یو ډول امانت دی او په مشوره ورکونکې باندی فرض دی چې په هغې کې خیانت ونه کړي او د پوره غور و تعمق نه وروسته د پوره دیانت او پوره ايمانداري سره صحيح رايی ورکړي .

عن ابی هریره رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من استشارة اخوه المسلم فشار عليه بغير رشد فقد خانه ومن افتى فيما بغير ثبت فاثمه على من افتاه [د چا خخه چې د هغه مسلمان ورور مشوره وغواړي او هغه ورته د حق په خلاف مشوره ورکړي نو هغه د خپل ورور سره خیانت کړي او کوم مفتی چې د تحقیق پرته فتوی ورکړه نو ګناه به د فتوی ورکونکې په غاره وي] 331 .

³²⁹ - تفسیر قرطبي 4 ټوک 251 مخ د 1967 عيسوي کال د مصر چاپ

³³⁰ - سنن ابوداود کتاب الادب باب فی المشوره 5 ټوک 345 مخ - جامع ترمذی باب الاستیندن والادب 2 ټوک 124 مخ - الادب المفرد د امام بخاری رحمه الله عليه سره د شرح فضل الله الصمد لومړي ټوک 384 مخ د عيسوي کال 1969 د چاپ

³³¹ - الادب المفرد لومړي ټوک 352 مخ - سنن ابی داود کتاب العلم 4 ټوک 66 مخ

نيو ليك

امام محمد بن اسماعيل بخاري ، امام ابوداود ، او امام ترمذی رحمه الله عليهم په خپلوكتابونو کې د مشورى د اهميت او ضرورت د ثابتولو په خاطر خانگرى ابواب قائم کړي دی .

دامام بخاري رحمه الله عليه د قايم کري باب عنوان دا دي [باب قول الله وامرهم شوري بينهم و شاورهم فى الامر و ان المشاورة قبل العزم و التبين لقوله فإذا عزتم فتوكل على الله فإذا عزم الرسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكن لبشر التقدم على الله ورسوله]مشوره د پريکړي او د حق د واضح کيدو تر مخه کېږي کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د مشورى وروسته او یا د وحى په اساس کومه پريکړه وکړه نوبایا هیڅ یو بشرته د الله جل جلاله او د هغې د رسول صلى الله عليه وسلم ترمذه کيدو د حق نه شته³³² .

جلال الدين سيوطي رحمه الله عليه چې په 911 هجري قمری کال مړي شوی دي په الخصائص الكبرى کې یو خانگري فصل ترتیب کړي چې عنوان یې دی باب اختصاصه بوجوب المشاورة [د مشورى وجوب د رسول الله صلى الله عليه وسلم خصوصیت وه .

د دی باب خخه مقصد دا دی چې په نبی کریم صلى الله عليه وسلم باندی په غير منصوص امورو کې د خپلوا اصحابو رضي الله عنهم سره مشوره کول واجب وه او دا د هغه امتيازی خصوصیت وه ، د دی باب د ثبوت له پاره هير روایتونه رانقل شوی دي³³³ .

د تیرو شوو انبیاو وروسته به نور پیغمبران او رسولان هم راتلل نو په دی خاطر په هغې وختونوکې د مشورى اخستو ته دومره اهميت نه وه ورکړل شوی خو څرنګه چې د محمد صلى الله عليه وسلم خخه وروسته هیڅ پیغمبر نه شي راتلاي ، نو په دی خاطره هغه ته د خپلوا اصحابو رضي الله عنهم سره د مشورى کولو له پاره تاكید وشو ترڅو راتلونکې امت د ده

³³²- صحيح بخاري باب الاعتراض 2 توك 1095 مخ

³³³- الخصائص الكبرى 2 توك 230 مخ

نيو ليك

په اسوه حسنې باندی عمل وکړي او د ورپینې شوو معاملو په هکله د
فقهاو ، عابدينو د مشورى او اجتهاد په واسطه حکم معلوم کړي .

نه شعوري په هکله

نه راشدې نېو خلفاء تله لاره :

بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَأَمْرُهُمْ شُورَى يَتَّهِمُ وَشَاوِرُهُمْ فِي الْأَمْرِ وَأَنَّ
الْمُشَائِرَةَ قَبْلَ الْعَزْمِ وَالثَّبَيْنِ يَقُولُهُ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِذَا عَزَمَ
الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ لِيَشَرِّ التَّقْدُمُ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَشَاوِرَ
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أَحْدِ فِي الْمُقَامِ وَالْخُرُوجِ فَرَأَوْا لَهُ
الْخُرُوجَ فَلَمَّا لَبِسَ لَأْمَةَ وَعَزَمَ قَالُوا أَقِمْ فَلَمْ يَبْلُغْ إِنْهُمْ بَعْدَ الْعَزْمِ وَقَالَ لَا يَتَبَغِي
لِنَبِيٍّ يَلْبِسُ لَأْمَةً فَيَضْعُفُهَا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَشَاوِرَ عَلَيْهَا وَأَسَامَةَ فِيمَا رَمَى بِهِ أَهْلُ
الْإِلَفِكَ عَائِشَةَ فَسَمِعَ مِنْهُمَا حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ فَجَلَّ الرَّاجِمِينَ وَلَمْ يَنْتَفِتْ إِلَى
شَنَاعَتِهِمْ وَلَكِنْ حَكَمَ بِمَا أَمْرَهُ اللَّهُ وَكَانَتِ الْأَئِمَّةُ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يَسْتَشِيرُونَ الْأَمْنَاءَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي الْأُمُورِ الْمُبَاحَةِ لِيَخْذُلُوا بِأَسْهِلِهَا فَإِذَا
وَضَعَ الْكِتَابُ أَوْ السُّنْنَةَ لَمْ يَتَعَدَّهُ إِلَى غَيْرِهِ اقْتِدَاءً بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَرَأَى أَبُو بَكْرٌ قِتَالَ مَنْ مَنَعَ الرِّكَابَةَ فَقَالَ أَعْمَرُ كَيْفَ مُتَقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْرَتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَأَللَّهِ إِلَيْهِ
اللَّهُ فَإِذَا قَالُوا لَأَللَّهِ إِلَيْهِ أَللَّهُ عَصَمُوا مِنِي دَمَاهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ إِلَيْهِ بِحَقْهَا وَجِسَاهُمْ
عَلَى اللَّهِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٌ وَاللَّهُ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَقَ بَيْنَ مَا جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ ظَاهِعَةَ بَعْدَ عُمَرَ فَلَمْ يَنْتَفِتْ أَبُو بَكْرٌ إِلَى مَشُورَةٍ إِذْ كَانَ عِنْدَهُ
حُكْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْدِينِ فَرَقُوا بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالرِّكَابَةِ
وَأَرَادُوا تَبْدِيلَ الدِّينِ وَأَحْكَمَاهُ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ
فَاقْتُلُوهُ وَكَانَ الْقُرَاءُ أَصْحَابَ مَشُورَةٍ عُمَرَ كُهُولًا كَانُوا أَوْ شَيْئًا وَكَانَ وَقَافَا
عِنْدَ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

نيو ليك

د نبیا کرم صلی الله علیه وسلم وروسته د مسلمانانو حکمرانانو به د هغه خلکو سره مشوره کوله چې په خپل دیانت او امانت کې به د اعتماد وړو او د دین په هکله به ورته پوره پوهه حاصل وه ، دا مشوری به په مباحثاتو کې کیدلی [غیرمنصوص] ، ترڅو د تولو آسانه او ګتیه وړه لار اختيار شی خوکله به چې د قرآن یا سنتو واضح حکم پیدا شونو د هغى خخه بل طرف ته مخ نه اړو، د هغوي دا تګ لاره د نبیکریم صلی الله علیه وسلم د پیروی په اساس وه.

دا الاته خخه مقصد راشدين خلفاء او صحابه رضي الله عنهم او تابعین رحمه الله عليهم دی، دا د هغوي خانگری لارو ه چې په تولنيزو معاملو کې به ئى د خپلی خانگری رای په نسبت د شوترجیح او برتری ورکوله ، د دی عباراتو خخه دا هم خرگندېږي چې د راشدين خلفا رضي الله عنهم په دوره کې امناء او د علم خاوندان] د قوم معتمد او او باوری] خلک به د شوری په غونډه موجود وو] .³³⁴

فان اعياه ای ابابکر رضي الله عنه ان يجد فيه سنه من رسول الله صلی الله علیه وسلم جمع روؤس الناس و خيارهم فا ستشارهم فاذا اجتمع رائهم على امر قضى به ، و في كنز العمال و كذلك كان يفعل عمر رضي الله عنه [كـه چيرى ابوبکر رضي الله عنه ته به د کومي معاملى د پريکپى له پاره د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت په لاس ورنه غلن نو د خلکو مشران [وکيلان] او د هغوي خخه نيك او پوه خلک به ئى راغونډول او بیا به ئى د هغوي سره مشوره کوله ، کله به چې هغوي په کومه خبره متفق شو ، نو د همغى مطابق به ئى پريکپه کوله حضرت عمر رضي الله عنه هم همداسي کول] .³³⁵

و کان القراء اصحاب مجالس عمر رضي الله عنه و مشاورته کهولا

³³⁴ - الدرامي لموري توک 58 مخ د 1978 عيسوى کال د مصر قاهره چاپ -
کنزالعمال په حاشیه مستند احمد 2 توک 166 مخ - فتح الباری 17 توک 105 مخ

³³⁵ - صحيح بخاري كتاب التفسير 2 توک 669 مخ - الاعتصام 6 توک 1082 مخ

نيو ليك

کانوا او شبانا و فی روایه شبابا [د حضرت عمر رضی الله عنہ د مجلس غرپی ، زاره وه او که خوانان ، ټول د قرآنی علومو پوهان وه] 336
حضرت عثمان رضی الله عنہ په خپله لومړی وینا کې ويلى وه چې د کتاب او سنتو وروسته به زه د هغې پريکړي پابند اوسم په کومی چې ستاسو راي یو شان وي 337 .

قال الحسن البصري رحمة الله عليه ما استشار القوم فقط الا هدوا لا
فضل ما بحضرتهم ثم تلا و امرهم شوري بيهم [حسن بصرى رحمة الله
عليه فرمایي چې هر هغه قوم چې په مشورى يې عمل کړي وي نوهغونه د
نيکې او بنه راي توفيق ورکړل شوي دی] 338 .
د پوهانو وینا وي :

ما استنبط الصواب بمثل المشاوره ولا حصنت النعم بمثل المواتات
ولا اكتسبت البغضاء بمثل الكبر [صحیح او بنه رای د مشوری وروسته
لاس ته راخی او په نعمتونو کې برکت د انسانانو سره د همدردی په
واسطه پیداکیری او بعض او دبمنی د کبر او غرور نه را پیدا کیری] .

ه ریائیسته مشوره د شوری

ه رائی ده کولو هق نشته

ؤینی خلک په دی ناپوهی کې دی چې اميرالمؤمنین ته دا حق
ورکړل شوي دی چې د شوری رای او پريکړي رد کړي چې دا کار بالکل د
شرعی اصولو خلاف دي .

O د "امرهم شوري بيهم" د تفسير په هکله چې د تفسير د پوهانو او
صالحينو سلفو رحمهم الله کومي ويناوي ترمخه نقل شوي دی په هغې
کې دا خبره په ډير وضاحت سره بيان شوي ده چې د ځانګړي راي په مقابل
کې د شوری د پريکړي پابندی واجبه ده ، او شورائيت یو لازم الاتبع

336 - تاريخ طبری 5 توب 159 مخ

337 - الادب المفرد لومړی توب 351 مخ

338 - زادالمسير لومړی توب 441 مخ

نيو ليك

قانون دی ، د حضرت علی رضی‌الله عنه او حضرت ابن عباس رضی‌الله عنه د روایتونو له مخی حضرت رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم د فقهاء او عابدینو خخه د مشوری اخستلو حکم کری دی او د چانگپری رای د اختیارولو خخه ئی منع راوبه ده " ولا تمضا فیه رای خاص ولا تقضونه برای خاصه " د راشدینو خلفاء د سنت ذکرهم شوی دی چې د " روس الناس او خیار الناس او الامناء " [د قوم د بهترینو او باوری نماینده گانو پریکپری به ئى عملی‌کولی د ملوکیت او خلافت ترمنج اساسی توپیر هم دا دی چې خلیفه د شوری پابند وی او پادشاه د شوری پابندی ضروری نه گئی اوکه نه مشوری په خپله پادشاه هم وکرپری که د هغه طبیعت ئی غواپی منی بی اوکه نه د تول قوم متفق نظر هم ردکولای شي .

O له دی نه پرته ، د ویتیو د حق د نه حصول یولوی دلیل دا هم دی چې خلیفه د شوری له خوا تاکل کیپری او هغه د قوم د وکیل حیثیت لری، چې د هغوي له خوانه د ورکړل شوو اختیاراتو په اساس د مملکت نظم ونسق پرمخ وړی ، د شوری د پریکپری ردکول د هغه اعتماد د لاسه ورکولو سره برابر دی ، کوم چې شوری په ده کرپری وه او د اعتماد او اختیار پرته هغه شرعا د حکومت په منصب نه شي پاته کیدای .

که چیری دا غلطه خبره د یوی مفروضی په طور ومنو چې د ریاست مشرته د [ویتیو] حق ورکول شوی، نو دی حق استعمال که شرعا واجب نه وی نو ټیرنې ټیر د یوم باح امر درجه خو به ورته ورکړل شوی وی ، او [سد باب الذریعه] د قاعده له مخی کله چې یو روا بلکه مستحب کار هم د فساد او خرابی د را پیدا کیدو سبب ګرځی، نو هغه کارمنو کیپری په رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم او راشدینو خلفاء رضی‌الله عنهم د مسلمانانو سل په سلوکې باور وه نو په دی خاطرکه چیری هغوي د شوری پریکپری ردکرپری هم وی نو خلکو دا خبره قبلوله خو په اوښی وخت کې به هغسى حکمران له کومه راشی؟ چې په هغى دی د مسلمانانو اعتماد دو مره ټیر وی چې هغه دی د شوری پریکپری د قرآن او سنت د دلیل پرته د

نيو ليك

خپلی ذاتی رای په اساس رد کړي او بیا دی هم دا همگسى باوری او معتمدوي په او سنی وختونو کې د خپل غرضی او جاه طبی مرضونه په عام ډول خپاره شوی دی او د اخلاص، د الله جل جلاله خخه د ویری، تواضع او فروتنی صفات کوم شوی دی نو په دی وخت کې د حکمرانانو په لاس کې د ويتيو سلاح ورکول د ظالمانه نظام دروازه پرانستل دی، د شلمی عيسوی پیړي او پنځلسی هجری پیړي حکمرانان د راشدینو خلفاء سره مقایسه کول ډیره غلطه خبره ده ئکه چې هغنوی ته په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم د جنت زیری ورکړي وه او د راشدین المهدین په لقب ئی ياد کړي وه او د دی زمانی ډير متقی او عابد سری هم د دی اسلحي د غلط استعمال نه خان نه شی ساتلای، نو که په او سنی وخت کې د حکومت کوم مشرد سوری د مجلس اتفاقی فيصله رد کړي نو د هغی معزولول ضروري دی، تر خو پوری چې د معزول کيدو توره د هغه په سر سوره وی نو هغه به هیڅکله د ظلم، استبداد، آمریت او مطلق العناني لار اختيار نه کړي، او د قرآن او سنتو وروسته به د ملت د نمایندګانو د پريکړو پابند اوسي، ملت به هم په پراخه سينه د هغه اطاعت کوي.

قاضی عبد الحق ابن غرناطی رحمه الله علیه چې په 546 هجري قمری کال کې مړی شوی دی فرمایلی دی چې :

الشورى من قواعد الشريعة و عزائم الاحكام من لا يشتير أهل العلم والدين عزله واجب هذا ما لاخلاف فيه وقد مدح الله المؤمنين بقوله وامرهم شورى بينهم [شورائیت د شریعت بنیادی قاعده او لازمی قانون دی، کوم حکمران چې د دینداره علماء خخه مشوره نه اخلي، د هغه عزل کول واجب دی په دی هکله هیڅکو اختلاف نه لري] [339].

لوی فقهه ابن خویزمنداد رحمه الله علیه فرمایلی دی :

حاکم ته په دینی امورو کې د علماء د خاوندانو خخه مشوره اخستل

³³⁹ - تفسیر قرطبي 4 توك 249 مخ

نيو ليك

واجب دی او په جنگی امورو کې د جنگ د ماهريينو خخه مشوره اخستل په کار دی ، او د ملت د نبيګنېو له پاره د ملت د وکيلانو [وجوه الناس] خخه مشوره اخستل په کار دی او د مملکت د مصالحويعني د ترقى او تعمير په اموروکې د سکرترانو و زيرانو او نورو لاس لاندی حکاموشخه مشوره اخستل په کار دی 340.

شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله عليه فرمایي چې : لاغنى لو لى الامر عن المشاوره [حكمران ته روانه ده چې خپل خاند مشوري خخه بې پروا [مستغنى] وگنى] 341.

سيد جمال الدين افغانی رحمه الله عليه فرمایي چې : هغه ملت چې په خپلوكرو وړوکې په خپله د پريکړي اختيار ونلري او په ولسى امورو او د ملي نبيګنېو په کارونو کې د هغوي مشوري او غوبنتني داخلی نه وي ، يا ملت د داسې يوه حکمران د لاس لاندی وی چې د هغه اراده قانون او د هغه غوبنتنه د حکومت نظام وي ، خه چې غواړي کوي ئى او خنگه بېي چې زړه غواړي هسى حکم کوي ، نو داسې ملت به هيڅکله په يوه حال پاته نه شي او نه به ترقى وکړي 342.

شيخ محمد عبد فرما يې چې : د شريعه د واجباتو خخه يو واجبی امر شورائيت دی ، که مونږ دا حکم په شريعه کې واجب ګرځول شوي پريپو د نو مونږ به د بنکاره ګناه مرتكب ګرځيدلې يو .

د بغداد د پوهنتون پروفيسور عبدالکريم زيدان وايي چې : کله چې د رياست مشرد مشاورت حکم ترک کړي ، نو هغه د قدرت نه لري کول په کار دی ځکه چې مشاورت د دی حقیقت بنکارندوی دی چې اصل اختیارات د اسلامی ټولنې په لاس کې دی او د حکومت مشرد ټولنې

³⁴⁰ - تفسير قرطبي 4 توك 250 مخ

³⁴¹ - السياسه الشرعيه 7 فصل 157 مخ

³⁴² - ثلاثة من اعلام الحريري له قدرى خخه 134 مخ - نظام الحكم فى الشريعه والتاريخ د طافر قاسمي ليکنه 74 مخ د 1970 عيسوى کال بيروت چاپ

نيو ليك

•• وکيل دي نه چي خپل اختياره او مطلق العنان 343 .

Heghe خلک چي امير ته د ويتو حق ورکوي هغوي د ال عمران 159 آيت دليل نيسى چي په هغه کې ويل شوي دي چي کله ته پريکپري وکپري نو بيا په الله باندي تکيه وکره دا خلک وائى چي د "عزمت" خخه دا خرگند پري چي د شوري د پريکپري په خلاف پريکپره کول او عزم کول هم روا دی حال دا چي د دی آيت مقصد د مشوري خخه وروسته عزم دی حضرت على رضي الله عنه خخه چا پوبئته وکره چي د عزم خخه مقصد خه دی ؟ هغه وفرمايل :

مشاوره اهل الراي ثم اتباعهم [د راي د خاوندانو سره مشوره کول او بيا د هغوي د پريکپري پيروي کول] 344 .

د رسول الله صلي الله عليه وسلم د دي حديث خخه دا په ډاګه کېپري چي د عزمت خخه مقصد د شوري د پريکپري په نافذ ولوکې عزم او توکل دی د هغوي د پريکپري رد ول ترى مقصد نه دي .

دوهم دليل دا وړاندی کېپري چي حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د ذکات د نه ورکونکو په خلاف اقدام وکره او د حضرت عمر رضي الله عنه او د شوري راي ئيمسترد کپه حال دا چي د ابوبکر رضي الله عنه دا اقدام د هغه د ذاتي رائي پوري تپلى نه وه بلکه د رسول الله صلي الله عليه وسلم د حديث مطابق وه او د حديث په موجوديت کې د شوري راي ته کوم قانوني حیثیت نه پاته کېپري .

امام بخاري رحمه الله عليه فرمائي چي : ابوبکر رضي الله عنه له دي امله د مشوره په لور خه توجه ونه کپه چي د هغه سره د رسول الله صلي الله عليه وسلم پريکپره د هغه خلکو په هکله چي د لمانځه او د ذکات ترمنځ توپير راوري او د دين د احكامو بدلوں غواړي موجوده وه .345

³⁴³ - اصول الدعوه 169 مخ 197 عيسوی کال د عراق بغداد چاپ

³⁴⁴ - تفسیر ابن کثیر 2 توک 142 مخ [ال عمران سورت 159 آيت]

³⁴⁵ - صحيح بخاري كتاب الاعتصام 2 توک 1096 مخ

نيو ليك

درېم دلیل دا دی چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالى عنہ د اسماء رضی الله عنہ د لبکر روانیدل ونه خندول او مشوری ته یې هیڅ توجه ونه کره حال دا چې دا پریکړه په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله ژوند کې کړی وه او د هغې د بدلو لو اختیار هیچاته نه وه ورکول شوی څکه چې په نبوی دور کې د خرگندو پریکړو د بدلو لوحق شوری ته هم نه وه ورکړی شوی.

العرفاء

[۳ مللت نمایندگان] :

او سن دا پوبتنه را منځ کېږي چې د کومو خلکو خخه مشوره و اخستل شي، بنسکاره ده چې د تېلو مسلمانانو خخه چې شمیری سلګونو میلیونو ته رسیبې په ځانګړی توګه مشوره نه شي اخستل کیدای او نه تېول غونډۍ ته رابلل کیدای شي، د دی پوبتنی څواب دا دی چې د مسلمانانو د باوری او معتمدو نماینده ګانو خخه باید مشوره و اخستل شي د ملت دغى نماینده ګانو ته په حدیث کې عرفاء ويل شوی دی [په ملي چارو پوه مشران].

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان العرافه حق و لابد للناس من العرافه ولكن العرافه فی النار [د علاقی نمایندگی ضروری ده او خلکو ته د نماینده تاکل هم لازمی دی خوخراب او بد نمایندگان به په جهنم کې وي] . 346

عرفاء د عريف جمع ده چې معنا يې "القيم" والسید لمعرفته بسياسه القوم [مدبر او منظم ، سردار او مشر چې د قوم په سياسی لارو چارو پوه وي].

ابوسليمان خطابي رحمه الله عليه فرمایي چې : العريف القيم
بامر القبيله والمحله يلي اماورهم ويتعرف الامير منهم احوالهم [عريف

نيو ليك

هغه چا ته ويل کيپي چې د خپلی قبيلي يا محلی منتظم وي او د هغوی د معاملو مسؤوليت په غاره ولري ، اميرالمؤمنين د دی قبيلي او محلی حالات د همدي په واسطه خانته معلوموي [ ] .

لکه چې شاعروائي :

اوکلما وردت عکاظ قبیله بعشوا الى عريفهم يتوسى
[د عکاظ ميلی ته چې کله کومه قبیله رائى نو هغه خپل عريف یعنی
مشر او مسئول نماینده ما ته راستوی او زه د هغه خخه حالات معلوموم]
347

په صراح اللغات کې د عريف ژباره په دی ډول شوی ده " شناسنده
وکارکذارقام " .

لکه خنگه چې تر مخه مو د هوازن د بنديانو په هکله د صحيح بخاري
حواله ذکر کړه چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د عرفاء و یعنی د
مسلمانانو د نماینده کانو د رای د اخستلو و روسته ټول بنديان خوشی کړل
نو د دی خخه دا معلومېږي چې په هغه وخت کې هم د ملت نماینده کان
موجود وه چې هر یو د خپلی خپلی قبیله معتمد او باوری وه. همدغو
عرفاو ته په ننی اصطلاح کې د نماینده کانو غونډه یا پارلمان ويل کيپي او
اميرالمؤمنين د همدوی خخه د مشوری اخستلو پابند وي .

نقباء :

عرفاو ته نقباء هم ويل کيپي موسى عليه السلام هم د بنی اسرائيلو له
پاره دولس نقباء تاکلی وه چې د خپلی قبیلو نماینده ګی به ئی کوله .

الله جل وعلی شانه فرمایي چې :

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعْثَنَا مِنْهُمْ أُنْثِيَ عَشَرَ نَّبِيًّا

[د المائد سورت 12 ايت]

【 او په یقین سره چې الله جل جلاله د بنی اسرائيلو خخه وعده اخستي

نيو ليك

وه او مونې د هغوي خخه دولس نقیبان [سرداران] تاکلی وه [. په ليله العقبه کې کله چې د مدیني انصار و بیعت وکړ او لکه خنګه چې تر مخه حواله ورکړل شوه رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوي خخه هم دولس کسه نقیبان و تاکل د نقیب معنا هم د عريف په خیر ده . و النقیب العريف وهو شاهد القوم و ضمینهم و هو كالعرف على القوم المقدم عليهم الذى يتعرف اخبارهم و ينقب عن احوالهم اي يفتش [نقیب عريف ته وائى چې د خپل ملت د معاملاتو ګواه او مسئول وي ... دا د ملت هغه مشر دی چې د هغوي د حالت نه پوره خبر وي او د هغوي دکرو و پرو پلتهنه او خیره نه کوي [348]. په صراح اللغات کې د نقیب معنی ده بهتر و داننده قوم [سردار او د قوم پوه شخص] .

ابواسحق او زجاج رحمة الله عليهما فرمایلی دی چې النقیب فى اللغة كلامین والكفیل [نقیب د ملت باوري او مسئول وګړی ته ویل کېږي . [349]

ملاء القوم :

دمفسرينو امام ابن جرير رحمة الله فرمایی چې د ملاء القوم د پريکړي پابندی په مسلمانانو لازمه ده . ابن منظور رحمة الله ليکې چې : الملاء الرؤساء و قيل اشرف القوم و وجوههم و رؤسائهم و مقدموهم الذين يرجع الى اقوالهم [د الملاء خخه مقصد د قوم مشران او شريف نمایندگان وي چې قوم را منخته کړي وي او د هغوي د خبری په لور رجوع کېږي [350]. خرکنده شوه چې د ملاء القوم خخه مقصد هم لکه د عرفاء او نقباء په خير د ملت نمایندگان اخستل کېږي .

³⁴⁸- لسان العرب لومړۍ توك 769 مخ

³⁴⁹- زاد المسیرد این جوزی ليکنه 2 توك 311 مخ

³⁵⁰- لسان العرب لومړۍ توك 159 مخ

نيو ليك

اولو الامر:

د اولو الامر تفسير په مخکي آيت کې بيان شوي دی چې د اولو الامر په مفهوم کې حکام فقهاء او سیاسي مشران ټول شامل دی نوله دی امله د امر د خاوندانو اطلاق په ملي او قومي نمایندگانو هم کیدای شي .
ابن کیسان رحمه الله فرمایلی دی چې : هم اولو العقل و الرای الذين يدبرون امر الناس [د ملت عاقل او پوه خلک د هغه ملت اولو الامر وي او د هغوي د معاملاتو تدبیرکونکي وي]³⁵¹.

امام زجاج فرمایي چې: اولو الامر من يقوم بشان المسلمين فى امر دينهم و جميع ما ادى اليه صلاхهم [د اولو الامر خخه مقصد هغه خلک دی چې د مسلمانانو د دینی امورو ګتمو او ټولو نیکو کارونو له پاره ملاترلی ولار وي].³⁵²

د پورتني خیرنى خخه دا خرگندېږي چې د ملت نمایندگانو ته هم اولي الامر ويل شوي چې د هغو د اطاعت حکم ورکول شوي دی د سورت النساء په دری اتياوم آيت کې حکم شوي دی چې هغه امور چې د تحقیق او خیرنى وړوي هغه دی د اولو الامر په مخ کې کینبول شي ، ترڅو هغو د اجتهاد او خیرنى او تحقیق وروسته مناسبه پريکره وکړي او همدا خلک د پارلمان [ملي شورا] غږي هم ګرځي .

اهل الحل والعقد:

د ملت نمایندگانو ته د اسلام پوهان په عمومي ډول " اهل الحل والعقد " وايسي يعني د قوم مسؤولين او نمایندگان چې د خلکو باوري اومرجع وي امام رازى رحمه الله عليه فرمایي چې : المراد بقوله اولي الامر اهل الحل و العقد من الامه [د اولو الامر خخه مقصد د اسلامي امت اهل

³⁵¹ - تفسير قرطبي 5 ټوک 260 مخ

³⁵² - تفسير خازن لومړي ټوک 397 مخ

نيو ليك

..... حل و عقد [د پريکري کولو خلکدي 353].

شيخ محمد عبده رحمة الله عليه فرمایي : د هغه اولو الامر خخه چې ذکر يې په قرآن شریف کې شوی دي ، مقصد ترى هغه د راي او بصیرت خاوندان دی چې د اسلام په اصطلاح کې ورته اهل سورى يا اهل حل و عقد ويل کېږي ، دا د ریاست هغه مسئولین دی چې نور قومونه ورته نواب الامه [د ملت نمایندگان وايى] او دا ضروري ده چې تول قانوني انتظامي او سیاسی امور دی همدوى ته په غاره کې ورواقول شى 354.

هدا خبره د شیخ محمد عبده شاگرد او د مصر بیاواری محقق سید رشید رضا په المنارکې لیکلی ده چې : د راي او بصیرت په خاوندانو مشتمله یوه داسی اداره په کار ده چې د هر ډول ټولنیز ، قانوني او سیاسی امورو فيصلی وکړي .

همدغه العرفاء ، النقباء ، ملاء القوم ، اولو الامر او اهل الحل والعقده ته د اوسنی دور په سیاسی اصطلاح کې د ملت نمایندگان ، د قوم نمایندگان يا د پارلمان غږي ويل کېږي او په اسلامي اصطلاح کې ورته د مجلس شوری غږي وايى د ریاست د مشر د تاکلوڅخه نیولی د هری ارزښتاكې معاملې د پريکري پوری تول اختیارات باید د همدی اداري سره وي او دا اداره خپلی پريکري د قرآن ، سنت او د راشدینو خلفاء د سنتو په رنباکې کوي خو په غير منصوص امورو یعنی مباحثات او مصالحو کې به دی اداری ته د اجتهاد کولو آزادی موجوده وي که خه هم هر او وګړي کولی شي چې مشوره ورکړي وړاندیز ورکړي ، تنقید او محاسبه وکړي خود مملکت د امورو پريکري د قوم معتمد او مومن عرفاء او نقباء خخه جوړه شوی شوری کوي چې ددی پريکري پابندی د

353 - تفسیر کبیر لسم توک 144 مخ

354 - الاسلام والتجدد فی مصر 167 مخ په حواله د کتاب ثلثة من اعلام

الحریه 160 مخ

نيو ليك

رياست په مشر او يا د حکومت په مشر ضروري ده ، مگردا چي هغه پريکره د قرآن ، سنتو او د امت د اجماع خلاف وئي نو په دی صورت کې د هغى پريکړي رد کول واجب دي ، که چيرى د شوري او د رياست د مشر ترمنځ په کومه معامله کې د نصوص او اجماع د خلاف کيدو یا نه کيدو کې اختلاف راي پيدا شي نوبیا به دا معامله د عابدينو فقهاء قضا ته وړاندی کول په کار دي .

د مجلس شوري [پارلیمان] د غزوو هواصفات

مشوره یو امانت دی لکه خنګه چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې المستشار مومن [د چا خخه چې مشوره اخستل کېږي هغه معتمد وي] او الله جل جلاله فرمایي چې :

ان الله يامركم ان تودو الامانات الى اهلها

[الله جل جلاله تاسو ته حکم کوي چې امانتونه او مسئولیتونه هغه خلکو ته وسپاري چې د هغه اهل وي] .

د شوري د مجلس غږيتوب داسي یو حق نه دی چې هغه د حقوق د برابري تر قاعدي لاندی راشی او بی له کوم شرطه هر وګړي ته د شوري د غړي کيدو او یا هغه ته د کاندیدو حق ورکړل شي، بلکه دا یو فرض دی چې د شوري غړي یې د امت د نمایندګانو او وکیلانو په حيث انجاموی بنګاره ده چې فرض او امانت هر چا ته نه شي ورسپارل کيدا - بلکه هغه ته د اهليت یو معیار په کار دي ، د اهليت او د نماینده ګئید معیار شرائط دا دی :

ایمان :

د اسلامي رياست مجلس شوري د رياست د مشر او د وزیرانو د تاکلو پرته د اسلامي قوانينو تshireح او تعبيير هم په غاړه لري ، په نوو مسائلو کې به اجتهاد هم کوي ، او د اسلامي نظام د نفاذ له پاره د عملی تدبیرونو نیوول هم د دوى دنده تشکيلوی ، نو هغه خوک چې بلکل په اسلام باندی عقیده نه لري نو هغه ته به دا ارزابښناک مسئولیت خنګه

نيو ليك

وسپارل شی؟ ځکه د هر فکری ریاست مسئولین بايد د ریاست په بنسټیز فکر باندی پوره یقین ولرى نوله دی امله د مسلمان امت د نماینده له پاره دا ضروری ده چې هغه په توحید ، رسالت ، ختم نبوت او د قرآن او سنتو په قاطعو احکامو غیرمتزلزل اعتقاد ولرى .
البته غیر مسلماني ډلی کولی شی د جلا انتخاباتو په اساس خپل نمایندگان د ریاست پارلمان ته واستوی .

فقاهت :

د هر ریاست د شوری غرو ته لپ تر لپه د هغه ریاست د اساسی قانون په هکله خه معلومات وی ، نو خرنګه چې د اسلامی ریاست اساسی قانون قرآن او سنت دی ، تو هغه خوک چې د هغه په هکله ابتدائي معلومات هم و نه لري هغه خنګه د دی شوری غری جوږیدی شی ؟ ددي امله دی ته اړتیا ده چې د دی شوری غری کتاب او سنت او اسلامی تعلیماتو ژوره پوهه ولرى ، دا ضرور نه ده چې د کوم دارالعلوم سند دی ولرى خود ضرورت په اندازه علم او فقاہت لرل ورباندی لازمی شرط دی د سورت النساء په 83 آیت کې د اولو الامر صفت په دی ډول بیان شوی دی چې هغه به د اجتهادی بصیرت خاوند وی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د فقهاء و شخه د مشوری اخیستو حکم کړي دی راشدینو خلفاو به د علم او پوهه د خاوندانو خخه مشوره اخسته ، او د حضرت عمر رضی الله عنہ د شوری ارکان علماء وو .

عدالت او دیانت :

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د عابدینو یعنی عبادت کونکو او دیانت لرونکو خلکو خخه د مشوری اخیستو حکم کړیدی ، او د شوری غرو ته یې امناء ، موتمن ، خیارالناس [غوره خلک] ویلی دی د بله طرفه قرآن کریم د مسريفینو- مترفینو - فساقو- فجارو د اطاعت خخه منع راوري ده - ددى دلایلو له مخی ضروری ده چې د شوری غری د فرائضو پابند او د کبائر او فواحشو خخه لری والی وکړي ، خرنګه چې فاسق او

نيو ليك

فاجر سپري قاضي او گواه نه شى كيداي نود قانون جورونكى ادارى غپى به خنگه جورپشى هغه خوك چې د لمانخه او روزى پابند نه وي په فحاشي او اخلاقى جرمنو عادي شوي وي، قاتل غل وي او په سود، جوارى او داسى نورو كبايرو كې غرق وي نو هغه نه د مسلمانانو معتمد كيدى شى ، او نه د مخلسانه مشورى اهل دا ډول خلک خپل عرضى، نفس پالنى او خپل پالنى په هكله فكرمند وي، د الله جل جلاله خخه نه ويريدونكو خلکو ته د هيواو داگى سپارل په اصل کي د خان وزنى او ملت وزنى سره برابر دی خو په دی لړکې د ضرورت نه زياته خپرنه او پلتنه هم په کارنه ده بلکه هغه خلک چې په خپلو منطقوکې په عدالت او ديانات مشهور وي بد نوم ونه لري ، او د منطقى خلک د هغه په پاكوالى گواهى ورکوي وي نو د دى منصب اهل گرخيداي شى .

عاقلي او بالغ وي :

دماغي مريض او نابالغه په خپل مال کي هم تصرف نه شى كولاي

" ولا تتو السفاء اموالكم "

نود ملي امورو مسئول به خنگه جورپشى ؟ د هغى له پاره دا ضروري ده چې د پوخ ذهن خاوند وي، خپله راي ولري او په معاملو وپوهيرې د ذهنى پخلنې له پاره د لېتر لې عمرحد هم تاکل كيداي شى لکه پنځلس کاله

ش ځاهو روآچو نو څخه باشپر وي :

ابن عابد شامي او جلال الدين سيوطى رحمه الله عليهما ليکلى دى چې : عرف او رواج په شريعت کي معتبر دی او په غير منصوصو امورو کي د عرف او عادت [رسم او رواج په اساس پريکره کېږي] 355 .

³⁵⁵ - رسائل ابن عابدين رحمه الله لوړۍ توبک 44 مخ 1976 عيسوی کال د پاکستان لاهور چاپ - الاشياء والنظائر د جلا الدين سيوطى رحمه الله عليه 29 مخ د 1959 عيسوی کال د مصر چاپ

نيو ليك

ابن قيم رحمة الله ليکي چې فتوی او پريکره د هيواو عرف ، حالت او عادت د بدلون په اساس بدليپوي 356 .

هغه خوک چې نه د خلکو د رسم او رواج او عام عرف خخه خبروي ، نه د حاضره حالاتو په هکله پوهه لري ، او نه په بين المللی چارو کې علم ولري نو دا د رياست د قانون او پاليسي جوړونکي مهمي اداري فرائض هم نه شی پوره کولاي .

د اسلامي اهسته معتمد وي :

په ذکر شوی صفاتو د موصوفو خلکو شمير زرگونو ته رسی او د تولو رائي يوځای کول سخت کار دي نو لازمه ده چې د ترجيح او غوره والي له پاره اصول او قواعد جوړ شی هغه اصول داسي کيدای شي چې هغه خلک چې د علم او ديانت په خنګ کې د مسلمانانو د اکثريت معتمد هم وي نو هغه ته به په پاته خلکو ترجيح ورکولي شي ، بنکاره ده چې عرفاء او نقباء هغه خلک کيدای شي چې د اهليت په خنګ کې معتمد هم وي لکه خنګ چې يو سري يواخي د اهليت او قابليةت له پلوه په خپله د چا وکيل نه شي جورپدي تر خو چې موکل پري اعتماد ونه کپري او خپل وکيل ئي ونه تاکې ، په همدی توګه د قوم نقيب او عريف يعني د قوم نماينده يواخي د ذاتي قابليةت په اساس تر هغى پوري د شوري غړي نه شي جورپيدا تر خو پوري چې د منطقى د خلکو اعتماد ترلاسه نه کپري ، د اعتماد لاسته راپل د وقنو په واسطه هم کپري لکه خنګه چې په اوسنې وخت کې معمول دي او د وقنو پرته هم په عرفی توګه معتمد کیده کافي دي لکه خنګه چې د راشدينو خلفاو رضي الله عنهم په دوره کې د شوري غړو ته د مسلمانانو لخوا د اعتماد رايه ورکړل شوی وه په خاصه توګه انصار او مهاجرين [لسابقون الاولون] عملا د اسلامي امت نمايندگان وه او هغوي ته په رواجي شکل د انتخاب شوو وګرو خخه زياد د ملت اعتماد ور په برخه وه هلتنه د وقنو د تکليف ضرورت نه وه ، د مجلس شوري د

³⁵⁶ اعلام الموقعين 3 توک 62 مخ د 1969 عيسوي کا ل د مصر چاپ

نيو ليك

غرو حييشت د اولو الامر په خير دی او هغه خوک اولو الامر گرئي چې په خپله مسلمانانو تاکلی وي د چا له خوا کاندید نه وي د "امرهم شوري بينهم" به عمومي اصولو کې د شوري د غرو تاکل همه شامل دي خود دی مطلب هيڅکله دا نه دی چې د غيره منتخبو خلکو خخه مشوره او رايي اخيستل او يا د هغوي په پيشنهادونو او تبصره عمل کول روا نه دي په هر بنه پيشنهاد او مشوري باندي عمل کيدا شی خو په اصل کې د با اختياره او پاليسى جوړونکي اداري غړي هغه خلک دی چې د اهليت په خنګ کې ئې د مسلمانانو اعتماد هم تر لاسه کړي وي .
د پورتنېو ذکر شو شرائط و خخه دری بنیادی شرطونه امام ماوردی رحمه الله عليه او قاضی ابویعلی هم ذکر کړي دی .

د اهل حل و عقد يعني د ملت په نمایندگانو کې د دری صفتونو موجودیت لازمي دی : عدالت او دیانت - علم ، فهم او پوهه ، په معاملې پوهه .
امام قرطبی رحمة الله عليه فرمایي چې په دیني او قانوني امورو کې د عالم خخه مشوره اخستل په کار دی داسې عالم چې د یانت لرونکي هم وي او په دینو او انتظامي امورو کې تجربه لرونکي او د راي خاوند هم وي 357.

په ټوچو ده زمانه کې ټه مجلس شوريه چېروکلو کړنګلاره

نن سبا خيني خلک وائي چې د انتخاباتو لري په اسلام کې نه شته دا په دی خاطر چې په نبوی دور او د خلفاو راشدینو رضی الله عنهم په دوره کې د بیا بیلت پیپر [د رای پانه] طریقه رواج نه وه ، دا خبره په اصل کې د شريعه د اصولو خخه د بې خبری په حالت کې کېږي په دی لړ کې یو خه اصولی قواعد وړاندی کېږي مګر ټولی غلطی یا په دی قواعد د نه پوهیدو او ياه غې ته د توجه د نه کولو په اساس را پیدا کېږي .

³⁵⁷ - الاحکام السلطانيه د ماوردی ليکنه 4 مخ - الاحکام د قاضیابویعلی ليکنه 19

نيو ليك

لومري قاعده:

تول شيان اصلا مباح او روا دى تر هغه پوري چپکوم دليل د هغه په حرمت دلالت و نه کپي .

امام احمد رحمه الله عليه فرمایی :

الاصل فى العادات ان لا يحظر الا ما حظره الله تعالى] عادات او معاملات [پرته د عباداتو خخه] اساسا غير مننوع دی مگر دا چې الله جل جلاله د کومي معاملې خخه منع را پوري وى] 358

ددي شرعى قاعدى د بنیادی دلائلو خخه د رسول الله صلی الله عليه

وسلم چيني باحدايث هم دى د مثال په ډول :

سکت عن اشياء من غير نسيان فلا بتحثوا عنها [الله جل جلاله د چيني شيانو په هکله [د هيريدونه په غير] چپوالى اختيارکړي دى نوتاسود هغو شيانو په مباح کيدو بحث مه کوي] 359

سيوطى رحمه الله عليه په الاشباه کې د مستند بزار، ترمذى، ابن ماجه او معجم طبراني خخه د دى مضمون په هکله دير احاديث را تبول کړید

لكه چې ملا على قاري حنفى رحمه الله عليه لیکې چې :

دل على ان الاصل فى الاشياء الاباحه [دا حدیث په دی دلالت کوي چې په شيانو کې اصل د هغه اباحت او جواز دی].

خو دا قاعده یوازی په عباداتو کې نشی جاري کیدا، بلکه په دی هکله په خپله رسول الله صلی الله عليه وسلم یوه قاعده بیان کړي ده او هغه دا چې : من احدث فى امرنا هذا ما ليس منه فهو رد [چا چې زمونږ په دین کې هغه حکم او طریقه را پیدا کړه چې هغه په دین کې نه وی ، نو هغه مردوده شميرل کېږي دی ډول حکم ته بدعت ويل کېږي او : کل بدعة ضلاله [هر بدعت ګمراهی ده] خو [د رای د پانۍ په ذریعه] انتخاب

³⁵⁸ - افتضاء صراط المستقیم د ابن تیمیه لیکنه 269 مخ 1950 عیسوی کال

چاپ - المشکوہ المصایب باب الاعتصاء

³⁵⁹ مرقات لومري ټوك 263 مخ د پاکستان ملتان چاپ

نيو ليك

کوم شرعی کار نه دی ، شرعی حکم شورایت دی ، چې د قرآن او سنتو او د صحابو رضی الله عنهم د سنتو خخه ثابت وی ، انتخاب [الیکشن] یوازی د اعتماد د لاسته راولو یو وسیله ده چې د عرف او رواج د بدليدو په سره بدليبری .

د مجلس شوری جوړل په هغه اصلی مباحثوکې شامل دي چې د هغې په اساس شريعت مونږ ته آزادی راکړۍ چې د حالاتو مطابق هره لاره چې غوره ګنه اخييار ولای شي ، او په اوستنی وخت کې د قوم د اعتماد د لاسته راولو یواخی لار همدا ده چې د ويتونو په اساس دي اصلی اداره جوړه کړای شي ، د بیلت پیپر [د رای کاغذ] د انتخاب په هکله که کوم شرعی دليل وی نو هغه رامخته کړي ، او که نه نو اصلا په عاداتو ، معاملاتو او آلاتو کې اباحت شته او دا د عباداتوله ډلې خخه نه دی ترڅو د ثبوت نشتوالي د جواز د نشتوالي د پاره دليل و ګرځوي ، لکه خنګه چې په قتال فی سبیل الله کې د نوی اسلحی استعمال په دی خاطر منع کیدای نه شي چې دا خو په نیوی دورکې مروج نه وه ، نو په همدي توګه د رای کاغذ هم په دی اساس نا روا نه شوګنلای چې په هغه دورکې مروج نه وه .

دوهمه قاعده :

و العرف في الشيع له اعتبار ولذا عليه الحكم قد يدار [عرف عام په شريعت کې معتبر دی ، نوله دی امله په ئینې وختوکې د هغې په پريکړي عمل کېږي] .³⁶⁰

وفى المبسوط الثابت بالعرف كا لثابت بالنص [د عرف په اساس ثابت شوي شي داسي وی لکه خنګه چې د نص خخه ثابت شوي وی] .³⁶¹

تغيرالفتوی بحسب تغيرالازمنه والامکنه والاحوال والعاده [د

³⁶⁰ - رسائل ابن عابدين دويمه رساله لومړۍ توک 44 مخ

³⁶¹ - رسائل ابن عابدين دريمه رساله دوهم توک 155 مخ

نيو ليك

زمانی، علاقی، حالات او عاداتو بدليدو په اساس فتوی بدليدای شی [362]

جلال الدین سیوطی سبزمه قاعده دا بیان کړی ده العاده محکمه [

عادات فيصله کونکې حیثیت لري .363

خو عرف، عادات، رسم او رواج هلتہ معتبر دی چې د قطعی
نصوصو او اجماع په خلاف نه وی او که نه نو بیا ورته د فقهاو په
اصطلاح فاسد عرف وائی چې د هغې د منئه وړل په کار دی، همدا ډول
په تعبدی احکاموکې هم عرف ته خه مقام نه دی ورکول شوی، خو
اليکشن [انتخابات] یوه انتظامی معامله ده، د راشدینو خلفاو په وخت
کې انتخاب د [رأی د کاغذ] په اساس رواج نه وه او نه دهغه وخت په عام
عرف کې ورته اړتیا لیدل کیده- خلک لپوهد او په لویو صحابوکرامو رضی
الله عنهم د خلکو په سلو کې سل باور او اعتماد وه او هغوي عملاء او
عرفا د خپل ملت نمایندگان او د حل و عقد خاوندان وه، خو په اوستنی
وخت کې عرف بدل شوی دی نو په دی اساس په دی دور کې د انتخاباتو
همدا مروجه لاره ګټوره ده .

دریمه قاعده :

"سد الذرائع" د فساد او خرابی د زرائعو مخنيوی کول دی که چیری
کوم روا او نیک کار د فساد او غیر شرعی ناروا کار ذریعه ګرئی نو بیا
هغه کار ناروا او د پرینبود لو وړوی، ترڅو د خرابی دروازی ورو تړلی
شي.

حافظ ابن قیم رحمه الله دی قاعدي 99 مثالونه وړاندی کړی دی او
امام بخاری رحمه الله دی قاعدي ذکر دا سی کړیدی باب من ترك بعض

³⁶²- اعلام الموقعيینی 3 ټوک 5 مخ

³⁶³- الاشیاء والنظائر د جلال الدین سیوطی لیکنه 89 مخ الاشیاء د ابن نجیم

جنفی رحمه الله عليه لیکنه

نيو ليك

الاختيار مخافه ان يقصر عنہ فهم بعض الناس فيقعوا في اشد منه [په دی باب کې د هغه چا دليل بيان شوي چې حیني به شيان ترك کوي، دا په دی خاطر چې حیني خلک به هغه مصلحت ونه گنۍ او د دی نه په لویه خرامي کې به ونبلي، که چيرى د کانديدى په اساس د توونو اچولو پرته د شوري جوړول روا هم وي نوبیا هم په اوسنی دور کې د دی لاري په اساس د آمریت او ظالمانه نظام د دروازې د پرانستلو ډيره خطره احساس کېږي، د حضرت ابوبکر، حضرت عمر، حضرت عثمان او حضرت علي رضي الله عنهم په خير حکمرانانو له خوانامزد کړل شوي خلک مسلمانان د خپل نماینده په توګه په آسانی سره مني خو په اوسنی دور کې د داسی حکمران پیدا کيدل هم سخت دی چې د هغوي په منتخب شوو خلکو قوم راضي او مطمئن اوسي، او د قوم د اطمینان او اعتماد نه پرته منتخب کړي شوي خلکو ته د حل و عقد مستحق نه شي ويل کيداي او نه د هغوي پريکړي قوم په پوره اعتماد منلاي شي، نوله دی امله دی ته اړتیا ده چې د دی خطراتو خخه د خان ساتلو په خاطرد وتونو په اساس پارلمان جوړ کړل شي حکه چې خلک دا درک کړي چې پارلمان د دوی د منتخبو وکيلانو خخه جوړه شوي دی نو د هغوي په منځ کې د ریاست په چارو کې د ګډون احساس را زوندي کېږي او ملي یووالی به نور هم تېينېږي، د بنووني او روزنى د کم والي په اساس په دی وخت کې په انتخاباتو کې هم تريوی اندازې پوری د خطر د راپیدا کيدو امکان شته، خوکه د کانديدانو له پاره پورتنى معیاري شرائط وضع شي، نو دا خطره به تر ډيره حده پوری لبه شي د کانديد تاوان په دی دور کې د هغه د ګټي خخه ډيره ده، نو په دی خاطر "اثمهما اکبر من نفهما - اختيار اهون البليتين او دفع المضره مقدم على جلب المنفعه ، د مسلمه قاعدي په رنا کې د انتخاباتو لاره لبه خطرناکه لاره ده .

نه انتخاباتو د هروج نظام

نيو ليك

..... اصلاح گولو ته اړقیا ده .....

غربی جمهوریت او د هغې د انتخاب تک لاره د اسلامی فکر سره کوم مناسبت نه لري، خود یوه سره د انتخاباتو د پرینسلو په ئای د هغه په نظام کې دا لاندی اصلاحات راوله ضروری دي :
په کاندیدکې د مخکي ذکر شوو صفاتو موجودیت شرط وګنل شی :
مسلمان وي ، د دین د پوهی خخه به د ضرورت په اندازه خبر وي ،
ديانت لري ، عاقل او بالغ وي او عرفیاتو [رسم او رواجونو] خخه خبر وي

هغه سري د کاندید په حیث را مخ ته کړي شی چې هغه د کوم ګوند يا علاقى د مشهورو خلکو د پیژندګلوی په اساس کاندید شوي وي ، هیچا ته په آزاد او شخصی ډول په انتخاباتو کې د ودریدو او کاندیدو اجازه ورنه کړل شی .

په انتخاباتو کې د کاندید د شخصی سرمایي د مصرف خخه مخنیوی وشي او د هغه د انتخابي هلوڅلو ټول مصارف د همغه ګوند يا خلکو له خوا چې دا بې د کاندید په حیث پیشتهاد کړي دی صورت ونیسی خود اعانت او کومک په توګه دی خپل توان په اندازه خه سرمایه ګوند ته ورکلاي شی

که چیري ګونديز سيستم نافذول مقصد وي نو بیا هغه ګوندونه پابندکړي شی چې د داسی نمایندګانو فهرست راولاندی کړي چې پورتنې شرائط په کې په پوره ډول موجود وي .

رسمی يا غیر رسمي ماموریت د شرعی پارلمان منافی نه دی خود ماموریت د مسئولیت په خنګ کې د پارلمان مسئولیت سرته رسول ډيرګران کار دی نو په دی خاطر د داسی شخص د کاندیدو خخه مخنیوی وکړي شی خوکه ماموریت داسی وي چې د هغه په خنګ کې د ملت د نمایندګی مسئولیت هم ترسره کولاي شی نو بیا په شرعی لحاظ کوم بنديز نه شته

نيو ليك

دا هغه بنسټيېز شرطونه دی چې که چيرى کوم کاندید ئى پوره نه شى كپى نود کاغذونو اخىستونكى مسئولين دى د هغه کاغذونه بىرته ورکپى خودا کاغذ اخىستونكى مامور به داسى شخصىت وى چې د شرعى قضاء د قاضى كيدو اهل وى ، پاتى قواعد او ضوابط همغه پوهان جو پوئى چې د انتظامى مامورو پورى تېلى وى .

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾

خرنگه چې د غربى جمهورىت بنسټ د [ملائجاكىميت] په اساس اينبودل شوي دى نو ددى امله هلتە د نارينو په خير بىخى هم د دولت او حکومت مشرى كولاي شى ، او د لوړۍ و زير [صدراعظم] په حیث هم تاکل كيدلى شى خو په اسلامي نظام کې د بىخو اوږدی د عملی سياست يعني حکومت د نظم و نسق د چلولو خخه خالى دى ، خرنگه چې پارلمان [د شورى مجلس] يوه مشوره ورکونكى انتخابي اداره ده چې د حکومت مشر تاکې او هغه ته مشورى ورکوى ، قانون جو په وى ، نو آيا د دى ادارى له پاره کومه بىخه د غړي په حیث انتخابيداى شى؟ بنه خودا ده چې په دی هکله د عابدينو فقهاوکومه ګډه پريکړه منځ ته راشى ، خوهغه راي چې ما د شريعه د اصولو په رنما کې وړاندې کپى ده هغه دا ده چې بىخه د مشورى ورکولو د حق خخه په شرعى توګه نه ده منعه کپى شوي ، د قرآن او سنتو خخه خو دا خبره په ډاګه ده ، چې بىخى په عمومى ډول د نارينو په مقابل کې د ناقص عقل خاوندانى دى او همدا علت دى چې نارينه ئى په بىخو باندې حاكمان تاکلى دى. خوما ته ددى خبرى کوم دليل په لاس رانغى چې ګويا بىخه نه شى كولاي چې مشوره ورکپى او یا د هغى په مشورى عمل کول ناروا دى ، کله کله د ناقص عقل مشوره صائبه هم وى او خىنى بىخى د نارينو په نسبت ډيرى ذهينى ، پوهه او فقيهه وى ، خو په عمومى ډول د نارينه ذهانت په بىخى ډير دى ، همدا علت دى چې د دوه بىخو ګواهى ئى يو سپى د ګواهى سره برابره کپى ده ، د امام ابوحنیفه رحمه الله د نظر په اساس بىخى د حدود او قصاص د

نيو ليك

پرته په نورو تولو چارو کې قاضيه جورپيداي شى³⁶⁴. د امام ابن جرير رحمه الله نظرئى په اساس د حدود و اوقصاص په شمول په تولو چارو کې بىسخە قاضيه تاكل كيداي شى او د نورو خلورو امامانو له نظره بىسخى فتوى وركولاي شى³⁶⁵.

امام ابن حزم رحمه الله د شلو داسى بىسخۇ نومونه راخىستى دى چې د صحابو رضى الله عنهم په وخت كې ئى فتوى وركولى³⁶⁶.

نوكلە چې بىسخە قاضى او مفتى تاكل كيداي شى نود مجلس شورى غپى خنگە نه شى تاكل كيداي ئىكەن چې دى ادارى كارونە هم مشورە او فتوى وركول دى ، د پالىسى جورپولو او قانون جورپولو كارونە هم د فتوى يو بىرخە د . كله چې په محكمە كې د دواړه ګواهانو د بىيانونو د اوريدلو وروسته پريکړه کولى شى او ياد ګواه په ډول محكمى ته حاضریدلای شى، نوبىا خو هيچ داسى معقوله وجه نشته چې په شرعى پردى كې دى د شورى په غوندە كې ګډون ونه كې شى او ياد دى مشورە ورنکې شى د ابوهريره رضى الله عنھ په حدیث کې د امورکم الى النساء کم خخە مقصد دى "مفوضه الى النساء" يعنى كله چې ستاسى چارى بىسخۇ ته وروسپارلى شى او يوازى د هغۇي په مشورە او پريکړي عمل وکولاي شى، ناريپۇ په مقابل کى د هغۇي پريکړي پوره اوکافى وګيلى شى، نويه هغە وخت کى د ئىمكى خىتىه تاسى ته د هغە د مخ خخە غورە د په دى حدیث کى د بىسخۇ خخە مشورە اخىستىل او ياد هغۇي په کوم صحىح نظر د عمل کولو خخە منع نه ده راغلى بلکه په تولو پريکړو او تصاميمو کى د هغۇي د آزادو پريښولو خخە منع راغلى ده په همىدى ډول "الرجال قوامون على النساء" (سپى په بىسخۇ حاكمان دى) يا "لن يفلح قوم ولوا امرهم امراء

³⁶⁴- هدايه كتاب القضاء - بدائع الصنائع 7 توك 3 مخ 1974 عيسوى كال د بيروت چاپ

³⁶⁵- المعنى د ابن قدامه لىكىنه 2 توك 363 مخ بدایه المجتهد 2 توك 420 مخ

³⁶⁶- جوامع السير د ابن جزم لىكىنه 332 مخ

نيو ليك

..... (هغه ملت به هيچکله کامیاب نه شی چې هغوي د خپلو چارو واګي د بنټوپه لاس کي ورکړي وي) په دی آيت او حدیث کي ئې بنټۍ د مشوری ورکولو، فتوی او تحقیق کولو یا پیشنهاډ ورکولو څخه نه دی منع کړي بلکه د حکومت نظام د بنټوپه لاس کي د ورکولو څخه ئې منع راوري ده په دی لړ کي یوروایت په خلکو کي ډير مشهور شوی چې شاوروهن وحالفوون (د بنټوڅخه مشوره خو اخلي ليکن د هغه مخالفت کوي او د هغوي په مشورو عمل مه کوي) .

د دی روایت په هکله ملا علی قاری حنفی چې په 1014 هجري کال کي مړ شوی دی د علامه سخاوی 903 هجري کال کي مړ شوی د کتاب المقاصد الحسنه فی بیان کثیر من الاحدیث المشتهره علی الا لسنه په حواله ليکي چې: لایثبت بهذ المعنی ... و قال السخاوی رحمه اللہ لم اعرفه مرفوعا.... و قال السیوطی رحمه اللہ باطل لا اصل له (دا حدیث پدی الفاظو ثابت نه دی ، سخاوی رحمه اللہ فرمایي چې د دی په هکله د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وینا ما ته معلومه نه ده، سیوطی رحمه اللہ فرمایي چې دا د دروغو روایت دی چې هیچ بنسته نه لري³⁶⁷ .

د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه په همدي هکله یو حدیث رانقل شوی چې الفاظ يې دا دی : لایفعلن احدکم امراحتی یستشیر فان لم یجد من یستشیر فلیسینشر امراء ثم لیخالفها فان فی خلافها البرکه (تاسو هیچ یو دی د مشوری پرته څه کار نه کوي که چېږي بل کوم مشوره کونکي په لاس ورنشي نوبیا د بنټۍ سره مشوره وکړي خو په هغه عمل نه کړي دا په دی خاطر چې د بنټۍ د مشوری په مخالفت کي برکت وي)³⁶⁸ .

شمس الدین سخاوی رحمه اللہ دی روایت د نقل کولو وروسته

³⁶⁷ - موضوعات کبیر ملا علی قاری ليکنه 222 مخ 1921 عيسوی کال بيروت چاپ

³⁶⁸ - موضوعات کبیر ملا علی قاری ليکنه 322 مخ 1921 عيسوی کال بيروت

نيو ليك

ليکلى دى چى فى سنده ضعف و انقطاع (د دى سند ډير ضعيفه او په منځ کي ئى لپى غوشه شوي ده). محمد بن عراق رحمة الله په خپل كتاب تنزيه الشريعة 2 تۈك 308 مخ کي ليکلى دى چى دا حدیث ابن لال د حضرت انس رضى الله عنه خخه رانقل كرې دى خو عيسى بن ابراهيم الها شمى يى په سند کي راغلى او دى په درواغو ويلومتھم دى³⁶⁹.

د صحيح احاديث شولە پاره د ثقه او عادلو راويانو موجودىت شرط دى چى حافظى او يادبىت يى هم بنه او درست وي او د سند د لپى اتصال هم يو لازمى خبره ده خنگە چى د پورتنى حدیث يو روایت کونکى په درواغو متھم دى او سند ئى هم اتصال نه لرى یعنى غوخ او منقطع دى ، نو دا حدیث هم د منلو ورنە دى او "شاورهن و خالفوھن" په هکله خودا هم خرگىنده نه شوه چى دا چا رانقل كرې دى ملاعلى قارى دا په مرقات کى د سند پرته " وقد ورد " (روایت راغلى دى) په کلیمو را نقل كرې دى)³⁷⁰.

خولە خپل دوھم كتاب موضوعات كبرى کي ئى دى روایت تە بى اصله او باطل ويلى دى لكه خنگە چى ترمخه حواله ورکړل شوه . په دى هکله يو بل حدیث هم را وړاندی کولای شى چى هغه سخاوي رحمة الله عليه په خپل كتاب مقاصد حسنە او سیوطى رحمة الله عليه په "اللالى المصنوعه فى الاحاديث الموضوعه کي د حضرت عايشى رضى الله عنها او حضرت زيد بن ثابت رضى الله عنه خخه د ابن عدى رحمة الله عليه ، ابن لال او الديلمى رحمة الله په حواله رانقل كرې دى چى طاعه النساء او طاعه المراہ ندامه (د بىخۇ خبره منل د پىيىمانى سبب گرئى) خو سخاوي رحمة الله عليه او سیوطى رحمة الله عليه دى حدیث تە

³⁶⁹- دابن لال خخه مقصد ابوبکر احمد بن علی بن علی .. بن لال الهمدانى چى په 398 هجرى قمرى کال مې شوي دى چى د مکارم الاخلاق تر عنوان لاندى يى يو كتاب هم ليکلى دى .

³⁷⁰- مرقات 10 تۈك 98 مخ د پاکستان ملتان چاپ

نيو ليك

ضعيف ويلی دی³⁷¹.

ابن جوزی رحمه الله عليه چې په 597 هجري قمری کال کې مرشوى دی د حضرت عائشى رضى الله عنها او حضرت زيد بن حارث رضى الله عنه د روایتونو د رانقل کولو خخه وروسته ويلی دی : هذان حدیثان لایصحان اما حدیث زید ففیه عنبسه قال یحيی لیس بشیء و قال ابن حبان هو صاحب اشیاء موضوعه لایجوز الاحتجاج به و لا بعثمان بن عبدالرحمن و اما حدیث عائشہ رضى الله عنها فقال العقیلی محمد بن سلیمان یحدث عن هشام بواطیل لا اصل لها منها- هذا الحديث قال ابن عدی محدث بهذا الحديث عن هشام الضعیف(دا دواړه حدیثونه صیحیح نه دی د زید بن ثابت رضی الله عنہ روایت په سندکی عنبسه بن عبدالرحمان راغلی دی یحيی وايی چې د هغه هیڅ حیثیت نه شته ابن حبان وائی چې نوموری د دروغ او افواهاتو خپرونکی وه، نو په دی اساس د هغه روایت هم دلیل نه ګرځی، او نه د هغه د شاګرد عثمان بن عبدالرحمان روایت دلیل کیدای شي ، د حضرت عاشی رضی الله عنها د روایت په سندکی محمد بن سلیمان بن ابیکریمه راغلی دی چې هغه به هشام بن عروه ته د دروغو حدیثونه منسوبول چې هیڅ بنسټ به ئی نه درلوډه -دا حدیث د همغوی له ڈلی خخه یو دی - ابن عدی رحمة الله عليه فرمایی چې د هشام خخه دی حدیث رانقلوونکی ټول روایان ضعیف دی).

د دی ډول ضعیفو او موضوعی روایاتو په مقابل کې، قرآن کریم او صحیح احادیثوکی د بسکو خخه مشوره اخستل ، اوکه چیری رائی او نظرئی صحیح وی نو په هغه د عمل کولوجواز ثابت دی 1. کله چې د حضرت شعیب عليه السلام لور هغه ته مشوره ورکړه او پیشنھاد ئی ورته وکړ چې حضرت موسیٰ عليه السلام د خپل خان سره نوکر کری ځکه چې هغه قوی او امانت دار دی نو پیشنھاد معقول وه او

³⁷¹ موضعات کبیر 223 مخ

نيو ليك

حضرت شعيب عليه السلام نوکر ته اړهم وه نو هغه د خپلی لور په مشوره عمل وکړ او موسى عليه السلام ئى د خه شرائطو په اساس د خپل خان سره نوکر ونیبوه . " د دی دواړو خخه یوی وویلی چې ای پلاړه هغه له خان سره نوکر ونیسه داسی نوکر چې ته ئى غواړی خکه هغه قوى هم دی او اميں هم ...

2- د بقري د سورت په 233 آيت کي د کوچنۍ د شيدو خخه د غوڅولو په معامله کي د بنځئي او میره دواړو د ترمنځ یوه د بل سره د مشوری حواله ورکړل شوی ده او دا هم د بنځئي په مشوری د عمل کولو یو بنګکاره مثال دی .

3- د حديبي د صلحی د تړون وروسته چې کله رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حکم وکړ چې پورته شي او د قربانی ځناور حلال کړي او د سرونو ويښتان و تراشی او احرامونه پرانیئۍ نو هیڅ خوک د خپل خای خخه پورته نه شول د دی خبری د دری واری تکرارولو وروسته رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د خپلی میرمنی ام المومنین ام سلمه رضی اللہ عنہا خیمی ته تشریف یوړ هغه ورته مشوره ورکړه او پیشنهدائی ورته وکړ چې تاسود چا سره د خبرو پورته د باندی ولار شی او خپل د قربانی اوین حلال کړي او سر ويښتان مو و تراشی کله چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په دی مشوره عمل وکړ، نو صحابه کرام رضی اللہ عنہم پورته شوو او قربانی ئی وکړه خاروی ئې حلال کړه او یو د بل د سرونو په تراشلو بوخت شو .³⁷²

ابن حجر رحمه الله عليه فرمایی : و فيه فضل المشوره و... و جواز مشاوره المراه الفاضله (د دی حدیث خخه د مشوری فضیلت معلومېږي او دا هم را په ډاګه کېږي چې د فاضلو، راي او نظرد خبنتنو او په معامله پوهو بنټو خخه مشوره اخستل روا دی)³⁷³.

- صحيح بخاريكتاب الشروط لمஹي توک 380 مخ
- فتح الباري 6 توک 275 مخ الشروط.

نيو ليك

4 - دوهم مثال ئى دا دى چى كله چى د حضرت علی رضي الله عنه او حضرت معاویه رضي الله عنه په منئ کي دروان جنگ د پاي ته رسول او د مسلمانانو ترمنځ د یووالی د را پيدا کولو له پاره حکمین و تاکل شوه نو د حکمینو د پريکري د اوريدو له پاره بى طرفه صحابه کرام رضي الله عنهم هم راوېلل شوه ترڅو چى تبول مسلمانان په یوه خبره متفق شى حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه ته هم د راتللو بلنه ورکول شوه (چى بى طرفه وه) هغه د ام المؤمنين حضرت حفصه رضي الله عنها خخه چى د د خور وه مشوره وغوبته چى ولاړ شى او که نه؟ په څلې ابن عمر رضي الله عنه د تګ اراده نه لرو ده خو حضرت حفصه رضي الله عنها ورته مشوره ورکړه چى سمدلاسه ولاړ شه کيداى شي چى ستاد نشتوالي په اساس په مسلمانانو کي بیا بیلتون را پيدا شي "فلم تدعه حتى ذهب حضرت حفصه رضي الله عنها حضرت ابن عمر رضي الله عنه ترهغى پوري پري نښود ترڅو پوري چى هغه نه وه تللى".³⁷⁴

دا دواړه پينې په صحيح بخاري کي رانقل شوي دی دا بنسکاره خبره ده چى د ام سلمه رضي الله عنها او ام حفصه رضي الله عنها مشوره د کورنيو چارو په هکله نه وي رسول اکرم صلای الله عليه وسلم د ام سلمه رضي الله عنها په مشوره عمل وکړ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه د ام حفصه رضي الله عنها په مشوره عمل وکړ او حضرت شعيب عليه السلام د څلې لور په مشوره عمل وکړ نو د دی ډول مستندو روایاتو په پرتله به هغه روایاتو ته خه خای پاته وي چى ضعيف يا موضوعي وي او په هغه کتابونوکي راخستن شوي دی چى د محدثينو له نظره معتمد او متداول نه دی.

5- امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضي الله عنه به هم د بسحوخه مشوره اخسته.³⁷⁵

- صحيح بخاري المغازى غزوه خندق 2 توك 589 مخ

³⁷⁵ - تفسير مظہری په حاشیه 2 توك 153 مخ

نيو ليك

6- حضرت عمر رضي الله عنه به د شفا بنت عبد الله قرشيه رضي الله عنها د راي او نظر ډيره قدراني کوله د هغه راي به ئى مقدمه ګليله کله کله به حضرت عمر رضي الله عنه دې بنېخى ته د بازار د نگرانى کارونه هم ورسپارل³⁷⁶.

7- سمره بنت نهیک اسدیه رضي الله عنها چې یوه صحابیه وه او د ډير عمره پوري ژوندي وه دی به د بازارونو دوری کولی ، خلکو ته به ئى په نیکى حکم کاوه او د بدی خنخه به ئى منع کول او جرم کونکى به ئى په دورو وهل چې له دی سره به موجوده وه³⁷⁷.

8 - په نبوی دورکی به بنېخو په غزاګانو کی شرکت کاوه د زخميانو علاج به ئى کولو، د شهیدانو لاشونه به ئى راپورته کول او مدیني ته به ئى راپرل او مجاهدينو ته به ئى او به ورکولی³⁷⁸.

خوخرنګه چې د بنېخو اوږدی د حکومت د چلولو خنخه خالی دی نو په دی خاطر غوره خودا ده چې د انتخاباتو په عمومي مقابلوکی د ودریدو په خای ورته یو خو چوکی خاص کړاي شي، دی نه پرته د نارينو له پاره چه کوم شرایط پورته ذکر شول ، هغه دوي ته هم په نظر کي نیوں ضروري دی او همدا راز بنېخوته د شرعی پردي پابندی هم لازمي وګرહول شي، او د غونډي په وخت کي د هغوي د کښیناستو څایونه د ټولوروسته وي. داهم کیدای شي چې د بنېخو جداګانه شوري وي چه حکومت ته د ضرورت په وخت کي د مشوری ورکولو او یا د څللو غوبښنو د پراندی کولو له پاره جدا غونډي وکړي شي.

³⁷⁶- الاصابه ابن حجر 4 توک 341 مخ - الاستيعاب ابن عبد البر په حاشیه الاصابه 2 توک 241 مخ واسد الغابه 5 توک 487 په حواله د ابن عبد البر او ابونعم اصفهان

³⁷⁷- الاستيعاب به حاشیه الاصابه 4 توک 335 مخ

³⁷⁸- صحيح بخاري كتاب الجهاد لومري توک 403 مخ

نيو ليك

.....

وخت کې د مشورى ورکولو او يا د خپلو غوبنتنو د وړاندی کولو له پاره جدا غوندي وکړي شي .
دا خوزما نظر وه لیکن مولا نا سید ابوالاعلى مودودی رحمه الله عليه د سورت احزاب د ایت "قرن فی بیوتکن ". او بعضواحدیشو په رنها کې داسی استدلال کوي .

د قران مجید د دغه روښانه او خرگند حکم په مو جودیت کې ددي خبری خه ګنجایش دی چې مسلمانې بنځۍ د شوراګانو اړیالمانونو غړي شي ، له کور نه د باندی تولنیزو او اولسي فعالیتونو کې برخه واخلي په دولتي اداروکې له نارینو سره یو خای کاروکړي ، په پوهنتونونو کې له هلکانو سره ګډه تحصیلات وکړي ، د نارینو په روغتونو کې د نرسانو وظيفي اجراء کړي ، الو تکو او اورګاډو کې مسافر پالونکي وتاکل شي ، د زده کړي او تحصیلاتو لپاره اروپا ، امریکا ... ته ولیبل شي .
د کور نه د باندی د بنخود فعالیتونو د روا والی په با ب چې کوم غټ دليل وړاندې کېږي هغه دا دی چې حضرت عائشی رضی الله عنها د جمل په جګړه کې برخه اخيستې وه خو کوم خلک چې دغه استدلال وړاندې کوي هغوته بنایې دا نه وي معلومه چې په دی باب پخپله د حضرت عائشی رضی الله عنها مفکوره خه وه .

عبدالله بن احمد بن حنبل رحمه الله عليه په زوائد الزهد کې او ا بن المنذر ابن ابی شيبة او ابن سعد په خپلو کتابونو کې د مسروق روایت نقل کړي دی چې حضرت عائشه رضی الله عنها به کله د قران کریم د تلاوت په ترڅ کې دغه [د قرن فی بیوتکن] ایت ته ورسیده نوبې اختیاره

نيو ليك

به يې زړل تر دی پوري چې د هغه پړونې به لمدیده ، ئکه چې په دی سره به هغې ته خپله هغه غلطی ورياديدله چې د جمل په جګړه کې ورڅنه صادره شوي وړه .³⁷⁹

د جمل په جګړه کې دام المومنین دګډون دلاملونو او مقاصدو تفصيل زما په كتاب [عورت کې حکمرانی قرآن و سنت کې روشنی مین] د مستندو كتابونو د حوالو سره لیدلی شي - ليکن پدی گډون دام المومنین د پیښمانی او خفگان کومه حواله چې مولانا سید ابوالاعلی مودودي رحمه الله عليه ورکړي مناسب بولم چې د هغې د عربی متن د احادیثو له كتابونو خخه وړاندی کړي .

ابن سعد چې په 230 هجري کال کې وفات شوي په خپل كتاب کې ليکلی عايشي رضي الله عنها به چې کله د " وقرن فی بیوتکن بکت حتی تبل خمارها " آيت ولو ستہ دومره به ئې زړل چې پړونې به لمدیده .³⁸⁰
 ابن ابی شیبې چې په کال 235 هجري قمری کال کې وفات شوي دی د حضرت عائشه رضي الله عنها قول داسی نقل کړي دی : وددت انی کنت غصنا رطبا و لم اسر مسیری هذا [زه بنه بولم چې دونې شنه لخته وي خو چې دا سفر می نه واي کړي {د جمل د جګړي سفرته اشاره کوي }]³⁸¹ قاللت عائشه لما حضرتها الوفاه ادفنونی مع ازواج النبي فانی کنت احدثت بعده حدثا [کله چې حضرت عايشه رضي الله عنها ته مرگ راغی نو وي ويل ما درسول الله صلی الله وعلیه وسلم د نورو بنسخو سره په عامه هدیره کې دفن کړي [کوم امتیاز حیثیت مه راکوی] ئکه چې ما د رسول الله علیه وسلم د وفات خخه وروسته یو نوی کار ایجا د کړي یعنی د جمل په جګړه کې گډون .³⁸²

³⁷⁹ - تفہیم القرآن 4 توبک 90 مخ حاشیه 48 سورت الحزاب

³⁸⁰ - طبقات دابن سعد ليکنه 8 توبک 81 مخ دبیروت چاپ کال 1958 م .

³⁸¹ - دابن ابی شیبې مصنف 15 توبک مخ ، مستردک دحاکم 3 توبک 119 مخ

³⁸² - طبقات ابن سعد 8 سعد توبک 84 مخ مصنف ابن ابی شیبې 10 توبک 360 مخ

نيو ليك

دام المومين حضرت عايشه رضى الله عنها پدی کار ڌيرو صحابياتو نيوکه کپي وه خود هغى يادونه له دى امله ضروري نه بنڪاري چې هفوی دى کارتہ غلط وايه او پري پيسمانه وه بله دا چې د قران او سنت د بنڪاره حكم په مقابل کې د صحابي قول يا عمل حجت نه دی .

ئينى خلک د رضيي سلطانه ، چاند بى بى د بهويال د شهزادگيو حکومتونه د بسخود سياسي فعالیت لپاره د دليل او حجت په توګه وړاندی کوي خو پوبښنه دا ده چې دام المومين حضرت عايشه رضى الله عنها غمل او کپنه دليل نه شى کيدي نو د بادشاھانو او شهزاده گيو کپنه خنگه دليل کيدا شي . ددي شهزادگيو او بسخود حکومتونو د جواز فتوی خو علماء هم نه ده ورگړي ، که علامه نواب صديق حسن خان بهويالي د دى بسخود حکومت مخالفت نه وى کپي د هغى به خه خاص حالات او مصالح په نظر کې وه خو هغى هم ددی حکومتونو د جواز فتوی نه ده ورکړي .

همدا راز په پاکستان کې د جنرال ايوب خان د دكتاتوري او امریت خخه د خلاصون په خاطر محترمه فا طمه جناح د صدر اعظمي لپاره کاندید کړاي شوی وه او مفتی محمد شفیع صاحب نظر ورکړي وه چې د دوو بدیو خخه دی کوچنۍ اختيار کړي شي ، اوکله چې مولا نا سید ابوالاعلى مودودی رحمه الله عليه د زندان خخه راخلاص شود مفتی صاحب د راي تائید ئي وکړي خودوی دواړو هم د بسخوي د حکومت د جواز فتوی نه وه کپي بلکه د عدم جواز فتواي ئي ورکړي وه چې په ليکلی ډول موجوده ۵۵ .

بنڪاره خبره ده چې د لوی بدی خخه د خلاصون په خاطر په موقت ډول کوچنۍ بدی برداشت کول خو ممکن دی مګر د هغى خخه د جواز دليل او مستقل اصول جوړول پکار نه دی اگر چې زما رائي دا ده چې په هغى وخت هم زمونږ داهون البليتين په اختيارولو مجبورنه وو خکه چې د څيل کاندید د ودرولو لاره هم خلاصه وه اوبي طرفه پاتي کيدل هم ممکن وو

نيو ليك

او له دی پرته د فاطمه جناح د عظمی صدارت د اهون البلیتین په رابطه هم اختلاف رای کیدی شي .

خینی خلک په نبوی عهد کې د صحابیاتو د جماعت د لمانځه د اداء کولو جوماتونو ته وتل د بسخود سیاسی فعالیت او اولسی بنیګنو کې د برخی اخستیلو لپاره د دلیل په توګه نیسی مګر دا قیاس مع الفاروق دی چې د نرو او بسخود گډو مجالسو او د کورڅخه د باندی د اولسی فعالیتونو او په محلی حکومتونو کې ګډون لپاره د جواز دلیل نه شي جوړیدی .

په دی خبره کې د هیچا اختلاف نه شته چې په نبوی دور کې امهات المومنین او نوری صحابیاتی جوماتونو او عیدگاه ته تللی او د سرو د صفونو شاته به ئى صفونه جوړول او لمونځ به ئى اداء کاوه ، او د سلام د اړولونه سملاسی وروسته کورونو ته تللی ، مسجد نبوی کې د بسخود تلو راتلو لپاره جدا لاره او دروازه وه چې تراوسه پوری د باب النساء په نامه یادیږي ، مګر په بل طرف کې داسی احادیث روایت کړي شوی دی چې دا ورڅخه ثابتیږي چې د بسخو لپاره په کورونو کې لمونځ اداء کول افضل دی .

او هغوي ته جوماتونو ته د تللو اجازه ورکړي شوی ، حکم ندي شوی ، او دا اجازه هم په خه شرائطو مشروطه ده .

د دواړه ټوله احادیشو په رپنا کې امام نووی رحمه الله عليه ددي موضوع په رابطه ليکلې دی چې : بسخی جوماتونو ته د تللو خڅه منع کول روانه دی مګر دا اجازه هم په لاندی شرائطو مشروط ده چې علماؤ د نورو احادیشو په رپنا کې بیان کړي دی :

- عطرئي باید نه وي استعمال کړي .
- ډول اوسيينګا رېپه نه وي کړي .
- په لاسونو او پښو کې ئى داسی زیور او ګانه نه وي چولی چې اوآز کوي .

نيو ليك

- بنکلی او بنايسته لباس ئى نه وى اغostى .
- په صفونو او لارو کې د سپو سره اختلاط او گډون نه وى .
- ماحول او محیط داسى وى چې په فتنى او فساد کې د مبتلا کيدو خطر او ويره نه وى.³⁸³
- حنیفی فقها و دهمدی لاملونو په اساس ليکلی چې اوس د فساد او فتنى خطره ھیره ده نو جوماتونو ته د ھوانو بنخو تلل مکروه دی³⁸⁴.
- د مالکې ، حنبلی او شافعی فقه او رائى هم دا ده چې بنه خبره دا ده چې بنخى په کورونو کبى لموناخ اداکرى ، خوکه د فتنى خطره او ويره نه وى نو جوماتونو ته تللی شي ، خود فتى د موجودىت په صورت کې جوماتونو ته د بنخو تلل مکروه دی³⁸⁵.
- مولانا سید ابوالاعلى مودودی رحمه الله عليه د موضوع په اړه د احاديثو د بيان خخه وروسته ليکلی : د اسلام د مزاج او طبیعت سره خومره مخالفت لري تردى چې د الله جل جلاله په کورکې د عبادت په وخت هم دواړه جنسونو د اختلاط او گډون اجازه ورکړي
- نو د اسلام په باره کې ددی تصور هم نه شى کيدای چې په تعلیمی ادارو، دفترونو، و کلبونو او غونډو کې د بنخو او سپو اختلاط او گډون اجازه ورکړي³⁸⁶.
- جوماتونو ته د بنخو د تللو په رابطه د احاديثو او احكامو تفصیلات زما په كتاب تفہیم المسائل دریم توک 317 - 324 مخونو کې وګوري .

³⁸³ - شرح نووى په صحيح مسلم باپ خروج النساء الى المساجد

³⁸⁴ - هدایه مع فتح القدیر لوړۍ توک 529 مخ ، در مختار مع رد المختار

لوړۍ توک 529 مخ

³⁸⁵ - المعنی لابن قدامة حنبلی 2 توک 202 مخ - الفقه الاسلامی د ز حیلی ليکنه

2 توک 100 مخ

³⁸⁶ - تفہیم القرآن سورت نور حاشیه 49 توک 3 مخ 390-396

نيو ليك

آيا دا احاديث د محلی حکومتونو، د اولسى فعالیتونو او بلدیاتى مخلوط او کېو مجالسو او غوندو کې دشركت او برخى اخستى له پاره د دليل په حيث نیول او را ورل کیداشي؟ هر خوک چې د خپل ضمير دقناعت او حق طلبې په روحيه پدی سوال غوروکړي جواب به يى منفي وي، د مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمه الله عليه او نورو راسخينو علماو جواب د سوال په اړوند هم منفي دي مګر خان ته قناعت ورکولوا ويا د جواب ورکولو په خاطر خويو ويونکي ويلی شى چې بشئي دي په غوندو کې شرکت نه کوي، او که کله دانتخاباتو وخت راخى او ياكومه مهمه خبره تر بحث لاندي نیول کېږي نو برفعه به پرس اچوي او د غوندو په کوم کنج کې کښيني او په بحث کې برخه نه اخلي، خو دا صرف يو تصور دی نوعيت به له لاسه نه ورکړي، او د مسئوليت د قبلو غوبښنه او تقاضاهم دا ده چې په غوندو او فعالیتونو کې فعالانه ونډه واخلي.

مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمه الله عليه دكتاب "اسلامي رياست" په اتم باب کې د اسلامي دستور لس بنیاد ی اصول بیان شوي دی چې په هغوي کې شپږ م اصل د "ښخو منصبونه" ترعنوان لاندي داسي بیان شوي دي.

الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ [سورة النساء 34 آيت]

[سرې په ښخو باندي قيموميت لري].

لن يفلح قوم ولوا امرهم امراء [صحيح البخاري]

[هغه قوم به هيڅکله کاميابي ونه مومني چې خپل کارونه ئې ښخي ته سپارلي دي].

دا دواړه نصونه پدی اړه غوڅ او قاطع دی چې په هيواد کې د غړيتوپ وي او يا د کومي اداري مدريت وي] ښخو ته نشي سپارل کيد، ټکه چې د اسلامي حکومت په دستور کې ښخو ته د احیثیت ورکول او په هغې د ګنجائش راویستل د صریحو نصوصو خلاف کار دی، او د الله او رسول تابع حکومت او رياست ددي مسئلې دمخالفت مجاز نه دي

نيو ليك

د دى تفصيلي تshireج د اسلامي رياست په يولسم باب کې د [داخلي سياست کې د بخو رو] ترعنوان لاندی په 506 - 517 مخونو کي راغلي ده .

مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمة الله عليه وايى، په اوسينى عصر کې د قانون جورونکي مجلس [پارلمان] کار يوازى د قانون جورول نه دى بلکه په عملی ډول همدا [پارلمان] د ټول هياد ګنټرول په لاس کې لري ، همدا کابينه جوړه وي او ورانسو ، د نظم انضباط او امنيت سياستونه وضع کوي ، او همدا د هياد اقتصادي او مالي قانون جورو 387 دجنگ او صلحی ټول واک د پارلمان په لاس کې وي ، له دی حيشت خخه د پارلمانونو مقام صرف د یو فقيه او مفتى نه بلکه د ټول هياد داقوام او واکدار مقام لري . لدی خخه ورسته مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمة الله عليه د قراني آياتونو او نبوی احاديثو خخه ثا بتنه کړي چې دقيوميت مقام او د هياد دسياست او نظم مسئوليت بخو ته سپارل داسلام خلاف کار دی ، د مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمة الله عليه له نظره قانون جورونکي مجلس [پارلمانونه] قوام [واکدار] دی او د قراني آياتونو او نبوی احاديثو له رویه په هغى کې د بخو ګډون غير اسلامي دي .

مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمة الله عليه په څيله راي ډير اصرار کوي او وايى : پاتى شو هغه خلک چې دهفي په وړاندی دحق معیار یواхи د دنيا دغالبو قومونو طرز عمل او تګ لاره ده او په هر حال هغوي همغه طرف ته ئى کوم طرف چې اکثريت ئى نو هغوي ته چا ويلی دی چې اسلام هم دخان سره وران کړي ، چيرته چې دهغوي زړه ئى په شوق سره دی همغه طرف ولاپشی مګر لې ترلېه بايد دومره رشتیني وی چې دچاپسى روان وي دهغه نوم په جرات سره واخلي ، او اسلام ته هغه خبرى

---

³⁸⁷ - اسلامي رياست 8 باب ، 379 مخ چاپ کال 1985 م

نيو ليك

منسوب نه کړي چې د الله کتاب او د هغه د رسول سنت او د صحابه
کرامو او تابعینو تاریخ له هغې خڅه په زغرده انکار کوي 388 .

د همدي کتاب [اسلامي رياست] په 515 صفحه کې ليکي : اسلام
په اصولي ډول د مخلوطي او ګډي ټولنۍ مخالف دي . او هيڅ داښ نظام
چې دکورني وجود او استحکام ته اهمیت نه ورکوي دا نه خوبنېو چې د
نرو او بسخو ګډه او مخلوطه ټولنه دي وي ، په غربی هیوادونو کې د دي [
ګډي ټولنۍ] ناوره نتایج بنسکاره شوی ، او که زمونږ ټولنۍ د هغې ناوره
نتائجو د برداشت له پاره تیاري وي برداشت کړي ، خو ددي خه ضرورت
دي چې په اسلام کې د هغه کارونو له پاره په زور ګنجایش پیدا کړي چې
اسلام په قوت سره هغه منع کړي دي ، که اسلام د جنګ په وخت کې د
بسخو خڅه د پرستاري [مرهم پتی کوونکې] کاراخيسټي دي نو د دي دا
مطلوب نه دي چې د صلحې په وخت کې دي هغوي دفترونو ، کارخانو ،
کلبونو او پارلمانونو ته رواستلي شي .

بسخى د سپود کار په دائره او ډګر کې د سپو په مقابل کې نه شي
کاميابيدي ځکه چې هغوي ددي کارونو له پاره پیدا شوي ندي .

بسخى خو لا پرېړد چې د موجوده پارلمانونو نارينه غږي هم د اهليت
په شرعى معيارونو برابر نه دي ، ددي پارلمانونو ټول نظام د غربى
جمهوريت په اصولو ولاړ دي ، او مونږ ددي پارلمانونو په خاي د اسلام
شوارئي نظام راړپل غواړو ، خو زما په نظر د شرعى احکامو او شرعى
پردي پابندی بسخى د مجلس شورى او قانون جوړونکې پارلمان غږي
جوړيداишى ، ځکه چې اسلام بسخى د مشورى ورکولو او قانون جوړولو
څخه ندي منع کړي ، پاتې شوه د مخلوط او ګډو مجلسو او غونډو خبره
نو د بسخوله پاره د سپو په غونډه کې د پردي او نقاب پرته ګډون کول حرام
دي ، د اسلامي حکومت په مجلس شورى [پارلمان] کې د بسخو ډګډون
لپاره دپردي او حجاب کول په قانوني ډول ضروري دي او همداراز داهم

نيو ليك

ضروري ده چې د بسخو لپاره دناستي د خاينونو انتظام د سرو د نشتونو شاته وشي . زما پدي راي ډير علما و مخکي هم تنقيد کړي او هم نېټه هم کوي مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمة الله عليه خو ټول پارلمان ته قوام [واکدار] وايې ، زما د ناقصي راي په اساس پارلمان پخپله قوام نه بلکې د قوام له پاره تاکونکي اداره قوام هغه چا ته ويل کېږي چې د هييواد د چارو د سمبالولو لپاره د حکومت مشر تاکي او ده ګي احتساب هم کوي خو په عملی لحاظ د ملک د نظم او نسق چاري نه سمبالولي بلکې د هغى قوانين لپاره او قواعد جو پرو چې اسلام بسخى په هغى دبرخى اخستلو خخه ندی منع کړي زه د مولانا مودودي په وړاندې د خپلې کم علمي احساس کوم څکه پخپله راي اصرار نه کوم . خو ضلعى حکومتونه [اولسواليو حکومتونه] چې د پويزيانيو پلان او تحظیظ دې په پارلمان [اولسى جرگى] او ولايتي جرگو نشي قیاس کیدي څکه چې دا اداري او حکومتونه د قانون جو پرو او مشورى پورى محدود نه دی بلکې دادګپي ټولنى او مخلوط تهذيب او کلتور د منځ ته راپړلولو لپاره یو پلان او منصوبه ده ، بلدياتي او اولسى فعالیتونه په مشاورتى او قانون جو پونکو ادارو قیاس کول قیاس مع الفارق دی دا د سرو ډګر دی د بسخو د کار دائره نده .

په اسلامي پارلمان کې د غiero مسلمانو

نهاینه کي ورکولو هسته

په اسلامي نظام کې د غiero مسلمانو حقوق د ساتنى سخت ډير تاکيد شوي دی او اسلامي ریاست د مسلمانانو په خير د هغوي د مال او ابرو د ساتنى مسئول دی ، حکومت مکلف دی چې د مسلمانانو په خير د غiero مسلمانو بنیادي ضرورتونه رفع کړي ، هغوي ته د خپل دین په اساس د تلنی پوره اجازه ورکړي شئ خو په دی شرط چې د اسلام او اسلامي شعائر توهین به نه کوي او نه به د هغى په خلاف پروپاگنده کوي ~ هیڅ یو مسلمان ته به د مرتد کولو

نيو ليك

اجازه ورنه کپي شى همدا رازد حکومت په لورو او مهمو پوستونو
باندي د غير مسلم تاکل هم نه کېږي ، دا په دی خاطر چې هغه د
رياست په نظریي يعني د اسلام په سڀخلى دين باندي يقين نه لري
او په هیڅ رياست کې د هغه رياست په نظرئي باندي يقين نه
كونکوته د غټه مسئوليت منصب نه شى ورسپارل کيدا - اسلام د
سيکولر جمهوريت قائل نه بلکه د اسلامي سياسى نظام قائل دي ،
خو اقلیتونه په خپلو خاصو مسائلو او عامو انتظامي امورو کې د
خپلی راي د ورکولو له پاره د ځانګري انتخاباتو له لاري خه
نمایندگان پارلمان يعني اولسى جرګي ته استولى شى ، چې هغوی
به د مالى امورو په بحث کې برخه اخلى او د عامو انتظامي امورو
په اړوند د خپلی راي اظهار کوي .

خود شرعی امورو په پريکپو او یا د حکومت د مشر په انتخاب کې
هغوی ته د راي د اظهار او ووت ورکولو حق ندي حاصل او د غير
مسلمانو په غتيو منصبونو تاکل روا نه دي ، خو په انتظامي معاملاتو
کې ورڅه مشوره اخستلای شى ، لکه د هر مزان څخه د حضرت عمر
رضي الله عنه د مشورى اخستلوا روایت چې په صحیح بخاری کې موجود
دي ، چې هغه د تستر په جنګ کې بندی نیوں شوی وه او هغه د ایراني
جنرالانو څخه یو تجربه لرونکې جنرال وه .

سياسي ګونډونه

په اروپا کې چې د سياسي ګونډونو کوم نظام رائج دي هغه د څواك د
لاسته راورو یوه لویه ده چې په اسلام کې ورته ئای نه شته ، مسلمان
امت د یوه بدنه په خيردي چې په مستقل ډول هغه د څواكمن او مخالف
ترمنځ ويسل نه د شريعت غوبښنه ده او نه د عقل او پوهی غوبښنه ، په
اسلامي نظام کې د احتساب او محاسبې ګونډ ګتیه ور او ضروري دي خو
اختلاف د اختلاف په خاطر يا اختلاف د څواك په خاطر ته په اسلام کې
ئای نه شته که خه هم په اسلام کې د تنظيم يا انجمن جوړول منع نه دي ~

نيو ليك

د دين د بلنى، د اسلام د تبليغ د بنوونى او روزنى او نورو ټولنيزو خدمتونو د تر سره کولو له پاره ډلى او گوندونه جورول بي له شكه روادي، داسى گوندونه د هيياد پر مشر د راټوليدو او اتحاد په صورت کې د یوه واحد بدن د مختلفو اعضاو په خيرکارکوي، دا ډول ډلى او گوندونه د امت ديوالي سره منافي نه دى لکه خنګه چې په فقهى او قانونى مسائلو کې د امت د فقهاو فکرونه او نظریات مختلف دي. څکه ئى مسلمانانو په یوه امام ډير اعتماد کړي او خيى نورو پربل ډير اعتماد کړي ، خودى فروعى او فقهى اختلافاتو ته ، د وحدت او يووالى منافي نه شو ويلاي ، په دى شرط چې د تعصب او کيېنې په اساس د ګه اجتهادى اختلافات د ډليزو شخزو ڈريعه ونه ګرځوي په همدي توګه په سياسى او ملي معاملاتو کې هم د غيري منصوصو احکامو په اړه مختلف سياسى فکرونه او نظریي کيداي شي ، او د هری نظریي خلک خپل سياسى گوند جورولاي شي ، د دى د ممنوعيت له پاره هیڅ دليل نه شته ، دا ډول گوندونه د ملي ادارو له پاره موزون او پوه نمايندگان کانديدولاي شي ! د لومړي خليفه د تاکلو په وخت کې د اسلامى امت یوی ډلى يعني د مهاجرينو له طرفه حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د حضرت عمرفاروق رضي الله عنه يا حضرت ابوعبيده رضي الله عنه نوم وړاندی کړي وه. او د ډلى يعني انصارو لخوا حضرت سعد بن عباده رضي الله عنه را وړاندی شوی وه خو اخر دواړه ډلى د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په خلافت متفقى شوی ، خرګنده شوه چې مختلفي ډلى مختلف کسان د کانديد په توګه د قوم او ملت مخي ته وړاندی کولاي شي .

سياسى گوندونو ته دا ضروري ده چې اساسنامى بي د اسلام مطابق وي ، او د هر گوند د انتظامي [اداري] ، اقتصادي ، او ټولنيزو اصلاحاتو له پاره خانته بيل منشور جورولائي شي، او د نورو ډلو څخه مختلفي مادى په خپلی اساسنامه کې خای پر خای کولاي شي ، خو که

نيو ليك

چيرى د اسلامي نظام د اصولي ~ قطعى ، او اجتماعي احکامو په خلاف کومه ماده د کوم گوند په اساسنامه يا مراسنامه کې ئاي په ئاي کېل شوه ، نوبیا داسی گوندته د کار کولو اجازه نه ورکوله کېږي، په همدي توګه دایو لازمي شرط دی چې د دی ډلود کار طريقة فساد في الأرض يا افتراق و انتشار پیدا کول نه وي د هغوي مشر به د اسلام د بنوونو مطابق د ملت سياسي روز نه کوي ، او د هغوي نمايندگان به هم د اسلام په معيار پوره برابر وي. که چيرى د ملت سياسي شعور د پخلنى مرحلې ته ورسىپرى نو هغه به پخپله دا اوستى سياسى لو بغاري مسترد کړي .

ټکنیکو ټولو ټکنیکو ټولو

دا یوه انتظامي مسئله ده چې د مصالحو مرسلو خخه شميرل کېږي په شرعى توګه دا هم روا دی چې يو واحد مرکزى حکومت دی وي او هغه دی یوه شوري ولري ، په قول هيواو کې دى سياسى يو والى موجود وي . د حکومت يو مشروعي ، چې د شوري د پريکرو او مشورو په اساس نور مسئولين او منطقوی حکام تاکي ، او دا هم روا ده چې حکومت فدرالي شکل او جوړښت ولري یعنی هيواو د انتظامي اسانتياو په خاطر په خو ولايتونو وویشل شي، ولايتى شوراګانى او حکومتونه دی موجوده وي ، چې هغوي ته د هيواو د اساسى قانون په اساس ولايتى ازادي ورکول شوي وي په همدي ترتیب سره د ولاياتو ترمنځ د معاملاتو د تصفيفي او حل له پاره د سنا مجلس او لوړه اداره جوړول هم جائز دي . او دهغى پرته د کار کول او د چارو پرمخ وړل هم روا دی ، د لوړۍ قاعدي ترمخه وویل شوه چې په مباحثتو کې هغه نظام چې اهل حل و عقد يې مناسب وګنې مصلحت مطابق هر هغه نظام چې اهل حل و عقد يې مناسب وګنې جوړولای شي، په نبوی دور او د خلفائي راشدينو په دوروکې په مختلفو علاقوکې بیل بیل واليان مقرر کړي شوي وه چې د كتاب او ستند ېپولو په داخل کې ورته خپلو خپلو علاقو کې پوره آزادي ورکول شوي وه ، د مرکزى حکومت سره د دی واليانو د عزل کولو اختيارات موجود وه .. خو

نيو ليك

هغوي به د کوم معقول علت ياد علاقى د خلکو د شکایت پرته هغوي نه عزل کول . په اوسنی وخت کې د ریاست مسئولیتونه زیات شوي دی نو په دی خاطر که د حکومت طرز مرکزی وي نو چېره غوره ده ، د ولايتي پارلمانو او ولايتي حکومتونو جوړول د پاکستان د اوسنی حالت ترمخه ضروري معلومېږي³⁸⁹.

نه پاره د شوری له پاره د شوری تاکل

د شوری [پارلمان] له پاره د مودی تاکل نه ممنوع دی او نه لازم ~ بلکه د مباحثتو له مصالحو مرسلو له جملی خخه دي ، په اوسنی وخت کې د پارلمانو نوله پاره د مودی تاکل یوه معروفه او مروجه طریقه د چې د امت د مصالحو له پاره ګټه وره ده . ځکه چې د نفس د غلبې په اساس په ننۍ وخت کې د شوری او پارلمان غړو ته د اوږدی مودی پوری اختیارات ورکول د فساد او خرابی سبب ګرځی ، کیدای شی چې د پنځوکالو يا لمبې ډیری مودی د تجربې خخه خرگند شی چې د شوری د موجوده ارکان غړو پرته ډير اهل او غوره وګړي نور هم پیدا کیدی شی ځکه په دی موده کې به نوی خلک د ملت مخې ته راشی او خلکو ته به د راتلونکې انتخاب په وخت کې د خپلی راي صحیح استعمال او د اهلو او خلکو د غوره کولو فرصت په لاس ورشی ~ د دی عمل په واسطه د خلکو په سیاسي شعور کې پخنڅي راخې او د قیادت خلاهم نه را منع کېږي دا په دی خاطر چې نوی خلکو ته د تجربې وخت په لاس ورځی . البته په وار وار یو شخص انتخابوں بدی نه لري خو د شوری د غړي د دیانت او صلاحیت د داغدار کیدو په صورت کې د شوری خخه عزل

³⁸⁹ - لیکوال د اکتاب د پاکستان د وضعی مطابق لیکلی دی نو ځکه ئې په بیابیا د خپل مملکت نوم یاد کری مترجم

نيو ليك

کيدى شى . خودا پريکره باید د کوم داسى قاضى په واسطه وشى چې
هغه د شرعى عدالت د قاضى کيدو اهل وي .

دریم اصل

د امام سره بیعتت کول

[ه کړو هسته د هشر انتخاب]

د اسلامي سياست دریم اصل دا دي چې د ریاست مشر یا خلیفه او
امیر باید د مسلمانانو معتمد شخص وي . موروشي پادشاهي ، امریت او
د یکتا توری په اسلامي نظام کې ځای نه لري . قران کريم اسلامي امت د
احکامو د تنفيذاو د دین اقامى مکلف کړي دی او اميرالمؤمنين د امت
دوکيل په حيث دا فرض سرته رسوي ~ بنکاره ده چې وکيل او نائب ته دا
منصب نه په ميراث په لاس ورځي او نه ئى په زور لاس ته راوري شي ،
بلکه دا منصب په خپله د موکل د ازادی غوبښتنی په اساس تر لاسه کولي
شي ، په اسلام کې د مسلمانانو د اعتماد د لاسته راورو لاره [بیعت
الامام] دی ، یعنی د ملت له خوا ځنۍ د حکمران سره د اطاعت ترون او د

نيو ليك

امير له خوا خخه د خدمت کولو تپون ~ چي همدي ته بيعت يا مبایعه ويل کېرى ، ابن قدامه رحمة الله عليه فرمابي چي [ان من اتفق المسلمين على امامته وبيعته وجبت معونته [د چا په حکومت چي مسلمانان اتفاق وکرى ا د هغه سره کومک واجب شو].³⁹⁰

، ابن منظور افريقي رحمة الله د بيعت مفهوم په دی دول بيان کړي دي : عباره عن المعاقده من صاحبه و المعاهده كان كل واحد منها باع ما عنده من صاحبه و اعطي خالصه نفسه و طاعته ودخلية امره وقد تكرر ذكر هافي الحديث [بيعت عبارت له دوه طرفه پيمان او تپون خخه دي چي ګويا هريود دواړو خواو خخه یو په بل خپل هر خڅ کړي دی هغه ته ئى خپل زړه او نفس ورکړي وي او خپله تاج داري او مخصوص امورئي هغه ته ورسپارلي وي د بيعت ذکر په حدیثونو کې په وار وار راغلي دي] .³⁹¹

دغى بيعت ته د خليفة انتخاب يا د خليفة اختيار يعني د خليفة تاکل او د هغه غوره کول ويل کېرى په پخاينو وختونوکي انتخاب يا د راي د بشکاره کولو طريقه د لاس ورکول و چې په هغه به حکمران ته د ملت له خوانه د کومک او اطاعت وعده ورکول کيده او د حکمران له خوا به د قران او ستود پېروي د عوامو خير خواهی د عدل د قيام او د حکومت د نورو فرائضو د بنه ادا کولو وعده ورکول کيده د لاس ورکول د همدي دوه اړخیز تپون او کومک او ورور ولی بشکاره او خرگنده نښه وه په اوښي وخت کې د بيعت شکل د راي ورکولو کاغذ [بيلت پېپر] دي ، کله چې یو راي ورکونکې خپل ووت یو چاته ورکوي ~ نو دا دده له طرفه په هغه باندي د اعتماد او د هغى اطاعت نښه ده ، او کله چې انتخاب شوی شخص قسم خوري نو داد هغه له خوا نه د قانون د پابندی او د خپلو فرائضو د ادا کولو پيمان او تپون دی ~ خنګه چي د لاس ورکول اصل

³⁹⁰- المغني ابن قدامه ليكته 52 مخ 1969 عيسوى کال چاپ

³⁹¹- لسان العرب 8 تپوك 26 مخ .

نيو ليك

مقصد نه دی بلکه اصل مقصد د اعتماد او باور ببنکاره کول دی ، نو په همدي توکه د ووبت کاغذ هم په خپل ئاي کوم مقصد نه دی چې ثبوت يې د قران او سنتو له لاري ضرور شي. بلکه دا پخپله د اعتماد د بنکاره کولو او ياد اعتماد دلاسته راوبرو ذريعه ده. خرگنده ده چې د مقصد د لاس ته راوبرلو له پاره مختلفي ذرائع استعماليدى شي او همدا راز د عرف او عاداتو د بدلون په صورت کې بدليدلائى هم شي ، د اوسي وخت عرف او رواج [پته راي] او [بييليت پيپر] دى ، نوله دى امله د همدي طريقه اختيارول په کاردي ، د هيوا د مشر او رئيس تاكل خود عمومي انتخاباتو په واسطه هم کيداي شي لكه خنگه چې د صدارتى نظام طريقه ده ، او داسلام د روح سره همدا طريقه دير ايخ لې وي او د هغه [رئيس] انتخاب پارلمان [شورى] هم کولي شي چې د مسلمانانو لخوا معتمده وي. لكه خنگه چې د پارلماني نظام معروفة طريقه ده ، خرنگه چې مجلس شورى [پارلمان] د قوم اعتمادى اداره وي، نو له دى امله د هغوي پريکره هم د يول قوم پريکره وي، صدارتى نظام او پارلماني نظام دواوه د مرسله مصالحو له جملی خخه دی . او شرعاً دواوه روا دى ، اهل حل و عقد د همدي دواوه نظامونو خخه د ملي او بین المللی حالاتو او شرائطو د غوبتنى سره سم يو نظام اختياراوي ، ئىكه چې دا يوه انتظامى مسئله ده ~ په هر صورت د بيعت له لاري د خليفه تاكل يعني د مشر تاكل او باوري کيدل د اسلامى سياست يو اساسى اصل دى . چې د ملوکيت او خلافت تر منځ بيلونکي بنيادي اصل همدا دي .

نه بيجهت او انتخاباً نه لازميدهو نه گايل

ا - د دوهم اصل يعني شورى په خيرنه کې چې کوم قرآنى آيات او نبوى احاديث ذكر شود هر غيرى منصوصى مسئلى سره اړيکې لري او د هيوا د مشر تاكل هم غير منصوص مسئله ده ، او هغه د "امرهم شورى بينهم" د عام حكم او قانون لاندی رائحي ، او د ايت صحيح مفهوم همدا

نيو ليك

دی ، چې د مسلمانانو خلیفه به هم منتخب وي او د هغه د دولت قول نظام به هم شورائی وي او په ذاتی رای به ولار نه وي .³⁹²

2 - د حضرت عایشی رضی الله تعالی عنه خخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمایل: ماغونېتل چې ابوبکر او د هغه زوی را وغواړم او یوه وصیت نامه ولیکم ، ځکه چې ماته داویره ده چې خلک به خبری کوي او خواهش به کوي، بیا ما فکر و کړ چې الله جل جلاله او مسلمانان به نور خلک منع کړي .³⁹³

د صحيح مسلم په روایت کې صراحت شوی دی چې هغه د خلافت په هکله د وصیت نامی د لیکلو اراده کړي وه . نو خرگنده شوہ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر کې تر تولو اهل حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه وه ، همدا علت وه چې د وفات کیدود مرض په وخت کې ئی هغه د لمانځه امام تاکلی وه . خود وصیت نامی او ولیعهد کولو اراده ئی ځکه پربنوده چې د شوری په واسطه چې د خلیفه تاکل یو سنت جوړ شی ، هغه په دی باور وه ، چې مسلمانان به د اصلاح د انتخاب د توفيق خخه نه بې برخه کېږي .

3 - په 23 هجری قمری کال کې چې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د اخري حجج نه بېرته مدینې ته راستون شونو په خپله لوړۍ خطبه کې ئی خلکو ته وویل : چا چې د مسلمانانو د مشوری پرته د چا سره بیعت کړي وی [هغه ئی خپل مشر تاکلی وي] نو د هغى تابعداری دی ونه کړي شی دا ویره ده چې دا دواړه به قتل کړل شي .³⁹³

4 - حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی دی چې : من تامر منكم من غير مشوره من المسلمين فاقتلوه [خوک چې د مسلمانانو د مشوری پرته امير شو نو هغه قتل کړي]³⁹⁴ .

³⁹² - صحيح بخاري كتاب المرضى 2 توك 846 مخ كتاب الأحكام 2 توك 1072 مخ

³⁹³ - صحيح بخاري المحاربين لوړۍ توك 1002 مخ باب رجم الجلى

³⁹⁴ - المنصف عبدالرزاق 5 توك 481 مخ 1972 عيسوي کال بيروت چاپ

نيو ليك

5 - په يو بل روایت کې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه وینا داسي را نقل شوي چې : چاچې د مسلمانانو د شوري پرته چاته د حکومت د منلو بلنه ورکړه نو دا بلنه او دا حکومت حلال نه دي³⁹⁵.

6 - د حضرت علی رضی الله تعالی عنه خخه روایت شوی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی : که چیری ما د چا د مشوری پرته خپل خلیفه تاکلی نو د ام عبد زوی ابن مسعود رضی الله تعالی عنه به می خپل خلیفه تاکلی وايی³⁹⁶.

د دی حدیث خخه دامعلومبری چې د مسلمانانو د مشوری پرته يوڅوک خپل ولیعهد تاکل د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر غوره کارنه وه.

7 - رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې په شپږ ډوله خلکو زه هم لعنت وايم او الله جل جلاله پري هم لعنت رالیېلی دی د هغوي خخه یو سپې هغه دی چې په زور په حکومت قبضه وي³⁹⁷.

8 - حضرت علی رضی الله تعالی عنه د جمل په جنګ کې فرمایلی وهچې رسول الله صلی الله علیه وسلم مونږ ته د خلافت په هکله کوم وصیت نه وه پري اینښی ، بلکه د دی پریکړه مونږ په خپله خوبنې کړي وه، ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه چې خلیفه شونو هغه هم خلک په دین کلک کړه او په خپله هم په دین کلک ولاره وه. بیانو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه خلیفه کړي شونو هغه هم خلک په دین کلک وسائل او په خپله هم په دین کلک ولاره وه. ان تر دی پوری چې خلکو خپلی غاره و غزوی او په ارام سره شو³⁹⁸.

³⁹⁵ - فتح الباری 15 توبک 140 مخ

³⁹⁶ - مسنند احمد توبک 95 د مجمع الزوائد الخلافه 5 توبک 445.

³⁹⁷ - مشکوہ باب الا یمان بالقدر.

³⁹⁸ - مجمع الزوائد كتاب الخلافه 5 توبک 975 و کنز العمال 5 توبک 655.

نيو ليك

9- ابو موسى اشعری رضی الله عنه فرمائی چې : ان الاماره ما او تمر فيها و ان الملك ما غلب عليه بالسيف [امارت [اسلامی حکومت] هغه دی چې په مشوره جوړ شوی وي او بادشاہت هغه چې د توری په توری زورئی لاس ته راوبۍ وي ³⁹⁹

10 - د مدیني حاکم مروان بن الحکم د یزید بن معاویه صفت د مدیني د مسجد په منبر د دی له پاره شروع کړي خلک ورسه بیعت وکړي نو عبدالرحمن بي ابی بکر رضی الله عنه خه خبره وکړه د اسماعیل په روایت کې راغلی دی چې عبدالرحمن وویلی : ماهی الاهر قلیه سنه هرقل و قیصر و لابن المنذر اجئتم بها قلیه تبایعون ابناء کم [دا خود هر قل او قیصر لاره ده ، تاسود حکومت خخه قیصریت جوړ کړي دی چې د خپلو زامنو له پاره به ئې بیعت اخلي ⁴⁰⁰ .

11 - ذو الكلاع او ذو عمر د یمن د تجربه لرونکو حکمانانو خخه وه کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم جریر بن عبد الله البجلي رضی الله عنه یمن واستاوه نو دا دواړه مسلمانان شوخو یو ورڅه ذو عمر حضرت جریر رضی الله عنه ته په خطاب کې وویل [ستا پرما ډير احسان دی چې ستا د نبې په اساس ماته د ايمان دولت په برخه شو" زه تاته یو ضروري خبره بنایم او هغه داده چې د عربو حالت به تر هغه پوری صحيح وي ترڅو چې د هغوي حکومت د مشوری په اساس جوړیږی خو کله چې دا حکومت د توری په زور جوړ شی نو بیا به ستاسي حکمان پادشاه وي چې د نورو پادشاھانو په خیر به په ربنتیا خبره په غصه کېږي او ناراضه کېږي او په چاپلوسی باندی به ډير خوشحالېږي ⁴⁰¹ .

³⁹⁹ - طبقات ابن سعد 4 توك 113 مخ

⁴⁰⁰ - صحيح بخاري كتاب التفسير 2 توك 715 مخ سورت الاحقاف - فتح الباري 10 توك 197 ~ 198 مخونه

⁴⁰¹ - بخاري المغازى 2 توك 625 مخ - فتح الباري 2 توك 138 باب ذهاب جریر الى المين

نيو ليك

د بیعت او د خلیفه د تاکلو په هکله د فقهاو ویناوي

د پورته ذکر شوو احادیشو خخه دا په ډاګه کېږي چې په اسلام کې د خلیفه د تاکلو طریقه بیعت او انتخاب دی او انتخابی خلافت د اسلامی سیاست یو نه تغیر کونکې اصل دی ، د همدي دلیل په رینا کې د اسلام فقهاو رحمه الله علیهم هم دی اصل ذکر په خپلو خپلو کتابونو کې کړي دی.

1- امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله علیه د عباسی خلیفه په وړاندی دیوه سوال په څواب کې فرمایلی وه چې : ستا په خلافت باندی د فتوی د خاوندانو د دوه خلکو اجتماع هم نه ده شوی حال دا چې خلافت د مسلمانانو د اجتماع او مشوری په اساس جوړېږي⁴⁰².

2 - شیخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله چې په 429 هجری کال کې مړ شوی د جمهورو اهل سنتو مسلک په دی توګه بیان کړی دی : ان طریقه ثبوتها الاختیار من الامه باجتهاد اهل الا جتهاد منهم و اختیارهم من يصلح لها [د خلیفه د تاکلو لاره دا ده چې امت هغه انتخاب کړو د امت د اجتهاد خاوندان له تحقیق او اجتهاد په اساس هغه خوک و تاکې چې دی د منصب اهمیت او صلاحیت ولري⁴⁰³].

د [اهل اجتهاد] خخه مقصود پوهی او د رای خاوندان دی یعنی اهل حل و عقد او د قوم مسئول نمایندگان.

3- امام ابو الحسن ماوردي بغدادی رحمه الله علیه چې په 450 هجری قمری کال مړ شوی دی د خلیفه د انتخاب او تاکلو د بیان په هکله ئانګری فصل جور دابسولی ده " باختیار اهل حل والعقد " یعنی اهل حل

⁴⁰²- مناقب الامام الاعظم دکردری لیکنه 2 ټوک 15 مخ په حواله د خلافت او ملوکیت د مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه

⁴⁰³- اصول دین 279 مخ پاکستان لاهور چاپ

نيو ليك

و عقد [د ملت نمایندگان] چې خوک خوبن کړي هغه به د خلافت منصب په غاره اخلى.

په بله صفحه کې د انتخاب د طریقی و ضاحت ئى په ئانګړۍ فصل کې په دی توګه کړي دی ، کله چې اهل حل و عقد په یوه خای کې راتول شي ، نو د خلافت د منصب له پاره دی د موزونو خلکو پلتنه وکړي ، هر چا کې د خلیفه د جوړیدو اهليت د شرائط موجود وي . نو د بیعت له پاره همغه ته ترجیح ورکوله کېږي ، یعنی هغه خوک چې په فضیلت او د شرائطو د اهليت په لحاظ په تولو غوره وي . او د هغه د اطاعت له پاره خلک ډیر ژر اماده کېږي [مشهور وي] د داسی شخص سره په بیعت کولو کې خنډنه دی په کار ، اهل حل و عقد د انتخاب خڅه وروسته د خلافت منصب د داسی سپړی ترمخ وړاندی کوي چې هغه ئى غوره کړي وی خو که چېږي هغه د دی منصب د قبلولو خڅه انکار وکړنوبیا به هغې پسی اهل منتخبوي⁴⁰⁴.

4 - قاضى ابویعلى حنبلى رحمه الله عليه چې په 458 هجري قمرى کال مر شوی دی فرمائی چې : فلا تتعقد الا بجمهور اهل الحل و العقد قال احمد رحمه الله عليه الامام الذى يجتمع قول الحل و العقد عليه كلهم يقول هذا امام و ظاهر هذا انها تعقد بجماعتهم [د خلافت او امامت انتخاب دملت د نمایندگانو د اکثریت لخوا کېږي امام احمد رحمه الله عليه فرمایلی دی چې په چا چې اهل حل و عقد متفق شی نو همغه به امام او حکمران وي نو د دی خڅه دا معلومېږي چې د خلافت جوړیده دملت د نمایندگانو د اجتماعی پریکړي په واسطه کېږي]⁴⁰⁵

5 - قاضى فضل الله توریشتى رحمه الله عليه حنفى په خپل کتاب المعتمد فى المعتقد کې ليکې کوم چې په 620 هجري قمرى کال کې چاپ شوی وه :

⁴⁰⁴ - الاحكام السلطانية د ماوردی ليکنه 706 مخ 1973 عيسوی کال چاپ

⁴⁰⁵ - الاحكام السلطانية د ابی یعلی ليکنه 23 مخ 1960 عيسوی کال چاپ

نيو ليك

کله چې 40 کسه د راي ، مشورى ، بصيرت او ديانت خاوندان ، په داسی يو سپې په متفقه توګه د حکمران په صنعت و تاکې چې ددي منصب اهليت ولري. او د دی خلويشتو کسانو خخه لپه تر لپه داسی ديني عالم وي چې د قاضى کيدو اهل وي ~ نو د دی سرى حکومت جوریداي شى او په مسلمانانوئی اطاعت واجبې ⁴⁰⁶.

6 - ابن الهمام حنفى چې په 681 هجري قمرى کال کې مړ شوي دی فرمایي چې : د خلیفه تاکل د علماء، د رائى د خاوندانو او په معاملاتو پوه د يو ټولګي د بیعث سره کېږي خود دی له پاره کوم خاص شمير ضروري نه دی ⁴⁰⁷.

حیني کتابونوکې د اهل سنت د ائمو او حیني علماء دا وينا هم رانقل کړي ده چې د پنځه يا دری کسو بیعث هم کافې دی بلکه د دی مفهوم دادی چې که چېږي خوکسو بیعث کړي وي [ووټ ئى ورکړي وي] او پاتى خلکو مخالفت ونه کړ نو سکوت او چپوالی او د مخالفت نه کول د دوى له خوا خخه بیعث ګنډ کېږي .

ابن حجر رحمه الله عليه د الماور دی خخه را نقل کړي دی چې د ټولو اهل حل و عقد بیعث اخستل ضروري نه دی په خپله د مخالفت نه کول کافي ګنډ کېږي ⁴⁰⁸.

ابن قدامه حنبلی رحمه الله عليه چې 620 هجري قمرى کال وفات شوي ، امام قرطبي رحمه الله عليه چې 671 هجري قمرى کال وفات شوي ، شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله عليه چې 728 هجري قمرى کال وفات شوي حافظ عماد الدين بن کثير رحمه الله عليه چې 774 هجري قمرى کال وفات شوي ، ابن خلدون رحمه الله عليه چې 808 هجري قمرى کال وفات شوي ، او شاه ولی الله رحمه الله عليه چې 1176 هجري قمرى کال وفات

⁴⁰⁶ المعتمد هندی نسخه د امامت بحث 176 مخ

⁴⁰⁷ - فتح الباري المغازى غزوہ خیبر

⁴⁰⁸ - فتح الباري المغازى غزوہ خیبر

نيو ليك

شوي کې هم همدا ډول ليکلی دی چې خلافت د اهل حل و عقد [يعني د ملت د نمایندگانو] د بيعت پرته نه شى جوريدلای⁴⁰⁹.

﴿ رَأَشْدِينِو خَلْفَو رَهْبَنِيَّةِ اللَّهِ عَنْهُمْ سَعْرَهُ بِيَعْتَهُ ﴾

د ابو بکر صدیق رضی الله عنہ سره بیعت :

د بنو ساعده د چوتري د انتخاباتي غوندي راپور او د ابو بکر صدیق رضی الله عنہ د بیعت تفصیلات تاريخ طبری ، الکامل د ابن اثیر ، طبقات ابن سعد ، البدایه د ابن کثیر رحمه الله علیهم کې بیان شوي دی ، چې ما د دی کتابونو پوره مطالعه کړي ده . خود تاريخ او مغازي په کتابونو کې صحيح او ضعيف دواړه ډوله روایات راغلی دی . نوله دی امله می دا کوبنښ وکړ چې د احادیثو د مشهورو او مستندو کتابونو روایت رانقل کړم ، په دی هکله د صحيح بخاری د روایاتو لنډیز په دی توګه دی .

د بنو ساعده په چوتري کې د انصارو او مهاجرینو ترمنځ د خلیفه د تاکلو له پاره په ډیره ازاده توګه بحث وشو ، خود حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنہ د پیشنھاد په اساس د مدینی خلکو [چې په هغې وخت کې یې عملاً د ټول قوم د معتمدو او باوری نمایندگانو حیثیت درلوډه] په

⁴⁰⁹ - المغنی لابن قدامه 8 ټوک 526 مخ 1969 عیسیوی کال د مصر چاپ - تفسیر قرطبي لومړي ټوک 268 مخ د البقره سورت - منهاج السننه د ابن تیمیه لیکنه 1 ټوک 140 مخ 1321 هجري قمری کال د مصر چاپ - تفسیر ابن کثیر 1 ټوک 125 مخ د البقره سورت - مقدمه ابن خلدون 152 مخ - ازاله الخفاء د شاه ولی الله رحمه الله علیه لیکنه لومړي ټوک لومړي فصل 1976 عیسیوی کال لاهور چاپ - جامع الاصول د ابن الاثير چې 606 هجري قمری کال کې مړ شوي لیکنه 4 ټوک 101 مخ ان البيعه حقها ان تقع صادره عن المشوره و الاتفاق

نيو ليك

خپله خوبنه او رضا ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ غوره او د هغه په لاس ئی بیعت و کړ "فبایعه الناس"⁴¹⁰

په بل ئای کې د اکلمات دا سی راغلی دی: و بایعه المهاجرون ثم بایعه الانصار [مهاجرینو د حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره اول بیعت و کړ او بیا ور سره انصارو بیعت و کړ]⁴¹¹.

دا خاص بیعت وه چې د مرکز ټولو مسلمانانو په کې ګډون ونه شو کړای خو په دوهمه ورئ په نبوی مسجد کې عمومی بیعت وشو او په هغى کې ټولو مسلمانانو ګډون و کړ "فبایعه الناس عامه"⁴¹².

د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره د بیعت تفصیلات په مستند احمد رحمه اللہ علیه ~ منصف عبدالرزاق او مجتمع الزوائد کې هم رانقل شوی دی ، په دی کتابونو کې هم همدا خبره راغلی ده چې د مدینی انصارو او مهاجرینو ټولو د هغه سره بیعت کړی وه⁴¹³.

د سعد بن عباده رضی اللہ تعالیٰ عنہ په هکله په تاریخ طبری کې دوہ روایتونه راغلی دی : لومړی دا چې هغه هم د حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره بیعت کړی وه او دوهم دا چې هغه د خپل مرگ تروخته پوری بیعت ونه کړ⁴¹⁴.

دا روایت ډیر مشهور دی ، خو حضرت سعد بن عباده رضی اللہ عنہ کوم مخالف قدم پورته نه کړښکاره ده چې د غالب اکثریت درایو د اتفاق

⁴¹⁰ - صحيح بخاري المناقب 1 ټوک 518 مخ 1961 عيسوي کال اصح المطابع مطبعي کراچي پاکستان چاپ

⁴¹¹ - بخاري المغاربين 2 ټوک 1010 باب رجم الجنى

⁴¹² - بخاري الاحكام باب الاستخلاف 2 ټوک 1072 مخ - جامع لاصول 4 ټوک 102 مخ 1970 عيسوي کال چاپ

⁴¹³ - مستند احمد 1 ټوک 55 مخ بیروت چاپ - منصف عبدالرزاق 5 ټوک 439 مخ 1972 عيسوي کال د بیروت چاپ - مجتمع الزوائد 5 ټوک 182 ~ 183 مخونه

1967 عيسوي کال د بیروت چاپ

⁴¹⁴ - تاریخ طبری 3 ټوک 21 مخ

نيو ليك

خخه وروسته د هغه چپوالی او د بيعت نه کول کوم قانوني حيسيت نه درلود، د حضرت على رضي الله عنه په هکله ابن حجر رحمه الله عليه د صحيح ابن حبان په حواله د ابوسعید خدری رضي الله عنه روایت رانقل کري دي چې : ان علياً بايع ابابکر فی اول الامر "حضرت على رضي الله عنه د حضرت ابوبکر رضي الله تعالى عنه سره د تولو لومړي بيعت کړي وه. خو د بخاري په یوه روایت کې راغلی دی چې د حضرت فاطمي رضي الله عنها د وفات تروخته پوري [پوره شپږ میاشتني] هغه عملاً او بنکاره بيعت نه وه کړي خو کوم مخالفانه اقدام ئي هم ونه کړکيداиш شی چې د هغه لومړي بيعت مشهور شوی نه وی او د خلکو د غلط فهميو د لري کولو په خاطر ئي دوباره په نبوی مسجد کې بيعت کړي وی ترڅو عام خلک هم پري وپوهیږي⁴¹⁵.

د صحيح مسلم او صحيح بخاري د روایتونو لنډيز په دی توګه دی : تر هغه وخته پوري چې حضرت فاطمه رضي الله عنها ژوندي وه نو خلکو به د حضرت على رضي الله عنه پير فکرساته ، خود حضرت فاطمه رضي الله عنها د وفات خخه وروسته حضرت على رضي الله عنه ولیدل چې د خلکو توجه هغه طرف ته کمېږي نوهماګه وه چې د ابوبکر رضي الله عنه سره ئي د مصالحت او بيعت کولو پريکړه وکړه او حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته ئي خبر ولیده چې ته یوازی زمونږ کورته تشریف راوره ، ابوبکر رضي الله عنه ته شریف وروره ، د صحيح مسلم روایت دی چې حضرت على رضي الله عنه بنو هاشم را تول کړي وه حضرت على رضي الله تعالى عنه سوګند ياد کړ او وئي ويل چې قسم په الله جل جلاله مونږ ستا په فضیلت پوهیږو او مونږ له تا سره خه کينه نه کوو تاسی په خلافت کې مختار یاست ، حال داچې په مشوره کې مونږ هم باید برخی لرودای ، حضرت ابوبکر رضي الله عنه خواب ورکړ وي ويل : چې د رسول الله صلي الله عليه وسلم د خپلوانو سره نیک سلوک کول زه په خپلو خپلوانو مقدم

⁴¹⁵- فتح الباري 9 تیوك 36 مخ الغازی غزوہ خیر

نيو ليك

شمیرم ، حضرت علی رضی الله عنہ ورته و فرمایل چې زه د زوال خخه وروسته له تا سره بیعت کوم، د ماسپنین د لمانځه وروسته لوړۍ حضرت ابوبکر رضی الله عنہ په ممبر وخت او د حضرت علی رضی الله عنہ تعريف ئی وکړ او د بیعت د خنډیدو چې کوم علت هغه ويلى و هغه ئی توضیح کړ [د اهل بیت د مشوری پرته د خلافت مسئولیت په غاره اخستل] بیا حضرت علی رضی الله عنہ د شهادت کلیمه ولوسته ، بیائی د ابوبکر صدیق رضی الله عنہ فضیلت بیان کړ او وئی فرمایل چې زمونږ د مشوری پرته د خلافت پریکړه شوی وه . په دی اساس مونږ په خپل زړه کې لو غمنج شوی غوندی وه - د مسلم شریف په روایت کې راغلی چې بیا راپورته شو او د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالى عنہ سره ئی بیعت وکړ⁴¹⁶.

د حضرت ابوبکر رضی الله عنہ لومؤی وینا:
 په الله جل جلاله سوګند یادوم چې زه له تاسی خخه غوره او بهترنه یم ، او نه د خلافت له پاره زه خپل خان له تاسی بهتر ګنیم ، زما خواهش وه چې ستاسی خخه کوم یو دا مسئولیت په غاره واخلي تاسو به دا اميد لري چې زه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو مطابق عمل وکړم ~ رسول الله صلی الله علیه وسلم معصوم او پاک وه او د هغه سره ملا ئکې موجودی وي ، خو زما سره شیطان هم دی چې زما د صحيح لاری خخه دې لاری کولو کوبنښ کوي په دی اساس تاسی تول خلک به زما محاسبه کوي : ان استقمت فاعینونی وان زغت فقومونی [که چیری زه په نیغه لار روان و نوما سره کومک وکړي او که چیری زه بی لاری شوم نو بیا ما نیغی لاری ته راواپوی] .
 په یوبل روایت کې دا وینا په دی توګه رانقل شوی ده :

⁴¹⁶ - صحيح بخارى المغازى غزوہ خیبر 2 ټوک 609 مخ صحيح مسلم الجہاد باب قول النبی صلی الله علیه وسلم لا نوث - جامع الاصول 4 ټوک 104 مخ

نيو ليك

اي خلکو ! زه ستاسي خليفه جورکړای شوي يم حال دا چې زه ستاسي خخه بهتر نه يم ، که چيری زه صحيح کارونه کوم نو زما سره کومک وکړي او که چيری غلطی را خخه وشهو نو ما ته نیغه لاره وبنایاست ، ربستیا ویل امامت دی او درواغ ویل خیانت دی ، ستاسي کمزوري او ضعيفه شخص به زما په وړاندی قوى او طاقت وروي ، ترهغه پوري چې زه هغه ته حق ونه سپارم او ستاسي طاقت لرونکې او قوى شخص به دلنه کمزوري او ضعيفه وي تر هغه پوري چې زه د هغه خخه د مظلوم حق وانه خلم ، هغه قوم چې د خدای په لاره کې جهاد پرېږد دی نو الله تعالى هغه په فقر او ذلت اخته کړي او په کوم ملت کې چې بي حیائی وده وکړي او ډیره شي ، نو الله تعالى په هغوي غمونه او مصيتبونه رانازلوی ، تر هغه پوري زما اطاعت کوي ترڅو پوري چې زه د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت کوم ، خو کله چې ما د هغونافرمانی وکړه نو بیبا په تاسو زما اطاعت واجب نه دی ، پورته شي لمونځ وکړي چې الله جل جلاله په تاسي خپل رحم وکړي⁴¹⁷.

د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه سره بیعت

حضرت ابوبکر صدیق رضي الله تعالى عنه د خپل وفات په مرض کې د حضرت عبدالرحمان بن عوف ، عثمان بن عفان ، سعید بن زید ، سید بن حضیر رضي الله عنهم او نورو مهاجرينو او انصارو رضي الله عنهم خخه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په هکله مشوره وغښته ، د مشوری او د دی لویو صحابه کرامو رضي الله عنهم درای د معلومولو وروسته ئی حضرت عثمان رضي الله عنه ته ویل چې د حضرت عمر رضي الله تعالى عنه په باره کې زما وصیت ولیکه هغه ولیکه او مهرئی پری ولګواه او بیبا بیرون ولار او د خلکو [اهل حل وعقد] خخه ئی پونښه وکړه

⁴¹⁷ - المصنف د عبدالرزاق لیکنہ 11 ټوک 336 مخ - مجمع الزواید 5 ټوک 183 مخ - طبقات ابن سعد 3 ټوک 212 مخ - تاریخ طبری 3 ټوک 203 مخ - البدایه 5 ټوک 248 مخ - کنزالعمال 5 ټوک 601 مخ د 1979 عیسیوی کال بیروت چاپ

نيو ليك

: اتباعون لمن فى هذا الكتاب فقالوا نعم فاقروا بذلك ورضوا وباعوا [ايا تاسى د هغه شخص سره بيعت کوي چې نوم ئى په دى خط کي ليكلى دى ؟ تولو وویل هو - هغه وه چې تولو د حضرت ابوبکر رضي الله عنه پيشنهاد ومانه ، راضى او مطمئن شو او د حضرت عمر رضي الله تعالى عنه سره ئى بيعت وکړي⁴¹⁸].

ابن جریر رحمه الله عليه او ابن الاشتر رحمه الله عليه د ابوالتفسیر خخه رانقل کړي دی چې حضرت ابوبکر رضي الله عنه د خپل خای خخه بنكته شو او په خپله ئى د خلکو خخه ويوبنتل چې : اتر ضون بمن استختلف عليكم [ايا تاسى په هغه چاراضى ياست چې زه ئى خپل خليفه ګرځوم] ، په الله زما سوګند چې ما په دی هکله په خپل غور او فکرکې خه کمی نه دی کړي او خپل کوم خپلوان نه ، بلکه عمرفاروق رضي الله عنه می خليفه تاکلی دی ، خلکو وویل : سمعنا واطعنا [مونږېي اورو او اطاعت ئى کوو].

ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خپل وصیت ليک د ليکو ترمخه د مهاجرینو او انصارو رضي الله عنهم د ممتازو او باوری نماینده گانو راي لاس ته راوري وي ، او بيائى د هغوي د راي مطابق وصیت ليک وليکه ~ او د مديني د عامو خلکو خخه يې پوبنتنه وکړه ، او خلکو په خپلی ازآدي خوبى سره د حضرت عمر رضي الله عنه سره بيعت وکړ او وروسته له هغى د فاروق خلافت ته قانونى حیثیت حاصل شو ، د ابوبکر صدیق رضي الله عنه وصیت په اصل کې يوورا ندیز وه چې هغه خلکو مسترد کولائي هم شو . خو مسلمانانو هغه قبول کړي⁴¹⁹.

ابن الاشتر مجدد الدين جزری رحمه الله عليه چې 606 په هجری قمری کال کې مړ شوی په جامع الاصول فی احادیث الرسول کې يو بل روایت

⁴¹⁸- طبقات ابن سعد 3 توك 199 مخ - منتخب کنزالعمال په حايشه د مسنند

احمد 2 توك 177 مخ

⁴¹⁹- طبری 4 توك 51 مخ - الكامل 2 توك 426 مخ

نيو ليك

رانقل کري دی چې وايې : د ابوبکر رضي الله تعالى عنه د تدفین خخه وروسته حضرت عمر رضي الله عنه خلکو ته وویل چې زه تاسی ته د خپل خان په هکله داسی کومه خبره نه شم کولای چې تاسوته د پخوا خخه معلومه نه وي زه يوازی عمر یم او په تاسی د حکومت کولو هيچ حرص نه لرم. خو دا امانت دکوم نا اهل په غیړکې هم نه شم وراچولی. خو هغه خوک چې د مسلمانانو د قوت باعث وي هغه د دی منصب ډير حق داره دی.⁴²⁰

تاسی بیا هم غور وکړي او کوم بل کس ددي کار له پاره وټاکې خو خلکو دوهم خل بیا همدی غوره کړ. د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه لومؤی وینا :

د عربو مثال لکه د پیزاون ترپلی اوښن دی چې د خپل قائد مشر پسی وروسته روان وي نو مشرته ئى غور کول په کار دی چې هغه دوي چيرته وړي؟ پاتې شوم زه د کعبې په رب می دی سوګند وي چې زه به دا خلک په نیغه لاره روان کړم.⁴²¹

ابن سعد رحمة الله عليه د ابوبکر رضي الله تعالى عنه د تدفین خخه وروسته په همغه خای کې د شوی وینا متن داسی رانقلوی : د حمد او ثنا وروسته زه ستاسي له پاره امتحان یم ، او تاسی زما له پاره امتحان یاست زه تیرو دوه ملګورو د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ابوبکر رضي الله عنه نه وروسته خلیفه شوی یم - هغه خلک چې د مرکز خخه لري دی زه په هغوي پوه ، دیانت دار او قوى اميران تاکم ، هغه خوک چې نیکې کوي مونږ د هغوي سره احسان کوو او هغه خلک چې د جرائمو ارتکاب وکړي

⁴²⁰- جامع الاصول 4 توك 109 مخ كتاب الخلافه ولاamarه الباب الثاني في ذكر الخلفاء الراشدين بيعتهم

⁴²¹- طبری 4 توك 51 مخ - الكامل 2 توك 427 مخ

نيو ليك

هغونه به سزا ورکوم الله جل جلاله دی ما ته او تاسی تولو ته ببننه و
کپری⁴²².

د حضرت عثمان رضی الله عنہ سره بیعت :

د زخمی کیدو وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنہ وویل : زما په نظر د هغونه شپرو کسانو خخه ډیربل هيڅوک اهل او موزون نه شته ، د چا خخه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات ترنیتی پوری خوشحاله وه یعنی حضرت عمر حضرت عثمان حضرت زبیر حضرت طلحه حضرت سعد او حضرت عبدالرحمن رضی الله عنہم په مشوره کې زما زوی عبدالله هم شریکولای شی خو هغه په خلافت کې هیڅ حق نلري [ترڅو چې د دی په اساس خلافت موروشی ونه ګرځی] که چیری سعد بن ابی قاص رضی الله عنہ ته خلافت وریه لاس شی نو ډیره به بنه وي او که نه نوبل هرڅوک چې خلیفه شونورته په کاردي چې د هغه کومک تراسه کپری... د دی نه وروسته ئی راتلونکې خلیفه ته د مهاجرينو او انصاور رضی الله تعالی عنہم ، کلیوالو خلکو او غیر مسلمانو ډلو سره د حسن سلوك وصیت وکړ دغه شپر رکنی انتخابی هیئت د خلیفه د پړاندیز اختیار عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنہ ته ور په غاره کپر [هغه ئی د انتخاب ناظم وتاکه] هغه د مدینی د خلکو سره اوږد دی مشوری وکړي . د بخاری شریف په کتاب الاحکام کې راغلی دی چې خلک تدری ورڅو پوری د عبدالرحمن رضی الله تعالی عنہ کورته د څلوا رایو د بسکاره کولو په خاطر راتلل ، د رای ګیږی وروسته د حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله تعالی عنہما د واپو خخه د قرآن او ستتو د تابعداری وعده واحسته او وی ویل چې د مدینی وکړی عثمان رضی الله عنہ خوبنوي ~ نو په دی خاطر د هغه سره بیعت وکړي ، هماګه وه چې حضرت علی رضی الله عنہ او د مدینی تولو خلکو د هغه سره بیعت وکړ " فبایعه علی رضی الله عنہ ولوچ اهل الدار فبایعوه " .

نيو ليك

د صحيح بخارى په كتاب الاحكام کې د حضرت عبدالرحمن رضي الله عنه وينا را نقل شوي ده : فلم ارهم يعدلوا بعثمان رضي الله عنه ... فبایعه عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه و بایعه الناس و المهاجرون و الانصار و امراء الاخبار و المسلمين [ما ولبدل چې خلک د حضرت عثمان رضي الله عنه سره هيڅوک نه برابروی او د خلافت له پاره د هغه خخه زیات اهل بل خوک نه گنې ... عبدالرحمان بن عوف د حضرت عثمان رضي الله عنهم سره بیعت وکړ عامو خلکو او مهاجرينو رضي الله عنهم ورسه بیعت وکړ او عسکري مشرانو [چې په هغې وخت کې د حج د پاره راغلي وه] هم ورسه بیعت وکړ⁴²³.

د حضرت عثمان رضي الله عنه لومؤى وينا :

د حمد او ثنا خخه وروسته په ما د خلافت بار اچول شوي دي او ما دا بار پورته کېږي دي، زه د سنتو پیروی کوونکې یم او د بدعا تو د منځه وروونکې یم بنې پوه شی چې د قرآن او سنتو د پیروی خخه وروسته زه د دری اصولو پابند یم :
لومړۍ دا چې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه او عمر فاروق رضي الله عنه پیروی به کوم او د هغوي د پریکړې پابند به یم په دی شرط چې تاسی پري اتفاق کېږي وی .

دوهم دا چې په کومه موضوع کې چې ستاسي د اجتماعي مشورې په اساس کومه پریکړه و نه شی نو د هغې د پاره به زه د بنې او نیکو خلکو سنت اختيار و م .

دریم دا چې زه به په تاسی لاس پورته نه کړم مګر هغه سزا چې تاسی بې وړ وګړئ .

423- بخارى المناقب توك 523 ~ 525 الاحكام 2 توك 1070 - جامع الاصول 4
توك 124 ~ 128 مخونه

نيو ليك

بنه پوه شى ! چې دا وينا د خلکو له پاره بنايسته او غوره جوره کړل
شوي ده تاسى د دې په لور مه بسکته کېږي او نه پري اعتماد وکړي خکه
دا د اعتماد وړ شى نه دې .

پوه شى ! چې دا وينا تاسى نه پريږي تر هفو چې تاسى يې په خپله پري
نه بدې⁴²⁴.

د على بن ابي طالب رضي الله عنه سره بييعت :

حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت خخه وروسته د رسول الله
صلی الله علیه وسلم اصحابو رضي الله عنهم د حضرت علی رضي الله
عنہ خخه وغوبنټل چې د خلافت مسئولیت په غاره واخلي ، هغه وویل
چې ما ته د وزیر په حیث پاته کیدل ډير غوره دې ، خلکو ورته وویل
چې مونږ ستا سره بييعت کوو ، په دې خبره حضرت علی رضي الله عنه
ورته وفرمایيل چې زما سره بييعت به په جومات کې وي او په پته به نه
وی او د مسلمانانو د ازآدي راي پرته به مکمل نه شى ، کله چې هغه
جومات ته تشریف یوړ نو مهاجرينو او انصار ورضي الله عنهم او عامو
خلکو په اتفاق سره ورسه بييعت وکړه .

د على بن ابي طالب رضي الله عنه لومئي وينا :
الله جل جلاله د هدایت او لارښوونی کتاب راناژل کړي چې په هغه کې
يې نیکې او بدې بیان کړیدی نیک کارونه کوي او له بدې کارونو خخه
خان وژغوری او د فرائضو پابندی کوي ، الله جل جلاله د خوشیانو حرمت
بیان کړي دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان
حرمت بیان کړي دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د
مسلمان حرمت ته فضليت ورکړي دی او مسلمانانو ته يې د اخلاص او
يووالۍ په اساس قوت وریختنی دی مسلمان هغه دی چې د هغه د ژې او

نيو ليك

د لاس د ضرر خخه خلک خلاص وي د حق پرته کوم مسلمان ته تکليف ورکول روا نه دي ، پرته د هغه سزا خخه چې هغه ته يبي ورکول واجب وي ، خه خلک له تاسي خخه مختنه ولاپل او مرگ ستاسي پسي هم روان دي خپل بارونه کم کري ، دا په دی خاطر چې مخکي تلوونکي د وروسته راتلونکي انتظار کوي ، د خدائ بندگانو، د خدائ نه ويرېري ، د هغه د بندگانو د حق تلفي به له تاسي خخه پوبنسته وشى حتى چې د خناورو په هکله به هم له تاسي خخه پوبنسته وشى ، د خدائ اطاعت ورکړي او د هغه د نافرمانۍ خخه خان وژغوري-نيکي او خير چې هر چيرته وي هغه تر لاسه کړي، او بدې چې په هر خای کې ګوري، هغه نه لري والي اختيار کړي ، هغه وخت راياد کړي چې تاسي ډير لې وي او په ځمکه کې کمزوري ګنبل کيدلي⁴²⁵.

د خلفائي راشديينو رضي الله عنهم د بيعت په هکله د دي مستندو حوالو خخه دا ثابيتېري چې د هغوي انتخاب خود عمومي انتخاباتو له لاري نه وه شوی خود مسلمانانو د اهل حل و عقد يعني ملت د نمايندگانو لخوا په اصولي توګه شوی وه ، او همدا لاره ډيره غوره ده ، چې د حکومت مشرد ملت د نمايندگانو لخوا انتخاباتو شى ، خود ملت نمايندگان باید د ملت معتمدين او باوری وګړي وي ترڅو د هغوي پريکره د ملت پريکره وبلل شى .

دولی عهد تګاکل

فقهاو او سياست پوهانو د خليفه دتاکلو يوه لاره دا هم بنوولی ده چې مخکيني خليفه خوک خپل ولی عهد او خليفه وټاکي . ابن خدون ، ماوردی رحمه الله عليهما او ځیني نورو پوهانو همدا تاکل کافي

⁴²⁵- تاریخ طبری 5 توب 157 مخ-الکامل د ابن اثیر 3 توب 194 مخ-البدایه
د حافظ عمال الدین بن کثیر 7 توب 227 مخ

نيو ليك

گنلى دى، البتە د ماوردى رحمة الله پە نظر خليفه خپل پلار يازوي
ولى عهد نەشى تاكللى ⁴²⁶.

قاضى ابو يعلى رحمة الله عليه يوازى ولى عهدى او تاكل كافى نه
گىنى بلکە د اهل حل و عقد بىعىت كول ورسره ضرورى گىنى: لان الا
مامە لا تتعقد للمعهود له بنفس العهد وانما تتعقد بعهد المسلمين....
ان امامە المعهود اليه تتعقد بعد موته با اختيار اهل الوقت [د ولى
عهد حکومت يوازى د پخوانى خليفه د عهد او وصييت پە اساس نه
شى نە جوريپى بلکە د مسلمانانو د عهد او اطاعت او د وخت د اهل
حل عقد د انتخاب او خوشى پە اساس جوريپى شيخ الاسلام ابن تيميه
رحمه الله هم ويلى دى چې : د بىعىت پرته يواخى ولى عهدى كافى نه
⁴²⁷ [د]

پە قرانكريم او د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم پە احاديثو كې د
شورائيت اصول ذكر شوي دى چې پە هغى كې د ولى عهد او نامزد
كولو طريقه نه ده بنیوول شوي ، موسى عليه السلام د طور غره تە د
تللو پە وخت كې حضرت هارون عليه السلام خپل نائب مقرر كرى وە
او همدا راز كله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم پە سفر تللو ، نو
كوم صحابى بەئى پە مدینە كې خپل نائب او سيرىست تاکە ، خو
هغە د بحث لاندى [ولى عهدى] د موضوع سره كوم اپىكى نە لرى
، دى نە يواخى دا را پە ۋاگە كىرىپى چې خليفه د خپلى غير حاضرى
پە وخت كې يو خوك د قايم مقام امير يانائب امير پە حيث تاكللى شى

كە خە هم رسول الله صلى الله عليه وسلم د ابوبكر رضى الله عنه لە⁴²⁶
پارە د وصييت ليك د ليكۈ ارادە كىرى وە خو بىيا دا ارادە پرېبنسۇدە، تر
خو د شورى پە واسطە د خليفه د تاكلو اصل پاتى شى ، ابوبكر رضى

⁴²⁶ - الاحكام د ماوردى ليكىنە 10 مخ

⁴²⁷ - الاحكام د قاضى ابو يعلى ليكىنە 25 مخ د 1966 عيسىوی کال د مصر چاپ

نيو ليك

الله عنه چې د حضرت عمر رضي الله عنه په هکله کوم وصيت کړي وه
- نو هغه يوازی پيشنهاډي شکل لروده خو کله چې د مديني خلکو هغه
قبول کړ او د هغه په لاس ئى بيعت وکړ نو وروسته له هغى د حضرت
عمر رضي الله عنه خلافت جوړ شو .

ابن تميمه رحمه الله فرمائی چې: انما صار اماما لما با یعقوب [
حضرت عمر رضي الله عنه هغه وخت عملا خليفه شو چې صحابو
رضي الله عنهم ورسه بيعت وکړ⁴²⁸ .

تغلب يا په زور حکومت نیوں :

د اسلام فقهاءو د حکومت د جوړيدو یوډول دا بیان کړیدی ، چې
که خوک د زور له لاري په حکومت قبضه وکړي او خپل حکومت جوړ
کړي ، د هغى احکام نافذ یېدی شې په دی شرط چې د شریعت مطابق
وي ، خینې خلک ددی فتهی مسئلې خخه غلط مقصد اخلى- حال
د اچې د فقهاءو مقصد دادی چې که خه هم د قبضه کونکې دا قبضه
شرعا ناروا کاردي . خو کله چې هغه عملا خپله پنجه کلکه کړي نو په
هغه وخت کې که د هغه حکومت په رسميت ونه پېژندل شې ، نو کورنۍ
شخړۍ ، فتنه او فساد به جوړشی او په ملت کې به ګډوډی را پیدا
شي او دا کارونه د قبضې [غلب] په مقابل کې ډیره خرابي منځ ته
راوړۍ "الضرورات تبيح المحظورات [د مجبوري په وخت کې خینې
ممنوع شياني د ضرورت په اندازه روا کېږي] ، سد باب الذريعة [د
فساد او خرابي دروازه بندول ضروري دی] ، او اختيار اهون البليتين
[د دوه بلاګانو خخه کوچنۍ بلا اختيار کيدای شې] ، شرعی
قواعدو په اساس د ضرورت د قانون لاندی د متغلب او غاصب
حکومت به د مجبوريت په اساس منل کېږي - د فقهاءو هیڅکله دا
مقصد نه دی چې ګویا د متغلب حکومت روا او په حق جوړ شوي
حکومت وي ، د هغوي په نظر داييو بالفعل او عملی حکومت خودي

⁴²⁸ - منهاج السنہ لومړی توک 142 مخ

نيو ليك

مگر په حق نه دی. همدا علت دی چې هر چيرته چې د فقهاو په كتابونو کې دا موضوع ياده شوي ده نورسره د "للضروره" یا د "خوفاً من قهره و جبروته" ... کلماتو ذکر شوي دی د هغوي خخه په داګه دا خرگندېږي چې د زور او غلبې حکومت کوم نیک کار نه دی خو یوازی د ضرورت او مجبوري په اساس منل کېږي .

مشهور حنفی فقيه فخرالدين حسن بن منصور او زجندی چې په قاضي خان مشهور دی او په 592 هجري قمری کال کې وفات شوي ليکې چې: قال علماءنا رحهم الله السلطان يصيرسلطانا بامرين بالمبایعه معهم و تعتبر فی المبایعه مبایعه اشرافهم و اعيانهم و الثاني ان ينفذ حکمه فی رعيته خوفاً من قهر و غلبتہ [زمور علماء ويلی دی چې د یو حاکم حکمرانی له دوه لارو جو پېږي، یو ډول دا چې د ملت شریف او معتمد خلک ور سره بیعت وکړي، [د ملت د نمایندگانو] بیعت دی، او بل دا چې عملًا د هغه حکم د هغه د قهر غلبې او ویری په اساس جاري شوي وي]⁴²⁹ .

د امام قاضي خان د دی وينا خخه خرگنده شوه چې د حکومت جو پیدو صحیح او درسته او قانونی لاره خوداده چې د اسلامی امت پوه او شریف خلک یعنی د ملت نمایندگان یو خوک منتخب کړي، او بیعت ورسه وکړي خو که چا په زور په حکومت قبضه وکړه او د هغه احکام عملاً په رعيت کې جاري شول ، نو دا یوازی په دی خاطر حکمران دی چې د ده د قهر ، جبر، ظلم او ویره ده او هغه عملًا غالبه شوي دی ، دا په دی خاطر چې دا کومه روا او قانونی لاره نه ده، قانوناً خودا غاصب او په زور مسلط شوي دی ، او داسي حاکم ته رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم لعنتی ويلی دی - په قران او احادیشو کې د

⁴²⁹ - فتاوى قاضي خان په حاشيه د عالمگيرى 3 توك 584 مخ - كتاب السير تنويرالابصار متن درمخختار په مجموعه شامي باب البغات 3 توك 428 مخ - بحرالرايق شرح د کنز الدقائق باب البغا 5 توك 152 مخ د بيروت چاپ

نيو ليك

شورائیت حکم راغلی دی. د تغلب او په زور د حکومت واگی په لاس کي دا خستو حکم نه دی راغلی .

په در مختار کې دی " و تصح سلطنه متغلب للضروره "⁴³⁰

په زور لاس ته راوري حکومت د ضرورت په اساس صحيح ګنيل ګيږي ابن عابدين شامي رحمه الله عليه په دی هکله په خپله حاشيه کې ليکلې که خوک د خليفه کيدو په شرائطو او اوصافو برابر هم وي خود اهل حل و عقد د بيعت نه پرته په حکومت قبضه وکړي نو د هغه حکومت به د ضرورت او مجبوريت په اساس صحيح ګنيل شي، او که نه نو صحيح لاره خوداده چې خليفه بايد د اهل حل و عقد له طرفه تاکل شوي وي. او د ضرورت خخه مقصد د فتنې او کورني شخو مخه نيوول دي ⁴³¹.

حنفي فقهاء رحمهم الله په دی نظر دی چې که چيرى دا متغلب ظالم او فاسق وي نو د توان په اندازه د هغه خخه سر کش کول او د قوت په زور د هغه حکومت ړنګول روادي ، او مسلمانانو ته د داسي حکومت په خلاف د مسلح مقاومت په وړاندی ودریدل او د ظالم حاکم مرسته کول روا نه دی ⁴³².

په فقهه کې د باغيانو تعريف داسي شوي دی الخارجون على الامام الحق بغير الحق [باغيان هغه خوک دی چې ۵ یو برق او عادل حاکم په خلاف يې بې حقه او ناروا پاخون او خروج کړي وي ⁴³³ .

⁴³⁰- شامي 512 مخ لومړي توک والمسائره د ابن همام 170 مخ نهم اصل

⁴³¹- شامي باب الا مامه لومړي توک 512 مخ

⁴³²- حکام القرآن للجصاص لومړي توک 70 مخ بيروت - فتح القدیر 6 توک 102 مخ 1970 د عيسوی کال چاپ - عالمگيری 2 توک 384 مخ - بحرا لائق 5 توک 151 مخ

⁴³³- مجموعه شامي 3 توک 426 مخ - فتح القدیر د ابن الهام ليکنه 6 توک 99 مخ

نيو ليك

.....

خگلورم اصل

د خلیفه صفات او شرطونه

د اسلامي سیاست خلورم اصل دادی چې د ریاست مشر ینعنى خلیفه به د خپل علم، عمل ، عدالت، دیانت، قابلیت او صلاحیت له نظره په ټول امت کې ممتاز شخصیت وي، خکه اسلامي ریاست د خپل طبیعت له رویه یو اصولی فکری ریاست دی تو شرعاً او عقلاً لازمه ده چې دده مشر د اسلام عملی نمونه وي، او د خپل دینی فکر او عمل په اساس بنکاره او ممتاز و ګری وي، او یا لپې ترڅه د یوه صالح موئمن بنیادی شرائط خو پوره کړي ، د اسلام پوهانو د شرعی دلا ئلو

نيو ليك

په رنائکي دا شرائط او اوصاف بيان کړي، چا لېږد تفصيل ورکړي او چا په مختصره توګه راختستي دي - امام قرطبي رحمه الله عليه دا شرطونه د نورو علماو په نسبت په ډير تفصيل سره بيان کړي دي. چې په لاندي توګه ئي وراندي کوو.

ا) مسلمان وي :

په قرانکرم کې ئي د او لو الامر مسلماني شرط ګرځولي ده
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطْبِعُوا اللَّهَ وَأَطْبِعُوا الرَّسُولَ وَأُرْثِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
[النساء سورت 59 آيت]

[ا] موئمانو د الله او د رسول اطاعت وکړي او د خپلو هغه مشرانو چې ستاسي خخه وي "مسلمانان وي "اطاعت وکړي [.] او په خپلو رازونو او معاملاتو کې ئي د غير مسلمانانو داخلو او شريکول ناروا بندولی دی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَحَدُّوْ بِطَائِفَةٍ مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُوْكُمْ حَبَالًا وَدُؤْلَا مَا عَنَّتُمْ
قَدْ بَدَّتِ الْبَعْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ فَذَبَّيْتَا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ
كُشْتُمْ تَعْقِلُونَ [دال عمران سورت 118 آيت]

[ا] موئمانو ! د خپلی تولني له وګرونه پرته نورو سره خپل رازونه مه وايې ، هغوي ستاسي د ورکاوي له هیڅ یو فرصت خخه ګته اخيستل له لاسه نه ورکوي ، تاسي ته چې په هر خه زيان اوږي د هغوي خوبیږي ، د هغوي د زړه دېښمني د هغوي له خولي نه راووځي او خه چې هغوي به خپلو سینو کې پې ساتلى دی هغه هغه له دی نه زيات دی ، مونږ تاسي ته په ډاګه څرګنده لارښوونې کړیدي که تاسي پوهه لري [نو له هغوي سره به په ارتباط ساتنه کې له پاملنې خخه کار وaklıء] [.]

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُثْرِكُوا وَلَنَا يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَعْلَمُوا مِنْ
دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيَحْمِلَ اللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ
[د التوبه سورت 16 آيت]

نيو ليك

[ايا تاسي دا گنلى ده چي همداسي به پريښودل شى پداسى حال
کې چي تر او سه پوري خو الله دا دنده ليدلى چي له تاسي نه خوك هغه
كسان دى چي هغوى [د هغه په لاره کې] سربنندنه وکرى او له الله او
له پيغمبر او مؤمنانو خخه پرته يې خوك صميمى دوست ونه نيوه].
مؤمنانو ته حكم ورکپى شوي چي كافران خپل دوستان و نه نيسى
او په خپلو رازونو او معاملاتو کې ئى د غير مسلمانانو داخلول او
شريکول ناروا بنودلى دى
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آتَيْنَا لَأَنَّهُمْ لَا تَعْجِلُوا الْكَافِرِينَ أُولَئِكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ [د النساء سورت 144 آيت]

[اى مؤمنانو ! د مؤمنانو په خاي له كافرانو سره ملګرتىا مکوئ]

نو كله ئى چي په راز کې شريکول او دوستان نیول روانه دى نو
ختنگه به د هغه مشرى روا شى، د اسلامى حکومت مقصد د اسلام د
دین جاري كول دى نو هر هغه خوك چې په دى دين ايمان نه لرى نو
هغه به دا ختنگه نافذ او جاري كې هيچ ملت او رياست د بنسټييزي
نظرئى او اساسى قانون نه منونكې ته د مسئولييت منصب نه شى
ورسپارلى .

2} نارينه وي :
په قرانکريم کې راغلى چي نارينه په بسخو حاكم دى
الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَنْفَالِهِمْ [د النساء سورت 34 آيت]
[نارينه په بسخو مسلط اداره چيان دي ، له دې امله چي الله د هغو
خينو ته پر ئينو نورو لوپتىا وربنليي ده ، او له دې كبله چي نارينه
خپل مالونه لڳوي] .

نيو ليك

رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې هغه قوم به
هیڅکله کامیابه نه شی چا چې بسخه خپله حاکمه وګرځوله [صحیح
بخاری او صحیح مسلم] .

په همدي ډول نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې هر کله
ستاسي معاملی د بسخو په غارې شوی نوبیا تاسی ته مرگ ډير بشه دي
[جامع ترمذی] .

د اسلام د فقهاو په دی خبره اجماع ده چې بسخه د حکومت مشره
او خلیفه نه شی ګرځیدلای .

{3} عادل او صالح وي :
په قرانکریم کې راغلی دی چې ظالم خلک د مسلمانانو د امامت
او قیادت وړ نه دي :

قَالَ إِنَّمَاٰ حَاعِلُكُ لِلَّئَسِ إِمَاماً قَالَ وَمَنْ ذُرَيْتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ
[د البقره سورت 124 آيت]

[نو الله جل جلاله وویل "زه تا د ټولو خلکو قائد تاکم ، ابراهیم
علیه السلام عرض وکړ " او ایا زما له اولادې سره هم همدا وعده ده ؟
هغه وویل "زما وعده له ظالمانو سره نشته] .

د الله جل جلاله نه د غافلو مسربېتو او مفسدینو اطاعت روانه دي
وَلَا ظَلَمْنَا مَنْ أَغْفَلْنَا قُلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَأَبْيَعَ هُوَاهُ وَكَانَ أَمْرَهُ فُرْطًا .....
[د الكف سورت 28 آيت]

[د هغه چا اطاعت مه کوه چې مونږ یې زړه د خپل اطاعت خڅه
غافل کړی دی او د خپل خواهش تابع دی او د هغه کار او طبیعت د
حد خڅه تجاوز دی] .

وَلَا ظَلَمْنَا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْنِلُحُونَ
[د الكھف سورت 28 آيت]

[تاسی د حد خڅه تیریدونکو خبره مه منئ هغوي چې په ځمکه کې
فساد کوي او د اصلاح کارنه کوي] .

نيو ليك

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّنْ ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُورًا وَبَإِنْسَانٍ أَكْرَمْنَاكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَئْفَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَمِيرٌ

[دالحجرات سورة 13 آيت]

[اي خلکو ! موښې تاسې له یوه نارينه او یو پښۍ نه پیداکړي او بیا مو تاسې قومونه او قبیلې وګرځولی ترڅو چې تاسې یو تر بله سره وپیژنې ، په حقیقت کې د الله په نزد له تاسې نه تر ټولو زیات عزمند هغه خوک دی چې په تاسې کې تر ټولو زیات پرهیزګار وي . په باوری دول الله په هر خه پوهېدونکې او باخبره دی]

نو کله چې د فاسق او نافرمانه له سره اطاعت رووا نه وي او هغه د عزت او احترام وړهم نه دی نو هغه د ټول ملت د ریاست او مشری مستحق خنګه ګرځی د اسلام د فقهاو په دی خبره هم اجماع او اتفاق دی چې فاسق مشرقاکل روانه دی

{ د دین عالم وي :

په قرانکريم کې ئې د اولو الامر له پاره د استنباط او اجتهادي بصیرت لرل ضروري ګنډي دی :

وَإِذَا حَاعَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوُ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولَئِكَ الْأَمْرِ مِنْهُمْ يَعْلَمُهُ الَّذِينَ يَسْتَبِطُونَهُ مِنْهُمْ

[النساء سورة 83 آيت]

[دوي چې کله کوم د داډ يا ویری خبر اوږي هغه خپروي ، پداسي حال کې چې که دوي هغه پیغمبر او د خپلی ډلي مسئولو کسانو ته ورسوی نو پر هغه به داسي ډول خلک وپوهېږي چې د دوي په مینځ کې د دی خبری صلاحیت لري چې له هغى خخه سمه نتیجه واخیستلى شى]

د قیادت له پاره علم و جسم دواړه ضروري دی :

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَرَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِنْسِ وَاللَّهُ يُؤْنِتِ مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلَيْهِ [دالبقره سورة 247 آيت]

نيو ليك

..... [الله پر تاسی هماغه غوره کړي دی او هغه ته یې روحی او جسمی داوله ډوله پراخ اهلیت وربنسلی دی] .

عالم او غير عالم برابر نه وي :

قُلْ هَلْ سَتُّوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ [د الزمر سورت 9 آيت]
[ووايده آيا هغه خلک چې پوهېږي او هغه چې نه پوهېږي سره برابر دی] .

په دی خبره د فقهاو اتفاق دی چې لپترلړه علم کول ډير ضرور دی خو په سختو او بغرنجو مسائلو کې د عابدينو فقهاو مشوری ته رجوع کولی شي ، لکه خنګه چې د راشدینو خلفاو دوره وه، خو په هر وخت کې د نورو خخه په پونښنه کار نه روانېږي. د اسلامی ریاست مقصد د دین جاري کول دی. نو هغه خوک چې د ضرورت په اندازه هم د دین په هکله علم ونلري نو هغه به ئى جاري خنګه کړي؟ هیڅ ملت دasic شخص خپل مشر نه شي تاکلی چې د ریاست د اساسی قانون خخه بالکل ناخېره وي .

{5} آزاد وي :

يعنى د چا غلام ، د ټول وخت نوکر او بندی نه وي او د فرائضو د اداء کولو له پاره فارغه وي.

6} بالغ وي :

نا بالغه هلک خو دا بار د خپلی جسمانی او ذهنی کمزورتیا په اساس نه شي پورته کولی، د بلی خوا خخه ناپوهه او نابالغه کوچنيان په خپل مال کې د تصرف خخه هم منع کړل شوي دي
وَلَا ءوْتُمُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَاماً وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا
وَأَكْسُوْهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

[د النساء سورت 5 آيت]

نيو ليك

[او خپل هغه مالونه چي الله جل جلاله هغه ستاسي له پاره د ژوندد سمباليت وسيلي گرخولي ده ناپوهانو ته مه سپاري البته د هغوي د خوراك او اغosten له پاره يبي وركري او هغوي ته سمه لاربسونه وکري] .

{7} عاقل وي :

بنكاره ده چي په ذهنی توکه مریض شخص دملت دومره دروند بار نه شی پورته کولي.

{8} دبدن غوئي بېگ روغ وي :

په جسماني ډول بي کاره شخصيت دومره لوی خدمت نه شی سرته رسولی او نه حدود جاري کولای شي .

{9} زؤه ور او شجاع وي :

د کمزوري زړه خاوند بزدله شخص نه د هيوا دفاع کولای شي نه امن راوستلای شي او نه حدود جاري کولای شي .

{10} په معامله پوه او دراي خاوند وي :

د حالاتو خخه بي خبره شخص چي په معاملاتو باندي نه پوهېږي هیڅکله نظم او ضبط نشي راوستلای⁴³⁴.

د امام د شرائطو ذکر په نورو کتابونو کې هم شویدي چي په خینو کې په لنډه ډول او په خینوکې په منفصل ډول بیان شوي دي⁴³⁵.

دخلافت له پاره د قريشی توب شرط

د اهل سنت و الجماعت جمهورو علماء د خلافت له پاره قريشی توب شرط تاکلى دي. د دی شرط دليل هغه احاديث دی چي په هغه

⁴³⁴ - تفسير قرطبي لومړي توك 270 مخ

⁴³⁵ - الا حکام د ماوردی رحمه الله ليکنه 6 مخ - الا حکام د قاضي ابي يعلي رحمه الله ليکنه 30 مخ - اصول الدين د شيخ عبدالقادر بگدادي رحمه الله ليکنه 277 مخ - المسائه د ابن الهمام رحمه الله ليکنه 169 مخ ازاله الخفاء د شاه ولی الله رحمه الله ليکنه لومړي توك 3 مخ خلافت او ملوکيت اسلامي رياست مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمه الله ليکنه 379 مخ

نيو ليك

کې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلی دی چې ائمه او خلفاء به د قریشوله جملی خخه وي⁴³⁶.

خو که چیرى قريشى د دين د اقامى، عدل او انصاف خخه مخ واروى نوبىا د هغه په مقابل کې د غير قريشى خليفه تاکل روادى. په دى د تولو فقهاو اجماع شوي ده چې يوازى قريشى توب کافى نه دى. بلکه ايمان ، علم، ديانست، زره ورتىا او شجاعت ته د اوليت حق حاصل دى ، د حضرت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په حدیث کې قريشى خلفاو ته د اوليت وركولو حکم د شرط سره تپلى دى چې هغه به دين جارى كوي " ما اقاموا الدين " .⁴³⁷

په يوه بل روایت کې راغلى دى چې امراء به د قریشو خخه وي، تر هغه پورى چې هغوى په عدل پريکوري کول " ماحكموا فعدلوا " په يوه بل روایت کې ويل شوي دى چې کله قريش د صحيح لاري خخه و بنووپې او په حق ولار نه شى ، نو تاسى بىا خپلى تورى را پورته كې " رجاله ثقات الا ان فيه انقطاعا " .⁴³⁸

همدا د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او د حنفى فقهاو فتسوی ده چې قريشى توب شرط دى خو علامه انسور شاه کشمیری رحمه الله د التحریر المختار په لوړۍ ټوک 68 مخ په حواله لیکلی دى چې د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه خخه یو روایت دا هم را نقل شوي دى چې قريشى توب ضروري نه دى .⁴³⁹
خو دا روایت ډير کمزوری دى چې د پورتنى قول په مقابل کې د منلوور نه دى .

436 - بخاري الانبياء باب مناقب قريش وسلم كتاب الاماره باب الناس

437 - بخاري الانبياء باب مناقب قريش وسلم كتاب الاماره باب الناس

438 - فتح الباري 16 ټوک 233 مخ

439 - معارف السنن د جامع ترمذی شرح 2 ټوک 322 مخ

نيو ليك

ابن خلدون رحمه الله عليه د قريشى توب د شرط علت ، د قوت خاوند او موثر توب بيان كړي دی هغه ليکي چې اصل مقصد د نسب او قبيلی برتری نه ده. بلکه مقصد ترى ، قوت ، موثر توب او د قوم ډير اعتماد لاس ته راوله دی ، خوا بن خلدون رحمه الله عليه د ممتاز مورخ او تولن پوهنۍ په خنګ کې په فقه او حديثو کې هغه ئای نه لري چې د هغه په اساس د ده په توجيه باندي اطمینان حاصل شی ، په دی خاطر که چيرى صحيح النسب قريشى موجود وي او قوم پری اعتماد وکړي او په نورو شرائطو هم برابر وي نو هغه ته په غیر قريشى برتری ورکول په کار دی .

د ظالم او فاسق حکمران په هکله
د امام ابو حنيفه رحمه الله عليه مسالک
د فقهی په کتابونو کې یوه مسئله ذکر شوي ده چې د فاسق او
ظالم حکمران په واسطه د تاکل شوی قاضی پریکړي قانونا جاري
کېږي خو په دی شرط چې قاضی په خپله عادل وي او د هغه پریکړه د
شریعت په خلاف نه وي ، د دی خخه ئینې خلکوته اشتباہ پیداشوی وه
چې شاید امام ابو حنيفه رحمه الله عليه د خلیفه لپاره د عدالت شرط
ضروري نه ګنني ، نو د دی اشتباہ دلري کولو له پاره مشهور حنفي
فقیه امام جصاص رحمه الله عليه چې په 370 هجري قمری کال کې
مری شوی دی فرمایي چې : ولا فرق عند ابی حنيفه رحمه الله عليه
بین القاضی والخلیفه فی ان شرط کل واحد منهما العداله وان
الفاسق لا يكون خلیفه ولا يكون حاكما كما لا تقبل شهادته وخبره [د
امام ابو حنيفه رحمه الله په نظر د خلیفه او قاضی ترمنځ په دی هکله
کوم تو پیر نه شته دواړو له پاره عدالت او دیانت شرط دی فاسق نه
خلیفه جو پیدی شی او نه قاضی لکه خنګه ئی چې شهادت او روایت
نه قبلیږي⁴⁴⁰ .

نيو ليك

د امام ابو حنيفه رحمه الله له نظره د فاسق حکمران په خلاف بغاؤت کول او د قوت استعمالول روا دی، په دی شرط چې د هغه پرخای عادل او صالح حکمران منع ته را وستلای شی، او په نتيجه کې د کورنۍ شخرو او د بې نتيجه ويني تويدلو او نفسونو د ضایع کيدلو خطره او ویره موجوده شی .

جصاص رحمة الله عليه فرمایی چې : وكان من قوله وجوب الامر بالمعروف والنهي عن المنكر فرض بالقول فان لم يوتمر فالسيف.

ابو حنيفه رحمة الله عليه به ويل چې په زېه امر بالمعروف او نهی عن المنكر فرض دی خو که چيری حکمران د نیکې حکم نه منی او په نیغه لاره نه ئى، نوبیا امر بالمعروف د توری په واسطه واجبېرى⁴⁴¹ [

ابن الهمام رحمة الله عليه فرمایی دی چې که چيری خليفه په اوله کې عادل وه، خود تاکلو وروسته ئى د ظلم او فسق لاره ونيوله په دی حالت کې خو په خپله نه شى معزو ليدلاي خود هغه حکومت چې کول روا دی. په دی شرط چې دی حکومت د چې کولو په وجه د دی نه بله لویه فتنه را پیدا نه شى⁴⁴².

Comment [P1]:

علامه ماوردی رحمة الله عليه او قاضی ابو یعلی رحمة الله عليه لیکلی دی چې : د خليفه اهليت د هغه د عدل او دیانت د مجروح کيدو یا په جسمانی تو گه د بې کاره کيدو په اساس له منعه ئى ، او هغه بیا د خلافت ورنه گرخى⁴⁴³ .

امام ابو حنيفه رحمة الله عليه د زید بن علی رحمة الله عليه د بغاؤت او محمد بن عبدالله او ابراهیم بن عبدالله د بغاؤت په دوران

- احکام القرآن لومړی ټوک 70 مخ⁴⁴¹

- المسائر 5 ټوک 170 مخ - شامی 1 ټوک 514 مخ⁴⁴²

- الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للقاضی ابی یعلی 28 مخ⁴⁴³

نيو ليك

کې د هغوي سره مالی کومک کړي او خلکو ته ئى هغوي سره د
کومک کولو فتوى ورکړي وه⁴⁴⁴.

د خلیفه منصبی فرائض

د خلیفه اصل منصبی فرض د دین اقامت او د شریعت جاری کول
دی، د خلکو د حقوقو ساتنه او د هغوي بنیگنې له پاره تدبیرونه نیول
د هغه د مسئولیتونو خخه دی ، رسول الله صلی الله علیه وسلم امیر
ته راعی ويلى دی، نو په دی خاطر د رعیت د بنیادی انسانی اړتیاو
نتظام او د هغوي د مال، خان او ابرو ساتنه او د هغوي د بنیادی
انسانی حقوقو رعایت کول د هغه منصبی فریضه او مسئولیت دی .
ماوردي رحمه الله عليه او ابویعلى رحمه الله عليه د دی فرائض او
مسئولیتونو لنډیز په لاندی تو ګه بیان کړي دی.

د دین ساتنه ، [د دین تعليم عام کول او له دین خخه دفاع کول] - د
شرعی قوانینو جاری کول ، عدل او انصاف منځ ته راپړل ، د مال ،
خان او ابرو ساتنه او د امن وامان راوستل ، د فوچ او اسلحي انتظام
کول ، او د دارالاسلام خخه دفاع کول ، د جنگیدونکو کفارو په خلاف
قتال کول ، د رسمي خزانی ساتنه ، د اسلامی مال سیستم رواجول ، په
قومی خزانی باندی امانتدار پوهان پاکل ، د معاش منصفانه نظام
جوړول او د هغه په وخت ورکول ، د خلکو د حالت خخه په مستقيمه
تو ګه خان خبرول⁴⁴⁵.

د خلیفه حقوق

عادل حکمران ته په اسلامی کې لوړه درجه ورکول شوی ده او
رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغه خير غوبښنه د دین مهم جز
ګنلي ده.

- احکام القرآن لومړی ټوک 70 مخ

⁴⁴⁵ - الاحکام الموردي 17 مخ - الاحکام للقاضي ابي يعلي 27-28 مخونه

نيو ليك

ماوردي او ابوي على رحمة الله عليهما ويلى دی : کوم حاکم چې د خپل رعيت د هغه حقوقو پاملننه کوي د کومو يادونه چې مونږ تر مخه و کړه نو په رعيت د هغه دوه ډله حق واجبېږي .
لومړۍ دا چې د هغه تا بعداري به کوي دوهم دا چې د هغه سره به کومک کوي ترڅو پوري چې د هغه په حالت کې بدلون را نه شی⁴⁴⁶ .

بدر الدین ابن جماعه رحمة الله عليه چې په 733 هجري قمری کال کې مر شوی دی په خپل کتاب تحریر الاحکام فی تدبیر اهل الاسلام کې لیکلی دی چې خلیفه په امت باندی لس ډوله حقوق لري چې د هغو اداء کول په ملت واجب دي :

په پتیه او په بنکاره دواړو حلالتو کې د خلیفه د خبر غوبښنه ، د هغه سره کومک کول ، د زړه له کومی د هغه تابعداري کول ، د هغه احترام کول ، په بنه خبره یې پوهیدل اوريدل او د بدی خبری او غلطیو په لورئی متوجه کول ، هغه د ټولو سازشونو خخه خبرول ، هغه د حکامو او عمالو د کړونو خخه خبرول ، د ملت د بهبود په کارونو کې د هغه لاس نیوی کول ، خلک د هغه د مرستی له پاره تیارول ، په ژبه مال او عمل سره د هغه خخه دفاع کول⁴⁴⁷ .

د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله

خرګنده ده چې ديموکراسی [غربي بى دينه جمهوريت] د ملت په حاکميت قايل دی نو په دی خاطر په هغى نظام کې نسل و قوم او د هري علاقې خلکوته د بیلو بیلو حکومتونو د جوړولو حق ورکول شوی دی ، خو اسلامي ریاست کوم قومي ، نسلی يا وطنی حکومت نه دی ، بلکه خالص اصولی او فکری حکومت دی . د ټولی نړۍ مسلمانان

⁴⁴⁶ - الاحکام الموردی 17 منځ - الاحکام للقاضی ابی یعلی 28 منځ

⁴⁴⁷ - نظام الحكم في الشريعة - تاريخ د ظاهر قاسمي 358 منځ 1974 عيسوي کال د بيروت چاپ

نيو ليك

خداي خپل حاکم گنهی ، قران او سنت د خپل اساسی قانون په خير پیژنۍ ، محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خپل رسول او قائد پیژنۍ د یوی قبلی په لور لمونځ کوي ، او د حج په وخت کې ټول یوه مرکز [مثابه للناس] کې راتوليږي او د حج مناسک اداء کوي ، مسلمان د رنګ ، نسل ، رسم ، رواج ، او جغرافیائی پولود اختلاف سره سره یو قوم او ملت دی چې د اسلامی امت ، منځنۍ امت او د خیرامه [غوره امت] نوم ورکړل شوی دي ، نو د یو ملت غوبښته همدا ډه ، چې د هغه خلیفه او سیاسی مشر هم یووی ، په اسلام کې د ازآدی تصور هغه نه دی کوم چې د سیکولریزم او نیشنلیزم د توغ جګونکو سیاستمدارانو دی ، هغوي د خپل نسل او وطن د اوسيدونکو حکومت منل ازادي بولی ، د فکر او خیال په خير نه وي ، په اسلام کې د غلامی خخه مقصددا دی چې په انسان د بل انسان حاکمیت جوړشی ، او یو انسان د بل انسان د جوړکړی قانون غلام او وفادار وګرڅي ، د ازادي حقيقي مفهوم دا دی چې انسان د انسان د غلائی نه ازاد او د خپل خالق غلام جوړشی يعني توحید ازادي ده او شرک غلامی ډه . د نسل او وطن په لحاظ راشدین خلفاء رضی الله عنهم عرب وه خو کله چې په ایران ، شام خراسان ، افغانستان ، تركستان د هغوي حکومت جوړ شو . نو هغوي د عجمو خلک د عربو غلامان نه کړل او نه ئی پر هغوي د عربو جوړکړی قانون ئی پېږي جاري کړـ بلکه د هغى هیوادنو او سیدونکې ئی د پادشاهانو او سردارانو د غلامی خخه ازاد کړل او د خداي نازل کړل شوی قانون ئی پېږي جاري کړـ که چېږي دا غلامی وه خود عربو غلامی نه وه بلکه د کائنا تو د خالق غلامی وه . اسلامی فتوحات او اسلامی خلافت خلافت استعمار او استثمار نه ، بلکه د توحید او عقیدی په بنست ولار اسلامی نظام وه کله چې د مسلمانانو د متحد خلافت نظام له منځه تللی د هغوي سیاسی قوت هم په کموالي شروع کړي او نن چې د مسلمانانو شمير په نږي کې

نيو ليك

زر ميلونو ته رسپري هم خپل وقار په نورو ملتونو کې بايلى دى د پورته حقايقو خخه دا ثاتيپري چې د مسلمانانو له پاره په کاردي يو خليفه و لرى ، د مسلمانانو په تاريخ کې په يوه وخت کې د ډيرو 42 ازادو حکمرانانو د موجوديت مثالونه شته او نن ، هم د مسلمانانو 42 ازاد هيوا ده موجود دی ، خود مسلمانو پادشاهانو طرز عمل کوم شرعی دليل نه دی اصل دليل قران او سنت او د راشدينو خلفاو رضي الله عنهم سنت دی .

په دی سلسله کې خو احاديث د نموني په ډول وړاندی کوو:

وَحَدَّثَنِيْ وَهَبُّ بْنُ بَقْيَةَ الْوَاسِطِيِّ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بُوِيعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا

[د ابى سعيد خدرى رضى الله عنه نه روایت دی چې رسول الله عليه وسلم فرمایلی دی چې کله دوه کسه خليفه گان شي او د دواړو سره بیعت شوي وي تو هغه چې وروسته خليفه شوي وي هغه قتل کړي که چېږي هغه خپل بغاوت خخه لاس نه اخلي]⁴⁴⁸

وَحَدَّثَنِيْ عُشَمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَعْفُورَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَرْفَجَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَنْكَمْ وَأَمْرَكَمْ جَمِيعَ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشْقَى عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرَّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ

[هغه خوک ووزنى چې ستاسي یووالى د منځه یوسى او ستاسي په ډله کې بېلتون او افراقت راولی په داسى حال کې چې تاسى د یوه شخص تر قيادات لاندی متفق شوي نو داسى شخص و وزنى⁴⁴⁹].

⁴⁴⁸ - صحيح مسلم الاماره باب اذا بُويع الخليفتين

⁴⁴⁹ - صحيح مسلم الاماره باب من فرق بين المسلمين

نيو ليك

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَقْفِيرٍ حَدَّثَنَا شَعْبَةُ عَنْ فُرَاتٍ
الْفَزَّارِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَاعِدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ حَمْسَ سِينِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ
عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَائِنَتْ بْنُو إِسْرَائِيلَ تَسْوُسُهُمُ الْأَئْبِيَاءُ
كُلُّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيٌّ بَعْدِيٍّ وَسَتَكُونُ خَلْفَاءُ كَثُرٍ قَالُوا
فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوَا بِبَيْسِعَةِ الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ وَأَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ
عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ

[دابی هریره رضی الله عنہ نہ روایت دی چې رسول الله صلی الله علیہ وسلم فرمایلی دی چې زما خخه وروسته به ډیر خلفاء [په یوه وخت] کې راشی صحابه رضی الله عنہم ورخخه پوبنتنه وکړی چې په داسی وخت کې ستا خه حکم دی ، هغه ورته وویل د هغه چا په بیعت وفا وکړی کلک شی چې لوړۍ خلیفه جوړ کړای شوی دی]⁴⁵⁰.

د دی احادیشو خخه دا ثابتیږي چې کله د امت اهل حل و عقد د داسی سړی سره بیعت وکړی چې د خلیفه کیدو له پاره په ضروری شرطونو متصف وي نو دا بیا د ټولو مسلمانانو خلیفه ګرځی .

امام نووی رحمه الله عليه فرمایی : واتفاق العلماء على انه لايجوز ان يعقد لخليفتين في عصر واحد سواء اتسعت دارالاسلام ام لا [د اسلام علمماو په دی خبره اتفاق کړی دی، چې په یوه وخت دوه کسه خلیفه ګان جوړول روا نه دی که د دارالاسلام پولی پراخه وي اوکه نه وي]⁴⁵¹.

ماوردي او بويعلي رحمه الله عليهما دواړه ليکې چې: لايجوز ان يكون للامم امامان في وقت واحد وان شذ قوم فجزوهم [امت ته په یوه وخت کې د دوه حکمرانانو تاکل روا نه دی ئینې خلکو دا روا ګنډي ده خو دا قول شاذ [ډيرکم] دی يعني د اکثریت د رای خلاف دی

450 - صحيح بخاري الانبياء ذكر بنى اسرائيل
- نووی په حواله د صحيح مسلم

نيو ليك

قاضى ابوبكر الباقلانى چې 403 په هجرى قمرى کال کې مړ شوي دی او مام ابن حزم چې 456 په هجرى قمرى کال کې مړ شوي دی دوى دواړو هم په یوه وخت کې د مسلمانانو له پاره دوه حکمرانان تاکل ناروا ګنلى ~ ابن حزم رحمه الله عليه په الملل والنحل کې د دی د نه روا کيدو په هکله عقلی او نقلی دلایل په ډیره بنه توګه راغوند او بیان کړي دی د سقیفه بنو ساعدہ په انتخاباتی غونډه کې د دوه امیرانو د تاکلو بحث راغی ، خو هغه صحابو رضی الله عنهم په اجماع سره رد کړ او یواځی د یوه خلیفه ابوبکر رضی الله عنہ سره یې بیعت وکړ، د امام الحرمين او شیخ عبدالقادر بغدادی رحمه الله علیہما تحقیق دادی چې په یوه ځای کې د دوه امیرانو تاکل په اجماع سره ناروا ګنل شوي دی خو په دوه لري ځایونو کې چې د هغوي په منځ کې دریابونه او یا غرونه حائیل وی نو په دی صورت کې د دواړه علاقو خلک د خپلوا څانونو له پاره بیل بیل امیر تاکې شي⁴⁵².

شیخ عبدالقادر رحمه الله عليه چې کوم علت بیان کړیدی هغه نن موجودو دیت نه لري ~ د سائنس د پرمختګ په اساس نن د نړۍ د یوه کنج خخه تربیل ګنجه پوری په خو دقیقو یا سانیوکې اطلاعات او لارښوئی رسیبې او مرسته هم که په دقیقو کې نه وی په ساعتونو کې ورسیدلی شي .

امام نووی د جواز قول ته فاسد ویلی دي : وهو قول فاسد مخالف لمعاييره السلف والخلف ولظواهر الا حاديث والله اعلم [دا یو غلط او فاسد قول دی چې د پخوانیو او او سنیو توکلو علماء ویناو خخه مخالف دی او د احادیشو د ظاهري حالت خخه هم مخالف دی⁴⁵³ .

متحده اسلامی خلافت

- اصول الدين 274 مخ

- نووی د مسلم شرح په حاشیه د قسطلانی 8 ټوک 39 مخ

نيو ليك

په اوستني وخت کېچي د اسلامي متعدده ریاست يا اسلامي خلافت کومه عملی لار نقشه زما په فکرکې رائخی هغه داده چې :

1] د تولو اسلامي هيوا دونو نړيوال اسلامي کانفرانس په مکې مکرمي يا مدیني منوری کې جورکړ شی، د دی کانفرانس بلونکې باید د اسلامي حکومتونو د مشرانو خڅه کوم ممتاز او مقبول شخص وي . د دی مقصد له پاره دی د اوستني اسلامي کانفرانس اضطراري غونډه هم راغوبېتل کیداړي شي ، په کانفرانس کې هيئت به د دین عالمان ، سیاسي مشران او انتظامي پوهان شامل وي ، دا کوبېښ کول په کار دی چې په کانفرانس کې د تولی اسلامي نړۍ هيئتونه هم ګډون وکړي ، خو که چیري اکثریت په کې ګډون وکړي نو دا بیا هم په شرعی توګه د نړۍ د مسلمانانو د نماینده په حيث ګنل کېږي

2] دا کانفرانس دی د تولو اسلامي ملکونو له پاره یو مرکز جورکړي او د "الخلافه الاسلاميه المتعدد" په نوم دی ئى ياد کړي ، بنه خوداده چې د خلافت مرکز مدینه منوره وي خود انتظامي امورو او نورو مصالحو په نظر کې نیولو سره کوم خای چې مناسب وي نو هغه د خلافت مرکز جورپيدلی شي

3] یوه نړيواله اسلامي شوري دی جوړه کړاړي شي چې په کې د هر اسلامي هيوا د لس کسه نمایندګان غړیتوب په دی مرکز شوري کې باید د هر اسلامي هيوا د مشرياد هغه نماینده ضرور ګډون وکړي ، د شوري په ټولو غړو کې هغه صفات چې تر مخه ذکر شو باید موجود وي د مرکزی شوري د هر هيوا د شوري د اعضاو خڅه انتخابولی شي او همدا د منطقوي شوري غړي یې باید انتخاب کړي، مرکزی شوري باید د " مجلس الشوري للخلافه الاسلاميه المتعدد" په نوم ياد شي .

4] د مرکزی مجلس شوري باید د ازادی او پټو رايوا په اساس د خلافت داسی شخص غوره کړي چې د خلافت په شرایطو پوره وي ، د مرکزی حکومت د مشر نوم باید خلیفه المسلمين يا اميرالمؤمنين وي

نيو ليك

او د مرکز پوری د تپلو اسلامی هیوادنو مشرانو ته بايد په خپلو خپلو
مملکتونو کې اميران وویل شی لکه د پاکستان امير د ایران امير او
نور... خو هیخ مشر بايد د پادشاه - شاهنشاه په نوم یاد نه کړل شی
څکه چې دی نوم ته رسول الله صلی الله علیه وسلم پېر بد نوم ویلی دی .
5 ~ د مسلمانانو خلیفه د ضرورت مطابق خپل خان ته مجلس جوړه
وی چې هغه به د مرکزی مجلس شوری د دېریکرو پابند وي .

6 ~ مرکزی مجلس شوری به یو اساسی قانون جوړو چې تول
اسلامی هیوادونه به د هغه پابند وي د دی اساسی قانون تفصیلات به
د مرکزی شوری او یا د هغى له خوا د فقهاء، عابدينو او پوهه خلکو
څخه جوړه شوی کمیسون ترتیبوي ، خو ټینې اصولی مادی په هغه
کې ئای په ئای کول ضروری دی چې په لاندی ډول دي .
ا : حاکمیت او اقتدار اعلی یوه الله جل جلاله لره خاص دی
او د خلکو مقام د عبديت [بنديکي] دي .

ب : د قانون ماخذ قران او سنت دی د مرکز پوری تپلی هیخ هیواد
په خپل ئای کې داسی قانون نه شی جاري کولای چې د قران او سنتو
د صریحو نصوصو او د هغه د اجتماعي تعییر په خلاف وي یعنی هیخ
هیواد داسی قانون نه شی جوړولای چې د راشدينو خلفاء صحابه
کرامو رضی الله عنهم او د امت د اجماع په خلاف وي او د قران او
سنتو د نصوصو هغه تعییرونه وکړل شی ، چې د اسلامی امت د
اجماعي تعییر خلاف نه وي .

ج : په اجتهادي او اختلافی مسائلو کې دی هر هیواد د مجلس
شوری قانون جوړو خود دی قانون پابندی د مرکز پوری تولو تپلو
هیوادونو باندی ضروری نه ده . اجتهادي مسائلو کې یو مجتهد ته بل
مجتهد او د یوه قاضی ته د بل قاضی تقليد شرعاً ضروري نه دی څکه
د راشدينو خلفاو په وخت کې د قاضيانو دېریکرو او د مفتیانو د
فتوى ترمنځ ټینې وخت اختلافات پیدا کيدل، خو دی اختلافاتو د

نيو ليك

اسلامى امت دوحدت او د متحده خلافت په لارکي خندونه نه پيدا کول .

د : په هغه مسائلو کې چې د قران او سنتو نصوص موجود نه وي او بنستئي په عرف اينسodel شوي وي، د هغى په هکله هر هياد مجلس شورى د خپل ملت د عرف ، رواج او رسم سره سم قانون جوروی خکه چې د يوه هياد عرف د بل هياد د عرف سره کله کله ھير توپير لري. ه : خنگه چې اداري تشکيلات او حکومتی هيكل د مباحثاو او مرسله مصالحو له جملی خخه دي ، نو هر هياد بайд په دی هکله پوره داخلی آزادی ولرى چې د خپلی محلی سورى د پريکري مطابق د هياد د ضرورت په رينا کې مناسب او صحیح اداري چوکات اختيار کړي .

و : د متحده خلافت رسمي ژبه باید عربي وي او که د مرکز پوري تړلی ملکونه هم خپله رسمي ژبه عربي کړي نو دا به ھيره غوره او بهتره وي په دی کې کوم شرعی بندیز نه شته ، هر هياد خپله خپله ژبه رسمي ژبه ګرځوائي شی خو هغه ژبه به چې د غير مسلمانانو خاصه ژبه وي په خپل هياد کې نه شي رسمي کولاي .

ر : د غير اسلامى هيادونو سره په تجارتی او اقتصادي اړیکو تینګولو کې هر هياد ته ازادی ده خو هیڅ اسلامی هياد د غير اسلامی هيادونو سره سیاسي او عسکري تړونونه د مرکزی سورى د پريکرو پرتنه نه شي کولاي .

ح : متحده خلافت او په هغى پوري تړلی هيادونو د هیڅ غير اسلامی هياد سره بطاني [رازداري] او ولیجی په توګه یو ئای کیدای نه شي يعني هیڅ غير اسلامی هياد په خپلو رازونو او کارونو کې نه شي شريکولاي. په بين المللی موضوعاتو او شخړوکې به د حق پیروی کېږي. او د باطلو مخالفت به کېږي ، د يوه بلاک دهري خبری مخالفت او د بل بلاک دهري خبری تائید به د متحده خلافت او

نيو ليك

هغى پورى دتپلو هييادونو پاليسى نه وي بلکه دوى به د "امت وسط" په توگه خپله ازاده خارجى پاليسى ولرى .

ط : په متحد خلافت کې هر هيياد خپل خانگرى عسکرى نظام او خانگرى دفاعى نظام جورولاي شى، خود دى په خنگ کې به يو مرکزى عسکرى مجلس جورپى چې د هر هيياد يويو عسکرى جنرال به په کې گىددن کوي چې د ضرورت په وخت کې به د گەد دفاع پلان جوروى او د عسکرى اپتياو له پاره به وړاندیزونه ترتیبوي .

ق : د ساینس او تيکنالوژى د پوهانو يوه گډه غونډه دى جوره شى ترڅو د اسلامى هييادونو د تيکنالوژى ، زراعت او صنعت د پرمختګ له پاره پروګرامونه او پلانونه جورکړى او په دفاعى لحاظئى په خپلوا پښو ودروى .

ى : يوه مرکزى محکمه به موجوده وي چې د خلافت هغه پورى ترپلو هييادونو ترمنځ د شخپو د را پيدا کيدو په صورت کې د خلافت د مرکزى اساسى قانون په رينا کې د هغوى تر منځ فيصلى کوي د دى محکمې پريکړى به په مرکز پورى ترپلو هيياد ونو د محکمو د پاسه وي او په دى محکمې کې به د هر هيياد خخه يو يو ممتاز عالم شامل وي .
ل : متحد خلافت باید يوه خپروندویه اداره ولرى چې د اسلامى خلافت د ترجمان حیثیت به لرى .

م : په متحد خلافت کې د گډون کونکو هييادونو ترمنځ باید دويزي بنديز له منځه ولاړشى ترڅو خلک يو د بل هيياد ته په اسانى سره سفروکړى ، خو پا سپورت دی اوسم موجودوی ئکه د دى په وا سطه په معرفت کې اسانتياوی را پيدا کيږي .

نيو ليك

.....

پينحگم اصل

وزارت

ابن منظور افريقي رحمه الله عليه د وزير د کليمي په هکله دری قوله
رانقل کړي دي :

د علامه جوهري رحمه الله عليه وينا دا ده چې دا د وزر خخه
اخستي شوي کليمه ده او معنا نئي پناهگاه او يا هغه غردی چې هلتنه د

نيو ليك

ویری په وخت کې پناه اخستل کېږي و زیر هم د حکومت د يو مشرله پاره د پناه گاه حیثیت لري، چې د ده په لور د هيوا د په امورو کې رجوع کوي - دوهم دا چې د وزیر کليمه د وزر خخه اخستل شوی ده او د بار په معنا رائي خکه وزیر هم د هيوا د مشر بار په اوږد واخلي - خو صحیح خبره هغه ده چې ابن سید او نورو محقیقتوکړي ده، چې دا کليمه د ازره خخه اخستل شوی ده او معنا ئی تقویت او اعانت دی، ئکه چې وزیر هم د هيوا د مشر مدد او معاون وي، کله کله په عربی ژبه کې همزه په واو بدليپري د وزير تعريف داسي کېږي : حباء الملک الذی یحمل ثقله و یعینه برایه [وزیر د حکمران خاص ملګری وي چې د هغه بار په اوږد واخلي او د خپل نظر په اساس د هغه سره کومک کوي⁴⁵⁴ .

وزیر د قرآن او سنتو له نظره

حیني خلک وائی چې عربو د وزیر کليمه د ایران د ساساني پادشاهانو خخه اخستي ده. خودا خبره غلط ده خکه د اسلام نه ترمخه په عربی ژبه کې دا کليمه مروجه وه د خالد بن زهير د یو شعر دوهم بند دا دی : و انت نفسه وزيرها ~ په قرانکريم کې د وزیر کليمه په دوه خایو کې راغلی ده :

وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي هَارُونَ أَخْيَ اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَأَشْرِكْ فِي أَمْرِي

[د طه سورت 29 آيت]

[موسى عليه السلام ويلى اي زما خدايه : زما د کورني خخه ما ته یو وزیر راکړۍ زما د ورور هارون عليه السلام په واسطه زما ملا تینګه کړه او هغه زما په کارونو کې له ما سره شريک کړه]. د دی آيت خخه معلومېږي ، چې وزیر باید د حکمران د هم فکره او هم مسلکه خلکو خخه وي ، دوهمه خبره د دی آيت خخه دا معلومه شوه چې وزیر د حاکم د ریاست د نظم و نسق د چلولو مسئول او د هغه

نيو ليك

په کارکي شريک وي ، يوازى نوکرنه وي الله تعالى جل جلاله د
حضرت موسى عليه السلام دعا قبوله کره او ورته ئى و ويل :
وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا [القرآن سورت 53 آيت]
[او مونې گرځولی وه د هغه سره د هغه ورور هارون عليه السلام وزیر]

د محمد صلی الله عليه وسلم وزیران
د عبدالله بن مسعود رضی الله تعالی عنہ خخه روایت دی چې
رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمایلی : ثم نظر فى قلوب العباد بعد
فاختار له اصحاباً يجعلهم انصار دینه وزراء نبیه [بیا نو الله جل
جلاله د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم خخه وروسته د خپلو
بندگانو زیونو ته وکتل نود هغه له پاره ئى داسی ملګری منتخب کړه
چې د دین کومک کوونکې وه او د هغى د نبی صلی الله عليه وسلم
وزیران وه]⁴⁵⁵

د مسنند احمد رحمة الله عليه ، بزار او معجم کبیر د طبرانی په یو
روایت را غلی دی چې : ان اصحاب النبی وزراء ه " یعنی د حضرت
رسول الله صلی الله عليه وسلم صحابه رضی الله عنهم د هغه وزیران
وه د ابوسعید خدری رضی الله عنہ خخه روایت شوی دی چې : فاماً
وزیر ای من اهل الارض فابوبکر و عمر [د حمکې د اوسيدونکو خخه
زما وزیران ابوبکر او عمر دی]⁴⁵⁶
ابن ابی الحدید نهج البلاغه په شرح کې ليکلی دی چې " ان علياً
وزیر النبی صلی الله عليه وسلم [حضرت علی رضی الله عنہ هم د
رسول الله صلی الله عليه وسلم وزیر دی]

455 - شرح السننه د بغوي لوړۍ توك 214 مخ مسنند احمد - مجمع الزواید
لوړۍ توك 177 مخ

456 - مشکوه المصایح 56 مخ مناق عمر فاروق رضی الله عنہ

نيو ليك

د طبرى په تاريخ کې د بنوتيميم د هيئت په سلسله کې د زيد بن ثابت رضي الله عنه دا وينا رانقل شوي ده : نحن انصار الله وزراء رسوله : مونب د الله جل جلاله د دين کومک کونکي او د هغه د رسول وزيران يو [.

د طبرى په تاريخ کې د چې : و كان عثمان يدعى فى اماره عمر رديفا [د حضرت عمر رضي الله عنه په خلافت کې حضرت عثمان رضي الله عنه درديف يعني د وزير په نامه يا دیده] .

ابن ابي الحميد د نهج البلاغه په شرحه کې ليكلی د چې حضرت عثمان بن عفان د عبدالله بن سعيد بن ابي سرح ، معاویه ، سعيد بن عاصم و بن عاص ، عبدالله بن عامر رضي الله عنهم ته په یوه خط کې ولیکل چې: لکل امير وزراء و نصحاء و انکم و زراء و نصحائی واهل ثقته [هر امير وزیران او خیرخواهان مشوره ورکونکي لري او تاسو زما وزیران ، خير غوبستونکي مشاورین او باوري ملګري ياست]

د سقیفه بنو ساعد په غونډه کې ابوبکر رضي الله عنه انصارو ته په وينا کې وویل : نحن الامراء و انتم الوزراء [مونب قريش اميران يو او تاسي انصار زمونب وزيران ياست] .

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَامِرٍ الْمُرْرَى حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَيْمَهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِالْأَمِيرِ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيرًا صِدِيقًا إِنْ تَسِيَ ذَكْرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِ غَيْرَ ذَلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرًا سُوءً إِنْ تَسِيَ لَمْ يُذَكِّرْهُ وَإِنْ ذَكَرَ لَمْ يُعِنْهُ

[كله چې الله تعالى د کوم امير په هکله د خير اراده وکړي نو هغه ته پاک او مخلص وزير ورکوي ، که چېږي امير د څلوا فرائضو د اداء کولو خخه غفلت کوي نو دا وزيري ئي ورته ور په ياد وي او كله چې

نيو ليك

هغه خپل فرض نوبیا ده گه سره کومک کوي خو که چيرى الله جل جلاله د هغه امير په هکله بده اراده وکړي نو هغه ته بد وزير ورکوي چې نه هغه ته د خپل فرض د اداء کولو یاد اوږي کوي او د فرضو په اداء کولو کې د هغه سره مرسته او تعاعون کوي]⁴⁵⁷.

د دی روایاتو خخه دا په ډاګه کېږي چې په نبوي دوری او د راشدینو خلفاو په دوري کې دوزیرانو غونډه په ساده توګه موجوده وه چې د بنو اميې په زمانه کې ئى پرمختګ وکړ او د عباسيانو په زمانه کې ورته اصول او قوانين جوړ شو، د وزير کليمه په رسمي اصطلاحاتو کې نن سبا ټيره استعمالېږي او په اوښۍ وخت کې دوزارتونو پوری تړلی خبری د هیواد د اساسی قانون یوه برخه ۵۵.

د حکومت په جوؤشګت کېګ د وزیرانو اهمیت مملکت د نظم په چورپولو کې وزیران لکه د انسانی جسم د اعضاو په خیر اهمیت لري لکه خنګه چې انسانی جسم د غړو پرته کار نه شي کولای ~ په همدي ډول د حکومت مشر هم د وزیرانو او انصارو د کومک پرته د حکومت نظم و نسق پر منځ نه شي بوتلاي .

عبدالله بن المفعع چې په 143هجري قمری يا 142هجري قمری کې په قتل ورسید که خه هم په د يني فکر کې تريوی اندازی پوری مشکوک وه خو د سياست او وزارت په موضوعاتو ئى د پوهی او حکمت نه ډکې جملی ليکلی دي - نوموری د وزارت د اهمیت په هکله ليکې چې : لا يستطيع السلطان الا بالوزراء و الاعوان ولا نفع الوزراء الا بالموده و النصيحه [د وزراء او اعوانو پرته د حکومت نظم و نسق پر منځ نه شي تلاي او وزیران د مننۍ او خير غوبښتنی پرته حکمران ته هیڅ ګنه نه شي رسولاي]⁴⁵⁸.

- سنن ابو داود الاماره باب فى اتخاذ الوزير - سنن نسائي البيعه باب وزيرا الامام - جامع الاصول الخلافه 4 ټوک 73 منځ - مشکوکه الاماره و القضاe الباب الاول 23 منځ 458 - رسائل البغاء الادب الصغير 23 منځ د نظام الحكم په حواله 224 منځ

نيو ليك

په بل خای کې ليکي چې د حکمران سره يو خای ناسته د غوندي
بناسیت او د رعیت زبه وي .

ابن الریبع چې په 272 هجري قمری کال د سلوک المالک فی تدبیر
المالک تر عنوان لاندی يو كتاب ليکلی دی په دی كتاب کې هغه د
وزارت د موضوع په هکله ليکلی چې : که چيری خوک د وزارت خخه
بې پرواه وي نو محمد صلی الله علیه وسلم او موسى علیه السلام به
تری بې نیازه او بې پرواه وي - وزیر د خلیفه په کارکې شریک وي د
حکومت د نظم تدبیرونه جوړوي او هغه په خپل وینا او عمل کې لوی
مدبر وي]⁴⁵⁹

علامه ماوردي او قاضي ابويعلى رحمه الله علیهم دواړو په يو ډول
الفاظو کې ليکلی دی چې کله چې د نبوی فريضي په اداء کولو کې وزیر
نيول روا دي ، نو په امامت او خلافت کې خو بالکل روا دي ، خلفيه د امت چاري
په ځانګړي توګه د نائب پرته سرتنه نه شي رسولوي ، د ځان ته د کار کولو په
نسبت د کار شریک یو کس د وزیر په توګه جوړول ډير ګټه ور دی چې د دی په
کومک سره به احکامو نفاذ په بنه توګه صورت نيسی د خلیفه بنو به
سپک وي ، وزارت د غلطیو خخه د لري والي له پاره ډيره بنه ذريعه ده
[⁴⁶⁰

مشهور مورخ محمد بن على ابن طباطبی رحمه الله علیه چې په 709
هجري قمری کې وفات شوی او د ابن الطقطقی په نوم ئی شهرت مندلی وه
وزیر ته د اړتیا په هکله فرمایي : وزیر د حکمران او رعیت ترمنځ واسطه وي
نو دی ته اړتیا ده چې د هغه یو اړخ داسی وي چې د حکمرانانو سره مناسب

459 - سلوک المالک 123 مخ په حواله د نظام الحكم 423 مخ

460 - الا حکام السلطانيه د ماوردي 22 مخ - الاحکام السلطانيه د القاضي ابويعلى 29

نيو ليك

ولري او بله ايرخ د رعيت سره، ترڅو هغه په مقبولیت، امانت او محبت کې د دواړو اړخو سره په بنې طریقه کار وکړي⁴⁶¹.

علامه ابن خلدون رحمه الله عليه چې په 808 هجري قمری کال کې مرسوی دی ليکلی چې : الوزرہ هی ام الخطط السلطانیه و الرتب الملوکیه [وزارت د حکومت په ټولو څانګو او منصبونو کښی مرکزی مقام لري]⁴⁶².

د تفویض وزارت او د تنفیذ وزارت ماوردي او ابویعلى رحمه الله علیهمما وزارت په دوه برخو ويشلي دی او دواړه ئی روا ګنلی : وزارت تفویض او وزارت تنفیذ فاما وزاره التفویض فهو ان یستو زر الامام من یفوض اليه تدبیر الامر برائه او امضاه على اجتهاده [د تفویض د وزارت [صدر اعظمي] خخه مقصد دا دی چې امام دی هغه سپړی خپل وزیر وتاکې ، چې هغه ته د ټولو چارو او د نظم او نسق پوره واک ورکړل شوی وي. نوموري د خپل راي او اجتهاد په اساس خه مناسب تدابير نیولای شی او هغه تدابير نافذ کولای هم شی].

د تفویض د وزیر په واک کې، د احکامو جاري کول ، د بستکته ماموريتو تاکل ، محکمی جورول ، عسکری تنظیم راوستل او د هغوي مسخ کول ، او د هغوي مشری په غاړه اخستل، یوډ هغوي د ډلی خخه د قوماندان په صفت تاکل ، د انتظامي امورو په هکله پريکړي کول شامل دی خو په دی ټولو کارونوکې خلیفه د وروستی پريکړي واک لري ، هغه د تفویض وزیر عزل کولای شی او جاري کړل شوی احکام ئی منسوخ کو لای شی د تفویض وزیر د خپل پريکړو او د ماموريتو تاکلو خخه خلیفه با خبره ساتی، او په هر کار کې په د هغى خخه منظوری اخلى ~ ترڅو چې

461 - الفخرى فى الاداب السلطانية و الدول الاسلامية اردو ترجمه د مولانا محمد جعفر شاه 182 مخ 1962 عيسوی کال چاپ لاہور پاکستان چاپ
462 - مقدمه ابن خلدون فصل فى مراتب الملك و السلطان و القابها 186 مخ

نيو ليك

دی په عملی تو گه مطلق العنان و نه ګرځئ، خلیفه به د خپل وزیر د تدبیرونو او پریکړو پوره نکرانی کوي او د هغه صحیحی او قانونی پریکړی به د اجراء وړ بولی غیر قانونی پریکړی به یې منسخ کوي⁴⁶³. جلال الدین سیوطی رحمه الله عليه چې په 911 هجري قمری کال وفات شوی دی د تفویض د وزیر د اختیاراتو په هکله د اسی تشریحات ورکړي دی : "په حقیقت کې وزیر د خلیفه هغه نائب وی چې د هیواد بولی چاری ورته سپارل شوی وی ، د قاضیانو او والیانو مقررول د عسکرو منظمول، تنخواه ګانو او وظیفو ورکول، تنخواه ګانو کې کموالی او ډیر والی، رتبه لوړول يا رتبه ټیټول ، پریکړی کول يا د پریکړی منسخول، د چا سره اريکې ټینګول يا غوڅول او په خزانه کې واک کول او دهغی خرڅول د وزیر له مسئولیتتو او اختیاراتو خخه دی "⁴⁶⁴.

نن ورڅ وزیر تفویض ته صدر اعظم وائی او د تفویض د وزارت ذکرشوی جوړ بنت ته پارلمان جوړښت وائی په پارلمان نظام کې صدر اعظم د ریاست د مشر لخوا تاکل کېږي خو هغه باید د پارلمان او شوری مجلس له خوا نه د اعتماد رای واخلي چې د اکثریت د اعتماد د لاس ته راړپلو پرته هغه د خلیفه یا د حکومت د مشر لخوا عزل کیدای شي ، صدر اعظم په عملی تو گه د انتظامی امورو مشری په غاره لري چې د خپل څان له پاره د ضرورت په اندازه کابینه جوړو لای شي ترڅو د هغوي په کومک د ملت چاری پر مخ بوزی - دی ډول نظام ته ماوردی ، ابوبعلی او ابن خلدون رحمه الله عليهم د تفویض د وزارت نوم ورکړي دی.

صدر اعظم تګاکل:

⁴⁶³- الا حکام السلطانيه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانيه د القاضی ابویعلی 29 مخ
⁴⁶⁴- حسن المحاضره د سیوطی رحمه الله عليه 2 ټوک 121~123 مخونه

نيو ليك

د عباسی دوری په ملوکیت کې به صدر اعظم د پادشاه لخوا پاکل
کیده د ابوالعباس سفاح او منصور په حکومتونو کې صدر اعظم خپل
واکې او د ډیر قوت خاوند نه وه .

ابن طباطبائی ليکلی دی چې خپله د منصور بدبه دومره ډیره وه چې
د هغه په مقابل کې د وزیرانو د بدبه ډیره کمہ پاتی شوی وه ځکه په خپله
وزیران به د هغه خخه هر خخت په لپزان او ویره کې وه⁴⁶⁵ .

د وزارت ظالمانه تګ لاره د هارون الرشید په حکومت کې شروع
شه - ابو عبدالله محمد بن عيیدوس الجھشیاري رحمه الله عليه چې په
311 هجري قمری کال وفات شوی دی په خپل کتاب الوزراء و الكتاب
کې ليکې چې : کله چې هارون الرشید د حکومت مسؤولیت په غاره
واخست نو يحيى بن خالد بن برمک ئى درباره راوغونبست [چې پلار به
ئى ورته وايه] ورته ئى وویل اى پلارجانه : تا د خپل نیک تدبیر په
اساس زه دی منصب ته راوسولم ~ له دی امله ما د خپل رعیت ټولی
چاری تا ته در وسپارلى ~ قلد تک امرالرعیه ... [زه به ستا په هیڅ
معامله غور او فکر هم و نه کړم] او په دی ډول ټول دفترونه د ابن خالد
په لاس کې وروآچول شوه .

ابن خلدون ليکلی چې : د عباسیانو د ظالم حکومت مرکز کې به کله
صدر اعظم بدل شواو کله به پادشاه، د ځواک له پاره هلی څلی کیدی او د
واک او اختیاراتو مرکز به بدليده را بدليده⁴⁶⁶ .

په اسلامی حکومت کې خلیفه د ورخنی عامو کارونو د پريکړو خخه
پرته به په ټولو مهمو چارو کې د شوری د پريکړي پابند وي . خرنګه چې د
وزیرانو او نورو مهمو منصونو له پاره د اهل کسانو پاکل د مهمو امورو
خخه دی. نو په دی خاطر د "امرهم شوری بینهم" د شرعی قاعدي لاندی
خلیفه مکلف دی چې د صدر اعظم او د وزیرانو د تقرر او کابینې د

465- الفخری اردو ترجمه 208 مخ

466- مقدمه د ابن خلدون 188 مخ

نيو ليك

انحالل منظوري د شورى دغوندي خخه د اخستلو پابند دي او وزارت د پريښول له پاره هم د شورى د غوندي پريکره اساسی شرط باید وي. خرنګه چې صدر اعظم په عملی تو گه حکمران دي . نو باید د اسلامي تولنى له خوا منتخب او د هغې اعتمادئي تر لاسه کري وي غير معتمد وکړي ته د حکومت ورکول شرعاً روانه دي. لکه خنګه چې د "الشورى" په خيرنه کې د هغه د دلا ئلو یادونه شوي دي .

د صدر اعظم صفات:

ويعتير في تقليد هذه الوزارة شروط الامامه [د صدر اعظمي (وزارت تفويض) د منصب له پاره د اهميت همغه شرائط دي چې د امامت او خلافا له پارهدي⁴⁶⁷ .

يعنى ايمان ، علم، تقوى په معامله پو هيبل ، جسمى قوت ، د دي شرائطه موجوديت په صدر اعظم کې ، همداسي ضروري دي لکه خنګه چې د خليفه له پاره ضروري وه ځکه چې صدر اعظم په عملی ډول د مملکت چاري په غاره لري .

علامه ماوردی رحمة الله عليه د صدر اعظم دا صفتونو په هکله د اسی تشریحات ورکوي : وزير تفويض [صدارعزم] په اخلاقی توګه پاک او سپیڅلۍ وي د تدبیر له پلوه ئې کار پوخ وي. تجربی او روزنى هغه مهذب کړي وي ، د حکومت د اسرارو اميین وي ، د مسائلو د حل له پاره ملا تپلي دلار وي ، د پراخی حوصلی او علم وذهانت خاوندوی ، د یو حکمران په خير رعب ولري ، او د پوهانو په خير سنجدده وي د علم او په خير تواضع د فقهاو په خير پوهه ولري ، نیکې پیژندونکې او صابر وي ، سمدستي ګتنې ته په را تلونکې تاوان ترجیح نه ورکوي ، او د خپل خواړه بيان او وينا په اساس د خلکو زړونه لاس ته راوري شي⁴⁶⁸ .

⁴⁶⁷ - الا حکام السلطانيه د ماوردی 22 منځ - الا حکام السلطانيه د القاضی ابویعلی 30

⁴⁶⁸ - الا حکام السلطانيه د ماوردی 22 منځ

نيو ليك

ابن طباطبائي رحمة الله عليه ليکي چې : ديانت لرل، رينبواني، پوخ کاره، پوهه، ويبن فکره او سياسي پوهه د صدراعظمي لازمي عناصر دی د صدر اعظم له پاره، نرمي، وقار، متنانت، حریت، حلم، پراخه حوصله، ميرني، زيرورتوب ... دا تول صفتونه ضروري دي⁴⁶⁹.

علامه ماوردی رحمة الله عليه د آداب الوزیر په نوم یو کتاب ليکلى دی د دی کتاب په شروع کې هغه یوه اوږده سريزه ليکلى ده، د هغى سريزى لنډيز په دی تو ګه دی: اى وزيره! ته حاکم هم ئى او محکوم هم ئى "سائنس و مسوس" د رعيت سياست ستا په لاس کې دی خو په خپله ستا سياست دهيواد د مشري په لاس کې دی، د دی له پاره دی ته اړيتا ده چې ستاسي د فکر یوه خوا د هغه رعيت د بهبود په لور وي چې ته پري حکمرانی کوي او بله خوا د هغه حکمران په لور وي چې د هغه پېروې په تا فرض دی، د هيواو نظم او نسق ستا په لاس کې دی او د هر قسم خرابي مسئولييت ستا په غاره دی ددي له امله ته د وينا د ژبي په ځای د عمل د ژبي خه کار واخله.

اي وزيره! ته ته د دی هيواو نظم او نسق درسپارل شوی چې بیناد بی داسلام سپېڅلي دین دی، د دغه سپېڅلي دین قائد و ګرځوه او حق خپل لار پنود و ګرځوه نو هر قوي شخص به ستا تر منځ کمزوري شي، او هر سخت کار به درته اسانه شي، د اسلام د دین انصار او کومکونکي موجود دی ... د دی انصارو زړونه لاس ته راول ستا له پاره یو تونځه ده، د ټئيني پوهانو خخه پوښتل شوی. چې د دفاع له پاره کوم ډول لښکر په کار دی، هغوي خواب ورکړ چې دین، بل پونښنه ئى ورڅه ورکړ چې د تولو خخه ډير قوي فوج کوم یو دی پوهانو خواب ورکړ عدل او انصاف.

حکمرانی په حقیقت کې دین ته ورکول شوی نو دا دین خپل کومکونکي و ګرځوه، نو د خلکو زړونه به ستا په مقابل کې نرمي اختيار کړي، د مملکت استحکام د دین جاري کولو پوري ترلى دي. د

⁴⁶⁹- الفخرى 182 مخ

نيو ليك

عدل مثال د يوي شني ميوه لرونکي ونى په خير دی خو ظلم هغه و نه ده
چې د هغى بىخ او جرپى پرى كېل شوي دى]⁴⁷⁰.
د تنفيذ وزارت :

د تنفيذ وزیر د خلیفه او رعیت په منځ کې یواخى د يوي واسطى
حیثیت لري ، هغه د حاکم فرمانونه تعاملو لاندی مامورینو ته د هغه احکام
رسوی د عسکرو له پاره د سامانونو د برابرى کوبېښ کوي ، او حل
غوبېستنونکي مسئلى د حکمران خخه د احکامو د اخستلو وروسته نافذ
وي .

که خه هم په شخصى ډول د تنفيذ وزیر ته د حکومت د نظم ونسق
تول واک نه وي رکول شوي بلکه د هغه کار د حاصل شو و احکامو
اجراء کول او په هغى عمل کول دي .

نن سبا داسي وزیر ته منشي [سکرتر] وائي ، د تنفيذ د وزارت
نظم ته صدارتى نظام هم کېږي ، چې په هغى کې تول انتظامي واک د
ریاست د صدر [رئيس جمهور] په لاس کې وي او د هغه د وزیرانو
غونډی ته صدارتى کابینه ويل کېږي .

ماوردي او اوبويعلى رحمه الله عليهما د تفویض وزیر او تنفيذ وزیر د
اختیاراتو او صلاحیتونو توپیر داسي بیان کوي : د تفویض وزیر ته پوره
اختیارات لري او تنفيذ وزیرپوره اختیارات نه لري ، د تفویض وزیر د والايانو
تاکل او عزل کولاي شى او تنفيذ وزیر په شى کولاي، د تفویض وزیر پوخ
ته هر ډول هدایت کولاي شى او د تنفيذ وزیر پوخ ته هر ډول هدایت نه شى
کولاي ، د تفویض وزیر د مالى چارو کې هر ډول اختیار لري او د تنفيذ وزیر په
مالى چارو کې هیڅ ډول اختیار نه لري ، د تفویض وزیران دوه په یو وخت
نه شى تاکل کیدا او تنفيذ وزیر دوه بلکه بى شمیره تاکل کیداى⁴⁷¹.

ادب الوزير 3 مخ په حواله د نظام الحكم 432 مخ
- الا حکام السلطانيه د ماوردي 27 مخ - الا حکام السلطانيه د قاضى ابويعلى 32 مخ

نيو ليك

علت دا دی چې د تفویض وزیر په عملی توګه حکمران وی او په يوه مملکت کې په يوه وخت کې دوه حکمرانان نه خایپي .
د تنفيذ د وزيرصفتونه

خونګه چې د تنفيذ وزیر خپل واکې حکمران نه وی ، نو په دی خاطر د هغه د اهمیت شرائط د صدراعظم د شرائطو خخه لې خه نرم دی . خود څینۍ صفتونو موجودیت په ده کې هم د ضروري شرطونو له دلی خخه دی او هغه دا چې [امانت لرونکې او ربنتیا ويونکې به وی] تر خواعتماد پري وشي ، لالچې او حریص به نه وی تر خود رشوت اخستو په مقابل کې احکام ردو بدلتنه کړي ، بنې یاد داشت او قوى ذهن ولري ، ذهن او د خلکو پیژندونکې وی ، د دی نه پرته بشئه نه د تفویض وزیره کیدی شي او نه د تنفيذ وزیره دا په دی خاطر چې د ریاست د نظم و نسق چلول د سرو کار دی .

ولاتيې وزارتونه

که خلیفه ولايتی اميران مقرر کړي وی نو د هر ولايت والي يا امير د تفویض وزیر (لومړۍ وزیر) او د تنفيذ وزیران مقررولی شي او د د دی دواړو وزیرانو احکام همغه احکام دی چې خلیفه د مرکزی وزیرانو له پاره تاکلی وی د مرکزی [وفاقی] حکومت طریقه همداسی ده .

شپږم اصل

د قضاء نظام

د اسلامی ریاست شپږم اصل قضاء بالعدل او القیام بالقسط يعني عدل د انصاف قیام او قانونی برابر والی دی ، په قرانکریم کې د دی اصل یادونه د عدل د کلیمی سره په 17 خایونکې او د قسط (انصاف)

نيو ليك

ذكرد قرآن کريم په 23 ایتونو کې راغلی ، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیثونو ، د صحابه رضی الله عنهم اوتابعینو رحمه الله علیهم په ویناووکې د عدل او عادل صفت او د ظلم او ظالم بدی په سلګونو واری یاده شوی ده ~ خرنگه چه د خلافت په بحث کې د دی مضامون احادیث رانقل شوی نو په دی اساس دلته د قرانکريم د ایتونو نقشه وړاندی کوو :

هغه ایتونه چې د عدل کولو حکم په کې راغلی :
د البقره سورت 282 آيت - د النساء سورت 3 آيت - د النساء سورت 58 آيت - د النساء سورت 135 آيت - د المائده سورت 8 آيت - د المائدہ سورت 95 آيت - د المائدہ سورت 106 آيت - د الانعام سورت 152 آيت - د الاعراف سورت 159 آيت - د الاعراف سورت 181 آيت - د النحل سورت 76 آيت - د النحل سورت 90 آيت - د الشورى سورت 15 آيت - د الحجرات سورت 9 آيت - د الطلاق سورت 2 آيت

هغه ایتونو چې په کې قسطد انصاف په معنی راغلی دی :
د البقره سورت 282 آيت - د ال عمران سورت 18 آيت - د ال عمران سورت 21 آيت د النساء سورت 127 آيت - د النساء سورت 135 آيت - د النساء سورت 3 آيت - د المائدہ سورت 8 آيت - د المائدہ سورت 42 آيت - د الانعام سورت 152 آيت - د الاعراف سورت 29 آيت - د يونس سورت 4 آيت - د يونس سورت 47 آيت - د يونس سورت 54 آيت - د هود سورت 85 آيت - د الأنبياء سورت 47 آيت - د الأحزاب سورت 5 آيت - د الحجرات سورت 9 آيت - د الرحمن سورت 9 آيت - د الحديد سورت 25 آيت - د الممتحنة سورت 8 آيت
ددی نه پرته د ظلم بدی په قرانکريم کې په 287 ځایونو کې بیان شوی دی خو آیتونه د نمونی په توګه وړاندی کوو :

نيو ليك

وامرت لاعدل بينکم او ماته حکم شوي دی چې ستاسي ترمنځ
انصاف وکرم ⁴⁷²) ، اذا حکمتم بين الناس ان تحکموا بالعدل (اوکله
چې د خلکو ترمنځ پريکړه کوي نو په عدل سره ئى وکړي ⁴⁷³) ولا یجرمنکم
شنان قوم علی ان لا تعذلوا اعدلوا هو اقرب للتقوى (او د کوم قوم سره د
دېښمنی په اساس هیڅکله د عدل خخه لاس وانځلی عدل وکړي ځکه
همدا عدل تقوی ته ډير نزدی دی ⁴⁷⁴) ، وان حکمت فاحکم بینهم بالقسط
(اوکه چېږي ته پريکړه وکړي نو پريکړه وکړه د دوی ترمنځ په انصاف
سره ⁴⁷⁵) ، قل امر ربی بالقسط (او ووايه چې زما الله جل جلاله ما ته د
انصاف کولو حکم راکړي دی ⁴⁷⁶) ، يا ايهالذين امنواکونوا قوامين
بالقسط (ای د ايمان خاوندانو د تل له پاره په عدل و انصاف ولار
اوسي ⁴⁷⁷).
.

شيخ الاسلام ابن يتميه رحمه الله عليه فرمایلی دی چې د شرعی
سياست ماني په دوه ستنو ولاره ده : لومړي دا چې منصبونه او
مسئوليتونه د هغه اهل خلکو ته سپارل او دويم د عدل او انصاف په
اساس د خلکو ترمنځ پريکړي کول ⁴⁷⁸.

حافظ ابن قيم رحمه الله عليه فرمائي چې: ان مقصوده اقامه العدل
بيں عباده و قيام الناس بالقسط (د الله جل جلاله د دين مقصد دا دي
چې د هغه د بندگانو ترمنځ انصاف قايم کړل شي او خلک د انصاف
په کولوکې کلک ولار وي).

472 - د الشوری سورت 15 آيت

473 - د النساء سورت 58 آيت

474 - د الاعراف سورت 29 آيت

475 - د الاعراف سورت 29 آيت

476 - د النساء سورت 135 آيت

477 - الطرق الحكميه 17 مخ - اعلام الموقعين 3 توک 5 مخ

478 - السياسه الشرعيه 7 مخ

نيو ليك

..... د عدل او قسط معنا:

لغت پوهانو د عدل معنا (القضاء بالحق) کړي ده ، يعني د حق په اساس پريکړي کول او قسط ئې په (النصيب) يعني برخه او حق معنا کېیدي ، نو ددواړو مقصد دا دی چې : حق لرونکې ته د هغه حق راخستل او ورکول .

د عدل غونښته ، برابر والي او مساوات نه دی بلکه د هغه غونښته ده چې یوه شخص سره د لبواли او کموالي پرته داسی کړنه کول چې هغه ئې مستحق وي ، د عدل او انصاف تله داسی برابرول پکار دی چه د ډيرنه ډير محبت او سختي نه سخته د بنمني د هغه د تلي پله بل لور ته درنه نه کړي ، او د ظلم معنی ده [وضع شی فی غير محله] یوشی د خپل اصل خای خخه پرته په بل خای کې اينېوول.

يعنى د حق لرونکې حق خوپل ، د یو چا حق خندول ، او بيا په چا زور او فشار اچول ، دا تول د ظلم شاخونه دی. او د یوه حق بل ته ورکول دا هم ظلم دی. او د حق په ورکړي کې خند کول دا هم ظلم دی .

د قضاي مفهوم :

د قضا کليمه ، د قضى يقضى خخه د مصدر صيغه ده ، دا کليمه په اصل کې قضاي وه ، د عربی زېي د یوي قاعدي په اساس (يا) ئې په همزه بدله کړه . د لغت په كتابونکې د دی کليمي ډيری معنی ګانى ذکر شوی ، خود دوه ډلو ترمنځ د کومي شخړۍ هوارول د دی عمومي مفهوم دی ، (قضى بین الخصمین وعليهما ای حکم بینهما و عليهما) هغه د دوه ډلو ترمنځ پريکړه وکړه او په هغوي ئې خپله پريکړه عملی کړه ، د همدي اساسی مفهوم په بنسټ فقهاءو دقضاء قانوني او اصطلاحي تعريف په ډيرو ډولو کړي دی خود ټولو مفهوم یو دی القضاء هو الحکم بین الناس بالحق و الحکم بما انزل الله عزوجل (دقضاء معنا د خلکو ترمنځ د حق په

نيو ليك

اساس پريکره کول او د هغى قانون په اساس پريکره کول چى الله جل جلاله را ليپلى دي⁴⁷⁹.

فصل الخصومات و قطع المنازعات (په نبستو او شخروكې پريکره کول⁴⁸⁰).

الاخبار عن حكم شرعى على سبيل الالزام (د شرعى پريکرى او رول په دى توگه چى د هغه نافذولو لازم شى⁴⁸¹).

د قضاي او فتوى ترمنځ يو توبير دا دى چى د قاضى سره د خپلى پريکرى د نافذولو واک او قوت موجود وي ، خو مفتى يوازى د شرعى حكم بیانونکې دى ، د هغه سره د نافذولو قوت نه شته)

دوهم توبير ئى دا دى چى د قاضى پريکرى د همغه دائئر کړل شوي معاملى په هکله وي، د هر چا له پاره نه وي ، قاضى د بحث لا ندي قضيي نوع او قسم معلوموي ، د دواړو ډلو خبرى او د ګواهانو ګواهى اورى او هغه وروسته د شرعى حكم مطابق پريکره کوي ، هغه یواخى مسئله نه بنسى ، نو په دى خاطر د هغه د دى پريکرى انفاذ په نورو قضيو نه کېږي خودمفتى فتوى عامه وي ، یواخى د مستفتى (فتوى غونبستونکې) پوري نه وي تړلى.

د قاضيانو تګاکل فرض دى

الله جل جلاله رسول الله صلى الله عليه وسلم ته حکم کړي دى چى د خلکو تر منځ د الله جل جلاله د نازل کړي قانون مطابق پريکره وکړه⁴⁸²) - داود عليه السلام ته ئى حکم ورکړي وه چى د خلکو تر منځ د حق

479 - بدائع الصنائع د کاشانی حنفی 2 توک 7 مخ 1974 عيسوی کال د بیروت چاپ

480 - البحر الرائق نقل له محیط خخه 6 توک 277 مخ بیروت چاپ

481 - معین الحکام د شیخ علاء الدین طرابلسی لیکنه 6 مخ

482 د المائدہ سورت 48 آیت

نيو ليك

مطابق پريکړه وکړه⁴⁸³) - اسلامي ټولنۍ ته ئى حکم کړي دی چې
انصاف قائم کړي او په هغه کلک اوسي⁴⁸⁴ .

دا آيتونه او د عدل او قسط پوری ترلى مخکې ياد شوي خلوپښت
آيتونه د دی خبری دليل دی چې د عدل قيام فرض دی خرگنده ده چې
د عدل قيام او د حکم بالحق فريضه د قاضيانو د تاکلو پرته ممکنه نه
وه، نو په دی خاطر د دی فرض د پوره کولو له پاره نظام القضاe يعني
د عدليبي منئ ته راولو او د قاضيانو تاکل هم فرض دی .

علامه کاشانی حنفی رحمه الله عليه چې په 587 هجري قمری کال
کې مر شوي دی د پورتنی آيتونو په اساس استدلال کوي او فرمابي
چې : فنصب القاضى فرض لانه ينسب لاقامه امر مفروض و هو القضاe
... و لان نصب الامام الاعظم فرض بلا خلاف بين اهل الحق ... و
معلوم انه لا يمكنه القيام بما نصب له بنفسه فيحتاج الى نائب يقوم
مقامه فى ذلك و هو القاضى و لهذا كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يبعث الى الا فاق قضااه... و قد سماه محمد رحمه الله عليه
فريضه محکمه (د قاضى تاکل فرض دی له دی امله چې د هغه تاکل
د بل فرض د ادا کولو له پاره کېږي او هغه قضاe ده ، د خليفة (الامام
الاعظم) تاکل د اهل الحق تر منئ د اختلاف پرته فرض دی او بشکاره
ده چې خليفة خپل و رسپارل شوي فرائض په ځانګړي توګه سرته نه شي
رسولائي ~ او نائب ته ضرورت لري چې د دی فرض په ادا کولو کې د
هغه قائم مقام دی ، او دا نائب قاضى دی همدا علت دی چې رسول
الله صلى الله عليه وسلم به مختلفو ځایو ته قاضيان ليبل ، امام محمد
رحمه الله عليه قضاe ته د یوی کلکي او ټينګي فريضي نوم ورکړي دی⁴⁸⁵ .)

483- د ص سورت 26 آيت

484- د النساء سورت 135 آيت

485- بدائع الصنائع 7 ټوک 2 مخ

نيو ليك

ابن الهمام حنفى چى په 681 هجري قمرى كال كې مېشوي دى لىيکى چى : و اما وصف القضاة ففرض كفایه ... و عليه اجماع المسلمين (قضاء يو كفائي فرض دى چى په دى باندى د مسلمانانو اجماع ده⁴⁸⁶). امام بابرتي حنفى چى په 786 هجري قمرى كال كې مېشوي دى فرمائى چى : لاشك ان القضاة بالحق من اقوى الفرائض و اشرف العبادات بعد الايمان (په دى كې هيچ شك نه شته چى د حق مطابق پريکره كول (قضاء) د ايمان خخه وروسته ډير قوى فرض او ډير پاک عبادت دى⁴⁸⁷).

ابن قدامه حنبلي رحمه الله عليه چى په 334 هجري قمرى كال كې مېشوي دى فرمائى چى: و القضاة من فروض الكفایه لأن امر الناس لا يستقيم بدونه فكان واجب عليهم كالجهاد والامامة (قضاء كفائي فرض دى دا په دى خاطر چى د دى پرته د خلکو حالت نه بنې کېږي نو دا د جهاد او امامت په خير واجب دى)⁴⁸⁸.

د عادل قاضى غوره والى
په ئينو احاديثو کې د قاضى فضيلت بيان شوي او په ئينى نورو
کې د هغه مذمت راغلى په همدى توګه د اسلامو رحمه الله عليهم خخه
هم دواړه ډوله وينا وي او تګ لاري را نقل شوي دى ، چا د قاضى
کيدو خخه انکار کړي دى ، او ئينو دا منصب قبول کړي دى .
د رسول الله صلی الله عليه وسلم د حدیثونو او اسلامو رحمه الله
عليهم دا اختلاف د (تضاد اختلاف) نه دې بلکه د (تنوع اختلاف) دی
، يعني قاضيان په دوه برخو ويشنل شوي دى :
لومړۍ هغه قاضى دی چى د اهليت خاوند وي په خپله ئى د دى
منصب غوبښنه او خواهش نه وي کړي . خو کله چه دا مسئوليت هغه

486 - فتح القدير 7 توك 152 مخ 1970 عيسوي کال د مصطفى البابى چاپ

487 - العنايه على الهدایه للبابري مع فتح القدير 7 توك 151 مخ

488 - المغني دابن قدامه لسم توك 32 مخ 1970 عيسوي کال چاپ

نيو ليك

ته وروسيپارل شى نو بىا هغه د عدل او انصاف او پوره تحقيق په اساس پريکپى كوي . دا چول قاضى يو چول عبادت كوي ، او بىكاره ده چى كفائي فرض د عبادت يو شكل دى په خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم به پريکپى كولى او صحابه كرام رضي الله تعالى عنهم ئى هم په دى منصب تاكللى دى . په همدى چول راشدینو خلفاو هم رضي الله عنهم د خلکو ترمنخ پريکپى كپى دى او نور صحابه كرام رضي الله عنهم ئى هم په نورو بشارونو او خايونو كې د قاضيانو په نوم ليپلى دى .

دوهم هغه قاضى دى چى د اهليت د نه لرلو سره سره ئى دا منصب منى ، يا هغه سره دا ويره وي ، چى حكمان او دهغى نور حاكمان ما ازاد قضاوت او انصاف كولو ته نه پريپى دى او د قضا په کارونو كې به مداخلت كوي او ياخىدا دا قاضى بىكاره په ظلم لاس پوري كوي نو بىا د دى چول قاضى بدى ويلى شوي ده .

د نيكې او ستاييل شوي قضاوء او د بدى او مذممى قضا دا ويس په خپله د رسول الله صلى الله عليه وسلم خخه هم را نقل شوي لكه چى فرمائى :

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي أَبْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنِي بَرِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ بُشْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرٌ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(قاضيان په درى چوله دى . چى يو ئى جنت ته درومى او دوه نور ئى دوزخ ته، جنت ته به هغه قاضى خى ، چى حق پىشنى او د هغى مطابق پريکپى كوي، مگر هغه قاضى چە حق پىشنى او د هغه په اساس پريکپى نه كوي هغه به جهنم ته خى ، او بل هغه چى د ناپوهى سره ئى

نيو ليك

دا وظيفه په غاره اخیستی وي او د خلکو ترمنځ پريکپی کوي هغه به هم دوزخ ته ئخي⁴⁸⁹ .

د اسلام فقهاو د همدي حديث په رنیاکې د قضا د مذمت او د هغه د فضیلت په هکله همدا ډول تطبیق کړي دي :

ملک العلماء فرمایي چې : و الحديث محمول على القاضي الجاهل و العالم الفاسق و الطالب الذى لا يامن على نفسه الرشوه فيخالف ان يميل اليها توقيقا بين الدلائل (د قضا د مذمت حديث د هغه قاضي په هکله کې دي چې جاھل وي يا فاسق عالم وي يا دهغه قاضي په هکله کې دي چه د دی منصب غوبښتونکې وي. خو په خان ئى دا باور نه وي چې زه به د رشوت اخستلو خخه په خنګ شم او دا ویره ورسره وي چې هغه به د رشوت اخستوته تیارشی ، د دلائلو ترمنځ دغه تطبیق دي) .

د دی خخه وروسته فرمایي چې : که چيری په کوم خائی کې د یوه شخص پرته بل خوک اهل موجود نه وي نو په دی وخت کې په دی شخص د قضا د منصب قبلول فرض عین گرځي⁴⁹⁰ .

شيخ الاسلام ميرغنياني رحمه الله عليه چې د هدایه كتاب ليکوال چې په 593 هجری قمری کال کې مړ شوی دی ليکې چې : په قضا کې کومه بدی نه شته ، خو د هغه چا له پاره چه په خپل خان دا باور ولري چه زه دا مسئولیت تر سره کولای شم ، خو هغه چا ته قضا ورکول مکروه تحريمي دی چې د هغه خخه دا ویره وي چې زه دا مسئولیت نه

⁴⁸⁹ - ابو داود الاقضييه باب فى القاضى يخطئى - جامع ترمذى باب ماجاء فى القاضى - سنن ابن ماجه الاحكام باب ذكر القضا - جامع الاصول 10 توك 167 مخ - کنز العمال 6 توك 1979 عيسوى کال د بيروت چاپ

⁴⁹⁰ - بدائع الصنائع 7 توك 4 مخ

نيو ليك

شم ترسره کولاي او نه ورسره د ظلم خخه د خان د ژغورلو قضاوت
کومه ډا پکيرنه وي⁴⁹¹.

په عالمگیری فتاوی کې راغلی دی : قضا یوه کلكه فريضه او د اتباع ور سنت دی .... خو هغه چا تا د قضاوت د مسئوليت قبولول حرام دی ، چې هغه ته د خپل نفس دا کمزوري معلومه وي ، چې زد د انصاف راولو او قائمولو خخه عاجزه يم ، او د نفس د پيروي او غوبتني خخه خان نه شم ژغورلي⁴⁹².

علامه علاءالدين طرابلسی رحمة الله عليه فرمائی : هغه احاديث چې په کې قاضی ته د عذاب و عده ورکړل شوي هغه ټول د ظالمانو قاضيانو په هکله دی. يا د هغه ناپوهانو په هکله دی. چې د علم او قابلیت پر ته ئى دا مسئولیت په غاره اخیستی وي د دغه دوه ډوله قاضيانو په هکله وعید راغلی دی⁴⁹³.

شيخ الاسلام ميرغنياني رحمة الله عليه دا هم وايي چې کله حاكم د حق او انصاف په اساس د پريکړي د کولو ازآدي نه ورکوي نو په دی حالت کې د قضا د منصب قبلول روانه دی.

اوسم نو د ترغیب او ترهیب په هکله خو احاديث رانقلوو ترڅو د موضوع په دواړو اړخونو بشه و پوهېږو⁴⁹⁴.

د ترغیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٌ بْنُ أَبِي شَيْعَةَ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسِ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ وَ حَدَّثَنَا أَبْنُ تُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي وَمَحْمَدُ بْنُ بَشْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَيَقْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

⁴⁹¹ - هدايه كتاب آداب القاضى

⁴⁹² - فتاوى عالمگیری 3 توك 306 مخ

⁴⁹³ - معین الحکام 877 مخ

⁴⁹⁴ - الهدایه آداب القاضی

نيو ليك

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي الْأَنْتَقِينِ رَجُلٌ أَتَاهُ اللَّهُ مَا لَا فَسْلُطَةُ عَلَى هَلْكَيْهِ فِي
الْحَقِّ وَرَجُلٌ أَتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَفْعَضُ بِهَا وَيَعْلَمُهَا

(رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې د هیچا سره کینه کول مناسب نه دی مګرد دوه کسانو سره رشک جائز دی یو هغه چې الله جل جلاله هغه ته مال ورکړۍ وي او د هغه په خنګ کې ئې په نیکو لارو کې د دی مال د خرڅ کولو توفيق هم ورکړۍ وي او د وهم هغه چې هغه ته الله جل جلاله د شریعت علم ورکړۍ وي او د هغه په اساس .... خلکو د شخړو پريکړۍ او فيصلې کوي او د هغه بنونه خلکو ته کوي⁴⁹⁵).
په دی حدیث کې ئې قضا بالحق د رشک وربنولی ده او دا د قضا د فضیلت له پاره خرگند ثبوت دی .

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ الْمَكْيُ حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْبٍ حَدَّثَنِي
يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدٍ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُشْرٍ بْنِ
سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ
رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ
فَلَهُ أَحْرَانٌ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَلَ فَلَهُ أَحْرَ

(کله چې کوم فاضی د پريکړۍ په وخت کې اجتهاد کوي ، که چېږي هغه حق معلوم کړ نو هغه ته به دوه برابر اجر ورکړۍ شي ، او که چېږي غلطی ترى وشه او حق بې معلوم نه شو کړاي نو هغه نه به یو اجر ورکول شي⁴⁹⁶).

امام خطابی رحمه الله علیه فرمایي چې : اجتهاد کول عبادت دی نو له دی امله هغه ته د حق د معلومولو پرته د تحقیق او کوشش اجر ورکول کېږي .

495- صحيح مسلم كتاب العلم

496 بخارى الاعتصام بباب اجر الحكم كتاب الاقضية.

نيو ليك

خو دا حکم د هغه چا له پاره دی چه د اجتهاد اهليت ولري او که نه د قابلیت او صلاحیت پرته اجتهاد کونکي ته د هغى د غلطى په اساس د عذاب ورکولو ويره هم شته ، لکه خنگه چي القضاه ثلاثة په حدیث کي راغلی دی .

د خلافت په بحث کې د بخارى او مسلم شریف هغه حدیث هم زمونې تر مخه دی چي په هغى کې راغلی وه. چي عادل او انصاف کونکي قاضی او حاکم به د قیامت په ورځ د رنیا په ممبرونو کښیشون شی.

د تر هیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا أَئْصُرُ بْنُ عَلَىٰ أَخْبَرَنَا فُضِيلُ بْنُ سَلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَمْرُو عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ وَلَىَ الْقَضَاءَ فَقَدْ ذُبِحَ بِعِنْدِ سِكِّينٍ هغه خوک چه د خلکو قاضی جورکپاى شو د چاپه پرته حلال کړل شوی دی⁴⁹⁷ .

امام خطابي رحمه الله عليه او ابن الاثير رحمه الله عليه ليکلې دی چي د چاپه پرته حلالول خخه دوه ډوله مقصد اخستل کېږي .
لومړۍ دا چي د چاپي په واسطه جسم حلالېږي ، خو دلته ترى جسماني حلاله مقصد نه دی بلکه روحانې او اخلاقې حلاله ترى مقصد دی .

دوهم دا چي د چاپي پرته د بلی کومې پختي الى په واسطه حلالول ډير تکلیف ورکونکي دی .
دلته د دواړو معنا ګانو په اساس د ظالم او جابر قاضی مذمت کړل شوی دی کوم چي د دی منصب حریص او غوبنستونکي وي -

497 - ابوداود فی الاقضیه ، سنن ترمذی فی الاحکام ، سنن ابن ماجه فی الاحکام ،
جامع الاصول 10 ټوک 165 مخ ، کنزالعمال 2 ټوک 95 مخ 1979 عیسوی کال د بیروت
چاپ

نيو ليك

محدیشونو رحمه الله علیهم د دی همدا مفهوم بیان کړی دی چې دا د
مدمنت او ترهیب حدیث دی⁴⁹⁸.

د معین الحکام خاوند او خینی نورو فقهاو د دی حدیث مقصد په دی
توګه بیان کړی دی. چې د قضا مسؤولیت په غاره اخستل ډیر لوی او
دروند بار دی. چه نفس سره د مجاهدی او ریاضت پرته ئی خوک نه شی
پورته کولای هغه خوک چه دا بار پورته کوي نو هغه د چړی پرته حلال
شوی دی یعنی هغه ته باید ذبیح الله وویل شی ، ئکه دا د الله جل جلاله
د رضا له پاره خپل نفس د قربانی له پاره وړاندی کوي .
خو قاضی شوکانی رحمة الله علیه فرمایی دی : چې صحیح مفهوم
هغه دی چې محدیشونو تری راخستی دی .

خرنګه چې د قضاء د ترغیب او فضیلت په هکله نور هم ډیر
احادیث موجود دی نو بیا په را بنکلو او د تکلف په واسطه د دی
حدیث ته ترغیبی شکل ورکول خه ضرورت دی ؟⁴⁹⁹

عن عبدالله بن ابی اوفری رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم ان الله مع القاضی مالم یجر فاذا جار تخلی عنہ و
لزمه الشیطان وفى روایة تبرء الله منه (د عبدالله بن ابی اوفری رضی
الله عنہ نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایی الله
جل جلا له د قاضی ملگری وی تر هغه پوری چه هغه ظلم و نه کړی ،
کله چه هغه ظلم وکړی نو بیا د الله جل جلاله کومک د هغه خخه
واخستل شی او شیطان ئی په پنجه کې ونیسی⁵⁰⁰) .

498 - معالم النبین په حاشیه د ابو داود 4 توک 4 مخ و جامع الاصول 10 توک 166 مخ

499 - نیل الاوطار 164 مخ د 1973 عیسوی کالد بیروت چاپ

500 - ترمذی کتاب الاحکام - مستدرک للحاکم کتاب الاحکام و کنز العمال 6 توک 92

مخ

نيو ليك

په دی احاديشه کې چه کومه (تنوع) ده نو همدا تنوع د قاضيانو په
حالت کې هم شته د ترغيب حديثونه د عادل قاضى په هکله راغلى دی
او د ترهيب احاديث د ظالم او نا اهل قاضى هکله په راغلى دی .

د قاضى د اهليت شرطونه

د عدل د راوستولو په خاطر د قاضى اهليت لازمى شرط دی خکه
چه د نا اهله قاضى خخه د انصاف اميد لرل ډيره بي عقلی ده د اسلام
فقهاو د كتاب او سنتو په رنماکې چه د قاضى د اهليت له پاره کوم
شرائط وړاندی کړي ، د هغه لنډيز په دی ډول دی :
مسلمان وي : د مسلمانانو د معاملاتو د پريکړي له پاره غیر
مسلمان قاضى تاکل په اجماع سره باطل دی ، خکه د هغه پريکړه کوم
شرعی حیثیت نه لري ، لیکن د احنافو په فکر د غیر مسلمانانو له پاره
د غیر مسلمان قاضى تاکل روا دی ⁵⁰¹ .

بالغ وي ، عاقل وي آزاد وي : دا شرطونه د نورو مسئوليتونو
دور سپارلو له پاره هم شرعاً ضروري دي .

نارينه وي : د امام شافعى رحمه الله عليه امام مالك رحمه الله
عليه امام احمد رحمه الله عليه او نورو ، جمهورو ، فقهاء همدا مسلک
وه چې په قصاص او حدودو کې بنسخه قاضى نه شى جوريداى خود ابن
جرير طبرى رحمه الله عليه ته دا قول منسوب دی چې په هر ډول مقدماتو
او قضایاو کې بنسخه قاضیه جوريداى شى ⁵⁰² .

په دی لړکې د جمهورو علماء راي صحيح معلومېږي الله جل جلا له
فرمایلې چه نارينه په بنسخه حاكم دی او رسول الله صلی الله عليه وسلم
فرمایلې دی هغه قوم به هيڅکله کاميابي ته ونه رسی چې هغوي خپلی
چاری بنسخو ته ورسپارلى وي ⁵⁰³ .

⁵⁰¹ - مجموعه شامى القضاe 4 ټوک 415 مخ

⁵⁰² - بدائع الصنائع 7 ټوک 3 مخ - الغنى د ابن قدامة 10 ټوک 36 مخ هدایه المجتهد

⁵⁰³ - صحيح بخارى فى الفتن و المغازي

نيو ليك

لا تكون المراه حکماً تقضى بين العame (بنجعه د خلکو ترمنج د شخپو هوارولو له پاره نه شی حاکمه کیدای)⁵⁰⁴.

د قران کريم او نبوي احاديشو په عموم کې د قضاي منصب هم شامل دی او ابن قدامه په دی هکله ډير قوى دليل راوري چې : رسول الله صلی الله علیه وسلم خلفای راشدينو رضی الله عنهم او د نورو امرو د خخه هيچ يوه بنجعه قاضی نه ده تاکلی او نه ئی کوم خای ته د حاکمي په صفت ليپلی ده که چيری دا روا وي نو تول دور به د دی خخه خالي نه وه پاتی شوي⁵⁰⁵.

عادل او صالح وي : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمة الله عليهم د حنفی فقهاءو خخه امام طحاوی رحمة الله علیه او د نورو اسلامی فقهاءو په نظر د فاسق قاضی تاکل روانه دی او نه د هغه پريکره جاري کیدای شي .

خود احنافو عام مسلک دا دی چې فاسق د قاضی په حيث تا کل گناه ده ليکن د هغه پريکره جاري کيپري په دی شرط چې د هغه پريکره د قران ، سنتو او اجماع په خلاف نه وي⁵⁰⁶.

دلته د فاسق خخه مقصد هغه شخص دی چې د کبیره گناهونو او فواحشو خخه خان نه زغوری او نه د فرائض او واجباتو پابندی کوي . عالم او فقهيه وي : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمة الله عليهم او د حئينو حنفیه و مسلک دا دی چه قاضی باید فقهيه او مجتهد وي ، خود عامو احنافو راي يو نظر دا دی چې که خه هم د غير مجتهد شخص قاضی تاکل مکروه دی خو پريکره ئی نافذ کیدای شي⁵⁰⁷.

504 - كنز العمال 6 ټوک 79 مخ

505 - المعني د ابن قدامه رحمة الله عليه ليکنه 2 ټوک 36 مخ

506 - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ - مجموعه شامي 4 ټوک 415 مخ - بحر الرائق 6

ټوک 283 مخ

507 - المعني د ابن قدامه رحمة الله ليکنه 10 ټوک 37 مخ - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ

نيو ليك

ابن الهمام حنفی رحمه الله عليه فرمائی : که چیری په رعیت کې عادل او عالم موجود وی نود غیر عادل او غیر عالم قاضی تاکل روا نه دی ، خو که چیری و تاکل شو نو بیانی پریکرہ نافذیپری⁵⁰⁸ .

د هدایه او د فقهی په نورو کتابونو کې چې ویل شوی دی چې "تقلید الجاهل صحیح عندنا " خخه جاھل مطلق مقصد نه دی ، بلکه هغه شخص ترى هدف دی چه په مستقیمه توګه اجتهاد ونه شی کولای خود مجتهدینو د ویناو⁵⁰⁹ د پوهی او درک صلاحیت ولري هغه ته دا روا ده چې د مجتهدینو وینا له مخی پریکرپی وکړي .

انګریزی قانون پوهه ته مجتهدنه ویل کیږی او نه هغه ته ویل کیږی چې د قران یا حدیثو او فقهی د کتابونو انګریزی یا اردو ترجمه بی لوستی وی بلکه یو مجتهد ته په لاندی علومو پوهیدل ضروری دی .

د قران پوهه ، د حدیثو علم ، په شرعی مسائلو کې د سلفو (صحابه رضی الله عنهم ، تابعین ، امامان او مجتهدین رحمة الله عليهم د اقوالو پوهه ، د عربی زبی پوهه ، صرف او نحوی د قواعدو سره - د اجتهاد او شرعی قیاس د قواعدو پوهه .

سلیم الاعضا وی : بنکاره ده چې گونګ او کون سړی د دی منصب غوبښنی نه شی ترسره کولای .

دا هغه بنسټیز صفتونه دی چې ذکر ئی د دلائلو سره د فقهی په ټولو کتابونو کې شوی دی خوک چې په دی صفاتو لپر لپه هم متصرف نه وی او هغه قاضی و تاکل شی نو دا به ډیر لوی خیانت وی ، د داسی قاضی په واسطه نه شرعی قانون نافذیدلای شی ، او نه ترى د انصاف غوبښنے کیدای شی .

د پریکوئی کولو شرعی طریقه

⁵⁰⁸ - فتح القدیر 7 توك 253 مخ

⁵⁰⁹ - عنایه علی الهدایه مع فتح القدیر 7 توك 257 مخ

نيو ليك

د شرعى قضاي لار داده چې د ټولو ترمهخ په قران کريم کې چې حکم معلوم کړي شی او بیا د هغه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیشو مطابق پريکړه وکړي شی د هغه وروسته د امت اجماع او د صحابو رضی الله عنهم سنت مخ ته کېښودل ، که چيری په دری واپو کې کوم بنګاره حکم موجود نه وي ، نو بیا به قاضی اجتهاد کوي د هغى په رنایا کې به پريکړه کوي .

رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه خخه ، يمن ته دليپلو په وخت کې ، پونښنه وکړه چې ته به په خه ډول پريکړي کوي ؟ معاذ رضی الله عنه خواب ورکړ چې د قرانکريم مطابق به پريکړه کوم ، که چيری په هغه کې کوم حکم په لاس رانغي نو بیا به رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو په مطابق پريکړه کوم ، خو که چيری په دی دواپو کې کوم صريح حکم په لاس رانغي نو بیا به اجتهاد کوم ، د ده په دی خبرو رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله شکر ادا کړ چې هغه حضرت معاذ رضی الله عنه ته د صحیحی لاری د مندلو توفیق ورکړي دی⁵¹⁰ .

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چه د قاضی شریع رحمه الله علیه په نوم چه کوم مشهور خط لیپلی وه په هغى کې هم همدا لار وربنیوال شوی وه .

(کله چې تا ته د الله په کتاب کې کوم حکم پیدا شی نو د هغى په اساس پريکړه وکړه او بل لور ته هیڅ توجه ونه کړي ، خو که چيری د الله جل جلاله په کتاب کې کوم حکم در معلوم نه شو نو بیا د خدای جل جلاله د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتو پريکړه وکړه ، که چيری د قرآن او سنتو دواپو خخه حکم په لاس درنځی نو بیا همځه

⁵¹⁰- سنن ابو داود الاقضییہ باب اجتهاد الرأی فی القضاي - سنن ترمذی الاحکام باب ماجاء فی القاضی - جامع الاصول لابن الاثیر 10 توك 177 مخ القضاي فصل فی کیفیۃ الحکم

نيو ليك

پريکره وکړه چې د صالحينو رحمه الله عليهم اجماع پرى شوي وي ، خو که چيرى ستا تر مخ دasicي يو معامله راشى چې د هغه حکم نه په قرآن کې وي او نه په سنتو کې ، او نه د هغه په هکله د صالحينو د اجماع کومه پريکره موجوده وي ، نو په دی حالت کې که ته د خپل نظر مطابق اجتهاد کوي ، نو وئي کړه او د معاملې په هکله پريکره اعلان کړه خو که چيرى د معاملې خنډول غواړي نووبي خنډ وه زما په نظر ئندمول به ئى تا نه غوره وي (ترڅو د نورو علماء سره په کې د مشورى کولو وخت په لاس درشى)⁵¹¹ .

په اجتهادی امورو کيګ د قاضى پريکوه نافذیداي شى

که چيرى قاضى د قران او سنتو ياد امت د اجماع په خلاف خه پريکره وکړه نو هغه پريکره يى له منځه خي او نه نافذېږي خوکه چيرى دا پريکره اجتهادي او اختلافى وي نو بیا د قاضى پريکره نافذېږي ، بل کوم قاضى ئى د خپل شخصى نظر په اساس له منځه نه شى وړاي ، او نه د دواړو خواو خخه کوم يو په پريکره اعتراض کولائي شى چې دا پريکره زما د فقهى مسلک خلاف ده نو د دی امله زه دی ته غاره نه بدم البتنه په نورو معاملاتوکې بل قاضى د دی قاضى خلاف پريکره کولاي شى .

د هدایه ليکونکې شيخ الاسلام مرغانياني رحمه الله عليه ليکلې چې: کله چه د یوه قاضى په منځ کې د بل قاضى پريکره د عملی کولو له پاره کېښوول شى ، نو هغه به ئى عملی کوي ، پرته له هغه وخته چې دا پريکره د قرآن ، سنتو او اجماع په خلاف وي ... جامع صغیر کې چې د امام محمد رحمه الله عليه كتاب دی راغلي په هغه مسئله کې چې د فقهاءو اختلاف وي ، او قاضى د کوم يو فقيه د راي مطابق د نظر پريکره واوروله ، نو بل قاضى به (که خه هم د راي مخالفت ورسه ولري) هغه عملی کوي

511 - النسائى القضاء بباب القضا باتفاق اهل العلم 1 توك 305 مخ دهلى چاپ
- د رامي 1 توك 60 مخ د مشق چاپ - جامع الاصول 10 توك 180 مخ

نيو ليك

، قاعده همدا ده ، چي د اجتهادی او اختلافی مسائلو په هکله کله چي د قاضی پریکره اعلان شی ، نو هغه به عملی کیری بل قاضی ئی منسوخ کولی نه شی - د دی علت دا دی چي بل قاضی هم اجتهاد کوي او لومری قاضی هم اجتهاد کري وه چي د هغه سره فيصله هم ترل شوي ده نوله دی امله هغه ته ترجيح ورکول کیری⁵¹² .
شمس الائمه سرخسى رحمة الله عليه فرمایلی دی چي : ان
الاجتهاد لا ينقض باجتهاد مثله (يو اجتهاد د بل اجتهاد په واسطه له
منخه نه شی تلاي⁵¹³ .

قضاء د قاضی په علم

د گواهانو د کره والی او عدالت په هکله قاضی د خپل شخصی نظر په اساس بالاجماع پریکره کولای شی ، خو که چيری گواهی د محکمی تر مخ شوي وي نو په دی صورت کې په دی اتفاق شوي دی چه قاضی د خپل ذاتی معلوماتو په اساس د گواهی په خلاف پریکره نه شی کولای ، او اختلافی صورت يي دا دی چي د مدعى په حق کي هم گواه موجود نه وي ، او مدعى عليه هم اقرار نه وي کړي ، خو قاضی ته په شخصی ډول معلوم وي چه د مدعى يعني دعوه کونکې په ربستونی وي ، نو ايا په دی صورت کې قاضی د خپل شخصی پوهی او معلوماتو په اساس پریکره کولای شی ؟

1- امام شافعی رحمة الله عليه په دی هکله وائی چه قضا د قاضی په علم روا ده ، ټکه چي د گواهی خخه مقصد هم دا دی چي قاضی ته د دعوى د ربنتیوالی پوهی په لاس ورشی ، نوکه چيری هغه ته د خپلی شخصی پوهی په اساس دا معلومه شی ، نو بیا هیڅ دلیل نه شته چي د هغه د خپلی ذاتی پوهی په اساس دی پریکره کول رو نه وي

512- الهایه ادب القاضی مع فتح القدیر 7 ټوک 300 مخ_ البدائع 7 ټوک 14

مخ- قاضیخان په حاشیه عالمگیری 2 ټوک 453 مخ

513- المبسوط للسرخی رحمة الله عليه طبع بيروت 16 ټوک 84 مخ

نيو ليك

· شريعت هر مدعى باندى د (بينى) وراندى كول لازم گرخولي دى، خوبينه يواخى د گواهى نوم نه دى . بلکه د هغه خخه مقصد دليل او ثبوت دى ، که خه هم دا دليل گواهى وي . ياد مدعى عليه اقرار وي . ياد قاضى خپل معلومات وي دا درى واره حالات د بيلى په تعريف کې شامل دى .

2- امام مالك د امام احمد رحمه الله عليهم مشهور مسلك ، د قاضى شريح ، اسحق بن راهويه ، ابو عبيد قاسم بن سلام ، حافظ ابن قيم رحمه الله عليهم او د چيرو صحابه رضى الله عنهم او تابعينو رحمه الله عليهم نظر او مسلك همدا دى چى قضاe د قاضى په علم روانه ده چكه چه د هغى د شخصى معلوماتو د پريکړي په اساس د هغه ديانت او امانت په شک کې لوپري ، او د دى تهمت په اساس د خلکو اعتماد او باور پري باقى نه پاته کيپري ، د یوه قاضى له پاره ضروري دى چى د تهمت خخه خان و زغوري .
3- د امام ابوحنينه رحمه الله عليه مشهور مسلك او لار دا ده چى په حدودو کې قضاe د قاضى د خپل علم په اساس روانه ده ، خو په حقوقى او مالى معاملو کې قاضى د خپل شخصى معلومات او پوهى په اساس پريکړه کولاي شي⁵¹⁴ .

خو ورستنيو احفنانو اوس په حقوقى او مالى معاملوکې هم د عدم جواز (نه روا) فتوی ورکړي 5ه .

په درمختارکې راغلى دى : ان المعتمد عدم حكمه بعلمه فى زماننا ... [[الاشيا]] (باورى وينا همدغه ده چى په دى زمانه کې د قاضى د شخصى پوهى په اساس پريکړه بايد ونشي) .

علامه شامي رحمه الله عليه په دى هکله ليکې چى: دا د ورستنو نظر دى او علت ئى دا دى چى د دى وخت د قاضيانو په حالت کې خرابوالى پيدا شوي دى. په اوسيئي وخت کې فتوی همدغه ده چه قضاe (فيصله) د

514 - المغني 10 توك 48 مخ - بدايه المجتهد 2 توك 470 مخ - بدائع 7 توك 6 مخ - مسبوط سرخسى 16 توك 104 مخ - الطرق الحكيمه 383 مخ

نيو ليك

قاضى د شخصى پوهى په اساس روانه ده په جامع الفصولين کې هم په
همدى توګه ويل شوي دى⁵¹⁵.

امام بخارى رحمه الله عليه فرمائى چى : هغه خلک چه قضاء د قاضى
د ذاتى پوهى په اساس روا گئى نو هغوى سره دا يو شرط دى قاضى بايد
په خپل ئان د بدگمانى او تهمت ويره ونه لرى⁵¹⁶.

امام بخارى رحمه الله عليه په بل ئاي کې د (قضاء د قاضى د پوهى)
په هكله د مختلفو نظریاتو د را نقلولو وروسته ليكى چى : قاسم بن
محمد بن ابي بكر رضى الله تعالى عنه ويلى دى چى قاضى ته دا مناسب
نه ده چى هغه د خپلى شخصى پوهى په اساس پريکره وکرى ئىكەن چى د
دى په اساس دى خپل ئان د مسلمانانو په منع کې متهم او مشكوك
گرخوى او خلک به پرى بدگمانى کوي او رسول الله صلى الله عليه وسلم
ته د بدگمانى او د تهمت درا پيدا كيدو كار خوبى نه دى⁵¹⁷.

د امام بخارى رحمه الله عليه شيخ الكرايسى فرمائى چى : زما په
نظر (قضاء د قاضى د پوهى په اساس) له پاره يو شرط دادى چه قاضى
په پا كوالى رينتسيونالى او امانت کې داسى مشهور شوي وي چى هغه ته
د گوتى نيلولو يا تهمت واردولو له پاره هيچوخك زړه بنې کړي⁵¹⁸.

امام ابن قيم رحمه الله عليه فرمائى چى: که چيرى دى ډول قضاء ته
لار خلاصه شوه ، نوقاضيانو ته به د خپلو دېمنانو د وزلولو ، سنگسارولو
، فاسقولو ، او حتى چى د هغوى د بنخود بيلولو لار پرانستل شى خاصاً
په دى وختوکې .... که چيرى قاضى ته د خپلى پوهى په اساس پريکره
روا هم شى ... بيا هم د دى وخت قاضيان ترى منع کول په کار دى⁵¹⁹.

515- شامي 4 توک 478 مخ

516- بخارى الاحكام باب من رأى القاضى ان يحكم بعلمه

517 - بخارى الاحكام بباب الشهادة تكون عند الحاكم

518 - فتح البارى الاحكام 16 توک 259 مخ

519 - الطرق الحكمية لابن القيم 11 مخ

نيو ليك

سد الذريعه د شريعت يومهم اصل دی ، يعني د فساد د دروازو
بندول لازمي دی په اوستي وخت کې د قضاء بعلم قاضى (د قاضى د
علم په اساس فيصله) روا گنل د ظلم دروازه خلاصول دی ، نن د دی
دول قضا دروازى بندول ضرورى دی دبله طرفه د خلورو وارو مذهونو
د پوهانو فتوى هم د جواز نه وركول دی .

د قرائنو په اساس گوواهی پريکوئه کول

د صحاح سته يو صحيح حديث دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم
فرمایلی دی. چې مدعی به بینه وړاندی کوي او که نه نو مدعی عليه به
سوګند یادوی، د بینه په مفهوم کې د سترګو ليدلى گواهانو گواهی یقیناً
شامله ده خوايا په هغې کې د قرائنو ، علائم او حالاتو گواهی هم شامله
ده یا نه؟ د قرائنو خخه مقصد هغه د حالاتو او چاپيرال هغه گواهی او
علامات دی چه د هغې په واسطه قاضی ته د دعوى صحت او ريبنتولی
ثابتېږي په دی موضوع حافظ ابن القيم رحمه الله عليه په الطرق الحكميه
کې او شيخ علاوالدين طرابلسی حنفى رحمه الله عليه په معين الحكماء
کې او بد او مدلل بحث کړي دی. ابن قيم رحمه الله عليه ته د طرابلس
خخه یو استفتا راغلي وه ، چې ایا قاضی ته دا روا دی چې هغه دی د
قرائنو او علاماتو په اساس پريکره وکړي یوازي گواهانو په گواهی دی
باورنه کوي بلکه حالات او اوقاعات او قرائن او علامات دی هم په نظر کې
نيسي .

حافظ ابن القيم رحمه الله عليه د هغه په خواب کې ولیکل چې : دا
یوه ډیره مهمه موضوع ده چې بنه پري پوهيدل په کاردي که چيرى
قاضی قرائن له نظره باسي ، نو د ډېرو داسي خلکو حقوق به د منځه
ولار شی چې هغه سره ليدلى کتلی گواه موجود نه وي ، خو قرائن او د
حالاتو او چاپيرال گواهی د هغه په حق کې وي نو که چيرى قاضی بي
احتیاطی کوي ، او د قرائنو د قطعیت او ظنیت په نظر کې د نیولو پرته

نيو ليك

پريکره کوي، نو د دی کار خخه د ظلم او فساد د واقع کيدو ويره ده ،
كه چيرى قاضى په شرعى احکامو پوهېږي خود واقعاتو او شواهدو په
هکله فقيه النفس او په معامله پوه نه وي ، نو هغه به داسى پريکره
کوي چى د هغى په غلطوالى کې به هيڅوک هم شک ونه کړي ، په دى
خاطر ضروري ده چى قاضى په احکامو او واقعاتو دواړو کې فقيه
النفس او په معامله پوه او تجربه لرونکې وي⁵²⁰.

د بىنى معنی او مفهوم :

ابن قيم رحمه الله عليه د بىنى په تشریح کې دارنګه ليکې: بىنى هر
هغه دليل ته ويل کېږي چى حق را په ډاګه کوي او دا ثابتوى چى هغه
خلک چى دا د دوه ګواهانو يا خلور ګواهانو يا یوه ګواه سره مخصوص
کوي نو هغه د دی کليمي حق پوره نه ادا کوي ، د قرانکريم په هېڅ خاي
کې هم بىنى د ګواهانو په معنی نه ده راغلى ، بلکه د حجت ، دليل او
برهان په معنا گانو راغلى ده که خه هم یوشى په ځانګړي توګه دليل وي
يا خوشيان یوځای شوي او دليل ئى جوړ کړي وي د "البيه على
المدعى" خخه مقصد دا دی چه مدعى به دا رنګ دليل او ثبوت وړاندی
کوي چه د هغه په واسطه د هغه د دعوى صحت او صداقت ثابت شى ،
دوه ګواهان هم د (بىنى) په مفهوم کې شامل دی ليکن په دی کې هېڅ
شک نه شته چه کله د شاهدانو پرته نور دلایل ډير قوي وي ، مثلاً د
حالاتواو واقعاتو ګواهی ، چى د مدعى د ريبنتنواли ثبوت ورکوي
ئينى وختونه د ګواه د ګواهی خخه قوي دليل ګنل کېږي⁵²¹.

1 - الطرق الحكميه لابن القيم رحمه الله عليه 4 مخ

521 - الطرق الحكميه 1977 عيسوي کال د مصر قاهره چاپ - اعلام الموقعين
لومړۍ توک 90 مخ د 1977 عيسوي کال د بيروت چاپ- معین الحكم 78 مخ

نيو ليك

علامه علاءالدین طرابلسی حنفی رحمة الله عليه د معین الحکام په 51 باب کې په دی هکله اوېد بحث کړیدی هغه لیکې چې : ولا خلاف فی الحکم بها و قد جاء العمل بها فی مسائل اتفق علیها الطوائف الاربع من الفقهاء (د قرائنو د ګواهی [د حالاتو ګواهی] په اساس په پريکره کولوکې هیڅ اختلاف نه شته په ډیرو مسائلوکې د قرائنو په اساس د عمل کولو داسی مثالونه شته چه د خلور ګونی مذاہبو فقهاو پری اتفاق کړی دی .

له دی وروسته طرابلسی علامه 25 داسی مسائل او مثالونه او موضوعات راخستی چې په هغې کې فقهاو د قرائنو په اساس پريکره کړیده د نمونی په توګه د واده په وخت کې چې کومه بنځه سپړی ته ورسپارلى کېږي نو د هغه سره یوځای والی په اتفاق سره روادي ، که خه هم دوه سپو یا بنېخو ګواهی یا خبرتیا نه وی کړي چې دا هغه بنځه ده چې د ده سره یې نکاح شوی او سپړی هغه تر مخه لیدلی هم نه وی نو په دی صورت کې قرینه حال ته د ګواهی درجه ورکوله شوی یا مثلاً کله چې مدعی عليه د سوګند یادولو خخه مخ واپوی نو بیا پريکره د مدعی په حق کې کېږي ، خرګنده ده چه دا ډول قضاء دقرينې په اساس پريکره کوي څکه چه د مدعی عليه د سوګند خخه انکار کول په خپله د مدعی د ریښتنولی ثبوت او د دعوی صحت دی چه د هغې په اساس پريکره کېږي

522

په دی لړکې ابن قیم رحمة الله عليه او نورو فقهاو دوه خرګنده مثالونه ورکړي دی چې هغه دا دی :
لومړۍ دا چې یو سپړی د یوه کور خخه په وینو کړې چاقو ، چاره یا توره په لاس د راوتلو په حال کې ولیدل شو او بیا د دی کور په داخل کې مرې پیدا شو ، چې د همداسی چاقو یا چاره یا توری په واسطه وژل شوی وی، په کورکې بل خوک هم داسی نه وی ، نو په دی صورت کې همدا

نيو ليك

سپريقاتل شميرل كيربي حکه چي دا داسې قاطع ثبوت او قرينه ده چي د سترگوليدلى گواهی خخه قوي گواهی شميرلى كيربي . دوهم مثال دا چي يو سپري پنگري په لاس کي نيولى يائى په اوپرو پرته ده او مندي و هي او دى خپله پنگري په سر ترلى ور پسى سپري لوح سر مندي و هي او خلکو ته چيغى و هي چه هغه مندي و هونكى زما خخه پنگري غلا كپري يائى زما د سر خخه اخستى ده نوپه دى وخت كي مندي و هونكى غل گنيل كيربي حکه چي د هغى دا حالت پخپله د دى خبرى گواهى ورکوى چي د سترگوليدلى گواهى خخه كه قوي نه وي ، نو كمه ترى هم نه ۵۵ .

خود قرينى او د حالاتو د گواهى په اساس د حد په ئاي تعزيري سزا ورکول د احتياط غوبنتنه ده حکه چي حد هغه دى چي د قرآن ، سنتو او اجماع د امت په واسطه تاكل شوي وي ، اصل دا دى چي حدود د شک په اساس ساقط كيربي ، او د حالاتو گواهى د شکوكو خخه خالى نه وي او تعزيري سزا هغه ده چي د محكمى له خوا تاكل كيربي خو تعزيري سزا د لپ شک په واسطه نه ساقط كيربي .

يو طرفه پريکوئه

خلور امامانو او د اسلام فقهاو په دى خبره اتفاق كپري دى چي كه چيرى مدعى عليه په محكمه كپي حاضر وه ، او ياد هغه حاضرول ممکن وي. نوپه دى وخت كپي يو طرفه پريکوئه (په غائب فيصله) روانه ده ، كه خه هم مدعى گواهان راپوري وي ، د انصاف غوبنتنه خو دا ده چي مدعى عليه ته د خپلى پاكپي د ثبوت له پاره په گواهانو د انتقاد كولو موقع په لاس ورشي ، او دا کار د هغه په غير حاضري كپي ممکن نه دى .

همدا راز خلورو امامانو په دى هم اتفاق كپري دى چي كه چيرى د مدعى عليه وکيل يا وصى د هغه قايم مقام گنيل كيربي خو په دى شرط چي وکيل ته ئى پوره اختيار ورکپي وي په دى حالت كپي د وکيل يا وصى بيان اوريدل او هغى ته د خپل موکل د دفاع حق ورکول او په گواهانو د

نيو ليك

انتقاد کولو وروسته قاضى پريکره کولاي شى او دا په غياب کي قضا
او يو طرفه پريکره نه شميرلىكىپرى .

اختلافى صورت ئى دادى چە مدعى عليه کوم لرى خاى کي وي يا په
خپل بىماركى چيرته پېتى شوي وي، نه په خپلە حاضربرى او نه کوم وکيل
ئانتنە تاكى ، او قاضى ئى هم نه شى را حاضرولاي نو په دى کي د
امامانو اختلاف دى :

امام ابو حنيفة رحمه الله عليه قاضى ابن شبرمه ، قاضى ابن ابى يعلى
، او د قاضى شريح رحمه الله عليهم مسلك همدا دى چى په غائب حكم
او فيصله روا نه ده⁵²³.

دوی يومشھور دليل لرى او وايى چىكلە رسول الله صلى الله عليه
وسلم حضرت على رضى الله تعالى عنه په يمن کي قاضى وتياكە نو هغە تە
ئى د ليپلۇ په وخت کي داسى لاربسوونە وکرە : فاذا جلس بين يدك
الخصمان فلا اتقضين حتى تسمع من الآخر كما سمعت من الأول فانه
احرى ان يتبيين لك القضاء (كله چى ستا په ورلاندى دواپه مخالفى ھلى
حاضرى شى نو تر هغە وختە پورى پريکره مە اوروه ترخو چى دى د بلى
ھلى بيان هم داسى وانه ورى لكه خنگە دى چە د لومنى ھلى بيان واوريد
صحىح پريکرى تە درسىدو په خاطر دا غورە لار ده)⁵²⁴.

د احنافو اصل مسلك خو همدادى چە قضا په غياب کي روانە ده
خوکە چىرى قاضى د مدعى د ثبوت د ورلاندى کولو وروسته د نورو اامامانو
د راي مطابق يوطرفه پريکره واوروولە نو دشمس الانمە سرخسى رحمه الله
عليه په نزد پريکره عملى كىپرى د دى املە چە دا يوه اجتهاadi او اختلافى
مسئلە ده ، او پە دى چول موضوع کي د قاضى پريکره نافذ يېرى .

523 - هدايە سره دفتح القدير 7 ټوک 308 مخ - بحرالرائق 7 ټوک 17 مخ - المغنى د ابن

قدامە 95 مخ

524 - سنن ابو داود فى الاقضيه باب كيف القضا - جامع ترمذى فى الاحكام بباب
لا يقضى القاضى بين الخصميين حتى كلاما مهما

نيو ليك

د متاخرينو احنافو فتوی هم همدا چول ده ، او هم دغه اظهير الروايتين دی

525

د دی نه پرته د متاخرينو احنافو ويلی دی چي که چيري مدعى عليه پتي شوي وي نو قاضي به تر دري ورخو پوري د خپل باوري نفر په واسطه د هغه په دروازى اعلان کوي چي که چيري محكمى ته حاضر نه شوي نو يو طرفه پريکره به و اورول شى که د دی اعلان خخه وروسته بيا هم حاضر نه شو ، نو بيا دی قاضي د خپله طرفه يو وكيل وتياكې چي د مدعى عليه له خوا خخه بحث وکړي ، په داسي توګه د موضوع د اوريدو وروسته قاضي يوطرفه (په غياب کې) پريکره کولاي شى؟ امام ابو يوسف رحمه الله عليه په اوله کې په دی قائل نه وه خو وروسته د مطلق جواز قائل شوي وه د دی لپاره چه د خلکو د حقوقو ساتنه وشى⁵²⁶

امام شافعى ، امام مالك ، امام احمد ، امام اوزاعى ، امام بخارى ، ليث بن سعد امام ابن حزم او ابو عبيده قاسم بن سلام رحمه الله عليهم د دوى مسلک دا دی چي د حدودو او قصاص په موضوعاتو کې يوطرفه (په غياب کې فيصله) پريکره روانه ده ، خو په نورو موضوعاتو کې که چيري مدعى د اعتماد وړگواه وړاندي کړي نو بيا د هغه په حق کې يوطرفه پريکره کيداى شي، د دی علت دادى چي که چيري قضا په غياب کې روانه وي ، نو د خلکو حقوق به له منځه ولار شي ، مدعى عليه به پتېږي او د مدعى حق به خوپل کېږي⁵²⁷.

525 - فتح القدير 7 ټوک 311 مخ - شامي 4 ټوک 470 مخ

526-فتح القدير 310 مخ - شامي 4 ټوک 471 مخ - عمده القاري د صحيح

بخارى شرح 24 ټوک 255 مخ

527-المغني 10 ټوک 95 مخ ملخص - عمده القاري 4 ټوک 254 مخ - فتح

البارى 16 ټوک 294 مخ

نيو ليك

احنافو چي په کوم حدیث استدلال کړي دی امام خطابي رحمه الله عليه د جمهورو له خوا د هغه داسې توجیه کړي ده : د دواړو ډلو د بیانونو د اوږيدو پابندی په دی خاطر د چه کله دواړه محکمی ته حاضر شوی وی لکه خنګه چي " اذا جلس بين يدك الخصمان " خخه ثابتبری خو کله چي قاضی ته دا جوته شی چه مدعی عليه د بدنبیت په اساس د کوم شرعی عذر پرته د مدعی د حق د خورلو په خاطر قصدآ پیت شوی دی . نو په داسې حالت کې یوه طرفه پريکړه کول د دی حدیث خلاف نه دی .⁵²⁸

هغه خلک چه قضا په غیاب کې روا بولی هغوي وايی چي که چېږي د یو طرفه پريکړي وروسته مدعی عليه راغي او د مدعی په ګواهانو انتقاد وکړي او یا د بلی کومی لاری خخه دا ثابته کړي چه د مدعی دعوه د درواغو ده ، نو بیا قاضی خپله پريکړه بېرته اخستی شی⁵²⁹ .

په اوښني وخت کې د قاضی په لاس کې ډیر وسائل موجود دی . چه د هغى په اساس قاضی کولای شی د پولیسونو په واسطه مدعی عليه محکمی ته حاضر کړي . خود دی وسائلو ډیر والی سره اوسم د هیواد په دنه او د باندی د مجرمانو پتیدل ، فرار کیده د پخوا خخه ډیر شوی دی ، د دی علت د الله جل جلاله خخه د خلکو په ویره کې کموالی او د مسئولیت نه احساسول دی . بل عاملئی د وګرو ډیر والی او د تلوراتلو د وسائلو پر اخوالی دی . نو په دی خاطر قاضی ته په کار دی چې لوړۍ مدعی عليه ته اطلاع ورکړي او د هغى خخه به کفیل بالنفس یعنی حاضر ضمانت واخلي اویا ئی د ضرورت د پیدا کیدو په صورت کې هغه د شخړی تر پريکړي پوری په بندی خانه کې واچوی چې فقها ورته (جبس تفتیش) وائی . خو که د دی ټولو تدابир و سره سره بیاهم مدعی عليه حاضر نه کړي شو ، نو بیا یو طرفه (په غیاب کې فیصله) پريکړه روا ده .

د قاضی آداب

528 - معالم السنن برحاشیه سنن ابو داود 4 ټوک 12 مخ

529 - المغني لابن قدامة 1 ټوک 96 مخ

نيو ليك

دآدابو خخه مقصد نیک اخلاق دی. خو دلته تری هغه قواعد او ضوابط مقصد دی چی د هغى پابندی د قاضى له پاره قانوناً ضروري گنبل کېږي. په دی هکله د حضرت عمر فاروق رضى الله تعالى عنہ هغه خط بنسټيز حیثیت لري چې هغه د عراق قاضى ابوموسی اشعری رضى الله تعالى عنہ ته ليکلې وه چې مسبوط سرخسى رحمه الله عليه او بدائع الصنایع دی ليک ته د "كتاب السياسه القضاۓ" نوم ورکپې د خط د حديثو او فقهی په هیرو كتابونو کې رانقل شوي دی. د هر وخت قاضيانو ، علماء او فقهاء دا ليک د خپل خان له پاره یو قانوني سند ګرځولی دی او د حکم او قضاء د اصولو په تاکللو کې ئى بنسټ ګرځولی دی د دی ليک پوره متن د (سنن دارقطنى) خخه نقل شوي دی چې په لاندی توګه دی :

د قاضى د ادابو په هکله د عمر فاروق رضى الله عنہ
ليک د ابوبوسی اشعری رضى الله عنہ په نوم

من عمر بن الخطاب الى ابی موسی الاشعري رضى الله تعالى عنہ اما بعد
فإن القضاء فريضه محکمه و سنه متبعه ~ فافهم اذا ادل اليك بمحجه ~ و انفذ
الحق اذا وضح فإنه لاينفع تكلم بحق لانفاذله و اس بين الناس في وجهك و
بحسلتك و قضايتك حتى يباس الضعيف من عدליך ولا يطمع الشريف في جيفك
~ البينه على المدعى و اليمين على من انكر ~ والصلح حائز بين المسلمين
الاصلحا احل حراماً و حرم حلالاً لا يمنعك قضايتك قضيته راجعت فيه نفسك و
هديت فيه لرشدك ان تراجع الحق فان الحق قدم و مراجعيه الحق خير من
التمادي في الباطل الفهم فيما يختلف في صدرك مما لم يبلغك في الكتاب
او السننه اعرف الامثال و الا شباء ثم قيس الامور عند ذلك فاعمد الى احبها
عند الله و اشبهها بالحق فيما ترى ~ و اجعل لمن يدعى بينه املا يتنهى اليه فان
احضر بينه اخذ بحقه و الا وجوهت القضاء عليه فان ذلك اجلی للعمی و ابلغ في
العدن المسلمين عدول بعضهم على بعض الا جملود في حد او مجرب في

نيو ليك

.....
 شهاده زور او ظنين في ولاء او قرابه ان الله تولى منكم السرائر و دراء عنكم
 بالبيانات سـ و ايـاـكـ و القـلـقـ و الـضـحـرـ و الـتـاذـىـ بالـنـاسـ و التـنـكـرـ للـخـصـومـ فـ
 مواطنـ الحقـ الذـىـ يوجـبـ اللهـ هـاـ الـاجـرـ و يـجـسـنـ هـاـ الزـخـرـ(اوـ الذـكـرـ)ـ فـانـهـ منـ
 يصلـحـ نـيـتـهـ فـيمـاـ بـيـنـهـ وـبـيـنـ اللهـ وـلـوـ عـلـىـ نـفـسـهـ يـكـفـهـ اللهـ فـيمـاـ بـيـنـهـ وـبـيـنـ النـاسـ
 وـمـنـ تـرـيـنـ لـلـنـاسـ عـاـيـلـهـ مـنـهـ غـيـرـ ذـلـكـ يـشـنـهـ اللهـ فـمـاـ ظـنـكـ يـثـوابـ غـيـرـ اللهـ
 عـزـوجـلـ فـعـاجـلـ رـزـقـهـ وـخـرـائـنـ رـحـمـتـهـ وـالـسـلـامـ عـلـيـكـ
)ـ قـضـاـيـوـهـ كـلـكـهـ فـرـيـضـهـ اوـ مـسـلـمـهـ دـيـنـيـ لـارـهـ دـهــ كـلـهـ چـهـ تـاتـهـ كـوـمـهـ
 معـاملـهـ رـاشـيـ نـوـ پـهـ هـغـهـ دـ تـولـوـ اـپـخـونـوـ لـهـ پـلوـهـ دـدـلـيلـونـوـ پـهـ وـاسـطـهـ خـانـ پـوـهـ
 كـرهـ اوـ كـلـهـ چـهـ حقـ رـاـخـرـگـنـدـ شـىـ نـوـ بـيـاـ هـغـهـ نـافـذـ كـرهـ ،ـ دـ دـىـ اـمـلـهـ چـىـ پـهـ
 ژـيـهـ دـحقـ دـوـيـلـوـ خـخـهـ كـوـمـهـ گـتـيـهـ نـهـ شـتـهـ تـرـ هـغـهـ چـىـ هـغـهـ پـهـ عـمـلـىـ دـولـ جـارـىـ
 نـهـ شـىــ پـهـ خـيـلـهـ غـونـنـهـ كـيـ دـ كـبـيـنـولـوـ ،ـ دـ نـيـغـهـ پـهـ نـيـغـهـ خـبـرـ كـولـوـ ،ـ اوـ دـ
 اـنـصـافـ پـهـ اـسـاسـ پـهـ پـرـيـكـرـيـ كـولـوـكـيـ ،ـ دـ خـلـكـوـ سـرـهـ يـوـ رـنـگـ سـلـوـكـ كـوهـ
 تـرـخـوـ چـىـ بـىـ اـثـرـهـ كـمـزـورـيـ خـلـكـ سـتـادـ اـنـصـافـ كـولـوـ خـخـهـ مـاـيـوـسـ نـهـ شـىـ
 اوـ باـثـرـهـ قـوـيـ خـلـكـ لـهـ تـاـ خـخـهـ دـ مـرـاعـاتـ اوـ طـرـفـدارـيـ اـمـيدـ وـنـهـ كـرـيــ دـ
 مـدـعـىـ پـهـ ذـمـهـ دـ ثـبـوتـ وـرـانـدـىـ كـولـ دـىـ اوـ منـكـرـ تـهـ بـهـ سـوـكـنـدـ وـرـكـولـ
 كـيـبـىــ دـ مـسـلـمـانـانـوـ تـرـمـنـخـ صـلـحـ كـولـ رـواـ دـىـ ،ـ پـرـتـهـ دـ هـغـىـ صـلـحـىـ خـخـهـ
 چـىـ حـلـالـ حـرـامـ اوـ حـرـامـ حـلـالـ وـكـپـىـ يـعـنـىـ چـىـ دـ هـغـىـ پـهـ وـاسـطـهـ دـ شـرـيعـتـ
 دـ كـوـمـ حـلـافـ وـرـزـىـ وـشـىــ پـهـ هـيـيـخـ يـوـهـ مـعـاملـهـ كـيـ دـ پـروـنـ پـرـيـكـرـهـ نـنـ
 حقـ رـجـوعـ پـهـ لـارـهـ كـيـ خـنـدـ جـوـرـوـلـ نـهـ دـىـ پـهـ كـارـ ،ـ مـكـرـ كـلـهـ چـىـ دـ پـورـهـ
 تـحـقـيقـ اوـ خـيـرـنـىـ وـرـوـسـتـهـ دـ صـحـيـحـ پـرـيـكـرـيـ كـولـ تـوـفـيقـ تـاتـهـ پـهـ بـرـخـهـ شـىـ
 ،ـ دـاـپـهـ دـىـ خـاطـرـ چـهـ حقـ اـزـلـىـ دـىـ اوـ دـ هـغـهـ پـهـ لـورـ رـاـكـرـيـدـهـ پـهـ غـلـطـىـ
 بـانـدـىـ دـ تـيـيـنـگـيـدـوـ خـخـهـ ڏـيـرـ غـورـهـ دـىــ پـهـ هـغـهـ مـعـاملـوـ كـيـ دـ ڏـيـرـ غـورـ اوـ
 فـكـرـخـهـ كـارـ وـاخـلـهـ،ـ دـ كـوـمـ حـلـ چـىـ تـاـ تـهـ دـ قـرـانـ اوـ سـنـتوـ خـخـهـ پـهـ لـاسـ
 درـنـهـ شـىـ اوـ هـغـهـ سـتاـ پـهـ زـرـهـ كـيـ ٿـورـنـدـهـ وـىــ ،ـ مـاـلـوـنـهـ اوـ نـظـائـرـ پـهـ ذـهـنـ كـيـ
 كـيـبـنـنـوـهـ هـغـهـ حلـ اـخـتـيـارـ كـرـهـ چـىـ سـتاـ دـ خـيـرـنـىـ مـطـابـقـ دـ اللهـ جـلـ جـالـلـهـ ڏـيـرـ

نيو ليك

خوبن او حق ته ډير نزدي وي - مدعى ته تريوي تاکلى مودي پوري مهلت ورکره که چيري هغه تر تاکلى وخت پوري شاهدان راولن نو بيا هغه ته د هغه حق وروسيپاره ، اوکه نه نو بيا د همغه په خلاف پريکره وکره د دي په اساس شک وشهه هم له منځه ئې او مدعى ته اعتراض هم نه پيدا کيږي ، تول مسلمانان یو په بل باندی د ګواهی په ورکولوکې عادل دي. پرته له هغه شخص خخه چې هغه ته د دورو سخته سزاوار کول شوي وي ، د دروغو په ګواهی کې مشهور وي اور باندی دا شک وي چې دی دمدعى سره د دوستانه اړیکو د لرلو په اساس د درواغو بيان ورکوي الله جل جلاله به ستاسو د پتو خبرو پريکره په خپله کوي او هغه د ګواهانو په واسطه ستاسي شخري پاي ته رسولی - د قضا په غونډه کې دشور ، د خلکو د خفه کولو او هغوي ته ضرر رسولو او د پلو ترمنځ د تريويدو خخه څان وړغوره ، په دی څایونو کې د حق د قائمولو په واسطه خدائی اجر او ثواب ورکوي. او د هغه يادونه په خير سره کوي يا د هغه له پاره ذخیره جوړ وي د چا نيت چې په هغه معاملو کې چې د د او د الله جل جلاله ترمنځ بنې وي نو خدائی تعالي به د خلکو سره د د معاملی سمی کړي ، او هغه چا چې خپل څان د خلکو ترمنځ په هغه صفاتو متصرف بنسکاره کړ په دasicي حال کې چې هغه صفت په هغه کې موجود نه وي نو الله جل جلاله به هغه د خلکو ترمنځ بد نام کړي - نو د الله جل جلاله د ورکول شوي رزق او د هغه د رحمت د خزانو په مقابل کې ته د بل چا خخه اميد خه ته کوي)⁵³⁰.

حافظ ابن قيم رحمة الله عليه د فاروق رضي الله عنه د دی ليک تshirey په اعلام الموقعين کې په ډير تفصيل سره کړي ده⁵³¹.

⁵³⁰ - سنن الدارقطني معنى التعليق المغني في الأقصيه والاحكام 4 توك 206 مخ السنن الكبير للبيهقي كتاب الشهادت 10 توك 150 مخ - كنز العمل 5 توك 806 مخ - الخلافه نصب الرائيه في تخریج احاديث الهدایه 4 توك 81 مخ - اعلام الموقعين د ابن قيم رحمة الله عليه 1 توك 85 مخ

⁵³¹ - اعلام الموقعين لومړي توك 86 مخ

نيو ليك

د دى خط و كتابت او سنتو په رنماکې د اسلام فقهاو ئينى نور مفصل آداب بیان كپرى دى ، چى لنهيزئى په دى توگه دى :
د قضا منصب د غوبىتلۇ خخە لرى والى : رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايىلى دى چى هغە خوك چە د قاضى كيدو فكر ولرى او د هغە له پاره عريضه وركوى ، او د دى منصب دلاس ته راپلۇ له پاره واسطى او سفارش راۋپى نو هغە خپل نفس ته ورسپارل كېرى ، او هغە خوك چە د هغە د غوبىتنى او خواهش پرتە قاضى وتاكل شو ، نو هغە ته په صحىح لاره د ثابت پاتى كيدو په خاطر الله جل جلاله ملائىكى رالىبرى⁵³².

د دى روایت خخە معلومىرى چىد قضا د منصب غوبىتل او ياخواهش كول منع دى خود ابوداود شريف په يوه بل روایت كې راغلى دى : من طلب قضاء المسلمين حتى ينأى له ثم غالب عدله جوره فله الجنه و من غالب جوره عدله فله النار (چاچى د قضاء غوبىتنە و كە او دا منصب ئى لاس ته راواست او بىيا د هغە عدل د هغە په ظلم غالب شو نو هغە ته جنت دى او كە د هغە ظلم د هغە په عدل غالب شو ، نو هغە ته د دوزخ اوردى⁵³³).

د دى حدیث خخە خو په بىكارە توگە د قضا د طلب جواز ثابتىرى ددى املە چى په دى كې عادل قاضى تە د جنت زىرى وركپى دى يعنى هغە چا چى د دى منصب د لاس ته راۋپلۇ كوبىسىن كپرى وي ئىنى محدىشىنۇ دى حدیث تە ضعيف ويلى دى .

532 - سنن ابو داود فى الاقضيه باب فى طلب القضا - سنن ترمذى الاحكام

باب ماجاء فى القاضى - جامع الاصول 10 تۈك 169 مخ

533 - ابو داود فى الاقضيه باب فى القاضى يخطى

نيو ليك

خو قاضى شوکانى رحمه الله عليه فرمائى چې: ابو داود اوالمنذرى رحمه الله عليهم دا روایت د خه انتقاد پرته رانقل کړي دی او د هغه په سند کوم اعتراض نه شته دی⁵³⁴.

علامه ماوردي ، قاضى ابو يعلى ، مجدد الدين ابن تيميه رحمة الله عليهم (د مشهور ابن تيميه نيكه وه) علاوالدين طرابلسى او قاضى شوکانى رحمة الله عليهم چې د دواړو حدیثونو ترمنځ چې کوم تطبق کړي دی هغه زما د نظره ټيره بنه توجیه ده

او هغه د اختلاف تنوع او اختلاف الحالتين مسئله ده ، په یوه حالت کې د قضا غوبښنه منع شوي ده او په بل حالت کې روا ده ، که چيرى با اهليته علماء او فقهاء موجود وي ، نو په دی حالت کې د دی منصب غوبښتل روانه دی ، دا د حکومت فرض دی ، چې د هيود د علماء او فقهاء خخه غوره او اهل کسان و تاکې او د منصب ورته وروسپارۍ . خو که په کوم خای کې د یوه کس پرته بل خوک اهل موجود نه وه . نو په دی حالت کې دغه اهل کس ته د قضا غوبښنه روا ده بلکه د خينو په نظرمحاسب او یا واجب ده [الله جل جلاله ټيرنسه پوهېږي]⁵³⁵.

د اجتهاد او تحقیق وروسته د پريکوي کول :

د قاضى له پاره ضرور ده چه هغه د ارام غوبښنى ، تبلی او بې پروائى خخه کار وانخلی بلکه د معاملى خرنګوالى ، د دواړو خواو ویناوی او د ګواهانو په ګواهی د پوهیدو ، شرعی حکم معلومولو او په وړاندی کړي شوی دعوی باندی ئى د منطبق کيدو له پاره خپل تول امکاني تحقق او صلاحیت په کار اچولو خخه وروسته پريکړه وکړي ، که چيرى هغه په خپل خان کې د دی له پاره عملی قابلیت نه وينى ، یا ددعوی په خرنګوالى او نوعیت پوه نه شي او یا د محکمی په کارونو کې د حکومت

534 - نيل الاوطار 9 توک 159 مخ 1973 بيروت چاپ

535 - منتقم الاخبار سره نيل الاوطار 9 توک 161 مخ - معين الحكم 11 مخ -
الاحكام ملخصا د ماوردي ليکنه 74 مخ

نيو ليك

له خوا خخه د بى خايد مداخلى ويره وه ، نوبىاد قضايى منصب قبلول يا د دائىر شوى دعوى د پريکپرى خخه لاس واخلى .

د غصى او خىكگان په حالت كىگ د پريکپرى نه كول :
 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا
 عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْضِي الْحَكْمُ بَيْنَ اثْتَيْنِ وَهُوَ غَضِيبٌ

(رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلی دی چې هيڅکله دی یو پريکپرى کونکې د غصى په حالت کې د دوو تر منځ پريکپرنه کوي)⁵³⁶
 فقهاو ليکلى دی چې د دعوى او ريدل او د هغه په هکله پريکپر کول د اطمینان او سکون په حالت کې کول په کاردي په جذباتي او د غصى نه په ډک وخت کې نه ده په کار (هر هغه حالت چې په هغه کې طبیعت پر څل حال نه وي او زړه ته اطمینان او ډاډ پیدا نه وي) لکه (لوړه - تنده - مرض - اړتیا، غم او تکلیف او یا ذهنی پريشانتیا)⁵³⁷

دواوو الو ته برابره درجه ورکول

او په یوه حګای کشګینول :

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنْيَعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُتَارَكَ حَدَّثَنَا مُصَبْعُ بْنُ ثَابِتٍ
 عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الرُّبِّيرِ قَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ الْخَصْمَيْنِ
 يَقْعُدُانِ بَيْنَ يَدَيِ الْحَكَمِ

(رسول الله صلى الله عليه وسلم حکم کپری دی چې د دعوى دواړه ډلي بايد د قاضى په مخکې برابر کښینول شي)⁵³⁸

536 - صحيح بخارى فى الأحكام باب هل يقضى القاضى وهو غضبان - صحيح مسلم فى الأقضية - جامع ترمذى فى الأحكام - سنن ابو داود فى القضيه - سنن نسائي فى القضايى - جامع الاصول 10 توک 175 مخ

537 - المغني 10 توک 45 مخ - بداع الصنائع 6 توک 9 مخ

538 - سنن ابو داود فى الأقضية - جامع الاصول 10 توک 174 مخ

نيو ليك

هغه دا هم فرمایلی دی چې : هغه خوک چې قاضی و گرخیده نو هغه
ته د دواړو ډلو په کښینولو ، اشاره کولو او د خبرو په طرز کې برابر والي
په کاردي⁵³⁹

د تحفو او رشوت د اخستو خګځه لري والي
حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا أَبْنُ أَبِي ذِئْبٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو قَالَ لَعَنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

رشوت اخستونکې پريکړه کونکې او په رشوت ورکونکې دواړو
باندی رسول الله صلی الله عليه وسلم لعنت ويلی دی⁵⁴⁰
رسول الله صلی الله عليه وسلم و فرمایل د اميرانو او حاكمانو له
پاره د تحفو اخستل خيانت دی⁵⁴¹

د علم دخاوندانو او شريعت پوهانو

خګځه مشوره اخستل

عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه فرمایلی دی چې پنځه شیان دی
، که چیری د هغو خخه یو هم د قاضی خخه پاته شو نو په هغه کې به
عيیب او خرابوالی پیداشی :
لومړۍ دا چې هغه باید پوهه او دانش ولري او په معاملو ويوهېږي

دوهم دا چې هغه نرم زړي ، بردباره ، او دپراخی سینی خاوندوی .
دریم دا چې پاک لمنی ، سپیڅلی او د لوړو اخلاقو خاوند وي .

539 - دارقطني ملتان چاپ 4 ټوک 205 مخ - کنز العمال 6 ټوک 102 مخ -

المغنی 10 ټوک 71 مخ

540 - ترمذی فی الاحکام - سنن ابو داود فی الاقضیه - جامع الاصول 10 ټوک 172 مخ

541 - مجمع الزوائد 5 ټوک 249 مخ - کنز العمال 6 ټوک 111 مخ

نيو ليك

خلورم دا چى د قوانينو په جاري کولو کې د کلك د زره خاوند وي .
پنځم د اچى د دين عالم وي او د علم د خاوندانو سره مشوره کونکي وي⁵⁴².
د امام شافعى رحمه الله عليه شاگرد ابو على الکرايسى رحمه الله
عليه په خپل کتاب ادآب القضاة کې ليکلې دی قاضى ته په کار دی چى
د علم د خاوندانو سره هميشه مشورى کونکي او خبرى کونکي اوسي⁵⁴³

د اسلام فقهاء ليکلې دی چه په مشکل او غښتو معاملو کې
قاضى بايد د ديانت لرونکي شريعت پوهانو خخه مشوره واخلى او
ضرور ده چه د قاضى په غونډه کې د فقهاء يو ډله موجوده وي ترڅو د
ضرورت په وخت کې په تولنيزه توګه مشوره وکړي شى⁵⁴⁴.
د عادل او پوه ليکونکيګ تګاکل

د قاضى له پاره دا هم ضروري ده چى هغه د خپلی محکمی له پاره
داسی کاتبان و تاکې چى مسلمان وي ~ ديانت لرونکي وي او د
اسنادو او دسيو د بهه ساتنى او حفاظت بهه صلاحیت او تجربه ولري
په ملحد ، کافر او فاسق باندي باور نه شى کيداى ، په قرانکريم کې د
كتابت بالعدل حکم شوي ده چى له ده خخه معلومېږي چې کاتب ته
د بهه ليکوال په خنګ کې عدالت هم يو ضروري امر ده - امام بخارى
رحمه الله عليه ليکلې دی چې د کاتب له پاره په کاردي چې امانت
ساتونکي او ديانتدار وي ، عاقل او ذهين هم وي⁵⁴⁵.

542 - صحيح بخاري في الأحكام 2 ټوک 161 مخ تعليق.

543 - فتح الباري ج 16 ټوک 266 مخ

544 - كتاب الام للشافعى 7 ټوک 203 مخ 1973 عيسوى كالچاپ - المغنی

10 ټوک 47 مخ - بدائع صنائع 7 ټوک 11 مخ

545 - صحيح بخاري في الأحكام باب ما يستجب للكاتب ان يكون اميناً و
عاقلاً

نيو ليك

ابو موسى اشعرى رضى الله عنه يو عيسوى د خپل خان له پاره
کاتب تاکلى وه نو حضرت عمر رضى الله تعالى عنه ورته وفرمايل چى
ایا په مسلمانانو کې كوم ليكونكى نه پيداکىدە ؟ په داسى خلکو
اعتماد ونه کېرى ، چا تە چى اللە جل جلالە خائىن ويلى دى⁵⁴⁶
د عادل او پوه ژياۋونكىگ تگاڭل

كله كله د ترجمانى لە پاره ھم اپتىا پيدا كېرى ، نو په دى اساس
قاضى تە په کارده چى د خپلى محكمى لە پاره عادل امين او ديانى
لرونكى ژبارن وتاکى ، امام بخارى رحمه الله عليه په خپل كتاب كې د
ژبارونكى د اپتىا د ثابتولو لە پاره مستقل باب (باب ترجمە الحکام) په
نوم جوركى دى ، امام ابوحنيفه ، امام مالک ، امام ابو يوسف ، محمد
بن المنذر او د امام بخارى رحمه الله عليهم مسلك دا دى چى د قاضى
لە پاره يو ژبارن كافى دى ، په دى شرط چى هغە امين او عادل اوسى ،
خود امام شافعى ، امام احمد ، او امام محمد رحمه الله عليهم نظر دا
دى چە ژبارن تە د گواھى درجه وركول شوی ، لە دى املە د يوه شخص
ترجمانى كافى نه ده ، بلکە د دوه كسو ترجمانى ضروري ده⁵⁴⁷.
د دلاتلو خخە دا خبرە صحيح خرگندىيېرى چە يو ژبارن كافى دى كە
چىرى چا انتقاد كېرى وي ، يا په خپلە قاضى تە شك پيدا شون بىل ژبارن
راغوبىتلەشى ، او كە نه نو همدا يو كافى دى .
امام بخارى رحمه الله عليه ديوه ژبارن دكافي كيدو لە پاره درى
دلائل راۋىرى دى :

546- فتح البارى الاحكام 14 تۈك 207 مخ

547- المغنى 7 تۈك 88 مخ - عمدة القاري الاحكام 24 تۈك 266 مخ - نيل
الاوطار 9 تۈك 179 مخ

نيو ليك

لومړی دا چې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او یهودو ترمنځ د ترجمان کار حضرت زید بن ثابت په خانګړی ځان کاوه .
دوهم دا چې د حضرت عمر رضی اللہ عنہ غونډی ته یوه عجمه بسخه راغلی وه چې ترجمانی یې یوازی عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ کپری وه .

درېم دا چې د حضرت علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ د خلافت په دوره کې عبدالله بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ د بصری قاضی وه ، د هغه محکمی او عدالت ته به دایران او فارس څینی دا ډول خلک راتلل چې هغوي به فارسي ويله دا چې ابن عباس رضی اللہ عنہ په فارسي نه پوهیده نو د دی امله د ترجمانی دنده حضرت ابوحمزه سرته رسوله او هغه یو ترجمان کافی ګنبل کيده ⁵⁴⁸.

د عدالت دروازی خلاصی پری شګورو!

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَيْعَنَ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنِي عَلَيْهِ بَنُ الْحَكَمِ حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ قَالَ قَالَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةً لِمُعَاوِيَةَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا مِنْ إِمَامٍ يُعْلِمُ بَاهْبَهْ دُونَ ذَوِي الْحَاجَةِ وَالْخَلْلَةِ وَالْمَسْكَنَةِ إِلَّا أَعْلَقَ اللَّهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ دُونَ حَتَّىْهِ وَحَاجَتِهِ وَمَسْكَنَتِهِ فَجَعَلَ مُعَاوِيَةَ رَجُلًا عَلَى حَوَائِجِ النَّاسِ قَالَ وَفِي الْأَبَابِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرِمَى لِي دِي هغه حاکم چې خپلی دروازی د خلکو پرمخ وتری نو اللہ تعالیٰ جل جلاله هم د هغه د حاجت له پاره د اسمان دروازی تپی (د رحمت دروازی) ⁵⁴⁹.

548 - بخاري كتاب الأحكام باب ترجمه الحكم وهل يجوز ترجمان واحده

549 - ابو داود في الخراج والاماره - ترمذى في الأحكام مسنـد احمد 5 توک

238 - جامع الاصول 4 توک 51 مخ

نيو ليك

د دى حدیث خخه دا راخرگند یېرى ، چى قاھى تە پە داسى خاي
كېكىنپىنا ستل پە كار دى چى هلتە خلک پە اسانى او پە خېل وخت
سە انصاف لاس تە راپرى او دعوه كونكىپ تە د دفترنو اوكتابانو د
نازونو د ورلو تكليف پىدا نە شى ، بلکە پرته د كوم خنده دوسىيە خېل
ئاي تە ورسى او مقدمە درج كېرى .

دروازە چى تگاكل

پە بخارى كتاب الاحكام كې يو باب اينبودل شوي چى رسول الله
صلى الله عليه وسلم د خېلى دروازى لە پاره كوم دروازە چى نە وە
تاكالى. ددى دثبتوت لە پاره د يوبىخى يادونه شوي د چى هەفي د
حضرور صلى الله عليه وسلم ئاي تە تشريف راپر ~ نو پە دروازى كې
ھىخ دروازە چى نە وە خود امام بخارى پە خېل كتاب المناقب كې پە
يوه فصل كې راغلى دى ~ چى يو وخت رسول الله صلىذالله عليه وسلم
د يوه باغ پە داخل كې د كوهى پە غارە ناست وە ، او ابو موسى اشعرى
رضى الله تعالى عنه د باندى پە دروازە پەھرە دار ولار وە او د اجازى د
اخستلو وروسته بە يى ملاقات كۈونكۆ تە د راتلو اجازە وركولە ، پە
ھمىدى توگە د بخارى پە كتاب النكاح كې دايلا د قىسى پە لې كې يو
روايت راغلى دى چى د رسول الله صلى الله عليه وسلم پە دروازى بە يو
رباح رضى الله عنه نومى دروازە چى ولار وە.

حضرت عمر رضى الله عنه هم يو دروازە چى (حاجب) لروده چى نوم
ئى يرفاء وە كله چى حضرت على رضى بالله تعالى عنه او حضرت عباس
رضى الله تعالى عنه د بنو نصیر د مالونو پە سلسە كې تشريف راپر ،
نويرفقا حضرت عمر رضى الله تعالى عنه تە خبر وركە او د اجازى
وركولو وروسته د عمر رضى الله تعالى عنه پە خدمت كې حاضر شول -
محدثىنۇ پە بىكارە چول د دغە مختلفو روایتونو ترمنئ د موافقىت او

نيو ليك

تطبيق دوه صورتونه بيان کړي دي ، لومړۍ دا چې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او دراشدینو خلفاو دروازو ته مستقل دروازه چیان نه وه تاکل شوي خود ضرورت په وخت کې به حئيني صحابو رضي الله عنهم خخه په دي لارکې خدمت اخستل کیده او دوهم حالت دا چې د اوسيدو په ئاي او خلوت ئاي کې به کله دروازه چې موجود وه ، خو په عدالتی او تعليمي غونډو کې هیڅ دروازه چې نه وه موجود⁵⁵⁰. حقیقت دا دی چه د دروازه چې د تاکلو اصل مقصد د حاجت لرونکو خخه پتیدل نه وه ، بلکه (ترتيب الخصوم) وه، یعنی خلک د ترتیب او نظم سره محکمی ته وړاندی کول ، ترڅو په محکمه کې غیر ضروري ازدحام او شور او غال مغال جور نه شي ، اگر چې په نبوی صلی الله علیہ وسلم دور او دراشدینو خلفاو په دور کې د دعوو شمیر هم کم وه او د خلکو تر منځ هم د سکون، متنانت او د نیکو اخلاقو غلبه چې وه نو د دی امله په دروازه کې د دروازه چې تاکلو ته اپیانه ليدل کیده. خو کله چه د ابادی د زیاتوالی په اساس نفوس زیات شو نو د شخړو او دعوو شمیر هم زیات شو او په خلکو کې هم د پورته ذکر شوو صفاتو کمی راغی ، نو فقهاو او محدثینو فتوی ورکړه چې او س د دروازه چې تاکل مستحب دي . خود فرياد لرونکې د فرياد خخه بي د عذره پتیدل او د عدالت او محکمی دروازی تړل مکروه بلکه حرام دی⁵⁵¹.

مشهور حنفی فقيه قاضي خان ليکې کله قاضي په مسجد يا خپل کور (يا په بل کوم ئاي کې) کښيني نو یو دروازه چې دی و تاکې چې

550 - فتح البارى 16 ټوک 252 مخ

551 - فتح البارى 16 ټوک 252 مخ

نيو ليك

خلك د ازدحام خخه منع کړي بخو دروازه چې ته یو خه د رشوت په
ورکولو داخل ته تلل روانه دی⁵⁵².

تگول وخت د قضاياء د کار ورکول

دقاضى او ده ګه د اولاد نفقة د ټولنۍ په غاړه ده- امام بخاري رحمة الله عليه په صحيح بخاري كتاب الأحكام کې ليکلې دی چې د حکامو او قاضيانو اقتصادي اړتیاوی پوره کول د ملت مسئولیت دی قاضى شریح رحمة الله عليه به د ملت د خزانی خخه تنخواه اخسته ، حضرت ابوبکر رضى الله تعالى عنه او حضرت عمر رضى الله تعالى عنه به هم د خلافت په وخت کې بیت المال خخه تنخواه اخسته .

ابو على الکرابيسى رحمة الله عليه فرمایي چې : په قضاياء تنخواه اخستل روا دی ما ته د صحابه رضى الله عنهم او د هغوي خخه وروسته د علماء د هیڅ یوه خخه دا معلومه نه ده چې دی ته ئى حرام ويلی وي هغه خلکو چې په قضاياء تنخواه نه ده اخستى هغوي یوازى د تورع او احتیاط په اساس دا کار نه دی کړی او نه په اخستى بلکه په دی خاطر بی کړي چې ځینې وخت کې بیت المال ته مشتبه مالونه هم رائى د بلی خواکه چیري بیت الملل مال په حرامة لاره لاس ته راغلى وي. په هغه حالت کې ترى تنخواه اخستل هم حرام وي⁵⁵³.
د حنفى فقهاء فتوى هم دا ده چې قاضى په خپله قضاياء تنخواه اخستى شي⁵⁵⁴.

552 - قاضى خان په حاشیه د عالمگيرى 2 ټوک 265 مخ - عالمگيرى 3 ټوک

420 مخ - عمدہ القاری 24 ټوک 232 مخ

553 - فتح الباری 16 ټوک 271 مخ

554 - هدایه فی القضاياء وبدائع 7 ټوک 13 ~ 14 مخونه

نيو ليك

کله چى د قاضى كفالت د بيت الماپه غاره دى نوهغه ته بىا په
كار دى چى د شخصى تجارت خخه خان وژغورى.
رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایلى دى چى تجارت لرونكى
قاضى او حاكم په عدل ټینګ نه شى پاته کيداي⁵⁵⁵.
حنفى فقهاءو ليکلې دى چى : قاضى ته په خپله اخستل او پلورل په
كار نه دى بلکه هغه ته په کار دى چه داکار دنورو په واسطه وکرى امام
محمد رحمه الله عليه او (د مبسوط ليکونكى) خخه روایت دى چى
قاضى د عدالت او محکمی خخه د باندى په بل خاى کې دا خستلو او
خرڅولو کار کولى شى - خو صحیح داده چى په بل خاى کې هم بايد دا
کار ونه کړي له دى امله چې خلک به د خپل خان په حق د پريکړي
کولو په خاطر د د سره دراکړي ورکړي په معامله کې مراعات وکړي (
چى دا د رشوت کار ورکوي)⁵⁵⁶.

د محکمی آڻادى او د قانون پورته والى
د عدل د قائميدو له پاره په کار دى چى قضائيه او اجرائيه قوى يو د
بل خخه بىلى وي او قانون په ټولو پورته او لوړ وي د اسلامي نظام په عدل
کې د هيوا د ولس مشرد ريس خخه نیولى تريو عام او سيدونكى پوري
او د یو لوی عسکري صاحب منصب خخه نیولى تريو کوچنی عسکر
پوري ټول برابر او هر یو د پوبېتنۍ څواب په خاطر راغوبېتل کېږي او دوی
ته د قانون مطابق سزا هم ورکول کېږي خود قضائيه قوى په کارکې د
اجرائيه قوى هیڅ شخص ، کوچنی دى اوکه غټه د مداخلي کولو هیڅ حق
نه لري . دا د قاضى پورته والى نه دى ، بلکه د قانون هسکوالى دى چى

555 - المعني 10 توك 69 ~ 70 مخونه

556 - قاضيخان په حايشه د عالمگيرى 2 توك 364 - كتاب الام للشافعى 6 توك

نيو ليك

خپله په قاضى هم نافذېږي ، که چيرى چا په قاضى القضاط باندي هم دعوه وکړه نو بل قاضى به د هغى دعوى اورى او بیا د قانون په مطابق پريکړه کوي .

د یهودیانو کؤنلاره

د اسلام خخه ترمخه د قوى او طاقت لرونکې له پاره یو ډول قانون وه او د کمزوری او ضعیف له پاره بل ډول قانون وه ، لکه څنګه چى نه هم په ځینې تشن په نامه پرمخ تللو هیوادونو کې د تور او د سپین ترمنځ قانون بیل دی ، په مدینې کې دیهودو دوه ډلی بنو نصیر او بنو قريظه اوسيدل ، چې بنو نصیر د قوت او دولت له پلوه په بنو قريظه باندي قوى وه د بنو نصیر ډلی بنو قريظه په دی ظالمانه تړون باندي واداره کړي وه ، چې که چيرى د بنو نصیر د ډلی خخه کوم سړۍ د بنو قريظه خوک قتل کړي ، نو هغه ته به د قصاص (بدلی) د اخستلو حق نه وي ، بلکه یوازی 70 وسق⁵⁵⁷ کجوري به د هغه د ويني به بدله کې ورکوي وسق نژدي 32 منه کېږي او 70 وسق نېدې 2240 منه کېږي .

خو که چيرى معامله د دې په خلاف وي نو بیا قانون دا وه چې د بنو قريظه د ويني د تويولو دوه برابره یعنی 140 وسقه کجوري به هم ورکوي او قصاص به هم ورځنۍ اخلي او یوازی دا نه چې قصاص او دوه چنده ديت به ورځنه اخستل کېږي بلکه دا هم وه چې که چيرى یې د بنو نصیر د قبیلې بنسخه ووژله نو د هغه په بدل کې به د بنو قريظه نارینه وژل کېږي او که چيرى مقتول سړۍ وي ، نو د هغه به بدل کې به بنو قريظه دوه کسه سړۍ به وژل کېږي، او که چيرى د بنو نصیر غلام

557- وسق د پاکستان په حساب پنځه منه او لس سيره کېږي چې 70 وسقه نېدې 348 منه او شل سيره کېږي چې د افغانستان د من په حساب تقریبا 2240 منه کېږي [ژیارن] .

نيو ليك

ئى وزلى وي نو د هغه په بدل کي به بنوقريظه ازاد سپى به په قتل رسپىرى ، كه چىرى د بنو نضير قبىلى د چا لاس پريکىرل شو ، نو د بنو قريضه خخه به د يوه كس دوه لاسه پرى كىپى او كه يو غوب پرى شوى وى نو هغوى خخه به دوه غوبونه پرى كول كىپى⁵⁵⁸

په تورات کي د واده كپى بىشى سره زنا كولو سزا قتلول يا په تىيگو ويشتل وه⁵⁵⁹ " نو د يهودو د زنا د يوه معاملى په وخت کي رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغوى يو ستر عالم ته ووييل چى زه تا ته د هغه الله جل جلاله په نوم سوگند دريادوم او پوبنتنه در خخه كوم ، چه هغه په موسى عليه السلام تورات راناژل كپى وه چى په تورات کي د زنا سزا يوازى مخ تورول دى چى ستاسى په منع کي ئى رواج موندللى دى ، هغه ووييل رينتىيا خبره خودا ده چى په تورات کي د دى جرم سزا رجم (په تىيگو ويشتل) بىنولى شوى ده ، خو كله چه زمونپد شهزاده گانو په منع کي زنا ديره شوه . نو مونې هغوى ته سزا وركول پرى بنوه مىگر په كمزورى خلکو هماگسى سزا جاري كيدله . وروسته مونې مشورى وکپه چى داسى سزا تاكل په كاردى چه په تولو يو ڈول جاري كويى شى ، نو هماگه وه چى مونې د وھلو تکولو او د مجرم د مخ تورولو او هغه پسى د ڈلى خلکو د ويستلو سزا و تاكله او رجم مو پر يبنووده . په دى خبره رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : اى خدايه زه هغه رومبى شخص يم چه ستا دا حكم مى را ژوندى كپ ، كوم چى هغو خلکو خنپ كپى وه او بىائى هغه يهودى زانيانو ته د

558 - مظهرى ج3 توك 111 ~ 112 نقل د معالم التنزيل خخه المائدہ 41- سنن ابو داود مختصرًا في الآيات بباب النفس بالنفس ونسانى مختصرًا القامه بباب تاویل قوله تعالى وان حکمت ...

559 اخبار باب 20 - استثناء باب 22 . 23 . 24.

نيو ليك

سنگسار کولو سزا و اوړوله د کومو د عوه چه د رسول الله صلی الله عليه وسلم عدالت او محکمی ته راوبل شوی وه او د همدى واقعی په باب د المائدې سورت 44 آیت خخه تر 47 آیت پوری را نازل شوی وه .

د نبوي صلی الله عليه وسلم

او راشدینو خلفاو دورو تکګ لارى

د انسانیت ستر لار بنود محمد صلی الله عليه وسلم راغی او تول توپیروننه ئی له منځه یوړل او د آدم عليه السلام د اولاد د حقوقو د برابری اعلان ئی وکړد قانون لوړ والی بی وساته او د کمزوری او قوى له پاره ئی یو ډول احکام جاري کړل .

1 - د قريشو د بنو مخزوم د قبيلي د یوی بنځۍ فاطمه اسود خخه د غلاکولو جرم وشو ، د قريشو د تينګار په اساس حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه د سزا بخښولو سپارښته وکړه په دی خبره رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل ایا تاسی د الله جل جلاله د تاکلى حد بخښل غواړي او بیا ودریده او خلکو ته ئی په وینا کې وویل :
يا ايهما الناس انما ضل من كان قبلكم انهم كانوا اذا سرق الشريف تركوه و اذا سرق الضعيف فيهم اقاموا عليه الحد وايم الله لو ان فاطمه بنت محمد سرقت لقطع محمد يدها

(ای خلکو الله تاسو پخوا چې کوم امتوونه تیر شوی دی هغوي په دی اساس ګمراه او بی لاری شوی وه چې کله به د هغوي د لوړی کورنۍ چا غلا وکړه نو هغه به ئی پږی بنسوولو او کله به ئی چې د بنکته درجی چا غلا وکړه نو په هغه به یې حد جاري کړ او زه په الله جل جلاله سوګند کوم

نيو ليك

چي که چيرى د محمد صلى الله عليه وسلم لور فاطمى غلا کپي واي نو
محمد صلى الله عليه وسلم به خامخا د هغه لاس ورپري کپي وه⁵⁶⁰

2 - د فوت کيدو د مرض په وخت کپي يوه ورخ رسول الله صلى الله
عليه وسلم د فضل بن عباس رضى الله تعالى عنه په مرسته مسجد ته
تشریف یووړ او د لمانځه وروسته په ممبر وخت او وئي فرمایل :که
چيرى ما چا ته بښکنڅل کړي وی نو هغه دی خپله بدله له ما خخه واخلي
او که چيرى ما د چا مال اخستى وی نو هغه دی هم خپل حق له ما خخه
وغواړۍ او یا دی راته بخښنه وکړي خوچې زه رب العالمين ته په ډاډه زړه
ورشم ، ټول مسجد کپي د خلکو د ډلی خخه یوازی یو شخص پورته شو او
وئي ويل چي تا په هغه ورخ زما خخه دری روپې پور کپي وی هغه ماته
راکړه رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپل کاكا زوي فضل بن عباس
رضى الله تعالى عنه ته وویلی چي زما له خوا نه هغه ته دری روپې ورکړه

⁵⁶¹

3 - عبدالله بن جبیر خزاعی رضى الله تعالى عنه فرمائی چي یو وخت
د رسول الله صلى الله عليه وسلم په لاس کپي د کجورو یوه لښته وه او یا
مسواک وه چي د هغه په واسطه د یوسپې په ملاکې داغ وشو، هغه وویل
(ما ته دی درد ورسا وه) نو په دی خاطر ما ته د بدلى اخستلو اجازه
راکړي ، هغه هماغه لښته ده ته ورکړه او ورته ئي وفرمایل : بدله واخله ،
هغه د د شاه مبارکه بښکل کړه او ویي ویل ما ته بخښلې بې او اميد لرم
چي ته به د قیامت په ورخ زما شفاعت وکړي⁵⁶²

560 - بخارى فى الحدود باب كراهيه الشفاعة فى الحدود - مسلم فى الحدود
باب قطع السارق الشريف ...

561 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 469 مخ 1972 عيسوی کال بیروت چاپ

562 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 467 ~ 466 - مجمع الزوائد 6 ټوک 289 مخ

نيو ليك

4 - همدا سى يوه بله واقعه ده چى د ازدحام په أساس د رسول الله صلى الله عليه وسلم د لاس مبارڪ په واسطه د يوه سرى په ملاكمى درد پيدا شوـ هغه ورته وويل چى راشه او بدله واخله ، هغه سرى د هغه نوم مبارڪ بنكل كر او هغه لبنته ئى و غورخوله او وبي ويل يا نبى الله زما اراده او مقصد همدا وه چى مونپ ستا خخه وروسته ظالمان و تکوو او د هغوى خخه بدله و اخستى شو⁵⁶³.

5 - ابو سعيد خدرى رضى الله عنه چى يوه ورخ رسول الله صلى الله عليه وسلم كور خخه ووت نو يوه سرى د هغى د اوبنى رسى ونيوله او وئى ويل چى زما يو كار دى هغه ورته وويل چى پېرىدە ستا كار كېېرى ، درى خلى ئى همداسى وويل ، ليكن هغه سرى اوپنە تللو ته پرى نه بىووه، په دى خبره رسول الله صلى الله عليه وسلم لبنته پورتە كە او هغه تە ئى يو شرق ورکر، كله چى د لمانخە خخه فارغه شو نو وئى ويل هغه سرى چير تە دى چى ما همدا اوس يو شرق وواھه هغه سپى د اخر صفت خخه راپورتە شو او راغى او وئى ويل زە حاضر يم د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د غضب خخه پناھ غوارم رسول الله صلى الله عليه وسلم همفە لبنته هغه تە وروغورخوله او ورته ئى وويل : نزدى راشه او خپلە بدلە واخلە ، هغه ورته وويل چى ما بخبللى ئى ، په دى وخت كې هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم حاضرینو تە په وينا كې وويل په هغه الله سوگند يادوم چى زما نفس د هغه په اختيار كې دى چى كوم مسلمان چى پر بل باندى ظلم وکپى او د هغى بدلە يى نه وى ورکپى نو د قيامت په ورخ بە په خپلە الله تعالى جل جلاله د هغه د ظلم بدلە ترى واخلى⁵⁶⁴.

563 - مجمع الزوائد فى الديات 2 توك 289 مخ

564 - المنصف عبدالرزق 9 توك 465 - سنن ابى داود فى الديات باب القود بالضربه

نيو ليك

د همدى واقعاتو په لور په اشاره کولوکې حضرت عمر رضى الله تعالى عنه فرمایلی وه: و قد رائیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقتض من نفسه (ما په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم کتلی دی هغه د خپل ذات خخه هم بدله ورکوله) ⁵⁶⁵.

سعید بن مسیب رضى الله عنه فرمایلی دی : رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د خپل ذات خخه د بدلى اخستو حق ورکپى دى ، ابوبکر صدیق رضى الله تعالى عنه هم یو سپى ته د خپل ذات خخه بدله ورکپى وه او حضرت عمر رضى الله عنه هم حضرت سعد رضى الله تعالى عنه ته د خپل ذات خخه بدله ورکپى وه .

6 - د حضرت عایشه رضى الله عنها خخه روایت دی چې د ابوجهم بن حذیفه رضى الله تعالى عنه د یوه سپى سره د زکات د اخستو په وخت کې خه شخړه راغله او ابوجهم رضى الله تعالى عنه د کوتک په واسطه هغه سپى زخمی کړ د وهل شوی سپى خپلواز د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت ته راغله او د قصاص غوبښنه ئى وکړه ، هغه ورته فرمایل چې تاسو د وینی تویولو دومره بدله واخلي او راضى نامه وکړي هغوي په دی خبره راضى نه شو ، هماګه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د توى شوی وینی بدله ډیروله تر دی پوری چې هغوي راضى شول او بیا ئى خلک را وبل او په عامه ټولنک کې د هغوي خخه بیا پوښتنه وکړه چې تاسو راضى یاست هغوي وویل چې هو او س راضى یو ⁵⁶⁶.

565- ابو داود فی الديات - سنن النسائي فی القسامه - مستند احمد 1 توك 41 المنصف 9 توك 468 مع

566- سنن ابو داود فی الديات باب العامل يصاب على يديه - سنن النسائي فی القسامه - سنن ابن ماجه فی الديات و المنصف باب القود من السلطان 9 توك 462 مع

نيو ليك

7 - د ابو فراس حارثى رحمه الله عليه خخه روایت شوي دی چه يو خل
 حضرت عمر رضي الله عنه په خپله عامه وينا کي و وييل چي : انى لم ابعث
 عمالی ليضربوا ابشارکم و لاليا خذوا اموالکم فمن فعل به ذالک فليبر
 فعه الى اقصه منه قال عمرو بن عاص رضي الله تعالى عنه لوان رجلأ
 ادب بعض رعيته اقصه منه؟ قال اى و الذى نفسى بيده اقصه و قد
 رئيت رسول الله صلى الله عليه وسلم اقص نفسه (ما خپل حکام د دى له
 پاره نه دی تاکل چي هغوي دی تا سوبى د کوم علته ووهى او وتكوى
 ستاسي په مالونو په ناروا چول قبضه وکړي د هر هغه چا سره چي دا چول
 ظلم شوي وي نو هغه دی ما ته خبر را کړي چي تر خو زه ورته د هغه حاکم
 خخه بدله واخلم ، حضرت عمرو بن عاص ورته ووييل چه که چيرى کوم
 حاکم خپل رعيت ته ادآب بنې ، نوايا ته په د هغه خخه هم بدله اخلى ؟
 حضرت عمر رضي الله تعالى عنه ورته وفرمايل ، بلې په خدای سوګند
 چي زما روح د هغه په لاس کې دی ، زه به ضرور ترى بدله واخلم ، د دی
 امله چه ما رسول الله صلى الله عليه وسلم ليدلی دی چي د خپل ذات
 (وجود مبارک) خخه به بي بدله وركوله)⁵⁶⁷.

8 - حضرت عمروبن عاص چه د فاروق رضي الله تعالى عنهمما د
 خلافت په دوران کي د مصروالى وه وائى چه زه په خپل کورکي ناست وم.
 چه د عمر فاروق رضي الله تعالى عنه ئوي عبد الرحمن ابو شحمه رضي
 الله تعالى عنه او ابو سروعه عقبه بن حارث رضي الله تعالى عنه دواړه
 خنگيدلى راغلل ، او وئي وييل چي موښ شراب خښلې دی او موښ نشه
 کړي - پر موښ حد جاري کړي ما په هغوي د خپل کور په انګړکې حد نافذ

⁵⁶⁷ - سنن ابو داود الديات باب قص الامير من نفس - سنن النسائي القسامه باب
 القصاص من السلاطين - مسند احمد 1 تیوك 41 مخ - طبقات ابن سعد 1 تیوك 281 مخ

نيو ليك

کپ . په خدای جل جلاله سوګند چه ما ددى واقعی خبر حضرت عمر رضى الله تعالى عنه ته نه ورکړي . خو ناخا په د هغه یو ليك ما ته را ورسید او په هغه کې ئى په دی ھول ليکلی وه چې : د لوی الله په نوم چې بخښونکې او مهربانه دی دالیک د الله جل جلاله د بندہ عمر له خوا د عاصی بن عاصی په نوم دی د عاصی زویه، حیرانتیا ده ستا په جرئت باندی چې تا خنگه زما د حکم مخالفت کړي دی ، زما زړه غواړۍ چه تا عزل کړم څکه چه تا زما د حکم مخالفت کړي دی (د عمر رضى الله تعالى عنه په دوره کې په دوری به عامه ټولنه کې وهل کیدی) عبدالرحمان ستا درعيت یو فرد وه، د هغه سره همغسى کار کول په کار وه لکه خنگه ئى چې ته د نورو عامو خلکو سره کوي . خو تا فکر کړي دی چې دا د امير المؤمنین زوی دی ، نو په دی خاطر د هغه سره امتیازی سلوک په کاردي . حال دا چې تا ته بنسکاره ده ، چه زما لاره دا د چه د حق په معامله کې له هیچا سره رعایت ونه کړي شي . زما د دی ليك د دررسیدو خخه سمدستی وروسته عبدالرحمان ته د غتني او ډبلی ټوټي کميس وروا غونده. او د (عبا) غوندی په سپرلی ئى مدیني ته راولیږه چه په هغه د زین په خای یو وړه کجاوه وی تر خو چې د هغه مجرموالی مشهور شی . هماګه وه چه هغه ئى همداسی وروليږه او ورسره ئى د عمر فاروق رضى الله تعالى عنه په نوم یو ليك هم روولیږه ، چې په هغه کې ليکلی وه، چې په خدای سوګند چې زه عامو مسلمانانو او ذميانو ته د خپل کور په انګړ کې سزا ورکوم . ستا د ځوی سره په هیڅ ډول مراعات نه دی شوی . دا خط د حضرت عمر رضى الله تعالى عنه د بل ځوی حضرت عبدالله رضى الله تعالى عنه په لاس جدا رالیږل شوی وه کله چه عبدالرحمان

نيو ليك

مدیني ته راوريسيد ، نو حضرت عمر رضي الله تعالى عنه هغه ته دوهم
خل د دورو سزا ورکره [تعزيراً زائداً على حد]⁵⁶⁸

9 - د انس بن مالک رضي الله تعالى عنه خخه روایت دی چه د مصر
يو سپری حضرت عمر رضي الله عنه ته راغی او وئی ويبل چه ما او د
عمرو بن عاص (د مصر والی) زوي د مندو مقابله کوله کله چی زه د هغى
خخه تر مخه شوم او مقابله می وگتيله نو هغه کوتک راواخست او زما په
وهلوئی شروع وکړه او وئی ويبل چی زه د شريفي مور او شريف پلار زوي
يم - عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضي الله تعالى عنهمما ته ولیکل
چی د زوي سره دلتہ راحاضرشه، کله چه دواړه را حاضر شول نو حضرت
عمر فاروق رضي الله عنه وفرمایل چی هغه شکایت کونکې مصری
چيرته دی کله چی هغه راغی نو ورتنه ئی وفرمایل کوتک راواخله او بدله
واخله ، مصری په وهلو شروع وکړه انس رضي الله عنه فرمایي چی مونږ
د هغى په وهلو خوشحاله و خو هغه دومره زيات ووهلو چی مونږ په زړه
کې دا هيله لرله چی اوس نو باید بس کړي د دی وروسته حضرت عمر
فاروق رضي الله عنه مصری ته و ويبل چه عمرو بن عاص رضي الله تعالى
عنہ هم يو کوتک ووھه ليکن هغه وويبل : اي اميرالمؤمنين زه د هغه زوي
وهلى وم او ما دهغه خخه خپله بدله واخسته د بدلى دور کولو وروسته
حضرت عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضي الله عنها ته په ويناکې
و ويبل چی : مذ کم تعبد تم الناس و قد ولدتهم امهاتهم احراراً قال يا امير
المؤمنين لم اعلم ولم يأيتنى (تاسى له کوم وخته راهيسى خلک غلامان
کړي دی. حال دا چی د هغوي ميندو هغوي ازاد زېړولی وه ، عمرو بن
 العاص رضي الله تعالى عنه ورتنه و فرمایل چی اي اميرالمؤمنينه : ماته د

568 - کنزالعمال په حواله د ابن سعد بن راهويه - سنن کبری د بیهقی - منصف
د عبد الرزاق مختصر 9 ټوک 232 مخ

نيو ليك

دی واقعی په هکله نه کوم معلومات وه . او نه دا سپی ما ته د فرياد له پاره راغلی وه .

10 - حضرت عطا رحمه الله عليه فرمائی چه عمر فاروق رضي الله تعالى عنه خپلو ټولو واليانو او مامورينو ته حکم کړي وه چه هغوي دی په هر کال د حج په وخت کې موجودوی . کله به چې ټول حکام او مامورين راتول شوه .نو بیا به حضرت عمر فاروق رضي الله تعالى عنه ورته په خطاب کې ويبل ، اى خلکو ! ما خپل واليان او مامورين د دی له پاره نه دی تاکلی چه هغوي دی ستاسی په مالونو په ناروا توګه قبضه وکړي او تاسو دی ووهی او وټکوی او ستاسو ابرو دی تویه کړي ، بلکه ما هغوي د دی له پاره تاکلی دی چې ستاسو ترمنځ امن راوري او سرکاري خزانه په صحیح لاره کې مصرف کړي . که چیری په کوم فرد باندی دی حکامو ظلم کړي وی پورته دی شی او په گوته دی ئی کړي ترڅو زه ورته بدله واخلم⁵⁶⁹ .

11 - یو خل حضرت عثمان رضي الله عنه په یوی عامی غونډۍ کې و ويبل . چې که چیری د چا پرما حق وی یاد ظلم کولو د عوه وی ، نوزه حاضریم که غواړی زما خخه بدله واخلي او که غواړی چه ما ويښښی⁵⁷⁰ .

12 - په تاريخ طبری کې دی چې د حضرت عثمان رضي الله عنه په وخت کې ټول مامورين راغوبنتل کیده او د خلکو د شکایت د اوريدو وروسته به ئی د هغه تدارک کاوه .

13 - عامر شعبی رحمه الله عليه فرمایي چې یو خل د حضرت علي رضي الله تعالى عنه زره چيرته لويدلى وه او یوه عيسوی ته په لاس

569 - کنzel العمل 12 ټوک 659 مخ په حواله د ابن سعد ابن راهويه - طبقات ابن سعد ج 3 ټوک 293 مخ

570 - کنzel العمل 13 ټوک 83 مخ بحواله ابن ابي داود ابن عساکر

نيو ليك

ورغلى وه کله چه حضرت علی رضی الله تعالی عنہ د هغه په لاس کې ولیده نووئی پیژندله او د قاضی شریح رحمه الله علیه په عدالت کې ئی پرى دعوه دائر کړه ، عیسایی وویل چې زره زما ده او امیر المؤمنین دروغ وايی. قاضی شریح رحمه الله علیه ور خخه پونتنه وکړه چې ایا له تا سره کوم ډول ثبوت موجود دی؟ هغه ورته وویل چې نه ، قاضی د عیسائی په حق کې پریکړه وکړه. د دی پریکړی په اساس په هغه دومره اثر وشو چه ایمان ئی راور، او وئی ویل دا خود انبیاو په خیر انصاف دی . چې امیرالمؤمنین ما د خپل قاضی محکمی ته راړاندی کوي او هغه د امیرالمؤمنین په خلاف پریکړه کوي ، وروسته بیا عیسائی اقرار وکړه چې دازره د حضرت علی رضی الله عنہ خخه د صفین په لور د تلو په وخت کې لویدلی وه حضرت علی رضی الله عنہ د هغه د ایمان په راړو ډير خوبن شو هغه زره ئی هم هغه ته ورکړه او یو اس ئی هم د کومک په شکل ورکړه ، دا نوی مسلمان وروسته د خوارجو په خلاف په جنګ کې د حضرت علی رضی الله تعالی عنہ په صف کې جنگیده⁵⁷¹.

د راشدینو خلفاو رضی الله عنہم دا کړنلاره د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د شخصی عمل پرته د هغه د دی وینا په اساس هم وہ [المؤمنون تتکافاء دماء هم] د مسلمانانو وینی د یو بل سره برابر حیثیت لري.

د فقهاو رائی

د سلطان په هکله د قاضی د پریکؤی په باب د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه رائی دا ده چې د قاضی حکم په خلیفه نافذ کیدای شي او که قاضی خپله فیصله په هغه او د هغه په مامورینو

571- الکامل د ابن لاثیر 3 ټوک 399 مخ 1965 عیسوی کالد د بیروت چاپ

نيو ليك

نشي نافذ کولاي نود قضاي مسئولييت دی په غاړه نه اخلي د دامويانو او عباسيانو به دور کې د محکمه ازادي ختم شوي وه او د حکومت په ماموريتو د پريکړي نافذ کول ممکن نه و نو له دی امله امام ابوحنيفه رحمة الله عليه د قضاي د منصب د قبولو خخه انکار وکړه چې د دامويانو په دور کې د عراق والي یزيده بن عمر بن هبیره ددي عمل له امله ئې شل يا ديرش دوری وواهه او خینو روایتونو کې دی چې هر ورڅ به لس لس دوری واهه خوهغه به انکار کاوه د عباسيانو په دور کې المنصور په امام ابوحنيفه رحمة الله عليه باندی د قضاي د منصب د منلو کوبښن وکړي تردی پوری چې د قاضي القضاي منصب ئې ورته وړاندی کې مګر هغه انکار وکړه او د انکار کولو اصلی علت یې داسې بيان کړو:

والله ما انا بمامون الرضي فكيف اكون مامون الغضب ولو اتجه الحكم عليك ثم هددتنى ان تغرقنى فى الفرات او ان تلى الحكم لاخترت ان اغرق ولك حاشيه يحتاجون الى من يكرمههم لك فلا اصلاح لك (په الله جل جلاله سوګند چه که چيرى زه په خوبنې سره هم دا منصب قبول کړم نوبيا هم ستاسو د اميد وړنه گرځم نو چيرته لا په زور سره ، که چيرى په کومه معامله کې پريکړه ستاسي په خلاف وشي او بیا ته ماته اخطار راکړي چې یا دی د فرات په سیند کې غرقوم او یا دی پريکړه بدله کړه نو زه به ډوبیدلوله غاړه کېږدم خو پريکړه به بدله نه کړم ، بیا خو ستا د دربار خاوندان او دهغه په خنګ کې نور خلک داسې ډير دی ، هغوي ته داسې قاضي په کاردي چې ستا په خاطر د هغوي هم لحظه وساتي ، زه د دی کار صلاحیت نه لرم)⁵⁷².

572- تاريخ بغداد 328 تبوك مخ بغداد د خطيب ليكنه د بيروت چاپ چې نوموري په 463 عيسوي کال مړ شوي دی

نيو ليك

كله چه د امام ابو حنيفه رحمه الله عليه شاگرد رشيد ابو يوسف دا احساس وکړي چې حالات یو خه بدل شوي دي. او د عدليي ازادي بيتره خپل خای ته رائۍ نو هغه د قضا منصب قبول کړ، په 166 هجري قمری کال کې المهدی هغه د شرقی بغداد قاضی و تاکه د الهادی په زمانه کې هم دی هلتہ قاضی و هخو کله چه د هارون الرشید د حکومت وخت راغي نو په هغه ئی (هارون الرشید ئی) نور هم اثر زیارات وکړ او د تول عباسی حکومت قاضی القضاہ ئی و تاکه تر دی د مخه هیشوک په داسی منصب نه وه تاکل شوي. هغه ته به قاضی القضاہ الدنيا ویل کیده، هغه ته د قاضیانو د تاکلو تول واک ورکړي شوي وه بلکه په تولو معاملاتو کې قانونی لارښوونه هم دده په غاړه وه یعنی هغه ته د قانون د وزیر حیثیت ورکړل شوي وه⁵⁷³.

د هغه په محکمه کې به د علماويوه ډله د پريکړو په وخت کې تل له پاره موجوده وه چې په دی ډله کې امام احمد بن حنبل رحمة الله عليه هم شامل وه هغه په دی وخت کې خوان وه، د دعوى د اوريدو په وخت کې به د دی علماء ترمنځ بحث اوګده خپړنه کيدله⁵⁷⁴.

ذکر شوي امام رحمة الله عليه هارون الرشید ته یو کتاب د کتاب الخراج په نوم ترتیب کړو، د دی په شروع کې ليکل شوي دي. تول خلک قانون ته یو خیرو ګرځو که خه هم هغوي تاسی ته نزدی وي یا لري⁵⁷⁵.

573 - البدایه و النهایه لابن کثیر 10 توبک 180 مخ - تاریخ بغداد ج 14 توبک 243 - 242 مخونه

574 - البدایه و النهایه لابن کثیر 10 توبک 181 مخ
575 - کتاب الخراج 5 مخ 1352 هجري قمری کال د مصر چاپ

نيو ليك

هغه د عدليي د ازآدي په هکله ليکي چي د انصاف په معامله کي
د هر چول واسطه او مداخله دروازي بندول په کار دي او نه د کوم
شخص د مرتبه او حيشت خه لحاظ هم و نه ساتل شي⁵⁷⁶.
د هارون الرشيد په وخت کي يو زور عيسوي د خليفه په خلاف د
يوه باع دعوى وکره قاضى ابو يوسف رحمه الله عليه نه يوازى دا چي د
خليفه ترمخ بى د دى دعوى اوريده وکره بلکه د خليفه خخه ئى درى
ئلى د سوگند يادولو غوبتنە هم وکره. کله چه هر كرت هغه د سوگند
يادولو خخه مخ واراوه. نو ذكر شوي امام د مدعى يعني عسيوي په
حق کي پريکره وکره - خو د مرگ پورى په دى پښيمانه و چى ولی
خليفه بى د عيسوي برابر و نه دراوه⁵⁷⁷.

قاسم بن الحكم عراقي فرمائى چي ماپه خپله د قاضى ابو يوسف
رحمه الله عليه خخه د وفات په وخت کي اوريده و.

ياليتنى مت على ما كنت عليه من الفقر و انى لم ادخل فى القضاء
على انى ما تعمدت بحمد الله و نعمته جوراً ولا حابيت خصما على
خصم من سلطان ولا سوقه (کاشكې چه زه د فقر په حالت کې وفات
شوي او د قضاe په مسئوليت کې نه وي داخل شوي خود دى سره د
الله جل حلاله شکر او د هغه فضل دى چي ما قصدأً په چا ظلم نه دى
کړي او نه د دعوه کونکې د یوی پلی سره می د بلی په نسبت زياته
مينه کړي ده که خه هم هغه حکمران وي يا عام فرد وي)⁵⁷⁸.

د حسن بصرى رحمه الله عليه ليك
د عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه په نوم

576- كتاب الخراج 151 من 1352 هجري قمري کال د مصر چاپ

577- البدايه والنهايه 10 توک 181 من

578- تاريخ بغداد للخطيب 13 توک 252 من

نيو ليك

و اعلم يا اميرالمؤمنين ان الله انزل الحدود ليزجرها عن الخبائث
و الفواحش فكيف اذا اتها من يليها و ان الله انزل القصاص حياه
لعباده فكيف اذا قتلهم من يقتض لهم (اي اميرالمؤمنين ! بنه پوه شه
، چي الله جل جلاله سزا گانى د دى له پاره رالىپلى دى چه خلک د
هغى په اساس د گنده او بدو کارونو خخه منع شى ، نو عام خلک به
خنگه منع شه چي د هغوى حكمران په خپله د بدیو او فحش کارونو
مرتکب گرئى ~ الله جل جلاله د قصاص حكم په دى خاطر را نازل
کرى دى چه د هغه د بندگانو ارواح محفوظ وسائل شى ، نو د خلکو د
ئان ساتنه به خنگه وشى كله چه د هغوى حكمران په خپله قتلول شروع
کرى⁵⁷⁹.

د سفيان ثوري رحمه الله عليه ليك

د هارون الرشيد په نوم

هارون الرشيد د حؤاک دلاسته راپرو وروسته امام سفيان ثوري رحمه
الله عليه ته د عباد الطالقاني په لاس يو ليك ورواستاوه چي په هغه کې
ئى ليكلى وه چى زه ستا د ليدو ارزو لرم ، او شكایت ئى کپى وه چى
نورو علماء و زما سره ليدنى وکپى او مبارڪى ئى راكپه ليكن تا نه
مبارڪى راكپى او نه دى راسره ليدنە وکپه . دا خط امام ته هغه وخت
ورورسيد چى هغه د کوفى په مسجد کې د شاگردانو ترمنځ ناست وه د
خط د اوريدو وروسته هغه وویل د دى ليك په شا زما حواب ولېكى ، د
سفيان ثوري رحمه الله عليه دا ليك د حق يوه بىكاره نمونه وه ، د قضاء
د لوپوالى او د قضاء (على السلطان و اعوانه) په هکله دا لاندى اقتباس
ملاظه کپى: يا هارون قعدت على السرير ولبست الحرير اسبلت سترا

579- العقد الفريد لابن عبد ربہ كتاب للؤلوه فى السلطان صفة الامام العادل

لومړۍ توک 24 مخ

نيو ليك

دون بابک و تشبهت بالحججه برب العالمين ثم اقعدت اجنادک الظلمه
دون بابک وسترک يظلمون الناس ولا ينصفون يشريون الخمور ويضربون
من يشربها ويذنون ويحدون الزانی ويسرقون و يقطعون يدالسارق افلا
كانت هذه الاحكام عليک و عليهم قبل ان تحكم للناس (ای هارونه !)
په تخت ناست ئى ، دورينسمو کالي دى اغوسنی دى په دروازى دى پردي
راخورندى کرى او د خلکو خخه په پتوالى سره د الله جل جلاله سره
مشابهت کوي ، د دى نه پرته تا په دروازه کي هم خلک تاکلى دى چى په
ظلم حكم کوي انصاف نه کوي ، هغوي په خپله شراب خکې خو نورو
شرابو خکونکو ته سزا وركوى ، په خپله زنا کوي خونورو زنا کونکي ته
سزا وركوى په خپله غالا کوي خود نورو غلو لاسونه ورپرى کوي په خپله
وژل کوي خود نورو ورونکو خخه قصاص اخلى نوايا د خدائى دا قوانين
په تا او ستا په دى ماموريينو د نورو خخه تر مخه د جاري کيدو له پاره نه
دى راغلى ؟

د ليك په شروع کي ئى د ملت د خزانى په بى خايىه استعمال سخت
تنقىيد کپى دى او په اخر کي ئى د قيامت دورئى خخه ويرولى دى) .

او ليكلى ئى دى چى : فاياك اياك ان تكتب لى كتابا بعد هذا فلا
اجيبك والسلام (خبر اوسيه ، خبر اوسيه ، چى په راتلونكى کي زما په نوم
هيخ ليك ونه ليكى او كە نە نوزە به خواب درنه كرم والسلام) .

كله چه هارون الرشيد دا ليك ولوست نو د سترگو خخه ئى او بشكى
روانى شوي ، يو دربارى ورنە پونتنە وکپە چى هغە ستا په مقابل کي دير
جرئت بنولى دى د هغە نيوول په کار دى هارون ورته ووپلى ته د دنيا بندە
بي او سفيان رحمة الله عليه يوازى د يوه امت حيشيت لرى ⁵⁸⁰ .

نيو ليك

.....

د كتاب لنجيز

د دى كتاب د درى واپو برخو او تولو خبرکو لنډيز دا دى چى د
اسلامى سیاست د مانى بنسىت په دى خلورو شيانو اينبودل شوي دى :
1 { د الله جل جلاله حاكمىت او د كتاب او سنتو پورته والى .
2 { د عابدينو فقهاو خخه جوره شوي شوري چى د مسلمانانو معتمده
هم وي .
3 { ديانت لرونکي ، دخدايه ويريدونکي او اهل اجرائيه چى مشرئى
مسلمان او باورى وي .
4 { ازاده او مستقله عدلية (قضاء) چى غېرى ئى فقها هم وي ، عادل
او متقى هم وي كوم خلک چه په دى وخت کې په مسلمانانو حکومت
کوي په هغۇي په شرعى دول فرض دى چى هغۇي د همىدىاصولو په
benseti يو نظام جوركى او كە چىرى داسى نە كوى نو بىبا په مسلمانانو
فرض دى چى د دى حكمانانو پە عزل كولو او د هغۇي پر ئاخى د صالح او
عادل حکومت د جورولو له پاره خېلى هلى خلى تىزى كېرى .
الهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه و الباطل باطلأا وارزقنا اجتنابه و
صلى الله على سيدنا و نبينا محمد و على الله واصحابه اجمعين

نيو ليك

.....

كتابونه

د دی کتاب په لیکوکې چه د کومو كتابونو خخه استفاده شوي د
هغو فهرست په لاندی ډول دی :

تفسیر

- 1-} جامع البيان تفسير القرآن د محمد بن طبرى رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 310 هجري قمری کال
- 2-} تفسير حکام القرآن د امام جصاص حنفی رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 370 هجري قمری کال
- 3-} تفسير معالم التنزيل د حسين بن محمد البغوى رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 516 هجري قمری کال
- 4-} تفسير احكام القرآن د قاضى ابوبكر محمد بن عبدالله ابن عربى ليکنه د مړینې نیته 547 هجري قمری کال
- 5-} تفسير زاد المسير فى علم التفسير د ابوالفرج ابن جوزى رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 597 هجري قمری کال
- 6-} تفسير مفاتيح الغيب (تفسير كبير) د امام فخر الدين محمد بن عمرو رازى رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 606 هجري قمری کال
- 7-} تفسير الجامع لاحكام القرآن د محمد بن احمد القرطبي رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 671 هجري قمری کال
- 8-} تفسير انوار التنزيل (بيضاوى) د قاضى بيضاوى رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 685 هجري قمری کال
- 9-} تفسير مدارك التنزيل د عبدالله بن احمد التسفي رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 701 هجري قمری کال
- 10-} تفسير لباب التاویل (الخازن) د عبدالله بن محمد الخازن ليکنه د مړینې نیته 741 هجري قمری کال
- 11-} تفسير البحر المحیط د محمد بن يوسف ابن حیان الاندلسی رحمة الله عليه ليکنه د مړینې نیته 754 هجري قمری کال

نيو ليك

- 12- } تفسير القرآن العظيم د اسماعيل بن محمد بن عمروبن كثير رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيته 774 هجري قمرى كال
- 13- } تفسير جلالين د جلال الدين سيوطي رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيته 911 هجرى قمرى كال
- 14- } تفسير مظہری د قاضی ثناء اللہ پانی پتی رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 1225 هجرى قمرى كال
- 15- } تفسیر موضع القرآن د شاہ عبدالقدار محدث دھلوی رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 1230 هجرى قمرى كال
- 16- } تفسیر فتح العزیز تفسیر عزیزی د شاہ عبد العزیز محدث دھلوی ليكنه د مرينى نيته 1239 هجرى قمرى كال
- 17- } تفسیر ترجمان القرآن د مولا نا ابو الكلام ازاد رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 1369 هجرى قمرى كال
- 18- } تفسیر عثمانی د علامہ شبیر احمد عثمانی رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 1399 هجرى قمرى كال
- 19- } تفسیر تفہیم القرآن د مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 1400 هجرى قمرى كال
- 20- } تفسیر روح المعانی د شہاب الدین سید محمود الالوی بگدادی ليكنه د مرينى كال 1270 هجرى قمرى كال
- 21- } بائبل احادیث او د احادیثو شرحی
- 1- } صحیح بخاری د محمد بن اسماعیل بخاری رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 256 هجرى قمرى كال
- 2- } صحیح مسلم د مسلم بن حجاج قشیری رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 260 هجرى قمرى كال
- 3- } سنن ابو داود د ابوداود سلیمان بن اشعث سجستانی رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 275 هجرى قمرى كال
- 4- } جامع ترمذی د ابو عیسی ترمذی رحمہ اللہ علیہ ليكنه د مرينى نيته 279 هجرى قمرى كال
- 5- } سنن نسائی د ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب نسائی ليكنه د مرينى نيته 303 هجرى قمرى كال

نيو ليك

- 6} سنه ابن ماجه د محمد بن يزيد قزويني ابن ماجه ليكنه د مريني نيتنه 275 هجري قمري كال
- 7} موطا امام مالك د امام مالك بن انس رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 179 هجري قمري كال
- 8} مستند احمد د امام احمد بن حنبل رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 241 هجري قمري كال
- 9} المصنف د عبدالرازاق بن همام صناعي ليكنه د مريني نيتنه 211 هجري قمري كال
- 10- صحيح ابن خزيمه د محمد بن اسحاق بن خزيمه ليكنه د مريني نيتنه 311 هجري قمري كال
- 11- } الادب المفرد د محمدين اسماعيل بخاري رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 256 هجري قمري كال
- 12- } معجم صغير د امام طبراني رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 360 هجري قمري كال
- 13- } المستدرک د ابو عبد الله الحاکم النشابوری ليكنه د مريني نيتنه 405 هجري قمري كال
- 14- } سنه دارمي د ابو محمد عبدالله بن عبد الرحمن دارمي ليكنه
- 15- } السنن الكبرى د ابو احمد بن حسين بيهقى رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 458 هجري قمري كال
- 16- } سنه دارقطنى على بن عمر الدارقطنى رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 385 هجري قمري كال
- 17- } کنز العمال د علي المتقي بن حسام الدين الهندي ليكنه د مريني نيتنه 957 هجري قمري كال
- 18- } شرح معانى الاثار د امام طحاوى رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 321 هجري قمري كال
- 19- } مشكل الاثار د امام طحاوى رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 321 هجري قمري كال
- 20- } جامع الاصول د ابن اثير جزئی رحمة الله عليه ليكنه د مريني نيتنه 606 هجري قمري كال

نيو ليك

- 21 { الترغيب والترهيب د حافظ زکی الدين منذری رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 656 هجري قمری کال
- 22 { مجمع الزوائد د علامه نورالدين هيشمى رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 807 هجري قمری کال
- 23 { عمدہ القاری د بدرالدین عینی رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 855 هجري قمری کال
- 24 { فتح الباری د ابن حجر عسقلانی رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 852 هجري قمری کال
- 25 { شرح مسلم د امام نووی رحمه الله عليه ليکنه د مړینې کال 676 هجري قمری کال
- 26 { معالم السنن د امام ابو سلیمان خطابی رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 388 هجري قمری کال
- 27 { ارشاد الساری د بخاری شرح د شهاب الدین قسطلانی رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 923 هجري قمری کال
- 28 { نیل الاوطار د قاضی شوکانی یمنی رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 1250 هجري قمری کال
- 29 { مرقات شرح مشکواه د ملا علی قاری رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 1014 هجري قمری کال
- 30 { تحفه الاحدی د ترمذی شرح د علامه عبدالرحمان مبارک پوری رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 1353 هجري قمری کال
- 31 { فيض الباری امالی بخاری د علامه انورشاہ کشمیری رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 1352 هجري قمری کال
- 32 { معارف السنن امام ترمذی د علامه انورشاہ کشمیری رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 1352 هجري قمری کال
- 33 { كتاب الخراج د قاضی ابو یوسف رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 182 هجري قمری کال
- 34 { كتاب الموضوعات د ابن جوری رحمه الله عليه ليکنه د مړینې نیته 597 هجري قمری کال

نيو ليك

- 35- م موضوعات كبيـر د ملاعـلـي قادرـي رحـمـه اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 1104 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 36- نـصـبـ الـراـيـهـ عـلامـهـ جـمـالـ الدـينـ زـيلـنـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 762 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- فقـهـ
- 1- المـسـبـوـطـ دـ شـمـسـ الـائـمـهـ سـرـخـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 490 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 2- هـدـاـيـهـ دـ شـيـخـ الـاسـلـامـ مـرـغـيـنـانـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 593 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 3- الـبـدـائـعـ الصـنـائـعـ دـ عـلامـهـ كـاشـانـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 587 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 4- فـتـحـ الـقـدـيرـ دـ هـدـاـيـهـ شـرـحـ اـبـنـ الـهـمـامـ حـنـفـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 861 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 5- عـنـايـهـ الـهـدـاـيـهـ دـ عـلامـهـ بـابـرـتـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 786 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 6- فـتـاوـيـ قـاضـيـخـانـ (خـانـيـهـ) دـ عـلامـهـ قـاضـيـخـانـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 592 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 7- بـحـرـالـائـقـ دـ اـبـنـ نـجـيمـ مـصـرـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 970 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 8- فـتـاوـيـ بـزاـيـهـ دـ اـبـنـ الـبـزارـ الـكـرـاءـ اـيـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 827 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 9- فـتـاوـيـ عـالـمـگـيـرـيـهـ - درـمـخـتـارـدـ عـلامـهـ عـلـاـوـالـدـينـ حـصـكـفـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 1088 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 10- مـجـمـوعـهـ شـامـيـ دـ اـبـنـ عـابـدـيـنـ شـامـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 1252 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 11- رـسـائـلـ دـ اـبـنـ عـابـدـيـنـ شـامـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 1252 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ
- 12- كـتـابـ الـامـ دـ اـمـامـ شـافـعـيـ رـحـمـهـ اللهـ عـلـيـهـ ليـكـنهـ دـ مـريـنـيـ نـيـتـهـ 204 هـجـرـيـ قـمـرـيـ كـالـ

نيو ليك

- 13- { بدايه المجتهد د ابن رشد مالکي رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 595 هجري قمرى كال
- 14- { المغنى د ابن قدامه حنبلى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 334 هجري قمرى كال
- 15- { فتاوى ابن تيميه د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله عليه ليكنه د مرينى كال 728 هجري قمرى كال
- 16- { اعلام الموقعين د حافظ ابن قيم رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 751 هجري قمرى كال
- 17- { المحلى د ابن حزم ظاهري رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 456 هجري قمرى كال
- 18- { معين الحكماء علام الدين طرابلسى رحمه الله عليه ليكنه اصول فقه
- 19- { الاصول د فخر الاسلام بزدوى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 482 هجرى قمرى كال
- 20- { المستصفى د امام غزالى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 505 هجرى قمرى كال
- 21- { توضيح تلويح د سعد الدين تقاضانى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 791 هجرى قمرى كال
- 22- { تحرير الاصول د ابن الهمام حنفى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 861 هجرى قمرى كال
- 23- { منهاج الاصول د قاضى بيضاوى ليكنه د مرينى نيتنه 791 هجرى قمرى كال
- 24- { الاعتصام د ابو اسحق شاطبى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 790 هجرى قمرى كال
- 25- { ارشاد الفحول د قاضى شوكانى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 1250 هجرى قمرى كال
- 26- { الاشباه والنظائر د ابن نجيم مصرى رحمه الله عليه ليكنه د مرينى نيتنه 970 هجرى قمرى كال

نيو ليك

27- { الاشباه والنظائر د جلال الدين سیوطی رحمه الله عليه لیکنه د مرینی
نیته 911 هجری قمری کال

کلام (عقائد) :

1- { التمهید فی بیان التوحید د ابو الشکور سالمی حنفی رحمه الله علیه
لیکنه د مرینی نیته 465 هجری قمری کال

2- { المنقد من الضلال د امام غزالی رحمه الله علیه لیکنه د مرینی نیته 505
هجری قمری کال

3- { المعتمد فی المعتقد د قاضی فضل الله نور پشی لیکنه د مرینی نیته
630 هجری قمری کال

4- { اصول الدین د شیخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مرینی
نیته 429 هجری قمری کال

5- { شرح عقائد سعد الدین تفتازانی رحمه الله علیه لیکنه د مرینی نیته
791 هجری قمری کال

6- { شرح مواقف د سید شریف جرجانی رحمه الله علیه لیکنه د مرینی نیته
816 هجری قمری کال

7- { المسائیره د ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مرینی نیته 861
هجری قمری کال

8- { شرح المطالع

سیرت او تاریخ :

1- { سیرت ابن هشام رحمه الله علیه د ابن هشام رحمه الله علیه لیکنه د
مرینی کال 213 هجری قمری

2- { طبقات ابن سعد د محمد بن سعد رحمه الله علیه لیکنه د مرینی کال
235 هجری قمری

3- { فتوح البلدان د احمد بن یحیی بلاذری رحمه الله علیه لیکنه د مرینی
کال 277 هجری قمری

4- { تاریخ بغداد د خطیب بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مرینی کال 463
هجری قمری

5- { تاریخ الامم و الملوك د محمد بن جریر طبری رحمه الله علیه لیکنه د
مرینی کال 310 هجری قمری

نيو ليك

- 6- جوامع السير د ابن حزم ظاهري رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 456 هجري قمري
- 7- الاستعاب د ابن عبد البر رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 463 هجري قمري
- 8- اسد الغابه د ابن الاثير جزری رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 630 هجري قمري
- 9- زاد المعاد د حافظ ابن قيم رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 756 هجري قمري
- 10- البدایه والنهایه د حافظ ابن کثیر رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 774 هجري قمري
- 11- السیره النبویه د حافظ ابن کثیر رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 774 هجري قمري
- 12- الكامل فی التاریخ د ابن الاثير جزری رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 630 هجري قمري
- 13- مقدمة ابن خلدون د علامه ابن خلدون رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 808 هجري قمري
- 14- الاصابه فی تمیز الصحابه د حافظ ابن حجر عسقلاني رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 852 هجري قمري
- 15- السیره الحلییه د علی بن برهان الدین حلیی رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 900 هجري قمري
- 16- وفاء الوفاء علامه سمهودی رحمة الله عليه 911 هجري قمري
- 17- مناقب امام اعظم د موفق الدین مکی رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 568 هجري قمري
- 18- الملل والنحل د علامه شهرستانی رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 548 هجري قمري
- 19- الفصل بين الملل والنحل د ابن حزم ظاهري رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 456 هجري قمري
- 20- مناقب امام احمد بن حنبل ابن حوزی رحمة الله عليه ليكنه د مويسي کال 597 هجري قمري

نيو ليك

- 21- { نهج البلاغه سيد شريف رضي رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال هجري قمری 404
- 22- { الخصائص الكبرى د جلال الدين سيوطى رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 911 هجري قمری
- 23- { حسن المحاضره د جلال الدين سيوطى رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 911 هجري قمری
- 24- { سفر السعاده د شيخ عبد الحق محدث دهلوی رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 958 هجري قمری
- 25- { شرح نهج البلاغه د ابن ابي حديد رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 656 هجري قمری
- 26- { مكتوبات د امام ريانی مجدد الف ثانی رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 103 هجري قمری
- 27- { ازاله الخفاء د شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 1176 هجري قمری
- 28- { قره العنين د شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 1176 هجري قمری
- 29- { قصص الانبياء د عبدالوهاب بجارت مصری مولانا ليكنه
- 30- { قصص القرآن د مولانا حفظ الرحمن سیو هاروی رحمه الله عليه ليكنه
- 31- { رحمة العالمین قاضی محمد سلیمان منصور پوری رحمه الله عليه ليكنه
- 32- { الرياض النصره ابو جعفر احمد المحب الطبری رحمه الله عليه ليكنه د مريني کال 164 هجري قمری
- 33- { ثلاثة من اعلام الحربیه د قدری ليكنه
- 34- { رسول رحمه د مولانا غلام رسول مهر ليكنه
- 35- { تاريخ عالم د وليم ایل لینگر (اردو ڈبپرہ)
- 36- { تمدن هند د ڈاکٹر گستاوی بان (اردو ڈبپرہ)
- 37- { جنگ عظیم دوم لؤئیس سنائیدر (اردو ترجمہ)
لغت او ادب

نيو ليك

- 1- { جمهره اللغة د ابن دريد رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 321 هجري قمرى
- 2- { مفردات القرآن د امام راغب اصفهانى رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 502 هجرى قمرى
- 3- { النهايه د ابن الاثير جزري رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 706 هجرى قمرى
- 4- { مختار الصحاح محمد بن ابى بكر رازى رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 666 هجرى قمرى
- 5- { صراح للغات علامه جمال قرشى رحمة الله عليه ليكنه كال 681 هجرى قمرى
- 6- { تاج العروس د قاموس شرح د علامه زيدى رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 1205 هجرى قمرى
- 7- { لسان العرب د ابن منظور افريقي رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 711 هجرى قمرى
- 8- { المنجد
- 9- { الادب العربى وتاريخه
- 10- { العقد الفريد د ابن عبدربه رحمة الله عليه ليكنه
- 11- { مجمع البحار د شيخ محمد ظاهر رحمة الله عليه ليكنه
- 12- { كليات د ابو البقاء حنفى ليكنه د مرينى كال 1095 هجرى قمرى
سياسيات :
- 1- { الاحكام السلطانيه د امام ابو الحسن ماوردی رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 450 هجرى قمرى
- 2- { الاحكام السلطانيه د قاضى ابويعلى رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 458 هجرى قمرى
- 3- { السياسه المدنيه د ابو نصر فارابى رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 339 هجرى قمرى
- 4- { احصاء العلوم د ابو نصر فارابى رحمة الله عليه ليكنه د مرينى كال 339 هجرى قمرى

نيو ليك

- 5- } الفحرى فی الادب السلطانيه د ابن المقطقفعی رحمه الله عليه اردو ٿيابه
د مريني کال 709 هجري قمری
- 6- } السياسه الشرعيه د ابن تيميه رحمه الله عليه 728 لیکنه د مريني کال
هجري قمری
- 7- } منهاج السنہ د ابن تيميه رحمه الله عليه لیکنه د مريني کال 728 هجري
قمری
- 8- } الطرق الحكميه ابن قيم رحمه الله عليه لیکنه د مريني کال د 156 هجري
قمری
- 9- } مجموعه رسائل اخوان الصفا رساله سابعه
- 10- } علم السياسه د ڈاڪٽر حسن صعف لبنان پوهنتون استاد لیکنه
- 11- } مدخل الى علم السياسه ڈاڪٽر جمال الاتاشی لیکنه
- 12- } اسلام کا نظام حکومت مولانا حامد الانصاری رحمه الله عليه لیکنه
- 13- } مبادیات سیاسیات د شروانی رحمه الله عليه لیکنه
- 14- } دی پرنس عربی ٿيابه ڈاڪٽر میکیاولی لیکنه د مريني کال هجري قمری
- 15- } نظام الحكم فی الشريعة والتاريخ د ظافر قاسمی رحمه الله عليه
لیکنه
- 16- } اسلامی ریاست د مولا نا سید ابو الاعلی مودودی رحمه الله عليه
لیکنه د مريني کال 1399 هجري قمری
- 17- } خلافت و ملوکیت د مولا نا سید ابو الاعلی مودودی رحمه الله عليه
لیکنه د مريني کال 1399 هجري قمری
- 18- } سلامی کاسیاسي نظام مولا نا ابو الاعلی رحمه الله عليه مودودی
رحمه الله عليه لیکنه د مريني کال 1399 هجري قمری
- 19- } العداله الاجتماعیه د شہید سید قطب رحمه الله عليه لیکنه
- 20- } الفتنه الكبرى د ڈاڪٽر طه حسين رحمه الله عليه لیکنه
- 21- } احیاء العلوم د امام غزالی رحمه الله عليه لیکنه د مريني کال
هجري قمری 505
- 22- } التفہیمات الالھیه د شاہ ولی اللہ رحمه الله عليه لیکنه د مريني کال
1176 هجري قمری
- 23- } اصول الدعوه د ڈاڪٽر عبدالکریم زیدان لیکنه

نيو ليك

- 24- { اقتضاء الصراط المستقيم د امام ابن تيميه رحمه الله عليه ليکنه د مړینې کال 1399 هجری قمری
- 25- { الميزان الكبرى د امام عبدالوهاب شعراني ليکنه
- 26- { كتاب النبي پروفيسور مصطفى الاعظمي رحمه الله عليه
- 27- { جامع بيان العلم د ابن البر رحمه الله عليه ليکنه د مړینې کال 1399 هجری قمری
- 28- { ارض القرآن د سید سليمان ندوی رحمه الله عليه ليکنه
- 29- { تلبیس ابلیس د ابن جوزی رحمه الله عليه ليکنه
- 30- { انسانی دنیا پر مسلمانون ک عروج وزوال کا اثر د سید ابوالحسن على ندوی ليکنه

-31

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library